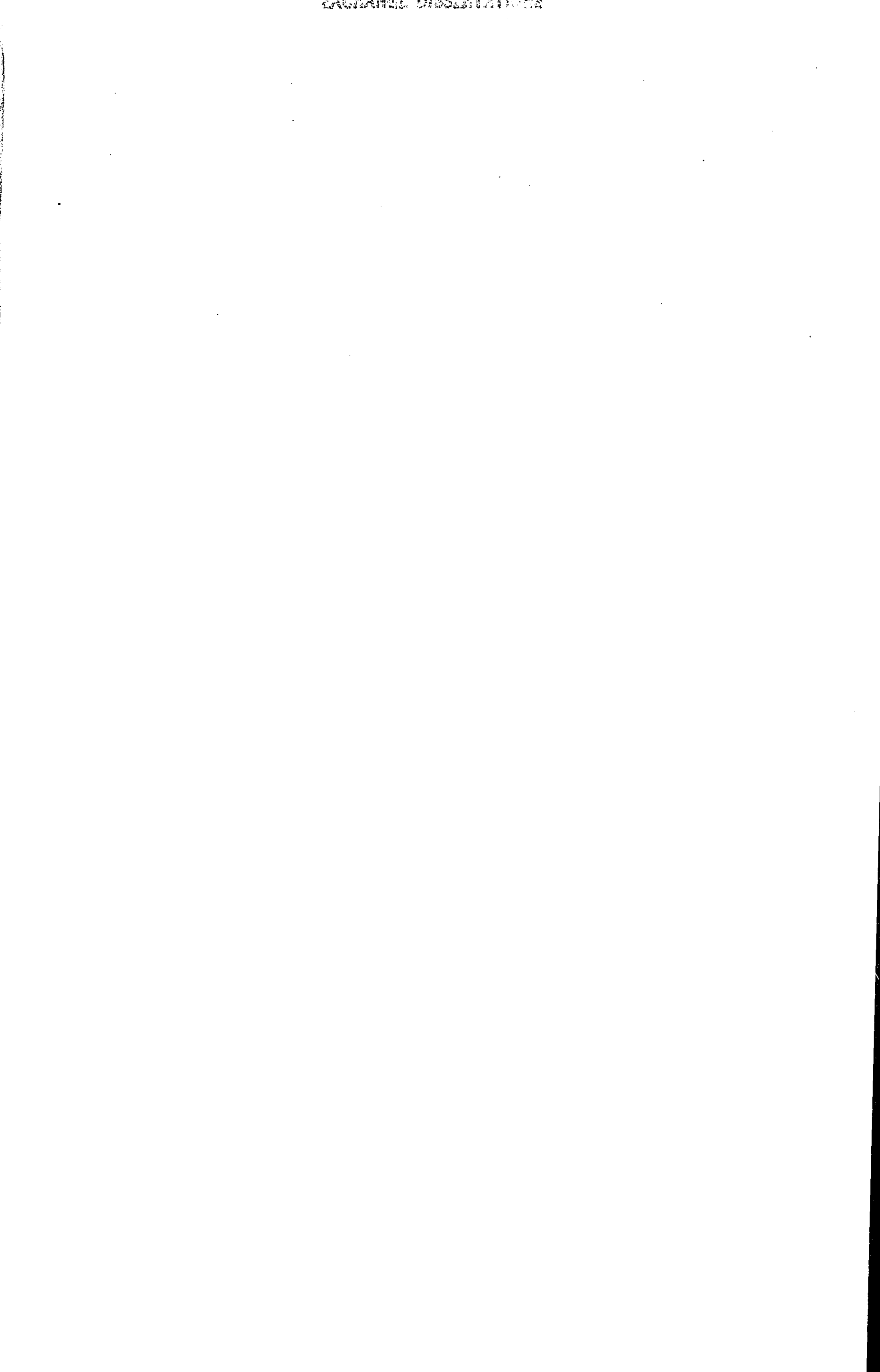

CANONES HIPPOLYTI OCH BESLÄKTADE SKRIFTER

STUDIER I DEN ÄLDSTA KYRKOORDNINGSLITTERATUREN

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF HÖGVÖRDIGA TEOLOGISKA FAKULTETEN
I LUND KOMMER ATT SÅSOM LEKTORSSPECIMEN TILL
OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLAS LÖRDAGEN
DEN 27 MAJ KL. 4 E. M. Å AUDITORIET N:R VI

AF

C. J. J. ÖHLANDER
TEOL. KAND.
ADJUNKT VID H. ALLM. LÄROVERKET I HALMSTAD

I

LUND 1911
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

CANONES HIPPOLYTI OCH BESLÄKTADE SKRIFTER

STUDIER I DEN ÄLDSTA KYRKOORDNINGSLITTERATUREN

AF

C. J. J. ÖHLANDER

I

LUND 1911
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Innehållsförteckning.

Litteratur- och källförteckning.

Acta conciliorum. Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, in qua præter ea quæ Phil. Labbeus et Gabr. Cossartius et novissime Nicol. Coleti in lucem edidere ea omnia insuper suis in locis optime disposita exhibentur, quæ Joannes Domin. Mansi lucencis evulgavit. Ed. novissima ab eodem patre Mansi. I—XI. Florentiæ 1759 f.

Achelis, E. Chr., Lehrbuch der praktischen Theologie. I. II. 2 Aufl. Leipzig 1898.

Achelis, Hans und Flemming J., die syrische Didaskalia übersetzt und erläutert (uti Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Litteratur herausgeg. von O. von Gebhardt und A. Harnack B. XXV Neue Folge B. X H. 2; samlingen citeras TU samt Neue Folge NF.). Leipzig 1904.

Achelis, Hans, die ältesten Quellen des orientalischen Kirchenrechtes. Erstes Buch, die Canones Hippolyti (uti TU B. VI H. 4). Leipzig 1891.

Ahlberg, A., Apostlar, profeter och lärare. I Apostlar. Lund 1903.

American Journal of Theology B. VII 1903 (en uppsats af Nestle, the Testament of our Lord and kindred Literature s. 749 f.).

Anrich, Gustav, Lic., das antike Mysterienwesen in seinem Einfluss auf das Christentum. Göttingen 1894.

Arendzen, J. P., A new Syriac text of the apocalyptic part of the Testament of the Lord (uti the Journal of Theological Studies II 1901 s. 401—416; tidskriften citeras JThSt).

Assemani, J. S., Bibliotheca orientalis Clementino-Vaticana in qua manuscriptos codices Syriacos, Arabicos, Persicos, Turcicos, Hebraicos, Samaritanos, Armenicos, Aethiopicos, Graecos, Aegyptiacos, Ibericos et Malabericos . . . Bibliothecae Vaticanae addictos recensuit, digessit Josephus Simonius Assemanus. Romae, typis sacr. congr. de prop. fide fol. Tom. I. 1719.

Baedeker, K., Italien von den Alpen bis Neapel. Kurzes Reisehandbuch (citeras Italien in einem Bande) 3 Aufl. Leipzig 1895.

Bardenhewer, M. O., Geschichte der altkirchlichen Litteratur B. II. Freiburg i. B. 1903.

Bar Hebraeus (Abulfaradsch) Gregorius, Chronicon ecclesiasticum edd. Abbeloos et Lamy Tom. I, II. Louvain 1872—76.

—, Nomocanon Gregorii Barhebræi ed. Paulus Bedjan congr. min. (uti A. Mai, Scriptorum veter. nov. coll. T. X.). Parisiis 1898.

Batifoll, P., Anciennes litteratures chrétiennes. 1. La litterature Grecque. Paris 1897.

Baumstark, A., Eine ägyptische Mess- und Taufliturgie vermutlich des 6 Jahrhunderts (uti Oriens christianus, römische Halbjahrhefte für die Kunde des christlichen Orients, herausgeg. von Priestercollegium des deutschen Campo Santo. B. I s. 1—45; citeras Or. chr.). Rom, Leipzig 1901.

—, Liturgia romana e liturgia dell' Esarcato. Il rito detto in seguito patriarchino e le origini del canon missæ Romano. Roma 1904.

—, Die Messe im Morgenlande (uti Sammlung Kösel 8). Kempten und München 1906.

—, Die nichtgriechischen Paralleltexte zum achten Buche der apostolischen Konstitutionen (uti Or. chr. I s. 98—137). Rom, Leipzig 1901.

—, Die Urgestalt der arabischen Didaskalia der Apostel (uti Or. chr. B. III s. 201—208); die arabischen Texte der Διαθήκη τοῦ Κυρίου (ibid. s. 291—300). Rom, Leipzig 1903.

—, Die Überlieferung und Bezeugung der Διαθήκη τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (uti Römische Quartalschrift für christliche Alterthumskunde und für Kirchengeschichte herausgeg. von A. de Waal und Stephan Ehses, senare I. P. Kirsch. B. XIV s. 1—45). Rom, Freiburg i. B. 1900.

—, Ägyptischer oder antiochenischer Liturgietypus in AK I—VII (uti Or. chr. B. VII s. 388—407). Rom, Leipzig 1907.

Bickell, J. W., Geschichte des Kirchenrechts. Giessen 1843.

Bonwetsch, N., die Stellen die in der christlichen Literatur vom Neuen Testamente an bis auf Hippolyt inklusive für den Schriftbeweis für die Kirche aus den Heiden als das wahre Israel verwendet worden sind (uti Theologische Studien Theodor Zahn zum 10 Oktober 1908 dargebracht). Leipzig 1908.

Bouriant U., Les canons apostoliques de Clément de Rome (uti Recueil des trauvaux rélatifs à la philologie et l'archéologie égyptienne et assyrienne V s. 199—216, VI s. 97—115). Paris 1883, 84.

Brightman, F. E., Liturgies Eastern and Western. Vol. I Eastern Liturgies. (Citeras BLE). Oxford MDCCCXCVI.

Bryennios, F., Διδαχὴ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων κ. τ. λ. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1883.

Bulletin critique 1891 s. 41—46 en uppsats af L. Duchesne om H. Achelis: die Canones Hippolyti.

BUNSEN, C. K. J., Christanity and Mankind: 1. Hippolytus and his age; or the beginnings and prospects of Christianity B. I. London 1852. 2. Analecta Ante-Nicaena B. II. London 1854.

BURESCH, K., Klaros, Untersuchungen zum Orakelwesen des späteren Altertums. Leipzig 1889.

CABROL, FERNAND, Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie. Paris 1903 f.

CABROL, F. et LECLERCQ, H., Monumenta ecclesiæ liturgica. Sectio 1 seq. Paris 1900 f.

CASPARI, C. P., Ungedruckte, unbeachtete und wenig beachtete Quellen zur Geschichte des Taufsymbols und der Glaubensregel, herausgegeben und im Abhandlungen erläutert. (Universitetsprogram I—III. Christiania 1866—1875.)

CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, P. D., Lehrbuch der Religionsgeschichte 2 Aufl. I, II Freiburg i. B., Leipzig, Tübingen 1897; 3 Aufl. 1905.

COOPER, JAMES and MACLEAN, ARTHUR J., The Testament of our Lord, translated into English from the Syriac, with introduction and notes. Edinburgh 1902.

Corpus juris civilis ed. Paulus Krueger. Berlin 1895.

Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum editum consilio et impensis academiae litterarum caesareae vindobonensis. Vindobonae, Lipsiae 1866 f. (Citeras CSEL).

DANIEL, H. A., Codex liturgicus ecclesiæ universæ in epitomen redactus. I—IV. Lipsiæ 1847—55.

DEELEMAN, C. F. M., Testamentum Domini nostri Jesu Christi door C. F. M. Deeleman (uti Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis onder redactie von H. C. Rogge an F. Pijper. Nieuwe Serie. Derde Deel. Aflevering 1, 2. S-Gravenhage 1904).

DENZINGER, H., Ritus orientalium, coptorum, syrorum et armenorum in administrandis sacramentis. Tom. I, II. Wirceburgi MDCCCLIII, IV.

Deutsch-evangelische Blätter Jahrg. XXXI H. 5 Mai 1906, (en uppsats af Ed. von der Goltz: die Anfänge christlicher Kirchenordnung in den drei ersten Jahrhunderten s. 295—313).

Deutsche Litteraturzeitung Jahrg. 1901 N:r 17 (en recension af P. Drews förande F. X. Funk, das Testament unseres Herrn und die verwandten Schriften).

DREWS, PAUL, Untersuchungen über die s. g. clementinische Liturgie im 8 Buche der Apostolischen Konstitutionen. Tübingen 1906.

DUCHESNE, L., Origines du culte chrétien. Troisième édition. Paris 1903.

DUVAL, R., La litterature syriaque. (Uti Anciennes litteratures chrétiennes. B. 2). Paris 1892.

DÖLGER, FRANZ, JOS., Der Exorcismus im altchristlichen Taufritual (uti Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums her-

ausgeg. von E. Drerup, H. Grimme und J. P. Kirsch. B. III H. 1, 2). Paderborn 1909.

Erhard, A., die altchristliche Litteratur und ihre Erforschung von 1884—1900. 1 Abth. Die vornicänische Litteratur. Freiburg i. B. 1900.

Eusebius, Kirchengeschichte, herausgeg. von Eduard Schwartz (uti die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte herausgeg. von der Kirchenväter-Commission der Königl. Preuss. Akademie der Wissenschaften) I, II (Citeras Eus. h. e.). Leipzig 1903, 1908.

Funk, F. X., Didascalia et constitutiones apostolorum edidit Fransiscus Xaverius Funk. Vol. I, II. Paderbornæ MDCCCCVI.

—, Das Testament unseres Herrn und die verwandten Schriften (uti Forschungen zur christlichen Litteratur- und Dogmengeschichte herausgeg. von Dr. A. Erhard und Dr. J. P. Kirsch B. II H. 1, 2). Mainz 1901.

—, Die apostolischen Konstitutionen, eine litterarhistorische Untersuchung. Rottenburg am Neckar 1891.

—, Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen I, II, III Paderborn 1897, 1899, 1907.

Gillmann, F., das Institut der Chorbischöfe im Orient (uti Veröffentlichungen aus dem kirchenhistorischen Seminar in München). München 1903.

Goltz, Ed. von der, das Gebet in der ältesten Christenheit. Leipzig 1901.

Guerrier, Louis, Le Testament de Notre-Seigneur Jésus-Christ, essai sur la partie apokalyptique. Thèse de doctorat en théologie presentée à la Faculté catholique de Lyon par Louis Guerrier, prêtre du diocèse de Lyon. Lyon 1903.

Haneberg. D. B. von, Canones S. Hippolyti arabice e codicibus romanis cum versione latina, annotationibus et prolegominis. München 1870.

Harnack, Adolf, Die Lehre der zwölf Apostel nebst Untersuchungen zur ältesten Geschichte der Kirchenverfassung und des Kirchenrechts (uti TU II H. 1, 2). Leipzig 1884.

—, Die Quellen der sogenannten apostolischen Kirchenordnung nebst einer Untersuchung über den Ursprung des Lectorats und der anderen niederen Weihen (uti TU II H. 5). Leipzig 1886.

—, Enstehung und Entwicklung der Kirchenverfassung und des Kirchenrechts in den zwei ersten Jahrhunderten. Leipzig 1910.

—, Geschichte der altchristlichen Litteratur bis Eusebius. I 1, 2. Die Überlieferung und der Bestand. II 1, 2 Die Chronologie der altchristl. Litteratur bis Eusebius. Leipzig 1893, 1897, 1904.

—, Lehrbuch der Dogmengeschichte 3 Aufl. I—III Freiburg i. B. und Leipzig 1894, 1897 (uti Sammlung Theologischer Lehrbücher).

Harnack, Adolf, Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten. 2 Aufl. I, II. Leipzig 1906.
—, Vorläufige Bemerkungen zum Testamentum (uti Sitzungsbericht der Kgl. preuss. Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Philos. Hist. Klasse). Berlin 1899.
Hartel, W., S. Thasci Caecili Cypriani opera omnia recensuit et commentario critico instruxit Guilelmus Hartel (uti CSEL III Pars I). Vindobonæ MDCCCLXVIII.
Hauler, E., Didascaliæ apostolorum fragmenta ueronensia latina accedunt canonum qui dicuntur apostolorum et aegyptiorum reliquiæ. Primum edidit Edmundus Hauler. Fasciculus prior (praefatio, fragmenta, imagines). Lipsiæ MCM.
Hatch, Edwin, die Gellschaftsverfassung der christlichen Kirchen im Alterthum. Acht Vorlesungen im Jahre 1870. Vom Verfasser autorisirte Uebersetzung der zweiten Auflage (Oxford 1882) besorgt von Adolf Harnack. Giessen 1883.
Hefele, Carl Joseph von, Conciliengeschichte. Nach den Quellen bearbeitet. 2 Aufl. I, II, III. Freiburg i. B. 1873, 1875, 1877.
Historisches Jahrbuch. Im Auftrage der Görresgesellschaft ausgeg. (en uppsats af F. X. Funk, das achte Buch der Apostolischen Konstitutionen und die verwandten Schriften s. 1 f. s. 473 f.). Jahrg. 1895. München 1895.
Hippolyts Werke, I Band, exegetische und homiletische Schriften herausgeg. im Auftrage der Kirchenväter-Commission der Königl. Preussischen Akademie der Wissenschaften von G. Nath. Bonwetsch und Hans Achelis; Erste Hälfte, die Kommentare zu Daniel und zum Hohenliede; zweite Hälfte, Kleinere exegetische und homiletische Schriften (uti die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte herausgeg. von der Kirchenväter-Commission etc.). Leipzig 1897.
Hippolyti, S., refutationis omnium haeresium librorum decem quae supersunt recensuerunt Lud. Duncker et F. G. Schneidewin. Gottingæ 1859.
Holmquist, Hj., Gamla kyrkans historia till sjunde århundradets början. Uppsala 1907.
Horner, G., Rev. The Statutes of the Apostles or Canones Ecclesiastici. Edited with Translation and Collation from Ethiopic and Arabic MSS; also a Translation of the Saidic and Collation of the Bohairic Versions; and Saidic fragments by Rev. G. Horner. London 1904.
Jewish Quarterly Review Vol. VIII, IX. (en uppsats af Conybeare om Christian Demonology). London 1896, 97.
Kattenbusch, F., das apostolische Symbol I, II. Leipzig 1894, 1900.
—, Lehrbuch der vergleichenden Konfessionskunde I (uti Sammlung Theologischer Lehrbücher). Freiburg i. B. 1892.

KRAUS, F. X., Real-Encyklopädie der christlichen Altertümer. I, II. Freiburg i. B., 1882.
Kyrklig. Tidskrift årg. 1900 (en anmälan af Testamentum af O. Q. s. 68—78).
LAGARDE, A. P. DE, Constitutiones apostolorum A. P. de Lagarde edidit. Lipsiæ, Londini 1862.
—, Didascalia apostolorum syriace. Lipsiæ 1854.
—, Mitteilungen I. Göttingen 1884.
—, Reliquiæ iuris ecclesiastici antiquissimæ syriace et græce. Vindobonæ, Lipsiæ 1856.
LEIPOLDT, JOHANNES, Saïdische Auszüge aus dem 8 Buche der apostolischen Konstitutionen (uti TUNF XI H. 1 b.). Leipzig 1904.
—, Schenute von Atripe und die Entstehung des national ägyptischen Christentums (uti TUNF X H. 1). Leipzig 1903.
LIETZMANN, H., LIC., Liturgische Texte. I Zur Geschichte der orientalischen Taufe und Messe im II und IV Jahrhundert ausgewählt von Lic. Hans Lietzmann (uti Kleine Texte für theologische Vorlesungen und Übungen). Bonn 1903.
—, Symbole der alten Kirche ausgewählt von Lic. Hans Lietzmann (uti samma samling). Bonn 1906.
LUDOLF, I., Commentarius ad Historiæ Aethiopicæ textum. Francofurti ad Mænum (1683) 1691.
MAGISTRIS, SIMEON DE, Acta martyrum ad ostia Tiberina. Romæ MDCCLXXXXV.
MARTIGNY, J. A., Dictionnaire des antiquités chrétiennes. Paris 1865.
MIGNE, J.-P., se Patrologiæ etc.
MÜLLER, IWAN, Handbuch der classischen Alterthumswissenschaften B. IV 2. Nördlingen 1885.
NAU, M. F., Fragment inédit d'une traduction syriaque jusqu'ici inconnue du testamentum d. n. Jesu Christi (uti Journal Asiatique Neuvième Série XVII s. 233—256). Paris 1900.
Neue Kirchliche Zeitschrift XI Jahrg. 1900 (en uppsats af Th. Zahn om das Testament unseres Herrn Jesus Christus s. 438—450); Jahrg. 1899 s. 214 f. se s. 272 anm. i detta arbete.
Oriens christianus se Baumstark, A.
Patrologiæ cursus completus siue bibliotheca universalis omnium ss. patrum, doctorum scriptorumque ecclesiasticorum. Accurante J.-P. Migne. Series latina. Paris 1844 f. Series græca. Paris 1857 f. (Citeras MSL och MSG, understundom MPL och MPG).
Patrum apostolicorum opera textum ad fidem codicum et græcorum et latinorum adhibitis præstantissimis editionibus recensuerunt Oscar de Gebhardt, Adolfus Harnack, Theodorus Zahn. Editio quinta minor. Lipsiæ 1906.
PAULYS Realencyklopedi der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung. Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen herausgeg. von Georg Wissowa. Stuttgart 1894 f.

Philosophische und Historische Abhandlungen der königl. preuss. Akademie der Wissenschaften zu Berlin. 1884. Abh. II, A. Dillmann, Über die Regierung, insbesondere die Kirchenordnung des Königs Zar'a-Jakob.
PITRA, J. B., Juris ecclesiastici Græcorum historia et monumenta. Tom. I. Romæ 1864.
PLATT, TH. PELL, the Ethiopic Didascalia or the Ethiopic version of the Apostolical Constitutions received in the Church of Abyssinia. London 1834.
RAHMANI, I. E. II, Testamentum Domini nostri Jesu Christi nunc primum edidit, latine reddidit et illustravit Ignatius Ephraem II Rahmani patriarcha Antiochenus Syrorum. Moguntiæ 1899.
Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche. Begründet von J. J. Herzog. In dritter verbesserter und vermehrter Auflage unter Mitwirkung vieler Theologen und anderer Gelehrten herausgegeben von Albert Hauck. Leipzig 1896—1909. (Citeras PRE[3]).
RENAUDOT, E., Liturgiarum orientalium collectio. I, II. Paris 1715, 16.
—, La perpétuité de la foie. Paris 1713 f.
RÉVILLE, J., La Religion à Rome sous les Sévères. Paris 1886.
Révue Bénédictine B. XVII 1900 (tvänne uppsatser af G. Morin: Le testament du Seigneur s. 10—28 och l'origine des canons d'Hippolyte s. 241—246).
Révue biblique 1900 (en uppsats af P. Batifoll om Le testament du Seigneur s. 253—265).
Révue d'histoire ecclesiastique 1900 (en uppsats om Le testament du Seigneur af Voisin s. 39).
Révue internationale de théologie VIII 1900 (en uppsats af J. Wordsworth om dopsymbolen i Canones Hippolyti, eg. KO och Test. s. 452—472.
Rheinisches Museum für Philologie B. 51 (s. 273—280 en artikel, die Theosophie des Aristokritos af A. Brinkmann). Frankfurt a. M. 1896.
RIEDEL, W., Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien. Leipzig 1900.
RIETSCHEL, G., Lehrbuch der Liturgik B. II (uti Sammlung von Lehrbüchern der praktischen Theologie in gedrängter Darstellung III B.). Berlin 1909.
—, Römische Quartalschrift B. XIV, se A. Baumstark: die Überlieferung etc., B. XV se s. 7, 53, 243 o. a. i detta arbete.
SCHWARTZ, E., Über die pseudoapostolischen Kirchenordnungen (uti Schriften der Wissenschaftlichen Gesellschaft in Strassburg 6). Strassburg 1910.
SCHÜRER, E., Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi I, II, 3 und 4 Auflage. Leipzig 1898—1902.
Sitzungsbericht der königl. bayer. Akademie der Wissenschaften zu München. Jahrg. 1863 B. II (en uppsats

af D. B. von Haneberg, Ueber arabische Canones des h. Hippolytus im Codex der alexandrinischen Kirche s. 31—48).
SJÖHOLM, JOSEF, Hippolytus och modalismen. En dogmhistorisk undersökning. Lund 1898.
SOHM, R., Kirchenrecht, B. I, Die geschichtlichen Grundlagen (uti Dr Karl Binding u. a. Systematisches Handbuch der deutschen Rechtswissenschaft, Achte Abtheilung, Erster Band). Leipzig 1892.
TATTAM, H., The Apostolical Constitutions or Canons of the Apostles in Coptic with an english translation. London 1848.
The Journal of Theological Studies uppsatser i vol. I se s. 173, 280, vol. IV se ss. 182, 184, o. a.
Theologisches Litteraturblatt 1900 (en anmälan af Testamentum af W. Riedel s. 193 f., 201 f.).
Theologische Litteraturzeitung, uppsatser i årg. 1882, 1891, 1899, 1900, hvilka närmare angifvas å s. 48, 62, 46, 198 i detta arbete.
(Tübinger) Theologische Quartalschrift, uppsatser af F. X. Funk; årgångarna angifna särskildt s. 49 anm. 4 i detta arbete; flera uppsatser omtryckta i Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen.
Theologische Studien und Kritiken, Jahrg. 1901 (en recension af P. Drews angående Rahmanis Testamentum s. 141—170); Jahrg. 1893 se s. 57, 1901 se s. 56 och 1903 se s. 63 i detta arbete.
Teologisk Tidsskrift (dansk) 1900 B. 1 (en anmälan af Testamentum af F. E. Thorm s. 330—335).
TERTULLIANUS, Quinti Septimi Florentis Tertulliani opera ex recensione Augusti Reifferscheid et Georgii Vissowa. Pars I (CSEL XX), Pragae Vindobonae Lipsiae MDCCCLXXXX: Pars III ex recensione Aemilii Kroymann (CSEL XXXXVII), Vindobonae Lipsiae MDCCCCVI.
—, Quinti Septimi Florentis Tertulliani quae supersunt omnia edidit Franciscus Oehler Tom. I, II. Lipsiae MDCCCLIII, IV.
Text and Studies II, Apocrypha Anecdota etc. Cambridge 1893 (en latinsk text till Testamenti apokalyps utgifven af M. R. James s. 153 f.).
Texte und Untersuchungen se Achelis, Hans und Flemming J.
TISCHENDORF, C. VON, Apocalypses apocryphae. Lipsiae 1866.
THOMASSINUS, L., Vetus et nova Ecclesiæ disciplina circa beneficia et beneficiarios. Pars I. Paris (1691, 1706) 1728.
WANSLEB(EN), J. M., Histoire de l'église d'Alexandrie fondée par S. Marc. Paris 1677.
WOBBERMIN, GEORG, Altchristliche Liturgische Stücke aus der Kirche Aegyptens nebst einem dogmatischen Brief des Bischofs Serapion von Thmuis (uti TUNF II H 3 b). Leipzig 1898.

WORDSWORTH, J. (biskop J. SARUM af Salisbury), The ministry of grace. Second edition, revised. London 1903.

ÜLTZEN, GUIL., Constitutiones apostolicæ recognovit Guil. Ültzen. Suerini at Rostochii 1853.

ZAHN, THEODOR, Geschichte des neutestamentlichen Kanons. I, II. Erlangen 1888—1892.

—, Marcellus von Ancyra. Gotha 1867.

Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde des Urchristentums. Jahrg. X (1909) s. 189 f.

Zeitschrift für Kirchengeschichte uppsatser i B. XV, XXVII, XXVIII om hvilka se närmare s. 8, 17, 46, 66, 67, 277 m. fl. i detta arbete.

KAP. I.

Öfversikt af CHs och besläktade kyrkoordningars texthistoria och innehåll.

De s. k. *canones Hippolyti* (CH) äro till antalet 38. De sägas vara författade af den romerske »patriarken» och biskopen Hippolytus eller Abulides eller Bulides [1]) såsom namnet också lyder och hafva bevarats åt eftervärlden hufvudsakligen [2]) i arabiska öfversättningar, nämligen i de å arabiska skrifna canonessamlingarna och encyklopedierna, som samlades och redigerades af de koptiska canonisterna under 12—14 årh. Sålunda finnas de upptagna i Makarius' canonessamling (nomocanon) från 14:de årh. under namnet אבוליידס: 38 (sc. canones) [3]), i den berlinska canonessamlingen, författad c:a 1340, under rubriken: de 38 ca-

[1]) T. ex. Riedel: die Kirchenrechtsquellen des Patriarchets Alexandrien, Leipzig 1900, sid. 78 i en litteraturförteckning אבוליידס, (så transkribera vi enligt Riedel det arabiska ordet) Patriarch von Rom: von ihm stammen 38 Canones och s. 65 die Canones des בוליידס samt ss. 33 o. 43.

[2]) Baumstark: die nichtgriechischen Paralleltexte zum achten Buche der apostol. Konstitutionen (i Oriens christianus I 1901 sid. 117) säger uteslutande men förbiser därvid att det finnes en öfversättning äfven till etiopiska.

[3]) Riedel a. a. s. 125 Författaren eller riktigare sagdt samlaren af denna stora samling af de för den egyptiska kyrkan gällande kyrkoordningarna och stadgarna har afslutat sitt arbete i ett kloster i sketiska öknen enligt underskriften i en vatikansk codex (cod. Vat. arab. 150) år 1088 Martyrum d. v. s. 1372 a. D. (Röm. Quartalschr. B. XIV sid. 9). Makarius' samling finnes i flera handskrifter i europeiska bibliotek (de viktigaste: cod. Sangermanensis 41 i Paris, en kopia efter Ms originalskrift, cod. Vat. arab. 149, 150 i Rom, från början af 15 årh., cod. Huntingdon 31 och 32 i Oxford från 1397 Martyrum (1681 a. D.) jfr. Röm. Quart. B. XIV s. 10; om andra se Riedel a. a. s. 122 f.

nones, som Hippolytus, den öfverste af de romerska biskoparna, enligt apostlarnas från vår Herre Jesus Kristus mottagna befallningar författade[1], samt i Mikaels af Damiette canonessamling, författad omkring 1180[2] med öfverskriften: de canones, som אבולידס och Basilius fastställde, uppgå till 136, nämligen אבולידס, patriark af Rom, 30, och Basilius, biskop af Cæsarea, 106 canones. Vidare förekomma de i Ibn al'Assāls nomokanon från början af 13:de årh.[3], där de upptagas såsom בולידס, patriark af Rom, canones[4]. Dessutom finnas de i några för editioner af CH hittills ej använda handskrifter, angifna af Baumstark i Oriens Christianus I s. 117[5].

Västerlandet blef bekant med dessa canones först genom dominikanern J. M. Wansleben, hvilken i sin Histoire de l'église d'Alexandrie fondée par S. Marc, Paris 1677, chap. III § 1 sid. 280 f. omtalar des canons d'Abulides samt uppräknar öfverskrifterna till de särskilda canones[6]. Han säger, att denne Abulides kallades patriark af Rom men tillägger i en randanmärkning: je n'ai jamais pû scavoir ni conjecturer qui est cet Abulides.

Den förste, som identifierade denne Abulides med Hippolytus af Rom, var Iob Ludolf (Leutholf). I sin Commentarius

---

1) Riedel a. a. s. 131.

2) Riedel a. a. s. 91.

3) Riedel a. a. s. 65 och för namnet ss. 116, 117. R. angifver al Safi b. al'Assāl såsom författare till denna nomokanon. Den blef sedermera öfversatt till etiopiska och är under namnet Feṭha Nagast (konungarnas lagstiftning) abessiniernas ännu i dag gällande lagbok. R. a. a. sid. 115 f.

4) R. a. a. s. 65.

5) En etiopisk öfversättning af CH finnes i en handskrift i Bodleiana i Oxford (Catalogus codicum mscr. Bibl. Bodl. VII 1848 s. 27). Den är från år 1686/87. Jfr Hist. Jahrb. 1895 s. 483 anm. 3. CH finnes dessutom citerad såsom auktoritet flerstädes i Fetḫa Nagast; se Ignazio Guidi's på italienska regeringens uppdrag år 1899 utgifna italienska öfversättning.

6) Bichell: Gesch. des Kirchenrechts s. 203, Haneberg (Sitz-Ber. s. 37 CH s. 5) och F. X. Funk: die apostolischen Konstitutionen s. 265 förmoda, att W. meddelar dessa efter den i andra hälften af 14:de årh. författade Lampas tenebrarum et declaratio officiorum af jakobiten Abulbarakat (Sams al Riäsch Abu 'l Barakät Ibn Kibr), hvars encyklopedi återgifves hos Riedel a. a. s. 15—80, där CH omnämnes s. 35. W. själf gifver i inledningen blott en allmän förteckning å sina källor men nämner först bland dessa Lampas tenebrarum.

ad Historiæ Aethiopicæ textum (Francofurti ad Mænum 1691) pag. 300 seq. har han en redogörelse »de magno codice Conciliorum et canonum Aethiopico», det är den etiopiska s. k. Sēnōdōs [1]) (= σύνοδος). I denna samling anför han såsom nummer två Canones Abulidis i. e. Hippolyti Patriarchæ Romani samt förklarar den olika namnformen sålunda: sic solent Aethiopes nomina peregrina secundum suas formas corrumpere (pag. 304 i anm.). Pag. 333 seq. uppräknar han öfverskrifterna till de särskilda canones i latinsk öfversättning från Wanslebens franska. Han tillägger, att Hippolytus för dessa canones skull kallas doctor ecclesiæ af etioperna samt att han kallas romersk påfve både af dem och öfriga orientaler, fastän namnet icke kan återfinnas i påfvekatalogen. Sedan omtalas CH i Assemani Biblioteca orientalis I (1709), men först Simeon de Magistris offentliggjorde några delar å arabiska och latin öfversatta af Assemani uti Acta martyrum ad ostia Tiberina 1795 (pag. 478—484) [2]). Bunsen föranstaltade i sitt arbete Hippolytus und seine Zeit Band I (1852) (ss. 525—527) efter en arabisk handskrift från Bodleiana i Oxford en tysk öfversättning af några canones [3]), verkställd af M. Steinschneider. Men i fullständigt skick utgåfvos dessa canones först 1870, sedan de sålunda varit bekanta för västerlandet omkring 200 år. Abboten D. B. von Haneberg utgaf då [4]) efter tvänne romerska handskrifter innehållande Makarius' canonessamling [5]) sitt arbete: Canones S. Hippolyti arabice e codicibus romanis cum versione latina, annotationibus et prolegominis. München 1870 [6]). Hanebergs öfversättning led dock

---

[1]) Om den sistnämnda boken se Riedel a. a. s. 154, 155.

[2]) Omtryckta i Migne Patrol. gr. X pag. 958—962. Där meddelas rubrikerna å dessa canones, samlingens öfverskrift och underskrift samt de två första canones (till sista satsen) jämte antydningar om innehållet i några andra.

[3]) C. 2—4 och några satser af c. 20 och 21.

[4]) Han lämnade en förberedande redogörelse i Sitzungsberichte der königl. bayer. Akademie der Wissenschaften zu München Jahrg. 1863 Band II s. 31 f.: Ueber arabische Canones des h. Hippolytus im Codex der alexandrinischen Kirche.

[5]) För dessa handskrifter redogöres utförligt i Achelis: die Canones Hippolyti (TU VI 4) s. 8 f. I Riedels förteckning finnas de under n:r 5 och 6 a. a. s. 122 och 123.

[6]) Aftryckt hos Duchesne: Origines du culte chrétien, troisième édition: appendice pag. 524—543.

af flera brister[1]), hvarför Hans Achelis med filologisk hjälp af H. Vielhaber och L. Stern utgaf en reviderad och beriktigad latinsk öfversättning i sitt arbete: Die ältesten Quellen des orientalischen Kirchenrechtes, erstes Buch, die Canones Hippolyti, Leipzig 1891, som tillika utgör häftet 4 band VI af Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Litteratur herausgeg. von O. von Gebhardt und A. Harnack. Achelis gör där en omfattande undersökning af CH samt gifver för jämförelses skull en synoptisk uppställning i flera kolumner af dessa canones efter den reviderade Hanebergska öfversättningen, sammanställda med den s. k. egyptiska kyrkoordningen, öfversatt af G. Steindorff och kompletterad med öfversättning från Ludolfs etiopiska text af J. Bachmann samt med motsvarande delar af apostoliska konstitutionernas åttonde bok (AK VIII). Nya textfynd föranledde Wilhelm Riedel att utgifva en ny tysk öfversättning, som i flera afseenden kompletterar och beriktigar Haneberg-Achelis' text. Denna öfversättning jämte en inledning finnes införd ss. 193—230 i hans arbete: die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien, Leipzig 1900. Förutom de af Haneberg använda handskrifterna använde R. för sin öfversättning de nyfunna texterna i den berlinska canonessamlingen samt i Mikaels af Damiette nomokanon[2]).

Såsom redan författarenamnet visar, måste dessa canones, som numera existera blott i arabisk och sekundär etiopisk öfversättning och i sådan form äro betygade tidigast från 12:te årh., vara öfversatta från nu förlorade originaltexter. De talrika transskriptionerna visa, att originalspråket varit grekiska. Fråga är blott, om de arabiska texterna direkt öfversatts från grekiskan eller om koptiskan varit mellanled. Haneberg[3]) har sökt bevisa detta senare, dock torde hans bevis ej vara bindande. Men att döma af den vanliga utvecklingsgången för den egyptisk-kristliga litteraturen har CH säkerligen haft en koptisk mellanform. Från grekiska texter gjordes nämligen öfversättningar till det egyptiska folkspråket koptiskan, hvilket efter det monofysitiska schismat (451) undanträngde det grekiska språket i Egypten. Under det 10:de årh. begynte kopterna använda de

[1]) Se H. Achelis kritik a. a. s. 28 f. af Hanebergs öfversättning.
[2]) R. a. a. sid. 196.
[3]) a. a. ss. 6—11.

muhammedanske eröfrarnas språk arabiskan, som då i sin tur undanträngde koptiskan. Då uppstod den kristna arabiska litteraturen i Egypten, som till största delen består af öfversättningar och kompilationer [1]). Till grund för en arabisk öfversättning ligger således i regel en koptisk text [2]). De arabiska öfversättningarna ligga sedan i sin tur till grund för de etiopiska [3]).

Det är tydligt, att en text, som gått igenom så många händer, innan den fått sitt nuvarande utseende, måste vara ganska förändrad, särskildt genom oskickliga öfversättares misstag och slarfviga afskrifvares förvrängningar. Därför måste den text vi nu hafva af CH anses såsom mindre tillfredsställande. Men att såsom Achelis gör [4]) alldeles underkänna denna text och genom våldsamma ändringar, strykningar och omflyttningar tämligen godtyckligt konstruera fram en ny text [5]), är oberättigadt. Tillförlitligare är Riedels text. De nyfunna handskrifter han användt visa den riktiga textföljden, hvilken icke finnes i de af Haneberg och Achelis begagnade, beroende därpå att de särskilda bladen i dessa handskrifter blifvit blandade om hvarandra och sålunda kommit i orätt ordningsföljd [6]). En om möjligt bättre text af CH än de hittills offentliggjorda ämnar Riedel [7]) efter nödiga förarbeten utgifva, men den är ännu icke utkommen.

---

[1]) Jfr PRE B. 12 ss. 814, 815 art. Koptische Kirche (W. Crum).

[2]) Dock kan understundom en arabisk text vara öfversättning af en syrisk; jfr t. ex. Riedel a. a. s. 149 f.; Duval: La litterature syriaque, Paris 1892 ss. 177 f.

[3]) Oriens christianus III s. 201. Se t. ex. Testamentum Domini nostri Jesu Christi texthistoria, Rahmani: Test. Dom. n. J. Chr. prolegomena pag. XIV samt vidare Achelis a. a. s. 22 och 23.

[4]) Ach. a. a. s. 138 f.

[5]) Ach. a. a. s. 38 f.

[6]) Detta gäller om större delen af c. 30 i Hanebergska texten, som Ach. också mycket riktigt insett ej ha rätt plats och därför placerat i slutet af sin afhandling såsom Anhang II (s. 281 f.) under benämningen: zwei Fragmente Hippolyteischer Predigt. Riedel a. a. s. 197 uppvisar, att den omtvistade delen hör till c. 38 och att den kommit på orätt plats genom bladens omkastning. Ach. synes emellertid senare ej ha fasthållit sin åsikt om dessa bihang ss. fragment af Hippolytiska predikningar, eftersom de ej finnas upptagna i hans edition af Hippolyti skrifter: Hippolyts Werke, I Band: exegetische u. homiletische Schriften hrsg. im Auftr. der Kirchenväterkommission der königl. preuss. Akad. der Wissensch., Leipzig 1897.

[7]) R. a. a. s. 200.

Indelningen af CH i 38 canones är säkerligen ej ursprunglig utan liksom öfverskrifterna till de särskilda canones från senare tid [1]. Haneberg bibehåller både indelning och öfverskrifter, men Achelis [2] stryker öfverskrifterna, fastän han bibehåller för att lätta jämförelsen med andra editioner den häfdvunna numreringen af dessa canones. Texten ordnas dock om och förses med ytterligare indelning i 261 paragrafer. Äfven Riedel [3] erkänner indelning och öfverskrifter vara sekundära men bibehåller dem derför att CH icke kommit till oss i någon annan form. Dessutom visa öfverskrifterna, huru texten en gång uppfattats. Funk [4] däremot menar, att här föreligger icke något tvingande skäl, hvarför man skulle frånkänna den ursprunglige författaren indelningen, särskildt som indelning af skrifter förekom redan i forntiden. Men öfverskrifterna göra dock intryck af att vara yngre än texten, och sannolikt har CH i likhet med latinska varianten till den s. k. egyptiska kyrkoordningen, d. v. s. Haulers Veronafragment (VF [5]), ursprungligen varit i ett stycke utan något slags indelning.

Angående CHs plats i de arabiska samlingar, genom hvilka denna skrift blifvit bevarad åt oss, märkes, att CH aldrig förekommer såsom integrerande beståndsdel af något större verk såsom t. ex. den syriska eller egyptiska oktateuchen utan samordnas af de arabiske canonisterna med andra canonessamlingar. I Mikaels af Damiette nomokanon föregås CH af de nio ortodoxa konciliernas och fädernas canones med tillhörande 23 anathematismer samt efterföljes af de 106 s. k. canones Basilii, hvars författare angifves ha varit biskop af Cæsarea [6]. Canones Hippolyti uppgifvas där vara 30 till antalet. Äfven i Makarius'

---

[1]) Jfr anmärkningen till canones Athanasii, Riedel a. a. s. 58.

[2]) Ach. a. a. s. 32.

[3]) R. a. a. s. 200.

[4]) Das Testament unseres Herrn und die verwandten Schriften, Mainz 1901, s. 221.

[5]) VF så beteckna vi Haulers arbete, om hvilket se närmare längre fram.

[6]) Riedel a. a. s. 27. Texten till canones Basilii meddelar Riedel a. a. s. 231—283. Dessa can. Bas. kunna dock i sin nuvarande form ingalunda vara af Basilius utan härstamma från olika tider. Skriften måste i sin helhet ha kommit till före den muhammedanska eröfringen af Egypten (år 640), ehuru tillägg från ännu senare tid äfven finnas t. ex. i c. 86 och c. 46. Jfr Riedel a. a. s. 232.

samling af canones ha CH (38 till antalet) liknande plats mellan de nio konciliernas canones och canones Basilii [1]. I den s. k. berlinska canonessamlingen förekomma CH efter Athanasii, patriark af Alexandria, 107 canones under titeln: de 38 canones, som Hippolytus, den högste af de romerska biskoparna, enligt befallningarna till apostlarna af vår Herre Jesus Kristus författade [2]. En förteckning på öfverskrifterna till de 38 canones meddelas inledningsvis. Närmast CH komma äfven här de s. k. canones Basilii [3]. Märkligt är, att CH alltid förekomma i nära förbindelse med canones Basilii. De båda samlingarna förete också många beröringspunkter med hvarandra, dock visa can. Bas. mera utbildade senare former [4].

Beträffande innehållet bildar CH en sammanhängande skrift med tydlig disposition, hvarför Achelis' godtyckliga omflyttningar af de särskilda canones ingalunda äro nödvändiga för att åstadkomma ordning och sammanhang i CH [5]. Hela canonessamlingen inledes af en så lydande öfverskrift: [6] »I Fadrens, Sonens och den helige Andes, *en* Guds namn. Dessa äro kyrkans canones och de bud, som Hippolytus, den öfverste [7] af Roms biskopar, har skrifvit enligt apostlarnas befallningar genom den helige Ande, som talade i honom, till antalet 38 canones. Med frid från Herren! Amen.» Och underskriften till hela samlingen lyder: »Pris vare Gud beständigt i alltid! Slut äro den

---

[1] Riedel a. a. s. 125.

[2] Riedel a. a. s. 131.

[3] De 106 canones af den store Basilius, biskopen af Cæsarea i Kappadocien. Riedel ibid.

[4] Jfr t. ex. CH c. 1 med can. Bas. c. 1, CH c. 29 med can. Bas. c. 96 och CH. c. 30: (jenes ist die Reinheit etc. Riedel a. a. s. 220) med slutet af can. Bas. c. 106: dies ist das heilige Kleid etc., i hvilka ställen beröringen mellan CH och can. Bas. tydligt framträder.

[5] Achelis' uppkonstruerade ordningsföljd. Ach. a. a. s. 140, 141.

[6] Enligt Riedels text a. a. s. 200.

[7] Funk das Test. s. 256 vill återgifva det arabiska uttrycket icke med princeps episcoporum Romæ ss. Haneb. Achelis (jfr a. a. s. 213) utan med primus episcoporum Romæ i analogi med underskriften. Men häremot strider Riedels öfversättning: der oberste der Bischöfe von Rom. Och enligt Baumstark (Römische Quartalschr. B. XV (1901) s. 76 f.) kan öfversättningen princeps episcoporum aldrig tolkas såsom afseende tiden, ty det arabiska ordet motsvarar alltid archiepiscopus. Funk har därför tagit tillbaka sin tolkning, Theol. Quartalschr. Jahrg. 1902. H. 1.

helige patriarken Hippolytus' af Rom canones, den förste patriarken i den stora staden Rom, hvilka han författade 38 till antalet. Gud hjälpe oss att handla efter dem! Pris vare Gud beständigt i all tid evinnerligen!» Tydligen ha dessa öfver- och underskrifter ej samma prägel som själfva texten i CH utan äro liksom öfverskrifterna till hvarje särskild canon af yngre ursprung, möjligen från den arabiske öfversättaren-canonisten.

Efter öfverskriften till hela samlingen följer ett slags företal innehållande en trosbekännelse jämte fördömelse af irrlärare. Detta företal har vid indelningen af CH fattats såsom c. 1 och försetts med rubriken: om den heliga tron, men hör i själfva verket icke till de egentliga canones. Enl. Achelis [1]) och Harnack [2]) passar detta företal väl in på Hippolyti tankekrets och uttryckssätt. Harnack anser, att detta företal »ist an sich bei Kirchenordnungen dieser Art ganz ungewöhnlich» [3]). Emellertid synes det ha varit vanligt, att en kort trosbekännelse sattes såsom inledning till samlingar af kristliga lefnadsregler, jfr Hermas Mand. I 1, can. Bas. c. 1, Λόγος Σωτηρίας I [4]) m. fl. [5]). Dock är inledningen till CH egendomlig för denna skrift, om också likheter kunna påvisas såväl i can. Bas. som i Λόγ. Σωτ. [6]). Efter denna korta inledning kommer den första afdelningen af CH (c. 2—9), i hvilken speciella föreskrifter angående församlingens klerus, dess val, ordination och funktioner äro sammanförda. Början göres med biskopen, hvars val och insättning i ämbetet jämte den åtföljande af honom för första gången ledda eukaristiska gudstjänsten skildras i c. 2 och 3. Därefter lämnas föreskrifter för presbyterns ordination c. 4, om diakonernas funktioner och ordination c. 5, om ordination af martyrer och confessores (arab.

---

[1]) a. a. s. 38.

[2]) Gesch. d. altchr. Lit. II 2 s. 508.

[3]) a. a. ibid.

[4]) TUNF XIV H2a s. 35.

[5]) Sist a. a. s. 97 nämnas flera ex.

[6]) v. d. Goltz menar sig ha upptäckt äfven det ursprungliga företalet till Hippolyti kyrkoordning, hvilket han finner bevaradt i inledningarne till etiop. öfvers. af egypt. kyrkoordningen (HE) s. 162 och VF s. 101, med hvilka ställen AK VIII 3 öfverensstämmer. Se härom närmare Z. f. K. G. XXVII 1 H., die Taufgebete Hippolyts u. s. w. samt Drews kritik däraf: a. a. XXVIII 2 o. 3 H., Über altägyptische Taufgebete, och Funks i Theol. Quart. Jahrg. 1907, 2 H.

öfverskriften: »af dem, som blifvit straffade för sin tros skull») c. 6, om tillsättning af anagnost och hypodiakon samt om ordination af dem som lefva i celibat c. 7, om ordination af helbrägdagörare c. 8. Såsom ett tillägg till denna afdelning kommer c. 9 om hur främmande presbyterer skola pröfvas samt om församlingsänkors ordination och den heder de skola åtnjuta. Den följande afdelningen c. 10—19 innehåller föreskrifter om upptagelse i församlingen samt om katekumenerna, om församlingens kvinnor och ett dopritual. I c. 10 framställas de allmänna betingelserna och föreskrifterna för att blifva upptagen i kyrkan såsom katekumen. Därefter följer förbud för sådana handtverkare, bildhuggare, silfverarbetare, målare etc. som tillverka afgudabilder att fortsätta med detta; de, som blifvit döpta och likväl bryta häremot skola uteslutas till dess de göra bot. C. 12 uppräknar andra för de kristna icke tillåtna och orena yrken, nämligen alla som på något sätt stå i samband med de offentliga spelen; deras utöfvare måste underkasta sig rening och få först efter 40 dagar deltaga såsom katekumener i gudstjänsten. Om barnaläraren säges, att han får fortsätta med yrket äfven såsom kristen men skall utöfva det i kristlig anda. C. 13 och 14 ogilla soldatyrket, c. 15 de vidskepliga och osedliga yrkena. C. 16—18 handla om kvinnorna; c. 16 om konkubinatet, c. 17 om den kristna hustrun jämte ett tillägg om katekumenatet, c. 18 diverse föreskrifter om barnmorskor, om kvinnornas skiljande från männen vid bön, om att de skola beslöja sig samt om barnaföderskors reningstid. C. 19 innehåller ett utförligt dopritual. Den följande afdelningen fr. o. m. c. 20 synes ha varit mest utsatt för bearbetningar och ändringar under tidernas lopp. Den innehåller en mängd föreskrifter utan sträng inbördes ordning beträffande det kristna församlingslifvet. Särskildt talas om olika slags gudstjänster samt plikter med afseende på dem. C. 20 innehåller allmänna fasteföreskrifter, c. 21 talar om den dagliga morgongudstjänsten, c. 22 om påskfastan, c. 23 är förmaning angående läran, c. 24 angående biskopen, vård om sjuka med biträde af diakonen samt om de sjukas vistelse i kyrkorna, c. 25 ytterligare angående vården af de sjuka samt om de dagliga bönestunderna, c. 26 förmaning till flitigt åhörande af predikogudstjänsterna samt c. 27 till flitig läsning af bibeln när gudstjänst icke hålles; i samma c. 27 föreskrifves också handtvagning

före bön samt framhålles att äktenskapet icke är hinder för bön, ej heller behöfver man bada före bönen; vid midnatt och vid hanegället skall man bedja. C. 28 påbjuder fasta före hvarje kommunion samt att blott de troende få deltaga i de heliga mysterierna. I c. 29 säges hvad som bör iakttagas vid nattvardens utdelande och hur klerikerna skola förhålla sig under tjänsten vid altaret samt undervisas om korstecknet och dess betydelse. C. 30 innehåller ytterligare om katekumenerna samt om eukaristiens utdelning; c. 31 säger att på uppdrag af biskop och presbyter kan äfven diakonen utdela eukaristien; c. 32 talar om änkors, jungfrurs och kleri fasta, vidare om offer samt om allmosor och måltider för de fattiga; c. 33 om måltider till de dödas åminnelse. C. 34 och 35 innehålla föreskrifter om ordningen vid kärleksmåltiderna samt om kleri funktioner vid dessa; c. 35 dessutom om änkebespisningar. C. 36 föreskrifver förstlingsgåfvors frambärande samt gifver formulär för oblationsbönen; c. 37 handlar om skyldigheten för klerus att närvara vid gudstjänsten hvarje gång biskopen infinner sig samt om kleri värdiga klädsel vid gudstjänsterna och om anagnosternas läsning före församlingsgudstjänstens begynnelse. Den långa c. 38, med hvilken CH afslutas, innehåller till en början föreskrifter om plikten att vaka under påsknatten och hvad då eljes bör iakttagas samt motivering däraf; i anslutning därtill följa förmaningar till andlig vaksamhet och varningar för affall samt en samling sedebud och regler, som skola iakttagas af hvarje kristen; vidare framställes hvad den har att iakttaga, som vill höra till änglarnas klass, d. v. s. lefva efter en strängare sedlighets bud såsom asket i celibat, fattigdom och ensamhet; ytterligare komma förmaningar och varningar för frestelser till affall, hvilka belysas genom berättelsen om Jesu frestelse i öknen. Efter ännu några förmaningar afslutas denna canon med citat från Mattei ev. k. 25, v. 21 och v. 34 f. Hela samlingen af canones afslutas genom tvänne underskrifter från olika tider. Den första lofvar Herrens frid och barmhärtighet åt den som efterföljer dessa canones och slutar med en doxologi. Den andra är den förut anförda: »Pris vare Gud bsständigt i all tid! Slut äro den helige patriarken Hippolytus' af Rom canones, den förste patriarken i den stora staden Rom, hvilka han författade 38 till antalet. Gud hjälpe oss att handla efter dem! Pris vare Gud beständigt i all tid evinnerligen!»

Efter denna öfversikt af CH:s texthistoria och innehåll öfvergå vi till den text som står CH närmast den s. k. *egyptiska kyrkoordningen* (eg. KO). Namnet är gifvet af Achelis[1]), utan att han dock gifvit något särskildt skäl därför. Det är bildadt efter Lagardes benämning: Constitutiones ecclesiæ ægyptiacæ[2]). Mot benämningens lämplighet kan invändas, att denna kyrkoordning förekommit icke blott i Egypten utan äfven i det latinska västerlandet samt troligen äfven i Syrien[3]). Förväxling kan också uppstå med Harnacks egyptiska s. k. apostoliska kyrkoordning[4]), som är identisk med Pitras Sententiæ apostolorum[5]) och Funks apostoliska kyrkoordning eller canones ecclesiastici sanctorum apostolorum[6]). Men då Achelis benämning den egyptiska kyrkoordningen blifvit allmänt accepterad[7]), gör man bäst i att använda den. Se vi något närmare på eg. KOs text, finna vi, att den i orienten aldrig förekommer ensam utan ständigt såsom del af en större samling af kyrkorättsliga texter. Den fins numera blott å koptiska, etiopiska, arabiska och latin. Den latinska parallellen visar, att eg. KO varit känd i västerlandet; denna är utgifven af E. Hauler år 1900 efter en i kapitelbiblioteket i Verona funnen palimpsest innehållande förutom större delen af den s. k. apostoliska didascalian i latinsk öfversättning och fragment af den s. k. apostoliska kyrkoordningen, äfven delar af den egyptiska kyrkoordningen[8]). Men längst känd har den etiopiska

---

[1]) Ach. a. a. s. 26.

[2]) Bunsen: Analecta antenicæna II pag. 4510; Lagardes benämning är återupptagen af Funk i Didascalia et Constitutiones Apostolorum Vol. II, pag. 37 seq., där han gifver en latinsk öfversättning af den koptiska texten.

[3]) Jfr Riedel a. a. s. 157 anm. 1 samt Lagarde: Reliq. iur. antiquiss. Gr. p. XVII, samt Baumstark i Oriens christianus I s. 117.

[4]) TU II 2 (1886) s. 225—237 jfr Gesch. d. altchr. Litteratur I s. 451.

[5]) J. B. Pitra: Juris ecclesiastici Græcorum historia et monumenta. Tom. I, Romæ 1864, s. 75—88.

[6]) Funk: die apostolischen Konstitutionen, s. 249.

[7]) Harnach: Gesch. d. altchristl. Litter., 2 Th., B. II, s. 502 o. a.; Baumstark: Oriens christ., I, s. 117 f.; Brightman: Liturgies Eastern and Western, Vol. I, pag. XXI; Funk: die apostol. Konstit. s. 254 och das Test. s. 29 f.

[8]) Didascaliæ apostolorum fragmenta ueronensia latina accedunt canonum qui dicuntur apostolorum et ægyptiorum reliquiæ. Primum edidit Edmundus Haller. Fasciculus prior (præfatio, fragmenta, imagines). Lipsiæ MCM. (Teubners förlag).

texten varit. Ludolf[1]) utgaf den såsom beståndsdel af den stora etiopiska kyrkolagsamlingen, som begynner med en samling canones i två afdelningar upptagande först 71 därefter 56 canones duodecim apostolorum, tillsammans 127 canones. Innehållet af eg. KO meddelas där under c. 21—47, och af själfva texten kunde Ludolf återgifva början af eg. KO i samlingen af statuta apostolorum under statutum XXI—XXIII[2]), där slutet af st. XXIII dock fattas[3]). Till den etiopiska texten gaf Ludolf en latinsk öfversättning; dock erkänner han, att han ofta varit villrådig om det rätta återgifvandet af den mycket korrumperade texten[4]). Denna af Ludolf återgifna ofullständiga etiopiska text med hans latinska öfversättning var ända till långt in på 1800-talet den enda tillgängliga editionen af eg. KO. Wansleben redogör i sitt förut anförda arbete[5]) för de 127 canones hos kopterna genom att angifva innehållsförteckningen för de särskilda canones. Canones 21—47 motsvara där eg. KO. I fullständigt skick utgafs eg. KO först af Tattam i hans arbete: the Apostolical Constitutions or Canons of the Apostles in Coptic with an english translation, London 1848. Den för Tattams edition till grund liggande handskriften är en ganska ung berlinerhandskrift (från år 1804) och affattad å bohariska, en koptisk dialekt, som talades i nedre Egypten[6]). Den angifver sig själf vara en öfversättning från den sahidiska eller öfre-egyptiska dialekten[7]). Enligt de Lagarde[8]) är den mycket dåligt utförd samt å ett barbariskt språk. Innehållet utgöres af en samling canones motsvarande den etiopiska samlingen af 71 canones men i slutet

---

[1]) Ludolf: Commentarius ad suam Historiam Aethiopicam, pag. 314—328.

[2]) Ludolf a. a. pag. 323—328; statuta I—XX innehålla den s. k. apostoliska kyrkoordningen.

[3]) Det som fattas af st. XXIII har genom Funks försorg efter en Tübingerhandskrift blifvit öfversatt till tyska af Dannecker och offentliggjordt i Hist. Jahrbuch der Görresges. 1895 s. 485 samt i Funks das Test. s. 29 anm. 2.

[4]) Riedel a. a. s. 329.

[5]) Histoire de l'Église d'Alexandrie fondée par S. Marc. s. 241 f.

[6]) Berlin Orient. 519, jfr Oriens christ. I s. 105 f.

[7]) Den åtföljes af en arabisk öfversättning, från hvilken Tattam anför en del läsarter. Denna arabiska öfversättning är utgifven af Horner: the Constitutions of the Apostles s. 89—125.

[8]) Mitteilungen I 1884 s. 177. Jfr äfven Horner a. a. s. X. Angående litteraturspråket i öfre Egypten se Leipoldt: Schenute (TUNF X H 1) s. 39.

något annorlunda indelade, hvarför antalet blifver 79. Canon 1—30 innehåller den s. k. apostoliska kyrkoordningen, c. 31—62 eg. KO och de öfriga cc. bilda en parallelltext till AK VIII. Men förutom i 79 canones är Tattams text indelad också i 7 eller rättare sagdt 8 böcker bildande den s. k. egyptiska (koptiska) oktateuchen. Den första boken i oktateuchen fattas dock. Af dessa båda indelningar är den i 7 el. 8 böcker den senare, troligen gjord af den koptiske öfversättaren för att tillförsäkra hans samling samma anseende som den klementinska oktateuchen ägde [1]). Och då berlinerhandskriften är från så sen tid, kan den där förekommande oktateuchiska indelningen, som eljes icke förekommer i någon koptisk samling men väl i arabiska, mycket väl härstamma från en arabisk text [2]). I förhållande till Ludolfs etiopiska text är Tattams koptiska kortare, i det att den utesluter alla liturgiska partier, hvilka däremot finnas hos Ludolf särskildt rörande biskopsinvigningen. Achelis [3]) kompletterar därför de felande styckena i den koptiska öfversättningen från den etiopiska. En återöfversättning till grekiska af Tattams text verkställde Lagarde [4]). Den Tattamska texten öfverträffas dock vida af den text, som Lagarde efter en i British museum befintlig år 1006 skrifven pergamentkodex [5]) offentliggjorde i Aegyptiaca 1883 ss. 209—237. Denna å sahidiska affattade text är nämligen originaltexten till den af Tattam använda sena bohariska öfversättningen. I denna text förekomma de apostoliska canones först ss. 71 canones, därefter 78 canones, af hvilka cc. 1—30 innehålla den apostoliska kyrkoordningen, cc. 31—62 eg. KO och cc. 63—78 parallelltext till AK VIII.

Förutom Lagarde utgaf U. Bouriant [6]) den eg. KO innehållande samlingen af canones efter en ganska ung sahidisk handskrift tillhörande den jakobitiske patriarken af Jerusalem under titeln:

---

[1]) Funk: die ap. Konst. s. 252.

[2]) Baumstark i Oriens christ. I s. 106 f.

[3]) a. a. s. 35 f.

[4]) Constitutiones ecclesiæ Aegyptiacæ i Bunsens Analecta Antenicæna 1854 II 461—477. För en ung sahidisk handskrift (British museum Orient. 440) som Tattam haft redogör Lagarde i Reliq. iur. ant. græce 1856 pag. IX seq.

[5]) Orient. 1320.

[6]) Uti Recueil des travaux rélatifs à la philologie égyptienne, V s. 199—216, VI 97—115.

Les canons apostoliques de Clément de Rome; han meddelar blott koptisk text men ingen öfversättning. Till tyska öfversattes eg. KO från Lagardes text i Aegyptiaca af G. Steindorff, hvilken öfversättning offentliggjordes af H. Achelis i hans förut anförda arbete. Achelis använder den där såsom normerande parallelltext till CH i synoptisk uppställning med denna och AK VIII [1].

Beträffande den förut nämnda latinska parallellen till eg. KO anser Hauler, att den ursprungliga texten å den för hans edition till grund liggande palimpsestkodexen är skrifven i början af 6:te århr., men antagligen redan i 8:e århr. har den ursprungliga texten utplånats för att lämna plats åt Isidors Sententiarum libri tres [2].

Förutom de nämnda offentliggjorda texterna ha många andra funnits i bibliotekens gömmor, som länge väntat att offentliggöras. Detta har framför allt gällt om de arabiska texterna till eg. KO. I Abû-l-Barakâts å arabiska affattade teologiska encyklopedi finnes en innehållsförteckning öfver de 71 canones. Eg. KO:s begynnelse angifves genom en särskild randanmärkning vid c. 21, som Abû-l-B. fann i den honom föreliggande arabiska texten [3]. Och efter c. 47 finnes likaledes en randanmärkning, som markerar slutet af eg. KO [4]. Själfva arabiska texten finnes i Makarius' nomocanonsamling, dels under nummer 12, apostlarnes 71 canones [5], dels under nummer 42, Clemens tredje bok, alltså såsom beståndsdel af en arabisk oktateuch [6]. Baumstark [7] har jämfört dessa båda arabiska textformer och funnit att de

---

[1]) I de felande liturgiska partierna är den såsom förut nämnts kompletterad af Bachmans tyska öfversättning af Ludolfs etiopiska text.

[2]) Hauler a. a. præfatio pag. VII.

[3]) Riedel a. a. s. 22 öfversätter: »es findet darin auch beim dem genannten Jûḥannâ (ibn Manhûb), dass dies der Anfang des dritten von Clemens redigierten Bücher und der Anfang dessen sei, was sie alle reden; ihre Gesamtzahl sei acht».

[4]) »Am Ende desselben gebieten die Apostel, sich vor den Häresen zu hüten; und dass dies die kirchlichen Kanones sind» (Riedels öfvers.).

[5]) Riedel a. a. s. 124.

[6]) Riedel a. a. s. 126.

[7]) Die nichtgriech. Paralleltexte z. achten Buche der Apost. Konst. Oriens christ. I s. 117 f.

visa stora olikheter sinsemellan samt lifligt uttalat önskan, att de arabiska texterna skulle offentliggöras [1].

Den senaste och fullständigaste editionen af eg. KO finnes i Horners: the Statutes of the Apostles or Canones Ecclesiastici [2]. Här föreligger för första gången den fullständiga texten till den stora orientaliska å etiopiska, arabiska och sahidiska bevarade kyrkolagsamlingen. Horner meddelar den fullständiga etiopiska och arabiska texten med engelsk öfversättning samt fullständig engelsk öfversättning af den sahidiska texten [3]. Hela lagsamlingen kallar Horner efter Ludolf *Statuta apostolorum*. Främst i denna samling möter den apostoliska kyrkoordningen, därefter följer eg. KO i tre olika recensioner å etiopiska, arabiska och sahidiska. Den etiopiska texten är utförligast och fullständigare än Ludolfs text, den arabiska är däremot kortast. Den sahidiska texten är ingen annan än den förut omtalade af Lagarde utgifna, hvarför Horner ej meddelar själfva texten utan blott en engelsk öfversättning samt några sahidiska fragment. Eg. KO bildar stat. 22—48 i den etiopiska recensionen (HE), stat. 21—47 i den arabiska (HA) och stat. 31—62 i den sahidiska (HS). Till hvarje stat. finnes en eller flera öfverskrifter, som angifva inne-

---

[1]) Enligt B. (ibid.) erbjuder Haulers latinska text den äldsta och ursprungligaste texten, troligen en omedelbar öfversättning från själfva originaltexten. Besläktad med den grekiska originaltexten, kanske med den identisk skulle äfven den arabiska oktateuchens text vara, men emellan dessa måste dock antagas såsom naturlig mellanled en koptisk eller möjligen syrisk öfversättning; hvarför syrisk se Baumstark, Or. chr. I s. 108. En annan texttyp, möjligen uppkommen ännu å grekiskt språkområde, och som igenkännes därpå, att den utesluter de liturgiska partierna, föreligger i den koptiska versionen (eg. KO) samt genom förmedling af en afvikande koptisk recension äfven i apostlarnas 71 canones å arabiska. En blandningstext mellan båda textgrupperna framställer den etiopiska texten i Fells canones apostolorum æthiopice 1871 såsom del af etiopernas stora lagsamling Sēnōdōs, beskrifven af Ludolf, Comm. ad suam hist. æthiop. pag. 301—340, samt Riedel a. a. s. 154 f.; den är i allmänhet afhängig af de 71 canones. Från denna texttyp har den etiopiska öfversättningen dock icke kunnat få de liturgiska styckena utan har fört in dem i sin originaltext från en annan arabisk text, som föregått oktateuchens. (B. a. a. sid. 118 f.)

[2]) The Statutes of the Apostles or Canones Ecclesiastici. Edited with Translation and Collation from Ethiopic and Arabic MSS; also a Translation of the Saidic and Collation of the Bohairic Version; and Saidic fragments By Rev. G. Horner, London, Williams & Norgate 1904.

[3]) Om de handskrifter Horner begagnat se a. a. pag. XXXVI o. f.

hållet. Enligt den fullständiga etiopiska texten (HE) är eg. KO:s innehåll följande: först en afdelning (stat. 22—27) innehållande ordinationsregler. Början göres (stat. 22 HE, som motsvaras af stat. 21 HA o. stat. 31 HS) med biskopens ordination, och formulär meddelas för ordinationsbönen. I sammanhang därmed beskrifves liksom i motsvarande canon i CH (c. 3) den första af biskopen ledda eukaristiska gudstjänsten. Stat. 23 handlar om presbyterernas ordination jämte tillhörande ordinationsbön, stat. 24 om diakonernas, hvarvid HE har en utförlig ordinationsbön, som saknas i de andra recensionerna. I VF (s. 110) finnes dock ett fragment af denna bön, nämligen dess början. Stat. 25 talar om confessores och dem som blifvit dömda för vår Herres Jesu Kristi namn. Här afvika de tre recensionerna från hvarandra ganska mycket. Stat. 26 beskrifver änkors ordination och stat. 27 lektorers, jungfrurs, subdiakoners och de charismatiskt begåfvades ordination. Den följande afdelningen, stat. 28—35, innehåller bestämmelser angående dem, som skola upptagas i den kristna församlingen, samt om katekumener och dop. Stat. 28—30 säga, hvilka skola upptagas i den kristna församlingen, och stat. 31—33 innehålla föreskrifter för katekumenerna. Stat. 34 har föreskrifter angående baptizanderna, hvarpå själfva dopordningen följer i stat. 35 med trosbekännelse, syndabekännelse och den eukaristiska gudstjänsten för de nydöpte, vid hvilken äfven mjölk och honung förekomma. Såsom en tredje afdelning af eg. KO följa i stat. 36—41 (st. 35—41 HA, st. 47—56 HS) bestämmelser om fastor, heliga måltider och oblationer. Stat. 36 handlar om änkors, jungfrurs och kleri, särskildt biskopens fasta. Stat. 37 skildrar under rubriken »angående tiden då det är lämpligt att äta» en agap, där slutet af HE:s skildring är utförligare än de andras. Dessutom förekommer i HE vid denna stat. två egendomliga tillägg, som ej finnas hos de andra, nämligen först ett kort stycke angående eulogierna, att diakonerna skola bringa dem till de sjuke, samt sedan ett längre »angående lampornas inbärande vid församlingens måltid (Horner: supper)». Detta senare tillägg är en märklig skildring af en eukaristisk församlingsmåltid och bär en mycket ålderdomlig prägel. Efter dessa tillägg fortsätter HE stat. 38 förhållningsreglerna vid agapen för olika fall, antingen biskopen är närvarande eller frånvarande och någon annan af klerus leder sammankomsten eller blott lekmän äro när-

varande. Stat. 39 handlar om bespisning af änkor och hvad som då bör iakttagas. Därpå följer den långa stat. 40, som i flera afseende är synnerligen märklig och finnes blott i HE [1]). Den är ett slags bönbok innehållande en samling böneformulär för katekumenat, dop, smörjelse och de nydöptes första eukaristi.

Inledningen återfinnes delvis i VF, nämligen efter den apostoliska kyrkoordningen (Hauler a. a. pag. 101). Begynnelseorden: we have written concerning graces so far as God our Lord has granted to us of his own counsel etc. erinra om AK VIII 3 [2]). Enligt v. d. Goltz [3]) skulle vi i denna inledning ha en öfversättning till begynnelsen af originaltexten till CH (= Hippolyti ἀποστολικὴ παράδοσις) och den följande dopboken skulle innehålla äkta Hippolytiska böneformulär från Hippolyti περὶ βαπτισμοῦ, andra delen af ἀποστολικὴ παράδοσις. Det Hippolytiska ursprunget till denna afdelning bestrides dock bestämdt af Drews [4]). På inledningen följer själfva dopordningen under rubriken: concerning the ordinance of baptism. Där kunna urskiljas flera grupper af böner, om också ordningen emellan bönerna ej är så strängt genomförd. Först kommer en grupp böner, som höra till förberedelserna för dopet. Efter föreskrift om anmälning och pröfning af dem, som begära dopet, följa tvänne böner, en längre (1) och en kortare (2) för dessa nyanmälde, till hvilka böner sluter sig ytterligare en (3) liknande bön af biskopen. Till dessa böner hör också den följande välsignelsebönen (4) öfver dem, som frambära bröd, vatten och olja efter upptagelsepröfningen. Sedan skildras själfva förberedelserna till dopet, bland hvilka särskildt märkes placeringen af baptizanden mot väster vid abrenuntiationen samt föreskriften om ställföreträdare för barn och sjuka. Abrenuntiationsformeln meddelas dock icke här såsom man väntar utan nu följer i stället en andra grupp böner rörande dopvattnets vigning, först tvänne kortare (5, 6) och sedan en längre (7), bearbetning af den närmast föregående (6), öfver »Jordans heliga vatten, som är blandadt med den ljufva vällukten» (= dopvattnet). Därefter beskrifves själfva dopakten i »Jordan» och dopformeln meddelas samt föreskrift om sjukas dop genom vattenbegjutning. Sedan synes en tredje grupp böner begynna. De röra mestadels den he-

---

[1]) Öfverskriften till denna stat. lyder enligt Horners öfvers. (a. a. s. 162) sålunda: Concerning the ordinance of the gift which is of the Apostles, according to the orthodox statement. (lit. word). Horners öfvers. är följd äfven i öfriga citat.

[2]) Τὰ μὲν οὖν πρῶτα τοῦ λόγου ἐξεθέμεθα περὶ τῶν χαρισμάτων, ὅσαπερ ὁ θεὸς κατ' ἰδίαν βούλησιν πάρεσχεν ἀνθρώποις κ. τ. λ. (Funk Did. et Const. Ap. I s. 470).

[3]) Z. f. K. Gesch. B. XXVII H. 1 s. 1 och f.

[4]) Z. f. K. Gesch. B. XXVIII H. 2 s. 129 och f.; H. 3 s. 261 och f.

liga oljan (chrisma). Främst kommer en bön (8) öfver den heliga olja (chrisma), med hvilken katekumenerna smörjas och som äfven är afsedd för de kristna, som äro sjuka. Sedan följer en kortare bön (9) öfver oljan vid exorcismen och en längre (10) öfver den heliga olja (chrisma), med hvilken de som äro döpta skola smörjas. Den senare bönen inledes af en högtidlig prefation. Ytterligare följer en bön (11) öfver den heliga smörjelseoljan och sedan beskrifves smörjelseakten med smörjelseformel samt huru kvinnors smörjelse skall ske. Nu afbrytes serien af smörjelseböner med en handpåläggningsbön (12) öfver katekumenerna, men efter den följer ännu en vigningsbön (13) för chrismaoljan, föregången af högtidlig prefation, men denna senare vigningsbön är dock i hufvudsak den samma som den förut anförda (10). Smörjelseakten beskrifves fastän med en annan smörjelseformel än den redan nämnda och afslutas med föreskriften, att presbytern skall mottaga chrismaoljan från biskopen. Omedelbart därpå följer ånyo en samling föreskrifter angående dopet; den gör intryck af att vara en andra dopordning, som blifvit inskjuten efter den första[1]). Först skildras förberedelserna till själfva dophandlingen samt abrenuntiationen. Denna afsvärjelseakt kompletteras af den följande trosbekännelsen, som aflägges i tvänne former, dels såsom en bekännelse till den ende Guden och dels såsom en bekännelse till treenigheten. Äfven här säges, att barn, döfva och sjuka, som icke själfva kunna bekänna, skola ha ställföreträdare. Därefter kommer en handpåläggningsbön (14), hvilken efterföljes af föreskrifter för smörjelseakten med tillhörande smörjelseformel. Denna akt afslutas med en egendomlig bön efter smörjelsen (15). Sedan utföres dopet i »Jordan», och efter det förberedes deltagandet i eucharistien. Lydelsen af handpåläggningsbönen (16) meddelas. Komma så föreskrifter såsom de förut meddelade för smörjelsen med chrisma, och att presbytern skall taga emot den af biskopen. Öfvergången till skildringen af eucharistiens firande tillkännagifves med satsen: and then (comes) the order (lit. sequence) of the Presfora. Den följer egendomligt nog icke omedelbart, utan en bön (17) angående smörjelsen för de sjuka har här först fått sin plats; den är nästan ordagrannt lika den förut meddelade (8). Men därefter kommer en kort beskrifning på den med dopet förenade eukaristiska gudstjänsten, först en bestämmelse om olika slags förböner för friden, för församlingen och för patriarken, hvarpå skildras katekumenernas bortsändande genom diakonen, dörrarnes öppnande genom subdiakonen, diakonens uppmaning till församlingen om fridskyssen, samt högste diakonens befallning till subdiakonerna att stänga dörrarna. En egendomlig anmärkning är därefter inskjuten, att vid dop som förrättas af biskopen eller en ordinerad, behöfver ingen anmälan göras, om obehöriga (katekumener eller »motståndare») äro tillstädes. Sedan fortsättes skildringen af gudstjänsten genom före-

---

[1]) Så Drews i den anförda uppsatsen i Z. f. K.

skrifter om välsignande af mjölk, honung, bröd och vin. Ett särskildt formulär för tacksägelsebönen (18) öfver mjölken (och honungen) meddelas. Därefter utdelas brödet med sin särskilda distributionsformel och vinet med sin. Såsom afslutning af hela gudstjänsten följer tillsammans med handpåläggning ännu en bön (19), innehållande tacksägelse och bön om Guds beskydd.

Denna egendomliga samling af böneformulär afslutas genom en särskild underskrift: the ordinance of Baptism is finished. Genom denna markeras stat. 40 såsom en särskild begränsad afdelning af HE. Att förbindelsen mellan denna stat. 40 och det öfriga af HE är tämligen lös, framgår däraf att HE har ännu en stat., som räknas såsom stat. 40, nämligen den omedelbart härpå följande. Den handlar om oblation af frukt, hvarjämte där meddelas en oblationsbön. Denna HEs andra stat. 40 har sin motsvarighet såväl i HA stat. 39 som HS stat. 53 och passar sålunda långt bättre till samlingen än den förra stat. 40. Parallellismen mellan de tre versionerna HE, HA och HS återställes med denna andra stat. 40 och fortfar sedan om ock med några afvikelser till eg. KOs slut. Den följande stat. 41 innehåller fasteföreskrifter, och stat. 42 talar om diakonernas tjänsteplikter mot biskopen. Följer så den tredje och sista afdelningen af eg. KO (HE stat. 43—48, HA stat. 42—47, HS stat. 57—62), innehållande diverse bestämmelser och förpliktelser såväl för klerus som för församlingens öfriga medlemmar. Stat. 43 handlar om tider för bön, stat. 44 om fasta före kommunionen, stat. 45 innehåller försiktighetsföreskrifter beträffande nattvardselementen, stat. 46 talar om diakoners och presbyterers dagliga sammankomster med biskopen, stat. 47 om begrafningsplatser och stat. 48 om de dagliga bönestunderna. Därmed slutar eg. KO i denna samling. Dock angifves detta icke på något sätt i HE eller HS utan där ansluta sig de följande statuterna omedelbart till stat. 48. HA däremot har en underskrift, som antyder slutet af eg. KO: these are the canons of the Church.

Tvifvelsutan är det en och samma skrift, som här återgifves i trefaldig textform. För förhållandet mellan de tre texterna torde gälla den förut anförda regeln, att den etiopiska texten härstammar från en arabisk och den arabiska från en koptisk. Därmed är dock ingalunda sagdt, att Horners etiopiska text skulle härstamma från hans arabiska och denna från den före-

liggande sahidiska. Snarare synes HE härstamma från en ännu okänd arabisk text[1]. För kännedomen af eg. KO komma HE och VF först och främst i betraktande såväl på grund af den ålderdomlighet och ursprunglighet, som flerstädes framträder hos dem, som ock på grund af textens fullständighet hos HE. Indelningar och öfverskrifter äro lika så litet ursprungliga i versionerna af eg. KO som i CH. VF som utgör ett sammanhängande stycke och saknar både indelning och öfverskrift, har i detta afseende bibehållit den ursprungligaste formen.

Vi vända oss så till den sist upptäckta kyrkoordningen, den s. k. Testamentum Domini nostri Jesu Christi (Διαθήκη τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, såsom titeln å det förlorade grekiska originalet förmodligen lydt). Denna skrift är ett af de märkliga fynd, som under senare tider gjorts å den gammalkristliga litteraturens område. Den syriske patriarken af Antiokia Ignatius Ephraem II Rahmani lät för sina liturgiska studier afskrifva en i det syriska metropolitanbiblioteket i Mossul befintlig syrisk handskrift i den tron, att den öfverensstämde med de apostoliska konstitutionerna. Det visade sig emellertid, att den oktateuch, som handskriften innehöll, ingalunda var de apostoliska konstitutionerna utan något helt annat, samt att de två första böckerna bildade en skrift kallad »vår Herre Jesu Kristi testamente», som förut varit så godt som okänd. På inrådan af F. X. Funk m. fl. lärde utgaf patriarken 1899 den funna skriften å syriska med latinsk öfversättning jämte prolegomena och

[1]) Språkliga skäl härför framhåller Guidi (Bessarione Ser. 2ª vol. VIII, 341—343), anförd af Funk (Kirchengesch. Abhandl. u. Untersuch. B. III s. 388 anm. 1), som ansluter sig till G., äfvenså af Horner a. a. pag. X, som blott refererar honom. Horner antar utan vidare, att den arabiska öfversättningen härstammar från en koptisk text, men har intet uttalande om att den etiopiska skulle härstamma från en arabisk. »The Ethiopic takes precedence, partly on account of the entended and peculiar character of the text, and partly from the indications, in common with the Latin, of a possibly earlier form of the canons; while Arabic separates the Ethiopic from the Saidic to show that the Arabic is derived from the Saidic and not from the Ethiopic». (Horner a. a. pag. IX.) Funk (a. a. s. 381 f.) förkastar hypotesen om en förlorad äldre kyrkoordning såsom källa till den etiopiska och latinska versionen och söker i stället uppvisa hufvudsakligen från innehållssynpunkt, att de tre texterna i det väsentliga troget återgifva hvarandra samt att den etiopiska versionens härstamning från en arabisk är lika säker som den arabiskas från en koptisk.

ett bihang med några dissertationer [1]. Visserligen besannades ej de öfverdrifna åsikter om skriftens ålder och värde, som patriarken och icke minst hans förläggare utspredo om den, men skriften visade sig dock vara en mycket värdefull urkund, hörande till de gammalkristliga kyrkoordningarnas grupp. Den för Rahmanis edition använda handskriften är en bibelhandskrift från anno græcorum 1963, hvilket motsvarar 1652 a. D. [2]. Efter de bibliska böckerna, som återgifvas efter Peschitto, enligt skrifvarens slutanmärkning kompletterad med en syrisk version af LXX för de i Peschitto felande, följer de syriska monofysiternas kyrkolagsamling, de s. k. Clemens åtta böcker och i denna s. k. syriska oktateuch bildar Testamentum bok I och II. Bok III är den apostoliska kyrkoordningen, bok IV—VII bilda en närstående paralleltext till AK VIII och bok VIII innehåller grekernas apostoliska canones [3]. Öfverskriften lyder enligt Rahmanis latinska öfversättning: Testamentum seu verba, quæ Dominus noster ex mortuis resurgens dixit suis sanctis apostolis, quæque per Clementum Romanum discipulum Petri fuerunt in octo libris scripta. Enligt denna öfverskrift tillägges hela oktateuchen titeln Testamentum, som dock gäller egentligen blott om de två första böckerna. Förutom i öfverskriften förekommer titeln Testamentum äfven i slutet af bok II c. 26. Den första boken har ingen särskild öfverskrift, till den andra finnes däremot följande öfverskrift: præcepta, canones et statuta quæ Dominus noster Jesus Christus præscripsit circa ordinem baptizandorum. Angående författaren läses i slutet af andra boken: Hoc Testamentum scriptis consignarunt Joannes, Petrus et Matthæus Hierosolymisque miserunt exemplaria per Dosithæum, Sillam, Magnum et Aquilam [4],

[1]) Testamentum Domini nostri Jesu Christi nunc primum edidit, latine reddidit et illustravit Ignatius Ephraem II Rahmani patriarcha Antiochenus Syrorum. Moguntiæ sumptibus Francisci Kirchheim 1899.

[2]) Enligt Ramstark: Römische Quartalschrift XIV (Jahrg. 1900) s. 7. Enligt Rahm. år 1654. Jfr också Funk: das Testament unseres Herrn und die verwandten Schriften s. 4 anm. 1.

[3]) Rahm. a. a. proleg. pag. X, XI. De delar af AK VIII, som fattas i bok IV—VIII af den syriska oktateuchen äro alla af liturgisk art och återfinnas om ock i annan affattning i bok I—II.

[4]) Hvilka Dosithæus, Sillas, Magnus och Aquila äro, kan icke afgöras. Sillas skall möjligen vara Apostlagärningarnas Silas (Apg. 15: 22, o. a.); Aquila möjligen den i Pauli missionsresor omtalade Priskillas man (Apg. 18: 2, 18). Enligt Nestle (The American Journal of Theology VII 1903 s. 751 anm.) är

quos elegerunt mittendos ad omnes mansiones. Amen. Där säges Test. alltså vara författad af apostlarna Johannes, Petrus och Matteus. Enligt den nyss anförda öfverskriften synes däremot Clemens Romanus ha skrifvit Testamentum. Emellertid får ej uttrycket »in octo libris scripta» fattas såsom afseende författandet utan i stället samlandet och ordnandet af de åtta böckerna (d. v. s. oktateuchen) bland hvilka de som nu utgöra Test. ställdes först, därför att de innehöllo Herrens af apostlarna upptecknade ord.

Underskriften till Test. lyder så: explicit liber secundus Clementis. Conversus fuit ex lingua græca in syriacam a Jacobo paupere anno 998 Græcorum [1]). Denne Jacobus pauper identifieras af Rahmani [2]) med biskopen Jakob af Edessa, hvilken samma år som öfversättningen skedde var lärare i den heliga skrift och grekiska språket i klostret Eusebona i Syrien och är känd såsom syrisk öfversättare († 689) [3]). Originaltexten har alltså varit grekiska. Rahm. [4]) sluter af den i cod. Sangermanensis 38, en gammal Parisercodex från 8:de årh. (Bibl. nat. N:o 62) [5]), till den syriska öfversättningen af de karthagiska synodalakterna och Cypriani bref fogade anmärkningen [6]), där visserligen namnet i anmärkningen bortfallit, att denne Jakob öfversatt till syriska hela oktateuchen och öfriga urkunder i cod. Sang. 38 »usque ad finem synodis carthaginiensis». Häremot invänder Baumstark och efter honom Funk [7]), att ifrågavarande anmärkning afser blott de karthagiska akterna samt Cypriani bref, som ju ursprungligen funnits å latin; om öfversättaren är densamme som till öfriga skrifter, är oafgjordt, helst som afskrifvaren hämtat sina texter från olika håll. Så gäller anmärkningen efter andra boken i Test. blott Test:i tvänne böcker, eljes skulle den ha stått i slutet af oktateuchen

Dosithæus möjligen lika med Erastus eller Aristarchus och Magnus lika med Manaën.

1) Rahm. a. a. s. 149.

2) a. a. prol. pag. XIV.

3) Om Jakobs lif se Barhebræi chronicon ecclesiasticum ed. Abbeloos et Lamy Tom. I pag. 290 seq. Där berättas äfven om hans ifver »pro canonum ecclesiasticorum observatione».

4) a. a. prol. pag. XIII anm. 1.

5) Om denna codex se Duval a. a. s. 172 f.

6) »Men detta öfversattes från romerska till grekiska språket; men nu i grekernas år 988 från grekiska till syriska». Röm. Quart. XIV s. 24.

7) Baumstark Röm. Quart. XIV s. 24 f. Funk: das Test. s. 25.

eller i slutet af hvarje särskild bok. Att den nu förekommer blott vid slutet af Test. gifver B. och F. anledning till det antagandet, att Test. existerat såsom självständig skrift, som blifvit öfversatt till syriska och sedan förenats med öfriga böcker till den s. k. syriska oktateuchen [1]). Denna oktateuch skulle således vara en syrisk originalprodukt, uppkommen efter året för Test:i öfversättning (687 a. D.) och en tid före Pariserhandskriftens affattande (slutet af 8:de el. början af 9:de årh.) sannolikt således i början af 8:de århundradet. Rahmanis åsikt, att Test. funnits såsom beståndsdel af oktateuchen redan på grekiska, således före 687 a. D. delas äfven af Harnack [2]). Att öfversättningsåret 988 (687 a. D.) anföres både i Test. och cod. Sangerm. 38 är beaktansvärdt. Oaktadt B:s och F:s invändningar kan dock tänkas, att anmärkningen i cod. Sangerm. 38 afser hela den föregående samlingen.

Ett starkare bevis för att det grekiska originalet skulle ha innehållit hela oktateuchen lämna de af Arendzen och Nau utgifna fragmenten [3]), som tillhöra en helt annan syrisk öfversättning än den hittills kända. Dessa fragment ha såsom öfverskrift i alla handskrifter: ur Clemens bok om änden. Då nu äfven den syriska öfversättningen, som Rahmani utgifvit, har »per Clementem Romanum», är det två olika syriska öfversättningar af en grekisk skrift, som anföra namnet Clemens. Säkerligen har då det grekiska originalet innehållit denna uppgift om Clemens såsom redaktör, hvilken omständighet starkt talar för att oktateuchen, d. v. s. åtta böcker Clementis, förefunnits redan å grekiska.

Delar af den syriska texten ha varit kända redan före Rahmanis upptäckt. Ett enstaka vesterländskt vittnesbörd från äldre tider om Test. är Frances Pĕna († 1612) romersk prelat, som enligt en handskrift i Vatikanen känt till b. I—III och VI Clementis, af hvilka den första boken uppgifves heta Testamentum Domini Jesu Christi etc. [4]). Sedan finnes Test. omnämnd hos Renaudot: la perpétuité de la foi, Paris 1782 B. 2(5) s. 573 f.

---

[1]) Jfr Röm. Quart. ibid. och Funk das Test. s. 23—28.

[2]) Vorläufige Bemerkungen s. 3 anm. 2, särtryck ur Sitzungsbericht der Berliner Akademie d. Wissensch. Jahrg. 1899 s. 878 f.

[3]) Nau: Fragment inédit d'une traduction syriaque jusqu'ici inconnue du testamentum d. n. Jesu Christi, Journal Asiatique 9ème Série XVII s. 233—256. Arendzen: A new Syriac text of the apocalyptic part of the Testament of the Lord, Journal of Theological Studies II s. 401—416.

[4]) Jfr Or. christ. III s. 211 f.

samt i Bickells Geschichte des Kirchenrechts 1843 s. 183 f. Men först de Lagarde offentliggjorde i Reliquiæ iuris ecclesiastici antiquissimæ syriace 1856 några fragment efter den innehållsrika Parisercodexen från 8:de årh., cod. Sangerm. 38. Uti Reliquiæ iuris ecclesiastici antiquissimæ græce 1856 (s. 80 f.) har han sökt rekonstruera dessa fragment å grekiska originalspråket under titeln: Βιβλίον Κλήμεντος πρῶτον τὸ καλούμενον διαθήκη τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οἱ λόγοι οὓς μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἐλάλησε τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ. Därpå följer en senare del: Ἐκ τοῦ δευτέρου βιβλίου τοῦ Κλήμεντος. Fragmenten innehålla förutom en del af den apokalyptiska inledningen till Test. blott spridda delar af texten, tillsammans en fjärdedel eller femtedel af hela skriften [1]). Test. omnämnes sedermera af Haneberg i densammes Canones Hippolyti, af K. J. Neumann uti Bureschs Klaros 1889 [2]) samt i Litterarisches Centralblatt 1894, af F. X. Funk i die apostol. Konstitutionen 1891 (s. 248) samt af A. Harnack i Geschichte der altchristl. Litteratur I (1893) s. 779.

Efter Rahmanis upptäckt har en mängd skrifter rörande Test. framkommit, af hvilka de flesta finnas angifna i Erhard: die altchristliche Litteratur und ihre Erforschung von 1884—1900 s. 532 f. samt i PRE[3] 19 B. s. 557, artikeln Testamentum domini nostri Jesu Christi af H. Achelis.

Såsom redan är nämndt erbjuder Rahmanis edition den första fullständiga texten. Dock är den till grund liggande handskriften jämförelsevis ung (från år 1652). Emellertid påträffade Rahm. i Rom tvänne äldre fullständiga handskrifter, en syrisk och en arabisk [3]), hvilkas varianter han angifvit i noter till sin edition,

---

[1]) Se utförligare Funk: das Test. s. 13 och 14.

[2]) Enl. Funk a. a. s. 23.

[3]) Museo Borgiano (tillhörande Propagandan) elenco separato V (icke såsom Funk a. a. s. 5, Mus. Borg. K IV 21) och Museo Borgiano K V 24; jfr Röm. Quart. XIV s. 7. Den äldre syriska handskriften innehåller först den s. k. didaskalian, därefter följer själfva oktateuchen samt den orientaliska s. k. apostlarnas lära, af de syriska monofysiterna benämnd Addais lära samt till slut en stor samling af synodalbeslut och kanoniska bref början de med de 51 τίτλοι, ett sakregister till de viktigaste canonessamlingarna. Oktateuchen möter alltså här i en helt annan omgifning än i Mossulhandskriften. Angående dess ålder finnes angifvet, att den skrefs år 1887 græcorum d. v. s. 1576 a. D. Eljes innehåller den samma uppgift som Mossultexten om den syriske öfversättaren och tiden för öfver-

men för själfva texten kunde han icke använda dem, emedan den redan var tryckfärdig.

Af de trenne nämnda syriska texterna till Test. är den af Lagarde använda den äldsta, som därför vid afvikande läsarter särskildt bör beaktas. I den af Rahm. jämförda arabiska handskriften kommer Test. först i en samling af 7 pseudoapostoliska kyrkorättsliga skrifter[1]. Denna handskrift är enligt egen uppgift skrifven år 1064 martyrum (1348 a. D.) samt är en öfversättning från en koptisk text. Den arabiske öfversättaren är enligt den af Rahmani[2] meddelade underskriften Abû Isḥaq ben-Faḍl allâh, som verkställde öfversättningen från en koptisk text från år 643 martyrum (927 a. D.). När den arabiska öfversättningen skedde är däremot osäkert; enligt Baumstark[3] står den närmare det 14:de än det 10:de årh. Visserligen betecknade Abû Isḥaq den koptiska handskriften såsom gammal, men å andra sidan ligger mellan Abû Isḥaqs egenhändiga och den nuvarande handskriften blott en enda kopia verkställd af prästen Šams al Riʾāsah[4].

Den syriska texten är indelad i böcker och kapitel, hos Rahmani i två böcker och 74 stycken eller kapitel, nämligen i bok I 74 stycken och i bok II 27 stycken. Denna indelning motsvaras i den arabiska af en indelning utan nummer men med innehållsöfverskrifter. De viktigaste textvarianterna antydas af Rahmani; särskildt stora äro olikheterna vid den eukaristiska

---

sättningen och härstammar alltså från samma syriska öfversättning. (Röm. Quart. XIV s. 7).

1) Röm. Quart. XIV s. 3.

2) Test. prol. pag. XIV.

3) Röm. Quart. XIV s. 4.

4) Efter några föregående rubriker kommer själfva öfverskriften (Rahm. a. a. s. 2 anm. 1). »Vår Herre Jesu Christi, vår Guds testamente, som han upprättade med sina lärjungar efter sin uppståndelse från de döda angående denna världens slut och de tecken, som skola vara på jorden, och om Pseudo-Christi uppträdande och om kyrkans lagar». Den afser således själfva Test., som här uppträder såsom en fullständigt särskild skrift, icke såsom del af någon oktateuch. Visserligen säger en randanmärkning: »nämligen bok I af de åtta genom Clemens öfverlämnade», men såsom Baumstark uppvisar (Röm. Quart. XIV s. 21), denna anmärkning hörde ursprungligen icke till den arabiska titeln utan härrör från den arabiske afskrifvaren.

liturgien och vid dopliturgien [1]), så att man här knappast kan tala om en öfversättning utan snarare om en bearbetning. En etiopisk öfversättning af Test. omnämner Rahm.[2]), men han har icke varit i tillfälle att använda den [3]). Rahmani säger också, att Test. finnes i »aliis codicibus membraneis qui asservantur in bibliothecis Syrorum» [4]); han har dock ej begagnat dem och de äro för vesterlandet okända [5]).

Å arabiska finnes Test. upptagen såväl i Abū 'lBarakāts encyklopedi [6]) som i Makarius' nämnda canonsamling. Abū 'lBarakāt gifver en öfversikt af innehållet efter en handskrift, som kan ledas tillbaka till prästen Šams al Ri'āsah i Kairo. Dock är ursprunglige öfversättaren sannolikt densamme som till handskriften Mus. Borg. K IV 24 nämligen Abû Isḥaq ben-Faḍl allâh. Abū 'lBarakāt läste i sin handskrift samma randanmärkningar af en Jûḥanna ibn Manhûb, som finnas i handskriften Mus. Borg. K IV 24. I innehållsöfversikten anföres, att Šams al Ri'āsah sysselsatt sig med en bok, i hvars början vår Herres testamente står. Titeln lyder: al Dasqalijjah (διδασκαλία), hvartill säges i en randanmärkning: man finner i en handskrift, att testamentet icke är didaskalian [7]), hvilken anmärkning troligen gjorts af någon, som haft kännedom om den s. k. apostoliska didaskalian och som sålunda vill påpeka, att titeln är oriktig. Bokindelning saknas, i stället är Test. indeladt i 64 stycken, då däremot Rahmani förutom indelningen i två böcker äfven har såsom nämndt är den i 74 stycken. Innehållet angifves genom öfverskrifterna, huru pass exakt kan icke kontrolleras eftersom texten icke anföres. Riedel har icke angifvit olikheterna mellan denna innehållsöfversikt och Rahmanis text. Och dock äro differenserna ganska betydande. Test. är i Abū 'lBarakāts encyklopedi ställdt närmast före en afdelning kallad »apostlarnas canones»

[1]) Rahmani a. a. s. 39 anm. 2 och s. 118 anm. 1.

[2]) a. a. proleg. pag. XIV och XVIII.

[3]) Den finnes i två handskrifter i British Museum Orient. 793 och 795. Enligt Baumstark äro de af osäker ålder men ej äldre än midten af 18:de årh. samt öfversatta från en arabisk eller koptisk text. Röm. Quart. XIV s. 5.

[4]) Rahm. a. a. prol. pag. XI.

[5]) Om andra ofullständiga syriska texter se Baumstark Röm. Quart. XIV s. 7 f. och om de arabiska texterna ibid. s. 219 f.

[6]) Riedel a. a. s. 15 f. efter en Berlinerhandskrift från 14:de årh.

[7]) Riedel a. a. s. 66.

och innehållande åtta Clemensböcker, af hvilka den första dock fattas. Test. synes dock icke räknas såsom hörande till Clemensböckerna undantagandes i en enda handskrift [1]). Efter innehållsförteckningen å de åtta Clemensböckerna anför Abū 'l B. ånyo en bok med namnet Dasqalijja, som visar sig vara Test., ur hvilket ett utdrag lämnas. Den vilseledande titeln Dasqalijja har sålunda förekommit flerstädes i de arabiska öfversättningarna. Det ifrågavarande utdraget synes ha innehållit särskildt den apokalyptiska delen af Test. samt har varit indeladt i 28 afdelningar, af hvilka den sista handlat om bönetiderna och de liturgiska gudstjänsterna [2]).

En fullständig arabisk text finnes upptagen i Makarius' nomocanonsamling under n:r 40 [3]). Den förekommer här såsom del af den egyptiska oktateuchen, som fullständig finnes i behåll numera blott i arabisk öfversättning och såsom en afdelning i Makarius' samling. Test. har där titeln: »vår Herres och Guds Jesu Christi testamente, som han gjorde efter sin uppståndelse och det tal som han riktade till lärjungarna. Det är den första boken af den helige Clemens hand» [4]). De följande böckerna II—VIII öfverensstämma alldeles med den förutnämnda. af Tattam utgifna koptiska samlingen af 79 canones äfvenledes i åtta eller rättare sagdt sju böcker, eftersom den första fattas. Då således den koptiska samlingen eljes alldeles öfverensstämmer med den arabiska, måste tvifvelsutan den arabiska samlingens första bok, som är Test., en gång motsvarats af Test. såsom första bok i den koptiska samlingen. Test. har således förekommit äfven å koptiska såsom den numera felande första boken i den koptiska oktateuchen. Den i Makarius' samling förekommande arabiska texten af Test. afviker i mycket från den af Rahmani citerade Abû Isḥaqs, beroende väl därpå, att olika ori-

---

[1]) Med öfverskrift: »das Buch des Clemens über die Weihung (?Predigt?) der Priester und die Ordnung der Kirche». Riedel ibid.

[2]) Riedel a. a. s. 73. Enligt Baumstark Röm. Quart. XIV s. 295 är detta utdrag ingenting annat än Abû Isḥaqs bearbetning af Test. Vi skulle här ha den ena öfversättningen af Test. till arabiska från koptiska. Den andra är den ofvan angifna i Makarius' nomocanonsamling.

[3]) Riedel a. a. s. 126.

[4]) Riedel ibid.

ginaltexter legat till grund för de båda öfversättningarna [1]). Båda sakna indelning i tvänne böcker och Makariustexten har ej heller kapitelindelning. Makariusöfversättningen härstammar senast från förra hälften af 12:te årh. och är troligen äldre än Abū Isḥaqs öfversättning. Emellertid då denna arabiska Makariustext af Test. icke finnes utgifven, måste man nöja sig med att konstatera, att här finnes en från Rahm:s edition afvikande text [2]). För en kommande textkritisk edition af Test. måste denna text beaktas.

Äfven flera ofullständiga texter af Test., innehållande antingen kyrkorättsliga stadganden eller liturgiska anordningar finnas i behåll både å syriska, arabiska och etiopiska [3]). Man har äfven framkastat den frågan, om någon gammal latinsk öfversättning af Test. existerat. Blott en ringa del af Test., nämligen III, 6, 7, 8 (de första orden t. o. m. erunt conturbationes) är påträffad i latinsk text (cod. Trevir. 26) från 8:de årh. och utgifna af M. R. James [4]), som tillika påpekade användningen

[1]) Röm. Quart. XIV s. 11. Början af Test. enl. Makariustexten finnes där anförd (Baumstarks öfvers.) »Es geschah, nachdem unser Herr Jesus Christus von den Toten auferstanden und uns, Petrus, Johannes und Matthias, und den Frauen und den Uebrigen allen ingesamt, erschienen war, dass wir den Vater priesen, der uns durch seinen geliebten Sohn Jesus Christus, den Schöpfer der ganzen Schöpfung zurecht gewiesen, und uns eine gewaltige Furcht überkam und wir zur Erde fielen und wie Tote waren». Olikheten framträder redan här.

[2]) Baumstark (Röm. Quart. XIV s. 296) redogör för det viktigaste af Makariustexten.

[3]) Bar Hebræus' († 1286) nomocanon innehåller citat ur Test. (Nomocanon Gregorii Barhebræi ed. Paulus Bedjan congr. min. Parisiis 1898 (A. Mai Script. veter. nov. coll. T. X s. 1—268). I Journal Asiatique Neuvième Série XVII s. 233—256 har såsom förut är nämndt Nau utgifvit: Fragment inédit d'une traduction syriaque jusqu'ici inconnue du testamentum d. n. Jesu Christi. Detta fragment afviker från Rahmanis text samt är ett citat från Test:i apokalyptiska del, användt af Moses bar Képha, syrisk författare († 903) i en homilia om Antikrists ankomst under titeln: utdrag ur Clemens bok. Af den apokalyptiska delen af Test. har Arendzen efter en handskrift i universitetsbiblioteket i Cambridge (Cod. Add. 2918 från år 1218) utgifvit: A new Syriac text of the apocalyptic part of the Testament of the Lord, uti the Journal of Theological Studies II (1901) s. 401—416. Denna text är enligt Ar. senare än Rahm:s men öfverensstämmer med denna samt har dessutom ett tillägg till I 4 (Rahm. s. 7). (Efter hiantes aurum följer: reges tunc regnabunt in Oriente ingloriosi, curam non habentes, non adulti, pueri, amantes aurum.) För öfriga fragmentariska texter se Röm. Quart. XIV s. 11 f.

[4]) Text and Studies II, Apocrypha Anecdota etc. Cambridge 1893 s. 153.

af Petrusapokalypsen i detta fragment af Test. Man kan emellertid icke häraf draga den slutsatsen, att Test. funnits å latin. Då apokalypsen i Test. efter allt att döma ursprungligen varit en självständig skrift, kan den mycket väl ha existerat för sig själf i vesterlandet[1]), fastän den i österlandet finnes kvar blott såsom del af Test. Man har icke heller funnit spår af någon annan del af Test. i vesterlandet.

Huru kompliceradt de olika texternas förhållande till hvarandra är, kan ses i Baumstarks afhandling: Ueberlieferung und Bezeugung der διαθήκη τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ[2]), särskildt af den schematiska uppställningen därstädes[3]). Det framgår däraf, att Test. vunnit spridning inom nästan alla kristna litteraturer i österlandet, undantagandes den armeniska. Men spridningen är på samma gång ganska ensidig, ty blott inom de monofysitiska kyrkorna har denna kyrkoordning bevarats, användts och haft auktoritet.

Fastän Test. ursprungligen funnits å grekiska[4]), kan man dock icke spåra något som helst inflytande af denna kyrkoordning å de grekiska liturgierna och kyrkoordningarna. Icke heller kan man finna något citat vare sig med eller utan angifvande af titeln i den äldre grekiska, latinska eller orientaliska litteraturen[5]). Väl anför Rahmani flera »testimonia veterum», men blott ett af dem förtjänar att beaktas. I den förut nämnda cod. Sangerm. 38 finnes pag. 28 till Test. II 2 (Rahm.s lat. öfvers.: Magister puerorum in scientia profana, optimum est si a munere desistat)[6]) en randanmärkning å syriska, återgifven af Rahm.[7]) i latinsk öfversättning sålunda: »Hæc refert Patriarcha Severus in epistola superius commemorata». Men denna hänvisning till

---

[1]) Det latinska fragmentets ordningsföljd är helt olika de orientaliska texternas. Först beskrifves Antikrists utseende (Rahm. I 11), därefter tecknen i himmelen och på jorden till hans ankomst (Rahm. I 6, 7, 8 början). Detta talar för en särskild texttyp, ty näppeligen torde denna omkastning förklaras af latinarens »Beschränkung», såsom Funk (das Test. s. 86 anm. 1) menar.

[2]) Röm. Quart. XIV s. 1—45.

[3]) a. a. s. 28.

[4]) Test. slutanmärkningen s. 149.

[5]) Röm. Quart. XIV s. 31.

[6]) Test. s. 115.

[7]) Proleg. pag. XVI anm. 1.

ett bref af den monofysitiske patriarken Severus af Antiochia (512—578) har hittills ej kunnat kontrolleras, emedan ett sådant ställe ännu ej kunnat återfinnas i något af Severi bref. Äfven om ett sådant ställe skulle kunna anträffas, är det ingalunda säkert, att Severus där åsyftat särskildt Test., eftersom liknande bestämmelser om »magister puerorum in scientia profana» finnas äfven i andra kyrkoordningars föreskrifter om proselyter. Severus är alltså ett högst tvifvelaktigt vittne för Test. Ett bättre vittnesbörd för Test. anför Funk[1]) efter en teosofi af Aristokreitos, af hvilken excerpter finnas i Tübingeruniversitetets bibliotek, offentliggjorda af K. Buresch i ett bihang till hans Klaros 1889 s. 87—131[2]). Neuman och efter honom Funk daterade den skrift, ur hvilken utdraget är taget, till slutet af 400-talet (kejsar Zenos tid 474—491). Detta vittnesbörd för Test. skulle alltså vara ungefär samtidigt med Severi. Emellertid är något osäkert, hvad i detta citat är ursprungligt och hvad senare af excerptorns hand. Rahm. anför vidare två för-eusebianska vittnesbörd. Det första är citatet ur den pseudocyprianska skriften adversus aleatores c. 4, hämtadt från doctrinæ apostolorum: et in doctrinis apostolorum: si quis frater delinquit in ecclesia et non paret legi, hic non colligatur, donec pœnitentiam agat, et non recipiatur, ne inquinetur et impediatur oratio vestra (Cypr. op. ed. Hartel III 96). Detta ställe anser Rahmani om ej till formen så dock till innehållet syfta å Test. I 34, men säkerligen menas här ej speciellt förseelser i självfva kyrkorummet utan i allmänhet i församlingen. Vidare är det ett citat uttryckligen ur doctrinæ apostolorum, ej ur alia scriptura såsom Rahm. anför stället, och med doctrinæ apostolorum kan aldrig afses Test. Det andra citatet är ur Ps. Ireneus (det s. k. Pfaffska Ireneusfragmentet 2): οἱ ταῖς δευτέραις τῶν ἀποστόλων διατάξεσι παρηκολουθηκότες ἴσασι τὸν κύριον νέαν προφορὰν ἐν τῇ καινῇ διαθήκῃ καθεστηκέναι κατὰ τὸ Μαλαχαίου κ. τ. λ. Enligt Bryennios är citatet från Didaché 14, 3, enligt Funk (das Test. s. 18) ur AK VII 30. Rahm. hänför stället till Test. I 23 men oriktigt, ty Ps. Ireneus åberopar

[1]) Das Test. s. 18 f.

[2]) Μέμνηται δὲ καθεξῆς καὶ βιβλίων τινῶν παρεγγράπτων ἤτοι διαθήκης τινὸς τοῦ κυρίου καὶ διατάξεων (διατάξεως cod.) τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ γεννήσεως καὶ ἀναλήψεως τῆς ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου (s. 95). Jfr Rheinisches Museum 1896 s. 273—280.

icke Test. utan apostlarnas förordningar och det anförda Malakiasstället finnes i AK VII 30 men ej i Test. Rahm. anser också själf, att de nämnda vittnesbörden ej äro tillfyllestgörande. Bättre bevis menar Rahm. finnes i Test:i prioritet i förhållande till besläktade skrifter såsom eg. KO, VF, CpH, AKVIII, CH, hvilka alla ha flera eller färre om Test. erinrande ställen. Men där vidrör han det mest omtvistade problemet, tidsbestämningen för Test., som först måste lösas, innan man i dessa kyrkoordningar kan finna Test. citerad. Det första säkra vittnesbördet är i själfva verket icke något annat än Test:i eget: conversus fuit ex lingua græca in syriacam a Jacobo paupere anno 998 græcorum (687 a. D.)[1]. Då har det alltså funnits å grekiska. Af denna grekiska originaltext finnes dock såsom nämndt är intet spår. Därefter möta allt flera vittnesbörd om Test. framför allt genom textens spridning till olika kyrkor och öfversättning å flera språk. Denna Test:i vidtgrenade spridning är det mest talande vittnesbördet för Test:i tillvaro i äldre tider. Liturgisk användning af Test. kan ej påvisas för äldre tider. I analogi med liturgien i AKII och AKVIII ha Test:i liturgiska formulär ursprungligen väl icke varit i praktiskt bruk, utan Test. har varit ett privat, rent litterärt verk, där man sökt framställa en idealiserad kyrkoordning. Först längre fram då den pseudoepigrafiska skriften erhöll anseende såsom apostolisk, fick denna kyrkoordning allmännare auktoritet och blef mer och mer använd. Då fick Test. plats bland samlingarna af liturgiska böcker i Syriens, Egyptens och Abyssiniens monofysitiska kyrkor. Användning af Test:i liturgiska formulär kan påvisas ännu i dag i dessa kyrkors liturgier[2]. Två böneformulär under namnet »Herrens

---

[1]) Rahm. proleg. pag. XIV.

[2]) Enligt Rahmani proleg. pag. XVII och XVIII är en del af Test. återgifven i de fem sista kapitlen (kap. 35—39) af den s. k. arabiska didaskalian, beskrifven af Funk: die apostol. Konstitutionen s. 215—242 samt Riedel a. a. s. 164, 165. Funk, som låtit öfversätta de ifrågavarande kap. (a. a. s. 226—236 och en förbättrad öfversättning i Did. et Const. II pag. 120—136) hänför dessa kapitel till den s. k. apostoliska kyrkoordningen och AKII och AKVIII. Men i själfva verket äro de lånade från Test. och motsvara Rahm:s text s. 23 (ecclesia igitur sit) t. o. m. s. 35 (cujus mysterii fiunt participes) och sid. 59 (Qui fuit, qui prope adest) t. o. m. s. 65 (quique tibi soli, Pater, loquitur). Afvikelser förekomma och särskildt den eukaristiska liturgien är mycket förkortad. Dessa kapitel återfinnas äfven i innehållsöfver-

bön om den hel. Andes åkallande» brukas ännu vid patriarkens ordination och vid biskopsinvigning såväl i den jakobitiska (syrisk-monofysitiska) som i den unierade syriska kyrkan, äfvenså i den koptiska [1]). Den eukaristiska liturgien förekommer hos abyssinierna fastän något omarbetad [2]). Äfven Test:i dopritual har användts af de syriska monofysiterna, för hvilket Baumstark anför bevis [3]). I den arabiska handskriften KIV 24 Museo Borgiano finnes en mycket fullständig samling af de mest använda af Test:i liturgiska formulär intagen såsom bihang till självfva skriften [4]). En närmare undersökning af Test:i dopritual konstaterar ytterligare,

---

sikten till al Dasqalijja i Abū 'lBarakāts encyklopedi enligt prästen Sams al Ri'āsahs randanmärkning (Riedel a. a. s. 31). Däremot saknas de i den af Baumstark (Or. christ. III 1903 s. 201 f.) upptäckta ursprungliga texten till den arabiska didaskalian. Äfven den ursprungligen koptiska, numera blott i arabiska och etiopiska öfversättningar existerande »fädernas tro eller bekännelse», hvars datering är osäker, (Riedel a. a. s. 79) anför ur Test. den s. k. mystagogien. Hos Wansleben (a. a. s. 259) omnämnes också den etiopiska didaskalian, som är en öfversättning af den arabiska didaskalian, icke såsom Funk (die apost. Konst. s. 213) påstår från en koptisk öfversättning såsom mellanled utan direkt från arabiskan (Oriens christ. III s. 20 anm.). Funk har ändrat sitt påstående i Did. et Const. II pag. XXVIII. Den etiopiska didaskalian finnes utgifven af Th. Pell Platt: the Ethiopic Didascalia or the Ethiopic Version of the Apostolical Constitutions received in the Church of Abyssinia, London 1834. Denna text, som Funk (die Ap. Konst. s. 207 f.) beskrifver, är dock ofullständig samt slutar med de första orden i AK IV 13. Emellertid finnes den fullständiga texten i flera ännu outgifna handskrifter. Den etiopiska didaskalian innehåller dock ingenting af Test. (Röm. Quart. XIV s. 27).

[1]) Rahm. a. a. prol. pag. XVII.

[2]) Den eukaristiska bönen hos Ludolf a. a. s. 341—345 såsom oratio eucharistica Jesu Christi Domini et Salvatoris nostri samt särskild vid biskopsinvigning a. a. sid. 324 f. (statut. apostol. XXI) samt hos Horner a. a. s. 140 f. Diakonens litania (Rahm. a. a. sid. 83 f.) finnes också i den romerska editionen af det etiopiska nya testamentet, Test. nov. Romæ 1548. Jfr Rahm. a. a. proleg. pag. XVIII.

[3]) Röm. Quart. XIV s. 16. Öfverskriften till en dopritual under Barhebræi namn: i kraft af den heliga trefaldigheten begynna vi att skrifva det heliga dopets bok, som vår Herre Jesus Christus öfverlämnade åt sina apostlar och genom dem åt de utvalda lärarna.

[4]) Röm. Quart. ibid. finnas dessa uppräknade: bönen vid biskopsinvigningen, mystagogien, den eukaristiska liturgien, bönerna vid invigning af presbyter, diakon och församlingsänka samt doprituålet, det sistnämnda såväl som den eukaristiska liturgien i den af Rahm. a. a. s. 39 anm. 2 och s. 118 anm. 1 påpekade starkt utvidgade och omarbetade formen.

att det icke varit okändt för flera senare ritual, t. ex. det etiopiska.

Det viktigaste af innehållet i Test:i tvänne böcker är följande. Den första boken, som saknar särskild öfverskrift liksom också de flesta kapitlen i den, inledes af en prolog, i hvilken Jesus och apostlarna uppträda. Apostlarna berätta, att sedan Herren uppstått från de döda samt uppenbarat sig för dem och låtit Tomas, Matteus och Johannes röra vid sig, hade de blifvit förvissade om hans uppståndelse. Då hade de fallit ned på sina ansikten och prisat Gud den nya världens Fader, hvilken gjort dem saliga genom Herren Jesus Kristus. Slagna af fruktan hade de legat framstupa och varit såsom barn, som icke kunde tala. Men Herren hade lagt handen på hvar och en af dem, rest dem upp och talat trösterika ord till dem. Han lofvade, att om de blott bådo därom skulle Fadern uppfylla dem med den helige Ande och låta dem lefva med honom i evighet. Efter denna prolog följer det första stycket eller kapitlet, i hvilket apostlarna fråga Herren, hvad den helige Ande är, och sedan Herren förklarat detta, bedja de honom om den helige Andes meddelande. Herren gifver dem den helige Ande genom att blåsa på dem samt håller sedan ett förmaningstal. Därefter (kap. 2) bedja Petrus och Johannes, att Herren skall säga dem tecknen till denna världens ände. Och såsom Herrens svar följer en apokalyps i flera kapitel (kap. 3—14). Sedan bedja apostlarna, att Herren skall undervisa dem, hurudan den bör vara, som skall förestå en församling, och efter hvilken regel han skall ordna och leda församlingen (kap. 15). I kap. 16 uppträda Marta, Maria och Salome och bedja Herren undervisa dem, huru de skola handla för att deras själar må kunna lefva för Herren, hvarpå Herren gifver dem ett kort svar. Såsom svar på apostlarnas begäran följer i kap. 17 ett tal af Herren, i hvilket han lofvar, att den som lärt känna hans och detta Test:i bud och håller dem, skall blifva lik änglarna och vara helig inför Gud. Han förmanar dem (kap. 18) att endast för de utvalda omtala, hvad han talat till dem i hemlighet, men hans öfriga ord skulle de förkunna offentligt i församlingarna; därvid skulle de se till, att de icke gåfvo det heliga åt hundarna, utan de skulle öfverlämna uppenbarelsen blott åt de starka, som fullgjorde och aktade på Herrens bud. I kap. 19 börjar det egentliga svaret å lärjungar-

nas bön, hvars fortsättning utgöres af det öfriga Testamentum. Herren lofvar att först säga, hurudant det heliga gudshuset skall vara inrättadt samt att därefter förklara den heliga regeln angående kyrkans präster. Det öfriga af kap. 19 innehåller de utförliga bestämmelserna, hurudan en kyrkobyggnad skall vara inrättad. Sedan följer den heliga regeln angående kyrkans präster. Den börjar kap. 20 med föreskrifter om biskopsval och om biskopens egenskaper, om hans invigning till sitt ämbete jämte tvänne till denna akt hörande böneformulär (kap. 21), om hans plikter beträffande bön, fasta, offer och undervisning (kap. 22). Därefter följer en utförlig beskrifning af den eukaristiska gudstjänsten å lördag och söndag (kap. 23), konsekrationsbön för olja och vatten (kap. 24 och 25), beskrifning å morgongudstjänsten jämte flera böneformulär (kap. 26 och 27). I kap. 28 möter den märkliga undervisningen om hemligheterna eller den s. k. mystagogien, som skulle föredragas för de troende, innan eukaristien firades, dock blott vid påsk, pingst och epifanias samt på lördagar och söndagar. Efter kapitlen om biskopen och hvad med hans ämbete sammanhänger komma kapitlen om presbytern. Kap. 29 talar om presbyterns egenskaper, kap. 30 om hans ordination jämte därtill hörande böneformulär, kap. 31 om hans plikter, och kap. 32 gifver föreskrifter för den dagliga gudstjänsten jämte böneformulär till den. På presbyterkapitlen följa några kapitel om diakonen, kap. 33 (med öfverskriften »de diaconis») handlar om hans egenskaper, kap. 34 om hans plikter, kap. 35 gifver föreskrifter för diakonens ledning af den gemensamma bönen vid församlingsgudstjänsten, kap. 36 och 37 tala ytterligare om hans plikter, och kap. 38 gifver anvisning för hans ordination jämte böneformulär. Kap. 39 innehåller föreskrifter om bekännarne, hvarpå följa kap. 40—43 om församlingsänkorna, särskildt märkliga därför att här synes vara fråga om verkliga kvinnliga klerici (πρεσβύτιδες προκαθημέναι). Äfven här beskrifvas först deras egenskaper (kap. 40 med öfverskriften »de viduis»), därefter deras ordination med tillhörande böneformulär (kap. 41), deras plikter (kap. 42) samt till sist den gudstjänstakt, som särskildt åligger dem, nämligen bönestunderna afton och morgon med tillhörande böneformulär. Slutligen komma föreskrifter om subdiakonen (kap. 44 med öfverskriften »de hypodiaconis»), om lektorn (kap. 45 »de lectore»), om renlefnadsmän och

renlefnadskvinnor (kap. 46 »de virginibus, maribus et feminis»), samt om charismatisk begåfning (kap. 47 »de charismate»). Med underskriften: »explicit liber primus Clementis» slutar Test:i första bok.

Den andra boken, kallad liber secundus Clementis, bär öfverskriften: »præcepta, canones et statuta, quæ Dominus noster Jesus Christus præscripsit circa ordinem baptizandorum», men boken innehåller mycket mer än blott en dopordning. Kapitelöfverskrift finnes endast till det första kapitlet: »hæc autem de laicis», men saknas hos de öfriga. Kap. 1 och 2 innehålla bestämmelser angående pröfning och upptagning af proselyter i församlingen, kap. 3 föreskrifver huru länge katekumenatet skall räcka. Kap. 4 talar om katekumenernas särskilda plats vid bönen, att de skola gå ut, när nya testamentet eller evangeliet läses, vidare om de troendes platser vid gudstjänsten, om katekumenernas fridskyss, och huru kvinnorna skola skicka sig i kyrkan. Därefter föreskrifves i kap. 5 handpåläggning på katekumenerna och förbön för dem, till hvilken formulär meddelas, vidare att dopet skall påskyndas, om förföljelse råder och katekumenen fängslats, samt att blodsdopet ersätter vattendopet. Kap. 6 bestämmer om baptizandernas pröfning och om fotizomenatet. Sedan följer i kap. 7—10 en utförlig dopordning för den stora dopfesten vid påsk. Kap. 7 beskrifver exorcismen och gifver formulär därtill, kap. 8 självfva dopförrättningen, kap. 9 handpåläggningen efter dopet och kap. 10 de nydöptes första kommunion. Utan någon bestämd ordning följa sedan en mängd olika föreskrifter i de återstående kapitlen. Kap. 11 föreskrifver snar utdelning af mottagna kärleksgåfvor samt vissa stadgar för påskfirandet och kap. 12 för pingstfirandet. Kap. 13 handlar om agaper, kap. 14 om förstlingsoffer, kap. 15 om donationer till kyrkan, om fattigas underhåll och att troende, som vilja ägna sig åt asketiskt lefnadssätt, skola öfverlämna sina ägodelar åt de fattiga. Kap. 16 innehåller böneformulär för välsignande af offrad frukt, kap. 17 talar om de troendes sällskapliga samvaro vid måltider, kap. 18 om de två sista dagarna i påskveckan, kap. 19 om påsknatten, kap. 20 ytterligare regler för påskfirandet, kap. 21 om de sjuka, kap. 22 om psalmsången, kap. 23 om fattigas och främlingars begrafning, kap. 24 om de dagliga bönestunderna. De sista kapitlen innehålla ett slags afslutning. Kap. 25 förma-

nar de troende att iakttaga de gifna buden och föreskrifterna, ty då skola de aldrig gå under, och om de alltid annamma nattvarden, innan de äta, skola de undslippa allt skadligt. I kap. 26 håller Herren ett förmaningstal till Johannes, Andreas och Petrus, att de nu veta allt, hvad Herren har sagt dem såväl under vandringen här på jorden som ock genom detta testamente, och om de öfverlämna detta testamente åt folken, skall hans Faders vilja alltjämt gå i uppfyllelse, och de som hörsamma den skola bära goda frukter. Därefter falla apostlarna ned för att tillbedja Jesus, och då blir han borttagen från dem. Till sist följa de redan anförda underskrifterna: »Hoc testamentum scriptis consignarunt Joannes, Petrus et Matthæus, Hierosolymisque miserunt exemplaria per Dosithæum, Sillam, Magnum et Aquilam, quos elegerunt mittendos ad omnes mansiones. Amen». Den andra underskriften lyder så: »Explicit liber secundus Clementis. Conuersus fuit ex lingua græca in Syriacam a Jacobo paupere anno 998 græcorum».

Den litterära omklädnaden för detta mångskiftande innehåll är den, att hela skriften föregifves innehålla Jesu Kristi yttersta vilja eller testamente såsom redan titeln »Testamentum Domini nostri Jesu Christi» angifver. Kristus säges efter sin uppståndelse ha uppenbarat sig för apostlarna och på Petri och Johannes begäran meddelat dem apokalypsen. Sedan fortsättes fiktionen därmed (I 16), att Herren gifver Maria, Marta och Salome anvisningar för deras lefverne, hvarpå efter ett förmaningstal till apostlarna den egentliga kyrkoordningen tämligen löst vidfogas i kap. 19 [1]) såsom Herrens ord och fortsättes så genom hela skriften. I denna Test:i hufvuddel bryr sig författaren dock icke om att ängsligt upprätthålla fiktionen om skriftens höga ursprung, blott här och hvar låter han en mening påminna om den föregifne författaren [2]). Först vid afslutningen (II kap. 25—27) återupptages den ursprungliga litterära formen. Kristus fram-

---

[1]) Öfvergången lyder blott så: Dicam igitur vobis, quomodo oportet ut sit ædes sacra, deinde declarabo regulam sanctam de sacerdotibus ecclesiæ. (Rahm. a. a. I 19 s. 23).

[2]) Dessa meningar stå vanligen i ett mer eller mindre dunkelt sammanhang med de omgifvande; jfr t. ex. Rah. a. a. I 18 s. 67 r. 4 (postquam oraverim, ait Jesus etc.), I 32 s. 79 r. 14, (Videte, filii lucis, etc.), I 40 s. 99 r. 1 (Ex illis autem sunt duodecim presbyteri etc.), I 42 s. 101 r. 20 (Pater meus cælestis etc.).

ställes där åter såsom talande till sina lärjungar och tages därefter bort från dem, under det de tillbedja honom. I underskriften säges, att Johannes, Petrus och Matteus ha skrifvit ned detta Jesu testamente och skickat afskrifter af det från Jerusalem genom Dosithæus, Sillas, Magnus och Aquilas till alla församlingar.

När författaren sålunda utgifver, att hans verk är ingenting mer eller mindre än Kristi egna ord, innehållande hans sista vilja eller testamente, vill han uppenbarligen därmed åt sin skrift förvärfva den allra högsta auktoritet nämligen Kristi egen. För att förläna kyrkoordningarna nödig auktoritet sökte man såsom bekant tillskrifva dem så hög grad af apostoliskt ursprung som möjligt, och denna sträfvan är här stegrad till sin högsta potens. Från äldsta tider ansågos alla kyrkans bruk och ordningar vara hämtade från den apostoliska traditionen. Redan Didaché säges därför vara de tolf apostlarnas lära, men ännu mera framträder denna sträfvan efter apostolicitet i t. ex. den s. k. apostoliska kyrkoordningen och i AK VIII, i hvilka skrifter den ene efter den andre af de tolf apostlarna uppträder och kungör sin särskilda del af kyrkoordningen. I Testamentum tänkes Kristus själf tala och förkunna sin yttersta vilja, och någon högre auktoritet kunde författaren ju ej få. En bidragande omständighet till att författaren sålunda valt Kristus till sin sagesman torde vara den, att han såsom inledning till sitt verk satte en apokalyps, hvilket slags skrifter plägade tillskrifvas Kristus själf [1]. Sannolikt har författaren lyckats med sitt pia fraus och fått de flesta att tro på det högheliga ursprunget. De teologiskt bildade ha dock genomskådat honom och därför tillåtit sig ändringar och tillägg i hans skrift för att hålla den i jämnbredd med den kyrkliga utvecklingen.

Förutom Rahmanis latinska öfversättning finnas äfven flera öfversättningar af Test. till moderna språk. Till engelska är Test. öfversatt af James Cooper och Arthur J. Maclean, hvilka tillika utförligt kommenterat skriften [2]. Den apokalyptiska delen är såsom förut nämndt [3]) öfversatt till engelska af J. Arendzen.

---

[1]) Jfr förutom Johannes uppenbarelse äfven Petrusapokalypsen (Tischendorf: Apocalypses apocryphæ. Lips. 1866).

[2]) The Testament of our Lord, translated into English from the Syriac, with introduction and notes. Edinburgh 1902.

[3]) Se föregående sid. 23 anm. 3.

Nau har öfversatt samma del till franska [1]) liksom äfven Louis Guerrier, hvilken gjort samma del till föremål för en dissertation [2]). Äfven till holländska har det mesta af Test. blifvit öfversatt och kommenteradt af C. F. M. Deeleman [3]). Till tyska finnes ingen fullständig öfversättning.

De tre kyrkoordningar CH, eg. KO och Test., för hvilka vi nu redogjort, hafva alla mer eller mindre beröring med den åttonde boken af de apostoliska konstitutionerna. De apostoliska konstitutionerna, hvilkas titel är: Διαταγαὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος [4]), hafva alltsedan concilium Trullanum II (quinisextum 692 i Konstantinopel) varit omtvistade. På detta af grekerna behärskade möte förkastades de apostoliska konstitutionerna, emedan de sades vara förfalskade af häretikerna, hvaremot samtliga (88) s. k. apostoliska canones erkändes såsom äkta. I vesterlandet antog man blott 50 canones för äkta och AK synes där alltintill 16:de årh. ha varit tämligen obekant. Under reformationstiden rådde olika meningar om dessa skrifters äkthet [5]). Först våra dagars forskning har lyckats lösa problemet beträffande större delen af AKs uppkomst och beskaffenhet. Deras apostoliska ursprung är en fiktion, dock gå de tillbaka till mycket

---

[1]) Se föregående sid. 23 anm. 3.

[2]) Le Testament de Notre-Seigneur Jésus-Christ, essai sur la partie apokalyptique. Thèse de doctorat en théologie presentée à la Faculté catholique de Lyon par Louis Guerrier, prêtre du diocèse de Lyon. Lyon 1903.

[3]) Testamentum Domini nostri Jesu Christi door Dr. C. F. M. Deeleman i Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis onder redactie van H. C. Rogge en F. Pijper. Nieuwe Serie. Derde Deel. Aflevering 1 s. 11—49; Aflevering 2 s. 125—175. S-Gravenhage 1904.

[4]) För varianter se Did. et Const. I s. 3 anm. Den första kritiska editionen af de apostoliska konstitutionerna (= AK) är de Lagardes: Constitutiones apostolorum P. A. de Lagarde edidit. Lipsiæ, Londini 1862. En bekväm handedition är Constitutiones apostolicæ recognovit Guil. Ültzen. Suerini et Rostochii 1853. Samtliga editioner äro dock öfverträffade i fullständighet och noggrannhet af F. X. Funks: Didascalia et constitutiones apostolorum edidit Franciscus Xaverius Funk. Paderbornæ MDCCCCVI. De äro där äfven öfversatta till latin. Den utförligaste monografien öfver AK är samme författares: die apostolischen Konstitutionen, eine litterarhistorische Untersuchung. Rottenburg am Neckar 1891. För handskrifter och editioner af AK hänvisas till detta verk samt inledningen till Funks Didascalia et constitutiones apostolorum pag. XV seq.

[5]) Se utförligare t. ex. PRE³ I s. 735.

gamla källor, som i senare hälften af 4:de eller början af 5:te årh. sammanställdes och bearbetades af en syrisk teolog [1]). Det lyckades de Lagarde att upptäcka grundskriften till böckerna I—VI uti den s. k. apostoliska didaskalian, som han påträffade i syrisk öfversättning i den s. k. codex Sangermanensis 38 [2]) och offentliggjorde 1854 [3]). Å det grekiska originalspråket har denna didaskalia icke blifvit återfunnen, däremot har Hauler funnit delar af en latinsk öfversättning i den förut nämnda palimpsestkodexen i kapitelbiblioteket i Verona [4]). Med ledning af dessa och några senare funna syriska texter ha H. Achelis och J. Flemming utgifvit en tysk öfversättning af didaskalian [5]). Slutligen har F. X. Funk utgifvit en latinsk öfversättning af didaskalian [6]) med ledning af hittills kända handskrifter. Jämnsides med denna öfversättning gifver han texten till de apostoliska konstitutionerna, där tilläggen till didaskalian äro särskildt understrukna. Mot Funks text kan emellertid anmärkas, att han icke återgifver någon verklig text af didaskalian utan ett slags idealtext, sammansatt af de bäst ansedda delarna af de nu existerande texterna [7]).

Liksom didaskalian befunnits vara underlaget för AK I—VI har den s. k. Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων [8]) befunnits vara huf-

---

[1]) Funk: die apost. Konst. s. 95, 96. Did. et Const. I pag. XIX.

[2]) Numera i nationalbiblioteket i Paris under n:o 62; se utförligare om denna codex Did. et Const. I pag. VI.

[3]) Didascalia apostolorum syriace, Lipsiæ 1854; äfven i Bunsen: Analecta ante-Nicæna vol. 2 London 1854, där AK I—VI äro återgifna med särskild markering af de från didaskalian hämtade delarna, hvarefter följer en tillbakaöfversättning af didaskalian till grekiska.

[4]) Didascaliæ apostolorum fragmenta veronensia latina ed. Hauler. Fasciculus prior. Lipsiæ MCM.

[5]) v. Gebhardt u. Harnach: Texte u. Untersuchungen B. XXV N. F. B X 2 Heft. Leipzig 1904.

[6]) I hans nyss anförda arbete: Didascalia et constitutiones apostolorum

[7]) Om andra texter och editioner af didaskalian se Did. et Const. I pag. V seq.

[8]) Upptäckt och utgifven af Bryennios: Διδαχὴ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων κ. τ. λ. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1883. Senare utgifven i mångfaldiga editioner t. ex. Harnacks stora edition i TU II 2 Leipzig 1884. Funk har i Did. et Const. I s. 385 f. utgifvit AK VII med Didachéställena understrukna samt öfversatt dem till latin.

vudkällan till större delen af AK VII (c. 1—32)[1]. Men beträffande den åttonde boken af de apostoliska konstitutionerna har man ännu icke kommit till någon säker lösning af problemet om dess uppkomst och förhållande till liknande skrifter, utan meningarna därom äro ännu mycket olika. AK VIII har plägat indelas i trenne afdelningar: c. 1—2 περὶ χαρισμάτων enligt gamla öfverskrifter handla om charismerna, c. 3—27 περὶ χειροτονιῶν handla om invigningsakterna till de kyrkliga ämbetena, i hvilken afdelning c. 5—15 innehålla den s. k. Clementinska liturgien, upptagen såsom mässa vid ordination till biskopsämbetet[2]; c. 28—46 περὶ κανόνων innehålla förordningar

[1]) AK VII c. 33—38 innehålla liturgiska böner, 39—45 en dopordning, 46 en förteckning å de af apostlarna invigda biskoparna och deras första efterträdare, 47—49 innehålla korta böner. Beträffande denna senare del af AK VII är ursprungsfrågan icke löst. F. Kattenbusch: Das apostolische Glaubenssymbol I 252—273, 392—395 framhåller, att dopsymbolet c. 41 sannolikt härstammar från Lucianus Martyren, hvarför det öfriga kanske också varit afsedt för hans församling. Funk die apost. Konstit. sid. 121 f. uttalar sig mer obestämdt om detta symbol, men påstår i Did. et Const. I s. 445 anm., att ifrågavarande symbol på det närmaste öfverensstämmer med den fjärde af synodens i Antiochia (år 341) formler, hvilken kompilatorn, för så vidt den icke redan användes i hans kyrka, här tagit i bruk och något förändrat.

[2]) C. 3 bildar öfvergång från första delen (περὶ χαρ.) till andra delen (περὶ χειροτ.); i c. 4 uppträda de tolf apostlarna jämte medaposteln Paulus, biskopen Jakob, de öfriga presbyterna och de sju diakonerna. Den ene efter den andre af apostlarna gifver föreskrifter angående de kyrkliga ämbetenas tillsättning. Petrus gör början med biskopsämbetet, hvarvid han utförligt stadgar om valet af biskop och om dennes högtidliga invigning till sitt ämbete. C. 5 meddelar vigningsbönen samt början af den mässa (den s. k. Clementinska liturgien), som den nye biskopen omedelbart efter sin invigning hade att förrätta. C. 6 och följande fortsätter skildringen af liturgien, lagd i aposteln Andreas mun; i c. 12 fortsätter Jakob den äldre, Johannes broder, beskrifningen af liturgien ända till dess slut i c. 15. Han gifver också bestämmelser för presbyterns invigning c. 16. Diakonens insättning i ämbetet omtalas i korthet i c. 17 samt invigningsbönen i c. 18. Philippus dikterar dessa stycken. I c. 19 tager Bartolomeus till orda och föreskrifver, huru diakonissan skall insättas samt gifver böneformulär därtill i c. 20. Tomas talar i c. 21 om subdiakonen och gifver böneformulär till hans insättning, Matteus likaså i c. 22 om lektorn. Därefter komma de stånd i församlingen, som icke behöfva särskild ordination. Jakob Alfæi son bestämmer c. 23 om bekännarnes ställning i församlingen samt c. 24 om jungfrurna, Lebbeus-Taddeus c. 25 om änkorna och c. 26 om exorcisterna. I c 27, som bättre kunde hänföras till nästa afdelning, förordnar Simon Cananiten huru många biskopar skola närvara vid biskopsinvigning.

lagda i apostlarnas mun angående en mängd olika ämnen[1]. Såsom afslutning till AK pläga följa såsom c. 47 de s. k. apostoliska canones 85 till antalet[2]. AK VIII har vunnit stor utbredning i österlandet såsom de talrika öfversättningarna visa[3].

Emellertid har man redan från äldre tider[4] haft kännedom om en textform af AK VIII, som delvis öfverensstämmer, delvis skiljer sig rätt betydligt från den vanliga AK VIII. Denna text, som förekommer i flera handskrifter, är bäst utgifven af de Lagarde i Reliquiæ iuris ecclesiastici antiquissimæ græce (Wien 1856) s. 1—18, senare af F. X. Funk i Did. et Const. II (Paderborn 1906) s. 72—96[5]. Innehållet utgöres af följande fem stycken

---

[1]) C. 28 om den myndighet och de uppgifter, som tillkomma de olika kyrkliga ämbetena; c. 29 formulär för konsekration af olja och vatten, c. 30 om förstling och tionde, c. 31 om fördelning af det öfverblifna efter oblationer, c. 32 åtskilliga föreskrifter af aposteln Paulus bl. a. om proselyters antagande eller afvisande, c. 33 af Paulus och Petrus om helgdagar och kyrkliga fester, c. 34 om de dagliga bönestunderna och de kristnas sammankomster, c. 35—37 Jakobs, Herrens broders, föreskrifter om aftongudstjänsten jämte ritual därför, c. 38—39 om morgongudstjänsten äfven med ritual, c. 40 bön vid förstlingens frambärande, c. 41 bön för de döda, c. 42 om firandet af de dödas åminnelse och om fördelning till de fattige af deras egendom, c. 43 säger, att ogudaktige som dött icke ha något gagn af gåfvorna till de fattiga, c. 44 talar om begrafningsmåltider, c. 45 om gästvänlighet mot de för sin tros skull förföljda, och c. 46 slutligen innehåller en förmaning från samtliga apostlarna till underdånighet och lydnad, att hvar och en skall förblifva på sin post och icke tillrycka sig något, som ej tillkommer honom.

[2]) Enligt Funk: die apostol. Konstit. s. 188 f. ha de sitt ursprung från synoden i Antiochia (341), men ha af AKs redaktor blifvit omarbetade och slutredigerade. Om den olika numreringen af dessa canones se Funk a. a. s. 262—265 samt angående handskrifter och editioner af de ap. can. samme författares Did. et Const. I pag. XLVIII. Funk har öfversatt dem till latin a. a. I pag. 565—595.

[3]) Angående dessa öfversättningar och det sammanhang, i hvilket AK VIII förekommer i de orientaliska kyrkolagsamlingarna se Baumstarks uppsats: die nichtgriechischen Paralellschriften zum achten Buche der Apostolischen Konstitutionen, i Oriens christianus I s. 120 f.

[4]) Pearson: Vindiciæ Ignatianæ (1672) I c. 4, E. Grabe: Spicilegium patrum (1700) I pag. 285 seq. Texten är utgifven redan af J. A. Fabricius: S. Hippolyti opera (1716) I 224—259. Jfr Funk: das Test. s. 179.

[5]) För handskrifter och editioner hänvisas till Did. et Const. II pag. XI seq., där Funk äfven redogör för de olika åsikterna om denna text. Se äfven Harnack: Gesch. der altchr. Lit. I s. 542 samt s. 643.

med tillhörande öfverskrifter[1]: 1) Διδασκαλία τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χαρισμάτων = AK VIII 1—2; 2) Διατάξεις τῶν αὐτῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χειροτονιῶν διὰ Ἱππολύτου = AK VIII 4—5; 16—18; 30—31; 3) Παύλου τοῦ ἁγίου ἀποστόλου διατάξεις περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν = AK VIII 32; 4) Πέτρου καὶ Παύλου τῶν ἁγίων ἀποστόλων διατάξεις = AK VIII 33—34; 42—45; 5) Περὶ εὐταξίας διδασκαλία πάντων τῶν ἁγίων ἀποστόλων = AK VIII 46. De fyra sista delarna förekomma också under den gemensamma titeln: Διατάξεις τῶν αὐτῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χειροτονιῶν δια Ἱππολύτου. Denna text, hvars traditionella beteckning är CpH[2], är tydligen icke något sammanhängande helt utan består hufvudsakligen af tvänne mindre skrifter eller traktater, nämligen en traktat περὶ χαρισμάτων och en περὶ χειροτονιῶν. En närmare undersökning visar, att den förra traktaten öfverensstämmer nästan alldeles med AK VIII 1, 2, däremot företer den andra traktaten rätt stora olikheter med de parallella delarna af AK VIII[3]. I hvilket förhållande stå nu dessa texter till hvarandra? Är den ena en bearbetning af eller en källa till den andra? Problemets lösning försvåras ytterligare genom förekomsten af namnet Hippolytus i den andra traktaten[4]. Väl sättes Hippolytus icke i förbindelse

---

[1]) Enligt t. ex. Barocc. 26 i Bodleiana i Oxford, jfr Funk: die apost. Konst. s. 142, Ach. Can. Hipp. s. 240, Harnack: Gesch. der altchr. Lit. II 2 B. s. 505.

[2]) Constitutiones per Hippolytum; Funk (das Test. o. a.) använder på grund af sin åsikt om denna texts sekundära förhållande till AK VIII beteckningen AK VIII b; i Did. et Const. pag. XI och s. 72 kallar han den epitome libri VIII Constitutionum.

[3]) I allmänhet utelämnas bönerna samt de liturgiska partierna. De böneformulär som finnas t. ex. för biskopen och presbytern, äro kortare än AK VIIIs; bestämmelserna om lektorn (anagnosten) äro helt olika; af apostlarna anföras blott Petrus och Paulus. Närmare bestämdt saknas af AK VIII öfvergången mellan första och andra delen af denna bok, d. v. s. c. 3, vidare c. 5, 9 (enl. Funks indelning i Did. et Const. I s. 476 f.) t. o. m. 15, c. 29, c. 35—41.

[4]) Förekomsten af detta namn har gifvit anledning till att dessa traktater i flera handskrifter (jfr Haneberg: Canones Hippolyti s. 22 anm. 2) benämnts Constitutiones apostolorum per Hippolytum, hvilken vilseledande benämning upptagits af flera forskare. Enligt Ach. a. a. s. 28 f. har härigenom förväxling uppstått med canones Hippolyti, som sålunda i långa tider sammanblandats och identifierats med constitutiones till stort men för de förras utforskande. Dock torde numera denna fara för förväxling icke förefinnas, hvarför benämningen constitutiones per Hippolytum (CpH) alltjämt användes.

med den första traktaten. Men i den förteckning (från 3:dje årh.) å Hippolyti verk, som är inhuggen å hans staty i Lateranmuseet i Rom, finnas orden: περὶ χαρισμάτων ἀποστολικὴ παράδοσις [1]). Huruvida man skall fatta dessa ord såsom titel å en bok περὶ χαρ. ἀπ. παρ. eller såsom tvänne boktitlar, den första περὶ χαρ., den andra ἀπ. παρ. [2]), är osäkert [3]). Men om inskriften uppgifver, att Hippolytus författat en skrift περὶ χαρ., blir frågan huruvida denna skrift står i något sammanhang med den så benämnda delen af CpH. Läser man i inskriften tvänne boktitlar, hvilken skrift motsvarar då ἀπ. παρ.? Äfven den andra traktaten περὶ χειροτονιῶν διὰ Ἱππολύτου gifver anledning till en mängd spörsmål, framför allt om författarnamnet Ἱππολ. är riktigt, samt vidare huru denna skrift under Hippolyti namn förhåller sig till den samling canones, som äfven bär Hippolyti namn. Vi stå här inför ett synnerligen kompliceradt problem beträffande dessa skrifters ursprung och inbördes förhållande.

En jämförelse mellan CH, eg. KO och Test. visar, att dessa tre förete flera likheter såväl inbördes som med delar af AK VIII och CpH. Tagas nu de tre förstnämnda texterna också med i undersökningen, blir problemet ännu mera inveckladt. Huru förhålla sig dessa texter till AK VIII och CpH, och huru förhålla de sig inbördes? Stå CH, eg. KO, Test., AK VIII och CpH i genetiskt förhållande till hvarandra och i så fall hvilken är ordningen mellan dessa skrifter, hvilken är först och hvilken är sist i serien? Eller äro de kanske oberoende af hvarandra och hvilken är då förklaringen till de många likheter, som obestridligen förefinnas mellan dessa skrifter? Finnes något samband mellan dessa kyrkoordningar och andra gammalkyrkliga skrifter? När och hvar ha de uppkommit? Hvilka äro författarna? Huru den vetenskapliga forskningen sökt besvara dessa och liknande frågor, vilja vi se i det följande kapitlet.

---

[1]) Rad 9—11, jfr Harnack: Gesch. d. altchr. Lit. I s. 607; Achelis Can. Hipp. Anhang I s. 269.

[2]) Jfr Achelis a. a. s. 247 f.

[3]) Jfr Harnack: a. a. I s. 608, II 2 s. 502.

KAP. II.

Nutida åsikter om CH och besläktade kyrkoordningar.

För äldre forskningar å detta område redogör t. ex. Funk i sitt arbete die apostol. Konstitutionen kap. 1. Men det är egentligen i senare tider ett allt större intresse visats denna grupp af skrifter, sedan ett rikare material blifvit tillgängligt, både nya bättre texter till de redan kända skrifterna samt nyfunna parallellskrifter[1]. De tvänne förnämsta forskarna äro H. Achelis och F. X. Funk. Achelis behandlar i sitt förut anförda arbete: die Canones Hippolyti utgifvet 1891 speciellt de s. k. canones Hippolyti, deras text, innehåll, ålder och författare. Texten återställer Achelis på grund af den iakttagelsen, »dass die CH in einer andern alten K.-O. bearbeitet worden sind»[2]. Denna andra gamla kyrkoordning, som sålunda skulle vara en bearbetning af CH, är den förut nämnda s. k. egyptiska kyrkoordningen (eg. KO). Enligt Ach.[3] är den sedan i sin tur hufvudkällan för AK VIII. Då CpH i de stycken, särskildt c. 2 och c. 11, där den mest afviker från AK VIII, öfverensstämmer med eg. KO, blir den alltså ett mellanled mellan eg. KO och AK VIII, »die allerdings ihrem Endpunkte weit näher liegt als dem Ausgangspunkte»[4]. Enligt Ach. stå alltså samtliga dessa skrifter i genetiskt förhållande till hvarandra på det sättet, att CH är ursprungligast och AK VIII kommer sist, hvarför serien blir: CH—eg. KO—CpH—AK VIII. Genom en synoptisk samman-

---

[1]) Förteckning öfver den viktigaste hithörande litteraturen finnes i Harnack: Gesch. d. altchr. Litt. II 2 s. 502 anm. 3. Denna förteckning omfattar arbeten utkomna t. o. m. år 1903.

[2]) a. a. s. 26.

[3]) a. a. s. 27.

[4]) a. a. s. 243.

ställning af dessa texter[1]) menar sig Ach. ha gifvit ett tillräckligt bevis »ad oculos», som bättre än alla andra skall ådagalägga riktigheten af skrifternas ordningsföljd i serien[2]). Han behandlar vidare (kap. 4) den rekonstruerade textens värde och finner den bristfällig men dock användbar under förutsättning af att eg. KO ständigt användes såsom norm[3]). Af CHs innehåll genomgår han (kap. 5) församlingsförfattningen med de särskilda kyrkliga ämbetena, vidare (kap. 6) gudstjänsterna, d. v. s. nattvardsgudstjänsten, bönegudstjänsten och agapesammankomsterna. Såsom författare till de delar af texten som återstå sedan alla interpolationer blifvit frånskilda, nämner han efter en längre bevisföring[4]) (kap. 7) Hippolytus af Rom. Ach. identifierar då CH med statyinskriftens ἀποστολικὴ παράδοσις, dock är CH en genomgripande bearbetning af denna skrift[5]). Can. 1 anser han såsom »die Eierschalen, welche unsrer K-O. noch anhaften»[6]), på grund af de spår af Hippolyti dogmatiska åsikter, som framträda såväl där som i kyrkoordningens afslutning. Såsom tid för CH sätter Ach. det Hippolytiska schismat och menar, att Hippolytus författat denna kyrkoordning för sin egen lilla församling, alltså efter separationen från Calixtus och hans församling, närmare bestämdt år 218 eller något af de närmast följande åren dock icke efter 222[7]). I ett första bihang till denna undersökning af CH söker Ach. uppvisa, att AK VIII 1, 2 icke är något annat än en lätt bearbetning af Hippolyti skrift περὶ χαρισμάτων[8]). I ett andra bihang behandlas c. 30 i CH under titeln: »zwei Fragmente Hippolyteischer Predigten». Ach. anser förra delen af c. 30 (t. o. m. fugite ab idolorum cultum quæ est superbia) såsom

---

[1]) a. a. s. 38—137.

[2]) a. a. s. 27.

[3]) »Es wird nicht geraten sein, die CH jemals abzudrücken, ohne die Paralelltexte hinzuzufügen, wie wir es gethan haben» (a. a. s. 149).

[4]) a. a. s. 212—246.

[5]) a. a. s. 251.

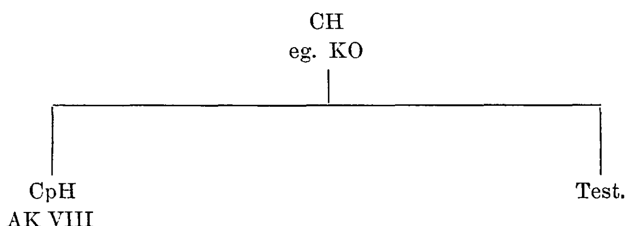
[6]) a. a. s. 259.

[7]) s. 266, 267.

[8]) »Pseudo-Clemens überarbeitete in dem achten Buche der apostolischen Konstitutionen die beiden kirchenrechtlichen Schriften Hippolyts, welche auch in dem Verzeichniss der Statue verbunden sind, die Streitschrift περὶ χαρισμάτων gegen Zephyrin und seine Partei, und die Kirchenordnung ἀποστολικὴ παράδοσις, welche den Bann gegen Kallist kodifizierte und den Bestand der Gegenkirche konsolidierte» (a. a. s. 280).

ett fragment och återstående delen af c. 30 såsom ett annat fragment af Hippolytiska predikningar, hvilka tillfälligtvis sammanställts och inordnats i CH af någon afskrifvare, därför att de burit Hippolyti namn [1]).

Beträffande eg. KO anser Ach., att då den dels är en bearbetning af CH, som ju är från c:a 218, dels den förnämsta källan till AK VIII, som är från midten af 4:de årh., blir enda möjliga uppkomsttiden för den århundradet närmast före Nicænum [2]). De åsikter Ach. uttalat i detta sitt arbete: die Canones Hippolyti, har han sedermera ytterligare försvarat i uppsatsen: Hippolytus im Kirchenrecht i Briegers Zeitschrift für Kirchengeschichte [3]), hvarjämte hans artiklar i PRE[3] om hithörande skrifter äro skrifna från samma ståndpunkt. När sedermera Testamentum Domini nostri Jesu Christi upptäcktes, förlade Ach. Test. till tidigast 6:te århundradet, eftersom eg. KO är dess källa och för öfrigt mycket i den är kännetecknande för en långt senare tid [4]). Ordningsföljden mellan samtliga de nämnda skrifterna blir alltså enl. Ach. följande:

Under senare tid synes Ach. icke särskildt ha sysselsatt sig med denna grupp af skrifter utan har i stället ägnat sig bl. a. åt utgifvandet af den s. k. syriska (apost.) didaskalian [5]).

---

[1]) Ach. a. a. s. 286, 291.

[2]) a. a. s. 27.

[3]) B. XV (1894) H. 1 s. 1—43.

[4]) Theol. Litteraturzeitung 1899 Kol. 704 f. I PRE[3] B. 19 s. 557—559 artikeln Testamentum domini nostri Jesu Christi har Ach. utförligare behandlat Test. Han sluter sig beträffande Test. ursprung till Drews åsikt och förlägger det sålunda till Egypten samt beträffande tiden antager han Test. vara efterkonstantinsk, tidigast från midten af 4:de årh., senast från 5:te årh., eftersom det redan finnes citeradt i Aristokriti Theosophi från slutet af 5:te årh.

[5]) H. Achelis und J. Flemming: die syrische Didaskalia übersetzt und erklärt (Texte u. Unters. B. XXV NF B. X (1904) H. 2.

Achelis' förnämste motståndare är den framstående patristikern F. X. Funk. I den innehållsrika monografien: die apostolischen Konstitutionen, eine litterar-historische Untersuchung[1]) har han sammanfattat sina undersökningar å detta område.

Efter en återblick å föregående forskningar rörande AK (s. 1—27) behandlar han den apostoliska didaskalian (s. 28—75), som han utförligt beskrifver och finner vara en källskrift för AK, icke ett utdrag ur denna (s. 74, 75). Därefter redogör han (s. 76—112) för AK I—VI samt deras förhållande till didaskalian och visar, att de uppkommit icke före början af 5:te årh. men ej heller senare och uti Syrien, författade af en anhängare till Nicænum, möjligen en apollinarist, hvilken till sitt verk användt förutom didaskalian äfven andra källor (s. 107—112). AK VII (s. 113—132) grundar sig på Didaché och är af samme bearbetare, som bearbetat didaskalian till AK. Beträffande AK VIII måste dess första del περὶ χαρισμάτων identifieras med den förutnämnda statyinskriftens περὶ χαρισμάτων och föras tillbaka till Hippolytus. För senare delen περὶ χειροτονιῶν påvisar han en besläktad skrift, hvilken dock i förhållande till AK VIII är blott ett utdrag ur denna, hvarför den trots öfverskriftens διὰ Ἱππολύτου icke har något att göra med Hippolytus såsom författare. AK VIII bevisas härstamma från samma tid och ort som AK I—VII och ha samma författare som dessa (s. 133—179). AKs författare har också gifvit upphof till de apostoliska canones, som i regeln följa å AK (s. 180—206). Därefter redogör F. för tvänne öfversättningar af didaskalian, den etiopiska[2]) och den arabiska. Den sistnämnda visar en mycket förvirrad text samt har en egendomlig inledning och egendomliga slutkapitel. Enl. Funk äro dessa för Ar. Did. egendomliga partier öfversatta från grekiskan och antagligen redan af författaren förenade med didaskalian (s. 237, 238). Dessa stycken (c. 35—38) ha sedermera visat sig öfverensstämma med Test. Dom. nostri[3]). Funk meddelar (s. 217—221)

---

[1]) Rottenburg am Neckar 1891.

[2]) Den etiopiska har ett företal, som F. meddelar i öfversättning jämte kapitelöfverskrifterna (s. 208—210) och karaktäriseras för öfrigt såsom en dålig öfversättning af den arabiska versionen. Den grundar sig på en yngre recension af den interpolerade didaskalian (= AK) samt anses icke ha något större värde för rekonstruktionen af den grekiska originaltexten.

[3]) C. 35 om kyrkan och den heliga platsen med Test. I 19 (delvis), c. 36 om biskopens ordination med Test. I 20, 21, c. 37 om tiderna för biskopens och prästens bön med Test. I 22 (förra hälften); c. 38 (förra hälften) om biskopens fasta öfverensstämmer med Test. I 22 (senare hälften), hvaremot senare delen af c. 38 (om eukaristiens firande) afviker från motsvarande stycke i Test. I 23; c. 39 vår Guds Jesu Christi mystagogi öfverensstämmer med mystagogien i Test. I 28.

en genom Socin verkstäld tysk öfversättning af inledningen samt af slutkapitlen (s. 226—236) och därjämte en innehållsöfversikt (s. 222 f.) öfver hela didaskalian. I förhållande till AK är den arabiska didaskalian sekundär, ej såsom den syriska en gammal källa (s. 237—242). Sedan redogör F. för orientalernas apostoliska canones och canones Hippolyti (s. 243—281). Därvid komma de koptiska apostoliska canones med deras arabiska och etiopiska öfversättningar främst i betraktande och därjämte de syriska texterna i Lagardes samling (Reliq. iur. eccl. antiq. syr.). F. jämför närmast den s. k. eg. KO med AK VIII och finner, att den är ett utdrag ur denna bok. Beträffande CH söker F. bevisa, att den icke är källa till eg. KO utan att eg. KO tvärtom är en af källskrifterna till CH, hvarför dessa canones icke ha något att skaffa med Hippolytus utan fått detta namn därför att det förefanns i utdraget från AK VIII, d. v. s. underlaget för eg. KO. Slutligen gifver F. en redogörelse för Pseudo-Ignatius, d. v. s. interpolatorn af de Ignatianska brefven, och hans förhållande till AK. F. finner gentemot Zahn [1]) och Harnack [2]), att Pseudo-Ignatius icke är semiarian utan nicænare, närmare bestämdt apollinarist, och till tiden från slutet af 4:de eller snarare början af 5:te årh. (s. 281—315). Till belysning af Pseudo-Ignatii förhållande till Pseudo-Clemens, d. v. s. författaren af AK anför F. talrika parallellställen i AK och de Pseudoignatianska brefven och kommer till det resultat, att Ps.-Ignatius skref efter Ps.-Clemens men är i det hela hans samtida och sannolikt med honom identisk, för hvilket många skäl tala (s. 316—355). Såsom allmänt omdöme om AK säger F. slutligen, att AK icke har någon särskild tendens, hvarken dogmatisk, hierarkisk eller liturgisk, utan är författad i litterärt intresse såsom en tidsenlig bearbetning af äldre skrifter. AKs inflytande å följande tider har varit jämförelsevis ringa. Med undantag af en del af de apostoliska canones har denna skriftsamling eljes länge varit okänd för vesterlandet.

Denna F:s grundliga undersökning af AK är af särskildt intresse, därför att han där tydligen uttalar sin åsikt om den inbördes ordningsföljden mellan AK och besläktade kyrkoordningar. Enligt Funk blir ordningsföljden inom denna grupp af kyrkoordningar AK VIII, AK VIII b [3]), eg. KO och CH.

Efter detta arbetes offentliggörande har F. alltjämt haft sin uppmärksamhet riktad på dessa skrifter. I en mängd större och mindre afhandlingar [4]) har han offentliggjort nya undersök-

---

[1]) Ignatius von Antiochien, Gotha 1873.

[2]) Theol. Litteraturzeitung 1882 s. 245, 271.

[3]) Så betecknas CpH enligt F:s senare beteckningssätt (se das Test. s. 91).

[4]) T. ex. i Das achte Buch der apostolischen Konstitutionen und die verwandten Schriften auf der Verhältniss neu untersucht (1893) samt i (Tü-

ningar å detta område. En sammanfattande monografi, i hvilken de för honom definitiva resultaten å detta forskningsområde äro framställda, har han utgifvit efter upptäckten af Test. Dom. nostri Jesu Christi under titeln: das Testament unseres Herrn und die verwandten Schriften [1]).

I det första af de nio kapitel, i hvilka denna bok är indelad, talar F. om den af Rahmani upptäckta och 1899 utgifna skriften Testamentum Domini nostri Jesu Christi, nämligen hvad man förut känt till om Test., öfversättningar och handskrifter, Test:i innehåll samt upptäckarens åsikt om Test., dess förhållande till besläktade skrifter, till syriska och koptiska oktateuchen, tiden för Test:i öfversättning till syriska samt bevis för, att Test. ursprungligen varit *en* bok (s. 1—28). I följande kap. (kap. 2) bestämmes tiden för eg. KO under kritik af Rahmanis och Achelis' åsikter härom på det sättet, att eg. KO uppstått icke före slutet af 4:de årh. och ej heller före AK (s. 59—61). Sedan (kap. 3) behandlas tiden och hemorten för Test. enligt dess eget vittnesbörd och blir undersökningens resultat enligt F., att Test. uppkom sannolikt i Syrien och tidigast i början af 5:te årh. (s. 87). Detta resultat står stick i stäf mot Rahmanis åsikt, att Test. är redan från 2:dra årh. [2]).

Därpå undersökas Test. och besläktade skrifter i formellt hänseende (kap. 4 s. 89—107) hvarvid F. söker uppvisa, att eg. KO är mellanled mellan AK VIII och Test., men den är icke ett utdrag ur Test. såsom Rahmani påstår utan Test. är tvärtom en utvidgad bearbetning af eg. KO (kap. 5 s. 108, 124). Angående förhållandet mellan eg. KO och parallelltexten till AK VIII (kap. 6 s. 126—178) söker F. bevisa, att eg. KO är ett utdrag ur AK VIII eller närmast ur AK VIII b, såsom F. kallar parallelltexten (= CpH), eftersom den är sekundär i förhållande till AK VIII (kap. 7 s. 179—212). Slutligen undersökes också CH (kap. 8 s. 213—291). hvarvid F. kommer till ett helt annat resultat än Ach. CH är icke i oordning

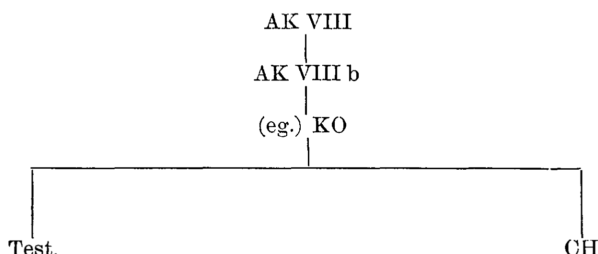
binger) Theologische Quartalschrift för år 1893, 1898, 1899, 1902, 1904 och f., i Historisches Jahrbuch der Görresgesellschaft 1895 o. a. Flera af dessa uppsatser ha sammanförts i Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen von F. X. Funk.

[1]) Hos Frans Kirchheim. Mainz 1901. Den utgör II Band 1 u. 2 Heft af Forschungen zur christlichen Litteratur- und Dogmengeschichte, herausgegeben von Dr. A. Erhard und Dr. J. P. Kirsch.

[2]) Apokalypsen i Test. anser F. kan mycket väl vara från de monofysitiska stridernas tid. »Rex alieniga» (Test. I 5) är troligen en af de stora germanska konungarna såsom Alarik, Geiserich eller framför allt Odoaker. Apokalypsen kan möjligen bero på en äldre skrift men också mycket väl vara ett självständigt verk af författaren till självfva kyrkoordningen (a. a. s. 83—86).

(s. 220), ej heller kunna de af Ach. angifna interpolationerna säkert uppvisas vara sådana (s. 224); Hippolytus kan icke vara författare (s. 231) och i förhållande till eg. KO är CH icke grundskrift utan tvärtom sekundär och af den afhängig (s. 250) samt kan ingalunda hänföras till Rom (s. 260 f.).

De undersökta skrifternas ordningsföljd och afhängighet af hvarandra åskådliggör F. genom följande stamtafla (a. a. s. 293):

Såsom synes är den alldeles motsatt Achelis' ordningsföljd. Den första af dessa skrifter (AK VIII) har således enligt F. uppkommit c:a 400 (resp. 350 jfr a. a. s. 297) och i den ingå följande källor: för liturgien (c. 5 b—15) den antiokenska liturgien vid Chrysostomi tid; c. 1, 2 gå sannolikt tillbaka till Hippolyti skrift περὶ χαρισμ.; styckena om ämbetsinsättningarna och om de kyrkliga ämbetena och stånden (c. 5 a, 16—26) ansluta sig till kyrkans praxis vid författarens tid (a. a. s. 256). Mera kan icke med säkerhet sägas om AK VIII. Gentemot Harnack [1]) och Baumstark [2]), som tillägga Test. monofysitiskt ursprung, framhåller F. att den icke är monofysitisk men mycket väl kan vara uppkommen efter den monofysitiska stridens utbrott (a. a. s. 303). Tiden för Test. bestämmes till c:a 475 (a. a. s. 297). Utvecklingstiden för serien AK—Test. blir då omkring 75 år; CH däremot måste sättas åtskilligt senare, dock kan tiden för CH:s tillblifvande ännu icke närmare bestämmas [3]).

De lösningar F. i detta arbete gifvit af hithörande problem, anser han alltjämt för definitiva. I flera artiklar, recensioner

[1]) Vorläufige Bemerkungen s. 4.

[2]) Röm. Quart. 1900 s. 4.

[3]) F. kritiserar också (s. 310—312) J. Sarums hypotes (Revue internationale de théologie VIII (1900) s. 452—472) om Test:i montanistiska ursprung samt Th. Zahns (Neue kirchliche Zeitschrift XI, 1900 s. 438—450), att Test. skulle härröra från audianernas sekt.

och notiser, mestadels i (Tüb.) Theol. Quartalschrift, har han ytterligare preciserat sina åsikter beträffande dessa skrifter. Och slutligen har han i sitt stora efter tjuguåriga förberedelser utgifna verk, Didascalia et Constitutiones Apostolorum [1]), i alla väsentliga punkter fasthållit vid sina framför allt i das Testament unseres Herrn uttalade åsikter. Af AK:s källor förlägger han Didaché till slutet af första årh., didaskalian till andra hälften af 3:dje årh., AK själf till omkring 400; därefter följa den kortare formen (epitome) af AK VIII, så Test. och sist CH, för hvilken skrift F. icke alls vill erkänna något Hippolytiskt underlag [2]). Den vetenskapliga diskussionen har alltså genom detta arbete ej förts något vidare framåt från Funks sida, endast textmaterialet har delvis blifvit bättre samladt och fått tillförlitligare form än förut [3]).

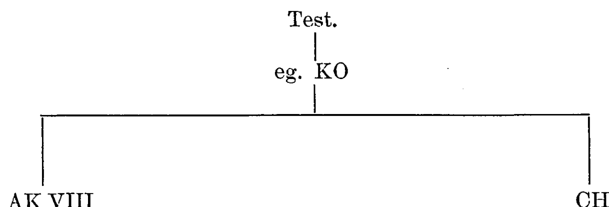
Rahmani, hvilken äran tillkommer att ha utgifvit den första fullständiga texten af Test., har i inledningen till denna sin edition uttalat sin ståndpunkt i hithörande frågor. Efter en redogörelse (kap. 1—3) för den kodex, från hvilken R:s edition är hämtad, samt för Test:i författare, språk och öfversättningar af Test. beskrifver han (kap. 4) Test:i förhållande till liber secundus canonum ecclesiasticorum (= eg. KO), AK VIII och CH. Genom flera argument hämtade från dessa skrifters innehåll söker R. bevisa, att eg. KO uppstått under 3:dje årh. eller åtminstone före AK VIII. Genom fortsatta jämförelser söker han bevisa, att eg. KO härstammar från Test. samt att utom AK VIII äfven CH kan härledas från eg. KO. Förhållandet mellan Test. och de nämnda skrifterna blir alltså följande:

---

[1]) Fullständiga titeln se föregående sid. 38 anm. 4.

[2]) Se prolegomena till bägge volymerna.

[3]) Volumen I af Did. et Const. innehåller förutom prolegomena text (grekisk) och öfversättning (latinsk) af AK, volumen II innehåller förutom prolegomena testimonia et scripturæ propinquæ d. v. s. samtliga vittnesbörd från de gammalkyrkliga skriftställarna om Didaché, didaskalia, de apostoliska konstitutionerna samt de apostoliska canones. Men därjämte meddelas de Anastasianska fragmenten, epitome constit. apost. VIII (å grekiska), egyptiska konstitutionerna (= eg. KO. å latin), några mindre excerpt ur konstitutionerna samt slutligen Serapions bönbok (å grekiska med lat. öfvers.). Hela arbetet är affattadt å latin och där de meddelade texterna ej äro å latin, är latinsk öfversättning bifogad. Did. et Const. var det sista arbetet af den berömde forskaren, ty han bortrycktes genom döden år 1907.

Sedan bestämmes (k. 5) tiden för Test. genom ett fyrfaldigt bevis: Test. är före pax ecclesiæ, är författad före början af 4:de årh., ja före midten af 3:dje årh.; och då Test. går före eg. KO, som uppstått före midten af 3:dje årh., måste Test. ha uppkommit före början af 3:dje årh. Detta sista bevisas med anförande af icke mindre än 13 grunder[1]. För att ytterligare belysa tiden för Test. undersökas några dogmatiska uttryck samt Test:i förhållande till den h. Skrift, och härvid finner R. ytterligare stöd för sin tidsbestämning af Test.[2]. Enligt R. kan Test:i hemland ej med säkerhet angifvas, men R. bestämmer sig dock för Syrien. R:s åsikter om Test:i ålder och förhållande till andra skrifter ha i allmänhet ogillats och uppvisats vara ohållbara[3].

Funks åsikter om dessa skrifter ha i allmänhet gillats af katolska forskare. Detta gäller t. ex. om den lärde orientalisten och arkeologen A. Baumstark i Rom. Han har visserligen icke utgifvit något särskildt arbete å detta område men har nedlagt sina betydande undersökningar hufvudsakligen i tvänne katolska tidskrifter[4].

---

[1]) Bemötta af Funk i das Test. s. 62 f.

[2]) Dock anser R. (a. a. pag. XLIX) såsom »locutio singularis» stället ur laudatio auroræ (a. a. s. 51 f.): Tu qui habes essentiam nesciam lædi, ubi neque caries neque tinea corrumpunt. Angående de olika tydningarna af detta ställe se Funk: das Test. s. 300 f.

[3]) Den fullständigaste vederläggningen af R:s åsikter om dessa kyrkoordningar finnes i Funks das Test. R. är äfvenledes bemött af Baumstark i Röm. Quart. XIV 1900 s. 1 f. Enligt Funk a. a. s. 88 ansluter sig endast Bruker i Études réligieuses (år 1899) till Rahmanis åsikt.

[4]) Römische Quartalschrift für christliche Alterthumskunde und für Kirchengeschichte herausgeg. von A. de Waal und Stephan Ehses i Rom (i st. för den senare numera I. P. Kirsch i Freiburg in d. Schweiz), samt Oriens christianus, römische Halbjahrhefte für die Kunde des christlichen Orients, herausgeg. von Priestercollegium des deutschen Campo Santo med A. Baumstark såsom redaktör, desslikes i Rom. Men äfven i andra Baumstarks arbeten t. ex. den till påfven Pius X dedicerade undersökningen Liturgia romana e liturgia dell' Esarcato (Roma 1904) och i den lilla skriften

Baumstark har sysselsatt sig i synnerhet med textkritiska studier rörande Test. och AK VIII [1]. Han gifver Funks teori företräde framför Achelis'. Dock kan han icke helt och hållet gå in på Funks åsikter, emedan han ej finner något stöd för det rent mekaniska afhängighetsförhållande mellan texterna, som både Ach. och Funk synas antaga [2]. CH får icke anses såsom utgångspunkt för hela skriftcykeln. Då enligt B. namnet Hippolytus i CH måste anses såsom ett oriktigt återgifvande af det arabiska (A)bulides, hvilket i stället bör identifieras med Julius, torde CH vara en apollinaristisk förfalskning under den romerske påfven Julius I:s namn och afsedd att vara kyrkoordning för en apollinaristisk församling troligen i Egypten. Dock vill B. anse denna förklaring tills vidare vara en ren hypotes å filologisk grund, som måste ytterligare stödjas af en teologisk undersökning [3].

---

die Messe im Morgenland (Kempten und München 1906) förekomma notiser och jämförelser med här behandlade skrifter.

[1]) Se särskildt Röm. Quart. XIV (1900) (s. 1—45) Ueberlieferung und Bezeugung der διαθήκη τοῦ κυρίο ἡμῶν I. Χρ. Oriens chr. I (s. 98—137) die nicht-griechischen Paralelltexte zum achten Buche der apostolischen Konstitutionen, a. a. III (s. 201—208), die Urgestalt der arabischen Didaskalia der Apostel, a. a. III (s. 291—300) die arabischen Texte der Διαθήκη τοῦ Κυρίου m. fl.

[2]) Röm. Quart. XV s. 74.

[3]) Frågan huruvida de arabiska och etiopiska öfversättarnas אבולידס eller בולידס är identisk med det grekiska Ἱππόλυτος har blifvit olika besvarad. Vansleben kunde icke alls identifiera namnet Abulides (jfr sid. 2), först Ludolf förklarade det vara en förvrängning af Hippolytus. För Haneberg och Achelis existerade icke detta spörsmål, hvarför de antogo identiteten utan vidare bevis. Riedel (a. a. s. 195) påpekar, att Abulides (אבולידס) eller Bulides (בולידס) ingalunda motsvarar den vanliga arabiska transskriptionen af Ἱππόλυτος, hvilken är איבוליטס eller איפוליטוס. Dock tviflar han icke på identiteten af dessa namn och förklarar afvikelsen så, att öfversättningen är gjord icke direkt från grekiskan till arabiskan utan från koptiskan såsom mellanled. Baumstark (Oriens chr. II s. 191 f.) upptager åter frågan till behandling och kommer till det resultat, att han förnekar identiteten. Genom en utförlig bevisföring söker han ådagalägga, att Hippolytus af Rom och Abulides ursprungligen voro två skilda personer, som först i 9—11 årh. af den koptiska kyrkan identifierades såsom varande en och samma person. Enligt B. förekommer transskriptionen (A)bulides aldrig, när man i arabiska texten otvifvelaktigt menar Hippolytus af Rom, hvaremot namnet Abulides i sammanhang med canones alltid är lika med Julius, d. v. s. Julius I af Rom, som regerade mellan år 337 och 352. Blott genom misskrifning i arabiskan har Julius kunnat tolkas såsom Hippolytus. Från denna språkliga utgångspunkt öfvergår B. till det påståendet, att CH är

Angående Test. ogillar han Rahmanis åsikt och anser Test. vara af monofysitiskt ursprung från slutet af 5:te eller början af 6:te årh. samt uppkommen i Syrien [1]. Test:i uppkomst förklarar han så, att det ursprungligen funnits en κατάστασις τοῦ κλήρου, som omfattat blott föreskrifter om biskop, presbyter, diakon och församlingsänka och som icke innehållit de stora liturgiska formulären. Sedermera utvidgades denna samling genom upptagande af föreskrifter om anagnost och hypodiakon. Därpå tillades en katekumen- och dopordning samt ett bihang med diverse bestämmelser. En sista redigering har sedan ställt förordningen om kyrkobyggnaden främst, infogat liturgiska texter och sammanbundit det hela med en ursprungligen självständig apokalyps [2]) samt anordnat en till denna kombination passande afslutning [3]). Beträffande eg. KO:s ursprung och förhållande till AK VIII uttalar B. sig icke i afvaktan på offentliggörandet af de arabiska och etiopiska texterna [4]). Att Test. enligt B. icke kan vara källa

en apollinaristisk förfalskning under påfven Julius I:s namn, hvilken tjänade såsom kyrkoordning för någon församling sannolikt i Egypten. Dessa B:s slutsatser måste dock anses förhastade. B. själf anser icke omöjligt, att den koptiska kyrkan med sin identifiering af Hippolytus och Abulides träffat det riktiga, om han också måste på anförda skäl betvifla det. Det är högst sannolikt, att Abulides ursprungligen varit transskription af Hippolytus men först senare på grund af skriftteckneus likhet förväxlats med det mindre bekanta namnet Julius. Men hur det nu än förhåller sig med de af B. anförda språkliga grunderna, så glömmer B. dock, att den närstående grekiska parallelltexten (CpH) bär Hippolyti namn (Διατάξεις τῶν αὐτῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χειροτονιῶν διὰ Ἱππολύτου. Lagarde Reliq. iur. antiquiss. Græce pag. 5 seq.), hvilket kraftigt talar för, att CH:s Abulides icke är någon annan än Hippolytus. Man måste därför till dess starkare bevis för B:s hypotes blifvit anförda, fasthålla vid identiteten af Abulides och Hippolytus (jfr Harnack: Gesch. d. altchr. Litteratur II 2 s. 512 anm. 3, Bardenhewer: Gesch. der altkirchl. Litteratur B. 2 s. 541 anm. 1 och Funk: Theol. Quartalschr. 1903 s. 478 f.). Om arabiska fragment af oäkta bref från Julius I af Rom (en apollinaristisk förfalskning), hvilka falskeligen ansetts ha Hippolytus till författare, se Berliner-akademiens edition af Hippolytus Werke I Band 2 H. s. 279—286.

[1]) Röm. Quart. XIV s. 39 f.

[2]) Den apokalyptiska inledningen till Test. har tvifvelsutan ursprungligen existerat såsom särskild text, hvilket bevisas bland annat genom förekomsten af det latinska Trierfragmentet (Röm. Quart. XIV s. 37).

[3]) Funk har kriticerat B:s uppfattning i das Test. s. 125 anm.

[4]) Sedermera offentliggjorda af Horner a. a. Senare har B. hufvudsakligen på grund af liturgiska undersökningar afgjordt ställt sig å Funks sida samt anser beträffande eg. KO, »dass in dem Idealformular der Ägyp-

till eg. KO följer af hans åsikt om tiden för Test:i uppkomst. Och då CH ej kan vara begynnelse till skriftcykeln, kan den ej heller vara källa till eg. KO.

Upptäckten af den arabiska didaskalians urform gifver B. anledning att om uppkomsten af AK framställa följande åsikt[1]: den till AK I—VI, VII 1—46, 49 utvidgade Διδασκαλία τῶν ἀποστόλων samt Διατάξεις τῶν ἀποστόλων, sedermera AK VIII, äro ursprungligen två skilda verk; slutredaktorn af AK har blott sammanfogat dem och inskjutit AK VII, 47 f. samt gjort bokindelningen AK I—VII. I Syrien finnes icke minsta spår af AK I—VII, blott grundskriften och AK VIII såsom helt självständigt verk; i Egypten däremot hela texten AK I—VII, med undantag af AK VII 47 f. men utan indelning i böcker och ännu under den gamla titeln Διδασκαλία, icke under titeln Διατάξεις eller Διαταγαί. AK VIII är känd blott medelbart såsom underlag för eg. KO, Abulides' (Hippolyti) canones och vissa delar af Διαθήκη (= Test.), men såsom underlag för dessa skrifter är den alldeles självständig och utan hvarje sammanhang med Διδασκαλία eller AK I—VII. Samlingen AK I—VII är således afslutad i Egypten, AK VIII däremot har sitt ursprungliga hemland i Syrien[2].

Funks teorier ha blifvit skarpt kritiserade af P. Drews, som i sin recension af F:s arbete das Test. uns. Herrn u. die verwandten Schriften[3]) vänder sig särskildt mot F:s bevisningsmetod. Drews anser det vara ett metodiskt fel att såsom Funk och Achelis gjort använda bevis från kultens eller kyrkorättens område. Han kritiserar den svagaste punkten i F:s bevisföring, nämligen att eg. KO är ett utdrag af AK VIII och den däraf följande dateringen af eg. KO (das Test. k. 5, 6). På flera punkter söker han uppvisa, huru oanvändbara de bevis för eg. KO:s ålder äro, som grunda sig på en jämförelse af innehållet i eg. KO och AK VIII. För att bestämma förhållandet mellan dessa skrifter måste man inskränka sig till en formell jämförelse. F. har icke

tischen Kirchenordnung ein bis zur Dürftigkeit zusammengedrängter Auszug aus demjenigen des achten Buches der Konstitutionen vorliegt, dem auf Grund realer ägyptischer Messliturgie eine praktisch brauchbare Gestalt verliehen wurde» (die Messe im Morgenland s. 32).

1) Or. chr. III s. 207, 208.

2) Funk har gentemot Baumstark försvarat sin ståndpunkt i Theol. Quart. 1904 s. 236 f.

3) Deutsche Litteraturzeitung 1901 N:o 17.

heller enligt Drews lyckats bevisa, att eg. KO måste ha uppstått efter 400, ej heller att eg. KO är ett utdrag ur AK VIII eller att CH är en bearbetning af eg. KO. De invändningar Drews anför mot Funk äro ganska beaktansvärda. Dock menar han, att äfven Achelis teori måste rätt mycket korrigeras, särskildt efter framkomsten af Riedels text. I en punkt måste man enligt Drews gilla F:s teori, nämligen att Test. är afhängig af eg. KO. Såsom slutomdöme framhåller Drews, att F:s arbete är förhastadt, emedan han bort afvakta utgifvandet af bättre texter, särskildt till Test. och CH[1]).

Emellertid har Drews det oaktadt själf inlåtit sig på en närmare undersökning af Test.[2]). Hufvudsakligen på grund af liturgiska iakttagelser och jämförelser kommer han till det för honom absolut säkra resultatet, att Test. uppkommit i Egypten. Ej så säker är han, när det gäller tidsbestämningen för Test. Såsom Test. nu föreligger hör det enligt Drews till början af 5:te årh., men att den nuvarande textgestalten ingalunda är den ursprungliga anser D. för gifvet. Många af bönerna äro förnicænska, blott något ackommoderade efter 5:te århundradets smak. Ja D. anser, att Test. oaktadt sin afhängighet af eg. KO här och hvar haft framför sig en äldre text än den som finnes i eg. KO. Dock vill D. icke ingå vidare på frågan om Test:i förhållande till CH, eg. KO, AK VIII och ar. Did. Test:i uppkomst skisseras sålunda: först bearbetades den eg. KO eller dess källa utan några omfångsrika tillägg; en ny bearbetare infogade sedan de talrika, vidlyftiga liturgiska styckena, hvilka under tidens lopp än förkortades, än utvidgades. D. vill dock, att denna åsikt skall anses endast för en förmodan[3]).

---

[1]) Äfven mot Drews' kritik har Funk försvarat sig i Theol. Quart. 1902 s. 235, 236, där han anser D:s kritik vara både betydelselös och delvis alldeles omotiverad.

[2]) Theologische Studien und Kritiken 1901 s. 141 f.

[3]) Om Drews undersökning af dopboken i Horners etiopiska version af eg. KO (a. a. c. 40 s. 162—178) se Zeitschr. f. K. Gesch. B. XXVIII (1907) s. 129—158, 261—298. Såsom redan är nämndt (s. 17) bestrider Drews, att här finnes något af Hippolytiskt ursprung såsom von d. Goltz påstår (Z. f. K. Gesch. B. XXVII (1906) s. 1 f.). Enligt Drews består denna dopbok af tvänne delar, den första omfattande bönerna 1—23, den andra bönerna 24—50. I den första delen urskiljer han äldre böner (nr 1—10, 14, 15, 18, 20, 22, 23) och yngre (nr 11—13, 16, 19? 21), de äldre förlägger han till 4:de årh., de yngre till 5:te eller 6:te årh. Den andra delen kan icke vara äldre än 4:de

Adolf Harnack, som med särskildt intresse följt kontroversen mellan sin lärjunge Achelis och Funk, har flerstädes gifvit sin mening tillkänna i hithörande frågor. Han ställer sig öfvervägande å Achelis' sida gentemot Funk. I sin recension af Funks arbete die apostolischen Konstitutionen[1]) försvarar han Achelis mot Funk och söker vederlägga dennes argument. Ytterligare behandlar han hithörande skrifter i första bandet af sin Geschichte der altchristlichen Litteratur[2]). Men framför allt i andra bandet af samma arbete har han tydligen uttalat sin mening[3]). Medan han i första bandet hufvudsakligen refererar Achelis, närmar han sig i senare bandet i någon mån till Funk samt söker äfven själf att gifva en anvisning till problemens lösning. Harnack, som kommer in å dessa frågor vid redogörelsen för Hippolyti kyrkorättsliga arbeten, utgår från Hippolyti beskrifning å den romerske biskopen Zephyrinus såsom en man, som var ἄπειρος τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὅρων (Philos. IX, 11), hvilket uttryck bevisar, att Hippolytus känt till sådana ὅροι och intresserat sig för dem[4]). Sedan omtalar H. de kyrkorättsliga skrifter, som tillskrifvas Hippolytus nämligen Διδασκαλία τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χαρισμάτων, Διατάξεις τῶν αὐτῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χειροτονιῶν διὰ Ἱππολύτου samt canones Hippolyti. Περὶ χαρισμάτων (af H. kallad XA) kan icke med någon större grad af sannolikhet tillskrifvas Hippolytus. Blott några hufvudtankar kunna möjligen föras tillbaka till honom[5]). Skriften περὶ χειροτονιῶν (af H. kallad XB), som består af fyra mindre stycken[6]), kan trots öfverskriften öfver det första stycket διὰ Ἱππολύτου dock ingalunda bevisas vara af Hippolytus; den innehåller i stället mycket som strider mot

årh., till hvilket man i allmänhet plägar förlägga kyrkoordningarna, särskildt CH, men ej heller yngre än Baumstarks liturgi (Oriens chr. I s. 32 f.), som anses tillhöra 6:te årh.; den är alltså från ungefär 5:te årh.

[1]) Theol. Stud. u. Krit. 1893 s. 403—427.

[2]) S. 643 f.

[3]) II Band 2 Theil (1904) s. 501—514. Där gifver Harnack äfven en öfversikt af den då utkomna litteraturen angående dessa frågor (s. 502 anm. 3).

[4]) Detta bestyrkes äfven af Hieronymus ep. 71, 6: de sabbatho quod quæris, utrum ieiunandum sit, et de eucharistia, an accipienda quotidie, quod Romana ecclesia et Hispaniæ observare perhibentur, scripsit quidem Hippolytus, vir disertissimus et carptim diversi scriptores e variis auctoribus edidere. (Jfr Harnack a. a. s. 502.)

[5]) Harnack a. a. s. 505.

[6]) Se detta arbete s. 42.

ett Hippolytiskt ursprung. För att förklara förekomsten af namnet Ἱππ. i öfverskriften, hänvisar Harnack till Funks hypotes [1]. Angående CH framhåller H., att äfven Ach. nu måste tillstå, att hypotesen om deras Hippolytiska ursprung måste i gynnsammaste fall inskränkas till en långt tillbaka liggande kärna af CH. Skriften, såsom den nu föreligger, är en egyptisk kyrkoordning och en mängd af dess bestämmelser, som icke äro lätt afskiljbara tillsatser utan höra till de väsentliga delarna, kunna hvarken vara vesterländska eller för-nicænska. Speciellt bestämmelserna om boten kunna icke vara af Hippolytus [2]. Likväl anser sig H. böra med Ach. fasthålla, att namnet Hippolytus icke blott är någon fiktion, lika värdelös som Clemens vid andra konstitutioner eller canones. De af Ach:s påståenden, som enligt H. fortfarande äga giltighet äro: 1) CH utgifver sig icke för apostolisk; men då eljest alla eller nästan alla kyrkoordningar utgifva sig för apostoliska, följer däraf, att en kyrkoordning, som har väsentligen samma innehåll som de andra, men icke utgifver sig för apostolisk utan tillskrifver en kyrkolärare sitt upphof, då verkligen sammanhänger på något vis med denne kyrkolärare; 2) det såsom c. 1 betecknade stycket är i själfva verket ett företal, ovanligt för sådana kyrkoordningar och innehåller flera egendomligheter, som förträffligt passa in på Hippolytus; hvad Ach. anför om detta stycke, blir enligt H. trots Funks motanmärkningar i kraft [3]; 3) en stor del af de i CH upptagna bestämmelserna icke blott kunna i sina grunddrag gå tillbaka till 3:dje årh. utan gå verkligen tillbaka till den tiden. Härpå lämnas flera bevis af H. [4]. Funk förnekar ju ej heller, att en stor del

---

[1]) Die apost. Konstit. s. 212: »Vielleicht gab ein Fehler in dem Exemplar der Ap. Const., das dem Bearbeiter von AK VIII b zu Gebote stand, zur Setzung des Namens Anlass. Vielleicht meinte der Bearbeiter, dass Hippolyt eine derartige Schrift verfasst habe und glaubte deswegen den Namen an die Spitze des Stücks setzen zu können».

[2]) Harnack a. a. s. 508.

[3]) a. a. s. 510.

[4]) T. ex. c. 2 att presbytern kan ordinera, c. 6 att bekännarna bli presbyterer samt att en slaf, som blifvit bekännare, får blott värdigheten såsom presbyter men icke rättighet att utöfva detta ämbete, c. 8 om ordination af helbrägdagörare, c. 9 uttrycket apostel, c. 10 (om dem som vilja blifva kristna), c. 11 (om tillverkare af afgudabilder), c. 12 (den kristnes förhållande till olika yrken), c. 13, 14 (den kristnes förhållande till soldatyrket), c. 15 (den kristnes förhållande till dåliga handlingar), c. 16 (förbud för den som

af bestämmelserna i CH ytterst kunna gå tillbaka till 3:dje årh., ja ej heller att de verkligen gå tillbaka till denna tid. Det han bestrider, är blott det, att de i den form, i hvilken de föreligga i CH, skulle ha större rätt att kallas gamla eller t. o. m. Hippolytiska än i de öfriga former, i hvilka de blifvit åt oss bevarade. Af allt detta sluter H., att F:s stamträd för denna skriftserie väl kan blifva beståndande men CH likväl med fog bära sitt namn, om man nämligen antager, att i dessa canones de gamla källorna eller den gamla källan (Hippolyti skrift) ännu är direkt använd, så att CH är en kompilation af en senare härledning af källan och själfva källan, hvarför Harnacks stamtafla för CH och hela den öfriga serien blifver[1]:

Äkta canones Hippolyti

AK VIII

XA och XB[2])

eg. KO

De egyptiska canones Hippolyti

Genom denna uppställning anser sig H. kunna lösa det problem, som Funk icke förmått lösa, nämligen huru namnet Hippolytus så plötsligt uppträder i stamtaflan. Ty om de äldre kyrkoordningarna samtliga angifva sig såsom apostoliska eller apostolisktclementinska, huru kommer det sig, att den yngsta formen afstår därifrån och uppträder under Hippolyti namn? Utvecklingen är eljes den motsatta. Väl gör man en ansedd kyrkolärares bestämmelser i senare tider till apostoliska men icke tvärtom. Därför måste äkta Hippolyti canones ligga till grund. H. före-

redan lefver samman med en konkubin att taga en hustru), c. 17 (de kristna hustrurna), samt möjligen några bestämmelser i c. 18; i alla dessa canones är det icke blott icke någon svårighet att antaga en gammal (respektive vesterländsk) källa, utan ett sådant antagande ligger också nära till hands. Detsamma kan också påstås om c. 19—37, trots alla främmande, sena och österländska beståndsdelar, som Funk där upptäckt. Det gäller äfven om c. 38, som skiljer mellan vanliga kristna och asketer, men ej talar om munkar eller kloster.

[1]) a. a. s. 512.

[2]) Funks AK VIII b = CpH. Enligt H. kunna XA och XB, såsom de nu föreligga, icke vara källa eller grundskrift för AK VIII. Antingen äro de utdrag ur AK VIII eller ock ur en i senare tid gjord bearbetning af en källskrift till AK VIII. Men så länge en sådan källskrift icke kan påvisas, måste Funks åsikt, att XA och XB äro utdrag ur AK VIII fasthållas (a. a. s. 506 anm. 2).

slår såsom nästa steg i undersökningen, att för samtliga parallellskrifter (AK, XA, XB, eg. KO, ar. Did., Test., CH) bestämmes den äldsta formen af de stycken, som äro för samtliga eller några af dem gemensamma, hvarefter deras eventuella Hippolytiska ursprung undersökes. Att CH alltigenom skulle vara den yngsta formen af dessa bestämmelser är icke af Funk bevisadt, ej heller kan det medgifvas, att CH bortsedt från de för dem egendomliga yngre styckena i öfrigt skulle helt och hållet gå upp i parallellskrifterna. I stället är det mycket som talar för att dessa kyrkoordningar innehålla verkliga canones Hippolyti, t. ex. XB:s beteckning såsom Hippolytisk, titeln canones Hippolyti, företalet till dessa canones, vidare det faktum, att det gemensamma innehållet för tillbaka till martyrtiden (och det icke blott till den senaste) samt slutligen den säkra underrättelsen, att Hippolytus intresserat sig för ὅροι och äfven själf skrifvit kyrkorättsliga arbeten. Därför är namnet Hippolytus icke en fiktion såsom namnet Clemens vid liknande skrifter. Värdet af Funks undersökning ligger däri, att han befriat oss från det misstaget, att Hippolyti kyrkostadgar i första hand och med ringa möda kunde fås fram ur de arabiska canones Hippolyti. Men att de äkta CH aldrig skulle kunna rekonstrueras eller att de arabiska CH äro den sämsta källan därför, kan icke bevisas, utan dessa senare böra tvärtom härvidlag kunna göra oss särskildt goda tjänster [1]).

Beträffande eg. KO finnes ingen särskild undersökning af Harnack utan framträder hans åsikter rörande den vid undersökningen af parallellskrifterna [2]). Angående Test. har Harnack uttalat sig flerstädes. I sin Gesch. d. altchristl. Litt. B. I upptager H. i afdelningen X under rubriken »Unsicheres, Missverständnisse, Fictionen, Curiositäten» såsom nummer 31: Clemens Rom., liber primus qui dicitur testamentum domini nostri Jesu Christi, item: liber secundus [3]). Det är en redogörelse för den del af Test., som Lagarde utgifvit i Reliq. iuris eccl. græce antiq. uti grekisk rekonstruktion. H. säger, att verket såsom det före-

---

1) a. a. s. 514. Äfven Harnack har blifvit bemött af Funk i Theol. Quart. 1905 s. 292 f.

2) För H:s uppfattning af den äldre kyrkoordningslitteraturen äro stamtaflorna i TU II 1, 2 s. 237, 238 upplysande.

3) Gesch. d. altchr. Litt. B. I s. 779.

ligger ingalunda tillhör den för-konstantinska tiden men har till grund äldre källor. Innehållsförteckning å hela oktateuchen såsom den finnes i Lagarde (a. a. pag. XVII) meddelas här af H. Närmare redogör han för Test. efter offentliggörandet af Rahmanis upptäckt[1]). Han förlägger Test. till 5:te årh. samt anser det vittna om aphtardoketisk åskådning[2]). Det hörde till oktateuchen, redan när det kom till syrerna. En del af Test., nämligen apokalypsen, som varit känd alltsedan Lagardes edition[3]), behandlar H. utförligare i sin litteraturhistoria[4]). Apokalypsen hör enligt H. ursprungligen ej med till Test.; visserligen kan tiden för dess uppkomst ej säkert bestämmas, men skildringarna i densamma passa in både å den decianska och den diokletianska förföljelsen. H. anser åtskilligt tala för den decianska förföljelsen men medgifver också, att apokalypsen möjligen icke alls härstammar från någon förföljelsetid utan att skildringen är en rent ideel skildring af en hastigt inbrytande förföljelse. Däremot anser H. såsom säkert på grund af ordningen vid ländernas uppräkning[5]), att Syrien eller åtminstone en grannprovins till Syrien är hemlandet för Test:i apokalyps.

F. Kattenbusch har flerstädes i sitt stora arbete das apostolische Symbol behandlat dessa kyrkoordningar. Han anser[6]), att CH gör ett ålderdomligt intryck, men Achelis gifver också öfvertygande bevis för att dessa canones verkligen äro äkta, d. v. s. af Hippolytus. Medgifvas måste dock, att de i sitt nuvarande skick äro i oordning och innehålla flera interpolationer. Huru man skall förklara, att de kommit till Egypten och där vunnit anseende, kan K. ej säga, ej heller när detta skett. Säkert är, att Hippolytus har blifvit en berömd man i Egypten icke blott genom sina canones utan äfven genom andra skrifter; ja han har t. o. m. fått en plats i den koptiska helgonkalendern. Eg. KO är byggd på CH, hvarför Ach. förfar riktigt, när han söker ordna CH förmedelst eg. KO. K. finner, att dopfrågorna

---

[1]) Vorläufige Bemerkungen zum Test. in Sitz. Ber. der Kgl. preuss. Akad. d. W. zu Berlin. Philos. hist. Klasse 1899 s. 878 f.

[2]) Rahm. Test. s. 51: Tu qui habes essentiam nesciam lædi, ubi neque caries neque tinea corrumpunt.

[3]) Reliq. iuris eccl. antiq. 1856.

[4]) Gesch. der altchr. Litt. II 2 B. s. 514 f.

[5]) Rahm. a. a. c. 10 s. 13 f.

[6]) Das apost. Symbol B. 1 s. 323 f. B. 2 s. 181 anm. 3.

i CH ha romersk lydelse, ja stå i direkt sammanhang med det romerska symbolet (R enligt K:s terminologi). Däri ser K. ytterligare ett bevis för CH:s äkthet. Efter Hippolyti död eller åtminstone efter hans försoning med kyrkan ha dessa canones efter all sannolikhet blifvit införda i Egypten, möjligen omkring år 250. CH kommer först i serien och AK VIII sist, eljest är det oförklarligt, huru dopfrågorna kunnat få en sådan formulering. I eg. KO äro CH:s dopfrågor ändrade och utvidgade [1]). Angående Test. medgifver K., att Test. bibehållit delar, som gå tillbaka till 2:dra årh. men anser dock Rahmanis datering för sangvinisk. Test. förutsätter en ordnad och utbildad arkandisciplin, hvilken jämte trinitetsläran och mycket annat omöjliggör Rahm:s datering. Dopfrågorna i Test. äro enligt K. förkortade; huruvida de äro äldre och mera äkta än dopfrågorna i den renare eg. KO (= VF) anser sig K. icke utan vidare kunna afgöra. Dock sammanhänger Test:i dopfrågor åtminstone medelbart med »R». K. finner sin uppfattning bekräftad af Harnack (Vorläuf. Bemerk. etc.), som säger, att en lätt interpolerad form af det gammalromerska symbolet säkerligen föreligger i Test. Liksom Harnack är också K. böjd att anse Egypten för Test:i hemland. Dock anser K. såsom möjligt, att den af Jakob af Edessa öfversatta texten flerstädes varit fördärfvad liksom texten till eg. KO. På någon detaljerad undersökning af Test. inlåter sig K. icke [2]).

A. Jülicher har uttalat sig om CH [3]) och anser, att beviset lyckats för Ach. och att således CH bär Hippolyti namn med rätta och icke på grund af en afskrifvares dumhet eller påhitt. Huruvida CH är betydligt äldre än eg. KO och författad i en annan provins än denna, behöfver dock enligt J. ytterligare bevis.

W. Riedel, som särskildt sysselsatt sig med CH [4]), anför

---

[1]) K. undersöker utförligt symbolet i eg. KO (a. a. B. 1 s. 320 f., B. 2 s. 245, 731 f., 737) och finner anspelningar å detta i ett bref från Dionysius af Alexandria (Euseb. H. E. VII 8) till Dionysius af Rom angående Novatiani kätteri och hos Alexander af Alexandria (Theodoreti H. E. I 3) i ett bref från honom till Alexander af Konstantinopel. Efter upptäckten af VF modifierar K. något sin uppfattning af CH:s förhållande till eg. KO men fasthåller dock dopfrågornas romerska karaktär och att de tilläggas Hippolytus af Rom. Ur AK kunna dessa frågor icke härledas (a. a. B. 2 s. 731 f.).

[2]) a. a. B. 2 s. 968—970.

[3]) Theol. Litteraturzeit. 1891 n:r 10.

[4]) Riedel: die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien s. 193 f.

bl. a. ett utdrag ur ett syriskt-arabiskt menæum [1]), som handlar om Hippolyti martyrium, och visar, att Hippolytus varit allmänt känd i de orientaliska kyrkorna och att den arabiska omskrifningen af namnet verkligen betecknar Hippolytus. Angående CH:s uppkomst och datering nöjer han sig med att hänvisa till de viktigaste arbetena därom af Achelis, Funk o. a. Dock kritiserar han flerstädes såväl Achelis' text som många af hans tolkningar. R. instämmer i Sohms förmodan [2]), att CH hör till Egypten, för hvilket äfven traditionen talar, samt påpekar, att CH är icke blott en bok från den gråa forntiden, utan CH:s lagar iakttagas ännu i dag i det kristna Egypten. Därefter gifver R. den förut omnämnda förbättrade öfversättningen af CH [3]).

Den berömde forskaren å urkristendomens område Th. Zahn har icke gjort denna serie af kyrkoordningar till föremål för någon specialundersökning. Beträffande författaren till AK har Zahn ansett [4]), att interpolatorn af AK I—VI är icke identisk med redaktorn af AK VII—VIII. AK I—VI ha uppkommit före 360—380 eftersom Pseudo-Ignatius, som skref vid denna tid, redan använde dem. AK VII—VIII ha tillfogats före år 400, eftersom den då lefvande författaren af det s. k. Opus imperfectum in Matthæum kände till hela oktateuchen. Men om Pseudo-Ignatius är afhängig af AK I—VI, så är han dock icke identisk med dessas bearbetare eller med interpolatorn af didaskalian. Om AK:s, respektive AK VIII:s, förhållande till parallellskrifterna säges här intet. I en anmälan af Haulers edition af den latinska didaskalian säger Zahn [5]), att denna latinska didaskalia möjligen kan tillskrifvas den krets biskop Auxentius' af Milano tillhörde, denne arian från Kappadocien, som Duchesne [6]) tilldelar en så betydande roll vid öfverförandet af orientaliska

---

[1]) Österländsk helgonkalender med gudstjänstordning för de särskilda helgonfesterna; jfr Kraus, Realencyklopedi der christl. Alterthümer B. II s. 382 (art. Martyrologien).

[2]) Sohm: Kirchenrecht B. 1 s. 287 anm. 20. Sohm talar där blott i förbigående om »die (gleichfalls nach Ägypten gehörigen?) canones Hippolyti».

[3]) I Theol. Stud. u. Krit. Jahrg. 1903 s. 342 anm. har R. gifvit några rättelser till denna öfversättning. Där betonar han ytterligare sin öfverensstämmelse med Sohm.

[4]) I sitt förut a. a. Ignatius von Antiochien.

[5]) Neue kirchliche Zeitschrift XI (1900) s. 431 f.

[6]) Origines du culte chrétien, 1889 pag. 88.

riter till vesterlandet. Beträffande Test. har Zahn framställt en originel åsikt [1]). Sedan han redogjort för Test:i komposition, sysselsätter han sig särskildt med den s. k. mystagogien [2]) och uppvisar flera källor till detta stycke, särskildt de gnostiska Petrusakterna. Han påpekar vidare den betydelse charismerna ha i Test. samt kommer på grund af denna omständighet jämte flera andra till den slutsatsen, att Test. uppkommit i en kyrklig krets, i hvilken många ålderdomliga åskådningar, bruk och ordningar varit gällande, hvilka därstädes fasthållits och betonats i medveten motsats till det kyrkliga lifvets utveckling i den katolska kyrkan efter Konstantin. Närmare bestämdt söker Z. platsen för Test:i uppkomst i en stad, som ligger på en linie från Fenicien till Konstantinopel och icke långt från kusten, samt sätter tiden till omkring midten af 4:de årh. och karaktäriserar den krets, ur hvilken Test. framgått såsom en visserligen i dogmat korrekt men i fråga om disciplinen sig afsöndrande krets, i det den skilt sig från den dåtida hufvudriktningen i den katolska kyrkan, och därför blifvit af storkyrkans förvärldsligade biskopar förföljd. En sådan krets finner Z. i audianernas sekt, hvars egendomligheter enligt Epiphanii skildring kunna återfinnas i flera af Test:i bestämmelser. Emellertid har Z. icke fått någon eftersägare, utan är fortfarande ensam i sin åsikt om Test. [3]). Märkas bör dock, att Z. ingalunda vill anse detta sitt omdöme fullt säkert [4]) utan blott såsom en hypotes. Om de öfriga skrifternas inbördes förhållande i denna serie har Z. icke gjort något uttalande.

E. Hauler nöjer sig hufvudsakligen med att bestämma tiden för den af honom utgifna palimpsesten [5]). Den undre skriften i denna sättes till början af 6:te årh., och den latinska öfversättningen torde då ha ägt rum något före 6:te årh., ty den föreliggande handskriften bär spår af att vara afskrifven och tillökad

---

[1]) Neue kirchl. Zeitschr. XI (1900) s. 438 f.

[2]) Rahm. a. a. I 28 s. 59 f.

[3]) Baumstark (die Messe im Morgenland, s. 34) synes icke vilja bestrida detta Z:s antagande.

[4]) a. a. s. 448.

[5]) Förut omnämnd t. ex. å sid. 11 och innehållande fragment å latin af den apostoliska didaskalian (s. 1—90), den apostoliska kyrkoordningen (s. 91—101) och den eg. KO (s. 101—121).

efter en annan latinsk handskrift. Denna omständighet jämte de språkliga egendomligheterna, särskildt bibelcitaten, som mestadels visa öfverensstämmelse med de latinska bibelöfversättningarna före Hieronymus, göra det för H. högst sannolikt, att den latinska öfversättningen uppstått före 5:te århundradets början, möjligen under Ambrosii tid. Den grekiska codex, från hvilken den latinska härstammar, måste då anses vara äldre än slutet eller midten af 4:de århr.[1]. Hauler framhåller vidare, att den latinska texten af eg. KO är mycket äldre och enklare än den koptiska eller etiopiska samt att den troget bevarat de böneformulär, som den grekiska öfversättningen utelämnat[2]. H. kan icke heller tro, att denna gamla form af eg. KO skulle vara afhängig af AK VIII.

E. von der Goltz[3]) ansluter sig beträffande CH i allmänhet till Harnack och anser således, att CH icke i den form, i hvilken den blifvit utgifven af Achelis, kan vara äldsta källan till den orientaliska kyrkoordningslitteraturen. Det negativa resultatet af Funks bevisföring härom måste enligt G. anses säkert; däremot har Funk icke lyckats bevisa, att AK VIII är grundskrift till eg. KO och CH. Ganska många af Achelis' iakttagelser äro riktiga; Hippolyti namn är icke något tillfälligt, och den påfallande öfverensstämmelsen mellan många bestämmelser i CH och Tertullianus kan icke förnekas. Problemet synes icke vara löst hvarken af Achelis eller Funk, och därför återstår ännu uppgiften att ånyo undersöka samtliga existerande källskrifter till den orientaliska kyrkolagsamlingen, och till de förut kända komma nu äfven Test. samt VF såsom mycket viktiga och gamla texter. Grundvalen för en sådan sammanfattande undersökning

---

[1]) Hauler a. a. proleg. pag. VIII seq. Harnack (Gesch. der altchr. Lit. 2 Th. 2 B. s. 490 anm. 2) anmärker, att Haulers datering icke är säker.

[2]) Såsom parallell till bönen vid biskopens ordination i den latinska eg. KO meddelar Hauler CpH:s grekiska text, beriktigad efter några nya handskrifter. Till det stycke i VF, som bildar öfvergång mellan den apost. kyrkoordningen och den eg. KO vill Hauler icke sätta AK VIII 3 såsom grekisk motsvarighet, ty om också den grekiska texten liknar den latinska och står i samband med den, så afviker den dock för mycket i enskildheter (Hauler a. a. proleg. pag. X).

[3]) Z. f. K. Gesch. B. XXVII (1906) H. 1 s. 1 f. Jfr Sitz. Ber. der Kgl. preuss. Akad. d. W. zu Berlin. Philos. hist. Klasse 1906, V samt Deutsch-evangelische Blätter, Jahrg. XXXI H. 5 (Mai 1906) s. 295 f.

är gifven genom Horners edition af hela den orientaliska kyrkolagsamlingen i tre orientaliska versioner. På grund af detta först nu fullständiga textmaterial är ett bestämdare omdöme om källskrifternas förhållande till hvarandra kanske möjligt, men härtill fordras vidlyftiga undersökningar. Af eg. KOs versioner är den etiopiska af särskildt värde samt tvifvelsutan mycket gammal. I inledningen till stat. 40 af denna etiopiska version finner v. d. Goltz icke blott en källa till AK VIII 3 utan håller också före, att denna inledning är början af den ursprungliga texten till Hippolyti kyrkoordning (ἀποστολικὴ παράδοσις). Både VF och HE återgifva de första inledande satserna till denna kyrkoordning, hvaremot det första inledande kapitlet (de fide) finnes i början af CH såsom c. 1. Hvad den ursprungliga Hippolytiska kyrkoordningen innehållit, kan icke afgöras, men sannolikt har innehållet i Hippolyti ἀπ. παρ. haft nära beröring med det som läses i Hebr. br. 6: 1 f.[1]). Den arabiska CH och AK VIII äro olika orientaliska bearbetningar af Hippolyti församlingsordning. Till de viktigaste beståndsdelarna i denna måste ha hört en dopordning. Emellertid kan den i CH bevarade dopordningen icke vara af Hippolytus. Det framgår af dopbekännelsens form. Men äfven denna dopordning anser sig v. d. Goltz ha upptäckt i de äldsta partierna af HEs dopbok (stat. 40). Denna dopbok är enligt v. d. Goltz härledd från tre olika källor, och i de högst ålderdomliga böner, som tillhöra den äldsta källan, tror han sig tydligen igenkänna Hippolyti hand. Genom en utförlig undersökning af de särskilda bönerna söker v. d. Goltz bestämma, hvilka bland dem skola anses höra till den Hippolytiska källan[2]).

---

[1]) θεμέλιον καταβαλλόμενοι μετανοίας ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, πίστεως ἐπὶ θεόν, βαπτισμῶν διδαχῆς, ἐπιθέσεώς τε χειρῶν, ἀναστάσεως νεκρῶν καὶ κρίματος αἰωνίου.

[2]) Drews invänder (Z. f. K. Gesch. B. XXVIII (1907) H. 2 s. 129 f. H. 3 s. 261 f.) beträffande den nämnda inledningen, att detta stycke enligt såväl VF som AK (den sistnämnda må nu vara källskrift eller dotterskrift till eg. KO) är inledning till den eg. KO och att alltså HE i hvarje fall satt stycket på orätt plats (i stat. 40), eftersom det har sin rätta plats framför stat. 22 (Horner a. a. s. 138). v. d. Goltz har icke bevisat, att HE har stycket på rätt plats eller att det icke är prolog till eg. KO; för öfrigt kunde det också tänkas vara blott en af redaktorn författad inlednings- eller öfvergångsformel. Beträffande dopordningen undersöker Drews de af v. d. Goltz anförda bevisen och kommer till ett alldeles motsatt resultat, nämligen att

A. Ehrhard[1]) inskränker sig hufvudsakligen till referat af de olika åsikterna om dessa skrifter. Beträffande CH och dess plats i skriftserien uttalar han sitt beklagande af den skarpa motsatsen mellan forskarna vid dateringen och värderingen af denna skrift och önskar, att enighet snart måtte uppnås, så att icke förtroendet till den historiska kritiken af dokumenten från den kristna forntiden måtte allvarsamt rubbas[2]). Angående Test. ställer han sig afgjordt å deras sida, som anse skriften efternicænsk[3]).

O. Bardenhewer anför ett ställe af Hieronymus[4]) såsom bevis för att Hippolytus verkligen skrifvit om kyrkolagar och kyrkobruk icke blott i tillfälliga anmärkningar utan efter allt att döma i en särskild skrift. Såsom oäkta Hippolyti skrifter anser han såväl CpH som eg. KO. B. nöjer sig med att referera de olika åsikterna om CH och besläktade skrifter och säger sig skola behandla hela denna skriftserie i samband med de apostoliska konstitutionerna. Dock har han fått det intrycket, att Achelis tagit miste och att Funks påståenden skola vinna bekräftelse. På grund häraf försöker B. fixera affattningstiden för dessa skrifter sålunda: de apostoliska konstitutionerna äro författade omkring år 400, CpH omkring 425, eg. KO omkring 450, Test. omkring 475, och CH kommer ännu senare utan att dock terminus ad quem med någon större noggrannhet kan bestämmas[5]).

Äfven franske lärde ha sysselsatt sig med hithörande frågor. L. Duchesne anser[6]), att CH är af mycket hög ålder, hvarför

---

icke något i HE stat. 40 är af Hippolytiskt ursprung. (Jfr ytterligare detta arbete s. 56 anm. 3).

[1]) Die altchristliche Litteratur und ihre Erforschung von 1884—1900 I Abth. s. 403 f., s. 531 f.

[2]) a. a. s. 406 f.

[3]) a. a. s. 539.

[4]) Geschichte der altkirchlichen Litteratur B. 2 s. 541 (epist. 71, 6 ad Lucinium): »De sabbatho quod quæris utrum ieiunandum sit, et de eucharistia an accipienda quotidie . . . scripsit quidem et Hippolytus vir disertissimus et carptim diversi scriptores e variis auctoribus edidere» (anfördt äfven af Harnack, jfr s. 57 anm. 4 i detta arbete).

[5]) Beträffande περὶ χαρ. ἀποστ. παράδ. (om man skall anse det för en eller två boktitlar lämnar B. därhän) anser B., att en skrift af Hippolytus om karismerna har efter all sannolikhet varit riktad mot montanismen, hvilken ju bekämpas af Hipp. äfven i Syntagma och Philosophumena; icke utan skäl anses denna skrift vara det sannolika underlaget till det stycke af AK, som handlar om karismerna (AK VIII 1—2).

[6]) Recension af Achelis' Can. Hipp. i Bulletin critique 1891 s. 41—46.

han upptager den i Achelis' latinska öfversättning såsom en synnerligen gammal källa bland de meddelade källskrifterna i sitt liturgiska arbete: Origines du culte chrétien[1]). Men han påvisar, att botdisciplinen i CH (c. 11 och c. 15) ingalunda öfverensstämmer med den i Philosophumena rådande och detta senare arbete erkännes dock allmänt vara af Hippolytus. Botdisciplinen är i stället den romerska kyrkans. Emellertid utvecklar han icke denna synpunkt något närmare.

G. Morin har sysselsatt sig både med CH och Test. Angående CH har M. en självständig hypotes[2]), att CH, som är grundval för eg. KO och har Egypten till hemland, är åsyftad i Eusebii hist. eccl. VI 46, 5[3]). Dionysius den store skulle alltså vara författare, och namnet Ἱππόλυτος å brefvets öfverbringare skulle ha gifvit anledning till förväxlingen med kyrkofadern Ἱππόλυτος[4]). Emellertid är stället i Eusebius alltför enstaka och kort för att därpå skulle kunna byggas någon sådan hypotes, utan starkare bevis måste förebringas. Angående Test. säger M.[5]), att denna skrift innehåller en mängd detaljer, som icke kunna höra till tiden före Konstantin utan tidigast till 4:de årh., men jämte dessa finnas också många ålderdomliga drag, som synas gifva stöd åt Rahmanis tidsbestämning.

Voisin[6]) betecknar Test. såsom efterkonstantinsk. Batifoll[7]) förlägger Test. till 5:te årh., samt anser CH vara affattad å en romersk synod år 195, men icke alls af Hippolytus[8]). F. Nau[9]), som utgifvit en syrisk text till Test:i apokalyps, kriticerar i sammanhang därmed skarpt Rahmanis åsikt om Test. samt låter Test. vara ett verk af en förfalskare från 4:de eller 5:te

---

[1]) 3:dje uppl. 1903.

[2]) Revue Bénedictine III 1900 s. 241—246.

[3]) καὶ ἑτέρα τις ἐπιστολὴ τοῖς ἐν Ῥώμῃ τοῦ Διονυσίου φέρεται διακονικὴ διὰ Ἱππολύτου.

[4]) ἐπιστολὴ vållar ingen svårighet, ty detta ord betyder icke blott bref utan äfven andra skrifter såsom Eusebius själf visar; διὰ Ἱππ. är gemensam för öfverskriften till CH; διακονικὴ öfversätter Rufinus med de ministeriis, hvilket ju passar in på CH:s innehåll.

[5]) Révue622 Bénéd. 1900 s. 10—28.

[6]) Révue d'histoire ecclesiastique I 1900 s. 39.

[7]) Révue biblique 1900 s. 253—265.

[8]) Anciennes littératures chrétiennes 1897 s. 159.

[9]) Journal Asiatique 1901 Neuvième Série Tom. XVII s. 233 f.

årh. Apokalypsen sätter Nau dock till tiden för Konstantius' regering, närmare bestämdt c:a 351 under striden mellan arianerna och de ortodoxe.

L. Guerrier[1]) hänför Test. till förra hälften af 4:de årh. samt anser det yngre än både CH, som han sätter till början af 3:dje årh., och eg. KO från början af 4:de årh. före arianismen samt etiop. KO från omkring midten af 4:de århundradet. Veronafragmenten från något före midten af 4:de århundradet bilda den direkta källan till Test. Senare till tiden än Test. anser han AK (särskildt AK VIII) från omkring år 375, arabiska didaskalian från 380 eller 400 samt den abyssiniska anaforan från början af 5:te årh. och den syrisk-nestorianska liturgien (Addais och Maris). Test. antyder ingenstädes den nestorianska striden och måste alltså ha funnits före 431[2]). Test:i fädernesland är västra Asien eller östra Afrika. G. anser det vara tvifvelaktigt om grekiskan varit originalspråket, eftersom hvarje vittnesbörd härom fattas och Jakobs af Edessa anmärkning icke behöfver tolkas så, att grekiskan varit det ursprungliga språket, å hvilket Test. affattades[3]). Detta G:s antagande, att Test. ursprungligen skulle vara författad å ett annat språk än grekiska (hvilket?) samt därifrån öfversatts till grekiska och sedan till syriska, arabiska, etiopiska etc., är dock synnerligen osannolikt och kan icke bevisas.

Äfven engelska forskare ha behandlat dessa kyrkoordningar. J. Wordsworth (biskop J. Sarum af Salisbury) har jämfört i synnerhet dopsymbolen i CH, eg. KO och Test.[4]) samt på grund af likheterna dem emellan dragit den slutsatsen, att urskriften till samtliga dessa kyrkoordningar uppkommit i västerlandet, i eller ej långt ifrån Rom. Sedermera under spridningen hade den i mindre Asien rönt inflytande af montanismen och slutredigerats såsom Test. i Apollinaris af Laodicea skola. De apollinaristiska dragen i Test. finnas särskildt i den s. k. mystagogien (Test. I 28 Rahm. a. a. s. 59 f.). I ett senare arbete[5]) har han

---

[1]) Le Testament de Notre Seigneur Jésus-Christ (Thèse de doctorat en théologie) Lyon 1903.

[2]) a. a. s. 52 f.

[3]) a. a. s. 10.

[4]) Revue internat. de théologie B. VIII (1900) s. 452—472.

[5]) The ministry of grace. 1 ed. London 1901, 2 ed. 1903.

ytterligare behandlat den äldre kyrkorättslitteraturen. Han indelar hithörande skrifter dels i separata självständiga verk, dels i kompilationer. Såsom separata verk upptager han först Didaché, därefter en numera förlorad kyrkoordning, som legat till grund för ett flertal andra, bland hvilka CH är äldst och i sin kärna snarare från tiden före år 200 än efter och Test. yngst från omkring år 400 men med partier från c:a 250. Den förlorade kyrkoordningen skulle enligt W.[1]) ha bestått af tre delar: 1) regler för val och ordination af biskop och beskrifning af den eukaristiska gudstjänsten, vid hvilken han var den förnämste tjänstförrättande, vidare regler beträffande tvänne andra officianter, nämligen presbyter och diakoner och förmodligen äfven lektorer; 2) regler för olika samhällsklassers och yrkens upptagande i kyrkan, för katekumenundervisningen, för katekumenernas dop, smörjelse och efterföljande kommunion; 3) regler för fasta och allmosegifvande, för fattigas och ålderstignas förplägning vid agaperna, för påskfastan och påskfirandet, för den offentliga och privata gudstjänsten och mera sådant. Den har varit af syriskt eller palästinensiskt ursprung[2]) men blifvit upptagen af den romerska kyrkan och vunnit spridning genom den. Det västerländska ursprunget framträder dels i namnet Hippolytus, som är förbundet med tvänne af de härledda kyrkoordningarna, dels i den omständigheten, att den västerländska typen är förhärskande i trosbekännelserna. CH är icke af Hippolytus, hufvudsakligen af två skäl; den föreskrifver, att tiden för påskfastan skall finnas genom att iakttaga när judarna hålla passah (c. 22); vidare är dess ton mindre sträng och asketisk än hvad som kunde väntas af en Calixti fiende. CH:s ålderdomlighet framgår däraf, att den saknar hvarje apokryfisk ursprungsbeteckning samt att den använder samma bön vid biskopars som vid presbyterers ordination blott med ändring af ämbetsbeteckningarna. W. förlägger därför CH till en tid före 216—224, då Hippolytus anstälde forskningar angående ka-

---

[1]) a. a. s. 18 f.

[2]) För det palästinensiska ursprunget talar dels bestämmelsen i CH (c. 22), att man beträffande påskfastan skulle rätta sig efter judarna, dels sentensen vid slutet af den didaktiska delen af CH (c. 38): »min frid stige ned på alla dem, som iakttaga dessa canones och på hela Israel», hvilket citat från Gal. 6, 16, här tillämpadt å kyrkan, med större sannolikhet användts i Palästina än annorstädes.

lendern, och förmodar, att den hör till påfven Victors tid, hvilken dog år 199. Det som rör subdiakonerna i CH är interpoleradt. Att interpolationer finnas är icke att undra öfver i betraktande af den enda sena form, en arabisk öfversättning, i hvilken CH:s text för närvarande existerar, det är mer förunderligt, att de äro så få. Närmast CH kommer den egyptiska, egentligen alexandrinska kyrkoordningen i flera differerande former, den ålderdomligaste å etiopiska [1], i senare form i den andra boken af den s. k. egyptiska heptateuchen [2]. Senare än de sistnämnda kyrkoordningarna men tidigare än Test. är sista delen af de latinska Veronafragmenten, för hvilka W. i allmänhet följer Haulers datering men är böjd att anse vissa delar såsom förnicænska. De montanistiska dragen i Testamentum göra, att W. för den accepterar benämningen den asiatiska kyrkoordningen, alltså den asiatiska formen af den förlorade kyrkoordningen, men han medgifver dock, att den blifvit bearbetad förmodligen i Syrien omkring år 400, då de montanistiska dragen utplånats eller blifvit otydliga och andra af annan typ tillagts, nämligen de förut omnämnda apollinaristiska. Såsom ännu en från den förlorade kyrkoordningen härledd form räknar W. CpH, som om den öfverhufvudtaget är före 375, den vanligen antagna tiden för AK:s uppkomst, dock knappast kan vara mycket före den tiden. W. får sålunda inalles sex från den förlorade kyrkoordningen härstammande olika kyrkoordningar. Ytterligare såsom separata skrifter upptager W. den s. k. apostoliska kyrkoordningen [3] samt didaskalian [4]. Dessa sistnämnda samt Didaché och den förlorade kyrkoordningen bilda materialet för de senare stora kompilationerna AK, syriska oktateuchen, egyptiska hepta(okta)teuchen, de latinska Veronafragmenten samt den s. k. arabiska didaskalian. I fråga om uppkomsten och tiden för dessa kompilationsverk ansluter sig W. till de allmänt gängse åsikterna. Såsom stående emellan grundskrifterna och kompilationerna nämnas de apostoliska canones enligt W. icke mycket före 400 och de Edessenska

---

[1]) Förutom hos Ludolf a. a. och Achelis a. a. fullständigt utgifven i Horners a. a.

[2]) Utgifven i Tattams, Bunsens, Achelis' samt Horners a. a.

[3]) TU II 2 (1886) s. 225—237.

[4]) TU NF X 2 (1904), Hauler a. a. s. 1—90.

canones eller doctrina Addæi, enligt W. från förra hälften af 4:de århundradet.

F. E. Brightman redogör i inledningen till sin samling af österländska liturgier [1]) för samtliga dithörande liturgiska texter, hvilka han indelar efter syrisk, egyptisk, persisk och byzantinsk ritus. Under den syriska ritus behandlar han AK och redogör för deras byggnad och källor enligt gängse åskådning [2]). Beträffande AK VIII påpekar B., att det mesta af innehållet i dess canones finnes också i andra canonessamlingar, som icke höra till AK, men någon tillfredsställande förklaring af dessa samlingars förhållande inbördes eller till AK VIII har man ännu icke funnit, kanske ej heller kan få med det textmaterial, som nu står forskningen till buds. Såsom sådana samlingar nämner B. först den grekiska CpH, som han finner i flera hänseenden egendomlig och för hvilken han icke finner någon annan förklaring än den, att den är ett förberedande utkast till AK VIII af kompilatorn själf eller ett utdrag från ett dylikt utkast. Därefter upptager B. såsom en särskild skrift äfven de sahidiska kyrkliga canones 63—79, hvilka i hufvudsak sammanfalla med AK VIII, men utelämna bönerna öfverallt samt både rubriker och böner i c. 35—40 af AK VIII. Denna skrift anser B. såsom ett utdrag från antingen den nuvarande eller den tidigare formen af AK VIII [3]). Man kan dock anmärka mot B., att det torde vara obehöfligt att räkna denna canonessamling såsom en särskild skrift,

[1]) F. E. Brightman: Liturgies Eastern and Western. Vol. I Eastern Liturgies. Oxford MDCCCXCVI.

[2]) Didaskalia apostolorum från förra hälften af 3:dje årh. är källa till AK I—VI; en stor del af innehållet i AK I—VI finnes också i den arabiska och den etiopiska didaskalian, men de sistnämnda äro härledda från AK; AK VII 1—32 härstammar från de 12 apostlarnas lära, hvilken hör åtminstone till 2:dra årh.; till resten af AK VII äro källorna okända. AK VIII består af följande delar: a) c. 1, 2 περὶ χαρ. som kanske innesluter en eljes förlorad περὶ χαρ. af Hippolytus, dock i hvarje fall mycket ändrad af kompilatorn; b) c. 3—27 περὶ χειροτονιῶν består hufvudsakligen af formler för meddelandet af samtliga ordines och innesluter i sig c. 5—15 den s. k. Clementinska liturgien såsom mässa vid biskopsordinationen; c) c. 28—46 περὶ κανόνων, en samling canones angående olika ämnen, framställda af apostlarna, en och en i följd, och innefattande bestämmelser och formler för oljans eller vattnets välsignande (c. 29), för gudstjänsterna om afton (c. 35—37) och morgon (c. 37—39), för förstlingsoffer (c. 40) och för begrafning (c. 41).

[3]) a. a. s. 461—463 återgifver B. de liturgiska partierna af denna skrift.

då den väl ingenting annat är än en modifikation af AK VIII efter egyptiska förhållanden, till hvilken den sahidiske öfversättaren förmodligen är upphofsman. En tredje parallellskrift till AK VIII är en syrisk samling (cod. Sangerm. 38), hvilken bildar den af Lagarde s. k. Clementinska oktateuchen [1]). Denna skrift anser B. ha samma ursprung som den sahidiska och vara ett utdrag från AK VIII. Såsom fjärde skrift nämner B. de sahidiska kyrkliga canones 31—62, hvilka utgöra den s. k. egyptiska kyrkoordningen. Denna innehåller, säger B., till stor del detsamma som AK VIII 4—34 men med betydliga olikheter både i detaljer och i ordningsföljd. Mycket af det från AK VIII afvikande visar på en äldre tid, hvarför det är omöjligt att sätta denna skrift senare än AK VIII eller anse den såsom härledd ur denna, för så vidt man icke vill anse den såsom en skickligt gjord antikvarisk förfalskning. Den måste anses såsom en källa till AK VIII eller snarare såsom stående i nära sammanhang med en sådan källa. Funks argument för AK VIII:s prioritet anser B. icke vara öfverbevisande. Den femte skriften är den etiopiska »apostlarnas statuter», som utgör en del af Sinōdōs, den abyssiniska kyrkans lagbok. B. kallar denna skrift »den etiopiska kyrkoordningen» och finner den öfverensstämma med de sahidiska kyrkliga canones; den förres stat. 21—71 motsvara den senares c. 31—62, d. v. s. den eg. KO. Den etiopiska samlingen skiljer sig från den sahidiska genom att hafva en kort form för ordinationsbönen vid insättning af biskop och presbyter, den senare ännu kortare än CpH:s. Den etiopiska samlingen kan icke härledas från den sahidiska i dess nuvarande form utan ligger närmare den text, som varit gemensam källa för både den etiopiska, sahidiska och AK VIII [2]). Källskriften till såväl den egyptiska som den etiopiska kyrkoordningen finner B. i Canones Hippolyti.

---

[1]) Bok III—VI i denna samling synes vara lika med den nyssnämnda sahidiska parallellskriften, ty bok III och VI öfverensstämma med respektive början och slutet af denna skrift (= AK VIII 1 f. och 28 f.) och man torde då beträffande bok IV och V, som numera fattas, kunna draga slutsatsen om äfven deras öfverensstämmelse.

[2]) Ett stycke af den etiopiska anaforan (stat. 21) nämligen invokationen (B. a. a. s. 190 r. 14—20) står tydligen i samband med motsvarande stycke i den s. k. Clementinska liturgien (B. a. a. s. 20 r. 28—s. 29 r. 12) och detta innebär möjligen, att den gemensamma källan innehöll något slags liturgi, kanske just den etiopiska.

Han anser icke, att dessa kunna tillskrifvas Hippolytus, men denna samling är i alla fall från slutet af 2:dra eller början af 3:dje årh. och af romerskt ursprung. De förut nämnda kyrkoordningarna återgifva CH om också i ändrad form med tillägg och uteslutningar, och CH blir alltså den yttersta källan till en del af AK VIII. B. gillar således i hufvudsak Achelis' åsikt om CH men följer Duchesne beträffande författarskapet, i det han anser, att CH troligtvis icke är af Hippolytus själf. Funks försök att kasta om hela ordningsföljden mellan dessa skrifter anser B. för misslyckadt[1]). Under den egyptiska ritus, afdelningen abyssinska liturgier, omnämner B. (p. LXXV) den etiopiska anaforan samt meddelar längre fram dess text[2]). Bland etiopiska kommentarier eller bestämmelser angående liturgien omtalar B. såsom existerande i manuskript »Herrens testamente», men då den icke är etiopisk till sitt ursprung, anser han, att den sannolikt sprider föga ljus öfver den abyssinska gudstjänstordningen, för så vidt icke Test:i bestämmelser upptagits i abyssinsk praxis. Någon närmare undersökning härom anställer B. dock icke, eftersom någon fullständig text af Test. då icke var offentliggjord.

James Cooper och Arthur Maclean ha behandlat Testamentum, hvars text de öfversatt till engelska samt försett med inledning och kommentarier[3]). Test. säges vara författad eller rättare kompilerad omkring midten af 4:de årh. af en anti-arian, som i de dogmatiska uttrycken var en förelöpare till Apollinaris. Den apollinaristiskt färgade mystagogien och måhända några andra ställen kunde dock möjligen vara interpolationer af en senare hand. I alla händelser synes tiden omkring år 350 vara den mest sannolika för Test:i uppkomst[4]). Test:i hemland kan möjligen vara Syrien men med större sannolikhet Mindre Asien, svårligen däremot Egyp-

---

[1]) B. har sin uppmärksamhet riktad särskildt på gudstjänstordningen i dessa skrifter och gifver a. a. s. XXX en jämförande tabell öfver gudstjänstens förlopp i mässan vid biskopsordinationen.

[2]) B. a. a. s. 189—193. Denna anafora är densamma som HEs. (Horner a. a. s. 139 r. 29—s. 143 r. 19). I de abyssinska jakobiternas liturgi förekommer (B. a. a. s. 208 r. 33—36 diakonens litania) den i Test. förefintliga bönen af diakonen för dem, som komma för sent i kyrkan. (Test. I 36, Rahm. a. a. s. 89, 91).

[3]) The Testament of our Lord, translated into English from the Syriac with introduction and notes. Edinburg 1902.

[4]) a. a. s. 41.

ten [1]). Såväl CH, som dateras i öfverensstämmelse med Achelis, och eg. KO, hvars uppkomst dateras i öfverensstämmelse med Harnack till början af 4:de årh. före arianismens framträdande, samt den grekiska originalskriften till etiopiska KO och Haulers Veronafragment (pag. 101 f.) sättas samtliga före Test. Den sistnämnda (VF) eller rättare dess grekiska original anses vara den omedelbara källan till Test. Senare än Test. sättes AK i dess nuvarande form från omkring 375, den arabiska didaskalian, som härleder sig från Test. men bör sättas nära Test. från c:a 380—400, den etiopiska anaforan [2]), som i sin ursprungliga form ej kan vara senare än 5:te årh., samt de i 5:te årh. uppkomna liturgierna såsom t. ex. den östsyriska Addais och Maris apostlaliturgi, som ej kan ha uppkommit senare än under första fjärdedelen af 5:te årh. (före år 431).

G. Horner vill med sin edition af Statuta apostolorum [3]) lämna nytt material till lösning af problemet om AK VIII:s källor. Huru AK VIII förhåller sig till dessa parallelltexter, om den är deras källa eller härstammar från dem [4]), vill Horner icke afgöra, ej heller huruvida Hippolytus är författare till canones Hippolyti eller constitutiones per Hippolytum. Det mest intressanta med förekomsten af namnet Hippolytus är enligt H., att det lämnar ytterligare bevis för dessa canones' västerländska härkomst. Då det finns så många framställningar eller så att säga olika utvecklingsstadier af kyrkoordningar, har man antagit möjligheten af en numera förlorad kyrkoordning. Kanhända denna hypotes bereder en för lätt utväg att komma ifrån de svårigheter, som vidlåda dessa texter, men Horner anser, att den kan åtminstone tjäna såsom en hjälphypotes och beteckna deras ståndpunkt, som arbeta med den, till skillnad från deras, som söka upprinnelsen till alla

---

[1]) a. a. s. 45.

[2]) Ludolf a. a. pag. 341—345.

[3]) The Statutes of the Apostles or Canones Ecclesiastici, se fullständig titel s. 15 anm. 2.

[4]) Om samtliga versioner återgåfve texten på samma eller liknande sätt kunde man tro, att de härstammade från AK VIII och att differenserna vore orsakade af öfversättarnas tillägg och bearbetningar; men somliga versioner meddela icke blott två former af samma canones utan sätta framför en tredje form, den s. k. apostoliska kyrkoordningen, hvilken för tillbaka bestämmelserna i AK VIII till ett äldre stadium i den kyrkliga utvecklingen och knappast kan härledas från den.

dessa skrifter i Hippolyti författarskap, eller deras, som vilja härleda alltsammans från AK VIII. Horner redogör sedan för de af honom utgifna texterna och anställer en jämförelse mellan deras olika läsarter men gifver ingen framställning af deras förhållande till öfriga parallellskrifter.

Holländaren C. F. M. Deelemann, som delvis öfversatt och kommenterat Testamentum, ansluter sig i alla delar till Funk och bestämmer tiden för AK VIII till omkring år 400, för AK VIII b till ungefär 425, för eg. KO till omkring 450 och för Test. till c:a 475. CH blir en dotterskrift till eg. KO och ställes vid sidan af Test. Test:i apokalyps är sannolikt författad af Test:i redaktor samt af honom fogad till kyrkoordningen; hela skriften har uppkommit i Syrien [1].

Å svenska språket har hittills icke någon specialundersökning af denna kyrkoordningslitteratur blifvit offentliggjord. I Kyrklig tidskrift (årg. 1900 s. 68—78) förekommer en anmälan af Testamentum af O(skar) Q(uensel), i hvilken anmälaren ansluter sig till Rahmanis uppfattning af Test., i det han säger, »att i hvarje fall är härmed den fornkyrkliga litteraturen riktad med ännu en utan minsta tvekan ante-nicensk urkund. Därför blir så godt som hvarje rad af intresse», hvilket Q. söker bevisa med några exempel. Sitt omdöme om Test. sammanfattar han sålunda, »att Test. tvifvelsutan är en länk mellan Didaché och de apostoliska konstitutionerna af oskattbart värde». Emellertid synes han senare ha kommit på andra tankar, ty på ett tilläggsblad [2]) säger han, att de nämnda» momenta» (»haud exigua neque levia» enligt Rahmani), på grund af hvilka Test. måste anses ha blifvit författadt i 2:dra århundradet efter Kristus, gälla ej hela arbetet, utan »böra hänföras endast till de drag i texten, hvilka peka på en antaglig urkund af (enligt vår åsikt) mycket hög ålder. Till hvilken tidpunkt slutredaktionen med dess tillägg är att förlägga, är en mycket svårlöst och ännu ingalunda afgjord fråga, hvarför det var af mig förhastadt använda uttrycket utan minsta tvekan» [3]).

---

[1]) Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis onder redactie van H. C. Rogge en F. Pijper. Derde deel. Aflevering 1 s. 11 f.

[2]) Insatt i samma årgång efter s. 148.

[3]) Mera kritisk är F. E. Torm i sin anmälan af samma skrift i dansk Teologisk Tidsskrift (1900 B. 1 s. 330—335), där han anser, att Test. omöjligt kan förläggas till 2:dra århundradet, hvarför han ansluter sig till Harnacks uppfattning af Test.

Hj. Holmquist[1]) anser det för sannolikt, att den katolska kyrkans första verkliga kyrkoordning såg dagen redan kort efter 260. Denna kyrkoordning är känd under namnet canones Hippolyti, enär traditionen utgaf Hippolytus såsom författaren; sannolikt har denne ock skrifvit kyrkorättsliga anvisningar, hvilka ligga till grund för de senare »canones Hippolyti». H. omtalar sedan striden mellan Achelis, Funk och Harnack angående CH samt anför tvänne engelska författare, J. V. C. Durell i The historic Church (1906) och L. Pullan i The Church of the Fathers 98—461 (2:dra upplagan 1906), hvilka anse CH såsom ett verk från slutet af 2:dra århundradet (Hippolytus?), endast med interpolationer från 3:dje århundradet.

Kasta vi en återblick å de mångskiftande åsikter angående CH och besläktade skrifter, af hvilka de viktigaste här blifvit framställda, befinnas några vara särskildt beaktansvärda, eftersom de innebära försök att bestämma uppkomst och inbördes förhållande för samtliga dessa kyrkoordningar. De mest betydande försöken till lösning af hithörande frågor hafva gjorts af Achelis, Funk, Harnack och Wordsworth och till någon af dessa forskare ha de flesta öfriga författare å detta område anslutit sig. Rahmani har visserligen framställt en omfattande teori angående dessa skrifter, men den har tämligen enstämmigt uppvisats vara oriktig och kan därför lämnas ur räkningen. Öfverraskande är den skarpa motsatsen mellan de båda förnämsta forskarna Achelis och Funk. Någon enighet har hittills icke uppnåtts, utan alltjämt står Achelis' åsikt om dessa skrifter stick i stäf mot Funks, i det att den senares åsikt är en fullständig omkastning af den förres såväl beträffande dessa skrifters uppkomst och datering som ock deras inbördes ordningsföljd och värde. Såsom en förmedling mellan dessa åsikter kan Harnacks uppfattning anses, om han också öfvervägande sluter sig till Achelis. Gemensamt för samtliga dessa åskådningar är, att det inbördes förhållandet mellan kyrkoordningarna fattas genetiskt, så att en af dessa skrifter ligger mer eller mindre till grund för samtliga öfriga till serien hörande. Olikheten framträder, då det gäller att bestämma, hvilken skrift skall anses såsom grundskrift och begynnelse till serien och huru

---

[1]) Gamla kyrkans historia till sjunde århundradets början. Uppsala 1907 s. 185 f.

de öfriga skola tänkas ha uppkommit ur denna. Utan att man kan påstå, att någon konfessionell motsats här spelat in, har dock Achelis funnit bifall bland protestantiske lärde, under det att katolske forskare i allmänhet slutit sig till Funk. Men då hvarken Achelis' eller Funks hypoteser synas leda till en definitiv lösning af problemet, möter oss anglikanen Wordsworth med sin förut nämnda hypotes, nämligen om en numera förlorad kyrkoordning såsom gemensam grundskrift för alla dessa kyrkoordningar. Denna kyrkoordning skulle ha uppkommit i Syrien eller Palästina, men därefter ha blifvit antagen af den romerska kyrkan och spridd från den i de flesta om icke alla de former, i hvilka den blifvit bevarad till vår tid. Den bearbetning, som den undergick i Rom, skulle nu föreligga i CH med undantag af några ställen, som måste förklaras såsom interpolationer. W. har vunnit anhängare för sin hypotes i synnerhet bland engelska lärde.

Med skäl kan man nu fråga, hvilken af dessa forskare, Achelis, Funk eller Wordsworth har rätt? Eller ligger en tillfredsställande lösning i en förmedlande åsikt sådan som Harnacks? Eller är det kanske omöjligt att med hittills tillgängligt material få någon säker utredning af hithörande frågor? Dessa och liknande spörsmål tränga sig inpå oss, när vi stå inför det invecklade problemet »canones Hippolyti och besläktade skrifter». Vi vilja i det följande hufvudsakligen genom en undersökning af CH i några viktiga delar söka gifva ett bidrag till utredningen af dessa frågor.

KAP. III.

Jämförande framställning af CH och besläktade skrifter.

Vid en jämförelse mellan CH, H-versionerna (HE, HA, HS), VF, Test., CpH och AK VIII framträder mångenstädes en stor öfverensstämmelse mellan dessa kyrkoordningar. Den sträcker sig icke blott till den allmänna karaktären af dessa skrifter utan äfven till stoffet, dispositionen, vissa uttryck, ja öfvergår stundom till ordagrann likhet. Med skäl kunna de derföre kallas besläktade [1]). Söka vi efter det lika och gemensamma, finna vi först och främst, att de allesammans ha karaktär af lagsamlingar, hvarför de särskilda reglerna och föreskrifterna i dem äro mestadels kort och paragrafmässigt formulerade. Därigenom få dessa skrifter en annan karaktär än t. ex. Didaché eller den s. k. didaskalian, hvilka gifva liknande föreskrifter men på ett annat sätt, nämligen i form af mer eller mindre bredt utförda religiösa och sedliga förmaningar. Visserligen förekommer äfven i CH och besläktade skrifter den paranätiska formen men mera såsom undantag. Ett annat gemensamt drag för dessa kyrkoordningar är, att de göra anspråk på allmängiltighet för hela kyrkan, icke blott för en eller flera församlingar. Äfven om de flesta bestämmelserna i dem ursprungligen afsett lokala behof, är dock den lokala prägeln fullständigt försvunnen från dem i deras nuvarande skick. Ytterligare ett karaktäristiskt drag för dessa såväl som för samtliga gammalkristliga kyrkoordningar alltifrån Didaché är, att de i en eller annan form härleda sitt innehåll från apostlarna [2]). Den gammalkristliga öfvertygelsen, att alla kyrkans ordningar grundade sig på apostlarnas bud och anvisningar och att de sålunda sörjt för kyrkans hela framtid, möter äfven i dessa kyrkoordningar, starkast i Test., där författaren ej ens

---

[1]) Jfr Funk: das Testament unseres Herrn und die verwandten Schriften s. 15 o. a.

[2]) Jfr s. 37 i detta arbete.

nöjt sig med den apostoliska auktoriteten utan för sin skrift tillbaka till Jesus själf, och i vanligare form i CpH samt AK VIII, där apostlarna framställas såsom dekreterande de särskilda canones. I CH, H-versionerna och VF framhålles det apostoliska ursprunget ej så tydligt men är dock tillräckligt antydt [1]). Förutom i dessa allmänna drag visar sig likheten mellan dessa kyrkoordningar i detalj företrädesvis i de förra hälfterna af dessa skrifter, under det att den större eller mindre olikheten framträder öfvervägande i deras senare delar. Sålunda motsvaras förra hälften af CH d. v. s. c. 2—17 af HE stat. 22—31, HA stat. 21—30, HS stat. 31—42, VF LXVIII 14—LXXII 35, Test. I 20 —II 3, CpH III—XVII, XXII 1—16 och AK VIII 4—26, 32, 1—16. Parallellismen mellan samtliga nämnda kyrkoordningar framträder i dessa stycken på ett synnerligen tydligt sätt. För CH, H-versionerna, VF och Test. fortsättes den äfven i de närmast följande styckena, d. v. s. CH c. 17 fin.—19, HE stat. 32—35, HA stat. 31—34, HS stat. 43—46, VF LXXIII 1—LXXIV 35, Test. II 4—10. Ännu längre räcker öfverensstämmelsen mellan H-versionerna, VF samt Test. nämligen ända till slutet af dessa skrifter. Från dessa skiljer sig CH förutom genom en del sakliga differenser framför allt genom en helt annan ordningsföljd i den senare hälften (c. 20 —38). Vidare har CH flera canones, som alldeles eller öfvervägande saknas i de öfriga kyrkoordningarna, nämligen c. 1, 9, 17, 18, 23, 37 och 38, hvarjämte delar af c. 7, 8, 15, 19, 20, 21, 24, 25, 29, 30, 32 och 33 icke heller ha någon motsvarighet i dessa skrifter. Störst är alltså öfverensstämmelsen mellan de tre H-versionerna (HE, HA, HS [2]), hvilka ingenting annat äro än öfversättningar, som härstamma i olika led från samma grundskrift. Från dem skiljer sig VF genom sin enkelhet och större ursprunglighet men är tyvärr fragmentarisk. Test. skiljer sig från samtliga dessa hufvudsakligen genom fiktionen om det höga ursprunget från Kristus själf och den däraf beroende litterära omklädnaden samt genom sin ordrikhet

---

[1]) Jfr i CH öfverskriften samt c. 23, det ofta återkommande »vi» = apostlarna i H-versionerna samt deras afslutningar (HE stat. 48 fin., HA stat. 47 fin., HS stat. 62 fin.), samt i VF inledningen (LXVII 31—LXVIII 13) och afslutningen (LXXX 33—35) o. a.

[2]) Tattams bohariska text (om hvilken se detta arbete s. 12 f.) anse vi fullständigt ersatt af Horners sahidiska; endast där den saknas, nämligen ett litet stycke af stat. 46 (Horner a. a. s. 318 r. 14—s. 319 r. 18) kommer Tattams till användning.

och utförlighet; dessutom är dess inledning (Test. I 1—19) utan motsvarighet i öfriga kyrkoordningar. En grupp för sig bilda CpH och AK VIII, hvilka inbördes utom på några få ställen alldeles öfverensstämma; den förnämsta skillnaden dem emellan är, att CpH är kortare än AK VIII, därför att den saknar alla liturgiska partier samt har vissa kortare böneformulär [1]. Öfverensstämmelsen mellan å ena sidan CpH och AK VIII och å andra sidan de förutnämnda kyrkoordningarna upphör efter stycket om katekumenatets längd (CpH XXII 16, AK VIII 32, 16); de efterföljande styckena ha endast få beröringspunkter med de senare delarna af CH, H-versionerna, VF och Test. Achelis har sökt åskådliggöra det lika och gemensamma för CH, eg. KO (Lagardes och Ludolfs texter [2]), CpH och AK VIII genom en parallell uppställning af dessa texter samt understrykning af det gemensamma såväl för alla dessa texter som ock speciellt för eg. KO, CpH och AK VIII [3]). Men det ofullkomliga textmaterial Achelis hade att tillgå liksom ock det godtyckliga sätt, på hvilket han handskades med dessa texter, göra hans sammanställningar mindre tillförlitliga. Han kände dessutom ej till VF och Test., hvilka ju äfven höra med till denna grupp af kyrkoordningar. Funk har icke någon sådan uppställning af dessa texter som Achelis men tager äfven Test. med i jämförelsen. Hans jämförelse är dock icke fullständig, i det han sysselsätter sig blott med de för skrifternas datering och uppkomst viktiga ställena; därtill kommer, att han endast sporadiskt anför VF samt att han i sina viktigaste arbeten ej kunnat använda de nyare, bättre texterna till CH och eg. KO. Horner har i inledningen till sin edition af statuta apostolorum [4]) anställt en jämförelse mellan de trenne där återgifna texterna, E (den etiopiska), A (den arabiska) och S (den sahidiska), men denna jämförelse är rent formell, och andra texter omtalas blott på några få ställen. Vi vilja i det följande jämföra CH med både H-versionerna, VF, Test., CpH och AK VIII och se, hvilken motsvarighet samtliga CHs canones ha i bestämmelserna i dessa skrifter. Till belysning häraf meddela vi följande tabellariska öfversikt.

---

[1]) Jfr detta arbete s. 42 anm. 3.

[2]) Jfr detta arbete s. 12 och 13 samt s. 44 f.

[3]) Ach. a. a. s. 27 samt texterna s. 38—137.

[4]) Horner a. a. pag. XI—XXXV.

CH	HE	HA	HS
Öfverskrift.	— [1])	—	—
c. 1. Inledning: om den heliga tron.	—	—	—
c. 2. Val och ordination af biskop. *c. 3.* Ordinationsbön öfver biskopen; hans första mässa (början); anvisning för konsekration af olja och andra oblationer.	*stat. 22.* Val och ordination af biskop; ordinationsbön öfver biskopen; hans första mässa; (inskjuten i den: anvisning för konsekration af olja.)	*stat. 21.* Val och ordination af biskop [2]); hans första mässa (början).	*stat. 31.* Val och ordinatio biskop [2]); hans fö mässa (början)
c. 4. Ordination af presbyter. [3])	*stat. 23.* » [4]) (med särskild ordinationsbön.)	*stat. 22.* » [3])	*stat. 32.* » [3])
c. 5. Ordination af diakon (med ordinationsbön).	*stat. 24.* »	*stat. 23.* »	*stat. 33.* »
c. 6. Om bekännare.	*stat. 25.* »	*stat. 24.* »	*stat. 34.* »

[1]) = fattas. — [2]) Formulär för ordinationsbön saknas. — [3]) Samma böneformul skrifves som för ordination af biskop. — [4]) » = parallell till CH.

VF	Test.	CpH	AKVIII
—	Öfverskrift. Prolog.	Öfverskrift.	Öfverskrift.
LXVII 31—LXVIII 13. Inledning: om den apostoliska traditionen.	*I 1—19.* Inledning: (apokalyps I 3—14; om kyrkobyggnaden I 19).	(*I, II.* Inledning: περὶ χαρ.)	(*c. 1, 2.* Inledning: περὶ χαρ.) *c. 3.* Om den apostoliska traditionen.
LXVIII 14—25 Val och ordination af biskop; *LXVIII 26—LXIX 24.* ordinationsbön öfver biskopen; *LXIX 25—LXX 35.* hans första mässa; *LXXI 1—9.* konsekrationsbön öfver olja; *LXXI 10—19.* konsekrationsbön öfver ost och oliver.	*I 20.* Val af biskop o. hans egenskaper; *I 21.* ordination af biskop jämte ordinationsbön; *I 22.* biskopens plikter beträffande bön, fasta, offer, undervisning; *I 23.* biskopens första mässa; *I 24, 25.* konsekrationsbön öfver olja o. vatten; *I 26, 27.* beskrifning af morgongudstjänsten jämte böneformulär; *I 28.* mystagogien.	*III.* Val och ordination af biskop. *IV.* Ordinationsbön öfver biskopen.	*c. 4.* Val och ordination af biskop. *c. 5,* 1—8. Ordinationsbön öfver biskopen; *c. 5,* 9 — *c. 15.* hans första mässa (den s. k. Clementinska liturgien.) [1]
LXXI 20—LXXII 5 » (med särskild ordinationsbön.)	*I 29.* Presbyterns egenskaper; *I 30.* hans ordination (med särskild ordinationsbön); *I 31.* hans plikter; *I 32.* hans dagliga gudstjänst.	*V.* Ordination af presbyter. *VI.* Ordinationsbön öfver presbytern.	*c. 16.* Ordination af presbyter (med särskild ordinationsbön).
LXXII 6—35. [2] »	*I 33.* Diakonens egenskaper; *I 34.* hans allmänna plikter; *I 35.* hans ledning af församlingens bön vid gudstjänsten (med böneformulär); *I 36.* hans plikter vid gudstjänsten; *I 37.* hans plikter mot felande; *I 38.* hans ordination.	*VII.* Ordination af diakon; *VIII.* Ordinationsbön öfver diakonen.	*c. 17.* Ordination af diakon; *c. 18.* Ordinationsbön öfver diakonen.
—	*I 39.* »	*XIV.* [3] »	*c. 23.* [3] »

[1]) AK VIII 29 innehåller konsekrationsbön öfver olja och vatten. — [2]) Slutet af ordinationsbönen fattas. — [3]) Efter diakonen följer i CpH och AKVIII diakonissa (ordination af diakonissa CpH IX, AKVIII 19; ordinationsbön öfver diakonissa CpH X, AKVIII 20).

CH	HE	HA	HS
c. 7. Om anagnost, hypodiakon och virgines. *c. 8 a)* Om den karismatiskt begåfvade.	*stat. 27.* Om anagnost, virgines, hypodiakoner samt den karismatiskt begåfvade.	*stat. 26.* Om anagnost, virgines, hypodiakon samt den karismatiskt begåfvade.	*stat. 35.* Om anagnost; *stat. 36.* om hypodiakon *stat. 38.* om virgines; *stat. 39.* om den karismat begåfvade.
c. 8 b) Förbud att utesluta en presbyter, hvars hustru föder barn.	—	—	—
c. 9 a) Om pröfning af en resande presbyter.	—	—	—
c. 9 b) Om insättning af församlingsänkor och deras hedrande.	*stat. 26.* »	*stat. 25.* »	*stat. 37.* »
c. 10—15. Om pröfning af dem, som vilja blifva kristna samt om förbjudna yrken. [1]	*stat. 28—30.* »	*stat. 27—29.* »	*stat. 40, 41.* »
c. 16. Förbud för den, som lefver i konkubinat, att taga sig hustru.	*stat. 30.* Om upptagning i församlingen af dem, som lefva i konkubinat [2].	*stat. 29.* = HE stat. 30.	*stat. 41* (slutet) (Horner a. a s. 313 r. 11— = HE stat. 30 HA stat. 29.
c. 17 a) De kristna hustrurnas ärbara uppförande.	—	—	—
c. 17 b) Om katekumenatets längd.	*stat. 31.* »	*stat. 30.* »	*stat. 42.* »
c. 17 c) Om katekumenernas bön för sig själfva efter den dagliga undervisningens slut.	*stat. 32 a)* »	*stat. 31 a)* »	*stat. 43 a)* »

[1]) CH c. 10 Om pröfning af dem, som vilja blifva kristna; c. 11 om tillverkare gudabilder; c. 12 om sådana yrken, hvilkas utöfvare först efter bot kunna upptagas i f lingen, samt om grammatikern; c. 13 och 14 om den kristnes förhållande till soldatyrk till vissa ämbeten; c. 15 om osedliga och vidskepliga yrken. — [2]) Således icke direk svarighet till CH c. 16.

VF	Test.	CpH	AKVIII
— [1] —	*I 44.* Om hypodiakoner; *I 45.* om anagnosten; *I 46.* om virgines; *I 47.* om den karismatiskt begåfvade.	*XI.* Om ordination af hypodiakon; *XII.* ordinationsbön öfver hypodiakonen; *XIII.* om anagnost; *XV.* om virgines; *XVII.* om exorcisten.	*c. 21.* Om ordination af hypodiakon jämte ordinationsbön; *c. 22.* om anagnost jämte bön öfver anagnost; *c. 24.* om virgines; *c. 26.* om exorcisten.
—	—	—	—
—	—	—	—
—	*I 40.* Om församlingsänkornas egenskaper; *I 41.* om deras ordination; *I 42.* deras plikter; *I 43.* deras bönestunder (med formulär).	*XVI.* »	*c. 25.* »
—	*II 1, 2.* »	*XXII* 1—15. »	*c. 32,* 1—15. »
—	*II 2* (slutet) (a. a. s. 115 r. 1—5 nedifrån och s.117 r. 6, 7) = H-versionerna.	*XXII* 12, 13. = H-versionerna.	*c. 32,* 12, 13. = H-versionerna.
—	— [2]	—	—
—	*II 3.* »	*XXII* 16. »	*c. 32,* 16. »
—	*II 4 a)* »	— [3]	— [3]

[1] Subdiakoner omnämnas dock LXXVII 18. — [2] II 4 (slutet) innehåller några paralleller CH c. 17 a). — [3] CpH XXII 17 och AKVIII 32, 17 kunna möjligen anses såsom ett slags alleller men handla om läraren.

CH	HE	HA	HS
c. 18 a) Om barnmorskornas reningstid.	—	—	—
c. 18 b) Om kvinnornas bön för sig själfva samt om deras fridskyss.	*stat. 32 b)*	*stat. 31 b)* »	*stat. 43 b)* »
c. 18 c) Lärarens handpåläggning å katekumenerna.	*stat. 33 a)*	*stat. 32 a)* »	*stat. 44 a)* »
c. 18 d) Kvinnornas skyldighet att beslöja sig.	*stat. 32 c)* »	*stat. 31 c)* »	*stat 43 c)* »
c. 18 e) Om barnaföderskors reningstid.	—	—	—
c. 19, 1 [1]) Om en katekumen, som blifver martyr.	*stat. 33 b)* »	*stat. 32 b)* »	*stat. 44 b)* »
c. 19, 2—14. Dopordning.	*stat. 34, stat. 35 a)* (t. o. m. s. 155 r. 11). »	*stat. 33, stat. 34 a)* (t. o. m. s. 255 r. 24). »	*stat. 45, stat. 4* (t. o. m. s. 319 r. »
c. 19, 15. De nydöptas första kommunion.	*stat. 35 a)* (s. 155 r. 11—s. 156 r. 19). »	*stat. 35 b)* (s. 255 r. 24—s. 256 r. 20). »	*stat. 46 b)* (s. 319 r. 11—s. r. 10). »
c. 19, 16. De nydöptas fasta.	—	—	—
c. 19, 17. Om sammankallande af alla katekumener på en gång, så att *en* lärare är nog; om deras bön och fasta till dess de nydöptas kommunion är afslutad.	—	—	—
c. 20 a) Om stationsfastan och quadragesimalfastan.	—	—	—
c. 20 b) Om eulogier till katekumenerna.	*stat. 37.* [2]) (s. 158 r. 5, 6; s. 159 r. 8, 9). »	*stat. 36.* (s. 257 r. 24, 25) *stat. 37.* (s. 258 r. 29, 30). »	*stat. 48.* (s. 321 r. 13— *stat. 50.* (s. 322 r. 18, »

[1]) Vi följa Hanebergs och Riedels numrering af de särskilda styckena i denna ca
[2]) Omtalas äfven i dupletten stat. 38 (s. 161 r. 17, 18).

VF	Test.	CpH	AKVIII
—	—	—	—
—	*II 4 b)* [1] »	—	— [2]
—	*II 5 a)* [3] »	—	—
—	*II 4 c)* »	—	—
—	—	—	—
—	*II 5 b)* »	—	—
[4] *LXXIII 1—LXXIV 3.* »	*II 6—9.* »	—	—
LXXIV 3—35. [5] »	*II 10.* (passim) »	—	—
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	—	—
LXXV 1—3, 34, 35. »	*II 19.* (s. 141 r. 2, 3). »	—	—

[1]) Talar blott om katekumenernas fridskyss. — [2]) I AKVIII 11, 9 talas om fridskyssen id den eukaristiska gudstjänsten. — [3]) Test. meddelar äfven formulär för bönen vid handpåläggningen. — [4]) Början fattas. — [5]) Slutet fattas.

CH	HE	HA	HS
c. 21 a) Om kleri och församlingens dagliga sammankomst i kyrkan.	*stat. 46.* »	*stat. 45.* »	*stat. 60 b)* »
c. 21 b) Om sjukas gudstjänstbesök.	—	—	—
c. 22. Om påskfastan.	*stat. 41.* »	*stat. 40.* »	*stat. 55.* »
c. 23. Förmaning angående läran.	—	—	—
c. 24 a) Om biskopens sjukbesök.	*stat. 42.* »	*stat. 41.* »	*stat. 56.* »
c. 24 b) Om sjukas vistelse å begrafningsplatsen.	— [1]	— [1]	— [1]
c. 25 a) Vård om de sjuka genom ekonomen.	—	—	—
c. 25 b) Om bönestunderna.	*stat. 48 c)* (passim) »	*stat. 47 c)* (passim) »	*stat. 62 c)* (passim) »
c. 26. Om deltagande i morgongudstjänsten.	*stat. 48 a)* (stat. 43 duplett) »	*stat. 47 a)* (stat. 42 duplett) »	*stat. 62 a)* (stat. 57 duplett) »
c. 27 a) Om flitig läsning af den heliga skrift.	*stat. 48 b)* (s. 182 r. 27—30) »	*stat. 47 b)* (s. 263 r. 11—14) »	*stat. 62 b)* (s. 328 r. 21—24 »
c. 27 b) Om handtvagning före bön; att äktenskapet icke är bönehinder; om bönen vid midnatt.	*stat. 48 d)* (s. 183 r. 27—s. 184 r. 24) »	*stat. 47 d)* (s. 264 r. 10—s. 265 r. 3) »	*stat. 62 d)* (s. 329 r. 22—s. 3 r. 25) »
c. 27 c) Om bönen vid hanegället; slutförmaning.	*stat. 48 e)* (s. 184 r. 24—s. 185 r. 2) »	*stat. 47 e)* (s. 265 r. 4—12) »	*stat. 62 e)* (s. 330 r. 25—s. 3 r. 4) »
c. 28 a) De troende skola kommuniera, innan de intaga något slags föda.	*stat. 44.* »	*stat. 43.* »	*stat. 58.* »

[1] HE stat. 47, HA stat. 46, HS stat. 61 handla om begrafningsplatserna och d dem anställdas underhåll.

VF	Test.	CpH	AKVIII
—	(*I 26, 27*) [1] »	—	(*c. 38, 39*) [2] »
—	—	—	—
LXXVII 5—16. »	*II 20* (passim). »	—	—
—	—	—	—
LXXVII 17—23 »	*II 21.* »	—	—
—	— [3]	—	—
—	—	—	—
LXXIX 1 [4]— *LXXX 14.* (passim) »	*II 24.* »	*XXIV* 1—7. »	*c. 34,* 1—7. »
LXXVII 24—31. »	—	*XXII* 18. (XXIV 8—12) [5] »	*c. 32,* 18. (c. 34, 8—12) [5] »
—	—	—	—
LXXIX 9—LXXX 4 »	—	—	—
LXXX 4—14. »	*II 25 a)* [6] »	—	—
LXXVII 32— *LXXVIII 2.* »	*II 25 b)* [7] »	—	—

[1]) Icke daglig morgongudstjänst utan blott då eukaristien firas. — [2]) Formulär för morngudstjänst. — [3]) Test. II 23 handlar om begrafning, särskildt af främlingar och fattiga; itet af c. öfverensstämmer med H-versionerna. — [4]) Början fattas. — [5]) Om bönesammanmster särskildt i det fall, att de icke kunna hållas i kyrkan. — [6]) Parallell till slutförmangen: Hæc cum adimplebitis fideles etc. — [7]) Sit semper fidelis sollicitus etc. s. 147 r. 10,

CH	HE	HA	HS
c. 28 b) Blott de troende få deltaga i de heliga mysterierna.	*stat. 45 a)* (s. 180 r. 28, 29) »	*stat. 44 a)* (s. 261 r. 16, 17) »	*stat. 59 c)* (s. 326 r. 18, 19 »
c. 29 a) Försiktighetsregler vid eukaristiens tillrustning och utdelning.	*stat. 45 b)* »	*stat. 44 b)* »	*stat. 59 b)* (t. o. m. s. 327 r. »
c. 29 b) Om värdigt uppförande å det heliga rummet; om prästernas psalmodierande; om dammet från det heliga rummet.	—	—	—
c. 29 c) Om korstecknet.	*stat. 48 f)* (s. 185 r. 2—24) »	*stat. 47 f)* (s. 265 r. 9—31) »	*stat. 62.* (s. 331 r. 5—26 »
c. 29 d) Om hvad de döpta få höra;	*stat. 35 c)* (s. 156 r. 19—s. 157 r. 2). »	*stat. 34 c)* (s. 256 r. 21—s. 257 r. 2). »	*stat. 46 c)* (s. 320 r. 11—2 »
c. 30 a) om hvad katekumenerna få höra.	—	—	—
c. 30 b) Om eukaristiens utdelning genom biskopen;	*stat. 35 d)* [1] (s. 157 r. 2—5)	—	—
om dess sändande genom en diakon till en sjuk presbyter och hans självkommunion.	—	—	—
c. 31. Om eukaristiens utdelning genom diakonen.	— [2]	—	—
c. 32 a) Om änkors, jungfrurs och kleri fasta.	*stat. 36 a)* »	*stat. 35 a)* »	*stat. 47 a)* »
c. 32 b) Om oblationers mottagande genom diakonen;	*stat. 36 b)* [3] (s. 157 r. 19—21).	*stat. 35 b)* [3] (s. 257 r. 10, 11)	*stat. 47 b)* [3] (s. 320 r. 31—321 r
om allmosors utdelande.	—	—	—
c. 32 c) Om aftonmåltid för de fattiga på söndagen.	*stat. 37* (slutet) [4] (s. 159 r. 27—s. 161 r. 6) [5]	— [5]	— [5]

[1]) Särskild föreskrift härom ha blott CH och HE, men själfva saken omtalas äfven öfriga kyrkoordningarna vid beskrifningen af eukaristiens firande. — [2]) HE stat. 37 c) s. r. 19—26 föreskrifver, att diakonen i nödfall kan gifva de sjuka eulogier; likaledes om (HE stat. 35 s. 156 r. 6, 7, HA stat. 34 s. 256 r. 11, 12, HS stat. 46 s. 319 r. 28, 2 LXXIV 24, 25, AK VIII 13, 15) att diakonerna biträda vid eukaristiens utdelning under fö lingsgudstjänsten. Test. II 20 (s. 141 r. 1, 2 nedifrån) säger, att diakonen skall bringa ristien till den troende, som för sjukdom stannat hemma. — [3]) H-versionerna nämna bestämd mottagare. — [4]) Innehåller ritual för en helig församlingsmåltid. — [5]) HE sta (slutet), HA stat. 35 (slutet), HS stat. 47 (slutet) innehålla skildring af en agap i allmän

VF	Test.	CpH	AKVIII
LXXVIII 3, 4. »	— [1])	—	— [1])
LXXVIII 5—14. »	*II 10.* (s. 133 r. 8—10, r. 4? [2]) »	—	— [2])
—	—	—	—
LXXX 14—33 [3]) »	—	—	—
—	*II 10.* (s. 133 r. 14—17) [4]) » —	—	—
—	—	—	—
—	*II 20.* (s. 143 r. 1, 2) [5]) »	—	—
—	*II 10.* (slutet s. 133 r. 21) »	—	—
—	— [6])	—	—
—	*II 11 a)* [7]) (s. 133 r. 24—28)	—	—
—	»	—	—
—	— [8])	—	—

[1]) Jfr dock diakonens varningsrop före bönen Test. I 35 och före eukaristiens firande AK VIII 12, 2. — [2]) Jfr AK VIII 12, 3 att två diakoner skola stå på hvar sin sida om altaret och hålla viftor för att därmed jaga bort flygfän, så att de icke falla i kalken. — [3]) Förekommer två gånger nämligen äfven LXXVIII 15—33. — [4]) Kopt. arab. Test. har här afvikande lydelse. [5]) Genom en presbyter, icke genom en diakon såsom i CH. I Test. II 10 (s. 133 r. 18—20) bjudes diakonen utdela nattvarden till en presbyter; han får blott täcka af de öfverhöljda elementen, men presbytern tager själf. — [6]) I Test. I 22 omtalas biskopens fasta, i I 31 presbyterns och i I 40 änkornas. — [7]) Obestämd mottagare. — [8]) Hithörande parallell har i senare delen af Test. II 11 (s. 135) blifvit omarbetad till en beskrifnng å vigilien mellan skärtorsdagen och långfredagen.

CH	HE	HA	HS
c. 33 a) Om måltider till de dödas åminnelse.	—	—	—
c. 33 b) Förbud mot katekumenernas deltagande i agaperna.	*stat. 37 a)* (s. 158 r. 1, 2, 6—9) »	*stat. 36 a)* (s. 257 r. 20, 21, 26—29) »	*stat. 49 c)* (s. 321 r. 20. 21 »
c. 33 c) (sista meningen) och *c. 34 a)* Om skickligt uppförande vid församlingsmåltiderna.	*stat. 37 b)* (s. 158 r. 2—5, 9—20). »	*stat. 36 b)* (s. 257 r. 22—24, 30 —s. 258 r. 9) »	*stat. 48 a), stat. 49* (s. 321 r. 10—13 r. 21—24). *stat. 50 a)* (t. o. m. s. 322 r. 3 »
c. 34 b) Hvad de troende ha att göra, om biskopen eller presbytern är närvarande vid måltiden; *c. 35 a)* om blott en diakon är närvarande; eller om ingen af klerus är närvarande; tacksägelse vid måltiden.	*stat. 37 c)* [1]) (s. 159 r. 2—18). » » » »	*stat. 37.* » » » —	*stat. 50 b)* (s. 322 r. 12—22 » *stat. 51.*
c. 35 b) Om änkors bespisning.	*stat. 39.* »	*stat. 38.* »	*stat. 52.* »
c. 36. Om välsignande af förstlingen af jordens frukter m. m.; hvilka frukter skola välsignas.	*stat.* 40^{II} [2]) » » [3])	*stat. 39.* » » [3])	*stat. 53.* » *stat. 54.* [3])
c. 37. Om kleri skyldighet att närvara, så ofta biskopen firar eukaristien; om deras klädsel därvid; om anagnosternas läsning före gudstjänstens början.	— — —	— — —	— — —
c. 38 a) Om påskvigilien; om synd efter dopet; om den kristnes plikter, särskildt om han vill vara fullkomlig.	— — —	— — —	— — —

[1]) HE stat. 38, som innehåller ungefär detsamma som stat. 37 c), är dock när parallell till HA stat. 37 och HS stat. 50 b). — [2]) Det andra af de såsom n:o 40 betec styckena. — [3]) Slutet af dessa stycken i H-versionerna samt i VF jämte Test. II 17 a) (satsen) innehåller en uppmaning till tack vid åtnjutandet af hvarje slags föda; motsva mening saknas i CH.

VF	Test.	CpH	AKVIII
—	—	—[1]	—[1]
LXXV 5. »	II 13. (s. 135 r. 5 nedifrån) »	—[2]	—[2]
LXXV 6—16. »	II 13. »	(XXVI)[3]	(c. 44)[3]
LXXV 26— LXXVI 2. »	—	—	—
» » LXXVI 4—6.	—	—	—
LXXVI 7—13. »	—	—	—
LXXVI 14—28. »	II 14, 16, 17 a)[6] »	(XX)[4]	(c. 30)[4], c. 40[5] »
LXXVI 29— LXXVII 4.[6]	»	—	—
—	—	—	—
—	—	—	—[7]
—	—	—	—
—	—[8]	—	—
—	—	—	—
—	—	—	—

[1]) CpH XXVI och AK VIII 44 förmana till skickligt uppförande vid åminnelsemåltider öfver döda. — [2]) Jfr förbudet att en troende icke ens hemma får bedja tillsammans med en katechumen CpH XXIV 11, AK VIII 34, 11. — [3]) Om skickligt uppförande särskildt vid åminnelsemåltider öfver döda. — [4]) Innehåller blott påbud, att förstlingen skall gifvas till biskopens, presbyternas och diakonernas underhåll, tionden till underhåll af öfriga klerus, jungfrur, änkor och fattiga. — [5]) c. 40 innehåller böneformulär. — [6]) Se motstående sida anm. 3. — [7]) AK VIII 12, 4 . . . ἀρχιερεὺς ἅμα τοῖς ἱερεῦσιν καὶ λαμπρὰν ἐσθῆτα μετενδὺς κ. τ. λ. — [8]) I Test. II 11 (s. 135) gifvas äfven några särskilda bestämmelser för påskvigilien men annorlunda än i CH; jfr s. 91 anm. 8 i detta arbete.

CH	HE	HA	HS
c. 38 b) (s. 229 r. 28—34) Slutförmaning. [1])	*stat.* 48 (slutet) (s. 185 r. 24—s. 186 r. 9)	*stat.* 47 (slutet) (s. 266 r. 1—12)	*stat. 62* (slutet (s. 331 r. 26—s. 33 r. 8)
Underskrift. [2])	—	Underskrift. [3])	—

[1]) Är annorlunda formulerad än öfriga kyrkoordningars. — [2]) Jfr detta arbete s. 7, 8. — [3]) These are the canons of the Church.

Den meddelade öfversikten visar oss, i hvilket nära förhållande CH står till de anförda skrifterna. Närmast CH komma H-versionerna och VF, längre bort står Test., och de flesta olikheterna visa CpH och AK VIII. H-versionernas innehåll återfinnes med få undantag i CH. Af H-versionerna har särskildt HE några mera anmärkningsvärda stycken, som icke finnas i CH. Sådana äro: stat. 22 (Horner a. a. s. 140 r. 6—s. 143 r. 19), där HE har en utförlig beskrifning af liturgien vid biskopens första mässa; stat. 23 (a. a. s. 143 r. 25—s. 144 r. 14), där HE gifver böneformulär äfven till presbyterns ordination; stat. 35 (a. a. s. 155 r. 27—29) tillägget om vattnet vid de nydöptas första kommunion; stat. 36 (a. a. s. 157 r. 21—28) skildringen af en agap [1]); stat. 37 (a. a. s. 158 r. 20—s. 159 r. 2) om måttlighet vid agaperna, om kvarlefvorna m. m. [2]); likaledes stat. 37 (a. a. s. 159 r. 19—26) om gåfvor till de sjuka, och samma stat. 37 (a. a. s. 159 r. 27—161 r. 6) om »inbärandet af lampor vid menighetens aftonmåltid», ett ritual för en helig församlingsmåltid, till hvilket dock sista stycket af CH c. 32 bildar i viss mån en parallell; dopboken stat. 40[I], som är ett helt främmande tillägg. HE stat. 47 om begrafning (med ungefär samma innehåll i HA stat. 46, HS stat. 61) är också utan egentlig motsvarighet i CH; likväl kunde möjligen CH c. 24 b) (sista stycket) åtminstone enligt Achelis' öfversättning (Ach. a. a. s. 123 §§ 220, 221) antyda en parallell. Men CH innehåller icke blott detsamma som H-versionerna utan såsom förut är nämndt äfven mera. Sådana stycken i CH, till

[1]) Motsvaras af HA stat. 35 (a. a. s. 257 r. 12—17), HS stat. 47 (a. a. s. 321 r. 2—8).

[2]) Motsvaras af HA stat. 36 (a. a. s. 258 r. 10—21), HS stat. 50 (a. a. s. 322 r. 3—12).

VF	Test.	CpH	AKVIII
LXXX 33—35 [1])	*II 25* (s. 147 r. 12, 13) [2])	—	(*c. 48*) [3])
—	Underskrift. [4])	—	—

[1]) Fragment: duplett LXXVIII 34, 35. — [2]) Hæc docentes et adimplentes liberabimini; improba hæresis prævalebit super vos. — [3]) Enligt Funks numrering. — [4]) Jfr detta s. 21, 22 och 36.

hvilka H-versionerna icke ha någon motsvarighet, äro närmare bestämda (jfr s. 80 i detta arbete) förutom öfverskrift och underskrift [1]); inledningen c. 1 om den heliga tron, c. 7 (midten) största delen af stycket om virgines; c. 8 (sista meningen) förbud att afskilja en presbyter, hvars hustru föder barn; c. 9 (första stycket) pröfning af en resande presbyter; c. 15 (slutet) om upptagande i församlingen af dem, som utöfva osedliga eller vidskepliga yrken [2]); c. 17 (första stycket) om de kristna hustrurnas ärbara uppförande; c. 18 (första stycket) om barnmorskornas reningstid; c. 18 (sista stycket) om barnaföderskors reningstid; c. 19, 16 om de nydöptas fasta; c. 19, 17 om *en* lärare för katekumenerna m. m.; c. 20 (första stycket) om stationsfastan och qvadragesimalfastan; c. 21 (slutet) om sjukas besök i kyrkan; c. 23 förmaning angående läran; c. 24 (sista stycket) om sjukas vistelse å begrafningsplatsen; c. 25 (första stycket) vården om de sjuka genom ekonomen; c. 29 (3—5 styckena) om värdigt uppträdande å den heliga platsen, om prästernas psalmodierande samt om dammet från den heliga platsen; c. 30 (början) om hvad katekumenerna få höra [3]); c. 32 (midten) om allmosors utdelande [4]); c. 33 (början) om måltider till de dödas åminnelse; c. 37 om kleri skyldighet att närvara så ofta biskopen firar eukaristien samt om deras

[1]) HA har dock underskrift, jfr detta arbete s. 19.

[2]) Till c. 16 (angående förbud för den som redan lefver i konkubinat att taga sig hustru) kunna HE stat. 30, HA stat. 29, HS stat. 41 (slutet) anses vara paralleller, jfr öfversikten s. 84.

[3]) Om c. 31 angående eukaristiens utdelning genom diakonen jfr öfversikten s. 90 anm. 1.

[4]) Om c. 32 (slutet) angående aftonmåltid för de fattiga på söndagen jfr öfversikten s. 90 samt anm. 4 och 5 ibid.

dräkt därvid och om anagnosternas läsning före gudstjänstens början; c. 38 (största delen) angående påskvigilien, om synder efter dopet, om den kristnes plikter, särskildt om han vill vara fullkomlig (»höra till änglarnes rang»). Trots förekomsten af sådana singulära stycken i såväl CH som H-versionerna, föreligger dock så stor öfverensstämmelse mellan dessa skrifter, att man ledes till den förmodan, att H-versionerna ytterst äro utdrag ur CH eller också tvärtom, att CH är en utvidgning af någon af dem eller rättare deras original, för så vidt icke en tredje möjlighet är tänkbar, nämligen att de hvar för sig äro själfständiga bearbetningar af en gemensam grundskrift.

I den meddelade öfversikten visas också förhållandet mellan CH och VF. Dock måste vid en jämförelse dem emellan alltid beaktas, att VF finnes blott i ett högst fragmentariskt tillstånd. Förutom de angifna parallellerna till CH äro bland fragmenten äfven några stycken, som icke återfinnas i CH. Dessa äro: en alldeles olika inledning (LXVII 31—LXVIII 13); formulär för biskopens första mässa (LXIX 34—LXXI 1); formulär för konsekrationsbön öfver olja (LXXI 1—9) samt öfver ost och oliver (LXXI 10—19); formulär för ordinationsbön öfver presbytern (LXXI 25—LXXII 5); vatten vid de nydöptes första kommunion (LXXIV 16—19); om måttlighet vid agaperna, om kvarlefvorna m. m. (LXXV 16—26). Öfriga fragment bilda i allmänhet paralleller till CH. Äfven mellan CH och VF råder alltså stor öfverensstämmelse, hvarför det som sades om förhållandet mellan CH och H-versionerna kan tillämpas äfven å förhållandet mellan CH och VF.

Mellan CH och Test. äro differenserna större. Genom indelningen i två böcker, den långa inledningen, den schematiska ordningen vid framställningen af de kyrkliga ämbetena (egenskaper, ordination, plikter, gudstjänstliga funktioner), de utförliga formulären för gudstjänster och heliga handlingar, mystagogien, kapitlen om församlingsänkorna, författarens teologiska ståndpunkt och stil, hela den litterära omklädnaden, genom allt detta får Test. en helt annan prägel än de öfriga kyrkoordningarna. Trots dessa egendomligheter framträder dock öfverensstämmelsen mellan Test. och öfriga kyrkoordningar i så många fall, att de kunna sägas vara besläktade skrifter. Otvifvelaktigt råder en mycket nära släktskap mellan Test. och H-versionerna. En närmare

undersökning af deras ömsesidiga förhållande ådagalägger detta [1]. För de paralleller, som finnas mellan CH och Test., hänvisas till den förut meddelade öfversikten. Den visar också, att de af CH:s canones, som icke återfinnas i H-versionerna, i regel icke heller förekomma i Test. [2]) Men CH:s släktskap med Test. är icke lika omedelbar som H-versionernas. Antingen måste den tänkas vara förmedlad af dessa eller rättare något af deras föregående led, eller också kan CH såväl som Test. hvar för sig representera en självständig utveckling från en gemensam urskrift.

Öfversikten angifver också parallellerna mellan CH och CpH samt AKVIII. Af den framgår tydligen, att CH står i ett aflägsnare förhållande till dessa båda skrifter än t. ex. till H-versionerna. Parallellerna visa sig vara långt flera mellan CH och H-versionerna än emellan CH och CpH samt AKVIII [3]).

---

[1]) Jfr öfversikten samt Funk: das Test. s. 89 f.

[2]) De stycken, som Test. har förmer än CH eller alldeles olika med CH:s canones, äro följande: prologen; inledningen c. 1—19; större delen af c. 20 om biskopens egenskaper; den första bönen i c. 21; c. 22 biskopens plikter beträffande bön, fasta, offer, undervisning; c. 23 det utförliga formuläret för biskopens första mässa; c. 24, 25 konsekrationsbön öfver olja och vatten; c. 26, 27 beskrifning af morgongudstjänsten jämte böneformulär; c. 28 mystagogien; c. 29 presbyterns egenskaper; c. 30 ordinationsbön öfver presbytern; c. 31 presbyterns plikter; c. 32 presbyterns dagliga gudstjänst; c. 33 diakonens egenskaper; c. 34 diakonens plikter; c. 35 diakonens ledning af församlingsbönen jämte böneformuläret; c. 36 diakonens plikter vid gudstjänsten och c. 37 mot dem som fela; c. 40 om församlingsänkornas egenskaper; c. 41 ordination af församlingsänkor med ordinationsbön; c. 42 deras plikter; c. 43 deras bönestunder med formulär; c. 44 och 45 bönerna vid insättning af hypodiakon och anagnost; c. 46 virgines' plikter; II c. 5 handpåläggningsbönen öfver katekumenerna; II c. 7 besvärjelsebönen; II c. 11 (senare hälften) om skärtorsdagsvigilien; II c. 12 om påskens slut samt om pingstfirandet; II c. 15 om bortgifvandet af egendom; II c. 17 (den andra meningen) spisförbudet; II c. 18 föreskrifter särskildt för de två sista dagarna i påskveckan; II c. 19 ordningsföreskrifter för påskvigilien; II c. 22 om psalmsång; II c. 23 om fattigas och främlingars begrafning samt om balsamering; II c. 25 fin., 26, 27 afslutningen, Herrens förmaning och uppdrag till apostlarna; underskriften.

[3]) De stycken i CpH och AKVIII, som äro alldeles afvikande eller icke hafva några paralleller i CH, äro följande: öfverskriften, inledningen (περὶ χαρ.) CpH I, II, (AKVIII 1, 2); AKVIII 3 öfvergången till περὶ χειρ.; AKVIII 5, 9—c. 15 den clementinska liturgien; CpH VI (AKVIII 16) ordinationsbön öfver presbyter; CpH IX (AKVIII 19) ordination af diakonissa; CpH X (AKVIII 20) ordinationsbön öfver diakonissa; CpH XII (AKVIII 21) ordinationsbön öfver hypodiakon;

Jämföras H-versionerna med CpH och AKVIII, befinnas de stå i ett nära förhållande till hvarandra, särskildt är CpH en nära parallell till H-versionerna [1]). H-versionerna (VF) få alltså ett slags mellanställning mellan å ena sidan CH och å andra sidan Test. samt CpH och AKVIII. CH bildar den ena polen, CpH och AKVIII den andra. För de olika hypoteser, som uppställts med anledning af detta förhållande mellan skrifterna, ha vi utförligt redogjort i kap. II. Äfven CpH:s och AKVIII:s förhållande inbördes kan gifva anledning till en mängd spörsmål och olika åsikter, beträffande hvilka vi hänvisa till s. 42 och 43 samt kap. II i detta arbete.

Undersöka vi något närmare förhållandet mellan de särskilda canones i CH och motsvarande stycken i de öfriga kyrkoordningarna, möter oss efter öfverskriften [2]) såsom det första viktiga stycket inledningen. Den har vid skriftens indelning räknats såsom c. 1, fastän den i själfva verket icke hör till de egentliga canones. Denna inledning är egendomlig för CH och är helt olik de i andra kyrkoordningar förekommande [3]). H-versionerna sakna allt slags inledning. Förmodligen har kompilatorn ansett inledning öfverflödig, när han i sin kyrkolagsamling fogade den eg. KO omedelbart till den s. k. apostoliska kyrkoordningen.

AKVIII 22 bön öfver anagnost; CpH XVII (AKVIII 26) om exorcister; CpH XVIII (AKVIII 27) af huru många biskopar en biskop bör insättas i sitt ämbete; CpH XIX (AKVIII 28) om den myndighet och de uppgifter, som tillkomma hvart och ett af de kyrkliga ämbetena; AKVIII 29 formulär för konsekration af olja och vatten; CpH XX (AKVIII 30) om förstlingen och tionden (jfr dock öfversikten s. 93); CpH XXI (AKVIII 31) om fördelning af det öfverblifna af oblationer; CpH XXII 19 (AKVIII 32, 19) om de troendes förhållande till tjänarna; CpH XXIII (AKVIII 33) om tjänarnas ledighet å helgdagar och kyrkliga festdagar; CpH XXIV 13 (AKVIII 34, 13) förbud mot äktenskap mellan kristna och slafvar; AKVIII 35—37 om aftongudstjänsten; AKVIII 38—39 om morgongudstjänsten; AKVIII 41 om bön för de döda; CpH XXV (AKVIII 42, 43) om firandet af de dödas åminnelse; CpH XXVI (AKVIII 44) om åminnelsemåltider öfver de döda och rätt uppförande vid dem (jfr dock öfversikten s. 93); CpH XXVII (AKVIII 45) om dem som förföljas för sin tros skull; CpH XXVIII (AKVIII 46) slutförmaning till underdånighet och lydnad; (AKVIII 47 de apostoliska canones och AKVIII 48 den närmast till dem hörande slutförmaningen, hvilka båda kapitel dock egentligen icke höra till AKVIII.)

[1]) Funk a. a. s. 126 f.

[2]) Angående öfverskrifter eller titlar till CH och besläktade skrifter se detta arbete s. 6, 7, (särskildt anm. 7) 21, 27, 38, 40, 42 a. a.

[3]) Jfr om denna inledning och om analogier till den s. 8 i detta arbete.

Men att en inledning sannolikt funnits äfven i de orientaliska versionerna af eg. KO, framgår däraf, att den arabiska öfversättning af eg. KO, som finnes upptagen i Makarius' canonessamling under n:o 42 såsom Clemens tredje bok, synes ha haft en inledning liknande den i VF [1]. Funk sätter därför såsom inledning till sin latinska öfversättning af den (kopt.) eg. KO inledningen till VF [2]. Denna VF:s inledning öfverensstämmer i begynnelseorden med AKVIII 3 [3]. Liksom denna tydligen hänvisar till en föregående framställning περὶ τῶν χαρισμάτων (= AKVIII 1, 2), synes äfven VF hänvisa till ett föregående stycke »de donationibus». Emellertid finnes icke något sådant stycke i VF; det omedelbart föregående är fragment af den s. k. apostoliska kyrkoordningen. Hauler [4] finner något vara utelämnadt mellan detta fragment och inledningen till VF, men hvad anser han icke kunna afgöras. Möjligen har här förekommit ett stycke περὶ χαρ. [5] I de orientaliska parallellskrifterna förekommer väl ett stycke περὶ χαρ. äfvenså ett stycke motsvarande AKVIII 3 men icke på denna plats [6]. Hos dem följa i stället bestämmelserna

[1]) Begynnelseorden lyda enligt Riedels öfvers. (a. a. s. 126): »Daher lasst uns zuerst über die Gaben reden». Om de arabiska öfversättningarna af eg. KO se detta arbete s. 14.

[2]) Funk: Did. et Const. II pag. 97.

[3])

VF LXVII 31—35 (Hauler a. a. s. 101).	AKVIII 3 (Funk: Did. et Const. I pag. 470).
Ea quidem, quæ verba fuerunt, digne posuimus de donationibus, quanta quidem D(eu)s a principio secundu(m) propriam uoluntatem præstitit hominibus etc.	Τὰ μὲν οὖν πρῶτα τοῦ λόγου ἐξεθέμεθα περὶ τῶν χαρισμάτων, ὅσαπερ ὁ θεὸς κατ᾽ ἰδίαν βούλησιν πάρεσχεν ἀνθρώποις κ. τ. λ.

[4]) a. a. s. 101 anm. till r. 30.

[5]) Funk: Did. et Const. II pag. 97 anm. har en afvikande åsikt men utan motivering.

[6]) I de orientaliska versionerna förekomma dessa stycken efter den s. k. egyptiska kyrkoordningen och på vanlig plats nämligen i förbindelse med öfversättningarna af AKVIII. HE har περὶ χαρ. i stat. 49 (med öfverskrift: »beträffande gåfvan och offret») samt stat. 50, 51 och början af 52. (Horner a. a. s. 186 r. 10—s. 199 r. 3). Sedan följa några egendomliga stycken i stat. 52 nämligen dels c. 11, 12, 13 och 8 (i den ordningen) af Didaché, dels en del af syr. didaskalian c. XII (TU NF X 2 s. 68 r. 9—12, 27—s. 69 r. 12 eller II 57, 2, 7, 8, Funk: Did. et Const. I s. 158, 162) samt lat. didaskalian XXIX, XXX (Hauler, a. a. s. 42—44). Först i slutet af stat. 52 (Horner a. a. s. 196 r. 20—s. 197 r. 6) följer AKVIII 3. Likaså har HA περὶ χαρ. i stat. 48—51 (öfverskrift: »beträffande gåfvorna och ämbetena» a. a. s. 266

om biskopens val och ordination omedelbart efter afslutningen af den apostoliska kyrkoordningen [1]). Det öfriga af VF:s inledning öfverensstämmer icke med fortsättningen af AKVIII 3 utan är annorlunda affattadt. Därför sätter Hauler icke heller AKVIII 3 såsom grekisk parallelltext till detta stycke af VF. [2]) Egendomligt nog återfinnes denna VF:s inledning äfven i annat sammanhang, nämligen såsom inledning till den i HE stat. 40[r] intagna dopboken men där otvifvelaktigt på oriktig plats [3]). Såväl den latinska som den etiopiska formen af denna inledning har en mycket fördärfvad och därför svårbegriplig text. [4]) Huru denna inledning uppkommit, kan med nu tillgängliga texter icke säkert afgöras [5]). Kanske vi i VF:s inledning rättast se en öfversättning af det grekiska original, som föreligger i Pseudo-Clemens' bearbetning i AKVIII 3. Funks åsikt [6]) om AKVIII såsom grund-

r. 13—273 r. 4) och AKVIII 3 i slutet af stat. 51 (a. a. s. 273 r. 4—17). HS har det förstnämnda stycket i stat. 63 (öfverskrift: »beträffande gåfvorna (kharisma) och ordinationerna (khirodonia) för att ingen må förhäfva sig angående dem», a. a. s. 332 r. 10—s. 340 r. 2) samt AKVIII 3 i slutet af stat. 63 (a. a. s. 340 r. 2—17).

[1]) Väl markeras i alla tre versionerna slutet på den apostoliska kyrkoordningen genom en doxologi, men blott den arabiska öfversättningen har en öfvergång till nästa afdelning: »And after they all finished, each one saying his word in the first section, this is that which comes next». (Horner a. a. s. 244 r. 24, 25).

[2]) Hauler a. a. prolog. pag. X; jfr detta arbete s. 65 anm. 2.

[3]) Om VF:s inledning erinra också uttrycken i lat. didaskalian XXXXV (Hauler a. a. s. 63 = c. XXV (början) hos Achelis TU NF X 2 s. 126) äfvenledes flerstädes i fortsättningen af dessa stycken; därjämte har Test. I 15 (Rahm a. a. s. 19) tydligen beröring med VF:s inledning särskildt slutet.

[4]) Jfr v. der Goltzs öfversättningsförsök i Z. f. K. G. B. XXVII (1906) s. 7, 8.

[5]) Om von der Goltzs åsikt angående detta stycke samt Drews' kritik däraf se detta arbete s. 65, 66.

[6]) Jfr das Test. s. 135, 136, där Funk särskildt söker bevisa, att eg. KO verkligen börjat endast med VF:s inledning, alltså med en hänvisning på en föregående del, utan att denna del någonsin funnits. För en originalskrift vore det onaturligt, menar Funk, men för en kompilation sådan som eg. KO är den tänkbar. Men är det icke att tillskrifva kompilatorn en väl stor klumpighet, som för öfrigt icke kan påvisas? Funk synes därför också vilja antaga, att eg. KO verkligen haft ett stycke περὶ χαρ. men anser då, att man måste draga den slutsatsen, att eg. KO är härledd ur AKVIII. Men hur vet Funk, att VF:s »de donationibus» verkligen varit lika med AKVIII περὶ χαρ.; äfven om så vore fallet, kan man endast af denna omständighet icke konstruera fram något afhängighetsförhållande mellan eg. KO och AKVIII, ännu mindre bestämma eg. KO såsom afhängig af AKVIII. Den möjligheten

skrift kan omöjligen tillämpas här; därtill har VF:s inledning en alltför ålderdomlig och originell prägel [1].

CpH inledes liksom AKVIII med afdelningen περὶ χαρ. (CpH I och II) [2]. Däremot saknar CpH något stycke motsvarande AKVIII 3 utan går omedelbart öfver till biskopskapitlen. Test. har en alldeles originell inledning (I 1—19) nämligen förutom prologen en apokalyps samt en beskrifning å kyrkobyggnaden (c. 19). Den är säkerligen en kompilation, där kompilatorn skrifvit prologen och kap. 1 samt infogat apokalypsen 2—14 a [3], författat själf 14 b—18 samt till sist vidfogat c. 19 om kyrkobyggnaden.

Icke någon af dessa inledningar (VF:s, CpH:s, AKVIII:s eller Test:i) liknar CH:s. Enligt öfverskriften handlar CH:s inledning »om den heliga tron» och lyder i öfversättning sålunda [4]:

»Framför allt tala vi om den heliga, äkta tron på vår Herre Jesus Kristus, den lefvande Gudens Son. Vi hafva författat det i tron, i det vi med all ståndaktighet instämma. [Så säga vi alltså i sanning, att treenigheten, den i sig lika, i ära fullkomliga, är sig lik i härlighet] . . . [5], att han har ingen början och intet slut, han, Ordet, Guds Son, som är skaparen af hela skapelsen, den synliga och den osynliga [6]. Det hafva vi författat, i det vi i sanning instämma. Men för dem, som fara vilse och tala otillåtligt om Guds Ord, skall det gå såsom vår Herre Kristus sagt om dem. Därför hafva vi så mycket fastare förenat oss i Guds kraft och afsöndrat dessa, emedan de icke öfverensstämma med de heliga skrifterna, Guds ord, och icke med oss, skrifternas lärjungar. För den skull hafva vi afsöndrat dem från kyrkan och öfverlämnat deras sak till Gud, som skall döma hela skapelsen i rättfärdighet. Men de okunniga lära vi utan missunnsamhet att känna det, på det att de icke såsom häretikerna må falla i en ond död utan aktas värdiga det eviga lifvet och lära sina barn och efterkommande denna enda tro.»

är ju tänkbar, att både VF:s supponerade »de donationibus» och AKVIII:s περὶ χαρ. kunna vara olika bearbetningar af ett gemensamt original på liknande sätt som VF:s inledning i förhållande till AKVIII 3.

[1]) Jfr Hauler a. a. prolog. pag. X.

[2]) Funk: Did. et Const. II pag. 72—77.

[3]) Om Test:i apokalyps se detta arbete s. 29, 33, 37, 49, 54, 61, 68, 69, 76.

[4]) Efter Riedels text a. a. s. 200, 201. Achelis' text afviker i flera fall.

[5]) Orden inom parentesen äro en interpolation; det ser ut som om något här uteslutits för att lämna plats åt dessa ord. Jfr Ach. a. a. s. 38 anm., Harnack: Gesch. der altchrist. Lit. II 2 s. 508 anm. 3.

[6]) Kol. 1: 16.

Denna inledning är alltså en trosbekännelse framför allt om Jesus Kristus. De bestämningar som här tilläggas Jesus Kristus äro, att han är vår Herre, den lefvande Gudens Son, utan början eller slut, Logos, skaparen af hela skapelsen, både den synliga och den osynliga. Bekännelsen är tydligen riktad mot ett kristologiskt kätteri. Motståndarna äro villfarande och tala otillåtligt om Guds Ord (Logos). Därför ha de blifvit afskilda från kyrkan, ty de öfverensstämma icke med Guds ord eller med denna tros bekännare, hvilka veta sig i öfverensstämmelse med skrifterna, äro »skrifternas lärjungar». Irrlärarnas sak har hänskjutits till Gud, hela skapelsens rättfärdige domare. De okunnige skola däremot utan någon afundsjuk förbehållsamhet undervisas i denna lära, så att det icke går dem som häretikerna, att de falla i en ond död, utan att de i stället aktas värdiga det eviga lifvet och fortplanta denna enda rätta tro till sina barn och efterkommande. Enligt Achelis [1]) innehåller CH:s inledning en trosbekännelse af Hippolytus riktad mot Calixti kätteri. Den talar tillika om separationen mellan anhängarna af den skriftenliga läran om Kristus »discipuli scripturarum» (Ach.) d. v. s. Hippolytus och hans parti, och dem, som tala otillbörligt om Guds ord och som afsöndrats, »quoniam non consentiunt ecclesiæ in Deo» (Ach.). Gentemot Calixti lära om Kristus framhåller Hippolytus i denna bekännelse sin kristologiska uppfattning och fördömer Calixtus från Logoskristologiens ståndpunkt [2]). Och såsom öfverhufvudet för det rättrogna partiet afsöndrar han sig och sina anhängare från motståndarens församling. Ach. finner i detta stycke t. o. m. ledning för bestämmandet af tiden för CH, nämligen till kort efter Hippolyti separation från Calixtus och hans parti [3]). Funk [4])

---

[1]) a. a. s. 258 f., jfr detta arbete s. 45.

[2]) Ach. (ibidem) anför om Calixti lära den utförligare framställningen i Refut. IX 12: 458, 79 f.: [Κάλλιστος] ἐφεῦρεν αἵρεσιν τοιάνδε, λέγων τὸν λόγον αὐτὸν εἶναι υἱόν, αὐτὸν καὶ πατέρα ὀνόματι μὲν καλούμενον, ἓν δὲ ὂν τὸ πνεῦμα ἀδιαίρετον· οὐκ ἄλλο εἶναι πατέρα, ἄλλο δὲ υἱόν, ἓν δὲ καὶ τὸ αὐτὸ ὑπάρχειν; καὶ τὰ πάντα γέμειν τοῦ θείου πνεύματος τά τε ἄνω καὶ κάτω· καὶ εἶναι τὸ ἐν τῇ παρθένῳ σαρκωθὲν πνεῦμα οὐχ ἕτερον παρὰ τὸν πατέρα, ἀλλὰ ἓν καὶ τὸ αὐτό κ. τ. λ. Om Hippolyti kristologi se J. Sjöholm: Hippolytus och modalismen, (Lund 1898) s. 97—111 samt PRE[3] VIII art. Hippolytus s. 132 f. Ach. citerar äfven flera andra karaktäristiska uttryck ur några af Hippolyti skrifter, hvilka han anser sig återfinna i CH:s inledning (a. a. s. 262, 263).

[3]) Jfr detta arbete s. 45; om separationen se t. ex. Sjöholm a. a. s. 24 f.

[4]) das Test. s. 225 f., 272 f.

har kriticerat Achelis' uppfattning af denna inledning. Han finner icke någon interpolation i detta stycke utan anser den såsom sådan angifna meningen t. o. m. för nödvändig för styckets karaktär af trosbekännelse. Men Funk har här följt Hanebergs-Achelis' text och kommer genom sina reflexioner öfver den till en sådan slutsats [1]). Den Riedelska texten gifver icke stöd åt denna slutsats, men väl åt Achelis' interpolation. Äfven Harnack anser ifrågavarande sats för interpolation. Och tydligen stör den sammanhanget både i förhållande till det föregående och till det efterföljande. Harnack [2]) finner, att sedan interpolationen blifvit struken, har stycket en högst ålderdomlig prägel och erinrar på det kraftigaste om Hippolytus och hans ställning gentemot modalisterna och Calixtus. Han liksom hör Hippolytus tala i dessa ord och anför flera paralleller ur Hippolyti skrifter [3]). Emellertid dessa försök att precisera denna trosbekännelse såsom en återspegling af striden mellan Hippolytus och Calixtus ha för litet stöd i den förhandenvarande, blott genom öfversättning i andra hand bevarade texten för att kunna verka fullt öfvertygande. Därtill äro anknytningspunkterna för få och uttrycken för allmänna. Åtskilligt talar för att Achelis' af Harnack gillade bestämning

[1]) Funk (ibidem) anser, att talet i § 1 (Achelis' text) om fides de Domino nostro Jesu Christo icke får så betonas, att denna skulle bli måttstock för det följande, hvilket framgår äfven af § 5, där författaren talar om ett icke öfverensstämmande med kyrkan i tron på Gud (quoniam non consentiunt ecclesiæ in Deo), då han i annat fall åter hade måst tala om Guds Son. Men Riedels' text (a. a. s. 201) har »weil sie nicht mit den heiligen Schriften, dem Worte Gottes, übereinstimmen», hvilket gifver en helt annan mening och mycket väl kan sägas här. Vidare anser Funk, att de i bekännelsen bekämpade irrlärarna skulle vara nestorianer eller katoliker och författaren själf en monofysit. Men det är uppenbarligen att konstruera fram för mycket ur bekännelsens korta antydningar.

[2]) a. a. s. 509.

[3]) Företalet till Refut. (pag. 4 f. Dunckers edit.) ὧν [τῶν ἀποστόλων] ἡμεῖς διάδοχοι τυγχάνοντες τῆς τε αὐτῆς χάριτος μετέχοντες ἀρχιερατείας τε καὶ διδασκαλίας καὶ φρουροὶ τῆς ἐκκλησίας λελογισμένοι οὐκ ὀφθαλμῷ νυστάζομεν οὐδὲ λόγον ὀρθὸν σιωπῶμεν . . . καὶ ὅσα παρέξει τὸ ἅγιον πνεῦμα πᾶσιν ἀφθόνῳ κοινωνοῦντες, οὐ μόνον ἀλλότρια δι' ἐλέγχου εἰς φανερὸν ἄγοντες, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἡ ἀλήθεια . . . διηκόνησε, ταῦτα καὶ διὰ λόγου σημειούμενοι . . . κηρύσσομεν. Äfven uttrycket »skrifternas lärjungar» finner Harnack vara Hippolytiskt. Angående frånskiljandet af Calixtianerna hänvisar Harnack till Refut. IX, 12, a. a. pag. 458.

af denna inledning är riktig [1]). Men för så vidt den ej kan motiveras med starkare skäl än de hittills framställda, är den ännu blott en möjlighet. Att förlägga detta stycke till 5:te århundradets kristologiska strider såsom Funk gör [2]) kan endast bero på en förutfattad mening om tiden för CH:s uppkomst. Man kan härom tillämpa Harnacks ord om blindhet för de historiska färgerna [3]).

Liksom CH har en särskild inledning, så har den också en särskild afslutning [4]). Den följer i slutet af den långa paranätiska c. 38 och innehåller löfte om Herrens frid och barmhärtighet för den, som iakttager dessa canones, samt till sist en doxologi. Äfven denna CH:s afslutning är olik afslutningarna i de öfriga kyrkoordningarna [5]). Däremot råder öfverensstämmelse

[1]) v. d. Goltz anser också, att c. 1 är det första inledande kapitlet af Hippolyti kyrkoordning; jfr s. 66 i detta arbete.

[2]) a. a. s. 273.

[3]) Harnack a. a. s. 511 anm. 1.

[4]) Om underskriften i CH se detta arbete s. 7, 8, 10.

[5]) CH (Riedel a. a. s. 229): Wer nun diese Canones beobachtet, mit dem ist der Friede des Herrn und das Erbarmen sowie mit ganz Israel, und der Feind wird keinen Gewinn haben, sondern sie werden mit allen Heiligen Ruhe finden im Reiche unseres Herrn Jesu Christi, durch den Gott Preis wird, dem Vater, dem Sohne, und dem heiligen Geiste von jetzt an und alle Zeit bis in die Ewigkeit der Ewigkeiten. Amen. HE (Horner a. a. s. 185 r. 24—s. 186 r. 9): This is the ordinance for you that ye may keep it, ye who have sense, if ye heard and kept all. He who keeps the teaching of the Apostles will not be hindered by any heretics. Those are the perverse, who went astray and corrupted the teaching of the Apostles. And if men come to them they teach them in this manner; and these heretics increased, and of course they who listened to them are not willing to learn the commandment of the Apostles, but do only their own will, that which they chose, and that which sufficed for them as suiting their heart. And if there is any doctrine that we have diminished, brethren, God will reveal (it) to those, who are worthy, while he steers the holy Church into quiet and a harbour. I hufvudsak lika med HE äro HA (s. 266 r. 1—12) och HS (s. 331 r. 26—s. 332 r. 8). Den sista försäkran återupprepas i samma form äfven HE stat. 52 (a. a. s. 196 r. 18 f.): And if then we have omitted anything, our brethren, God will reveal (it) to those who are worthy, while he steers the holy Church into quiet and a harbour; där förekommer den placerad mellan stycket ur didaskalian och det mot AKVIII 3 svarande. Men den förekommer äfven annorstädes i annan form HE stat. 30: If there is anything which we have omitted, decide as is proper, samt ibid. (s. 150 r. 2) med tillägget »because we all have the Spirit of God». Liknande har äfven HA stat. 29 (a. a. s. 250 r. 16, 24, 25). HS stat. 42 (a. a. s. 313 r. 17—20): If, therefore, we have left behind any other

härutinnan mellan H-versionerna och att döma af fragmenten har äfven VF haft liknande afslutning. Äfven Test:i afslutning är tydligen en reminiscens från en afslutning sådan som H-versionernas, fastän kompilatorn omedelbart därefter inför Kristus såsom talande för att sålunda gifva afslutningen samma litterära form som prologen. CpH och AKVIII ha helt andra afslutningar än de nyssnämnda kyrkoordningarna, nämligen ett långt förmaningstal af de 12 apostlarna [1]). Achelis får en annan afslutning af CH än Riedel, i det att han på grund af sin godtyckliga indelning af CH räknar några satser från förra hälften af c. 38 med till afslutningen [2]). I denna sålunda hopkonstruerade afslutning finner Achelis [3]), att Calixti slappa etiska och kyrkopolitiska grundsatser äro tydligt återspeglade och blifvit af Hippolytus fördömda, liksom han förut i CH:s inledning förkastat Calixti dogmatiska ståndpunkt. Men näppeligen kan man i detta stycke, äfven så-

---

work, the works (themselves) will instruct your mind (lit. sight), for we all have the Spirit of God», har hos Achelis (a. a. s. 85 f.) den egendomliga formen: wenn wir nun irgend ein anderes Werk hintan gesetzt haben, so haben euch die thörichten Werke gereinigt etc. VF (LXXX r. 33—35) Custodiri hæc consilium do ab omnibus bene sapientibus. Uniuersis enim audientibus apostolicam tra . . . (slut på fragmentet). En duplett finnes i LXXVIII r. 34, 35 Quæ custodiri moneo ab eis qui bene sapiunt. Uninersis enim audientibus apos. . . . (slut på fragmentet). Test. (II 25 s. 147) Hæc docentes et adimplentes liberabimini: neque improba hæresis prævalebit super vos. (Det följande En modo etc. är af kompilatorn).

[1]) CpH XXVIII Περὶ εὐταξίας διδασκαλία πάντων τῶν ἁγίων ἀποστόλων. AKVIII 46 Ὅτι ἕκαστος ἐν ᾧ ἐτάχθη κλήρῳ ὀφείλει ἐμμένειν καὶ φυλάττειν τὴν τάξιν, ἀλλὰ μὴ ἑαυτῷ ἁρπάζειν τὰ μὴ ἐγχειρισθέντα. Detta tal afser framför allt klerus och ålägger innehafvarna af de kyrkliga ämbetena att noga hålla sig inom hvarje ämbetes befogenhet och verksamhetskrets samt att ej tillvälla sig makt eller myndighet därutöfver. Nödvändigheten af en sådan hierarkisk ordning belyses genom flera exempel från ordningen i naturen samt från gamla och nya testamentet; särskildt anföres det gammaltestamentliga prästadömet såsom förebild. Räknas de s. k. canones apostolorum till AKVIII såsom en särskild c. 47 (så Funk), blir AKVIII:s afslutning annorlunda nämligen c. 48 (enligt Funks indelning Did. et Const. I s. 592 f.). I den framställes följden af att efterfölja eller icke efterfölja de meddelade canones samt uttalas en slutönskan med citat från Hebr. 13: 21, hvarpå följer en doxologi.

[2]) Debemus igitur vigiles esse t. o. m. ut simus ferventes spiritu omni tempore, Ach. a. a. s. 137 = Riedel (a. a. s. 224, 225): Darum müssen wir allzeit wachen t. o. m. dass wir im Geiste kochen.

[3]) a. a. s. 260 f.

som det af Achelis blifvit sammansatt, upptäcka någon sådan tendens [1]). Och då Achelis icke kan anföra någon tillräcklig motivering för sin anordning af texten och textens ursprungliga ordning bekräftas af Riedels text, är Achelis' tolkning af detta stycke ohållbar. I anslutning till det föregående stycket om påskvigilien innehåller det en förmaning till andlig vaksamhet samt varning för egenrättfärdig säkerhet; men stycket kan icke med säkerhet inpassas på någon bestämd tid eller person.

Tydligen innehåller CH:s afslutning ett citat från Gal. 6: 16 [2]), som författaren användt å den kristna kyrkan. Wordsworth [3]) finner i detta citat bevis för kyrkoordningens palästinensiska ursprung, eftersom detta citat med större sannolikhet användts i Palästina än hvar som helst eljes. Men det är att tillägga detta ställe alltför stor beviskraft. Säkerligen har det kunnat användas öfverallt, och någon begränsning af användningen ens företrädesvis till Palästina kan icke påvisas. Det är den urkristna benämningen (Guds) Israel, som här tillägges kyrkan [4]). Den kan mycket väl här vara använd af Hippolytus, särskildt som han ofta framställer kyrkan såsom det sanna Israel och arftagaren till frälsningen [5]). Att häraf draga någon slutsats om styckets Hippolytiska ursprung vore dock förhastadt. Den afslutande doxologien kan däremot i sitt nuvarande skick icke gärna vara Hippolytisk. Däremot talar den trinitariska formeln såsom den här är affattad med dess koordinering af Fader, Son och Ande, en formulering, som väl egentligen är uppkommen i antiarianskt intresse [6]). Men

---

[1]) Så äfven Duchesne: Bulletin critique 1891 s. 45; Funk das Test. s. 274.

[2]) καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν, εἰρήνη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ θεοῦ.

[3]) a. a. s. 19; jfr detta arbete s. 70 anm. 1.

[4]) Jfr Harnack: Dogmengesch. I³ s. 143; Mission I² s. 337 f.

[5]) Jfr t. ex. framställningen i Εἰς τὸ ᾆσμα τῶν ᾀσμάτων (Hippolyts Werke I s. 359 f.); in Gen. fragm. XVI till Gen. 49, 7 d (Hippolyts kleinere exeg. u. homil. Schriften s. 58) m. fl. fragment till Gen. 49; arab. fragm. XIV in Num. 1 (a. a. s. 97 f.); in Num. 13 (a. a. s. 104 f.) o. a. Jfr härom N. Bonwetsch: die Stellen die in der christlichen Literatur vom Neuen Testamente an bis auf Hippolyt inklusive für den Schriftbeweis für die Kirche aus den Heiden als das wahre Israel verwendet worden sind. (Theologische Studien Theodor Zahn zum 10 Oktober 1908 dargebracht. Leipzig 1908. s. 1—22.)

[6]) Jfr PRE³ XI s. 547 Liturgische Formeln: 2 Doxologie; E. von der Goltz: das Gebet in der ältesten Christenheit. (Leipzig 1901) s. 157 f.

doxologien bär spår af att ursprungligen icke ha varit så formulerad. Det synes af den stötande upprepningen: »genom hvilken Gud vare pris, Fadern, Sonen och den helige Anden» etc., där de senare orden säkerligen äro ett förbättrande tillägg till den ursprungliga formeln. Den har sannolikt haft följande lydelse: »genom hvilken Gud vare pris från nu och alltid i evigheters evighet. Amen». Liknande doxologier förekomma hos Hippolytus flerstädes [1]). Visserligen förekomma äfven i Hippolyti skrifter utförligare doxologier, där både Fadern, Sonen och den helige Ande nämnas, men sammanställningen är då annorlunda [2]).

Jämföra vi CH:s afslutning med afslutningarna till de öfriga kyrkoordningarna [3]) befinnes CH var enkel och kort i förhållande till dessa. En viss likhet förefinnes dock här i tankegången mellan CH och H-versionerna (Test.). Om dem som iakttaga dessa canones säger CH: »fienden skall icke hafva någon vinst, utan de skola med alla heliga finna ro i vår Herres Jesu Kristi rike». I H-versionerna (Test.) är fienden närmare bestämd till häretikerna, och det utlofvas (HE), att den som håller apostlarnas lära, skall icke bli hindrad af några häretiker. (HA: intet slags häresi skall vara i stånd att leda en man vilse från dem (apostlarna) (HS: inga häretiker skola ha makt att leda dem vilse, ej heller någon man öfver hufvud taget). Sedan kommer i H-versionerna ett stycke om huru häresierna tillväxa samt en försäkran, att om något skulle vara uteslutet, skall Gud uppenbara det för den värdige, under det han styr den heliga kyrkan in i den lugna

---

[1]) Hipp. in Dan. I 33 (Hippolyts Werke I s. 45) (καὶ θεὸν διὰ Χριστοῦ ἀνυμνήσητε) ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.; in Dan. II 38 (a. a. s. 116) (. . . . τὸν θεὸν ὑμνήσωμεν). αὐτῷ γὰρ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.; in Dan. III 31 (a. a. s. 180) (. . . καὶ τῷ ἀεὶ ζῶντι θεῷ εὐχαριστήσῃς.) αὐτῷ γὰρ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς ἀπεράντους αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.; in Dan. IV 60 (a. a. 340) (. . . . φθάσωμεν . . . εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἠγαπημένου παιδὸς αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, δοξάζοντες αὐτόν), ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.; de Antichristo c. LXVII (a. a. 2 H. s. 47) . . . . δοξάζων πατέρα, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

[2]) contra Noët. c. XVIII (MPG X k. 829) Οὗτος ὁ Θεός, ὁ ἄνθρωπος δι᾽ ἡμᾶς γεγονώς, ᾧ πάντα ὑπέταξεν Πατήρ. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τό κράτος ἅμα Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, ἐν τῇ ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Εἰς τὸ ᾆσμα § XVII (a. a. s. 359 ed. Bonwetsch efter gammalslavisk öfvers.) . . . preisend den Vater und den Sohn und den heiligen Geist, welchem sei Ehre in Ewigkeit. Amen.

[3]) Se s. 104 anm. 5 i detta arbete.

hamnen. De sista orden kunna i någon mån sammanställas med CH:s: »de skola med alla heliga finna ro i vår Herres Jesu Kristi rike». Det förefaller som om tankar liknande CH:s blifvit något mera utförda och närmare preciserats i H-versionerna. Kättare och kätterier synas där särskildt ha legat inom författarens synkrets och ådragit sig hans speciella uppmärksamhet, då däremot författaren af CH:s afslutning talar obestämdt om fienden (möjligen = satan). Af författaren till κατὰ πασῶν αἱρέσεων ἔλεγχος hade man snarare väntat en afslutning sådan som H-versionernas än en sådan som CH:s. Man kunde tänka, att H-versionerna här bättre bevarat de Hippolytiska tankarna än CH. Att konstruera fram något afhängighetsförhållande mellan CH:s afslutning och H-versionernas torde dock icke vara möjligt, särskildt som ändringar, tillägg och omarbetningar förekommit icke minst i dessa partier. Ännu mindre kan något afhängighetsförhållande fås fram mellan CpH:s eller AKVIII:s afslutningar och CH:s, utan man måste nöja sig med att konstatera, att de i dessa stycken hafva hvar sin själfständiga framställning.

Efter denna öfverblick öfver inledning och afslutning i CH samt motsvarande delar i de öfriga kyrkoordningarna vilja vi nu gifva akt på förhållandet mellan de egentliga canones i CH och bestämmelserna i parallellskrifterna. I samtliga kyrkoordningar möter, såsom öfversikten visar, först en samling stadgar om klerus. Sålunda motsvaras CH c. 2—9 (åtta canones) af HE stat. 22—27 (sex stat.), HA stat. 21—26 (sex stat.), HS stat. 31—39 (nio stat.), VF LXVIII 14—LXXII 35 (fragmentariskt), Test. I 20—47 (tjuguåtta kapitel), CpH III—XVII (femton stat.) och AKVIII c. 4—26 (tjugutre kapitel [1]). Den vidlyftigaste parallellen till CH är alltså Test., därnäst AKVIII hufvudsakligen genom den inskjutna utförliga liturgien (c. 5,9—c. 15). Trots det olika antal stycken, i hvilka bestämmelserna äro sammanförda, är dock ordningsföljden dem emellan i stort sedt lika för dessa kyrkoordningar. Alla börja med församlingens högste ledare biskopen, fortsätta sedan med presbyterer och diakoner samt redogöra därefter för ordines minores och i mer eller

[1]) Till bestämmelserna om klerus höra äfven CpH XVIII, XIX samt AK VIII 27, 28, i fråga om hvilka stycken ingen motsvarighet finnes i CH eller öfriga kyrkoordningar.

mindre sammanhang med dem äfven för de särskilda kyrkliga stånden eller klasserna [1]).

De tre ämbetena biskop, presbyter och diakon synas alltså ha sina bestämda platser i den hierarkiska organisationen, hvaraf följer, att dessa skrifter tillhöra en tid, då denna ordning och rangföljd var fullt klar och fast [2]). Men ifråga om ordines minores och de kyrkliga stånden är hvarken ordningsföljd eller antal fullt lika hos dessa kyrkoordningar, utan här möta vi beaktansvärda differenser. Följande öfversikt visar, i hvilken ordning de särskilda ordines och stånden förekomma i CH och besläktade skrifter.

CH	HE (= HA)	HS	VF [4])	Test.	CpH (= AKVIII)
biskop	biskop	biskop	biskop	biskop	biskop
presbyter	presbyter	presbyter	presbyter	presbyter	presbyter
diakon	diakon	diakon	diakon	diakon	diakon
bekännare	bekännare	bekännare	—	bekännare	diakonissa
anagnost [3])	församlingsänka	anagnost	—	församlingsänka [5])	hypodiakon
hypodiakon	anagnost	hypodiakon	(subdiakon)	hypodiakon	anagnost
virgines	virgines	församlingsänka	—	anagnost	bekännare
karismatiske	hypodiakon	virgines	—	virgines	virgines
församlingsänka	karismatiske	karismatiske	(församlingsänka)	karismatiske	församlingsänka
					exorcist [6])

---

[1]) Till de sistnämnda höra först och främst de andliga heroernas stånd, (bekännare, asketer, virgines, jfr t. ex. Harnack: Mission I² s. 177, 186, 369 o. a.) vidare de med helbrägdagörelsens karisma utrustade samt församlingsänkorna. I Test. synas de sistnämnda dock ha bildat en särskild ordo, varit kvinnliga presbyterer (πρεσβύτιδες). I CH c. 2 möter den ålderdomliga benämningen apostel och i c. 38 talas om sådana kristna, som vilja höra till »änglarnas rang», »som söka efter fullkomligheten»; de skildras närmare såsom asketer och eremiter, men af munkväsen finnes ej ett spår.

[2]) Jfr härmed t. ex. ordningen i den s. k. apostoliska kyrkoordningen (TU II 1, 2 s. 233 f.) biskop, presbyter, *lektor*, diakon, församlingsänka; samt Harnacks undersökning härtill: (TU II 5 s. 57 f.) Über den Ursprung des Lectorats und der anderen niederen Weihen.

[3]) I Riedels text (a. a. s. 214) förekommer i CH c. 21 ordningsföljden: presbyter, diakon, hypodiakon, anagnost. I Hanebergs—Achelis' text saknas här ordet diakon, hvaraf Achelis drager den förhastade slutsatsen (Ach. a. a. s. 151), att »hypodiakon» genom en afskrifvares misstag kommit in här i stället för diakon. I öfverensstämmelse härmed stryker han såsom interpolation ordet hypodiakon öfverallt, där det eljes förekommer i CH (Ach:s text c. 7 §§ 49, 52) och påstår, att biskop, presbyter, diakon och anagnost voro de enda kyrkliga ämbetsmännen vid tiden för CH:s affattande. Huru

Af denna öfversikt framgår, att antalet af här uppräknade ordines och stånd synes vara ungefär lika i alla kyrkoordningarna nämligen nio, undantagandes CpH och AK VIII, som inskjuta diakonissa och sålunda få tio [1]. Ordningsföljden visar däremot

---

ogrundadt ett sådant påstående är, visar Riedels text, där ordet diakon förekommer på den rätta platsen i texten.

[4]) På grund af de stora luckorna i VF:s text känna vi blott delvis VF:s församlingsförhållanden. Att VF dock haft äfven subdiakoner framgår af LXXVII r. 18 (Hauler a. a. s. 116): Diaconus uero unusquisque cum subdiaconibus ad episcopum obseruent. Församlingsänkans plats i VF är obekant; hon omtalas LXXV r. 7 (Hauler a. a. s. 115) Uiduas, si quando quis uult, ut æpulentur etc.

[5]) I Test. I 23 (Rahm a. a. s. 37) är efter diakoner ordningsföljden församlingsänkor, hypodiakoner, diakonissor, anagnoster och karismatiske; längre fram i samma kapitel (a. a. s. 47) församlingsänkor, anagnoster, hypodiakoner, karismatiske, virgines, diakonissor; i I 35 (a. a. s. 87) biskop, presbyterer, diakoner, presbytides, hypodiakoner, anagnoster, diakonissor. Den växlande ordningsföljden i Text. beror till en del på skriftens karaktär af kompilation, där de ursprungliga beståndsdelarna understundom blifvit hopfogade utan att någon förändring eller omarbetning skett, så att de öfverensstämma med hvarandra, till en del på de särskilda förhållanden, vid hvilka ämbetena uppräknas, möjligen också i någon mån på bristande noggrannhet vid uppräkningen. Ofvanstående ordningsföljd är enligt den ordning, i hvilken ämbetskapitlen följa på hvarandra i Test. Beaktas bör, att Test. känner till äfven diakonissor, men de ha såsom af det anförda synes ingen bestämd plats i församlingsorganisationen, få ej heller något slags invigning.

[6]) I CpH XIX (Did. et Const. II s. 84 r. 9) samt AK VIII 28 (a. a. I s. 530 r. 28) omtalas också psalmsångare men blott i förbigående: ὑποδιακόνῳ οὐκ ἔξεστιν ἀφορίσαι, οὔτη μὴν ἀναγνώστῃ ἢ ψάλτῃ οὐδὲ διακονίσσῃ, οὐ κληρικόν, οὐ λαϊκόν. ὑπηρέται γάρ εἰσι διακόνων. Test. II 22 (Rahm a. a. s. 143) kan ej afse särskilda psalmsångare; det framgår af en jämförelse med I 26 (a. a. s. 55): Psallentes pueruli etc.

[1]) Till jämförelse meddelas de kyrkliga ämbetena och stånden dels enligt den ålderdomliga (syr.) didaskalian (jfr detta arbete s. 39), dels enligt de långt senare canones Basilii (om dessa jfr detta arbete s. 6 anm. 6).

(syr.) didaskalian (TU NF X 2 s. 46 r. 8 f., s. 84 r. 25, s. 268 f. o. a.)	can. Bas. (Riedel a. a. s. 234 f.)
	metropolitanbiskop
biskop	biskop
presbyter	presbyter
diakon	diakon
diakonissa	hypodiakon (a. a. s. 275)
subdiakon	virgines
anagnost	församlingsänka (a. a. s. 254)
församlingsänka.	anagnost
	psalmsångare
	dörrvaktare.

variationer i fråga om ordines minores och de kyrkliga stånden. Fullständig öfverensstämmelse i både antal och ordningsföljd råder dels emellan HE och HA, dels emellan CpH och AKVIII, beroende på det nära släktskapsförhållande, i hvilket dessa skrifter stå inbördes. Af de öfriga ha CH, HS och Test. med samma antal ämbeten och stånd hvar sin egendomliga ordningsföljd i fråga om de nyssnämnda grupperna. VF måste härvid lämnas ur räkningen, eftersom hithörande delar af denna skrift gått förlorade.

Då ordningsföljden biskop, presbyter, diakon är lika hos alla, vilja vi något närmare granska ordningsföljden mellan de återstående ordines och stånden. Efter diakonen följer i de flesta kyrkoordningarna bekännaren. Blott CpH och AKVIII insätta diakonissa efter diakon och låta bekännaren komma först längre fram efter anagnosten, den siste af de egentliga ämbetsinnehafvarna i dessa kyrkoordningar. CH sätter efter bekännaren anagnosten och efter honom hypodiakonen att döma af ordningsföljden mellan de särskilda bestämmelserna för dessa ordines [1]). Men på tvänne ställen (CH c. 7 slutet, Riedel a. a. s. 204, och c. 21, a. a. s. 214) förekommer ordningsföljden hypodiakon, anagnost. Det är svårt att afgöra, hvilken ordning är den ursprungliga. Man kan ej såsom Achelis helt enkelt stryka hypodiakonen såsom interpolation, eftersom han är betygad af Riedels text. Ordningen anagnost, hypodiakon anser Achelis (a. a. s. 152) misstänkt, eftersom hypodiakonen brukar följa omedelbart efter diakonen, ur hvilken han utvecklat sig. Men ordningsföljden anagnost, hypodiakon har också HS; likaledes låta HE och HA anagnosten komma före både virgines och hypodiakonen och sätta emellan honom och diakonen bekännare och församlingsänka. Den motsatta ordningsföljden hypodiakon, anagnost finnes förutom å anförda ställen i CH (c. 7 slutet och c. 21) endast i CpH och AKVIII, hvilka kyrkoordningar sätta hypodiakonen om icke

---

Enligt Achelis (syr. did. a. a. s. 265, 268) och Funk (die apost. Konst. s. 50) är subdiakonen i syr. didaskalian troligen interpolation; Harnack (Gesch. der altchrist. Lit. II 2 s. 492) instämmer häri och anser för möjligt, att äfven diakonissan är interpolation. Men Bardenhewer (a. a. s. 259 anm. 2) anser subdiakonens plats vara styrkt här genom förekomsten i VF:s latinska öfversättning af didaskalian (Hauler a. a. s. 40, XXVII r. 23, 24). För andra uppräkningar af kyrkliga ämbeten och stånd se TU II 5 s. 57 f.

[1]) Öfverskriften till c. 7 bevisar ingenting, ty den är sekundär.

omedelbart efter diakonen så dock efter diakonissan. Test. har både den ena och den andra ordningsföljden. Den låter stycket om hypodiakonens tillsättning (I 44) komma före stycket om anagnostens (I 45); likaledes nämnes hypodiakonen före anagnosten i kyrkobönen (I 35, Rahm. a. a. s. 87). Men vid bestämmandet af platserna vid gudstjänsten (I 23 a. a. s. 37) och ordningen vid nattvardens utdelning (I 23 a. a. s. 47) kommer anagnosten före hypodiakonen. De senare ställen böra tillmätas minst lika stor betydelse som de förra. Vi finna således Test. representera en tvåfaldig tradition. För senare tider är väl ordningen hypodiakon före anagnost den regelmässiga [1]. Den motsatta ordningen är egendomlig, men då den förekommer såväl i CH som i H-versionerna och på betydelsefulla ställen äfven i Test., kan den ej gärna förklaras såsom uppkommen genom missförstånd eller af en tillfällighet [2]. Snarare torde vi i denna ordning kunna se en kvarlefva från äldre tider, då anagnosten hade en mera ansedd ställning än han senare fick [3]. Hippolytus kan icke anföras hvarken för den ena eller den andra ordningsföljden, eftersom han förmodligen icke känt till hypodiakoner och i alla händelser icke nämner andra klerici än biskop, presbyterer och diakoner [4].

---

[1]) För förhållandena i Rom är följande stycke ur den romerska biskopen Cornelii bref till biskop Fabius af Antiokia från år 251 upplysande: ὁ ἐκδικητὴς οὖν τοῦ εὐαγγελίου οὐκ ἠπίστατο ἕνα ἐπίσκοπον δεῖν εἶναι ἐν καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν ᾗ οὐκ ἠγνόει, πῶς γάρ; πρεσβυτέρους εἶναι τεσσαράκοντα ἕξ, διακόνους ἑπτά, ὑποδιακόνους ἑπτά, ἀκολούθους δύο καὶ τεσσαράκοντα, ἐξορκιστὰς δὲ καὶ ἀναγνώστας ἅμα πυλωροῖς δύο καὶ πεντήκοντα, χήρας σὺν θλιβομένοις ὑπὲρ τὰς χιλίας πεντακοσίας, οὓς πάντας ἡ τοῦ δεσπότου χάρις καὶ φιλανθρωπία διατρέφει· (Eus. h. e. VI 43, 11; Berl. Ausg. II 2 s. 618 r. 13—20). Märkas bör, att exorcister, anagnoster och ostiarier här sammanföras i en grupp.

[2]) Funks förklaring (das Test. s. 165), att kompilatorn af eg. KO blott af bekvämlighetsskäl flyttat om hypodiakonen och anagnosten, därför att han hade ett ritual för anagnostens insättning men icke ett för hypodiakonens och då satte stycket om anagnosten först för att sedan slippa med en hänvisning till det i hypodiakonkapitlet, måste anses såsom ren konstruktion.

[3]) Om anagnostens ställning i äldre tider se Harnack: Über den Ursprung des Lectorats und der anderen niederen Weihen TU II 5 s. 57 f., s. 85 f.

[4]) Hipp. Philos. IX, 12 (MPG VI 3 k. 3386) Ἐπὶ τούτου (sc. Καλλίστου) ἤρξαντο ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι δίγαμοι καὶ τρίγαμοι καθίστασθαι εἰς κλήρους. Εἰ δέ τις ἐν κλήρῳ ὢν γαμοίη, μένειν τὸν τοιοῦτον ἐν τῷ κλήρῳ ὡς μὴ ἡμαρτηκότα. Någon fullständig uppräkning af samtliga kyrkliga funktionärer kan detta ställe dock icke anses innebära.

I HE och HA samt Test. får församlingsänkan den framskjutna platsen omedelbart efter bekännaren samt före anagnosten. Vi kunna häri se ett uttryck för den stora betydelse och höga rang, som dessa kyrkoordningar särskildt Test. tillägga församlingsänkorna. CH har efter hypodiakonen virgines, hvaremot HE och HA sätta denna grupp efter anagnosten och före hypodiakonen. HS låter församlingsänkan följa efter hypodiakonen och har först därefter virgines. I Test. komma virgines efter anagnosten, men i CpH och AKVIII följer bekännaren efter anagnosten och först därefter virgines, hvilka sättas före församlingsänkorna. Efter virgines låter CH de karismatiske komma, och allra sist nämnas församlingsänkorna men med den uttryckliga anmärkningen, att de skola högt äras för allt det stora de uträtta i bön, sjukvård och mycken fasta (CH c. 9). I alla öfriga kyrkoordningar sättas de karismatiske sist, i CpH och AKVIII äro de närmare bestämda såsom exorcister. De speciellt andebegåfvade hafva alltså blifvit trängda till sista rummet af de kyrkliga ämbetenas innehafvare [1].

Af denna jämförelse framgår, att i fråga om ordningsföljden mellan ordines har CH såsom närmaste parallell HS. De skilja sig blott beträffande församlingsänkan, som i CH kommer sist efter virgines och karismatiske men i HS före dessa. Med HS visar också Test. öfverensstämmelse men skiljer sig från HS därigenom att Test. delvis kastar om HS ordningsföljd, så att då HS har ordningen anagnost, hypodiakon och församlingsänka, sätter Test. församlingsänkan alltid främst af dessa samt i regel hypodiakonen före anagnosten. HE:s och HA:s ordningsföljd har jämförelsevis få beröringspunkter med de andra kyrkoordningarna. Af de öfriga kyrkoordningarna inta CpH och AKVIII en särställning genom en från alla de andra afvikande ordningsföljd. Det torde därför stöta på betydande svårigheter att tillämpa Funks hypotes om AKVIII såsom urskriften för alla de öfriga, när det gäller ordningsföljden mellan ämbetena. Såsom synes, är den alltför skiftande i dessa kyrkoordningar för att kunna konstrueras fram ur en enda.

En viss betydelse måste tillmätas dessa differenser vid bedömandet af kyrkoordningarna, dock får härvidlag textens osäkerhet å många ställen icke lämnas ur sikte. Denna beror

[1]) Jfr Harnack: Mission I² s. 176 f. samt Holmquist a. a. s. 51, 77, 78 o. a.

icke blott därpå att de flesta af dessa texter föreligga endast i öfversättningar, några icke ens i första hand, utan i andra eller tredje, utan äfven på den kyrkliga praxis, som under tidernas lopp inverkat å den ursprungliga texten genom tillägg, uteslutningar och moderniseringar. Sålunda kunna t. o. m. motsatta traditioner oförmedlade gå igen i en och samma kyrkoordning beroende därpå att en yngre tradition kommit in vid sidan af en äldre, utan att den äldre därför helt och hållet undanträngts. Äfven rena tillfälligheter kunna understundom ha spelat in vid sammanställningen af de särskilda canones eller statuta i dessa skrifter. Dessa och liknande fakta inskränka den beviskraft, som eljes möjligen kunde tilläggas den olika ordningsföljden mellan de kyrkliga ämbetena och stånden i dessa kyrkoordningar.

En annan synpunkt, som härvidlag ej heller får lämnas obeaktad, är, att ifrågavarande differenser ofta kunna bero på provinsialkyrkliga egendomligheter, hvarför de endast med försiktighet böra användas såsom argument särskildt vid tidsbestämning. Denna synpunkt är icke tillräckligt beaktad af Achelis och Funk. Deras argumentering synes i stället förutsätta, att fullständig uniformitet och likartad utveckling förekommit i hela den gamla kyrkan i fråga om kyrklig sed, kult, författning m. m. Men kändt är, att betydande olikheter förekommo förutom i språk, äfven i kyrklig sed, författning, kult m. m. mellan de olika kyrkoprovinserna i den gamla kyrkan, särskildt i orienten[1]. Man måste därför här liksom i flera andra fall betona, att dessa skrifter snarare kunna sägas återspegla olika länders än olika tiders kyrkliga bruk och förhållanden.

A. *CH c. 2—9.*

CH c. 2, 3. Bland bestämmelserna om klerus möta, såsom nämdt är, biskopskapitlen först. Jämföra vi i korthet[2] dessa kyrkoordningars stadgar om biskopen, finna vi, att ungefär samma schema följts hos alla nämligen först[3] val af biskop och hans ordination med

[1]) Jfr t. ex. Harnack Mission II² Anhang II s. 266: Die Ausprägung provinzialkirchlicher Verschiedenheiten innerhalb der katholischen Kirche. Funk erkänner visserligen detta (t. ex. das Test. s. 42) men fullföljer icke alltid denna synpunkt.

[2]) Vi förlägga detaljundersökningen af biskopsämbetet såväl som af öfriga ordines till en följande särskild afdelning.

[3]) De flesta (CH, HA, HS samt CpH och AKVIII) angifva också kvalifikationerna till biskopsämbetet mer eller mindre kortfattadt; utförligast är Test. I 20.

eller utan meddeladt formulär för ordinationsbön samt därefter beskrifning af hans första ämbetsgärning, förrättandet af den eukaristiska gudstjänsten, för hvilken en mer eller mindre utförlig anvisning meddelas. Formulären till ordinationsbön öfver biskopen visa sig stå i nära samband med hvarandra. Test. följer i fråga om biskopen liksom de öfriga ordines maiores ett något utvidgadt schema, nämligen egenskaper, val, ordination (med böneformulär), plikter och speciella kultfunktioner. Detta schema har Test. vidlyftigt utfyllt vid biskopskapitlen genom flera tillägg hufvudsakligen af liturgisk art [1]. Från de förutnämnda kyrkoordningarna skilja sig CpH och AKVIII genom afvikande föreskrifter om biskopsvalet. AKVIII har den rikast utbildade mässordningen, den s. k. Clementinska liturgien [2], hvaremot CpH såsom förut är nämndt saknar alla liturgiska partier; huru de öfriga kyrkoordningarna förhålla sig härutinnan, antydes af öfversikten (s. 82, 83).

På biskopskapitlen följa bestämmelserna om ordination af presbyter, i allmänhet kort affattade såsom anvisningar att vid presbyterordinationen förfara såsom vid ordination af biskop (så CH, H-versionerna, VF). CH innehåller dessutom en sats, som alldeles saknas i öfriga kyrkoordningar, nämligen om biskopens ställning i förhållande till presbytern [3]. Fastän HE och VF hänvisa till biskopskapitlet rörande presbyterordinationen, meddela de äfven särskild ordinationsbön. Test. tillämpar samma utförliga schema som i fråga om biskopen men gifver blott ett liturgiskt tillägg (I 32 om presbytererernas dagliga gudstjänst). CpH och AKVIII ha här samma anordning af styckena som vid öfriga med handpåläggning förbundna ordines, nämligen först ett slags öfverskrift angifvande den ifrågavarande ordo, sedan den apostel, som gifver föreskriften, vidare det ämbete, som åsyftas, påbud om handpåläggning samt formulär till ordinationsbön [4]. *CH c. 4.*

---

[1]) Kap. I 24—28 fattas bäst såsom kompletterande tillägg till I 23, som innehåller de viktigaste delarna af mässordningen.

[2]) Om denna liturgi se särskildt Drews: Untersuchungen über die s. g. clementinische Liturgie im 8. Buch der Apostol. Konstitutionen. Tübingen 1906.

[3]) »Biskopen är lik presbytern i hvarje afseende bortsedt från tronen och ordinationen, emedan åt den senare icke är gifven någon makt att ordinera». Achelis text (a. a. s. 61) är här något omständligare än Riedels (Ach. nisi quod t. o. m. super episcopo saknas hos Riedel.)

[4]) T. ex. CpH V: Περὶ χειροτονίας πρεσβυτέρου. Ἐγὼ ὁ φιλούμενος ὑπὸ τοῦ κυρίου διατάσσομαι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις· Πρεσβύτερον χειροτονῶν, ὦ ἐπίσκοπε, τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπιτίθει αὐτός, τοῦ πρεσβυτερίου παρεστῶτός σοι καὶ τῶν διακόνων, καὶ ἐπευχόμενος λέγε·

CH c. 5. I styckena om diakonens ordination är divergensen mellan dessa kyrkoordningar något större än i biskops- och presbyterkapitlen. Anordningen af diakonkapitlen är i hufvudsak densamma hos alla, nämligen först en utredning om diakonämbetet, dess ställning och uppgifter, därefter ordination samt ordinationsbön, där sådan finnes. CH, som är betydligt utförligare i fråga om diakonens ordination än i fråga om presbyterns, beskrifver sålunda först diakonens förhållande till biskop och presbyter samt hans plikter och gifver därefter ett formulär till ordinationsbön. H-versionerna och VF ha liknande diakonkapitel men betona öfvervägande biskopens uteslutande rätt att ordinera. HE och VF ha samma ordinationsformulär (VF blott fragment), hvaremot HA och HS sakna formulär. Test. visar äfven här sin egenart och sammanställer kapitlen om diakonen efter liknande utförliga schema som biskops- och presbyterkapitlen [1]). Ordinationsbönen är uppenbarligen en utvidgning af bönen i HE och VF. CpH och AKVIII öfverensstämma alldeles inbördes samt äro anordnade på förut nämndt sätt; ordinationsbönen visar flera likheter med de öfriga kyrkoordningarnas men är i sin helhet af en annan typ.

CH c. 6. Efter c. 5 om diakonens ordination följer i CH ett stycke (c. 6) »om dem, som blifva straffade för sin tros skull», d. v. s. bekännarna. Så är fallet äfven i H-versionerna (VF fattas) samt i Test. Detta stycke synes ha varit särdeles utsatt för förändringar och omarbetningar hos samtliga dessa kyrkoordningar, hvarför texten flerstädes är fördärfvad och svårförståelig. Alla tillägga bekännaren-martyren en mer eller mindre vidsträckt rätt till de kyrkliga ämbetena, med eller utan ordination alltefter arten och graden af genomgånget lidande. CH ensam har en egendomlig bestämmelse om slafven, som lidit straff såsom bekännare, nämligen att han får presbytervärdigheten men icke rätt att utöfva ämbetet. Något ordinationsformulär meddelas icke för ordination af bekännare, utan biskopen får fritt affatta bönen. Test. har blott ett ganska kort kapitel (I 39) om bekännarna, men äfven dess text synes vara fördärfvad åtminstone i slutet. I CpH och AKVIII komma bestämmelserna om bekännarna längre fram under respektive XIV och c. 23 [2]). De föreskrifva ovilkorligen

---

[1]) Ordinationskapitlet sättes dock sist (I 38).

[2]) Diakonkapitlen CpH VII, VIII, AKVIII 17, 18 samt kapitlet om bekännarna CpH XIV, AKVIII 23 äro skilda från hvarandra genom följande

ordination, om bekännaren skall bekläda ett kyrkligt ämbete, och hota den, som sätter sig öfver denna bestämmelse, med uteslutning ur församlingen.

CH c. 7 bär äfven spår af att vara fördärfvad. Enligt öfverskriften handlar den »om den, som utväljes till anagnost och hypodiakon». Men denna öfverskrift är ofullständig, ty c. 7 handlar äfven om virgines. Särskildt i stycket om virgines är texten fördärfvad och svår att öfversätta. Med c. 7 kan lämpligen sammanföras äfven förra delen af nästa canon (c. 8 a) »om hälbrägdagörelsens gåfvor», d. v. s. om den med hälbrägdagörelsens karisma begåfvade. Därigenom vinnes bättre öfverensstämmelse med HE (stat. 27) och HA (stat. 26), hvilka sammanföra både anagnost, virgines, hypodiakon och de karismatiske i en canon [1]. Denna canon låta de dock icke följa omedelbart efter canon om bekännarna utan sätta canon om församlingsänkorna (HE stat. 26, HA stat. 25) emellan. HS har särskild canon för hvar och en af dessa grupper (stat. 35 »om anagnosten», stat. 36 »om hypodiakonen», stat. 38 »om virgines», stat. 39 »om hälbrägdagörelsens nåd» [2]). Test. har här blott några jämförelsevis korta canones (I 44 om hypodiakonen, I 45 om anagnosten, den mera utförliga I 46 om virgines, I 47 om den karismatiskt begåfvade). Om församlingsänkorna har Test. däremot en synnerligen vidlyftig afdelning (I 40—44), som är placerad mellan I 39 om bekännarna och I 44 om hypodiakonen. De nämnda kyrkoordningarna öfverensstämma däri, att handpåläggning icke meddelas för dessa mindre ämbeten och stånd. Något slags insättningsakt synes dock ha förekommit, t. ex. för anagnosten öfverlämnande af evangelieboken. Blott Test. gifver korta böneformulär till både hypodiakonens och anagnostens insättning. För virgines nämnes ingen invigningsakt. CH:s här dunkla text kan möjligen anses antyda, att handpåläggning gifvits åt somliga CH c. 7.

kapitel: CpH IX, X (AKVIII 19, 20) om diakonissa, CpH XI, XII (AKVIII 21) om hypodiakonen, CpH XIII (AKVIII 22) om anagnosten.

[1]) HE har rätt öfverskrift (»rörande anagnosten, virgines, subdiakonerna och rörande hälbrägdagörelsens nåd»), men HA utelämnar anagnosten i öfverskriften (»rörande virgines och subdiakonerna och rörande hälbrägdagörelsens nåd»).

[2]) Den inskjuter canon om församlingsänkorna (stat. 37) mellan stat. 36 »om hypodiakonen» och stat. 38 »om virgines». Om den olika ordningsföljden mellan ämbetena se föregående s. 109 f.

CH c. 8 a. virgines. För den karismatiske föreskrifva CH (c. 8 a »om hälbrägdagörelsens gåfvor») och HE (stat. 27 slutet, där det talas om »hälbrägdagörelsens och profetians nåd») handpåläggning, ehuru först efter pröfning af aspiranteus gärning; hvartill han ordineras, angifves icke. De öfriga kyrkoordningarna (HA, HS, Test. [1]) äro icke så tydliga härutinnan; åtminstone Test. synes dock bestämdt förbjuda handpåläggning å den karismatiske, »ty själfva gärningen är ju uppenbar» (I 47). Men Test. föreskrifver emellertid uttryckligen, att heder skall bevisas de karismatiske. CpH XI, XII och AKVIII 21 (båda af Tomas) handla om hypodiakonerna; nästa canon (CpH XIII, AKVIII 22) talar om anagnosten, hvarpå efter en mellankommande canon om bekännarna följer canon om virgines (CpH XV, AKVIII 24 af Jakob, Alfei son). I olikhet med de förutnämnda kyrkoordningarna föreföreskrifva CpH och AKVIII ordination genom handpåläggning för hypodiakonerna. För ordinationsbönen meddela de ett och samma formulär. I fråga om anagnosten råder bestämd olikhet mellan CpH och AKVIII. CpH XIII (utan någon angifven författare) föreskrifver helt kort en insättningsakt genom »bokens» öfverlämnande men ingen handpåläggning. Tillvägagångssättet är alltså detsamma som i CH och H-versionerna. Men AKVIII 22 (af »Matteus, densamme som Levi, den forne publikanen») föreskrifver handpåläggning och särskild ordinationsbön, till hvilken formulär meddelas. För virgines föreskrifva hvarken CpH eller AKVIII någon ordination. I CpH XVII och AKVIII 26 (båda af Lebbeus med tillnamnet Taddeus) talas om exorcisten, under hvilket namn den karismatiske här uppträder; icke heller han skall ordineras, för såvidt han icke behöfves till biskop, presbyter eller diakon, då ordination skall äga rum.

CH c. 8 b. Slutet af CH c. 8, som säger, att »om en presbyters maka föder barn, blir han icke afsöndrad» saknar all motsvarighet i de öfriga kyrkoordningarna. Stycket synes bättre höra till en annan canon, t. ex. c. 18. Märkligt nog nämnes ingenting om detta stycke i öfverskriften (»om hälbrägdagörelsens gåfvor»). Huru det

[1]) HA stat. 26 i slutet talar om »en hälbrägdagörelsens nåd genom uppenbarelse», HS i en särskild canon (stat. 39) »om hälbrägdagörelsens gåfvor genom en uppenbarelse». Test. I 47 »om nådegåfvan» nämner icke blott hälbrägdagörelsens karisma utan äfven kunskapens och tungotalandets (jfr 1 Kor. 12: 8 f.).

kommit in här, är svårförklarligt. Kanske författaren (kompilatorn) i denna och följande föreskrift velat angifva tvänne fall, då presbyterämbetet kunde bli suspenderadt eller omtvistadt.

Utan motsvarighet i öfriga kyrkoordningar är också förra delen af CH c. 9 (a). Denna canon angifves i öfverskriften handla »om en presbyter, som slår sig ned å främmande orter och om änkornas hedrande». Rörande den förre säges, att om en presbyter flyttar till en annan ort, skall klerus å den orten mottaga honom, men man skall göra förfrågningar om honom, att han icke möjligen flytt af en eller annan orsak. Men är hans stad aflägsen, skall man först undersöka, om han är en »apostel»; en sådan är likställd med presbytererna. Därpå blir han delaktig (af den biskopliga äran, presbyter) och dubbel heder skall bevisas honom, men han blir dock icke ytterligare ordinerad. Hela denna skildring men särskildt förekomsten af den urkristliga benämningen »apostel» visar, att detta stycke härstammar från en mycket gammal källa [1]). *CH c. 9 a.*

Såsom af öfversikten synes, har däremot senare delen af denna canon (c. 9 b) om änkornas hedrande paralleller i de öfriga kyrkoordningarna. H-versionerna (HE stat. 26, HA stat. 25, HS stat. 37), öfverensstämma såväl inbördes som i hufvudsak med CH, fastän de äro vidlyftigare än denna. Utförligast af alla är dock Test., som åt församlingsänkorna ägnar fyra kapitel (I 40 deras egenskaper, I 41 deras ordination jämte böneformulär, I 42 deras plikter, I 43 de dem åliggande bönestunderna afton och morgon med böneformulär). Dessa kapitel, där änkorna framställas såsom ett slags kvinnliga klerici (πρεσβύτιδες), äro särskildt egendomliga för Test. CpH XVI och AK VIII 25 (båda af Lebbeus med tillnamnet Taddeus), hvilka ordagrannt öfverensstämma med hvarandra, ha om församlingsänkorna bestämmelser, som likna i synnerhet H-versionernas. *CH c. 9 b.*

B. *CH c. 10—19.*

Sedan vi sålunda i korthet belyst det i öfversikten angifna förhållandet mellan CH:s bestämmelser om klerus och parallellskrifternas, öfvergå vi till den följande afdelningen af CH (c. 10—19). Till denna, som hufvudsakligen innehåller före- *CH c. 10–15.*

---

[1]) Achelis a. a. s. 75 har en delvis afvikande men uppenbarligen sämre text och finner därför ett annat innehåll i detta stycke än det ofvan angifna. Om benämningen apostel jfr t. ex. Harnack: Mission I² s. 267 f.; äfven J. A. Ahlbergs afhandling: Apostlar, profeter och lärare, I Apostlar (Lund 1903).

skrifter om upptagning i församligen samt en dopordning, finnas icke fullständiga paralleller i de öfriga kyrkoordningarna. CpH och AKVIII ha blott bestämmelser om presbyterernas pröfning och en utförlig förteckning på förbjudna yrken men ha ingen dopordning. VF (LXXIII 1—LXXIV 3) är fragmentarisk äfven här och börjar först midt i dopordningen vid den andra dopfrågan och slutar strax efter skildringen af nattvardens distribution till de nydöpte. CH, H-versionerna och Test. ha, såsom af öfversikten synes, i allmänhet paralleller till hvarandra. CH har bestämmelserna om pröfning af dem, som vilja blifva kristna, samt om förbjudna yrken i flera canones (c. 10—15) och låter dopordningen följa i den långa c. 19. I de mellanliggande canones (c. 16—18) handla de flesta bestämmelserna om kvinnorna; öfriga bestämmelser, som kommit in här och hvar bland de nyssnämnda, angå katekumenerna. Bland bestämmelserna om kvinnorna äro flera (c. 17 a om de kristna hustrurnas ärbara uppförande, c. 18 a om barnmorskornas reningstid, c. 18 c om barnaföderskors reningstid) egendomliga för CH. Hela denna afdelning i CH (c. 10—19, speciellt c. 10—15) visar många ålderdomliga drag och kan i flera partier förstås endast med den romerska kejsartiden såsom bakgrund, då hedendomen ännu var den härskande makten i samfundet och således en synnerlig vaksamhet var af nöden för att hålla allt hedniskt väsen ute från församlingen [1]). H-versionerna öfverensstämma här i det stora hela såväl inbördes som med CH, både i pröfnings- och upptagningsbestämmelserna och i förteckningen å förbjudna yrken, ehuru benämningarna å dessa variera något, kanske beroende å olika öfversättning. Hvilka paralleller finnas till CH, synes af öfversikten. Nära H-versionerna står äfven här VF:s fragment. I Test. förekommer dopordningen med tillhörande bestämmelser i skriftens senare hälft, där den bildar större delen af liber secundus Clementis. Denna inledes med pröfningsbestämmelserna (II 1 med öfverskriften: hæc autem de laicis), till största delen lika H-versionernas men något utvidgade; i II 2 kommer förteckningen å förbjudna yrken, hvilken understundom nästan ordagrannt öfverensstämmer med H-versionernas. Själfva dopordningen möter i II 6—9 (10); mellanliggande kapitel innehålla flera paralleller till CH c. 16—18.

[1]) Vi förlägga den utförligare redogörelsen för denna afdelning i CH till en kommande undersökning af CH:s dopordning.

CpH:s och AKVIII:s utförliga bestämmelser om pröfning af de nyanmälda samt om förbjudna yrken återfinnas i de likalydande CpH XXII 1—11, 14, 15 och AKVIII 32, 1—11, 14, 15 [1]). De öfverensstämma i hufvudsak med H-versionerna, särskildt HS.

De i denna afdelning af CH inskjutna canones (c. 16—18) börja med c. 16 (»om den som har en konkubin och dessutom ingår äktenskap»), hvilken innehåller förbud för en kristen, som har en speciell konkubin och fått barn med henne, att ytterligare gifta sig med en annan kvinna; om han så gör, är han en »människomördare», för såvidt han icke ertappat henne med horeri. Denna canon förefaller att icke höra till pröfnings- eller upptagningsbestämmelserna utan i stället inleda bestämmelserna om kvinnorna. Möjligen är dock benämningen »kristen» här en anticipation [2]), och således skulle äfven denna canon egentligen angå ett förhållande, som borde undersökas före upptagningen i församlingen och som ledde till, att den skyldige afvisades från församlingen. I så fall öfverensstämmer denna canon bättre med bestämmelserna om konkubinerna i de öfriga kyrkoordningarna. De analoga styckena hos dem handla alla om vilkoren för upptagning i församlingen af konkubiner och af dem, som lefva tillsammans med sådana. Under det att CH:s föreskrift rör endast mannen, finnas bestämmelser rörande både man och kvinna i de öfriga kyrkoordningarna, i HE (stat. 30) och HA (stat. 29) sammanförda till en särskild canon, i HS bildande afslutning af c. 41 (Horner a. a. s. 313 r. 11—20). H-versionernas inbördes öfverensstämmelse visar sig icke allenast i de likalydande bestämmelserna utan ock i det gemensamma tillägget: »om vi hafva utelämnat något, afgör såsom det är lämpligt, eftersom vi alla hafva Guds Ande» [3]). Med H-versionernas föreskrifter öfverens- *CH c. 16.*

---

[1]) Den förra har öfverskriften: Παύλου του άγίου ἀποστόλου διατάξεις περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν. Båda inledas likalydande med orden: Κἀγὼ Παῦλος »ὁ τῶν ἀποστόλων ἐλάχιστος» κ. τ. λ.

[2]) Jfr CH c. 10 om slafven, som af sin herre förbjudes blifva kristen: »so wird er nicht getauft aber angenommen, dass er Christ ist» etc. (Riedel a. a. s. 205); »invito hero ne baptizetur; contentus sit, quod christianus est» (Ach. a. a. s. 76). Om användning af namnet »kristen» å katekumener jfr PRE[3] XIX s. 431 r. 19 f. Redan efter den första initiationsakten ansågs katekumenen ha ryckts undan hedendomen samt demonernas våld och gått öfver från mörkrets till ljusets rike.

[3]) HS (Horner a. a. s. 313): »Därför om vi hafva lämnat åsido något annat verk, skola själfva verken undervisa edert förstånd, ty vi alla

stämma både Test. II 2 (slutet) och CpH XXII 12, 13 samt AKVIII 32, 12, 13. De båda sistnämnda ha ett tillägg, som säger, att om en troende kvinna lefver ihop med en slaf, skall hon upphöra därmed eller afvisas [1].

CH c. 17 a. CH c. 17 med öfverskriften: »hvad ärbara hustrur ha att göra», innehåller i förra delen (c. 17 a) regler för de kristna kvinnornas klädsel [2], deras vård om de nyfödda barnen, plikter mot hemmet, uppförande mot mannen, välgörenhet mot de fattiga; vidare säges, att skönare än all annan prydnad skall deras karaktär och gifmildhet vara, samt att en sådan kvinna skall man sätta till att ha uppsikt öfver de andra [3]; slutligen komma förmaningar mot nöjeslystnad och till passande uppförande i kyrkan [4]. Hela denna del af c. 17 saknar direkt motsvarighet i de öfriga *CH c. 17 b.* kyrkoordningarna [5]. Resten af c. 17 om katekumenatets längd och om katekumenernas bön för sig själfva efter den dagliga undervisningens slut har paralleller i de öfriga kyrkoordningarna (jfr öfversikten s. 84, 85). CH fixerar ingen viss tid för katekumenatet utan säger blott, att »den som är värdig ljuset (φωτισμὸς, Riedel) skall man icke hålla tillbaka någon tid. Kyrkans lärare är det, som afgör angående denna handling». H-versionerna samt CpH och AKVIII, som i det närmaste öfverensstämma med dem, stadga samtliga en treårig förberedelsetid men medgifva undantag därifrån beroende på visad ifver och ett rätt sinnelag; οὐχ ὁ χρόνος, ἀλλ᾽ ὁ τρόπος κρίνεται, säga härom CpH och AKVIII.

---

hafva Guds Ande». Achelis (a. a. s. 86) har här en obegriplig öfversättning: »so haben euch die thörichten Werke gereinigt».

[1]) Funk Did. et Const. I pag. 536, II pag. 86 f. sätter detta tillägg inom parentes men vill icke helt utesluta det; det förekommer ju också både i CpH och AKVIII.

[2]) Om färgen å kläderna jfr t. ex. Iwan Müller: Handbuch der classischen Alterthumswissenschaften IV 2 s. 405, 460; om den kvinnliga hårkoaffyren a. a. IV 2 s. 410, 463.

[3]) Härmed kan jämföras församlingsänkans åliggande gentemot andra kvinnor enligt Test. (I 40 s. 97).

[4]) Detta motiveras sålunda: »weil das Haus Gottes nicht ein Ort zum Reden, sondern zum ehrfurchtsvollen Gebet ist» (Riedel a. a. s. 208), hvaraf framgår, att här är fråga om en särskild, såsom helig ansedd gudstjänstlokal (οἶκος τοῦ θεοῦ, en benämning, som förekommer hos Hippolytus: in Dan. I, 20 (Berlinereditionen I s. 32 r. 7).

[5]) I slutet af Test. II 4 förekommer en kort föreskrift om huru kvinnorna skola pryda sig.

Samma regel om katekumenatets längd synes alltså tillämpas hos samtliga dessa kyrkoordningar, fastän formuleringen differerar. I CH framhålles dessutom lärarens rätt att afgöra, när upptagningen i församlingen skulle ske. Test. II 3 är tydligen en illa gjord bearbetning af bestämmelserna i H-versionerna och CpH (AKVIII).[1])

Till CH c. 17 c, om katekumenernas bön för sig själfva efter den dagliga undervisningens slut, finnas paralleller i H-versionerna och Test. (jfr öfversikten) men egentligen icke i CpH eller AKVIII, ty CpH XXII 17 och AKVIII 32, 17 innehålla inga föreskrifter härom utan att hafva i stället en kompetensbestämmelse angående läraren. Äfven en lekman får vara lärare, säges det, blott han är erfaren i ordet och ärevördig till karaktären, hvilket motiveras med Joh. 6: 45: »de skola alla vara lärda af Gud». Säkerligen är detta ett senare tillägg till stycket om katekumenatets längd, som ju förekommer i samtliga kyrkoordningar. *CH c. 17 c.*

CH c. 18 har öfverskriften: »angående barnmorskornas och kvinnornas afskiljande från männen vid bönen; att jungfrurna skola beslöja sina hufvuden; om de kvinnor, som hafva födt» [2]). Det första stycket (c. 18 a) om barnmorskornas [3]) reningstid är egendomligt för CH. Det stadgar en reningstid för barnmorskorna af 20 dagar, om de assisterat vid en gosses födelse, samt 40 *CH c. 18 a.*

---

[1]) Jfr Funk das Test. s. 112 f.

[2]) Achelis a. a. s. 88 f. räknar största delen af denna c. 18 till c. 17 och låter blott sista stycket »om de kvinnor, som hafva födt» bilda c. 18. Riedels text är dock efter bättre handskrifter (M och R.)

[3]) Om öfversättningen barnmorskor se Riedel a. a. s. 198 samt s. 209 anm. 5. Ach. a. a. s. 88 öfversätter: mulieres puerperæ (gravidæ?) Haneb. mulieres gravidæ) och får fram en motsägelse mellan detta stycke, som stadgar 20 dagars reningstid efter gossars och 40 dagars efter flickors födelse, samt slutet af c. 18, som stadgar respektive 40 och 80 dagars reningstid. Den sistnämnda skulle vara en korrigering af en lagkunnig afskrifvare eller bearbetare, som dock icke vågade egenmäktigt ändra den ursprungliga texten utan därför sammanförde c. 18 samt c. 17 till en enda c. 17 och tillfogade ändringen såsom en ny c. 18 (Ach. a. a. s. 16 f.), ett af de mest slående exemplen å interpolation i CH (Ach. a. a. s. 147). Men det slående exemplet duger icke inför en bättre text. Den af Achelis använda texten är här delvis oöfversättlig, hvarför den bort mana till försiktiga slutledningar. Riedels text visar, att här föreligger ingen motsägelse mellan första och sista stycket i c. 18, ty ingalunda talas såsom i Achelis' text å båda ställena om barnaföderskornas reningstid, utan å förra stället om barnmorskornas, å senare om barnaföderskornas.

dagar om vid en flickas [1]. De skola icke öfvergifva barnsängskvinnorna, men man skall bedja för barnmorskorna inför Gud. Kommer hon till gudshuset, innan hon är renad, skall hon bedja med katekumenerna, hvilka, såsom det tillägges, icke gifva hvarandra fridskyssen efteråt, ej heller äro värdiga att komma med bland församlingen [2]. En urgammal antik hednisk åskådning är uttryckt i denna stadga om reningstid äfven för barnmorskor. Man ansåg nämligen, att icke blott barnsängskvinnan utan äfven alla, som kommit i beröring med henne, voro orena, alltså först och främst barnmorskan [3].

CH c. 18 b. Det följande korta stadgandet i CH c. 18 b, att kvinnorna skola vara afsöndrade å en särskild plats och icke gifva fridskyssen åt någon man [4], är fullständigare utfördt i HE (stat. 32 b) HA (stat. 31 b) och HS (stat. 43 b), i hvilka den förra bestämmelsen uttryckligen säges gälla icke blott kvinnliga katekumener utan äfven kvinnliga troende, hvarjämte fridskyss förbjudes icke blott mellan män och kvinnor utan alldeles för katekumenerna [5].

---

[1]) Enligt Wansleben gällde denna bestämmelse äfven senare hos kopterna (a. a. s. 207): La sage femme est aussi tenue pour impure pendant vingt jours, si c'est un garçon, qu'elle ait receu; & quarante jours, si c'est une fille: & pendant ce temps-là, il ne lui est pas permi de s'approcher des mystères sacrés.

[2]) Så efter Riedels öfvers. Achelis har en något afvikande öfversättning: oret cum catechumenis, qui necdum sunt recepti neque digni habiti sunt etc.

[3]) Jfr Anrich a. a. s. 225 f., där flera citat härom från antika författare anföras, samt Chantepie a. a. II s. 302. Den uppgifna tiden synes dock vara tämligen godtyckligt vald, ty någon sådan tidsbestämmelse är eljes icke känd, jfr Anrich ibid.

[4]) Så enligt Riedels öfvers. Ach. a. a. s. 88 har en helt annan text: mulieres sint separatæ in loco, ad quem viri omnino non admittuntur. Men Riedels' text är bättre betygad och stödjes af parallellskrifterna.

[5]) I själfva verket har detta förbud för katekumenerna att gifva fridskyss en motsvarighet i CH, nämligen i den nyssnämnda tillsatsen till föreskriften om barnmorskornas reningstid, att den barnmorska, som kommer till gudshuset, innan hon är renad, skall bedja med katekumenerna, hvilka efteråt icke gifva hvarandra fridskyssen ej heller aktas värdiga att komma med bland församlingen. Att dessa bestämmelser om katekumenerna här möta i en bisats, kan möjligen bero på en sammandragning af satserna, så att en ursprungligen självständig sats med förbud för katekumenerna att gifva fridskyss och vara med bland församlingen blifvit bisats och förklarande bestämning till ordet katekumenerna i föregående sats om barnmorskorna.

Detta senare motiveras därmed att katekumenernas kyss ännu icke är ren. Test. II 4 b har detaljerade bestämmelser om kvinnornas plats i kyrkan, de kvinnliga troende för sig, de kvinnliga katekumenerna för sig, inom båda grupperna med åtskillnad mellan gifta och ogifta, och samtliga kvinnor, hvilka skola stå å vänstra sidan, skilda från männen, som skola stå på den högra. De troende virgines skola ha främsta platsen och efter dem de kvinnliga katekumener, som vilja aflägga löfte om jungfrulighet. Om fridskyssen stadgar Test., att katekumenerna skola gifva den till hvarandra, männen sinsemellan och kvinnorna sinsemellan. Ingenting säges om de troendes fridskyss[1]). CpH och AKVIII sakna alla hithörande föreskrifter[2]).

Äfven det följande i CH c. 18 c, att läraren skall lägga handen på katekumenerna, innan han bortsänder dem, förekommer något utförligare i HE stat. 33 a, HA stat. 32 a och HS stat. 44 a, i det att där stadgas, att handpåläggning skall äga rum vare sig läraren hör till klerus eller är en lekman[3]). Test. II 5 a säger, att biskopen eller presbytern skall förrätta handpåläggningen å katekumenerna, och gifver till denna akt äfven ett böneformulär förmodligen af Test:i kompilator. *CH c. 18 c.*

Nästa påbud i CH c. 18 d, att jungfrurna liksom de vuxna kvinnorna skola, när de blifva vuxna[4]), beslöja sig med pallium, (som var af tjockt tyg, ylle[5]), icke med ett lätt tygstoff, åter- *CH c. 18 d.*

---

[1]) Omnämnd vid gudstjänsten I 23 (Rahmani a. a. pag. 37).

[2]) Fridskyssen omnämnes i den clementinska liturgien AKVIII 11, 9 på vanligt sätt mellan män inbördes och kvinnor inbördes.

[3]) Om lekmäns kompetens såsom lärare talar CpH XXII 17 (AKVIII 32, 17); att såsom Cooper-Maclean (a. a. s. 211) fatta detta såsom parallell till ofvanstående låter sig väl svårligen göra.

[4]) Uttrycket är svårt att tolka; Riedel: »wenn die Zeit der Stufe ihrer Frauenschaft kommt»; Ach. öfversätter: quando tempus adest, quo ad gradum mulierum evehuntur» och anser (a. a. s. 231) detta betyda, att kvinnorna »von dem Moment ihrer Verheiratung an» skola bära pallium. Han finner CH representera den af Tertullianus i »de virginibus velandis» bekämpade seden, att blott de gifta kvinnorna skulle beslöja sig. Motsatsförhållandet tycks dock gälla icke så mycket ogifta och gifta som jungfrur och vuxna kvinnor. De gifta bära pallium men påbudet härom utsträckes att gälla äfven jungfrurna från deras manbarhetsålder (?), alltså skulle CH representera samma ståndpunkt som Tertullianus och desslikes vara mera i öfverensstämmelse med parallellskrifterna.

[5]) Jfr I. Müller a. a. IV 2 s. 332 och 462.

finnes såsom en bestämmelse gällande alla kvinnor i slutet af HE stat. 32, HA stat. 31 och HS stat. 43. Helt kort säger Test. II 4 (slutet), att hvarje kvinna skall betäcka sitt hufvud och sitt hår.

CH c. 18 e. Slutet af CH c. 18 (e) om barnaföderskor stadgar i öfverensstämmelse med Lev. 12: 1—5, att en barnaföderska skall vara utanför det heliga rummet i 40 dagar, om hon födt en gosse, och i 80 dagar, om hon födt en flicka [1]). Kommer hon till kyrkan, skall hon bedja tillsammans med katekumenerna och barnmorskorna. Till sist föreskrifves, att barnmorskorna skola vara talrika, så att de icke på grund af den orenhet de ådraga sig genom sitt yrke (jfr början af c. 18) skola behöfva stå utanför församlingen hela lifvet igenom. Någon dylik bestämmelse är eljes icke känd [2]). Tydligen står detta tillägg i ett visst sammanhang med stycket i början af c. 18 (a) om barnmorskornas reningstid och är förmodligen af samma hand. Hela detta slutstycke af c. 18 (e) saknar motsvarighet hos parallellskrifterna.

Huruvida de för CH egendomliga styckena af c. 17 (c. 17 a) och c. 18 (c. 18 a, e) äro tillägg eller höra till den ursprungliga texten, är omtvistadt. Achelis (a. a. s. 90) utesluter slutet af c. 18 (e) såsom interpolation, men såsom nämndt håller hans motivering härför icke stånd inför Riedels bättre text. Hela c. 17 samt det öfriga af c. 18 anser Ach. höra till CH:s egentliga text samt vara af Hippolytiskt ursprung. Enligt Funk [3]) innehålla c. 17 och 18 ett mischmasch af förordningar, hvilka äfven om innehållet icke talade emot Hippolyti författareskap redan på grund af den oordnade framställningen icke gärna kunna tillskrifvas honom. Men fråga är, om dessa canones äro så i oordning som Funk påstår. Visserligen måste man afstå från fordran å sträng logisk disposition, men en viss ordning af stoffet är dock

---

[1]) Enligt Wansleben a. a. s. 80 gällde denna föreskrift alltjämt hos kopterna: ... ils ne baptisent jamais les garçons, que quarante jour(s) après l'accouchement de la mére & les filles, quatrevingt jours après, parce qu'ils estiment que l'impureté de la mére dure autant de jours, & que l'enfant succant ses mammelles, ne peut point communier tandis qu'elle n'est pas purifiée. Denna regel synes vara gällande i samtliga orientaliska kyrkor jfr Denzinger a. a. I pag. 26. I grekiska kyrkan är reningstiden 40 dagar jfr Goar: Euchologion s. 267 f.

[2]) Jfr Anrich a. a. s. 225 f.

[3]) das Test. s. 234 f.

märkbar [1]), hvarför Funks påstående om oordningen i dessa canones icke kan anses berättigadt.

Hvad innehållet beträffar, bär c. 17 a (om de kristna hustrurnas ärbara uppförande) otvifvelaktigt en ålderdomlig prägel [2]). Achelis (a. a. s. 254 och 256 f.) finner detta stycke vara en parafras af 1 Tim. 2: 9—12 samt att Hippolytus genom att här och annorstädes använda pastoralbrefven velat förvärfva sig rätt att beteckna sin skrift såsom apostolisk tradition (ἀποστολικὴ παράδοσις). Säkerligen har det anförda stället i Tim. br. legat till grund för

[1]) Sedan författaren i c. 16 talat om den frie mannen och hans förhållande till den såsom konkubin lefvande slafvinnan, låg det nära tillhands att säga något äfven om den fria kvinnan eller hustrun, hvarför han i c. 17 öfvergår till att tala om hennes plikter. Denna framställning afslutas med orden, att den kvinna, som talar i kyrkan, skall skickas ut och för den gången icke få nalkas mysterierna. Kanske denna sats fört författaren öfver till tanken å andra, som icke få nalkas mysterierna och det under en längre tid, nämligen katekumenerna. Otvifvelaktigt är stycket om katekumenerna icke så väl placeradt här mellan bestämmelserna om kvinnorna (c. 17 a och c. 18 a); det hade passat in bättre i annat sammanhang, t. ex. omedelbart före c. 19. Märkligt nog nämnes det icke alls i öfverskriften till c. 17 (»hvad ärbara kvinnor hafva att göra»). Men då det förekommer å liknande ställe i H-versionerna (Test.) är denna placering säkerligen den traditionella. Möjligen har författaren efter stycket om kvinnorna och stycket om katekumenerna kommit att tänka på sådana kvinnor, som i fråga om tillträde till gudstjänsten åtminstone tidvis äro likställda med katekumenerna, nämligen barnmorskorna. Sedan han talat om dessas plats vid gudstjänsten, har han gått öfver till att tala om kvinnornas plats i allmänhet vid gudstjänsten (för sig själfva) samt om deras fridskyss (blott inbördes). Det följande (c. 18 c) om lärarens handpåläggning å katekumenerna, innan han låter dem gå, har dock icke sin rätta plats här utan borde stå annorstädes, t. ex. tillsammans med stycket om katekumenerna i c. 17 (c. 17 b, c) eller såsom i H-versionerna möjligen i samband med stycket om katekumenenmartyren (c. 19, 1). Analogien med H-versionerna och Test. talar också för att efter bestämmelsen om fridskyssen har äfven i CH kommit bestämmelsen om kvinnornas (CH särskildt jungfrurnas) skyldighet att beslöja sig. Såsom ytterligare en bestämmelse om kvinnorna passar sedan slutet af c. 18 om barnaföderskornas reningstid samt att barnmorskorna skola vara talrika godt ihop med de föregående påbuden om kvinnorna. Att det nämnda stycket om lärarens handpåläggning å katekumenerna fått oriktig plats i CH, kan mycket väl bero å någon afskrifvares misstag. En omständighet, som talar för att denna passus tämligen sent kommit in i texten, är, att kapitelöfverskriften till c. 18, som tydligen angifver innehållet i alla öfriga stycken i kapitlet, icke nämner något om denna sats.

[2]) Jfr Harnack: Gesch. der altchr. Lit. II 2 s. 511.

författarens förmaningar. Men några särskilda grunder för att Hippolytus skulle vara författare, såsom Achelis utan vidare antager, erbjuder stycket icke. Ingenting i dess innehåll utgör emellertid hinder för att tänka den romerska kejsartidens familjeförhållanden, t. ex. speciellt i Rom vid Hippolyti tid, såsom bakgrund och motsats. CH:s korta föreskrifter om katekumenatets längd (c. 17 b) och om katekumenerna (c. 17 c och c. 18 c) gifva icke någon hållpunkt för datering. Visserligen tyckes CH icke känna till något treårigt katekumenat [1]) såsom parallellskrifterna göra: men å andra sidan synes dock för katekumenatet i allmänhet förutsättas en viss tid, från hvilken dispens gifves åt den, »som är värdig ljuset». De för CH egendomliga styckena i c. 18 om barnmorskornas och barnaföderskornas reningstid kunna båda vara af hög ålder, i det de leda sitt ursprung tillbaka till den urgamla hedniska katartiken. Påbudet om kvinnornas skyldighet att beslöja sig synes också visa tillbaka å äldre tider, eftersom denna fråga särskildt å Tertulliani tid var aktuell men redan under Cyprianus icke mera [2]); påbudet förekommer dock både i H-versionerna samt t. o. m. i Test.

CH c. 19, 1. I CH c. 19 (med öfverskrift: »om katekumenerna och anordningen af dopet och sakramentet») kommer så den utförliga dopordningen tillika med en skildring af de nydöptas första nattvardsgång. Kapitlet inledes af ett stycke om den katekumen, som blifver martyr. Där säges, att en katekumen, som gripes för att undergå martyriet, och som blir dödad före dopet, »skall begrafvas hos alla martyrerna, eftersom han är döpt med sitt blod». Här framställes den gammalkyrkliga grundsatsen, att blodsdopet ersätter vattendopet. Något annorlunda affattad förekommer bestämmelsen hos parallellskrifterna (HE stat. 33, HA stat. 32, HS stat. 44, Test. II 5 [3]). Den bildar där senare delen af stat.

---

[1]) Det treåriga katekumenatet är betygadt redan af Clemens Alexandrinus, jfr Riedel: Lehrbuch der Liturgik II B. s. 10 f. Berlin 1909.

[2]) I Cypriani skrift de habitu virginum (ed. Hartel pag. 187) omtalas icke slöjan (pallium).

[3]) Hos H-versionerna får bestämmelsen den vändningen, att en häktad katekumen skall icke vara tvekande i fråga om martyriet (»vittnesbördet»), ty om han blir misshandlad och dödad, innan han mottagit dopet till förlåtelse af sina synder, skall han (likväl) bli rättfärdigad, eftersom han blifvit döpt i sitt eget blod. Test. ändrar ännu mera och säger, att om någon, som ännu är katekumen, blifver gripen »för mitt namns skull» och dömes till

om handpåläggning å katekumenerna men efterföljes såsom i CH omedelbart af dopordningen. CpH och AKVIII sakna alla analoga bestämmelser. Det torde dock vara förhastadt att af en sådan bestämmelses befintlighet i de anförda kyrkoordningarna sluta till, att de höra hemma i martyrtiden. En sådan bestämmelse kan nämligen spåras såsom en tom kyrkorättssats genom hela kyrkorättslitteraturen ända in corpus juris canonici [1].

Dopordningen i CH c. 19, 2—14 [2]) öfverensstämmer i hufvud- *CHc. 19,2-14.*
sak med H-versionernas, VF:s och Test:i. Den börjar med att omtala förberedelseakterna till dopet, nämligen upptagningen i fotizomenatet (c. 19, 2—4 [3]) och den omedelbara förberedelsen till dopet å (påsk)söndagen (c. 19, 5, 6 [4]). Parallellerna härtill finnas i HE stat. 34, HA stat. 33, HS stat. 45 och Test. II 6, 7, den sistnämnda äfven försedd med ett utförligt formulär till exorcismen före dopet. Själfva dopet med omedelbart föregående och efterföljande handlingar beskrifves i CH c. 19, 7—14 [5]). Härpå följer *CHc. 19,15.*

---

tortyr och då ansätter med begäran om dopet, skall herden (pastor) icke tveka utan gifva honom dopet. Om han misshandlas och dödas före dopets mottagande, skall han icke vara bekymrad, ty han har blifvit rättfärdigad, då han döptes med sitt eget blod. Den senare meningen är mera i öfverensstämmelse med parallellerna än den förra, hvilken säkerligen härstammar från Test:i kompilator.

[1]) Ach. a. a. s. 217; jfr för medeltiden Tomas ab Aquino lära om blodsdopet PRE^3 XIX s. 414 r. 35 f.

[2]) Märkas bör, att Achelis' text i c. 19 flerstädes afviker från Riedels.

[3]) Härtill hörande akter äro: anmälan (ἀπογραφῆναι), vittnesbörd af anmälaren angående katekumenens vandel (st. 2), biskopens pröfning af den anmälde (st. 3), läsning öfver honom af det till den tiden hörande evangeliet samt upprepade frågor om det egentliga motivet till hans åstundan att bli en kristen (st. 4).

[4]) Denna förberedelse bestod i: baptizandens bad å torsdagen samt fasta å fredagen, i sammanhang hvarmed föreskrifves, att dopet skall uppskjutas för den kvinna, som har sin menstruation, till dess hon är ren (st. 5); å lördagen församlar biskopen baptizanderna, utför exorcismen öfver dem, blåser på dem, korstecknar dem å bröst, panna, öron och mun; därefter vaka de hela natten »vid det heliga ordet och vid böner» (st. 6).

[5]) Förloppet är därvid följande: dopvattnets invigning och baptizandernas afklädning (st. 7); invigning af besvärjelseoljan och krismaoljan (st. 8); abrenuntiation och smörjelse med besvärjelseoljan (st. 9); anslutning och bekännelse till Fadern, Sonen och den helige Ande (st. 10); dopet (trefaldig neddoppning, hvarje föregången af en trosfråga) (st. 11); smörjelse med krismaoljan (st. 12); handpåläggning och bön af biskopen jämte korsteckning och fridskyss samt salutation (st. 13); bön tillsammans med hela de troendes församling samt fridskyss af denna (st. 14).

beskrifningen af de nydöptas första kommunion med det egendomliga bruket af mjölk och honung jämte de vanliga nattvardselementen (c. 19, 15). Såsom i CH försiggår dopet med tillhörande akter äfven i HE (stat. 35 a, t. o. m. s. 155 r. 11), HA (stat. 34 a, t. o. m. s. 255 r. 24) HS (stat. 46 a, t. o. m. s. 319 r. 11), VF LXXIII 1—LXXIV 3, Test. II, 8, 9. Hos samtliga följer sedan äfven skildring af de nydöptas första kommunion (HE stat. 35 b, s. 155 r. 11—s. 156 r. 19), HA (stat. 34 b, s. 255 r. 24—s. 256 r. 20), HS (stat. 46 b, s. 319 r. 11—s. 320 r. 10), VF LXXIV 3—35, Test. II 10. Äfven slutförmaningen i CH c. 19, 15 har motsvarighet i de öfriga kyrkoordningarna, ehuru den hos dessa synes vara enklare affattad [1]).

Ehuru öfverensstämmelsen mellan dessa kyrkoordningars dopföreskrifter således är synnerligen framträdande, finnes dock en del differenser, såsom t. ex. i formuleringen af dopbekännelsen och bönerna, i smörjelsen efter dopet, som är dubbel hos alla utom CH, i antalet kalkar vid de nydöptas första kommunion, där HE och VF ha tre kalkar, en med vin, en med mjölk och honung samt en med vatten, då däremot CH, HA, HS icke ha den sistnämnda och Test. icke synes omtala någon annan kalk än den med vin [2]). Differenserna äro dock icke större än att samtliga dessa kyrkoordningars dopritual mer eller mindre fullständigt låta hänföra sig till den s. k. egyptiska typen [3]). Att CH:s dopordning i sitt nuvarande skick icke gärna kan vara af Hippolytus, är väl allmänt erkändt. Visserligen har Achelis [4]) påvisat detaljerade paralleller till CH:s dopordning hos både Tertullianus och Cyprianus samt anser det öfriga i denna dop-

---

[1]) De tillfoga dock till denna afslutning stycken, som äro paralleller till CH c. 29 d (jfr öfversikten s. 90, 91).

[2]) Man kan dock icke häraf såsom Rahmani (a. a. prol. pag. LII) med säkerhet sluta till att Test. icke alls känt till bruket att gifva de nydöpta mjölk och honung, särskildt som texten i Test. II 10 bär spår af att vara ofullständig och i oordning. Om kalken säges därstädes: calix vero miscetur vino cum aqua mixto ad significandum sanguinem et aquam lavacri, ut et homo interior, qui spiritualis est, mereatur ea quæ sunt similia, quemadmodum et corpus, hvarmed kan jämföras VF:s ord om vattenkalken: aquam uero in oblationem in indicium lauacri, ut et interior homo, quod est animale, similia consequa(n)tur sicut et corpus (VF LXXIV 16—19).

[3]) Om denna jfr t. ex. PRE[3]XIX s. 424 f.

[4]) a. a. s. 233 f.

ordning för blott obetydliga drag utan betydelse för det påpekade parallellförhållandet. Men det är att gå för lätt öfver de omtvistade ställena; en närmare undersökning visar tvärtom, att CH:s dopordning i det stora hela tillhör en långt senare tid [1]). Den verkliga Hippolytiska dopordningen har man trott sig finna å annat håll, nämligen i dopboken HE stat. 40', en upptäckt, som dock är ytterst omtvistad och osäker [2]).

De sista styckena i CH c. 19, nämligen st. 16 om de nydöptas fasta och st. 17 om sammankallande af alla katekumener på en gång, så att en lärare är nog, samt om deras bön och fasta, sakna direkta paralleller i de öfriga kyrkoordningarna [3]). Achelis (a. a. s. 101 f.) sätter parentes om dessa stycken, och fastän han medgifver, att skälen för och emot väga ungefär lika, anser han dem vara senare tillägg, tillfogade af en författare, som mer än CH:s lade vikt å fastandet före dopet. Funk (das Test. s. 237 f.) anser styckena vara ursprungliga, men anför såsom skäl härför blott, att Achelis' åsikt skulle bero å hans kända petitio principii om CH:s Hippolytiska ursprung. Men säkerligen har Achelis rätt däri, att dessa styckens plats efter den synnerligen detaljerade dopbeskrifningen, som tydligen afslutas med de sista satserna i c. 19, 15 (Riedel, § 149 hos Achelis), gifver dem karaktär af tillägg. En jämförelse med parallellskrifterna, som ju alla ha en afslutning liknande de sista satserna i CH c. 19, 15 men sakna dessa stycken (st. 16, 17), synes stödja Achelis' uppfattning. *CH c. 19, 16, 17.*

C. *CH c. 20—38.*

Vi komma så till den sista afdelningen i CH, c. 20—38. Såsom redan är nämndt skiljer sig CH i denna del från de öfriga kyrkoordningarna såväl genom en helt annan ordningsföljd mellan de särskilda canones som ock genom sakliga differenser.

---

[1]) Äfven Ach. (a. a. s. 215 f.) medgifver, att just denna del af CH lidit mest af omarbetningar och ändringar, särskildt gäller detta om symbolet (jfr ibid. anm. 1). Om detta jfr ytterligare Funk: das Test. s. 282 f., Harnack: Gesch. d. altchr. Lit. II 2 s. 513 anm. 1 samt Kattenbuschs undersökningar refererade s. 61, 62 i detta arbete.

[2]) Jfr angående v. der Goltz' åsikt härom detta arbete s. 65 f. samt om Drews motkritik detta arbete s. 56 anm. 3.

[3]) Om påskfastan i allmänhet handla CH c. 22 och dess paralleller (jfr öfversikten s. 88, 89). Test. II 20 erinrar i uttrycken något om CH men är allmänt hållen och talar ej såsom CH c. 19, 16 om »de (ny)döpta såväl som de andra, som hafva fastat med dem».

CH visar sig innehålla icke blott flera föreskrifter än de öfriga kyrkoordningarna utan mestadels också mera detaljerade. Flertalet af de stycken i CH, till hvilka ingen motsvarighet finnes i de nämnda kyrkoordningarna, möta därför i denna afdelning. Men till det mesta äfven i denna del af CH kunna paralleller påvisas i H-versionerna, VF och Test., då däremot CpH och AKVIII endast undantagsvis ha någon parallell. H-versionerna, VF och Test. visa sinsemellan stor öfverensstämmelse äfven ifråga om ordningsföljden mellan styckena.

Achelis [1]) finner den allra största oordning råda särskildt i denna del af CH. Knappast någon canon har riktig plats, ja t. o. m. de enskilda satserna ha råkat i oordning och måste omplaceras. Icke underligt att Achelis inför denna oordning och förvirring känner sig modfälld och frestad att alldeles uppgifva försöket att få någon ordning i CH. En utväg ur svårigheterna finner han visserligen i den iakttagelsen, att tilläggen i CH synas allesammans eller åtminstone till största delen tillhöra en betydligt senare tid än kärnan. Men bäst och säkrast var att äfven här rekonstruera CH:s text med eg. KO såsom norm, hvilken Achelis fann vara en bearbetning af CH [2]). På grund häraf ordnar Achelis om denna del af CH (c. 20—38 [3]), hvarvid han får följande ordningsföljd: c. 20 a, [4]) c. 32 a, c. 33 a, c. 20 b, c. 33 b, c. 34—36, c. 22, c. 24 a, c. 37, c. 28 a, b, c. 29 a, b, c. 30 b, c. 31 c, c. 21 a, b, c. 24 b, c. 25 a, b, i hvilken c. 26, c. 27 a inskjutas, sedan kommer återstoden af c. 25 b, resten af c. 27, där ordningen mellan de särskilda styckena är fullständigt omkastad, c. 29 c, d, c. 23 och slutligen c. 38 i stympadt skick [5]). Denna våldsamma omkastning af texten gör emellertid ett högst betänkligt intryck. Kan oordningen verkligen vara så stor och är den nya ordningen säkert den riktiga? Väl har denna del af CH varit mycket utsatt för ändringar, tillägg och bearbetningar icke minst under den praktiska användningen af denna kyrkoordning, men så oordnad som Achelis

[1]) a. a. s. 26 Å annat ställe (a. a. s. 145) säger han: »man hat den Eindruck, als ob ein mutwilliger Mensch hier gewirtschaftet hätte, um späteren Jahrhunderten ein Rätsel aufzugeben».

[2]) Jfr detta arbete s. 44 f.

[3]) Ach. a. a. s. 102 f. samt 143, 144.

[4]) Beteckningarna af de särskilda styckena äro här liksom eljes enligt öfversikten s. 82 f. i detta arbete.

[5]) Om c. 38 jfr detta arbete s. 5 anm. 6 och s. 45, 46.

påstår är den dock icke. Märkligt nog har CH:s förste utgifvare Haneberg icke observerat denna oordning utan tagit den traditionella texten för god; likaså bibehålla både Funk och Riedel CH:s vanliga textföljd utan några ändringar. Visserligen är ordningen i CH ej så logisk, som man fordrar af en modern skrift, men den kan fullt ut mäta sig med ordningen t. ex. i didaskalian eller i de apostoliska konstitutionerna. Trots alla konstaterade brister måste CH:s traditionella text anses fullt möjlig och begriplig. För den traditionella textordningen tala också öfverskrifterna till de särskilda canones. Man kan ju bestrida dessa öfverskrifters ursprunglighet såsom Achelis gör [1], men i alla händelser visa de, huru texten en gång uppfattats och att den redan då haft den traditionella ordningsföljden. Då Achelis icke på något sätt kan bevisa, att hans textföljd är den ursprungliga eller att eg. KO är normen för CH:s rekonstruktion [2], måste hans textrekonstruktion anses synnerligen godtycklig och förfelad. Den traditionella textföljden får därför äfven här anses såsom den riktiga.

Först i denna afdelning af CH kommer c. 20, som enligt öfverskriften handlar »om fastan å onsdag och fredag och i quadragesima» [3]. Den handlar dock icke blott härom (c. 20 a) *CH c. 20 a.*

[1]) a. a. s. 32; jfr detta arbete s. 6.

[2]) Enligt Achelis (Z. f. K. Gesch. B. XV s. 20) skall eg. KO vara norm för CH antingen den är en bearbetning af CH eller CH:s källa. Men endast i det fall, att eg. KO är en bearbetning af CH kan den ursprungliga CH restitueras på grundval af eg. KO, icke i motsatt fall, ty då vore det ju möjligt, att bearbetaren, som på eg. KO:s grund åstadkommit CH, mer eller mindre aflägsnat sig från den föreliggande källskriften, hvarför den sekundära skriften CH:s egentliga utseende icke med detta medel då kan återställas. Men att eg. KO är en bearbetning af CH, har Achelis icke bevisat; därför är det oberättigadt att ändra om CH:s text enligt eg. KO, i synnerhet som denna eljes är fullt försvarlig.

[3]) Den lyder efter Riedels text sålunda: »Till de fastdagar, som .... höra onsdagen, fredagen och quadragesima. Den, som dessutom gör ännu något särskildt, förvärfvar lön. Den, som dock afviker därifrån utom i fall af sjukdom eller olyckshändelse eller tvång, han öfverträder canon och strider mot Gud, som fastade för oss. Genom biskopens försorg skall bröd, som är renadt genom bön, skickas till katekumenerna, på det att de må ha del i kyrkans gemenskap». Såsom synes, är texten något korrumperad; redan på ett tidigt stadium tyckas afskrifvarna icke ha förstått den. Det utelämnade ordet ha afskrifvarna enligt Riedel (a. a. s. 214 anm. 3) slafviskt tecknat af efter föreskriften, utan att de förstått det. Haneberg—Achelis har: Diebus

utan i sin senare del äfven om eulogier till katekumenerna (c. 20 b). Achelis anser c. 20 vara äkta men delar den i tvänne delar och skjuter in mellan dessa c. 32 a och c. 33 a samt finner denna ordning vara den ursprungliga. Någon motivering härför annat än den, att eg. KO har den ordningen samt att c. 32 a ansluter sig väl till c. 20 (a), lämnas icke [1]. Men frånsedt att c. 20 a icke har någon motsvarighet i eg. KO, äro sådana skäl icke tillräckliga för en så våldsam omflyttning. I c. 20 a anser Achelis orden »et quadraginta» för oäkta, därför att en bestämmelse om quadragesimalfastan i c. 20 skulle strida mot den otvifvelaktigt äkta bestämmelsen i c. 22, att man skulle fasta under påskveckan, således under blott sex dagar före påsk. Achelis anför ett citat från Dionysius af Alexandria [2], som förutsätter sex dagars fasta, och hänvisar därjämte till att quadragesimalfastan förekommer först hos Origenes [3]. Men beträffande det sista citatet från Origenes kan det omöjligen i originaltexten haft en sådan lydelse, som Rufini öfversättning gifver [4]. Skulle quadragesimalfastan strykas i c. 20, borde där ha uppräknats bland fastedagarne äfven de i c. 22 omnämnda påskveckans dagar, om förteckningen skulle vara fullständig. Achelis måste således här antaga icke blott interpolation utan äfven textändring. Men Hanebergs—Achelis' text intygas äfven af Riedels. Någon egentlig motsägelse till c. 20 a behöfver c. 22 icke anses innebära. Vid närmare undersökning befinnes c. 22 innehålla en synnerligen ålderdomlig föreskrift om det gammalkyrkliga firandet af den judiska passahveckan. Ställd i samband med c. 20 a kan den anses inskärpa den särskildt stränga fastan under påskveckan, då man t. o. m. »icke skall tala något ord i glädje utan blott i sorg». Tydligen strider ett omnämnande af quadragesimalfastan i c. 20 a mot ett Hippolytiskt ursprung för denna canon, enär

---

jejunii, qui constituti sunt in canonibus, feria quarta et sexta et quadraginta (Ach. a. a. s. 102 f.). Enligt handskrifterna R och M: Zu den Fasttagen, welche feststehen (Riedel ibid.).

[1]) a. a. s. 144.

[2]) Ep. canon. Routh: rel. sacr.² III s. 229: ἐπεὶ μηδὲ τὰς ἓξ τῶν νηστειῶν ἡμέρας ἴσως μηδὲ ὁμοίως πάντες διαμένουσιν·

[3]) Hom. 10 in Lev. § 2: habemus enim quadragesimæ dies jejuniis consecratos.

[4]) Duchesne a. a. s. 242 anm. 1.

denna fasta ej kan påvisas för Hippolyti tid [1]. Vore denna canon af Hippolytus, hade man också väntat ett omnämnande äfven af lördagen såsom fastedag, denna speciellt romerska sed, och det så mycket mer som Hippolytus enligt en uppgift af Hieronymus [2]) skriftligen behandlat frågan, om man skulle fasta å sabbaten. Utan tvifvel representerar denna canon en långt senare tid än Hippolyti.

Beträffande innehållet i denna fastecanon, finna vi, att teorien

[1]) Batifoll menar, att redan Ireneus kännt till denna fasta (Eusebius hist. eccl. V 24, 12 f.), hvarför Hippolytus väl kunde ha vetat om den, men detta är felaktigt, ty Ireneus talar å anförda stället icke om fyrtio dagar utan om fyrtio timmar (jfr Theol. Quart. 1901: das Osterfasten und die Canones Hippolyti). Kasta vi en blick å fastedisciplinens allmänna utveckling i kyrkan, finna vi, att veckofastandet å onsdag och fredag är urgammalt och ställes redan af Didaché c. VIII, 1 i motsats till det judiska fastandet å måndag och torsdag: Αἱ δὲ νηστεῖαι ὑμῶν μὴ ἔστωσαν μετὰ τῶν ὑποκριτῶν· νηστεύουσι γὰρ δευτέρᾳ σαββάτων καὶ πέμπτῃ· ὑμεῖς δὲ νηστεύσατε τετράδα καὶ παρασκευήν. Såsom specifik romersk sed uppkom i början af tredje århundradet lördagsfastan (jfr om denna PRE³V s. 771 f.). Det kristna firandet af den ursprungligen judiska passahveckan såsom en speciell sorgens tid (jfr PRE³XIV s. 735 f.) kännetecknades väl framför allt genom fasta under denna tid. Ireneus, den äldsta auktoriteten för påskfastan, säger å det nyss anförda stället, att somliga fastade en, andra två, åter andra flera dagar samt en del oafbrutet i fyrtio timmar. Man åberopade (så t. ex. Tertullianus de oratione 18, 19, CSEL 20, 191, 11 f., de jejunio 2 CSEL 20, 275, 18) det missförstådda stället Mat. 9: 15, som kanske är den bibliska motiveringen för påskfastan, och fastade så länge som Herren hade legat i grafven, d. v. s. de dagar, »in quibus ablatus est sponsus». Allmänt iakttog man åtminstone påsklördagen såsom fastedag. Nästa steg i utvecklingen var sexdagarsfastan, en skärpning af påskfastan, som egde rum i senare hälften af tredje århundradet. Den representeras t. ex. af Dionysius af Alexandria (jfr det nyss anförda stället) och af syriska didaskalian, som föreskrifver fasta från måndagen till natten till söndagen (TU NF X 2 s. 107, r. 19) men särskildt sträng för fredagen och lördagen (a. a. s. 111 r. 24). Sista utvecklingsformen för påskfastan blef dock quadragesimalfastan, uppkommen troligen först i orienten under de sista stora förföljelserna och efter hand införd i både öster- och västerlandet. I Egypten inskärpes quadragesimalfastans iakttagande först af Athanasius (jfr Duchesne a. a. s. 242 f.), i västerlandet spåras denna fasta först i Ambrosii tid, (jfr Funk: Kirchengesch. Abhandlungen u. Untersuchungen I s. 260). Visserligen nämnes quadragesima redan i conc. Nic. can. 5, där det föreskrifves, att den första af de båda påbjudna årliga provinsialsynoderna skall hållas före quadragesima (μία μὲν πρὸ τῆς τεσσαρακοστῆς Hefele a. a. I s. 387). Men osäkert är, om den med detta uttryck betecknade tiden var en fastetid eller blott en förberedelsetid till påsken, afsedd för allehanda fromhetsöfningar, till hvilka naturligtvis äfven fastandet hörde.

[2]) ep. 71 MSL 22, 672, anfördt sid. 57 anm. 4 och s. 67 anm. 4 i detta arbete.

om en högre och lägre sedlighet ganska tydligt här framträder. För alla gäller fastebudet obligatoriskt å onsdag och fredag samt under quadragesima. »Den som dessutom gör ännu något särskildt, förvärfvar lön», heter det, hvarmed alltså en högre grad af sedlighet och förtjänst angifves [1]). Om den som utan giltigt förfall såsom sjukdom eller olyckshändelse eller annan tvingande omständighet underlåter att fasta heter det, att han »öfverträder denna canon och strider mot Gud, som fastade för oss». Fastandet är alltså icke längre något frivilligt, utan det är med gudomlig auktoritet, detta påbud gifves; canons bestämmelser äro Guds bud. Achelis stryker den egendomliga bestämningen till Gud »som fastade för oss», därför att den saknas i Bunsens öfversättning [2]) samt är patripassiansk [3]). Enligt Riedel [4]) förekommer uttrycket i alla handskrifter; det är väl snarare att anse såsom ett fulltonigt monofysitiskt uttryck än ett patripassianskt [5]). Totalintrycket af c. 20 a är, att den är ett senare tillägg liksom de tvänne närmast föregående styckena (c. 19, 16, 17), hvilka äfvenledes innehålla fasteföreskrifter fastän mer speciella. Då texten är synnerligen osäker och delvis omöjlig att återställa, kan man emellertid icke afgifva ett bestämdt omdöme om denna canon.

CH c. 20 b. Senare delen af c. 20 (b), som Achelis skjuter in längre fram midt i c. 33 men i Riedels text står kvar i c. 20, handlar om de s. k. eulogiernas [6]) sändande till katekumenerna [7]). Biskopen

---

[1]) Fastandets karaktär af meritum inför Gud framhålles redan tidigt t. ex. af Tertullianus de jejunio: Non tantum obsequi ei [Deo] debeo, sed et adulari (CSEL 20, 291, 25); nam qui in istis servit, placabilis et propitiabilis Deo nostro est (a. a. 293, 24 f.) o. a.

[2]) Jfr om denna s. 3 i detta arbete.

[3]) Achelis a. a. s. 103 anm., s. 217 anm.

[4]) Riedel a. a. s. 214 anm. 4.

[5]) Jfr formeln ὁ θεός . . . ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς.

[6]) Om eulogier se BEL s. 577 ordet eulogia och PRE[3]V s. 593 f. Ordet eulogi, egentligen skönt, välljudande tal, förekommer i flera betydelser såsom prästerlig välsignelse, nattvarden, den konsekrerade hostian o. a. Här står det i betydelsen »det genom bön renade brödet» och får icke förväxlas med den konsekrerade hostian utan betecknar det till offer framburna brödet, af hvilket hostian blef tagen. Jfr äfven Wansleben (a. a. s. 100): Les Euloges, sont des pains-benits, & non consacrez, qu'ils distribuent au peuple après la Messe. Ils ont la même figure, & la même forme que les Corbans, excepté qu'ils sont plus petits, & qu'on y met du sel; à cause que Dieu avoit ordonné dans l'ancienne Loi, qu'il y en eût dans toutes les oblations, lors qu'il dit: In omni oblatione tua offeres sal.

[7]) Då dessa plägade sändas till katekumenerna såsom ett slags faste-

skall draga försorg om att »bröd, som är renadt genom bönen», sändes till katekumenerna, på det att äfven de må ha del i kyrkans gemenskap. Parallellerna härtill äro kringströdda i de öfriga kyrkoordningarna, HE stat 37 s. 158, r. 5, 6, s. 159, r. 8, 9 [1]), HA stat. 36 (s. 257 r. 24, 25, s. 258 r. 29, 30 [2]), HS stat. 48 (s. 321 r. 13—15, s. 322 r. 18, 19 [3]), VF LXXV 1—3, 34, 35 [4]) och Test. II 19 [5]). CpH och AKVIII fattas [6]).

I stället för benämningen »bröd, som är renadt genom bönen» möter i CH c. 33 och c. 34 enligt Hanebergs—Achelis' öfversättning (Ach. a. a. s. 106, 110) uttrycket »panis ἐξορκισμοῦ». Riedel (a. a. s. 211 f.) lämnar å båda ställena en lucka i texten, eftersom den ursprungliga lydelsen icke mera kan utrönas. I H-versionerna förekomma benämningarna »the bread of blessing», »a piece (portion) of the mystic bread» (samtliga i HE), »(the) bread of exorcism» (i HA och HE), i VF »panis exorcizatus». De sista kyrkoordningarna låta katekumenerna få äfven en bägare (vatten), en motsvarighet till nattvardskalken liksom eulogien till nattvardsbrödet. Såväl brödet som vattnet ansågos genom invigningen (bönen) få exorciserande kraft [7]). Sedan att sända

spis särskildt under den dopet omedelbart föregående fastetiden, hvilken i regel sammanföll med den öfriga församlingens fasta före påsk, talar denna omständighet för att denna canon har den riktiga platsen omedelbart efter canon om quadragesimalfastan.

[1]) HE (Horner a. a. s. 158 r. 5, 6): To the catechumens let them give the bread of blessing and the cup; (s. 159, r. 8, 9) And likewise the catechumens shall receive a piece of the mystic bread; det sista förekommer äfven i dupletten stat. 38 (a. a. s. 161 r. 17, 18).

[2]) Liknande HA men å sista stället »the bread of exorcism».

[3]) Liknande de föregående men å båda ställena fråga om »bread of exorcism».

[4]) Catecuminis uero panis exorcizatus detur et calicem singuli offerant; Similiter et catecuminus exorcizatum id ipsut accipiat.

[5]) Primo dimittantur catechumeni, suscipientes benedictionem ex fractione panis (i. e. eulogiam).

[6]) CpH XXI och AKVIII 31 περὶ περισσευμάτων omtala eulogier såsom det öfverblifna efter oblationer till fördelning bland klerus i bestämda delar.

[7]) Om invigdt bröd, vatten och olja såsom exorcistiska medel talas t. ex. i en af bönerna i HE stat. 40[1] (jfr detta arbete s. 17), nämligen »the prayer of consecration for those who bring the bread and water or oil to be blessed in the holy forty (days), after the examination of those who are to be baptised». (Horner a. a. s. 164). Där läses: »God, my Lord Jesus Christ, lover of man, who alone hast mad oblation . . . . . Thou, the Mediator, the Chief Priest for every soul, and the healing for those who are suffering. Thou whose name is sanctified by the holy ones, may the power which

eulogier äfven till katekumener torde vara jämförelsevis sen. Utom i dessa kyrkoordningar omtalas den först i femte århundradet af Augustinus [1]. Hippolytiskt ursprung för denna c. 20 b är väl därför icke sannolikt, utan den torde tillhöra en senare tid.

CH c. 21 a. CH c. 21 »om alla prästers och församlingens dagliga sammankomst i kyrkan» handlar i sin förra hälft (c. 21 a) om kleri och församlingens dagliga sammankomst i kyrkan, men i sin senare del (c. 21 b), som icke antydes i öfverskriften, om de sjukas besök i kyrkan [2]. Presbytererna, diakonerna, hypodiakonerna [3], anagnosterna och hela församlingen skola sammankomma dagligen vid hanegället i kyrkan. Därvid skola förekomma böner, psalmer och föreläsning af skrifterna samt återigen böner enligt apostelns föreskrift: »Håll på med läsningen till dess jag kom-

---

enlightens thy name lighten upon the oil and water and bread and make them to become safety and healing and purification for those who offered in faith, for thy name is restoration to us, and redemption, revelation, and sanctification .... Huru flytande gränsen var mellan dessa medels användning för botande af kroppslig sjukdom och för själens renande, synes ännu tydligare af Serapions bön n:r XVII (TU NF II 3 b s. 13 f., egentligen en utvidgning och bearbetning af n:r V) εὐχὴ εἰς ἔλαιον νοσούντων ἢ εἰς ἄρτον ἢ εἰς ὕδωρ. Ἐπικαλούμεθα σὲ ... ὥστε ἐκπέμψαι δύναμιν ἰατικὴν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν τοῦ μονογενοῦς ἐπὶ τὸ ἔλαιον τοῦτο, ἵνα γένηται τοῖς χριομένοις ἢ μεταλαμβάνουσιν τῶν κτισμάτων σου τούτων εἰς ἀποβολὴν πάσης νόσου καὶ πάσης μαλακίας, εἰς ἀλεξιφάρμακον παντὸς δαιμονίου, εἰς ἐκχωρισμὸν παντὸς πνεύματος ἀκαθάρτου, εἰς ἀφορισμὸν παντὸς πνεύματος πονηροῦ, εἰς ἐκδιωγμὸν παντὸς πυρετοῦ καὶ ῥίγους καὶ πάσης ἀσθενείας, εἰς χάριν ἀγαθὴν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτημάτων, εἰς φάρμακον ζωῆς καὶ σωτηρίας, εἰς ὑγείαν καὶ ὁλοκληρίαν ψυχῆς σώματος πνεύματος, εἰς ῥῶσιν τελείαν κ. τ. λ. De nämnda medlen skola alltså efter invigning genom bön tjäna både till att fördrifva hvarje slags sjukdom och desslikes till syndernas förlåtelse. Att de kommo i användning å katekumenerna berodde därpå, att katekumenerna likställdes med de sjuka, ty båda kategorierna voro ju mer eller mindre under demonernas herravälde. Att själfva brödet skulle behöfva exorcistiskt renas, torde ej vara den ursprungliga meningen med CH:s uttryck (jfr parallellerna och de nyssnämnda bönerna).

[1]) De peccat. merit. et remiss. lib. II c. 26, 42: »Et quod accipiunt (sc. catechumeni), quamvis non sit corpus Christi, sanctum est tamen et sanctius quam cibi quibus alimur, quoniam sacramentum est.»

[2]) Achelis placerar c. 21 långt fram efter c. 31 om eukaristiens utdelning genom diakonen och före c. 24 b om sjukas vistelse å begrafningsplatsen. Ordningen skall enligt Achelis vara efter eg. KO. Men att c. 21 genom denna godtyckliga omflyttning fått en bättre plats, är svårt att inse.

[3]) Om Achelis läsart här och hans därpå grundade hypotes jfr s. 109 anm. 3 i detta arbete.

mer[1].» Den af klerus, som uteblifver utan att vara sjuk eller bortrest, skall uteslutas. Canon afser alltså en daglig sammankomst tidigt på morgonen i kyrkan och gäller speciellt klerus, hvars särskilda grader uppräknas så när som på biskopen, hvars närvaro icke synes ha varit nödvändig vid denna gudstjänst. Klerus drabbas af straff vid förfallolöst uteblifvande; för laici omtalas däremot i sådant fall ingen straffpåföljd. Men att man var angelägen om att äfven de sistnämnda skulle infinna sig till denna gudstjänst, visa särskildt förmaningarna i c. 27 c [2]. Då hypodiakoner väl äro okända för Hippolyti tid [3], kan deras omnämnande i c. 21 a icke gärna förenas med ett Hippolytiskt ursprung till denna canon, utan den måste anses tillhöra en senare tid. Parallellerna till c. 21 a finnas i HE stat. 46, HA stat. 45 och HS stat. 60 senare delen [4] (b), hvilka alla föreskrifva en daglig sammankomst, obligatorisk för klerus (diakoner och presbyterer [5]) på den plats biskopen bestämmer. Sedan de församlats, skola de undervisa dem, som äro i kyrkan, hvarmed väl åsyftas katekumenerna och andra församlingsmedlemmar, som infunnit sig; efter bönen skola de återvända hvar och en till sin gärning. Liknande stycke saknas alldeles i VF, men Test. I 26, 27 ha utförliga föreskrifter rörande morgongudstjänsten. Biskop, presbyterer, diakoner och öfriga klerus samt de troende församlas vid soluppgången, och gudstjänst hålles efter ett i Test. meddeladt utförligt ritual (I 27). Men denna morgongudstjänst förekommer dock icke dagligen utan, såsom sammanhanget visar, blott då eukaristien firas d. v. s. å lördag och söndag samt fastedagar d. v. s. onsdag och fredag [6]. AKVIII 38, 39 innehålla också en

---

[1]) 1 Tim. 4: 13: ἕως ἔρχομαι πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει κ. τ. λ.

[2]) Om förhållandet mellan gudstjänsten i c. 21 a och de i c. 26 och 27 omtalade se längre fram.

[3]) Jfr. s. 112 anm. 4 i detta arbete.

[4]) Horner a. a. s. 327 r. 4—11.

[5]) HE och HS nämna diakoner före presbyterer öfverallt i stycket, HA blott i öfverskriften.

[6]) Test. I 32 omtalar en »collaudatio quotidiana», men den har ingenting att skaffa med den offentliga morgongudstjänsten, till hvilken äfven församlingen infann sig. Nämnda gudstjänst eller bönestund ålåg presbytererna i kyrkan, men de skulle förrätta den »singuli sibi præscripto tempore» enligt det i I 32 meddelade ritualet. Emellertid synes det af detta som om äfven »populus» var närvarande; att sluta af föreskriften om midnattsbönen

beskrifning å morgongudstjänsten med böneformulär, men den är af helt annan typ än de nyssnämnda kyrkoordningarnas.

CH c. 21 b. Resten af CH c. 21 (b) om sjukas besök i kyrkan, lofvar bot åt sådana sjuka, som besöka kyrkan för att bli delaktiga af »bönevattnet och böneoljan», för så vidt de icke äro svårt sjuka; men den svårt sjuke skall klerus, som känner honom, dagligen besöka. Achelis har en helt annan text [1]) och finner därför, att här är fråga om besök i kyrkan af de sjuka för att bedja eller för att man skall bedja för dem. Men äfven här är Riedels text att föredraga såsom bättre betygad (af R och M). De i denna förekommande egendomliga uttrycken »bönevattnet och böneoljan» få icke tolkas blott såsom omskrifningar för bön utan afse säkerligen vatten eller olja, som genom bön invigdes till de sjukas botande [2]). Dessa element erhöllo nämligen genom invigningen exorcistisk kraft till att fördrifva demonerna och därigenom äfven sjukdomarna [3]). Någon skillnad mellan νοσοῦντες

(I 32 Rahm. a. a. s. 79) var det förmodligen blott »perfectiores» bland församlingsmedlemmarna som jämte »coetus sacerdotalis» skulle deltaga äfven i denna morgongudstjänst. Dock är I 32 af allt att döma bildadt efter I 26 af Test:i kompilator. Rahmani (a. a. prol. pag. XLVI) håller före, att beskrifningen af morgongudstjänsten i Test. I 26 erinrar om Plinii beskrifning af de kristnas gudstjänst i brefvet till Trajanus (bland ep. Trajani X, 97). Men en närmare jämförelse af de båda skildringarna visar, att olikheten dem emellan är större än likheten (jfr Funks kritik das Test. s. 70 f.).

[1]) Ach. a. a. s. 123: Ceterum quod ad infirmos pertinet, medicina ipsis in eo posita est, ut frequentent ecclesiam, ut fruantur oratione, excepto eo, qui morbo periculoso laborat; talis a κλήρῳ visitetur quotidie, qui certiorem reddunt eum (sc. episcopum enligt Achelis). Jfr härmed Riedels text (a. a. s. 214): Den Kranken aber bringt es Heilung, wenn sie in die Kirche kommen, um des Gebetswassers und des Gebetsöls teilhaftig zu werden, es sei denn dass der Betreffende schwerkrank ist; einen solchen soll der Klerus, welcher ihn kennt, täglich besuchen.

[2]) Om oljans invigning talas i CH c. 3 i beskrifningen af biskopens första mässa: Ist Öl da, bete er darüber ebenso, sind mehrere da, so verteile er die einzelnen Abschnitte; es ist jedoch eine Kraft. (Riedel a. a. s. 202.)

[3]) Jfr de nyss anförda bönerna ur HE stat. 40^{I} s. 164 r. 5 f. och Serapions bön n:r V och XVII samt bönen n:r VI: χειροθεσία μετὰ τὴν εὐλογίαν τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἐλαίου. Äfven AK VIII 29 innehåller en bön περὶ δὲ ὕδατος καὶ ἐλαίου i hvilken det bl. a. heter: αὐτὸς καὶ νῦν διὰ Χριστοῦ ἁγίασον τὸ ὕδωρ τοῦτο καὶ τὸ ἔλαιον ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ προσκομίσαντος ἢ τῆς προσκομισάσης καὶ δὸς δύναμιν ὑγείας ἐμποιητικήν, νόσων ἀπελαστικήν, δαιμόνων φυγαδευτικήν, πάσης ἐπιβουλῆς διωκτικὴν διὰ „Χριστοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν", μεθ᾽ οὗ κ. τ. λ.

och ἐνεργούμενοι göres icke, utan de senare innefattas i de förra. Detta är ett ålderdomligt drag, eftersom redan i AKVIII 7 ἐνεργούμενοι framträda såsom en särskild grupp. Om de sjuka infunno sig i kyrkan, blefvo de delaktiga af dessa botemedel [1]. Den, som var så svårt sjuk, att han icke kunde komma i kyrkan, skulle klerus, som kände honom, d. v. s. diakonerna och den af dem underrättade biskopen (jfr CH c. 24), dagligen besöka. Dessa besök afsågo naturligtvis i främsta rummet den sjukes vård och botande [2]. Det nära sammanhanget med förra delen af c. 21 (a) talar för att äfven denna senare del (21 b) har samma ursprung. Några direkta paralleller till detta stycke om de sjukas gudstjänstbesök finnas icke i de öfriga kyrkoordningarna.

Canon 22 har till öfverskrift: »om den judiska passahveckan; att man i den skall afhålla sig från glädje, och hvad man skall äta i den. Om den, som befinner sig i främmande land och icke känner till passahfastan». Såsom denna öfverskrift angifver, talas i denna canon om det kristna firandet af den judiska passahveckan: »den judiska passahveckan skall hela församlingen uppmärksamt iakttaga, att de fasta i den (och afhålla sig) från hvarje lust, så att de icke tala något ord i glädje utan blott i sorg». Det följande, ett slags motivering [3]) till denna stränga fasteföreskrift, är säkerligen en interpolation. Där talas nämligen icke *CH c. 22.*

---

[1]) Enligt Serapions bön n:r V medförde de sjuka själfva de »κτίσματα», som de ville låta inviga till sådant ändamål.

[2]) Jfr med den sista satsen om kleri besök hos den sjuke CH c. 24 och paralleller (öfversikten s. 88, 89) samt Test. I 31 (Rahmani a. a. s. 75 r. 10 f.). HE stat. 37 (Horner a. a. s. 159 r. 19—26) har ett särskildt tillägg »om gåfvan till den sjuke», hvilket innehåller bemyndigande för diakonen att i nödfall gifva eulogien åt den sjuke.

[3]) . . . »eftersom de veta, att alltets Herre, som icke kunde lida, i den (veckan) led för oss för att, därigenom att han utstod lidandet, befria oss från det lidande, som vi förtjänte för våra synders skull. Men låtom oss också hafva andel i det lidande, som han tog på sig för oss, på det att vi må blifva hans medarfvingar i hans rike» (Rom. 8:17). Achelis, som håller före, att alla »parafraserande omskrifningar af mestadels mystiskt innehåll» (a. a. s. 146) äro interpolationer, anser äfven detta stycke vara en interpolation (a. a. s. 115) och jämför denna mystiska tankegång med ett ställe ur den under Origenes namn förekommande kommentaren till Job (Migne SG 17 col. 374), där liknande uttryck påträffas. Jfr äfven AKVIII 12 (Funk, Did. et Const. I pag. 508 r. 9): σταυρῷ προσηλώθη ὁ ἀπαθής samt Test. I 28 (Rahm. a. a. s. 61): Ipsum confitemur, passibilem et impassibilem etc.

om fastan utan om Kristi lidande och dess betydelse, och därigenom afbrytes tydligen sammanhanget mellan föreskrifterna i förra hälften af c. 22 och i dess senare del. Något sådant stycke finnes ej heller i parallellskrifterna. Efter detta afbrott fortsättes med föreskriften, att passahspisen är allenast bröd och salt samt vatten, alltså den vanliga fastespisen [1]. Sedan omtalas de fall, då påskfastan kunde tänkas bli uraktlåten, såsom vid sjukdom, eller om man befann sig på en plats, där ingen kristen funnes, och således i okunnighet om påskterminen hängaf sig åt glädje. Man blef därigenom icke befriad från att fasta, utan i sådana fall skulle passahfastan värdigt iakttagas efter pingst. Därigenom skulle man förstå de omständigheter, som framtvingat ändringen, att det icke varit en afsiktlig försummelse eller mening att fira en särskild passah och sålunda »lägga en annan grund än den, som är lagd» (1 Kor. 3: 11). Möjligen är äfven detta förklarande tillägg en senare tillkommen afslutning å canon [2]. Någon liknande sats finnes icke hos parallellskrifterna.

Författaren, som använder den egendomliga benämningen »den judiska passahveckan», synes känna till passah blott såsom en sorgens tid. Någon antydan om att passah (πάσχα Ach.) här skulle innefatta både sorge- och glädjetid, d. v. s. omfatta äfven uppståndelsefesten, finnes icke, ännu mindre att passah skulle beteckna blott en glädjefest. Såväl benämningen som sorgekaraktären äro synnerligen ålderdomliga drag; man måste gå tillbaka till andra och tredje århundradena för att finna den ursprungligen judiska passah [3]) såsom självständig högtid, som väl vanligen efterföljdes af

---

[1]) Jfr t. ex. PRE³V s. 777 r. 52 f. Om saltets betydelse vid måltider i antiken se citat hos F. J. Dölger: der Exorzismus im altchristlichen Taufritual (Paderborn 1909) s. 94 f.

[2]) Den rekonstruerade canon torde alltså lyda ungefär så: »den judiska passahveckan skall hela församlingen uppmärksamt iakttaga, så att de i den fasta (och afhålla sig) från hvarje lust, så att de icke tala något ord i glädje, utan blott i sorg. Passahspisen är allenast bröd och salt samt vatten. Om någon är sjuk eller befinner sig å en ort, där ingen kristen är, och gläder sig under passahtiden utan att känna till den fastställda terminen för den, (eller någon annan för sjukdom?) så skola de fasta efter pingst och värdigt iakttaga passah.» Om fasta hos kopterna jfr Wansleben a. a. s. 71 f.

[3]) Huru olika man tänkte sig förhållandet till judiska seder i senare tider visar t. ex. Can. apost. 70 (Funk, Did. et Const. I pag. 584 r. 20—23): Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ ἄλλος κληρικὸς νηστεύει μετὰ Ἰουδαίων ἢ ἑορτάζει μετ' αὐτῶν . . . . . καθαιρείσθω· εἰ δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω.

uppståndelsefesten, men till sin karaktär bestämdes af erinringen om Kristi lidande och död samt hvila i grafven. Från fjärde århundradet sammansmälta efter hand passah och uppståndelsefesten, hvarför passah (πάσχα) då betecknar firandet såväl af Jesu död som af hans uppståndelse. Det senare firningsämnet blir emellertid alltmer dominerande och gifver till sist passah (πάσχα) karaktär af glädjefest, trots de uppståndelsesöndagen föregående fastedagarna [1]. Med rätta framhåller därför Drews [2], att en författare, som haft kännedom om passah i senare tiders betydelse, kan icke gärna ha affattat en canon sådan som c. 22. I fjärde århundradet skulle den icke fått en sådan lydelse, ty då hade passah faktiskt blifvit en glädjefest. Undersöka vi Hippolyti uppfattning af passah, antydes den i hans skrift περὶ τοῦ ἁγίου πάσχα [3], af hvilken dock endast obetydliga fragment finnas kvar. Där talas om korsfästelsen, nedstigandet till hades, nattvardens instiftande och Getsemane, men ej om uppståndelsen, ehuru den i förbigående omnämnes. För så vidt man kan döma af dessa fragment, synes Hippolytus haft den urkristliga uppfattningen af passah. Från denna synpunkt möter alltså icke något hinder för ett Hippolytiskt ursprung till denna canon; men då inga närmare anknytningspunkter kunna påvisas mellan denna canon och Hippolyti framställning, kan endast en sådan öfverensstämmelse ej vara tillräckligt bevis för Hippolyti författarskap.

Paralleller till CH c. 22 äro, såsom öfversikten (s. 88) angifver, HE stat. 41, HA stat. 40, HS stat. 55 [4]. Det är dock endast till den senare delen af CH c. 22 H-versionerna bilda motsvarighet, i det att de hufvudsakligen tala om de fall, då afvikelser kunna ske från den föreskrifna fastan. HA och HS inledas med bestämmelsen, att fastan skall icke tillräknas den,

---

[1]) Jfr Drews artikel: Passah, altkirchliches, liturgisch i PRE³XIV s. 734 f.

[2]) a. a. s. 739.

[3]) Berlinereditionen I 2: Hippolyts kleinere exegetische und homiletische Schriften s. 267—271.

[4]) Öfverskriften till HE stat. 41 är enligt Horner: Concerning that it is not fitting for any man to eat during the fasts of the Pascha (Fāsīka), except at the time, in which it is proper to eat (a. a. s. 179 r. 16 f.). Liknande äro HA:s och HS:s öfverskrifter. Om textdifferenser se närmare Horner a. a. pag. XXII.

som af glupskhet i förtid bryter fastan [1]). Samtliga omtala blott två dagars fasta, nämligen å fredag och lördag, och låta den sjuke (eller hafvande, HE), som icke kan fasta dessa båda dagar, fasta å sabbaten (lördagen), då han skall nöja sig med fastespisen bröd, salt och vatten [2]). Om någon är ombord å ett skepp (å sjön HA; å resa HS) eller eljes tagit miste om dagen, så skall han fasta efter pingst [3]). Canons afslutning visar hos samtliga H-versioner en osäker text. VF (LXXVII 5—16) öfverensstämmer med H-versionerna [4]) och har liksom dessa en osäker text i slutet af hithörande stycke. Test. II 20 föreskrifver, att biskopen skall låta förkunna, att ingen får smaka något före fastans afslutning, och att fastan icke tillräknas den, som bryter häremot. Om en hafvande kvinna är sjuk och icke kan iakttaga fasta under dessa två dagar [5]), så må hon fasta den andra dagen och på den första taga bröd och vatten [6]). Om Test. sålunda öfverensstämmer med de nyssnämnda kyrkoordningarna, saknar Test. dock de hos dem förekommande bestämmelserna om påskfastans ersättande med fasta efter pingst för sjöfarande o. a. CpH och AK VIII ha ingen parallell till CH c. 22.

I hvilket förhållande CH:s fasteföreskrifter i c. 22 stå till parallellskrifternas, är omtvistadt. Achelis håller denna canon för äkta Hippolytisk, ja använder den för att närmare bestämma

---

[1]) HE saknar denna bestämmelse.

[2]) HE och HA nämna icke salt, ehuru det torde vara underförstådt, eftersom det väl var en nödvändig krydda till det då såväl som nu i Medelhafsländerna vanliga osaltade brödet, jfr t. ex. Dölger a. a. s. 94.

[3]) HE och HS ha äfven uttrycket »i andra månaden», HA »efter de femtio» (dagarna).

[4]) VF har: »post quinquagesimam» samt nämner blott bröd och vatten.

[5]) D. v. s. fredagen och lördagen, desamma som nämnas i Test. II 18 (Rahm. a. a. s. 139): Diebus paschæ præsertim ultimis (nempe) feria sexta et sabbato, diu noctuque fiant tot orationes, quot cantica.

[6]) Här är stor likhet med VF, fastän Test. skärper dess föreskrift: VF LXXVII 7—9 (Hauler a. a. s. 116): Si quis autem in utero habet et aegrotat et non potest duas dies ieiunari, in sabbato ieiunet propter necessitatem, contenens panem et aquam; Test. II 20 (Rahm. a. a. s. 143): Si mulier prægnans ægrotet, et nequeat observare jejunium illis duobus diebus, jejunet altera die, sumatque in prima panem et aquam. Kopt. arab. Test. (Rahm. a. a. s. 142 anm. 1), en ytterligare bearbetning, säger: Si mulier prægnans ægrotet, nequeatque jejunium observare quadragesimale, jejunet feria quarta et feria sexta.

tiden för CH:s uppkomst [1]. Då Hippolytus här icke hänvisar till sina egna beräkningar angående påskterminen utan nöjer sig med den bekväma men dock kanske anstötliga hänvisningen till judarnas passah, talar detta för att CH är uppkommen före år 222, vid hvilken tid ungefär Hippolytus utgaf sin påskkalender [2]. Otvifvelaktigt måste man instämma med Funk, att Achelis här gör sig skyldig till cirkelbevis; åtminstone tid och ort för CH måste först vara med säkerhet bestämda, innan man kan bestämma författaren och den tid i hans lif, till hvilken skriftens uppkomst lämpligast kan hänföras [3]. Beträffande eg. KO (HS) anser Achelis, att dess föreskrift om två dagars påskfasta är ett bevis för denna skrifts uppkomst under förföljelsernas tid [4]. Å annat ställe [5] säger han, att om också eg. KO c. 55 talar om tvådagarsfasta, utesluter detta dock icke en sexdagarsfasta på samma vis som (syr.) didaskalian föreskrifver, nämligen en mildare fasta under de första dagarna i veckan och en strängare under fredagen och lördagen [6]. Enligt Funk [7] har CH c. 22 en påskfasta å sex dagar, och redan denna omständighet utesluter Hippolytiskt ursprung till denna canon, eftersom fastedisciplinen vid Hippolyti tid icke hade utvecklats till sexdagarsfasta. Då eg. KO c. 55 föreskrifver fasta blott på de två sista dagarna i påskveckan, skulle alltså den enligt Achelis yngre skriften eg. KO representera ett äldre stadium, nämligen tvådagarsfastan, i förhållande till den äldre skriften CH, som skulle representera ett yngre stadium, nämligen sexdagarsfastan, hvilket innebure en orimlighet. Argumentet förfaller dock inför Achelis' erkännande, hvilket Funk icke synes ha märkt, att

---

1) a. a. s. 103, 226 f.

2) Omnämnd å Hippolyti staty under titeln ἀπόδειξις χρόνων τοῦ πάσχα κατὰ ἐν τῷ πίνακι; jfr äfven Eus. h. e. VI 22, 1.

3) das Test. s. 272.

4) PRE³I s. 737 r. 27. Liknande åsikt har äfven Rahmani (a. a. prol. pag. XX), som säger, att eftersom eg. KO känner blott två dagars påskfasta, men AKV 18, didaskalian c. 21 och Dionysius af Alexandria epist. ad Basilidem (Pitra, Jur. eccles. gr. hist. et monum. pag. 544) däremot sex, så bör eg. KO förläggas till tiden före midten af tredje århundradet.

5) PRE³V s. 774 r. 42.

6) »Darum sollt ihr vom zehnten an, das ist der Montag unter den Tagen des Passah, fasten und nur Brot, Salz und Wasser in der neunten Stunde geniessen bis zum Donnerstag; Freitag und Sonnabend aber sollt ihr gänzlich fasten und gar nichts geniessen» (TU NF X 2 s. 111 r. 32—35).

7) das Test. s. 233 f.

eg. KO mycket väl kan känna till en sexdagarsfasta. Hade CH känt till en strängare fasta under de två sista dagarna i påskveckan, hade man väntat någon särskild föreskrift därom, särskildt som CH talar om fastespisen. Men den talar helt allmän om fastan under den judiska passahveckan och om fastespisen under den tiden. I förhållande till de öfriga kyrkoordningarnas föreskrift om absolut tvådagarsfasta synes CH:s mera obestämda fasteföreskrifter snarare representera ett tidigare stadium i fastedisciplinens utveckling, eftersom den ju i allmänhet gick mot både strängare och längre observans. Hvad Funks påstående beträffar, att CH bestämdt känner till en sexdagarsfasta [1]) (i analogi med t. ex. syr. didaskalian eller Dionysius af Alexandria), torde detta icke vara så säkert, eftersom c. 22 i detta hänseende uttrycker sig tämligen obestämdt [2]).

CH c. 23. CH c. 23 har öfverskriften: »att läran är större än hafvet och att man måste gå ut för att söka den». Denna canon innehåller förmaningar att icke rubba läran, d. v. s. framför allt traditionen, som här tillskrifves apostoliskt ursprung [3]). Den saknar paralleller i de öfriga kyrkoordningarna. Achelis anser denna canon höra till afslutningen af CH och placerar den därför i det af honom komponerade slutet till denna skrift [4]). Denna placering kan icke motiveras med eg. KO:s ordningsföljd, eftersom den icke har

---

[1]) das Test. s. 233 f.

[2]) Fasthåller man, att CH c. 22 påbjuder en sexdagarsfasta, bevisar dock den af Funk åberopade undersökningen (Kirchengesch. Abh. u. Unters. I s. 241 f.) ingalunda, att man icke redan före midten af tredje århundradet åtminstone i stränga kretsar skulle ha iakttagit och äfven önskat allmänt påbjuda en. sexdagarsfasta, för hvilken önskan CH c. 22 då kan anses vara ett uttryck.

[3]) C. 23 lyder efter Riedels text (a. a. s. 215) ungefär så: »Äfven våra bröder biskoparna hafva i sina städer enligt våra fäders, apostlarnas, befallningar (mandata apostolorum Ach.) träffat anordningar, som vi icke kunna omnämna, för att uppfylla vår tjänst. Men ingen af våra efterträdare må ändra dem, emedan han har sagt, att läran är större än hafvet och icke har någon ände. För den skull gå vi ut att söka läran i hvarje form och antaga den, om vi ha funnit den». Det såväl i öfverskriften som canon anförda citatet »att läran är större än hafvet och icke har någon ände» är af osäkert ursprung. Riedel (ibid. anm. 10) anför Jes. 11: 9; Hab. 2: 14; Job. 11: 9, men intet är fullt motsvarande.

[4]) Achelis a. a. s. 135, 136, §§ 252—254.

något liknande stycke [1]. Enligt Achelis är i denna canon tydligt uttaladt, att CH fordrar för sig titeln ἀποστολικὴ παράδοσις; författaren hänför icke blott hela innehållet i sin skrift till apostolisk tradition, utan han vet också, att det finnes mycket mera, som kan föras tillbaka till apostlarnas anordningar, än hvad han i denna skrift kan uppräkna, och för att åskådliggöra traditionens oerhörda omfattning, anför han citatet om läran, som är större än hafvet. Han vet, att icke blott han och hans församling äro i besittning af denna apostoliska tradition, utan den påträffas i alla kyrkor öfver hela jorden. Det här såväl som i CH:s öfverskrift framhäfda apostoliska ursprunget är, säger Achelis [2], icke någon fiktion utan ett uttryck för den i västerlandet omkring år 200 utbredda föreställningen, att alla viktigare institutioner i kyrkan härstammade ända från apostlarna, så att en biskop, som skref en kyrkoordning, förordnade i själfva verket icke något annat, än hvad apostlarna redan hade sagt. Funk däremot anser [3], att »mandata apostolorum» böra tagas i egentlig mening liksom i öfverskriften, så att Hippolytus här alltså framställes såsom en verklig apostlalärjunge, som således skulle ha mottagit förordningar direkt af apostlarna. Häri finner Funk naturligtvis ytterligare ett vittnesbörd mot Hippolyti författarskap till CH. Men Funk pressar uttrycken för mycket, när han i c. 23 finner Hippolytus betecknad såsom apostlalärjunge i egentlig mening, icke heller kan något annat ställe i CH gifva stöd åt en sådan tolkning. Säkerligen vill författaren blott framhålla, att de kyrkliga föreskrifterna och ordningarna äro apostolisk tradition. Anmärkningsvärdt är, att med undantag af CH:s öfverskrift, som tydligen är af sekundär karaktär [4], blott denna canon talar om något sådant. Styckets plats midt ibland de speciella kyrkoordningsföreskrifterna är olämplig. Såsom i parallellskrifterna torde äfven i CH efter canon om påskfastan (c. 22) ha följt canon om biskopens sjukbesök (c. 24). Det ena med det andra gör troligt, att c. 23 icke är en ursprunglig beståndsdel af CH utan ett senare inskjutet tillägg.

---

[1]) »Mandata apostolorum» i CH c. 23 korresponderar visserligen med »Überlieferungen (παράδοσις) der Apostel (ἀπόστολος)» i slutet af eg. KO, men det är icke tillräckligt motiv för sammanställningen af dessa båda stycken och omflyttningen i CH.

[2]) Z. f. K. Gesch. XV s. 23 anm. 1.

[3]) das Test. s. 258 f.

[4]) Jfr s. 7, 8 i detta arbete.

CH c. 24 handlar enligt öfverskriften »om biskopens sjukbesök och att en sjuk, som har bedit i kyrkan men äger ett hus, bör gå dit». I denna canon äro alltså sammanförda tvänne bestämmelser, nämligen dels om biskopens sjukbesök (c. 24 a), dels om sjukas vistelse å begrafningsplatsen (κοιμητήριον) och i kyrkan (c. 24 b).[1] Den förra säger, att en diakon skall ständigt gå med biskopen för att gifva honom underrättelser om hvarje församlingsmedlem, särskildt om den sjuke, så att han vet om honom. Ty det är af vikt för den sjuke, att öfversteprästen[2] besöker honom och han sålunda finner ro från sin sjukdom, om biskopen kommer till honom, i synnerhet om han beder öfver honom — botade dock äfven Petri skugga de sjuka[3]) — för så vidt icke hans mål redan är uppnått[4]. Denna canon talar således om en af biskopens viktigaste funktioner, som särskildt betonas i ordinationsbönen[5], nämligen hans besök hos de sjuka och deras botande. Hans verksamhet i sistnämnda hänseende torde hufvudsakligen ha bestått i bön och exorcismer enligt den föreställningen, att sjukdomarna vållades af demonerna[6]. Såsom biskopens medhjälpare och tjänare särskildt vid de sjukas vårdande framställas här diakonerna. Paralleller till CH c. 24 a finnas i H-versionerna såväl som i VF och Test. men däremot

CH c. 24 a.

---

[1]) Achelis skiljer dem åt och låter den första (c. 24 a) följa efter c. 22 a. a. s. 117) men den andra (c. 24 b) långt senare, inskjuten mellan c. 21 och c. 25 (a. a. s. 123), allt enligt eg. KO:s ordningsföljd. Dock synes CH:s ordning här kunna fullt försvaras, då den låter bestämmelserna om de sjuka följa efter hvarandra, hvaremot eg. KO har dessa på skilda ställen.

[2]) Riedel: der Oberpriester; Achelis: princeps sacerdotum.

[3]) Apg. 5: 15.

[4]) Biskopen kan bota den sjuke, särskildt om han beder öfver honom; skulle den kristne dö, beror det icke på biskopens vanmakt mot demonerna utan därpå att den kristne redan nått sitt mål; så enligt Riedels text. Achelis (a. a. s. 123) för de sista orden öfver till det följande förbudet (c. 24 b) och öfversätter: Quando vero jam advenit mortis hora; Haneberg (a. a. s. 80) likaledes: Quando vero jam exhaustæ (sunt vires ægrotantis) ut immineat ultima dies etc. Men Riedels öfversättning är äfven här att föredraga.

[5]) ». . . . och gif honom makt . . . . att bota de sjuka», jfr Riedel a. a. s. 202.

[6]) Jfr Achelis a. a. s. 157. Om de kristnas kamp mot demonerna jfr t. ex. Harnack Mission I² s. 108—126.

icke i CpH och AKVIII. HE stat. 42 [1]) är kortare än CH c. 24 a men innehåller ungefär detsamma nämligen att hvar och en af diakonerna jämte subdiakonerna skola underrätta biskopen om de sjuka; ty om öfversteprästen [2]) besöker de sjuka flitigt, skola de bli tröstade, därför att han kommit ihåg dem. Med HE stat. 42 öfverenstämmer HS stat. 56 äfvenså HA stat. 41, ehuru dess text här är något fördärfvad [3]). Likaså öfverensstämmer med H-versionerna, närmast HS, VF LXXVII 17—23. I samtliga nämnas jämte diakonerna äfven subdiakonerna såsom biskopens tjänare. Äfven i Test. II 21 gå samma bestämmelser igen [4]), fastän diakoner där ej uttryckligen omnämnas, men de äro dock åsyftade enligt instruktionen för dem i Test. I 34 samt i I 31 (Rahm. a. a. s. 75); möjligen äro äfven subdiakoner och församlingsänkor åsyftade (jfr I 40 och 44). Öfverensstämmelsen mellan CH och de nämnda kyrkoordningarna visar sig sålunda icke blott i de nästan likalydande föreskrifterna för biskopens sjukbesök utan t. o. m. i den egendomliga benämningen å biskopen, som möter hos samtliga [5]). En gemensam urtext ligger här tydligtvis till grund. Däremot finnes ingen motsvarighet i nyssnämnda kyrkoordningar till slutet af CH c. 24 a, som talar om biskopens förmåga att genom bön bota sjuka. Fastän det är ett ålderdomligt drag att tillägga biskopen hälbrägdagörelsens karisma, gör dock

---

[1]) Öfverskrift: Concerning that it is seemly for the deacons to wait upon the bishop (HA to obey the commands of the bishops).

[2]) the Chief Priest.

[3]) Horner a. a. s. 260.

[4]) Efter »ingenti enim solatio afficitur ægrotus» inskjuter Test. »et præsertim si fidelis est».

[5]) CH Oberpriester (Riedel), princeps sacerdotum (Ach.); HE, HS the Chief Priest; HA the archpriest; VF princeps sacerdotum; Test. summus sacerdos. Denna benämning å biskopen förekommer eljes icke hos dessa kyrkoordningar, om den också är antydd i sådana uttryck som invigningsbönens i VF (Hauler LXIX 9, 10) »primatum sacerdotii tibi exhibere», eller Test:i »summo sacerdotio fungatur» (Rahm. a. a. s. 31). För denna benämning å biskopen jfr 1 Clem. ad Cor. XL 5 (Gebhardt ed. minor s. 22) τῷ γὰρ ἀρχιερεῖ ἴδιαι λειτουργίαι δεδομέναι εἰσίν; Tertullianus de bapt. 17 (CSL 20, 214, 25, 26); dandi (sc. baptismi) quidem habet ius summus sacerdos, qui est episcopus; VF XXV 20, 23 (Hauler a. a. s. 37) Isti (sc. episcopi) enim primi sacerdotes uestri; Primus uero sacerdos nobis e[s]t Levita episcopus, (jfr TUNF X 2 s. 45 r. 12, 14 f. samt bearbetningen AK II 26, 3, 4; Funk, Did. et Const. I pag. 103, 105); o. a.

denna afslutning å c. 24 a intryck af tillägg till det föregående [1]. Men säkerligen har till den ursprungliga kyrkoordningen hört föreskrifter om biskopens vård om de sjuka med tillhjälp af diakoner och hans sjukbesök.

CH c. 24 b. Den senare delen af c. 24 (b) om sjukas vistelse å begrafningsplatsen och i kyrkan förbjuder de sjuka med undantag af de fattiga att sofva å begrafningsplatsen [2]. Den som har ett hus (hem), skall icke bäras till gudshuset utom allenast för att bedja [3], och därefter skall han återvända till sitt hem. Uppenbarligen är här fråga om vidskepliga föreställningar, som vunnit insteg bland de kristna. Vistelse å begrafningsplatserna, särskildt vid martyrgrafvar tänktes medföra underbara, hälsobringande verkningar å den sjuke, likaså att låta de sjuka uppehålla sig i kyrkan, en efterbildning af den hedniska seden att låta de sjuka sofva i Asklepios eller Hygieias tempel för att vinna hälsa [4]. Såväl det ena som det andra förbjudes i CH c. 24 b. Något med CH c. 24 b öfverensstämmande stycke finnes icke hos de öfriga kyrkoordningarna. Väl förekomma äfven hos dem bestämmelser om begrafningsplatserna men helt annorlunda affattade. HE stat. 47 [5] säger, att ingen må tvinga och befalla någon att begrafva en människa i en graf, som är gjord för alla fattiga, utan man skall gifva aflöning åt den lejde man, som gräfver, och till honom, som vaktar den platsen och till honom, som har omsorg om dessa ting. Och biskopen skall underhålla honom med det som man offrar till kyrkan. Ungefär detsamma säger

---

[1]) Härför talar redan den språkliga formen, att satsen »ganz besonders etc.» är helt löst fogad till det föregående.

[2]) Achelis (a. a. s. 123) öfversätter: Quando vero jam advenit mortis hora, infirmi non exponantur, ut in κοιμητηρίῳ dormiant, sed apud pauperes. Han tolkar detta såsom ett förbud att föra de svårt sjuka ännu medan de lefva ut på begrafningsplatsen (a. a. s. 144). Därmed förklaras dock icke uttrycket »sed apud pauperes». Riedel (a. a. s. 216) öfversätter: Man soll die Kranken nicht in dem Cömeterium schlafen lassen, ausser die Armen. Riedels öfversättning afviker alltså från Achelis' särskildt i tillägget om de fattiga. Uttrycket är svårförklarligt. Möjligen menas enligt Riedels text sådana fattiga, som saknade tak öfver hufvudet och därför nödgades tillbringa natten å begrafningsplatserna. Texten synes dock här vara i oordning.

[3]) Jfr c. 21 b (Riedel a. a. s. 214, 215).

[4]) Ach. a. a. s. 208.

[5]) Öfverskrift: Concerning the grave.

HA stat. 46 [1]) äfvenså HS stat. 61, ehuru den sistnämnda uttrycker det så, att man icke skall betunga (βαρεῖν) människor med att begrafva människor på begrafningsplatsen (κοιμητήριον), ty det är en syssla, som tillkommer alla fattiga. eljes må man gifva den arbetares (ἐργάτης) aflöning, som gräfver, samt betalning för lerkärlen (κέραμος [2]) åt honom (som man anlitat). Men dem som äro på platsen och som ha omsorg om den, må biskopen understödja, så att ingen, som går till den platsen (τόπος), blir betungad med en afgift. I VF fattas liknande stycke. Test. II 23 är till största delen afvikande från de förutnämnda och talar öfvervägande om församlingens plikter beträffande fattigas och främlingars begrafning. Till sist säges äfven där, att om församlingen äger en begrafningsplats och någon vistas där och sköter den, så må biskopen sörja för honom af kyrkans offer, så att han icke blir till börda för dem, som komma till begrafningsplatsen. Såsom synes öfverensstämma H-versionerna och Test. sinsemellan, i det att de alla tala om begrafningsplatserna och de vid dem anställdas underhåll. De åsyfta i synnerhet de s. k. fossarii eller fossores (κοπιάται, κοπιῶντες), dödgräfvare eller grafbyggare samt vaktare vid begrafningsplatserna (τοποφύλακες). Dessa voro väl ursprungligen hänvisade till frivilliga kärleksgåfvor, men med tiden blefvo dessa allt knappare, hvarför man uppställde den fordran, att dessa funktionärer skulle få sitt underhåll från församlingens gemensamma kassa, öfver hvilken biskopen disponerade. Mot bakgrunden af sådana förhållanden tänkas bäst förmaningarna till biskopen att sörja för begrafningsfunktionärernas underhåll [3]). I de sistnämnda kyrkoordningarna är alltså fråga om något helt annat än i CH c. 24 b, som ju talar om de sjuka å begrafningsplatsen. Förmodligen har någon föreskrift om cemeterierna legat

---

[1]) Öfverskrift: Concerning the cemeteries (HS the burial places).

[2]) Här är väl fråga om de stora lerkärl, som grafarbetarna använde vid grafbyggandet, för att i dem förvara kalk, vatten, murbruk o. a. Jfr PRE³X s. 877.

[3]) Jfr PRE³X s. 824, där om fossariernas svåra läge anföres: Eget . . . in sepultura fossarius, moriuntur fame, qui alios sepelire mandantur, poscunt misericordiam, qui misereri aliis sunt præcepti (MSL XXX, 154); jfr ytterligare a. a. XI s. 35 f. art. Kopiaten; F. X. Kraus a. a. I s. 537 art. Fossores.

till grund för samtliga hithörande stadgar, men den har i så fall omarbetats å olika sätt allt efter förhållandenas kraf [1]).

På liknande sätt synes äfven första stycket i den följande CH c. 25 förhålla sig. Såsom öfverskrift till hela stycket står: »om ekonomen, som biskopen förordnar för de sjuka, och om bönetiderna.» Den första delen af denna c. 25 (a) föreskrifver, att ekonomen, som har omsorgen för de sjuka, låter biskopen bära kostnaderna för dem, ända till lerkärlen [2]), emedan de sjuka äro i behof däraf; biskopen gifver åt ekonomen. Detta stycke har icke heller någon direkt motsvarighet i de öfriga kyrkoordningarna, men beröringspunkter synas dock förefinnas särskildt med slutet af de nyssnämnda styckena i H-versionerna. Enligt Achelis [3]) är detta stycke en interpolation, enär innehållet strider mot CH c. 5 och c. 24, som säga, att diakonerna skola ha omsorg om de sjuka. Ekonomen (procurator Ach.) måste därför på något sätt ställas i förbindelse med diakonatet, om stället skall anses äkta. Achelis identifierar honom med ὁ παραβολάνος, som just i Alexandria i femte århundradet hade hand om sjukvården under biskopens uppsikt, och sluter häraf, att redan då fanns CH i Egypten. Svårare har han att förklara beröringen med eg. KO (HS) c. 61 [4]). Han anser emellertid, att CH c. 25 a (Ach. § 222) i sitt nuvarande skick icke kan försvaras; ursprungligen måste här som i eg. KO ha varit tal om fossores, hvilket kunde tänkas såsom anslutning till CH c. 24 b (Ach. § 220).

CH c. 25 a.

---

[1]) Samtliga kyrkoordningar innehålla i detta sammanhang ett omnämnande af de fattiga, men texten synes här högst osäker. Förutom CH, som har ett svårförståeligt »utom de fattiga» (Riedel; apud pauperes Ach.), talar HE om »en graf, som är gjord för alla fattiga», alltså möjligen ett slags gemensamhetsgraf; HA och HS synas däremot tala om själfva arbetet med begrafningen såsom ett verk eller en syssla, å hvilken de fattiga hade privilegium (this work is for all the poor HA; for it is the property of all the poor HS; denn das Geschäft gehört allen Armen Ach.).

[2]) Dessa lerkärl synas vara för de sjukas behof t. ex. till användning vid måltider o. s. v.

[3]) a. a. s. 123, 124. Hans öfversättning skiljer sig här något från Riedels.

[4]) I båda kyrkoordningarna omtalas biskopens plikt att underhålla (begrafningsfunktionärerna eg. KO; de sjuka CH) samt lerkärlen (κέραμοι, vasa fictilia). Den förra likheten kan dock bero på en tillfällighet; märkligare är omtalandet af lerkärlen hos båda.

Men hela detta stycke skulle då ha utplånats i CH så när som på några få ord, och i stället för fossores skulle ha kommit in en föreskrift om parabolanerna. Något säkert stöd för detta antagande anser sig Achelis dock icke hafva. I alla händelser skulle detta vara det enda fall i CH, då en dylik bearbetning ägt rum. Men vare sig man nu med Achelis antager en beröring mellan CH och H-versionerna i detta stycke, eller trots likheterna bestrider en sådan, så kan CH c. 25 a i alla händelser icke höra till de äldre delarna af CH. För så vidt Riedels öfversättning är riktig, hänvisar redan omnämnandet af en särskild ekonom (οἰκονόμος) till senare tider. Ämbetet infördes obligatoriskt genom conc. Chalced. c. 26 [1]), och så långt förut hade det väl icke funnits till [2]). Till femte århundradet kanske detta stycke bäst bör hänföras. Att denne ämbetsman skulle vara en bland parabolanerna, har Achelis icke bevisat; snarare utsågs väl en diakon till detta viktiga ämbete. Achelis' slutsats i detta sammanhang om CH:s existens i Egypten redan i femte århundradet är därför förhastad.

Med den återstående delen af c. 25 börjar i CH en grupp canones om bönestunderna och hvad med dem står i sam- band (c. 25 b—27). Till c. 25 b finnas paralleller i alla de *CH c. 25 b.* andra kyrkoordningarna. Den handlar om de dagliga bönestunderna och afser närmast den privata bönen vare sig i hemmet eller i kyrkan. Den första bönestunden är vid uppstigandet om morgonen eller innan man gör något; där är inskjuten en föreskrift, att de kristna skola två sina händer, när de vilja bedja; den andra vid tredje timmen, emedan frälsaren Jesus enligt sin vilja då korsfästes för att frälsa oss och köpa oss fria; den tredje vid sjätte timmen, emedan hela skapelsen vid den tiden upprördes för judarnas onda handling [3]); den fjärde vid nionde timmen, emedan Jesus då bad och öfverlämnade sin ande i sin Faders

1) . . . ἔδοξε πᾶσαν ἐκκλησίαν ἐπίσκοπον ἔχουσαν καὶ οἰκονόμον ἔχειν ἐκ τοῦ ἰδίου κλήρου, οἰκονομοῦντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ κατὰ γνώμην τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου· κ. τ. λ. (Hefele a. a. II s. 527). Jfr ytterligare om detta ämbete t. ex. Kraus a. a. II s. 521 f. I can. Bas. c. 86 (Riedel a. a. s. 270) omnämnes detta ämbete.

2) Conc. Antioch. (år 341) c. 24 och 25 tala om förvaltningen af kyrkans egendom, men någon särskild ämbetsman för detta ändamål omnämnes icke (Hefele a. a. I s. 520 f.); detsamma är förhållandet med de sistnämnda canones liknande can. apost. c. 40, 41 (Funk: Did. et Const. I pag. 576).

3) Achelis (a. a. s. 264 anm. 1) påpekar några liknande uttryck i c. Noët. c. 18; 57,10 f

händer; den femte då solen försvinner, emedan dagen då är slut; den sjätte vid lamptändningen (λυχνικόν), emedan David säger: »om natten talar jag» [1]; den sjunde vid midnatt, emedan David äfven gjorde det [2], samt Paulus och Silas plägade bedja och lofva Gud vid midnatt [3].

Achelis (a. a. s. 124 f.) ändrar alldeles om denna canon efter eg. KO, i det han efter föreskriften om första bönestu den inskjuter hela c. 26 samt första raderna af c. 27 (a); därefter fortsätter han med resten af c. 25 och sedan med resten af c. 27 [4]. Hela denna omflyttning är godtycklig och onödig, eftersom CH:s ursprungliga ordning mycket väl låter försvara sig, i synnerhet som den är redigare än parallellskrifternas. Bönestunden vid lamptändningen samt den vid midnatt anser Achelis vara interpolationer, i det att den första skulle vara en duplett af bönestunden vid solnedgången och den andra af bönestunden vid midnatt i c. 27 (b), ett stycke som han anser för otvifvelaktigt äkta; ifråga om motiveringen höra de båda interpolationerna ihop och äro uppenbarligen af samma hand. Funk (das Test. s. 229 f.) säger däremot, att bönestunden vid lamptändningen (λυχνικόν), hur svår den än är att närmare bestämma, dock icke i och för sig kan vara identisk med den vid solnedgången, emedan den eljes ej ens af en interpolator skulle ha fogats till denna och tillika betecknats såsom skild från den. Beträffande den andra interpolationen handla båda ställena om bönen vid midnatt, och då stället i c. 27 b (Ach. § 244) tillfölje parallellen i eg. KO är säkert, så gör stället i c. 25 b (Ach. § 237) ett egendomligt intryck; men blott om CH är en originalskrift, kan stället anses anstötligt, ty i en kompilation kan mycket väl en duplett förekomma, jfr t. ex. eg. KO c. 57 och c. 62. Då CH måste anses såsom ett kompilationsarbete, kan därför det nämnda stället mycket väl vara ursprungligt. Äfven det följande i CH stöder denna slutsats. Efter det fullständiga uppräknandet af bönestunderna i c. 25 (b), talas i c. 26 om deltagande i morgonprediko-gudstjänsten, hvarefter i c. 27 åter talas om den privata bönen. Att bönen vid midnatt då åter kommer på tal, sedan den i korthet

---

[1]) Ps. 77: 7; 42: 9; 22: 3; 119: 55; 134 jfr Riedel a. a. s. 217 anm. 1.

[2]) Ps. 119: 62.

[3]) Apg. 16: 25.

[4]) Jfr s. 132 i detta arbete.

omnämnts vid uppräkningen af samtliga bönestunder i c. 25 b, kan mycket väl tänkas. Endast om en stor oordning i CH bevisligen kunde konstateras, skulle det första stycket om midnattsbönen uteslutas.

Bland bönestunderna i CH c. 25 b uppräknas alltså icke blott de tre uråldriga, sannolikt från judarna öfvertagna bönestunderna vid tredje, sjätte och nionde timmen [1]) utan äfven de redan af Tertullianus [2]) och Cyprianus [3]) kända bönestunderna vid morgon och afton samt vid midnatt [4]). För de sistnämnda bönestunderna äro inga bestämda timmar angifna, utan de betecknas mera obestämdt. Men utom dessa sex har CH ytterligare en bönestund nämligen vid lamptändningen (λυχνικόν), hvilken såsom Funk säger är svår att bestämma särskildt i förhållande till bönestunden vid solnedgången. Den omnämnes t. ex. i Peregrinatio Silviæ [5]), och i can. Bas. [6]), hos båda efter bönestunden vid nionde timmen och utan omnämnande af någon bön vid solnedgången [7]). Säkerligen är i CH c. 25 b fråga om tvänne

---

[1]) Jfr Harnack TU II s. 27 anm.

[2]) Han redogör för bönestunderna i de jejunio 10 (CSEL 20, 286 f.); de oratione 25 (CSEL 20, 197 f.), där dessa äfven nämnas.

[3]) De dominica oratione 34—36 (CSEL 3, 1, 292 f.). Enligt Harnack (TU II s. 27 anm.) är morgon- och aftonbönestunden äldre sed i kyrkan än bönen vid tredje, sjätte och nionde timmen.

[4]) Jfr PRE[3]III s. 393 f. Wordsworth a. a. s. 304 f.; Duchesne a. a. s. 447 f.; jfr dock Schürer: Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Christi[3]II s. 293 anm. 40, hvarest påpekas, att vid tredje, sjätte och nionde timmen icke varit någon fast bönetid hos judarna, utan i stället tidigt på morgonen vid morgonoffret, vidare på eftermiddagen vid aftonoffret (nionde timmen) samt på aftonen vid tiden för solnedgången.

[5]) Hora autem decima (quod appelant hic licinicon, nam nos dicimus lucernare), similiter se omnis multitudo colliget ad Anastasim, incenduntur omnes candelæ et cerei, et fit lumen infinitum (Duchesne a. a. s. 493).

[6]) Can. 28: Lasst uns um die Zeit beten, wo das Licht angezündet wird (Riedel a. a. s. 246).

[7]) Äfven i H-versionerna och VF nämnes en bönestund efter nionde timmen, nämligen innan man går till hvila i sin bädd, och i Test. II 24 en vid aftonen (vespere) samt i CpH XXIV 6 (AK VIII 34, 6) ἑσπέρᾳ, men λυχνικόν nämnes icke (dock talas om τόν ἐπιλύχνιον ψαλμόν i AK VIII 35, 2 och såsom tid för denna angifves ἑσπέρας γενομένης); icke heller i Λόγος σωτηρίας c. XVI (TU NF XIV 2 a s. 51), där den tolfte timmen omtalas, hvilken inföll ungefär vid solnedgången. Hos judarna antändes alla lamporna på ljusastaken i templet vid aftongudstjänsten, jfr Schürer a. a. II s. 298.

skilda bönestunder, af hvilka den ena betecknas såsom den tid, då solen försvinner, samt såsom slutet på dagen, men den andra såsom infallande på aftonen, och, såsom själfva benämningen angifver, då det blir mörkt, så att lamporna tändas (jfr äfven det bifogade citatet). Någon annan åtskillnad göres icke. Den första bönestunden har då väl varit kort före solnedgången och λυχνικόν, sedan det blifvit mörkt [1]. Förmodligen ha båda uppkommit genom en fördubbling af aftonbönestunden [2]. Bland de ursprungliga bönestunderna möter icke λυχνικόν.

Då c. 25 b nära sammanhänger med c. 26 och 27, vilja vi först redogöra äfven för dessas innehåll, innan vi öfvergå till
CH c. 26. jämförelse med parallellskrifterna. C. 26 (om ordets åhörande i kyrkan och bönen där) förmanar till deltagande i morgonpredikogudstjänsten [3]. Enligt Achelis (a. a. s. 196) är denna gudstjänst identisk med den i c. 21 omtalade, i det att c. 26 skulle beröra särskildt det fall, då predikan förekom vid morgongudstjänsten. Såsom nämndt ordnar Achelis om texten och sätter canon om denna gudstjänst omedelbart efter stycket om morgonbönen och före bönen vid tredje timmen. Mot denna uppfattning

---

[1]) Om λυχνικόν jfr för öfrigt t. ex. Martigny: Dictionnaire des antiquités chrétiennes, Paris 1865 s. 473. M. påpekar där »l'usage de l'Eglise de Rome, qui récitait vêpres immédiatement après nones, avant le coucher du soleil».

[2]) En liknande fördubbling synes ha skett äfven med morgonbönestunden (vid hanegället och vid morgongryningen) jfr Duchesne a. a. s. 447. v. d. Goltz (TU NF XIV 2 a s. 106) synes icke vilja antaga en fördubbling af morgon- och aftonbönestunderna utan anser de olika benämningarna beteckna morgon- eller aftonbönen, en förklaring, som i vissa fall måhända är tilllämplig men icke i alla.

[3]) »Om i en kyrka en homilia hålles öfver Guds ord, skynde sig hvar och en att deltaga i denna sammankomst. De skola veta, att åhörandet af Guds ord är för dem en större fördel än all denna världens berömmelse; och de skola betänka, att det är en stor förlust för dem, om något slags nödtvång hindrar dem att åhöra Guds ord. De skola ofta skaffa sig fritid för kyrkan och modigt drifva bort fiendens arglist, särskildt om någon kan läsa. Ty den skall få alldeles särskildt gagn (af gudstjänsten), om han hör, hvad han icke förstod; ty Herren är på den plats, där hans härlighet förkunnas, och anden bor bland de församlade och skänkes åt hvar och en. Men finnes bland dem en med falskt hjärta, så var obekymrad för deras skull, eftersom du hört, att de blifva gripna af anden. Men de, som förnuftet hemma bringar i oro, skola icke lämna obeaktadt, hvad de höra i kyrkan. För den skull rikte hvar och en sin omsorg på att gå i kyrkan alla dagar, då böner hållas där.» Efter Riedels öfvers. (a. a. s. 217).

synes emellertid strida, att denna gudstjänst icke betecknas såsom bönesammankomst utan såsom sammankomst för åhörande af Guds ord och att flerstädes talas om vikten af Guds ords hörande och betydelsen af ordets förkunnelse. Den motsäges äfven af uttrycken i slutet af c. 26 [1]) och i början af c. 27 [2]), hvilka uppenbarligen ej kunna förenas med de stränga bestämmelserna i c. 21 om obligatoriska dagliga sammankomster i kyrkan. Den sistnämnda föreskriften i c. 21 torde därför ha gällt särskildt klerus, hvars olika grader där utförligt uppräknas och som drabbades af straff vid förfallolöst uteblifvande, hvaremot ingen straffpåföljd finnes stadgad för den öfriga församlingen. Men då predikogudstjänst förekom, skulle lekmännen infinna sig, däraf den särskilda förmaningen i c. 26 [3]). Visserligen nämnes ingenting om tiden för denna predikogudstjänst, men sannolikt var den en morgongudstjänst [4]).

Den följande c. 27 gifver liksom kompletterande anmärkningar till hvad i c. 25 b, 26 sagts om bönestunderna och predikogudstjänsten [5]). Canons innehåll angifves af den utförliga öfverskriften sålunda: »att den, som icke går i kyrkan, dagligen bör läsa i skrifterna; förmaning till bön vid midnatt och vid tiden för hanegället; om handtvagning vid hvarje bönestund» [6]). Men styckena i canon följa icke i den sålunda angifna ordningen utan stycket om handtvagningen kommer före stycket om bönen vid midnatt och hanegället, hvarför någon omkastning förmodligen ägt rum af rubrikerna i öfverskriften. Det första stycket, i denna c. 27 (a), till hvilket sista satsen i c. 26 tydligen för öfver, säger, *CH c. 27 a.*

---

[1]) »För den skull rikte hvar och en sin omsorg på att gå i kyrkan alla de dagar, då böner hållas där.»

[2]) »Hvar dag, då det icke bedes i kyrkan, skall du taga en bok och läsa i den; solen skall hvarje morgon se boken på dina knän.»

[3]) Att man var angelägen om att församlingen skulle infinna sig äfven vid andra tider, då bön förekom i kyrkan t. ex. vid hanegället, visa förmaningarna i c. 27.

[4]) Därför talar bl. a. slutet af c. 26 jämfördt med början af c. 27. Funks åsikt (das Test. s. 238) att ifrågavarande gudstjänst hänföres i CH till samtliga bönestunder från morgon till midnatt är högst osannolik.

[5]) Riedel (a. a. s. 217 anm. 10): »Während Canon 25 über die Gebetszeiten allgemein handelt, wird hier speziell von den Stunden gesprochen, wo in der Kirche (nicht täglich, aber bisweilen) Gebete stattfinden.

[6]) Wanslebens öfverskrift är mycket kortare men ofullständig och med bortfallen negation: De celui qui va tous le jours à l'Eglise (a. a. s. 282).

att »hvarje dag då bön icke hålles i kyrkan, skall du taga en bok och läsa i den; solen skall hvarje morgon skåda boken på dina knän». Den sista satsen återfinnes i liknande form äfven i andra gammalkyrkliga skrifter [1], hvilket talar för att en gemensam äldre källa här går igen; att den ena skriften skulle lånat af den andra, kan nämligen icke påvisas. Det följande
CH c. 27 b. stycket (c. 27 b) inskärper föreskriften om handtvagning före hvarje bön [2] samt påvisar, att äktenskapet icke är bönehinder [3]. Redan Tertullianus omnämner handtvagning före bön men anser denna sed vara hednisk vidskepelse, genom hvilken de kristna likställde sig med hedningarna [4]. Men CH och dess paralleller påbjuda handtvagning före bön såsom en plikt för de troende. Ja, handtvagning ersätter enligt CH tvagning af hela kroppen. Här har alltså den ursprungligen hedniska seden med religiösa och kultiska tvagningar upptagits och gillats men äfven inskränkts till tvagning blott af händerna. Emellertid tycks CH icke känna till bruket af vigvatten, som uppkommer redan under fjärde år-

---

[1]) Λόγος Σωτηρίας c. XII (TU NF XIV 2 a s. 46, r. 7 f.): ἀνατέλλων ὁ ἥλιος βλεπέτω τὸ βιβλίον ἐν ταῖς χερσί σου; Sententiæ Euagrii ad virgines (a. a. s. 102 anm. 1): Exoriens sol videat codicem in manibus tuis et post secundam horam opus tuum.

[2]) Handtvagning vid bön föreskrifves i korthet i c. 25 b; här upprepas samma påbud men riktadt i synnerhet till äkta makar: »den kristne skall hvarje gång, när han beder, två sina händer; äfven de, som äro förbundna i äktenskap». Detta för öfver till föreskriften, att »t. o. m. om han står upp från (samlag med) sin maka, skall han bedja, emedan äktenskapet icke är orent». Därefter följer ett slags förklaring, hvarför han icke behöfver två hela sin kropp, utan blott sina händer: »han behöfver efter pånyttfödelsen icke bada i vatten, utan blott två sina händer, emedan den helige Ande genomtränger (durchhaucht Riedel; odoratur Ach.) de troendes kropp och renar den hel och hållen». Ordningsföljden mellan de anförda meningarna är icke fullt logisk; bättre hade varit om satserna om handtvagning och dess motivering hade sammanförts för sig och sedan föreskriften för äkta makar om handtvagning kombinerats med satsen att äktenskapet icke är orent och därför bönehinder. Möjligen har någon omkastning af satserna ägt rum.

[3]) Föreskriften vänder sig emot den antika, äfven judiska åskådningen, att könslifvet ådrager rituell orenhet, hvilken måste utplånas genom tvagning (jfr Anrich a. a. s. 225 f.). Här säges uttryckligen, att äktenskapet icke är orent, hvarför plikten att bedja inskärpes; endast den vanliga handtvagningen före bönen åläggs; men i föreskrifterna om barnmorskor c. 18 a, e framträder den antika åskådningen utan någon gensägelse (jfr detta arbete s. 123, 126).

[4]) Jfr Anrich a. a. s. 223.

hundradet [1]; CH synes här således representera ett äldre stadium i denna lustrationseds utveckling [2]. Sedan kommer ytterligare förmaning till bön vid midnatt. Denna bönestund är i korthet omnämnd och motiverad vid den fullständiga uppräkningen af bönestunderna i c. 25 b. Vikten af att iakttaga den betonas här med annan och utförligare motivering än i c. 25 b, nämligen genom ett obestämdt citat från »våra fäder», att hela skapelsen vid den tiden ägnar sig åt Guds lof; alla änglarnas och de rena själarnas körer prisa då Gud, hvilket ytterligare förklaras genom hänvisning till att Herren själf betygar detta, när han säger: »vid midnatt vardt ett anskri: se, brudgummen kommer; gån ut emot honom» (Mat. 25: 6). Här möta egendomliga naturmystiska föreställningar sammanblandade med kristna. En sådan mystisk uppfattning af midnattsstunden såsom den stund, då hela skapelsen tillika med den himmelska världen lofva och prisa Gud, finnes icke blott i CH utan äfven i dess parallellskrifter samt i andra gammalkyrkliga skrifter. Denna tydning af midnattsstunden angifves här vara gammal tradition (»emedan våra fäder hafva sagt») men är i CH icke så utbildad som i parallellerna särskildt Test. [3] Ursprunget till denna uppfattning af midnattsstunden kan numera icke påvisas, endast att den möter särskildt i skrifter af egyptiskt ursprung [4]. En gemensam tradition synes alltså äfven här ligga till grund för CH och liknande skrifter. Stället måste anses höra till dem, som gifva ett egyptiskt drag åt CH.

Slutet af c. 27 (b) innehåller förmaning att iakttaga bönen vid hanegället, ty det är också en tid, då böner förrättas i kyrkan. Såsom motivering anföres Mark. 13: 35, hvilket citat förklaras så, att vi skola prisa Gud hvarje stund. T. o. m. om någon sofver på sin matta, måste han bedja i sitt hjärta [5]. Här är fråga om *CH c. 27 b.*

---

[1]) Jfr PRE³XXI s. 56 f.; Anrich a. a. s. 224.

[2]) Ytterligare om lustrationer med vatten i den gamla kyrkan se t. ex. PRE³XXI s. 55 f.; Fernand Cabrol: Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie Art. Bénédictions de l'eau col. 685 f., Bénitier col. 758 f.

[3]) Jfr I 28 (Rahm. a. a. s. 65), I 32 (a. a. s. 79), II 24 (a. a. s. 145).

[4]) TU NF XIV 2 a s. 109 f.

[5]) Achelis (a. a. s. 129) gifver en annan öfversättning: Et quando quis insomnis supra lectum positus est, debet orare in corde suo, hoc modo faciens: . . . och anser en bön, möjligen Herrens bön, här vara bortfallen. Men Riedels öfversättning är här att föredraga, då den gifver begriplig mening utan att man behöfver taga till Achelis' hypotes.

deltagande i en gudstjänst i kyrkan vid hanegället. Den nämnda tiden finnes icke i förteckningen å bönestunder i c. 25 b. Att döma af bibelcitatet kan den icke identifieras med bönestunden på morgonen. Den åsyftade gudstjänsten kan då icke vara den i c. 26 omtalade, utan sannolikt är här fråga om den i c. 21 skildrade gudstjänsten, i hvilken man ville att äfven lekmännen skulle deltaga. Såsom canons slut följer en förmaning, som har flera beröringspunkter med analoga ställen i de öfriga kyrkoordningarna [1]). Totalintrycket af afdelningen c. 25 b—27 i CH är, att allt icke ursprungligen hört samman utan att en stor del är tillägg och bearbetningar. Såsom det ursprungligaste skulle man kunna anse den korta uppräkningen af bönestunderna i c. 25 b, möjligen med uteslutning af de två sista.

Till hela denna afdelning i CH (c. 25 b—27) finnas motsvarigheter i synnerhet i H-versionerna och VF (så mycket som finnes) samt delvis i Test. och i viss mån äfven i CpH och AKVIII [2]). H-versionerna (HE stat. 48, HA stat. 47, HS stat. 62 [3]) sammanföra i enda canon hvad CH har i tre, hvartill kommer att föreskriften om bönen vid uppstigandet om morgonen och om deltagande i morgongudstjänsten förekommer tvänne gånger [4]). Någon förskjutning eller omkastning af texten, högst tänkbar ifråga om dessa skrifter, torde här ägt rum; tydligen har också kompilatorn-redaktorn i detta fall tämligen oskickligt användt sitt material. HE stat. 47, 48 (HA stat. 46, 47, HS stat. 61, 62) synas därigenom få karaktär af tillägg och komplettering af den föregående delvis defekta kyrkoordningen. Liknande synes förhållandet

---

[1]) »Så skall det vara; då veta vi oss med katekumenerna ömsesidigt i Guds tjänst och demonerna förmå icke bedraga oss, om vi i hvarje stund (Haneb.—Ach. in omni oratione) prisa Kristus» (enligt Riedels öfvers.).

[2]) Jfr öfversikten s. 88 och 89 i detta arbete.

[3]) Öfverskrift: HE Concerning the times at which is is seemly to pray, and to hear instruction; and the sealing the forehead with the Sign of the Cross; liknande HA. HS har blott: Concerning the time at which it is right to pray.

[4]) HE stat. 43 och 48 a, HA stat. 42 och 47 a, HS stat. 57 och 62 a. (Öfverskrift: HE Concerning the time in which it is proper to pray; liknande de öfriga.) Första gången stycket förekommer är det mera koncist affattadt och har en med CH mera öfverensstämmande plats än den andra gången då det mera har karaktär af bearbetning och omskrifning.

ha varit äfven i VF (LXXVII 24—31), fastän början af det stycke, där återupprepningen förekommit, numera saknas. Den ifrågavarande oordningen med åtföljande upprepning af styckena har alltså mycket tidigt framträdt i dessa skrifter. Innehållet är ungefär detsamma i samtliga H-versioner och i fragmentet af VF samt öfverensstämmer med CH.

De troende både män och kvinnor skola två sina händer [1], sedan de stått upp om morgonen, innan de göra något; därefter skola de begifva sig till sina sysselsättningar. Men om undervisning gifves, skola de föredraga att gå dit, där undervisningens, d. v. s. Guds ord, är, som stärker själen. Och de skola skynda att gå till kyrkan, där Anden är, och de skola bära frukt där. Härmed sluta duplettstyckena. De fullständiga styckena (HE stat. 48, HA stat. 47, HS stat. 62) fortsätta med en framställning af betydelsen och nyttan af att bevista predikogudstjänsten i kyrkan för undervisning i Guds ord, alltså ungefär detsamma som i CH c. 26, men omständligare. Stycket afslutas med föreskrift, att om det är en dag, då undervisning icke förekommer, skall hvar och en stanna hemma och taga den heliga skrift (HE; en helig bok HA, HS) och läsa tillräckligt, hvad han vet vara godt. Därefter talas om böuestunden vid tredje timmen; den hålles icke i kyrkan utan i hemmet, men om man är annorstädes, skall man bedja i hjärtat till Gud. Motiveringen till denna bönestund liknar CH:s men är uttrycksfullare: i den timmen afklädde de Jesus Kristus och naglade honom på korset. Dessutom anföras gammaltestamentliga förebilder, såsom skådebrödet och lammet, hvilka tydas om Kristus. Den tredje bönestunden är vid sjätte timmen; motiveringen är den vanliga men skiljer sig från CH:s, som väl i sak menar detsamma: ty då Kristus hängde på korset, delades dagen och mörkret kom. Det tillägges om bönens beskaffenhet, att den skall vara kraftig och lik det ord, hvilket vår Herre Kristus bad och gjorde hel a världen till mörker (och katekumenerna skola hålla en lång bön, tillägger HE). Den fjärde bönestunden är vid nionde timmen, då en lång bön med tacksägelse skall hållas, för att man tillsammans med de rättfärdigas själar skall prisa den lefvande Guden, som icke svek [2]), utan kom ihåg sina heliga och sände dem sin Son, det är sitt ord, för att upplysa dem. Den följande motiveringen är olik CH:s: i den timmen genomborrades Kristi sida och, blod och

---

[1]) Handtvagning omnämnes icke i dupletten HA stat. 42, HS stat. 57. Om olika läsarter och tolkningar af H-versionerna här och i det följande se Horner a. a. inledningen pag. XXIII.

[2]) Här börjar fragmentet i VF LXXIX 1: Deum, qui non mentitur, etc.

vatten flöto ut [1]). Den femte bönestunden är, när man går till hvila, alltså en bönestund, som icke återfinnes med denna tidsbestämning i CH. Den karaktäriseras så, att den kristne skall såsom bild af uppståndelsen begynna en ny dag, innan han lägger sin kropp till hvila i sängen. Här möter tydligen ett orientaliskt drag, nämligen den österländska indelningen af dygnet, enligt hvilken den nya dagen börjar vid solnedgången [2]). Nästa bönestund är vid midnatt. Här upprepas påbudet om tvagning af handen [3]). Därtill är fogadt ett stycke om äkta mäns bön, att om hustrun är troende, skola båda bedja tillsammans, eljes skall mannen gå afsides och bedja allena och sedan återvända till bädden. Det antages alltså att hustrun kan vara en hedning, hvilket väl får anses innebära ett ålderdomligt drag, som icke återfinnes i CH c. 27 b. Däremot erinra de följande satserna om CH c. 27 b, att man icke skall upphöra med bönen, därför att man är bunden i äktenskap, ty de gifta äro rena, icke orena; vidare att de som äro döpta icke behöfva bli tvagna igen, ty de äro rena. Sedan följa för H-versionerna och VF egendomliga tillägg, att om man andas i händerna och beseglar sig med spottet från sin mun, blir man ren öfverallt, hvarjämte en kort förklaring af detta bruk tillfogas [4]). Ytterligare framhäfves nödvändigheten af att bedja vid midnatt genom hänvisning till den gamla traditionen och med ungefär samma motivering som i CH c. 27 b men ordrikare. Hela skapelsen prisar Gud vid den timmen, stjärnorna, växterna,

---

[1]) Det följande är otydligt: and than the rest of the day shone when the evening came HE; and after that he caused to shine on the others during the rest of that day until night HA; and afterwards the rest of the day shone until evening HS; und darauf leuchtete er noch den Rest des Tages bis zum Abend, Achelis; et reliquum temporis diei inluminans ad uesperam deduxit VF.

[2]) Jfr längre fram i detta arbete.

[3]) HS: wash thyself and pray; and thou shalt wash thyself in pure water.

[4]) HE: This is from the Holy Spirit and the drop of the water of baptism ascends from the out-gushing which is the heart of the Faithful and purifies the believers (Horner a. a. s. 184 r. 8—11); liknande de öfriga. VF LXXIX 22—24: Donum enim sp(iritu)s et infusio lauacri, sicuti ex fonte corde credente cum offertur, sanctificat eum, qui credidit (Hauler a. a. s. 119 f.). Jfr can. Bas. c. 28 (Riedel a. a. s. 246) där detta bruk synes ha fått en mera praktisk än symbolisk betydelse: Am Morgen, bevor wir beten, lasst unsere Hände waschen, wegen des Schmutzes des Teppichs. Ist kein Wasser da, lasst uns in unsere Hände spucken; die Tropfen der Taufe, welche aus unserem Inneren aufsteigen, genügen, um den Schmutz des Teppichs abzuwaschen. Om antika föreställningar rörande spottens renande kraft se t. ex. A. Jacobys uppsats i Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde des Urchristentums Jahrgang X (1909) s. 189 f.

vattnen stå upp, alla de himmelska härskarorna, änglarna, som förrätta gudstjänst, tillika med de rättfärdigas själar prisa Gud då [1]). Vidare åberopas såsom bibelcitat för denna bönestund icke blott Mat. 25: 6 såsom i CH utan äfven Mat. 25: 13, hvars parallell i Markus 13: 35 af CH anföres för bönestunden vid hanegället. Såsom sista bönestund anföres bönen vid hanegället med den motiveringen, att Israels barn vid den timmen förnekade vår Herre Jesus Kristus [2]). Hela stycket om bönestunderna afslutas med förmaning till de troende att göra detta och se framåt och påminna och lära hvarandra och katekumenerna, så skall intet fresta dem, ej heller skola de någonsin falla eller gå under, emedan de alltid komma ihåg Kristus [3]).

VF LXXIX 1—LXXX 14 (Hauler a. a. s. 119 f.) meddelar blott ett fragment af stycket om bönestunderna; början saknas men sedan finnes det öfriga ända till ifrågavarande styckes slut. Såsom nämndt har VF otvifvelaktigt en duplett i LXXVII 24—31, fastän det till detta stycke svarande numera saknas, eftersom fragmentet börjar först vid fjärde bönestunden vid nionde timmen [4]). Fragmentet öfverensstämmer nära med H-versionerna; dock är VF äfven här kort och pregnant i uttrycken och har ej så tydliga spår af omskrifningar och tillägg som H-versionerna.

Test. II 24 (Rahm. a. a. s. 145 f.) innehåller bestämmelser om bönestunderna, hvilka erbjuda stor likhet med H-versionerna (VF), men äro betydligt kortare än dessa. Säkerligen möter i Test. samma gamla källa som i H-versionerna (VF), men bearbetad på annat sätt än i dessa.

Test. uppräknar följande bönestunder: den första vid uppstigandet tidigt på morgonen efter handtvagning, hvarpå hvar och en må gå till sin gärning; den andra vid tredje timmen, med sorg och smärta, antingen i kyrkan eller hemma, om man ej kan gå dit, ty

---

[1]) HA nämner blott änglarna och de rättfärdigas själar.

[2]) HE tillägger: in whom by faith we know how to trust as the eternal light, and while we hope for the resurrection of the dead (Horner a. a. s. 184 r. 27 f.); liknande de öfriga. VF LXXX 7—9; quem nos per fidem cognouimus, sub spe luminis æterni in resurrectione mortuorum spectantes diem in hanc (Hauler a. a. s. 120). Det närliggande exemplet af Petri förnekelse anföres icke.

[3]) HA sammanför denna förmaning med det närmaste följande stycket om korstecknet.

[4]) Deum qui non mentitur etc. motsvarar HE (Horner a. a.) s. 183 r. 20 f., HA a. a. s. 264 r. 1 f., HS a. a. s. 329 r. 13 f.

det är den timme, då den enfödde naglades vid korset; den tredje är vid sjätte timmen under bedröfvelse, ty då delades dagen af skuggor; rösten skall efterlikna profeterna och den sörjande skapelsen. Sedan kommer den fjärde bönestunden vid nionde timmen, då bönen skall förlängas tillika med lofsången liksom för att efterlikna deras själar, som prisa Gud, som icke var lögnaktig och som kom ihåg sina heliga och sände sitt Ord och sin Visdom för att upplysa dem (här går alltså samma källa igen som i H-vers. och VF); motiveringen öfverensstämmer med H-vers. (VF), att i den stunden uppläts lifvet för de troende och blod och vatten flöto från vår Herres sida. Den femte bönestunden är vid aftonen (vespere), som är begynnelsen till den följande dagen och visar en bild af (den slutliga) uppståndelsen, då han (äfven) gifvit oss anledning att prisa honom. Den sistnämnda bönestunden, som återfinnes i CH men saknas i H-versionerna och VF, har möjligen uppkommit genom bearbetning af de sista otydliga satserna i H-vers. och VF:s stadgar om bönestunden vid nionde timmen (se s. 162 anm. 1 i detta arbete). Den sjätte bönestunden är vid midnatt, då Gud skall prisas för (Herrens) uppståndelse, en motivering, som icke förekommer i de förut nämnda kyrkoordningar, däremot i Λόγος Σωτηρίας XX [1]). Den får kompletteras med andra ställen i Test. t. ex. I 28 (den s. k. mystagogien, Rahm. a. a. s. 65: mortemque morte interemit et tertia resurgens patri gratias egit dicens: Tibi gratias ago, Pater mi etc.), I 32 (Rahm. a. a. s. 79: Media autem nocte seorsim cœtus sacerdotalis et perfectiores in populo persolvant laudes. Illa enim hora Dominus noster resurgens Patrem laudibus celebravit). Sannolikt är denna motivering ett tillägg af Test:i kompilator. Ett tillägg af kompilatorn är också det följande (Ad auroram etc.), som icke afser någon ny bönestund utan säkerligen syftar å den första bönestunden (summo diluculo), nämligen att morgonbönen skall ske med psalmsång, hvilket motiveras sålunda: quoniam postquam resurrexit (Christus) Patrem laudavit, psallentibus illis (i. e. apostolis), ett egendomligt tillägg, som väl ytterst härstammar från någon apokryfisk uppståndelseberättelse (jfr exempel på sådana i TU NF XIV 2 a s. 111 f.). I nyss anförda Test. I 32 påbjudes, att prästerna och »perfectiores» bland folket skola utföra lofsånger och motiveringen är densamma som nyss »Ad auroram», men tiden är där bestämd såsom »media nocte»; där är alltså en annan tradition följd. Man hade här väntat någon bestämmelse om morgongudstjänst i kyrkan såsom i CH c. 26 och dess paralleller, men någon sådan har Test. icke här, fastän den eljes har utförliga bestämmelser om morgongudstjänster af olika slag (Test. I 26, 27, 32). Efter bestämmelserna om bönestunderna följer

---

1) TU NF XIV 2 a s. 55 r. 13 f.: Μεσονύκτιον ἐγερθήσῃ καὶ ὑμνήσεις κύριον τὸν θεόν σου· ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ ὥρᾳ ἀνέστη ὁ κύριος ἡμῶν ἐκ νεκρῶν καὶ ὕμνησε τὸν πατέρα.

i Test. såsom i de andra kyrkoordningarna en föreskrift om bönestundernas iakttagande af de gifta männen, men Test. säger blott, att en troende man, som har en icke (läsarten osäker) troende maka, måste gå och bedja vid de nämnda bönestunderna; någon sats om att äktenskapet icke orenar, finnes icke, möjligen föreligger någon reminiscens af den i den följande satsen, att de som äro rena, icke må försumma någon af dessa bönestunder. Äfvenledes har Test. ett stycke om hela skapelsens lofsång till Gud med vidlyftig uppräkning af de i den deltagande [1]). Men det sättes icke för att motivera bönen vid midnatt såsom i CH, H-versionerna och VF, utan synes här, men säkerligen felaktigt, gälla alla bönestunder. Däremot utelämnas bibelcitaten för bönen vid midnatt, som förekomma i CH, H-versionerna och VF (och vid hanegället i CH). Såsom afslutning till hela kapitlet om bönestunderna sätter Test. en sats, som synes vända om innehållet i slutmeningen i H-versionerna och VF [2]).

En af de få paralleller CpH och AKVIII erbjuda till senare hälften af CH är föreskriften om bönestunderna. Om dem tala CpH XXIV (Funk: Did. et Const. II pag. 88 f.) och AKVIII 34 (a. a. I pag. 540 f.), hvilka alldeles öfverensstämma med hvarandra. Bönestunderna äro sex till antalet; bönen vid midnatt saknas, likaså är motiveringen till bönestunderna afvikande från den i de föregående kyrkoordningarna omnämnda [3]). Resten af

---

[1]) Rahm. a. a. s. 145, 147: laudant enim (Deum) ornamenta cæli, heminaria, sol, luna, stellæ, fulgores, tonitrua, nubes, angeli, archangeli, gloriæ, dominationes, tota militia, abyssi, maria, flumina, fontes, ignis, ros et omnis natura imbrem gignens, laudant quoque omnes sancti et omnes animæ justorum.

[2]) Test. Qui itaque orant, connumerantur in recordatione Dei; HE while ye always remember Christ; VF cum semper Chr(istu)m in memoriam habetis.

[3]) Den första bönestunden är på morgonen, därför att Herren upplyst eder, i det att han fört bort natten och för fram dagen; den andra vid tredje timmen, därför att Herren då fick domen af Pilatus; den tredje vid sjätte timmen, emedan han då korsfästes; den fjärde vid nionde timmen, emedan allt upprördes, då Herren korsfästes, och ryste till för de ogudaktiga judarnas fräckhet och icke kunde tåla öfverváldet mot Herren; den femte vid aftonen med tacksägelse, därför att han gifvit eder natten såsom hvila för dagens mödor; den sjätte vid hanegället, emedan den timmen förkunnar dagens ankomst till att verka ljusets gärningar. Från de öfriga kyrkoordningarna afvikande motivering möter sålunda vid alla bönestunderna; beträffande bönestunden vid nionde timmen nämnes visserligen jordbäfningen i liknande uttryck som i de föregående kyrkoordningarna, men den hänföres af de sistnämnda till bönestunden vid sjätte timmen.

ifrågavarande kapitel i CpH och AKVIII handlar hufvudsakligen om gudstjänst i kyrkan, men öfverensstämmer alldeles icke med de öfriga kyrkoordningarnas föreskrifter om gudstjänst i samband med bönestunderna [1]). Nära öfverensstämmelse med CH och särskildt med H-versionerna och VF erbjuder däremot ett annat enstaka ställe i CpH XXII 18 (AKVIII 32, 18) [2]), som föreskrifver, att hvarje kristen man eller kvinna skall vid uppstigandet om morgonen, innan de göra något, två sig och bedja; men hålles någonstädes någon undervisning, skola de sätta gudaktighetens ord framför arbetet [3]). Där talas alltså om en morgongudstjänst såsom

---

[1]) Den talar om det fall, att det är omöjligt att komma till kyrkan för de otrognes skull (διὰ τοὺς ἀπίστους), då skall biskopen församla dem i något hus (κατ᾽ οἶκον) på det att den gudfruktige icke må träda in i de gudlöses kyrka; ty icke platsen helgar människan, utan människan platsen. Men om de gudlöse innehafva platsen, bör den undflys såsom profanerad af dem; ty såsom de heliga prästerna helga, så befläcka de oheliga. Om sammankomst hvarken kan hållas i något hus eller i kyrkan, må hvar och en sjunga psalmer, läsa och bedja hos sig själf eller två eller tre tillsammans, för hvilket Mat. 18: 20 citeras. Den troende får icke ens hemma bedja tillsammans med en katekumen; ty det är icke rätt att den invigde gör sig oren med en icke invigd. Den fromme må icke ens hemma bedja tillsammans med en kättare; ty hvilken gemenskap har väl ljuset med mörkret. Slutmeningen (att en kristen man eller kvinna icke får ha äktenskaplig förbindelse med en slaf) har intet samband med det föregående och står säkerligen å orätt plats. De anförda satserna afspegla senare förhållanden och ha med all sannolikhet de häftiga lärostriderna under fjärde och femte århundradet med deras skarpa partimotsatser såsom bakgrund.

[2]) Funk: Did. et Const. II s. 87 r. 9—12, respektive I s. 538 r. 4—7.

[3])

CpH XXII 18 (AKVIII 32, 18)

Πᾶς πιστὸς ἢ πιστὴ ἕωθεν ἀναστάντες ἐξ ὕπνου πρὸ τοῦ ἔργον ἐπιτελέσαι νιψάμενοι προσευχέσθωσαν· ἐι δέ τις λόγου κατήχησις γένηται, προτιμησάτωσαν τοῦ ἔργου τὸν λόγον τῆς ἐυσεβείας.

HE stat. 43

Believers at the time they awake, having risen from sleep, before they do any work, shall wash their hands and pray to God; and after that they shall go to their work. And if there should be the word of instruction delivered, they shall choose to go thither, where is the word of instruction, that is the word of God, which strengthens the soul.

VF LXXVII 24 f.

Fideles uero mox, cum expergefacti fuerint et surrexerint, antequam operæ suæ contingant, orent D(eu)m et sic iam ad opus suum properent. Si qua autem per uerbum catecizatio fit, præponat hoc ut pergat et audiat uerbum D(e)i ad confortationem animæ suæ; etc.

i CH och med den öfverensstämmande kyrkoordningar. Någon beskrifning å denna gudstjänst gifves icke. Dock meddelar AKVIII i några för denna skrift egendomliga kapitel formulär för både afton- och morgongudstjänst, hvilka äro lagda i Jakobs Herrens broders mun [1]. Stället har en högst olämplig plats mellan CpH XXII 1—17 (AKVIII 32, 1—17), som handlar om pröfning af katekumenerna och annat därmed sammanhörande, samt CpH XXII 19 (AKVIII 32, 19), som handlar om de troendes förhållande till tjänarna och bildar öfvergång till CpH XXIII (AKVIII 33) om tjänarnas ledighet å helg- och festdagar. Genom det sistnämnda stycket skiljes stället från CpH XXIV (AKVIII 34) om bönestunderna. Likväl gifver CpH XXII 18 (AKVIII 32, 18) intryck af att vara från annan källa än CpHXXIV (AKVIII 34). Säkerligen har kompilatorn användt material från olika håll; har han ej lånat det så oskickligt placerade första stället (CpH XXII 18, AKVIII 32, 18) direkt från eg. KO:s originaltext, måste det dock på ett eller annat sätt stå i nära samband med den här och där i de förutnämnda kyrkoordningarna tydligt framträdande gemensamma källan [2].

Den följande korta c. 28 med öfverskrift: »att ingen troende får smaka något, innan han har blifvit delaktig af de heliga mysterierna, särskildt på de heliga fastedagarna», innehåller dels en med öfverskriften likalydande föreskrift härom (c. 28 a), dels ytterligare en i öfverskriften icke antydd bestämmelse (c. 28 b), nämligen att klerici skola gifva akt och icke tillåta någon annan att blifva delaktig af de heliga mysterierna än allenast de troende. *CH c. 28 a.*

---

[1]) AKVIII 36, 37 aftongudstjänsten, 38, 39 morgongudstjänsten; båda skulle ledas af biskopen.

[2]) Funk (das Test. s. 55) söker af den omständigheten, att AKVIII (CpH) känner till blott sex bönestunder men eg. KO sju, draga den slutsatsen, att eg. KO måste vara yngre än AKVIII, eftersom utvecklingen gått från ett mindre till ett större antal bönestunder. Visserligen medgifver Funk, att utvecklingen icke öfverallt höll jämna steg, men på grund af den ytterst nära släktskapen mellan eg. KO och AKVIII är den nämnda slutsatsen här omöjlig att undgå. Men Funk har dock ingalunda bevisat. att de omnämnda skrifterna stå i »engster Verwandschaft» med hvarandra, och de många differenserna i kapitlen om bönestunderna mellan AKVIII och öfriga kyrkoordningar tala emot närmare släktskap just i dessa stycken; utan tvifvel är här fråga om olika kyrklig sed (jfr framställningen å s. 114 i detta arbete). Liknande gäller om Funks invändning a. a. s. 239.

Hvad c. 28 a beträffar, har den paralleller i de öfriga kyrkoordningarna, i det att liknande bestämmelser finnas i H-versionerna (HE stat. 44, HA stat. 43, HS stat. 58), VF LXXVII 32—LXXVIII 2 samt Test. II 25, men hos H-versionerna och VF i annat sammanhang, nämligen efter den fragmentariska canon om bön vid uppstigandet om morgonen och om besök i kyrkan för Guds ords hörande, icke efter den utförliga stadgan om bönestunderna såsom i CH och Test. [1]) Den utförliga öfverskriften hos H-versionerna [2]) återgifver canons innehåll fullständigt, och med H-versionerna öfverenstämmer alldeles VF. I Test. bildar en liknande föreskrift [3]) det sista stadgandet i kyrkoordningen, på hvilket afslutningen följer. Bestämmelsen i CH c. 28 a kan tolkas olika. Achelis [4]) anser, att denna canon påbjuder fasta före eukaristiens åtnjutande i kyrkan; äfven Funk [5]) synes ha samma uppfattning. Men troligen afser CH c. 28 a icke så mycket, att man skall fasta för att värdigt bereda sig till kommunionen i kyrkan, utan snarare att man skall börja hvarje dag med kommunion, innan man ännu har ätit något, och särskildt för fastedagarna inskärpes denna regel. För en sådan tolkning talar såväl sammanhanget med det föregående (om de dagliga bönestunderna [6]) som ock analogien med de öfriga kyrkoordnin-

---

[1]) Achelis (a. a. s. 118 f.) finner därför anledning att äfven här ordna om CH efter eg. KO och låter således CH c. 37 stå såsom parallell till eg. KO c. 57 och följas af c. 28 såsom parallell till eg. KO c. 58. Då eg. KO i de följande c. 59, 60 handlar om eukaristiens sorgfälliga förvaring, låter Achelis halfva CH c. 29 ansluta sig såsom parallell till dessa delar af eg. KO. Återstoden af c. 29, som handlar om korstecknet och hvars motsvarande del i eg. KO följer först i senare delen af c. 62, förlägger han följaktligen långt senare såsom parallell till nämnda eg. KO c. 62. Något giltigt skäl för dessa ändringar finnes icke. CH c. 28 och c. 29 passa godt tillhopa; den förra handlar om den dagliga kommunionen, den senare om förvaringen af eukaristien o. d. Att med dem sammanföra c. 37 med helt annat innehåll är olämpligt. CH:s ordningsföljd är därför äfven här mycket väl tänkbar.

[2]) Öfverskrift (Horner a. a. s. 189): Concerning that it is seemly to receive of the Eucharist early at the time, when they offer it up, before that they taste anything; liknande HA och HS.

[3]) II 25 (Rahm. a. a. s. 147): Sit semper fidelis sollicitus, ut antequam cibum sumat, fiat particeps eucharistiæ, ut evadat nesciens lædi.

[4]) a. a. s. 207 anm. 1.

[5]) das Test. s. 220.

[6]) Sammanhanget med den efterföljande c. 28 b, som tydligen afser kommunion i kyrkan, synes försvaga detta argument; dock hör c. 28 b närmast tillsammans med den följande c. 29 a.

garna. Otvifvelaktigt afse dessa daglig kommunion [1]), hvarför äfven deras uppfattning af nattvarden såsom ett motgift talar [2]). Här är närmast fråga om seden att i hemmet åtnjuta det invigda brödet, hvilken sed antydes redan af Tertullianus [3]). I CH c. 28 a finnes icke tillägget om nattvarden såsom ett motgift. Achelis [4]) tillfogar det därför från eg. KO, men säkerligen med orätt. Frånvaron af detta tillägg kan nämligen anses såsom ett ålderdomligt drag i CH i förhållande till de öfriga kyrkoordningarna [5]).

Återstoden af c. 28 (b) med det nyss anförda påbudet, att klerici skola gifva akt på, att inga andra än de troende deltaga i mysterierna, har äfven paralleller såväl i H-versionerna som i VF [6]). Test. har ingen motsvarande bestämmelse; möjligen ha de utförliga instruktionerna för diakonen ansetts tillräckliga [7]). Hos de nämnda kyrkoordningarna står dock denna bestämmelse infogad bland öfriga försiktighetsregler vid eukaristiens utdelande. *CH c. 28 b.*

---

[1]) Visserligen synes öfverskriften i H-versionerna strida häremot genom tillägget »at the time when they offer (it) up» (HE, liknande de andra), men betecknande nog saknas detta tillägg i själfva canon. Hvarken H-versionerna eller någon annan af kyrkoordningarna känna till daglig eukaristisk gudstjänst; Test. I 22 (Rahm. a. a. s. 35) innehåller tydligen förbud mot en sådan ordning: Sacrificium sabbato vel die dominica tantum offeratur et die jejunii. Därför måste här vara fråga om privat kommunion.

[2]) HE (Horner a. a. s. 180): And if he who receives has faith, then if one gave to him deadly poison it shall not hurt him; liknande HA och HS. VF (Hauler a. a. s. 117): Si enim ex fide percipit, etiamsi mortale quodcumque datum ili fuerit, post hoc non potest eum nocere (jfr Markus 16: 18); äfvenså nyss anförda satsen ur Test. II 25 (föregående s. anm. 3).

[3]) Tertull. ad. uxor. 2, 5 (Öhler I 690): non sciet maritus quod secreto ante omnem cibum gustes? Et si sciverit panem, non illum credit esse qui dicitur. Jfr ytterligare PRE³V s. 571 r. 26 f. I tredje och fjärde århundradena var det vanligt att de troende togo med sig hem delar af det invigda brödet, som förvarades i en ask (arca). Detta betygas särskildt för Egypten af Basilius: ep. XCIII (MSG XXXII c. 485) Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἕκαστος καὶ τῶν ἐν λαῷ τελούντων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔχει κοινωνίαν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ καὶ ὅτε βούλεται μεταλαμβάνει δι' ἑαυτοῦ.

[4]) a. a. s. 206 f.

[5]) Wordsworth a. a. s. 320.

[6]) HE stat. 45 a (Horner a. a. s. 180 r. 28, 29), HA stat. 44 a (a. a. s. 261 r. 16, 17), HS stat. 59 a (a. a. s. 326 r. 18, 19); VF LXXVIII 3, 4 (Hauler a. a. s. 117).

[7]) I 34; jfr äfven I 35: In omnibus sit (diaconus) tanquam oculus ecclesiæ, och diakonens varningsrop före bönen ibid. (Rahm. a. a. s. 83).

Och säkerligen hade CH c. 28 b haft en bättre plats i början af c. 29 än den isolerade den nu har i c. 28. Att den ej är omnämnd i canons öfverskrift synes också tala för att den ej hör hit. För sådana föreskrifter som i CH c. 28 b och dess paralleller ligger säkerligen den gammalkyrkliga arkandisciplinen till grund. Beteckningen »de heliga mysterierna» erinrar om de föreställningar från det antika mysterieväsendet, som otvifvelaktigt bidrogo till denna disciplins uppkomst [1]. Ifrågavarande canon torde kanske bäst förläggas till den utbildade arkandisciplinens tid [2].

CH c. 29 har en vidlyftig öfverskrift [3]: »om bevakning af de på altaret framburna offren, att ingenting får falla i kalken; att ingenting får falla ned från prästerna och de troende, när de träda fram (och kommuniera), på det att ingen ond ande må bemäktiga sig det; att ingen får tala något innanför förhänget utom en bön. När de äro färdiga med det de gifva församlingen, skall hvar och en, som beträder (det heliga) rummet, framsäga psalmer: i stället för klockor. Om korstecknet och att dammet från altaret skall kastas i svallande våg» [4]. Till öfverskriften svarar också innehållet i större delen af canon, undantagandes att stycket om korstecknet kommer efter stycket om dammet från

---

[1]) Det ansågs såsom en fruktansvärd förbrytelse mot gudomen, om någon oinvigd deltog i mysterierna, jfr Anrich a. a. s. 221. Den antika uppfattningen framträder t. ex. i AKVII 25, 6 (Funk: Did. et Const. I s. 412): εἰ δέ τις ἀμύητος κρύψας ἑαυτὸν μεταλάβοι, κρίμα αἰώνιον φάγεται, ὅτι μὴ ὢν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως μετέλαβεν ὧν οὐ θέμις, εἰς τιμωρίαν ἑαυτοῦ. Om arkandisciplinen jfr t. ex. PRE³II s. 51 f., Anrich a. a. s. 126 f.

[2]) Jfr uttrycken i denna canon med den gamla föreskriften i Didaché 9, 5: μηδεὶς δὲ φαγέτω μηδὲ πιέτω ἀπὸ τῆς εὐχαριστίας ὑμῶν, ἀλλ' οἱ βαπτισθέντες εἰς ὄνομα κυρίου· καὶ γὰρ περὶ τούτου εἴρηκεν ὁ κύριος· μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσί. Hippolytus synes ej ha känt till arkandisciplinen; detta framgår bl. a. af uttalanden om dopet t. ex. i Danielskommentaren I 16, 18 o. a. (Berlineredit. I s. 26 f.), där det icke kan märkas, att han är bunden af någon tystnadsplikt.

[3]) Wansleben (a. a. s. 282) har blott en kort öfverskrift: Qu'on doit prendre garde que rien du Calice ne tombe en terre.

[4]) Läsarten är tvifvelaktig. Haneberg (a. a. s. 83) öfversätter »in sacrarium» och i själfva canon »in aquam maris undosi», hvartill han bifogar förklaringen i. e. in baptisterium. Achelis (a. a. s. 121) återgifver uttrycket i canon på samma sätt men utan förklaring. Riedel (a. a. s. 219) öfversätter »in die Brandung» och i själfva canon »in das Wasser eines brausenden Flusses» samt upplyser, att redan de arabiska afskrifvarna icke förstått detta ord. Han hänvisar till CH c. 19, 7 och can. Bas. c. 96, där detta uttryck äfven förekommer.

altaret och att canons slut (om hvad de döpta få höra) icke antydes i öfverskriften. Först talas om de försiktighetsregler, som skola iaktagas vid eukaristiens tillrustning och utdelning (c. 29 a). *CH c. 29 a.* Klerus skall passa på att icke en fluga sätter sig på altaret eller något faller i kalken. Underlåtandet af denna plikt är dödssynd. Likaså skall vid utdelningen af mysterierna både utdelaren och mottagarna skarpt passa på att icke något faller till jorden, för att icke en ond ande må bemäktiga sig det. Här framträder på ett pregnant sätt den starka demontron i den gamla kyrkan [1]. Paralleller till dessa föreskrifter finnas både i H-versionerna, VF och Test. I H-versionerna äro dessa försiktighetsregler framställda i särskilda canones, en i HE, två såväl i HA som HS [2]. Med H-versionerna särskildt HS öfverensstämmer VF LXXVIII 5—14. De sistnämnda kyrkoordningarna ha liknande innehåll som CH men äro mera detaljerade samt ha en utförlig motivering, hvarför så stor aktsamhet bör iakttagas, nämligen att brödet är Kristi kropp och vinet Kristi blod [3]. Såsom CH tala de också om den

[1]) Till belysning af nämnda satser jfr de af Achelis (a. a. s. 206 anm. 1) anförda citaten från Tertullianus (de cor. 3: calicis aut panis etiam nostri aliquid decuti in terram anxie patimur), Origenes, Cyrillus af Jerusalem, Augustinus m. fl. Om kejsartidens starka demontro jfr t. ex. Anrich a. a. s. 60 o. a., Harnack, Mission I² s. 108 f. m. fl.

[2]) HE stat. 45 (Horner a. a. s. 180 f.) har till öfverskrift: Concerning that it is proper to guard the Mystery carefully; HA stat. 44 (a. a. s. 261 f.) är liknande men tillägger: and it is not proper to pour any from the cup, hvilket tillägg upprepas såsom öfverskrift inne i stycket; HS stat. 59 (a. a. s. 326): Concerning that it is right to watch diligently over the eucharestia samt fortsättning därtill i HS stat. 60: Concerning that it is not right to spill any from the cup (potērion), till hvilken canon satts såsom slut ett stycke med helt annat innehåll och som icke antydes i öfverskriften, nämligen (stat. 60 b) om kleri och församlingens dagliga sammankomst i kyrkan, hvilket stycke uppenbarligen icke hör hit.

[3]) Jfr t. ex. VF LXXVIII 5—14 (Hauler a. a. s. 117 f.): Omnis autem festinet, ut non infidelis gustet de eucharistia aut ne sorix aut animal aliud aut ne quid cadeat et pereat de eo. Corpus enim est Chr(ist)i edendum credentibus et non contemnendum. ⟨Calicem⟩ in nomine enim D(e)i benedicens accepisti quasi antitypum sanguinis Chr(ist)i. Quapropter nolito effundere, ut non sp(iritu)s alienus uelut te contemnente illut delingat: reus eris sanguinis, tamquam qui spernit præ[pu]tium, quod conparatus est. Äfven i can. Bas. c. 98—100 (Riedel a. a. s. 275 f.) förekomma vidlyftiga försiktighetsregler för eukaristiens handhafvande. Och sådana möta äfven i andra kyrkoordningar, t. o. m. i Missale romanum under rubriken: de defectibus in celebratione missarum occurentibus; jfr ytterligare Achelis a. a. s. 207 anm.

onde anden, som slickar upp det spillda. Test. är kortast, i det att den har blott några rader härom i II 10, men den är också strängast, i det att ansvaret utsträckes äfven till den som ser försummelsen men icke gör den skyldige några förebråelser. Den påpasslige onde anden nämnes icke men är tydligen förutsatt. I samma II 10, där en mängd föreskrifter utan något inbördes sammanhang äro hopförda, förekommer vid skildringen af eukaristens utdelning ett uttryck, hvars tolkning icke är säker, men som troligen äfven åsyftar diakonernas åliggande att hålla flygfän borta från altaret [1]). Uttrycket erinrar om AKVIII 12, 3, som utförligare föreskrifver diakonerna detsamma [2]). Funk (das Test. s. 56) jämför denna bestämmelse i AKVIII 12, 3 med eg. KO c. 59 och drager den slutsaten, att eg. KO representerar i detta stycke en mera utvecklad tid än AKVIII. Men denna slutsats är förhastad, ty något närmare sammanhang mellan de nämnda styckena kan icke påvisas. Något bestämdt afhängighetsförhållande mellan CH och öfriga kyrkoordningar kan här icke konstateras; stoffet synes vara ungefär detsamma men har blifvit återgifvet på olika sätt.

CH c. 29 b. Det följande af c. 29 (b) har ingen motsvarighet i de öfriga kyrkoordningarna. Där föreskrifves, att blott bön och hvad som är nödvändigt för tjänsten får förekomma innanför (den heliga) platsens område [3]). Äfven eljes (d. ä. då gudstjänst icke förrättas) får icke något göras å den platsen. När prästerna hafva slutat med utdelningen till församlingen, skola de träda in å den heliga platsen, men hvarje gång de träda in, skola

---

[1]) Rahmani a. a. s. 133 r. 4: Diaconi circumvolitent flabellas.

[2]) δύο δὲ διάκονοι ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν τοῦ θυσιαστηρίου κατεχέτωσαν ἐξ ὑμένων λεπτῶν ῥιπίδιον ἢ πτερὸν ταῶνος ἢ ὀθόνης, καὶ ἠρέμα ἀποσοβείτωσαν τὰ μικρὰ τῶν ἱπταμένων ζώων, ὅπως ἂν μὴ ἐγχρίμπτωνται εἰς τὰ κύπελλα. (Funk: Did. et Const. I s. 496.)

[3]) Öfverskriften till c. 29 säger: innanför förhänget; Achelis öfversätter: intra velum; Riedel: innerhalb des Orts. Enligt öfverskriften (och Achelis) skiljer alltså ett förhänge altarplatsen från den öfriga delen af kyrkorummet såsom än i dag i de orientaliska kyrkorna. Om detta förhänge jfr t. ex. CH c. 36 (Riedel a. a. s. 223): der Priester . . . soll Gott für sie (die Erstlinge etc.) zuerst ausserhalb des Vorhangs danken etc.; Test. I 19 (Rahm. a. a. s. 25): Velum ex bysso pura confectum habeat altare, quoniam est immaculatum; arabiska didaskalian c. XXXV (Funk: die apostolischen Konstitutionen s. 226) samt Duchesne a. a. s. 85, Brightman a. a. s. 506 anm. 17 och PRE[3]III s. 226 f., XIX s. 677 f.

de uppstämma psalmer för andemakternas skull på det heliga rummet: psalmerna skola för dem ersätta klockorna på Arons dräkt. Det sistnämnda uttrycket innebär, att prästen i likhet med Aron men genom psalmsång skulle tillkännagifva sitt inträdande på den heliga platsen, så att han icke måtte dö där [1]). Ytterligare säges, att ingen får sitta på denna plats, ty endast böneställning med knäböjning samt att kasta sig ned framstupa inför altaret är tillåtet. Den sista af hithörande föreskrifter handlar om altarplatsens sopning. Dammet, som sopas bort från det heliga rummet, skall kastas i en brusande flods vatten [2]). Achelis (a. a. s. 121) sätter hela denna afdelning (c. 29 b) inom parentes såsom senare tillägg. Och säkerligen gör han detta med rätta, ty både de uttryck och de föreställningar, som här möta, vittna om senare tider.

Nästa stycke af c. 29 (c) handlar om korstecknet. Achelis afskiljer detta stycke och placerar det såsom parallell till en del af den långa eg. KO c. 62, men några tvingande skäl till en sådan omflyttning föreligga icke. Innehållet utgöres af en uppmaning att använda korstecknet å pannan samt en motiverande hänvisning till påskalammets och Kristi blods betydelse [3]). *CH c. 29 c.*

---

[1]) Jfr Ex. 28: 35 samt can. Bas. c. 96 (Riedel a. a. s. 272): »Auf dem Altare soll ein Kleriker nur sprechen, was er sprechen muss; denn Aaron machte sich aus Furcht vor den Engeln Glocken an seine Kleider, wir aber müssen für uns auf dem Altare an Stelle der Glocken Aarons Psalmen anwenden».

[2]) Om detta uttryck jfr s. 170 anm. 4 i detta arbete. I can. Bas. c. 96 (Riedel a. a. s. 272) säges härom: »die Erde, welche vom Altar gefegt wird, soll in das Wasser eines fliessenden Flusses geworfen werden». F. C. Burkitt har liknande tolkning (the Journal of Theol. Studies Vol. I s. 279) ». . . . in Canon XXIX the dust swept from the sanctuary is to be thrown into the water of a 'bahr tayyâr', which seems to imply a running stream as in the ritual enjoined by Lev. XIV 5 f. 50 f.» I slutmeningen synes texten vara förderfvad. Riedel (a. a. s. 219) öfversätter så: »Und sie sollen nicht lässig sein, dass sie von den Menschen getreten werden, sondern er soll stets gereinigt werden». Achelis (a. a. s. 121) öfversätter: »neve remaneat (?) conculcandus (?) ab hominibus, sed omni tempore purus sit».

[3]) »Teckna din panna med korsets afbild till djäfvulens besegrande och din tros berömmelse. Så gjorde Mose med lammets blod, som han strök på trösklarna och dörrarnas båda sidor och så frälste dem, som bodde innanför dessa. Huru skulle således icke Kristi blod vara ännu renare och ännu mer beskydda dem, som tro på honom. Därför skola de utvärtes bära tecknet till världens frälsning, hvilken är fullbordad genom det fullkomliga lammets,

Paralleller till detta stycke finnas såväl i H-versionerna, HE stat. 48 (Horner a. a. s. 185 r. 2—24), HA stat. 45 (a. a. s. 265 r. 12—31), HS stat. 62 (a. a. s. 331 r. 5—26), som i VF (LXXX 14—33 samt dupletten LXXVIII 15—33 [1]) men icke i Test. eller CpH och AKVIII. I H-versionerna (VF) står stycket om korstecknet efter bestämmelserna om bönestunderna och omedelbart före afslutningsstycket [2]). Innehållet öfverensstämmer i hufvudsak med CH; korsteckn ets betydelse såväl som dess verkan förklaras med liknande men vidlyftigare uttryck än i CH, äfvenså förekommer hänvisningen till Moses och påskalammets blod samt om detta såsom förebild till det fullkomliga lammet Kristus [3]). Enligt VF skall korstecknet göras icke blott å pannan utan äfven å ögonen. Test. har icke något särskildt stycke om korstecknet, ehuru detta omnämnes flerstädes t. ex. II 7, II 9 [4]). Icke heller i CpH och AKVIII finnes någon särskild canon om korstecknet; det omnämnes dock t. ex. i AKVIII 12, 4 [5]). Achelis anser stycket om korstecknet för äkta. Och något hinder för att

---

Kristi blod.» (Enligt Riedels öfvers. a. a. s. 219.) Achelis' öfversättning (a. a. s. 134, 135) är i slutet något olika och svårbegriplig men beror på en korrumperad text.

[1]) Det sistnämnda stycket är å orätt plats å s. 118 (Hauler a. a.) förmodligen beroende å någon omkastning af handskriftbladen; det förra stycket står däremot i rätt följd. Dock är dupletten å s. 118 uppenbarligen ett fragment af en annan öfversättning från originalskriften än stycket å s. 121. Den senare öfversättningen är ledigare och bättre.

[2]) Om HA se s. 163 anm. 3.

[3]) Märklig är förklaringen af korstecknet, att om det göres i tro, icke blott uppenbarar sig människan såsom en kristen för andra människor, utan det är äfven ett tecken till att människan (tillhör Logos), är förnuftig (λογικός), i det hon både in- och utvärtes är beseglad (σφραγίζειν) med Guds Logos insegel (σφραγίς; jfr Anrich a. a. s. 122 f. om dopet såsom σφραγίς), hvarför djäfvulen genast flyr, förföljd af den helige Ande, åt hvilken människan beredt plats i sig. Här framlyser den antika uppfattningen, att den helige Ande bokstafligen fått rum invärtes i människan, en parallell föreställning till den om demonernas boende i människan (jfr t. ex. PRE³IV s. 410, och i allmänhet om demonerna Conybeares grundliga undersökning »Christian Demonology» i Jewish Quarterly Review Vol. VIII, IX, London, 1896, 97).

[4]) II 7 (Rahm. a. a. s. 127) . . . signet (sc. sacerdos) eos (sc. qui oblati fuerunt) in fronte, ad nares, ad pectus, ad aures etc.; II 9 (a. a. s. 131) Et signans (sc. episcopus) illum (sc. recens baptizatum) in fronte etc.

[5]) . . . τὸ τρόπαιον τοῦ σταυροῦ κατὰ τοῦ μετώπου τῇ χειρὶ ποιησάμενος (sc. ὁ ἀρχιερεύς) εἰπάτω. κ. τ. λ. (Funk: Did. et Const. I s. 496 r. 8, 9).

den ursprungliga kyrkoordningen innehållit en canon om korstecknet finnes icke [1]). Att döma af det för de nämnda kyrkoordningarna gemensamma synes stycket i grundskriften ha bestått af en uppmaning till korstecknets användning, uttryck om dess kraft samt en jämförelse med Mose anordning af blodet från påskalammet och någon jämförelse med Kristus. Man kan icke säga, att den krasst magiska uppfattningen af korstecknets betydelse, som senare blir allmän, framträder i dessa kyrkoordningar utan står här ännu tillbaka för en mera symbolisk. Stycket i CH gör ett enklare och klarare intryck än motsvarande i parallellskrifterna. Någon ledning till bevis för dess Hippolytiska ursprung kan icke upptäckas. Under Hippolyti namn finnes ett uttalande om korstecknet i ett (blott å syriska bevaradt) fragment af kommentaren till Hesekiel, nämligen till Hes. 9: 4, 5 [2]). Frånsedt att någon beröring i uttrycken mellan detta fragment och CH c. 29 c icke förefinnes, har fragmentet ingen betydelse, enär det anses oäkta [3]).

Slutet af c. 29 (d) hör såsom redan är nämndt egentligen *CH c. 29 d.* icke till denna canon utan föres bättre tillsammans med början af c. 30 (a). Det bestämmer, hvad endast de döpta få höra, nämligen alla hemligheter om lifvet och uppståndelsen och offret, emedan de mottagit dopets insegel och sålunda blifvit meddelaktiga. Denna föreskrift har en fortsättning i c. 30 *CH c. 30 a.* (»om katekumenerna» [4]), där det bestämmes angående katekumenerna, att de få höra endast predikan öfver tron och läran. Hör alltså fråga om arkandisciplin, hvarför Achelis (a. a. s. 134, 135) sätter sista stycket af c. 29 inom parentes såsom interpolation, eftersom CH eljes t. ex. i c. 12 icke synes känna

---

[1]) Korstecknet användes redan tidigt såsom ett skyddsmedel mot demonerna, som ansågos lura öfverallt på människorna, jfr Tertullianus de cor. mil. c. 3: ad omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum et exitum, ad vestitum et calciatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quæcunque nos conversatio exercet, frontem signaculo terimus. Om korstecknet jfr ytterligare t. ex. PRE^{3}XI s. 93. Angående korstecknets inverkan å demonerna jfr t. ex. Cyrillus af Jerusalem Catech. XIII, 3: τὸ σημεῖον ἰδόντες μόνου τοῦ σταυροῦ πτήσσουσιν οἱ δαίμονες (MSG XXXIII c. 775).

[2]) Berlinereditionen I 2 s. 194.

[3]) Berlinereditionen I 2 s. V.

[4]) Haneberg har annan öfverskrift men beroende på felaktig text.

till arkandisciplin. Men månne den i CH c. 12 omtalade undervisningen uteslöt arkandisciplin? Arkandisciplinen angick ju närmast dopet och nattvarden och allt, som stod i sammanhang med dessa sakraments rituella utförande [1]. Men själfva dogmat, äfven trinitetsläran, för så vidt den ej sattes i samband med dopsymbolets heliga formler, hemlighölls ingalunda, eljes hade väl ingen propaganda genom undervisning varit möjlig. Det af Achelis anförda stället kan därför icke anses såsom bevis för att CH varit främmande för arkandisciplin. Början af c. 30 anser Achelis icke alls höra till CH utan sätter den (a. a. s. 281) såsom begynnelsemening till det första fragmentet af Hippolytiska predikningar. Genom Riedels text [2]) är oriktigheten af denna Achelis' textomflyttning konstaterad. Då såsom förut är nämndt Hippolytus icke synes känna till arkandisciplin, kunna ifrågavarande satser icke gärna vara af honom.

Den följande dunkla meningen [3]) sätter Achelis såsom slutmening i det andra fragmentet af Hippolytiska predikningar (a. a. s. 285). Dock sätter han äfven denna mening inom parentes och anser den liksom hela slutstycket af detta s. k. fragment för en senare tillsats, hvars författare man har att söka först och främst i ett af klostren i den sketiska öknen. Men äfven denna textkonstruktion hos Achelis är genom Riedels text omöjliggjord; den visar nämligen, att meningen har sin plats i c. 30. Ifrågavarande sats innehåller ett citat från (senare delen af) Upp.-b. 2: 17 [4]) och åsyftar enligt Riedel dopet [5]). På den

[1]) Jfr Augustinus in Ps. 103: Quid est quod occultum est et non publicum in ecclesia? Sacramentum baptismi, sacramentum eucharistiæ. CH synes räkna lifvet, uppståndelsen och offret till arkandisciplinen.

[2]) Jfr Riedel a. a. s. 197 och 220 samt s. 5 anm. 6 i detta arbete.

[3]) »Jenes ist die Reinheit, von welcher Johannes sagt, dass keiner sie kennt, als wer sie empfängt» (Riedels öfvers. a. a. s. 220).

[4]) . . . καὶ δώσω αὐτῷ ψῆφον λευκήν, καὶ ἐπὶ τὴν ψῆφον ὄνομα καινὸν γεγραμμένον, ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ ὁ λαμβάνων.

[5]) Riedel hänvisar för denna tolkning till slutet af can. Bas., som noga motsvarar detta ställe: »Dies ist das heilige Kleid, von welchem zu Johannes gesagt ist: Ich gebe ihnen das Kleid des Lebens, auf welchem ein neuer Name geschrieben steht, welchen niemand kennt ausser dem, welcher ihn empfängt» (a. a. s. 283); samt till parallellen i eg. KO: »Dies ist der weisse Stein (ψῆφος), von dem Johannes also gesprochen hat: Es ist ein neuer Name auf ihn geschrieben, den niemand kennt, ausser (εἰ μήτι) dem, welcher den Stein (ψῆφος) empfangen wird» (Ach. a. a. s. 103).

oriktiga plats stället fått hos Haneberg—Achelis [1]) syftar det på ett asketiskt lefnadssätt, en tolkning, som är ganska svårfattlig. Riedels tolkning torde här vara den rätta. Satsen har karaktär af en inskjuten anmärkning till det närmast förut sagda.

En jämförelse med parallellskrifterna visar, att motsvarighet finnes till CH:s föreskrift (c. 29 d) om hvad de döpta få höra, däremot saknas direkt motsvarighet till början af c. 30 (a) om hvad katekumenerna få höra. Hithörande ställen i H-versionerna finnas i slutet af bestämmelserna om dopet. HE stat. 35 (Horner a. a. s. 156 r. 19—157 r. 2 [2]) synes först tala om en offentlig undervisning, därefter om en hemlig. Äfven här anföres citatet från Upp.-b. 2: 17 men tyckes gälla eukaristiens mottagande. HA stat. 34 (a. a. s. 256 r. 21—s. 257 r. 2) uppdrager likaledes en skiljegräns mellan en offentlig undervisning och en hemlig med liknande uttryck som HE. Citatet anföres något olika än i HE [3]). I den eljes med de båda sistnämnda öfverensstämmande HS stat. 46 (a. a. s. 320 r. 11—22) skiljes icke tydligt mellan den offentliga och hemliga undervisningen. Bibelcitatet möter här i en annan form [4]); dock torde det i såväl HA som HS syfta på den hemliga undervisningen efter dopet. VF saknar parallell, eftersom slutet af stycket om dopet fattas, där dessa satser antagligen förekommit (VF afbryter med LXXIV 35).

---

[1]) Achelis (a. a. s. 285) använder Hanebergs öfversättning: »Hic est lapis pretiosus, quem teste Joanne nemo novit, nisi qui accepit eum». Angående den närmare motiveringen för denna öfversättning se Haneberg a. a. s. 9.

[2]) »This we have tought you to be said openly concerning Baptism and the ordinance of the Oblation; and behold, we have finished the instruction which we give to you concerning the resurrection of the body, and the rest as it was written. And if there is anything else which is right to be told, then the bishop shall tell it and give it to those who are communicated. And they shall accept (it), and none shall know it except the believers, but only after they have communicated. And they shall first receive this holy blessing (Horner: corrupt reading of the unpointed Arabic, which really reads 'ticket', referring to Revelation II. 17), which Yuhanes speaks of that there was written upon it a new name (which) no one knows except him who receives the blessing».

[3]) HA stat. 34 (a. a. s. 256 r. 28 f.): »This is the holy token of which John said etc.»

[4]) HS stat. 46 (a. a. s. 320 r. 19 f.): »This is the white stone (psyphos) of which Johannes said etc., jfr Achelis' öfversättning däraf anförd s. 176 anm. 3.

I Test. II 10 och i samma sammanhang som i H-versionerna men kortare affattadt förekommer ett liknande stycke [1]. Bibelcitatet återgifves där i ännu en afvikande form. De olika formerna för citatet torde bero på det olika återgifvandet af ordet ψῆφος i de arabiska och syriska öfversättningarna [2]. I Test. syftar citatet på uppståndelsen. I CpH och AK VIII finnes ingen parallell till det här omtalade stycket. Beröringen mellan CH och H-versionerna samt Test., som framträder såväl i själfva bestämmelserna som i synnerhet genom det af samtliga använda citatet från Upp.-b. 2: 17, gifver tydligen vid handen, att någon föreskrift om hvad som får meddelas före dopet och hvad efter dopet jämte ett citat från Upp.-b. 2: 17 ligger till grund för alla kyrkoordningarnas föreskrifter härom, fastän den ursprungliga föreskriften sedan blifvit på olika sätt bearbetad och ändrad. Något inbördes afhängighetsförhållande mellan dessa kyrkoordningar ifråga om hithörande stycken kan i deras nuvarande form icke konstateras.

CH c. 30 b. Det följande af c. 30 (b) är icke antydt i öfverskriften. Där föreskrifves först, att om biskopen förmår, skall han på söndagen vid eukaristiens firande låta hela församlingen kommuniera af sin hand. Blott en enda parallell finnes härtill nämligen i HE stat. 35 (a. a. s. 157 r. 2—5) ett stycke som icke återfinnes i HA eller HS. HE föreskrifver detsamma för sabbaten och första dagen i veckan men talar äfven om diakonernas och presbyterernas medverkan vid brödets brytande. I slutet af samma c. 30 b (icke heller antydt i öfverskriften) säges, att om en presbyter är sjuk, skall en diakon bringa mysterierna till honom, och presbytern tage dem för sig själf allena. Härtill finnes också blott en enda

---

[1]) Test. II 10 (Rahm. a. a. s. 133 r. 14—17): Iidem etiam doceantur dogma resurrectionis corporum: ante enim susceptum baptismum, nemo verbum de resurrectione cognoscat. Hoc est enim statutum novum, habens nomen novum, quod nemo noscit, nisi qui suscipit (eucharistiam). Den sista af Rahmani tillagda förklarande parentesen är dock icke riktig; snarare bör underförstås statutum novum, hvartill originalets ψῆφος förvandlats genom de syriska öfversättarna. I kopt. arab. Test. ha dessa satser alldeles omändrats, jfr Rahm. a. a. s. 132 anm. 2.

[2]) För de arabiska tolkningarna af detta ord redogör Haneberg a. a. s. 9; för de syriska Cooper Maclean a. a. s. 224 f.

parallell nämligen i Test. II 20 [1]), där det i korthet bestämmes, att om en presbyter icke kan komma till kyrkan, skall en presbyter, alltså icke en diakon [2]) såsom i CH c. 30 b, bringa honom eukaristien. Där talas icke om någon självkommunion.

I nära sammanhang med dessa bestämmelser i c. 30 b står den korta c. 31 (»att diakonen, om biskopen och presbytererna befalla det, får utdela till församlingen»), hvars lydelse är uttryckt i den anförda öfverskriften. Någon direkt motsvarighet har denna canon icke i parallellerna, för så vidt icke slutet af Test. II 10 [3]) kan anses såom sådan. Achelis låter c. 30 b och c. 31 ansluta sig omedelbart till c. 29 a (§ 209 hos Achelis), därför att de innehålla en fortsättning af föreskrifterna om nattvarden [4]). Men till en sådan bortflyttning af alla mellanvarande stycken föreligger icke något fullgiltigt skäl. Achelis anser, att ifrågavarande canones höra till den ursprungliga kyrkoordningen [5]). Det torde dock vara svårt, att i detta fall anföra bindande bevis vare sig för eller emot äktheten. Säkerligen förutsätta dock dessa föreskrifter ganska restriktiva bestämmelser rörande diakonens befogenhet i fråga om nattvardssakramentets handhafvande sådana som t. ex. conc. Arel. c. 15 (Hefele a. a. I[2] s. 213 f.), conc. Nic. c. 18 (a. a. s. 423 f.) eller andra liknande. *CH c. 31.*

Den följande c. 32 har en lång öfverskrift: »att jungfrurna och änkorna skola fasta och bedja i kyrkan; att klerici skola fasta efter eget val; att biskopen icke är förpliktad att fasta utom tillsammans med klerus. Om en måltid eller aftonmåltid, som

[1]) Rahmani a. a. s. 143: Si vero presbyter est, qui nequit (ad ecclesiam) venire, presbyter illi (communionem) deferat.

[2]) Jfr förbudet Test. II 10 (a. a. s. 133 r. 18—20): Diaconus ne præbeat communionem eucharisticam presbytero, sed discooperiat patenam vel pyxidem, et presbyter ipse (ex illa) sumat.

[3]) Rahm. a. a. s. 133 r. 21: Diaconus populo communionem distribuat manu. Cooper-Maclean a. a. s. 129 öfversätter: Let the deacon give (the Eucharist) to the people in their hands. Om andra bestämmelser rörande diakonernas befogenhet härutinnan jfr öfversikten s. 90 anm. 1.

[4]) Ach. a. a. s. 122 och 144.

[5]) Enligt Achelis (a. a. s. 230) öfverensstämmer CH:s praxis i c. 30 b och c. 31 fullständigt med regeln hos Tertullianus: eucharistiæ sacramentum .... nec de aliorum manu quam præsidentium sumimus (de cor. 3, Öhler I 421). Osäkert är dock, om icke till »præsidentes» måste räknas äfven diakonerna; jfr Funks polemik såväl mot Rahmani (das Test. s. 74 f.) som mot Achelis (das Test. s. 269 f.).

anordnas till de fattigas bästa» [1]. Den förra delen af öfverskrif-
CH c. 32 a. ten angifver fullständigt innehållet i canons första del (c. 32 a). Där talas om speciella fasteföreskrifter för vissa stånd i församlingen, nämligen församlingsänkor och jungfrur samt för klerus och biskopen [2]. Änkornas myckna fasta och bön omtalas i c. 9 såsom värd hög ära, däremot nämnes eljes ingenting i CH om särskild fasta för de öfriga grupperna. Paralleller härtill finnas i HE stat. 36, HA stat. 35, HS stat. 47, hvilka inbördes alldeles öfverensstämma (VF saknas). Särskildt beaktansvärd är här emellertid den grekiska texten, det enda stycke af eg. KO, som veterligen finnes i behåll å grekiska [3]. Enligt Achelis är CH c. 32 a äkta. Han sätter denna c. 32 a tämligen godtyckligt efter c. 20 och förklarar föreskriften om biskopens fasta sålunda [4], att biskopen får icke fasta utom när han föreskrifver hela församlingen fasta (eller å de traditionella fastedagarna), emedan det eljes kunde hända, att en agap hölles af några församlingsmedlemmar, och han kunde icke vägra att deltaga i den, om han blefve ombedd. Därför vill Achelis ändra CH:s »klerus» till »folket» i öfverensstämmelse med eg. KO, hvilket onekligen gör stycket lättare att förstå. Emellertid betygas läsarten »klerus» icke blott af Haneberg—Achelis' text utan äfven af Riedels, ej

---

[1]) Wansleben (a. a. s. 282) har blott denna öfverskrift: Que les Veuves, & les Vierges sont obligées de prier avec assiduité.

[2]) »Jungfruarna och änkorna skola ofta fasta och bedja i kyrkan. Klerici skola fasta efter eget val, efter sin förmåga. Biskopen är icke förpliktad att fasta, utom när klerus fastar med honom» (enligt Riedels öfvers. a. a. s. 220).

[3]) Funk redogör för detta af honom å k. k. hofbiblioteket i Wien (Cod. hist. græc. 7 fol. 12) funna stycke i das Test. s. 123, där texten återgifves sålunda: Περὶ νηστειῶν· Χῆραι καὶ παρθένοι πολλάκις νηστευέτωσαν καὶ εὐχέσθωσαν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας· πρεσβύτεροι, ἐπὰν βούλοιντο· καὶ λαϊκοὶ ὁμοίως νηστευέτωσαν· ἐπίσκοπος οὐ δύναται νηστεύειν, ἐὰν μὴ ὅτε καὶ πᾶς ὁ λαός· ἔσθ' ὅτε γὰρ θέλει τις προσενεγκεῖν, καὶ ἀρνήσασθαι οὐ δύναται· κλάσας δὲ πάντως γεύεται. Intet meddelas om denna texts ålder; samtliga öfversättningar, särskildt HS, befinnas emellertid ansluta sig nära till denna text. I den fortsättes stycket sålunda: and (δέ) eating it with other believers (πιστός) with him, Let them take from the hand of the bishop (ἐπίσκοπος) one piece of a loaf (κλάσμα) before that each breaks his own bread. For (γάρ) this is a blessing, and it is not a thanksgiving (εὐχαριστία) like the Body (σῶμα) of the Lord. Liknande fortsättning ha äfven HE och HA.

[4]) Achelis a. a. s. 104 anm. samt s. 156 och anm. 1.

heller har CH eg. KO:s motivering [1]), utan är kortare än öfriga parallellskrifter. Af återstående parallellskrifter har blott Test. särskilda fasteskrifter för klerus, men låter dessa komma i sammanhang med föreskrifterna om de särskilda ordines [2]). De äro rätt utförliga, nämligen för biskopen c. I 22, för presbytern c. I 31, och för änkorna c. I 40 men äro helt annorlunda affattade än CH:s och H-versionernas, förmodligen ett verk af Test:i kompilator.

Det följande af c. 32 (b) handlar dels om oblationers mottagande genom diakonen, dels om allmosors utdelande. Angående oblationers mottagande säges: »om någon vill offra något, under det att icke någon presbyter är tillstädes i kyrkan, så skall diakonen alltid träda in i hans ställe endast med undantag för det stora offret och bönen» [3]). Det sistnämnda undantaget afser den stora eukaristiska gudstjänsten på söndagen, då ju både biskop *CH c. 32 b.*

[1]) Bestämmelsen skulle då möjligen afse, att biskopen icke behöfver fasta oftare än klerus, d. v. s. underkasta sig strängare fasta än öfriga klerici såsom t. ex. Test. föreskrifver för honom.

[2]) Funk (das Test. s. 122 f.) ser här ett bevis för att eg. KO legat till grund för Test.; då författaren af Test. redan behandlat fastepåbuden i sammanhang med personernas invigning, måste han, när han kom till eg. KO c. 47 gå förbi detta för att förekomma upprepning samt ännu mer därför, att det stred mot hans egen fasteteori. Om eg. KO är den primära skriften, kan man väl inse grunden, hvarför författaren af Test. strök eg. KO c. 47, men icke i motsatt fall, om Test. är primär, huru författaren af eg. KO kunde tillfoga en ny c. 47. Då Test:i beroende af eg. KO är allmänt erkänd, torde denna Funks närmast mot Rahmani riktade förklaring, hvarför Test. saknar direkt parallell till eg. KO c. 47, äfven vara riktig.

[3]) Så enligt Riedels öfvers. (a. a. s. 220). Achelis (a. a. s. 104) öfversätter något annorlunda: Si quis autem oblationem facere intendit [quo tempore presbyter in ecclesia non adest, diaconus loco ejus fungatur in omnibus rebus, cum exceptione solius portandi sacrificii magni et orationis]. Han sätter parentes om största delen, enär han anser det fullkomligt obegripligt och uppkommet genom en öfversättares missförstånd. Förbudet för diakonen »portandi sacrificii magni» anser Achelis vara en motsägelse till c. 3 och c. 31, hvilka tillåta honom det. Riedels text är bättre och tvingar icke till uteslutning af någon del. Någon motsägelse torde icke finnas, enär uttrycket i c. 32 b väl afser själfva konsekrationen men i c. 3 och c. 31 offrets frambärande till biskopen för konsekration. Om diakonens förhållande i dessa och liknande afseenden jfr CpH XIX 3 (AK VIII 28, 4): διάκονος οὐκ εὐλογεῖ· οὐ δίδωσιν εὐλογίαν, λαμβάνει δὲ παρὰ ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτέρου· οὐ βαπτίζει, οὐ προσφέρει· τοῦ δὲ ἐπισκόπου προσενεγκόντος ἢ τοῦ πρεσβυτέρου, αὐτὸς ἐπιδίδωσιν τῷ λαῷ, οὐχ ὡς ἱερεύς, ἀλλ᾽ ὡς διακονούμενος ἱερεῦσιν (Funk: Did. et Const. II s. 83, I s. 530).

och presbyterer skola vara närvarande och diakonen endast får assistera (jfr c. 3, c. 19, 15). Såsom ett slags parallell härtill kan möjligen anses en sats i midten af HE stat. 36 (Horner a. a. s. 157 r. 19—21), HA stat. 35 (a. a. s. 257 r. 10, 11), HS stat. 47 (a. a. s. 320 r. 31—s. 321 r. 2), som förekommer i liknande sammanhang som CH c. 32 b och inledes på ungefär samma sätt [1]. Där omnämnes det fall, att om någon önskar bringa något till kyrkan, kan han icke förnekas det. Hans gåfva skall alltså mottagas, dock säges icke hvem som skall mottaga den eller såsom i CH om presbytern är frånvarande, hvem som då skall fungera, utan det anförda blir ett skäl till att biskopen ej är förpliktad att fasta, utom när allt folket fastar [2]. Satsen utlöper alltså i en helt annan stadga i CH. Test. II 11 (Rahm. a. a. s. 133 r. 24) säger blott helt obestämdt: si quis accipit aliquod donum etc. CH c. 32 b fortsätter sedan med ett särskildt slags oblationer, nämligen sådana som gifvas såsom allmosor åt de fattiga. Texten är dock dunkel både hos Haneberg och Achelis och i någon mån äfven hos Riedel. En bättre öfversättning gifver J. Arendzen [3]. Canon är riktad mot missbruk vid allmosornas utdelande nämligen att det drages ut på tiden därmed, hvarför den bestämmer en viss tid, den tredje dagen, inom hvilken alla allmosorna skola vara utdelade, vidare förbjudes att något undanhålles af allmosegåfvorna till ersättning för förvaring eller besvär med allmosornas utdelning. Den meritoriska uppfattningen af allmosegifvandet framträder tydligen i försäkran, att kärleksverket helt och hållet skall räknas gifvaren till godo. Enda parallellen till detta stycke är Test. II 11 [4], som skiljer sig något

[1]) Äfven Achelis (a. a. s. 104) finner här en parallell.

[2]) Jfr s. 180 i detta arbete.

[3]) The Journal of Theol. Studies Vol. 4 (1903) s. 282: »When an offering is made for alms to be given to the poor, they shall give it before sunset to the poor of the congregation. And when there is more than is wanted they shall give it on the morrow, and when something is (still) over, on the third day. Nothing is to be charged by him, in whose house it is, but the whole charity shall be reckoned [to be] for the person concerned alone. He that distributes, shall not get anything for [the fact] that the bread of the poor has been kept for a time in his house». Om A:s motivering för denna öfversättning se a. a. s. 283.

[4]) Rahm. a. a. s. 133 r. 24—28: Si quis accipit aliquod donum (i. e. cibum) deferendum ad viduam vel ad mulierem pauperem vel ad aliquem,

från bestämmelsen i CH c. 32 b, dock icke mer än att en viss öfverensstämmelse tydligen kan iakttagas. Då stycket i Test. icke kan påvisas vara uppkommet ur parallellen i CH eller tvärtom, måste båda föreskrifterna ytterst kunna föras tillbaka någon gemensam källa innehållande bestämmelser mot försumlighet vid allmosors utdelande. Egendomligt nog finnes intet sådant stycke i H-versionerna (VF). Då både CH och Test. här icke äro fria från textkorruption (jfr öfversättningarna), har stycket kanske varit obegripligt redan för öfversättarna af H-versionerna och därför icke kommit med i dessa. Achelis anser stycket äkta, men anför inga hållbara skäl därför[1]; ett säkert afgörande härom torde i textens nuvarande form ej vara möjligt.

Med CH c. 32 c börjar en grupp canones om måltider, s. k. agaper af olika slag[2], och hvad därmed sammanhänger (c. 32 c—c. 35). Canon 32 c talar om en aftonmåltid på söndagen för fattiga, c. 33 a om måltider till de dödas åminnelse, c. 33 b—c. 35 a diverse regler för församlingsmåltider i allmänhet, c. 35 b om bespisning af änkor. I detta parti af CH är texten flerstädes fördärfvad och obegriplig, så att tolkningen ofta blir osäker. C. 32 c förekommer både hos Haneberg, Achelis och Riedel men i en särskildt hos de förra dunkel form. Äfven här *CH c. 32 c.*

qui assidue occupatur ecclesiasticis negotiis, eo ipso die illud donet; si autem in crastinum illud apud se differt, addat aliquid ex suo et sic donum illud auctum det. Panis enim pauperis apud ipsum diu moratus est.

[1]) Såsom hos Justinus tillfalla de skänkta oblationerna blott de fattiga, icke klerus; lön till klerus omtalas först hos Cyprianus och i den syriska didaskalian, alltså finner Achelis (a. a. s. 192 och s. 229) här ytterligare skäl att vid CH:s datering icke gå senare än till Cypriani tid. Men det anförda förbudet mot försumlighet vid allmosors utdelande utesluter ingalunda, att äfven klerus fick underhåll. Särskildt Achelis' öfversättning (»Si distribuitur oblatio, distribuatur etiam eleemosyna pauperibus») angifver tydligt, att oblationerna i första rummet tillkommo andra än de fattiga; jfr Funk das Test. s. 266 f. Riedels och Arendzens öfversättningar gifva intet stöd åt Achelis argumentering. Äfven Achelis' slutsats (a. a. s. 191) om tiden för den eukaristiska gudstjänstens firande (ante occasum solis», eftersom allmoseutdelningen enligt Achelis var en fast beståndsdel af denna gudstjänst) har icke något stöd i Riedels eller Arendzens öfversättningar; jfr ytterligare Funk das Test. s. 268 f.

[2]) Om nyare åsikter om agaperna jfr t. ex. Funk: Kirchengesch. Abh. u. Untersuch. III s. 1—41.

gifver Arendzen en bättre öfversättning [1]). Enligt denna öfversättning skulle den särskillnad bortfalla i c. 32 c, som enligt Hanebergs—Achelis öfversättning där framträder mellan ett slags måltider, som anordnades af alla deltagarna för gemensamma medel, och ett annat slags, som anordnades af en enskild för de fattiga [2]). Canon 32 c talar visserligen om tvänne måltider [3]) men båda för fattiga (och hållna å söndagen? [4]). En sådan måltid kännetecknades af biskopens och kleri (åtminstone en diakons) närvaro samt af lampans tändande genom diakonen. Förmodligen hade sistnämnda handling öfvervägande symbolisk betydelse, eftersom deltagarna i måltiden skulle åtskiljas före mörkningen [5]). Biskopen skulle bedja öfver de inbjudna och öfver den, som inbjudit dem; därefter skulle han låta de fattiga framsäga tacksägelsen, som säges vid mässans början [6]). Före mörkningen skulle de skiljas åt men sjunga psalmer innan de gå.

---

[1]) JthSt. ibidem: »When a dinner or an evening meal is given by some one to the poor and it be a Sunday one, then the bishop shall be present at the time of the lighting of the lamp, the deacon shall rise to light it and the bishop shall pray over them and over him who invited them, and he shall make the poor say the grace which is [said] at the beginning of the Mass and he shall dismiss them. Let them disperse before dark and sing psalms before they go».

[2]) Achelis a. a. s. 105: Si agape fit vel coena ab aliquo pauperibus paratur etc.; jfr äfven a. a. s. 199 f. Jfr äfven Riedels kritik af denna öfversättning, Riedel a. a. s. 221 anm. 1.

[3]) Dinner or evening meal, Arendzen; Mahl oder Abendessen, Riedel.

[4]) Så enligt Arendzen. Achelis läser: κυριακῇ tempore; enligt Zahn (PRE[3]I s. 235) är det felaktigt och uppkommet genom den arabiske öfversättarens oriktiga ändring af det ursprungliga ἐν κυριακῷ (i kyrkan; om denna sed jfr t. ex. förbudet i conc. Laodic. c. 28, Hefele a. a. I s. 767). Men då Achelis' öfversättning här bekräftas af Arendzens, talar detta för, att här snarare är fråga om tid än om rum. Riedel a. a. s. 221 öfversätter: κυριακόν sc. δεῖπνον, för hvilket han hänvisar till 1 Kor. 11: 20 och framhåller, att κυριακή betyder söndag och uttryckes i c. 33 med den första dagen. I c. 33 förekommer öfversättningen »bei den κυριακόν-Mählern» enligt Riedel, »in agapis κυριακαῖς» enligt Achelis. I analogi med HS stat. 49 torde benämningen afse en agap utan förbindelse med eukaristi; dess användande utgör emellertid en reminiscens om den ursprungliga förbindelsen mellan agap och eukaristi (jfr Zahn PRE[3]I s. 236). I c. 33 a föregås agapen af eukaristi.

[5]) Om användningen af ljus i den gamla kyrkan jfr t. ex. PRE[3]XI s. 464 f.

[6]) För det sistnämnda har Achelis den dunkla öfversättningen (a. a. s. 105 f.): Et necessaria est pauperibus εὐχαριστία, quæ est in initio missæ. Af flera skäl sätter han satsen inom parentes såsom interpolation. Riedel

Trots alla de grunder för datering af CH, som Achelis finner i detta stycke, måste man dock anse frågan fortfarande oafgjord. Visserligen gör stycket i och för sig ett ålderdomligt intryck, men förekomsten af ett stycke med sådant innehåll behöfver därför icke vara ett skäl för hög ålder hos CH. Wansleben betygar, att agaper förekommit hos kopterna ännu vid slutet af sjuttonde århundradet [1]). Enligt Kattenbusch [2]) förekomma agaper hos dem än i dag. Ett stycke om agaper i en orientalisk kyrkorättslig skrift bevisar således intet om dess ålder.

Någon direkt parallell till CH:s kortfattade skildring af en sådan agap finnes icke i de öfriga kyrkoordningarna. Såsom ett slags parallell skulle möjligen kunna anföras den korta skildringen af en agap i allmänhet i slutet af HE stat. 36 [3]) (HA stat. 35, HS stat. 47). En utförligare skildring af en helig församlingsmåltid är det i slutet af HE stat. 37 (Horner a. a. s. 159 r. 27 —s. 161 r. 6) insatta stycket »rörande lampors inbärande vid församlingens aftonmåltid».

När aftonen har kommit och biskopen är tillstädes, skall diakonen bära in en lampa. Biskopen skall stå midt ibland alla de troende, som ämna hålla tacksägelse, och först gifva hälsningen, sägande så: »Herren vare med eder alla». Och folket skall likaledes säga: »Med din ande». Och biskopen skall säga: »Tackom Herren». Och folket skall säga: »rätt och tillbörligt är det, både härlighet och höghet tillika med ära tillkomma honom». Och de skola icke säga: upplyften edra hjärtan, emedan det skall sägas vid tiden för oblationen. Och han beder så sägande: »vi tacka dig Gud genom din Son Jesus Kristus vår Herre, därför att du har upplyst oss genom

---

(a. a. s. 221) öfversätter: Den Armen gebührt die Eucharistie bei Beginn des Sakraments (der Messe) etc. Arendzens öfversättning är den bästa; enligt den kan satsen icke anses såsom interpolation.

[1]) Wansleben a. a. s. 112: Ils ont encore la coûtume de faire des Agapes ou des repas de charité, après les Bâtêmes, & les enterremens, pour tous ceux qui veulent s'y trouver; donnant à un chacun un plat de bouïllie, avec un morceau de viande dedans, & du pain autant qu'il en peut manger: & ces repas se font ou dans l'Eglise même, ou sur le toit de l'Eglise, qui est, selon la coûtume des Levantins, toûjours plat, & capable de contenir un grand nombre d'hommes. Jfr äfven det följande om HE stat. 37 och dess förekomst i senare tider.

[2]) Kattenbusch: Lehrbuch der vergleichenden Konfessionskunde I s. 215; jfr Riedel a. a. s. 221 anm. 1.

[3]) Jfr s. 180 anm. 2 i detta arbete.

att uppenbara det oförgängliga ljuset; vi hafva så afslutat en dagslängd och kommit till begynnelsen af natten och blifvit mättade med ljuset af den dag, som du skapat för vår tillfredsställelse, och nu, sedan vi icke hafva saknat aftonens ljus genom din nåd, prisa vi dig och ära dig genom din ende Son vår Herre Jesus Kristus, genom hvilken dig tillika med honom vare ära och makt och härlighet tillika med den helige Ande, nu» etc. Och de skola allesammans säga: Amen. Och sedan de så stått upp efter aftonmåltiden och barnen och jungfrurna hafva bedit, skola de framsäga psalmer; och efteråt skall diakonen, hållande den blandade prosforakalken, framsäga psalmen, allt från den, i hvilken det är skrifvet Hālē luyā, sedan presbytern har befallt: »och på samma sätt från dessa psalmer». Och därefter skall biskopen, sedan han framburit kalken, såsom det är tillbörligt för kalken, säga psalmen Hālē luyā; och då han framsäger psalmerna, skola de alla säga Hālē luyā, hvilket bör sägas så: »vi prisa honom, som är Gud den allrahögste; ärad och prisad vare han, som grundade hela världen med ett ord». Och sammalunda sedan psalmen blifvit fullbordad, skall han hålla tacksägelse öfver kalken och skall gifva resterna till alla troende. Och under det de äta sin aftonmåltid, skola de troende taga ett litet bröd från biskopens hand, innan de förtära af sitt eget bröd, ty det är eulogi och icke eukaristi sådan som vår Herres.

Texten till denna märkliga skildring af en helig församlingsmåltid bär spår af att ha kommit i oordning; den innehåller emellertid en bland de utförligaste skildringarna af en helig församlingsmåltid. Otvifvelaktigt har hela stycket en synnerligen ålderdomlig prägel. Det är här fråga om en verklig eukaristisk måltid, en agap för hela församlingen, icke för något särskildt ändamål eller för en särskild grupp såsom i CH c. 32 c. Trots ålderdomligheten synes HE stat. 37 ha varit i praktiskt bruk under långa tider[1]. Man kan i Test. II 11 (slutet[2]) oaktadt bearbetningen ännu upptäcka en erinran om ritualet i HE stat. 37. Men i Test. II 11 har detta ritual blifvit förvandladt till en skildring af vigilien mellan skärtorsdagen och långfredagen.

---

[1]) Jfr A. Dillmanns uppsats: Über die Regierung, insbesondere die Kirchenordnung des Königs Zar'a—Jakob (reg. 1434—1468) i Philos. u. Histor. Abhandlungen d. königl. Akad. d. Wissensch. zu Berlin 1884 Abh. II, där s. 54, 55 finnes en beskrifning å en församlingsmåltid, som alldeles öfverensstämmer med HE stat. 37. Detta strider alltså mot Duchesnes påstående (a. a. s. 49 anm. 1): L'agape liturgique disparut, ou peu s'en faut, moins de cent ans après la première prédication de l'Evangile. Jfr äfven Funks framställning das Test. s. 51 f.

[2]) Rahm. a. a. s. 135: Feria quinta ultimæ hebdomadæ paschæ offeratur panis et calix; et qui passus est pro eo, quod obtulit, ipse est qui accedit. Offeratur lucerna in templo a diacono, qui dicit »Gratia Domini nostri cum

Det andra slaget måltider CH omtalar skildras i c. 33 a öfverskrift: om den ἀνάληψις, som man anordnar för de aflidna och att den icke bör äga rum å söndagen [1]), nämligen måltider till de dödas åminnelse. Benämningen å en sådan måltid är ἀνάληψις [2]); här förutsättes att sådana kunde hållas öfver hvilka döda som helst icke blott till erinran om martyrer, såsom ju seden ursprungligen var [3]). Måltiden skulle föregås af eukaristiens åtnjutande; undantag göres för söndagen, då den eukaristiska hufvudgudstjänsten firades: då fick ingen sådan måltid hållas. I det följande är texten förstörd, men förmodligen afse uttrycken själfva måltiden [4]). Achelis (a. a. s. 200 f.) anser, att här bibehållits sambandet mellan eukaristi och agap; eukaristien är visserligen icke längre måltidens afslutning utan inleder densamma, hvilket förklaras så, att detta tjänade till särskild utmärkelse för åminnelsemåltiderna i förhållande till andra agaper. I denna form skulle sedan kombinationen af eukaristi och agap ha bibehållits i *CH c. 33 a.*

omnibus vobis», et omnis populus respondet »Et cum spiritu tuo». Psalmos spirituales dicant pueruli, et cantica ad accensionem lucernæ. Universus populus psallens voce consona respondeat: »Alleluja». Nemo autem genua flectat, donec is, qui dicit, desierit. Item si lectio legitur, vel doctrinæ verbum profertur. Quando itaque nomen Domini profertur, vel cetera alia, uti supra commemoratum fuit, nemo se inclinet, ingrediens reptans. Det anförda stycket samt II 12 innehållande diverse föreskrifter om påsk och pingst afbryta sammanhanget mellan II 11 (början) och II 13, som eljes höra nära tillsammans.

[1]) Wansleben a. a. s. 282: Qu'on doit faire la commémoration des fidéles défunts, tous les jours, hormis le Dimanche.

[2]) Så enligt Riedel a. a. s. 221; uttrycket får väl fattas i samma betydelse som det i Achelis' text (a. a. s. 106) förekommande ἀνάμνησις, erinran, åminnelse.

[3]) Redan Tertullianus känner till seden att årligen fira de aflidnas dödsdag: oblationes pro defunctis pro natalitiis annu die facimus (de cor. 3, Öhler I 422) o. a. Hos Cyprianus äro dessa åminnelsefester förbundna med nattvardsfirande jfr ep. 12, 2 (Hartel a. a. s. 503 f.), ep. 39, 3 (a. a. s. 583), ep. 1, 2 (a. a. s. 466); jfr ytterligare Achelis a. a. s. 201 anm. 1, PRE³X s. 831 f. Förmodligen höllos sådana måltider vid eller i närheten af grafven, jfr PRE³X s. 834 f. Om fattigbespisningar i förbindelse med dessa åminnelsefester se Harnack, Mission I² s. 135 anm. 1.

[4]) »Nach dem Opfer soll man ihnen Brot geben, welches . . . gebrochen ist bevor sie sich setzen» (Riedels öfvers. a. a. s. 221; jfr äfven anm. 3). Achelis (a. a. s. 106) öfversätter: Post oblationem distribuatur eis panis ἐξορκισμοῦ, antequam consideant.

flera århundraden. Men tvifvelaktigt är, om den följande måltiden är en verklig agap. I anseende till textens osäkerhet och knapphet kan visserligen intet sägas med bestämdhet om denna måltids beskaffenhet, men den möjligheten är ingalunda utesluten, att här är fråga blott om en vanlig festmåltid, d. v. s. en af de kristna bibehållen hednisk sedvänja [1]. Achelis' slutsats är därför osäker. Stycket, som tidigt synes ha blifvit delvis obegripligt för öfversättarna och därför uteslutits, kan mycket väl höra till de äldre delarna af CH. Det saknar motsvarighet i de öfriga kyrkoordningarna. Visserligen omtalas måltider till de dödas åminnelse i CpH XXVI och AKVIII 44 [2], men de innehålla intet om själfva måltiderna utan blott förmaningar i synnerhet till presbyterer och diakoner om skickligt uppförande, när de inbjudas till dessa [3].

CH c. 33 b. Det följande af c. 33 (b), icke antydt i öfverskriften, säger, att ingen katekumen får sitta hos de troende vid κυριακόν-måltiderna, d. ä. agaperna. Detta förbud möter äfven hos de andra kyrkoordningarna. I HE stat. 37 och HA stat. 36 synes texten vara något förvirrad, i det att detta förbud kommer tvänne gånger i nära följd i början af dessa statuter [4]. HS är redigare

[1]) Om denna sed hos greker och romare jfr t. ex. Chantepie de la Saussaye a. a. II^2 s. 303, 370; PRE^{3}X s. 832. Möjligen har måltiden tänkts komma äfven de aflidna på något sätt till godo, jfr Harnack, Mission I^2 s. 144 f.

[2]) Funk: Did. et Const. II s. 90, I s. 554. Då CpH och AKVIII tala blott om måltider de dödas åminnelse men eljes icke nämna agaper, hvaremot de sistnämnda utförligt omtalas i eg. KO, finner Achelis (Z. f. K. Gesch. XV s. 41) här ett bevis för eg. KO:s högre ålder än AKVIII, eftersom utvecklingen gått i den riktningen, att ett i den gamla kyrkan omtyckt bruk mer och mer inskränkts på grund af missbruk, och att dessa måltider för de dödas åminnelse längst hållit sig kvar; det vore vidare osannolikt, att en urkyrklig sed, som efterhand kommit ur bruk, skulle ha lefvat upp igen i femte århundradet. Häremot gäller dock hvad förut (s. 185 i detta arbete) anförts, att seden att hålla agaper fortlefvat alltjämt t. o. m. ända in i vår tid i vissa orientaliska kyrkor; jfr Funk das Test. s. 50 f. Achelis' argumentum e silentio kan därför icke ha beviskraft.

[3]) I CpH XXV (Funk a. a. II s. 90) och AKVIII 42 (a. a. I s. 552) angifves när och huru de dödas åminnelse skall firas nämligen å tredje, nionde, fyrtionde dagen och på årsdagen, samt med psalmer, läsningar och böner; måltider nämnas icke, däremot föreskrifves utdelning af den aflidnes egendom åt de fattiga εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ.

[4]) HE stat. 37 (Horner a. a. s. 158 r. 1, 2), HA stat. 36 (a. a. s. 257 r. 20, 21) ha efter öfverskriften (angående den tid, vid hvilken det är tillbörligt att äta) en kort bestämmelse, att det icke är tillbörligt för katekumenerna att äta med de troende. Efter några mellanliggande satser kommer

och låter bestämmelsen komma i en särskild canon stat. 49 (början). CF LXXV 5 har liknande förbud [1]. Äfven i Test. II 13 finnes en kort sats härom [2]. Enligt samtliga dessa kyrkoordningar få alltså katekumenerna icke deltaga i agaperna [3]. Säkerligen har i samband med föreskrifter om agaperna ett förbud för katekumenerna att deltaga i dessa förefunnits äfven i den gemensamma källan till dessa kyrkoordningar. CpH och AKVIII, som icke omnämna agaper, ha icke heller något dylikt förbud [4].

Innehållet i den sista meningen i c. 33 (c) står i nära samband med förra delen af c. 34 (a). Denna canon har till öfverskrift: »att ingen bör tala mycket och skrika. Om de heligas [5]) inträdande i de troendes boningar [6])». Liksom c. 34 a handlar c. 33 c om skickligt uppförande vid agaperna. Deltagarna skola äta sig mätta och dricka men icke till berusning utan i lugn och under lofprisning af Gud. Förmaningarna fortsättas i c. 34 a, att man icke skall tala mycket och skrika; det varnas för följderna däraf och vikten af tukt och ordning (τάξις) inskärpes [7]. *CH c. 33 c.* *CH c. 34 a.*

så ännu en öfverskrift: angående att det icke är tillbörligt för katekumenerna att äta med de troende (HA, HE liknande), som efterföljes af en föreskrift, att katekumenerna icke få sitta vid Herrens fest (HE bord, HS δεῖπνον) med de troende (så HA; i HE har äfven denna föreskrift felaktigt dragits in i öfverskriften). HS stat. 49 (a. a. s. 321 r. 20, 21) har den sistnämnda öfverskriften och sedan förbudet.

[1]) Hauler, a. a. s. 113: Catecuminus in cena dominica non concumbat. Öfverskrift saknas, men Hauler anser (ibid. anm.), att en sådan funnits: Catecuminos cum fidelibus concumbere non decere.

[2]) Rahm. a. a. s. 135: Catechumenus autem non recipiat.

[3]) Såsom ett slags ersättning fingo de det i CH c. 20 b omtalade invigda brödet (enligt H-versionerna äfven en bägare; jfr detta arbete s. 136 f.).

[4]) Jfr det redan förut (s. 93) omnämnda förbudet i CpH XXIV 11 och AKVIII 34, 11 att en troende icke ens hemma får bedja tillsammans med en katekumen.

[5]) Under uttrycket »de heliga» förstås klerici, jfr Riedel a. a. s. 222 anm. 2.

[6]) Wansleben (a. a. s. 282) har såsom öfverskrift: De la modestie des Séculiers dans l'Eglise.

[7]) CH c. 34 a: »Ingen skall tala mycket och skrika, på det att man icke skall göra spe af eder och I blifven till anstöt för människorna, och den, som inbjöd eder, blir smädad för eder skull, emedan I icke hållen någon ordning (τάξις). Fastmer må de inbjuda honom (beständigt?) och hela hans hus och så må han se (eller: »och så må hans hus se») tukten hos hvar och en af oss och genom det exempel, som han ser hos oss, erfara en stor upp-

Texten i styckets senare del är osäker och svårförståelig; öfverskriften angifver, att där talas om klerus' besök hos de troende. Parallellerna till detta stycke återfinnas såväl i H-versionerna som VF och Test., ja i någon mån äfven i CpH och AKVIII. I HE stat. 37 b (Horner a. a. s. 158 r. 2—5, 9—20) HA stat. 36 b (a. a. s. 257 r. 20, 21), HS stat. 48 (a. a. s. 321 r. 10—13) kommer först ett slags parallell till CH c. 33 c, för så vidt som i båda talas om ätande och drickande samt tacksägelse till Gud. I öfrigt är innehållet dock helt olika, i det att stället i H-versionerna afser en inledning till måltiden bestående i en eukaristisk bägare till de troende med exorcistisk verkan, så att deltagarna blifva rena [1]. Med c. 33 c mera öfverensstämmande uttryck möta i det följande. Där fortsättes med nya föreskrifter innehållande upprepade förmaningar till skickligt uppförande vid dessa måltider, och dessa äro i nära öfverensstämmelse med CH c. 34 a. Härpå följer i samtliga H-versioner ett stycke, som saknas i CH, nämligen förmaningar till måttlighet, så att något lämnas kvar, hvilket gifvaren af måltiden skall kunna sända till hvem han vill såsom lämningar från de heliga. HE:s text synes något förvirrad; HA innehåller detsamma men har något annorlunda och kanske riktigare ordningsföljd mellan styckena samt icke så många upprepningar som HE. HS öfverensstämmer icke blott till innehåll utan äfven i ordningsföljd med HE. Med H-versionerna öfverensstämmer VF LXXVI 1—22, i det att den har först det med CH c. 34 a parallella stycket, därefter det som saknas i CH. VF synes hafva den ursprungligaste texten, ehuru

---

byggelse och bedja om att de heliga träda in under hans tak. Vår Frälsare säger ju: »I ären jordens salt». Achelis' öfversättning differerar något från Riedel men är sämre än denne. Om excesser vid agaper jfr t. ex. PRE³I s. 236 r. 2 f., X s. 832 r. 16 f., särskildt de där anförda Augustini skildringar.

[1]) HE stat. 37 (början): »Innan de smaka och dricka något hvad som helst, är det tillbörligt för dem att taga bägaren och hålla tacksägelse öfver den, och sedan äta och dricka, ty då äro de rena. Till katekumenerna må de gifva välsignelsens bröd och bägaren» (Horner a. a. s. 158 r. 2—6). I detta sammanhang förekomma alltså parallellerna till CH c. 20 b om sändandet af exorciseradt bröd och bägare till katekumenerna för rening från demonerna, jfr öfversikten s. 86 och s. 137 i detta arbete.

äfven den bär spår af att vara korrumperad [1]). Test. II 13 innehåller också föreskrifter om deltagande i agaperna, som ansluta sig till H-versionernas. Egendomligt för Test. är, att den förbjuder icke blott katekumener att deltaga i agaperna utan äfven att någon tillåter en, som undervisar i hedendom, att på grund af vänskap eller släktskap deltaga [2]). Sedan följer ett stycke, som öfverensstämmer med CH c. 33 c och c. 34 a samt dessas motsvarighet i H-versionerna (VF) fastän kortare affattadt än dessa; det afslutas med samma citat (Mat. 5: 13). Därefter kommer äfven en kortfattad parallell till det i H-versionerna men icke i CH c. 34 a befintliga stycket. De nämnda styckena i Test. göra intryck af att vara en förkortad bearbetning af den i H-versionerna återgifna texten. CpH XXVI och AKVIII 44 [3]) inskränka sig till förmaningar om skickligt uppförande vid åminnelsemåltider öfver döda, det enda slags måltider de omtala. Dessa förmaningar äro ställda företrädesvis till presbyterer och diakoner, men äro af en helt annan typ än de i förutnämnda kyrkoordningar omtalade. Öfverensstämmelsen mellan ifrågavarande stycken i CH och dess paralleller är däremot uppenbar.

---

[1]) VF LXXV 1—22 (Hauler a. a. s. 113 f.): . . . (fragment) qui præsentes estis, et ita [a]epulamini. Catecuminis uero panis exorcizatus detur et calicem singuli offerant. (Hauler supplerar den förut s. 189 anm. 1 anförda öfverskriften.) Catecuminus in cena dominica non concumbat. Per omnem uero oblationem memor sit qui offert eius, qui illum uocauit; propterea enim deprecatus est, ut ingrediatur sub tecto eius. (Hauler supplerar här öfverskriften: Cum moderatione et honestate edi decere.) Edentes uero et bibentes cum honestate id agite et non ad ebrietatem et non, ut aliquis inrideat aut tristetur, qui uocat (uoca(ui)t?) uos, in uestra inquietudine, sed ut oret, ut dignus efficiatur, ut ingrediantur sancti ad eum. 'Uos enim', inquit, 'estis sal terrae'. Sedan följer det stycke som saknas i CH c. 34 a: Si communiter uero omnibus oblatum fuerit, quod dicitur Graece apoforetum, accipite ab eo; si autem, ut omnes gustent, sufficienter gustate, ut et superet et quibuscumque uoluerit, qui uocauit uos, mittat tamquam de reliquiis sanctorum et gaudeat in fiducia. (Apoforeta, ἀποφόρητα, gåfvor, som man skänkte bordsgästerna att taga med sig hem; jfr Pauly-Wissowa: Real-Encykl. der classischen Alterthümer, Stuttgart 1896, B. II 1 s. 174.)

[2]) Test. II 13: Qui familiaris aut consanguineus est magistri rerum profanarum, non permittat, ut ille secum laudet, neque cum illo edat ratione consanguinitatis aut ob congruentiam, ne forte ea, quæ ineffabilia sunt, tradat lupo (jfr Apg. 20: 29), et ipse sibi judicium assumat (Rahm a. a. s. 135).

[3]) Funk Did. et Const. II s. 90 f., I s. 554 f.

Säkerligen ligger äfven här en gemensam text till grund, hvilken sedan blifvit på olika sätt bearbetad. Texten förefaller dock tidigt ha blifvit fördärfvad; närmast originaltexten tyckes VF stå; CH har däremot i dessa stycken mera karaktär af bearbetning.

CH c. 34 b. Det följande af CH c. 34 (b), som icke är direkt antydt i öfverskriften, hör nära samman med början af c. 35 (a). Dessa stycken handla om hur de troende skola förhålla sig, då olika representanter för klerus äro närvarande eller då ingen af klerus är närvarande vid dessa måltider. Rangordningen i klerus framträder här tydligt. Om biskopen talar något, då han presiderar vid måltiden, så ha alla vinst däraf liksom han själf. Om biskopen icke är närvarande, men presbytern, så skola alla akta på honom, emedan han står högre i Gud än de; de skola ära honom så som biskopen och icke djärfvas att uppresa sig mot honom. I det följande är texten korrumperad men synes afse brytning och utdelning af det invigda brödet till skydd mot »fienden»[1]).

CH c. 35 a. I förra delen af c. 35 (med öfverskrift: är en diakon tillstädes vid en måltid, men ingen presbyter, så skall han ställföreträda honom i bönen och brödsbrytelsen, men blott till välsignelsen, icke till kroppen. Angående änkornas bortsändande.[2]) bestämmes om det fall, då icke heller någon presbyter är närvarande, utan endast en diakon. Denne träder då i stället för presbytern vid bönen och vid brödet, som han bryter och gifver åt de inbjudna. Det är icke tillåtet för någon lekman att korsteckna brödet utan blott att bryta det. Om ingen af klerus är närvarande äte hvar och en det han äter med tacksägelse i Guds namn, »på det att hedningarna må se eder vandel och afundas eder». Liknande bestämmelser finnas i H-versionerna och VF. I HE förekomma tvänne paralleller, stat. 37 c och stat. 38 (jfr öfverskriften s. 92), af hvilka den första är fullständigast. Efter förmaningar till

[1]) Riedel a. a. s. 222: »Er soll ihnen Brot, welches er, bevor sie sich setzen, ... gebrochen hat, geben, um auf Gott zu weisen und sie der Unruhe des Feindes absterben zu lassen, damit sie ungeschwächt im Heile wieder aufstehen». Achelis (a. a. s. 110) öfversätter: »Ipse vero distribuat panem ἐξορκισμοῦ, antequam consideant, ut Deus agapen eorum præservet a timore inimici utque surgant salvi in pace».

[2]) Wansleben a. a. s. 282: Que les Diacres peuvent dire le Benedicite, & les graces, lors qu'ils sont à quelque Agape; & que l'Evéque n'y est pas.

tystnad under måltiden och att tala blott när biskopen tillfrågar samt att framställa passande frågor till honom bestämmes såsom i CH, att då biskopen icke är närvarande, skall man taga eulogien från presbytern eller om han icke heller är närvarande från diakonen. Följer så en sats om att katekumenerna skola erhålla ett stycke af det mystiska (HS exorcistiska) brödet. Äfven de följande bestämmelserna öfverensstämma med CH c. 35 a, dock är slutet om ätandet med tacksägelse något vidlyftigare affattadt. Denna afslutning saknas i den något annorlunda formulerade dupletten stat. 38, liksom i de med den alldeles öfverensstämmande HA stat. 37 och HS stat. 50 (slutet [1]). I HS har emellertid ifrågavarande afslutning fått sin plats i en särskild stat. 51 [2]). VF LXXV (22) 26—LXXVI 2 (Hauler a. a. s. 114) öfverensstämmer närmast med H-versionerna samt har i ett särskildt stycke LXXVI 4—6 (a. a. ibid.) uppmaningen till tacksägelse vid måltiden och till föredömlig vandel inför hedningarna [3]). Test. saknar här parallell till ifrågavarande stycken i CH, men har några satser (II 13 slutet) öfverensstämmande med H-versionerna och VF om tystnad under måltiden och då biskopen talar samt att man skall svara, när biskopen eller presbytern frågar. Äfven om CH c. 34 b och c. 35 a och dess paralleller gäller det om näst föregående canones sagda, att CH synes representera en form, H-versionerna och VF en annan, i hvilken de ursprungliga föreskrifterna fortplantats, utan att man därför kan konstatera, att den ena typen skulle ha uppkommit ur den andra. Hvad dessa CH-styckens ålder beträffar, torde det vara svårt att med bestämdhet säga något därom. Achelis

---

[1]) Jfr öfversikten s. 92.

[2]) Öfverskrift: Concerning that it is right to eat with giving of thanks.

[3]) VF LXXV 22—LXXVI 6: Gustantes autem cum silentio percipiant, qui uocati sunt, non contendentes uerbis, sed qu⟨a⟩e hortatus fuerit episcopus et, si interrogauerit aliquit, respondeatur illi; et cum dixerit episcopus uerbum, omnis cum modèstia laudans eum taceat, quandiu iterum interroget. Etiamsi absque episcopo in cena adfuerint fideles, praesente presbytero aut diacono similiter honeste percipiant. Festinet autem omnis siue a praesbytero siue a diacone accipere benedictionem de manu. Similiter et catecuminus exorcizatum id ipsut accipiat. Si laici fuerint in unum, cum moderatione agant. Laicus enim benedictionem facere non potes(t). Unusquisque in nomine ˏd(omi)ni edat. Hoc eni(m) D(e)o placet, ut aemulatores etiam aput gentes simus, omnes similes et sobrii. (Hauler a. a. s. 114 f.)

anser dem äkta. Den tydligt framträdande rangordningen mellan biskop, presbyter och diakon utgör icke något hinder för en sådan åsikt, enär denna redan vid Hippolyti tid var klart och definitivt fastställd liksom också motsatsen mellan klerus och laici [1]. Achelis (a. a. s. 264 anm. 1) anför ett ställe ur Hippolyti skrift de antichristo (c. 2 : 2, 29) och finner där uttryck, som erinra om början af c. 34 b. Likheten är dock för ringa för att kunna bevisa ett Hippolytiskt ursprung till nämnda canon.

CH c. 35 b. De sista föreskrifterna i c. 35 (b) handla om änkors bespisning. Om någon vill bespisa änkor, skall han sända bort dem före solnedgången; eftertryckligt upprepas detta i trenne olika vändningar [2]. Paralleller härtill finnas i H-versionerna och VF. HE stat. 39 (Horner a. a. s. 161), HA stat. 38 (a. a. s. 259), HS stat. 52 (a. a. s. 323 [3]) talar om inbjudning af änkorna och dem, som äro ålderstigna (HA, HS alla ålderstigna änkor) samt att de skola bortsändas före aftonen. Om de icke kunna komma på grund af den lott (κλῆρος [4]), som de erhållit (κλῆροῦν), skall inbjudaren gifva dem vin och mat samt genast sända dem i väg, att de må äta hemma såsom de vilja. Samma innehåll har VF LXXVI 7—13 i kort och koncis form. Där är det fråga blott om ålderstigna änkor; i slutmeningen framställes hindret för

[1]) Jfr citatet s. 112 anm. 4 i detta arbete.

[2]) »Om någon vill bespisa änkor, så må han bespisa dem och bortsända dem före solnedgången; t. o. m. om de äro många, skola de bortsändas före aftonen, på det att de icke må råka i oordning, ty de förblifva icke tillsammans. Åt hvar och en af dem skall gifvas tillräckligt att äta och dricka, och de skola gå bort, innan natten kommer» (enligt Riedels öfvers. a. a. s. 223). Achelis' öfversättning afviker något. Han anser, att i analogi med eg. KO den första meningen afser det fall, att änkorna kunna intaga måltiden i måltidsgifvarens hus, den sista meningen däremot det fall, att de icke kunna det, då de alltså skulle få med sig tillräckligt med mat och dryck. Riedels öfversättning talar dock icke för en sådan tolkning; CH:s canon afser säkerligen blott måltider hos gifvaren. Den upprepade förmaningen att bortsända änkorna före solnedgången anser Achelis (a. a. s. 175, 201) bero på, att man gjort dåliga erfarenheter beträffande änkorna i detta hänseende.

[3]) Öfverskrift: Concerning the meal (HA feast, HS supper, δεῖπνον,) of the widows.

[4]) HE stat. 39 har förväxlat uttrycket med klerus: because of the clergy, who have been invited etc. (Horner a. a. s. 161 r. 27 f.) Ofvanstående är enligt HS, med hvilken HA alldeles öfverensstämmer.

gemensamma bespisningen ligga hos måltidsgifvaren, icke såsom i H-versionerna hos änkorna [1]). Äfven i detta fall synes en ursprunglig föreskrift om änkors bespisning gå igen i olika bearbetningar dels i CH, dels i H-versionerna och VF. Någon inbördes afhängighet dem emellan kan icke bevisas. Med c. 35 b slutar den grupp canones i CH, som handlar om agaper af olika slag.

Den följande c. 36 är en af de få canones i senare delen af CH, till hvilken motsvarighet i större eller mindre mån finnes hos samtliga nämnda kyrkoordningar. Canon har en utförlig öfverskrift: om förstlingarna af jordens frukter och de första alstren af logen och vinpressarna, af olja, honung, mjölk, ull o. s. v., att man skall föra dem till biskopen, för att han må välsigna dem [2]). Med uppräknande af samma föremål som öfverskriften och därtill inkomsterna af händernas arbete samt första afkastningen af fruktträden bestämmer själfva canon, att allt sådant skall föras till biskopen i kyrkan; och prästen [3]), som tar emot dem, skall tacka Gud för dem först utanför förhänget, under det han, som medförde dem, står bredvid [4]). Därpå följer formuläret till benediktionsbön: *CH c. 36.*

»Vi tacka dig, o Herre, o allt omfattande (Achelis: allsmäktige) Gud, att du gjort oss värdiga att skåda uppå dessa frukter, som jorden har frambrakt i detta år [5]). Välsigna, o Herre, (detta, som är) kronan af din godhets år [6]). Låt det vara till mättnad för ditt

[1]) Hauler a. a. s. 115: Uiduas, si quando quis uult, ut [a]epulentur, iam maturas ætate (Hauler: cibet et?) dimittat eas ante uesperam. Si autem no(n) potest propter clerum, quem sortitus est, escas et uinum dans eis dimittat illas et aput semet ipsas, quomodo illis placet, de re sumescant. Hauler anser, att en öfverskrift till detta stycke möjligen funnits: De uiduarum epulo.

[2]) Wansleben a. a. s. 282: Des prémices de la terre, & des Vœux.

[3]) För denna benämning jfr s. 149 anm. 5 samt Cyprianus ep. 55, 8 (Hartel a. a. s. 629); 56, 3 (a. a. s. 649 f.); 61, 1 (a. a. s. 695); 65 (a. a. s. 721 f.); jfr äfven Hippolyti Philos. proem. (MPG VI 3 k. 3020): ὧν ἡμεῖς διάδοχοι τυγχάνοντες τῆς τε αὐτῆς χάριτος μετέχοντες ἀρχιερατείας τε καὶ διδασκαλίας κ. τ. λ.

[4]) Riedel (a. a. s. 223 anm. 4) anser, att Hanebergs öfversättning möjligen motsvarar den ursprungliga meningen: »under det att den, som medförde dem, står utanför förhänget» (ἔξω τοῦ βηλοθύρου ἑστῶτος τοῦ ἀναφοροῦντος).

[5]) Enligt v. der Goltz (das Gebet in der ältesten Christenheit, Leipzig 1901) s. 230 anm. 1 skulle denna mening ha kvar »tydlig ton af bordsbön». Det torde dock vara att lägga in för mycket i de åsyftade uttrycken.

[6]) Ps. 65: 12 Achelis (a. a. s. 113) öfversätter detta sålunda: Benedic eos, o domine, sicut coronam anni tui secundum benignitatem tuam etc.

folks fattiga. Men din tjänare N. N., som har framburit detta af (det, som är) ditt, emedan han fruktar dig, välsigna honom från din heliga himmel, hela hans hus och hans barn och utgjut din barmhärtighet och din heliga nåd öfver dem, att de må lära känna din vilja i allt. och låt honom ärfva himmelriket genom vår Herre Jesus Kristus, din käre Son, och den helige Ande i evigheters evighet. Amen.»

Canon afslutas med föreskrift om hvilka frukter skola välsignas. Såsom sådana uppräknas alla grönsaker och alla söta trädfrukter samt alla frukter från gurkfälten; dessa jämte de, som frambära dem, skola välsignas. Motsvarande stycken hos H-versionerna äro HE stat. 40[II] (Horner a. a. s. 178 f.), HA stat. 39 (a. a. s. 259 f.) och HS både stat. 53 (a. a. s. 323 f.) och stat. 54 (a. a. s. 324). Hos dessa har ifrågavarande canon blifvit uppdelad i tvänne stycken (i HS i tvänne stat.) med särskilda öfverskrifter [1]). Kortare än i CH säges blott, att alla skola gifva och vara noggranna (HA, HS skynda) att offra förstlingen af skörden till biskopen, och han skall offra, under det han välsignar och namngifver honom, som offrar. Därefter meddelas formulär till benediktionsbön, hvilket är i hufvudsak lika hos alla tre. Det är dock af en helt annan lydelse än CH:s och innehåller blott tacksägelse för jordens frukt men ingen särskild bön för gifvaren. VF LXXVI 14—28 öfverensstämmer här med H-versionerna men är såsom vanligt kortare och koncisare [2]). Test. har hithörande stycken i trenne kapitel II 14 [3]), 16, 17. I II 14 säges helt kort, att den som vill offra frukter eller de första alstren af skörden såsom förstling,

---

[1]) HE öfverskrift: Concerning the fruit which it is seemly to offer, och å andra stycket, concerning the fruits; HA Concerning the first-fruits and the fruits which they bring to the bishop, and he shall name them, och, the Eulogia of the fruits; HS stat. 53 Concerning the fruits (καρπός) which it is right to bring (προσενεγκεῖν) to the bishop (ἐπίσκοπος), och stat. 54 the blessing (εὐλογία) of the fruits (καρπός).

[2]) VF LXXVI 14—17: Fructus natos primum, ⟨prius⟩quam incipiant (Hauler: sc. inferendi, colligendi aut edere, percipere,) eos, omnes festinent offerre episcopo; qui autem offerit, benedicat et nominet eum, qui optulit, dicens etc. (Hauler a. a. s. 115).

[3]) II 15 (om bortgifvande af egendom) har af kompilatorn inskjutits mellan kapitlen om förstlingens välsignande förmodligen därför, att då i II 14 talats om att förstlingen af frukt och säd skall gifvas åt biskopen, det synts lämpligt att omedelbart tillfoga ett stycke äfven om andra fall, då egendom skall gifvas åt kyrkan; II 15 hör dock bättre tillsammans t. ex. med II 23 om begrafning.

han offre det åt biskopen[1]). Bestämmelsen afser såsom det synes mera en frivillig sed, icke något obligatoriskt såsom i de förutnämnda kyrkoordningarna. Test. skulle alltså ha kvar den urkristliga frivillighetsprincipen vid detta gifvande. I II 16 kommer benediktionsbönen, som visar sig vara delvis en utvidgning af det i H-versionerna (VF) förekommande formuläret innehållande därjämte särskild bön för gifvaren med namnets nämnande[2]). I motsats till CH:s korta angifvande af hvilka frukter och växter skola välsignas, ha såväl H-versionerna som VF utförliga förteckningar öfver sådana frukter och växter äfvenså öfver sådana,

---

[1]) Test. XIV: Qui fructus aut primos proventus segetum primitias vult offerre, offerat episcopo (Rahm. a. a. s. 157).

[2])

HS stat. 53 (Horner a. a. s. 323 r. 21—324 r. 2)	VF LXXVI 17—28 (Hauler a. a. s. 115)	Test. II 16 (Rahmani a. a. s. 139)
We give thanks (eukharistou) to thee, Lord God, and we offer to thee the first fruits (aparkhē) of the fruits which thou hast given to us to partake of them, having perfected them by thy word; And thou hast commanded the earth to send fort all fruits for profit and rejoicing and nourishment (trophē) of the race (genos) of men and all creatures. We bless thee, God, for these and all other things with which thou hast benefited (euergetei) us, having garnished (kosmei) all creation with various fruits: by thy holy Son Jesus the Christ, our Lord, through whom (be) glory to thee with him and the Holy Spirit for ever and ever. Hamēn.	Gratias tibi agimus, D(eu)s, et offerimus tibi primitiuas fructuum, quos dedisti nobis ad percipiendum, per uerbum tuum enutriens ea, iubens terræ omnes fructus adferre ad laetitiam et nutrimentum hominum et omnibus animalibus. Super his omnibus laudamus te, D(eu)s, et in omnibus, quibus nos iuuasti, adornans nobis omnem creaturam uariis fructibus per puerum tuum Je(su)m Chr(istu)m, dom(inum) nostrum, per quem tibi gloria in sæcula sæculorum. Amen.	Gratiam agimus tibi, Deus, omni tempore et hac etiam die, in qua tibi offerimus primitias fructuum, quos nobis in escam dedisti, tuaque virtute et verbo perfecisti. Tu enim in exordio mundi constitutionis jussisti terram, ut gigneret fructus varios in jucunditatem et voluptatem hominum, cunctorumque animalium. Quocirca laudamus te, Domine, pro omnibus istis, quibus nobis beneficisti, cum exornasti nobis terram variis fructibus. Benedic et famulum hunc tuum N., acceptumque habe ejus studium et charitatem per Filium Unigenitum tuum Jesum Christum, per quem tibi gloria, honor et imperium cum Spiritu sancto per omnia sæcula sæculorum. Amen.

som icke skola välsignas [1]). De visa här flera olikheter med slutstycket i CH c. 36, hvaremot de sakna den utförliga angifvelsen i början af CH c. 36, som upptager äfven många andra föremål, af hvilka förstling skall frambäras. Test. II 16 (slutet) har blott en kort bestämmelse om hvad som skall välsignas, närmast lik H-versionerna [2]). Den nämnda olikheten framträder särskildt däri, att CH påbjuder att välsigna alla grönsaker och frukter från gurkfälten, hvaremot H-versionerna, VF och Test. förbjuda att välsigna just dessa. CH omnämner icke heller frambärandet af rosor såsom de nämnda kyrkoordningarna göra (HS, VF och Test. äfven lilja). Såväl H-versionerna som VF och Test. sluta med en uppmaning att tacka Gud för allt slags föda [3]). Äfven i CpH XX och AKVIII 30 gifvas bestämmelser om förstlingsgåfvor samt tionden; de äro dock helt annorlunda affattade än

[1]) Förteckningen innehåller ungefär samma namn i de tre H-versionerna: vindrufvor, fikon, granatäpplen, oliver, päron (ἀπίδιον, blott i HS), äpplen, persikor (περσικόν), körsbär (κεράσιον), mandlar (ἀμύγδαλον). HE har äfven plommon, kvitten, tamarind. Denna uppräkning ansluter sig delvis till judisk tradition (utgående från Deut. 8: 8; jfr PRE[3]V s. 484). Däremot förbjudes att välsigna: egyptiska fikon (HE, HA), hvitlök (HE, HS), rödlök, purjolök (HA, HS), kurbits (HE, πέπων HS), äpplekurbits (μηλοπέπων HS), gurka (HA, HS) eller något slags grönsaker (HE, HA, λάχανον HS). Af blommor må blott frambäras rosor (och enligt HS äfven lilja, κρίνον) men inga andra. VF har liknande förteckningar: Benedicuntur quidem fructus, id est uua, ficus, mala grania, oliua, pyrus, malum, sycaminum, Persicum, ceraseum, amygdalum, Damascena, non pepon, non melopepon, non cucumeres, non cepa, non áleus nec aliut de aliis oleribus. Sed et aliquotiens et flores offeruntur. Offeratur ergo rosa et lilium, et alia uero non. (Hauler a. a. s. 115 f.) Till förut omnämnda frukter nämner VF således sycaminum (mullbär) och Damascena (plommon). Med anledning af att i VF:s förteckning nämnes Damascena, drager Hauler (a. a. pag. VII r. 4 nedifrån) den slutsatsen, att originalet ursprungligen hört hemma i Syrien; detta är dock en förhastad slutsats, ty ordet betyder plommon och denna frukt var då allmänt utbredd (jfr Achelis Theol. Literaturz. Jahrg. 1900 n:r 20 c. 561).

[2]) Test. II 16 (slutet): Olera autem non benedicantur sed fructus arborum, flores, rosæ et lilia (Rahm. a. a. s. 139).

[3]) VF LXXVII 2—4: In omnibus autem, quæ percipiuntu⟨r⟩, s(an)c(t)o D(e)o gratias agant in gloriam eius percipientes. En sådan uppmaning har i Test. blifvit placerad såsom början af II 17, som sedan kompletterats af kompilatorn med ett förbud att icke smaka något, som är kväfdt eller offradt åt afgudar (jfr Apg. 15: 29).

de förutnämnda kyrkoordningarnas [1]. AKVIII 40 innehåller en benediktionsbön, som i några uttryck erinrar om det i H-versionerna, VF och Test. förekommande formuläret. I H-versionerna, VF och Test. går alltså samma stadga igen jämte ungefär samma formulär till benediktionsbön samt nästan samma förteckningar å frukter och växter [2]. Helt annorlunda är CH c. 36 affattad. Divergensen mellan den sistnämnda och de förut anförda är här för stor för att man skulle kunna antaga vare sig någon gemensam urtext eller något inbördes genetiskt förhållande. Tvänne olika anordningar i fråga om förstlingar och deras välsignande möta här, den ena i CH, den andra i den af H-versionerna, VF och Test. bestående gruppen. Achelis anser c. 36 för äkta så när som på ett kortare uttryck [3]. Detta torde dock icke vara riktigt, ty i så fall hade man väntat en helt annan framställning af förstlingsgifvandet nämligen såsom en frivillig sed i öfverensstämmelse med den princip, som var rådande i kyrkans äldre tider. Här är det däremot befalldt genom en kyrklig canon, som är förbindande för alla och omfattar både natur- och arbetsprodukter. Emellertid är förstlings- och tiondegifvandet ett kyrkligt

[1]) CpH XX (Funk: Did. et Const. II s. 84) περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν af Simon Kananéen och AKVIII 30 (Funk a. a. I s. 532) med samma öfverskrift men af Mattias föreskrifva, att all förstling skall frambäras till biskopen och presbytererna och diakonerna till deras underhåll; men all tionde skall gifvas till underhåll af öfriga klerus, jungfrurna, änkorna och de fattiga. Förstlingarna äro prästernas (τῶν ἱερέων) och deras, som tjäna dem (AKVIII 30 förtydligar: τῶν αὐτοῖς ἐξυπηρετουμένων διακόνων). I AKVII 29 (a. a. I s. 418) förekommer en utförlig uppräkning af de föremål, af hvilka förstling skall gifvas; jfr äfven bestämmelserna i can. apost. c. 3, 4 (a. a. s. 564). AKVIII 40 (a. a. s. 548 f.) meddelar benediktionsbönen, som dock är af annan typ än de förutnämnda kyrkoordningarnas (enda likheter: ὁ πάντα τελεσφορήσας διὰ τοῦ λόγου σου καὶ κελεύσας τῇ γῇ παντοδαποὺς ἐκφῦσαι καρποὺς εἰς εὐφροσύνην καὶ τροφὴν ἡμετέραν samt vändningen ἐπὶ τούτοις οὖν).

[2]) T. o. m. singularen lilja går igen i HS, VF och Test.

[3]) »... extra velum adstante eo, qui illa attulit» (a. a. s. 112). Achelis anser, att velum knappast kunde förekomma i CH:s kyrkor, och anför ytterligare conc. Trull. (692) c. 69 för att visa denna bestämmelses sena ålder. Däremot kan anmärkas, att användningen af velum är ett gammalt antikt bruk, som förekom redan i de gamla mysterierna (jfr citaten i Anrich a. a. s. 222 anm. 1), hvarför en tidig användning af detta i de kristna kyrkorna ingalunda är otänkbar, särskildt sedan kultakterna började uppfattas såsom mysterier i analogi med de hedniska mysterierna.

påbud åtminstone i österlandet alltifrån Didaché (c. 13 [1]). Ännu Origenes anser det dock ej för ett kyrkligt bud, fastän han menar, att seden har fullt giltiga skäl för sig. Men i västerlandet synes ett sådant kyrkans bud vara okändt ännu för Cyprianus [2]). Att Hippolytus skulle ha författat en canon sådan som c. 36 är högst osannolikt, utan den är säkerligen från senare tid.

CH c. 37. Den följande c. 37 har till öfverskrift: att hvarje gång då biskopen kommunierar af de heliga mysterierna, skola diakonerna och presbytererna församlas klädda i hvita dräkter, som äro skönare än hos hela församlingen, äfvenså anagnosterna [3]). Öfverskriften angifver fullständigt canons innehåll beträffande diakoner och presbyterer; blott den reflektionen tillägges i canon, att goda verk dock äro bättre än dräkter. Canon afser uppenbarligen icke endast biskopens kommunion utan framför allt eukaristiens firande med biskopen såsom celebrant. Att diakonerna här nämnas före presbytererna torde bero därpå, att de såsom biskopens tjänare hade att först och främst infinna sig. Någon särskild prästerlig ämbetsdräkt förutsättes ej här lika litet som eljes i den gamla kyrkan [4]). En begynnande ansats till en sådan märkes dock i bestämmelsen, att den skall vara hvit samt skönare och mera glänsande än hos lekmännen [5]). Äfven anagnosterna skola hafva sådana glänsande dräkter. Det tillägges ytterligare om dem, att de skola stå vid läsplatsen [6]) och byta om med hvarandra, till dess hela församlingen kommit samman. Därefter skall biskopen bedja och fullborda sakramentet. Här förutsättas

---

[1]) Harnack: die Apostellehre ed. min. s. 55.

[2]) Jfr Harnack: Mission I² s. 131 anm. Stället i Cyprianus de cath. eccl. unitate 26 (Hartel a. a. s. 232): at nunc de patrimonio nec decimas damus et cum uendere iubeat Dominus, emimus potius et augemus, gäller icke tionden.

[3]) Wansleben a. a. s. 282 har: Que toutes les fois que l'Evéque dit la Messe, les Prétres qui y assistent doivent étre revétus d'aubes.

[4]) Jfr Duchesne a. a. s. 379 f.

[5]) Achelis (a. a. s. 206) jämför denna dräkt tämligen godtyckligt med Isisprästernas.

[6]) En sådan plats omnämnes under namnet pulpitum hos Cyprianus ep. 38 (Hartel a. a. s. 581); ep. 39 (a. a. s. 583) pulpitum id est tribunal ecclesiæ; jfr äfven AKII 57, 5 (Funk: Did. et Const. I s. 161) μέσος δὲ ὁ ἀναγνώστης ἐφ᾽ ὑψηλοῦ τινος ἑστὼς ἀναγινωσκέτω κ. τ. λ.; uttrycken beteckna uppenbarligen den senare s. k. ἄμβων.

alltså flera anagnoster, hvilka, för så vidt man med denna canon kan sammanställa hvad i c. 7 säges om anagnosten, haft rätt att läsa äfven evangelium; dock säges icke, hvad de i detta fall skulle läsa. Några direkta paralleller till CH c. 38 finnas icke hos de öfriga kyrkoordningarna [1]. I can. Bas. c. 96, 97 finnas däremot om CH c. 37 erinrande föreskrifter såväl om kleri dräkter som om anagnosternas läsning [2]. Achelis (a. a. s. 118 f.) inskjuter c. 37 mellan c. 24 a och c. 28 a men anför härför högst godtyckliga skäl (anm. ibid.), som ytterst hvila på det obevisade påståendet, att CH användts såsom källa och materialsamling för eg. KO. Han jämför vidare (a. a. s. 182) med CH c. 37 skildringen af gudstjänstens begynnelse enligt det bekannta stället hos Justinus Apol. I 67 (ed. v. Otto I 184 f.) samt ap. KO:s ena källa (A), där anagnosten framställes såsom gudstjänstens inledare [3]. De anförda ställena ha dock för liten beröring med

---

[1]) I AKVIII 12, 4 (Funk: Did. et Const. I s. 496 r. 7, 8) talas om biskopens hvita dräkt vid nattvardsmässan, jfr öfversikten s. 93 anm. 7. Test. I 34 (Rahm. a. a. s. 83) föreskrifver, att den förnämsta af diakonerna, som i härberget hade att mottaga främlingar, skulle bära en hvit dräkt: maneat hic in hospitio, quod in ecclesia est, vestem albam indutus gerensque super humerum orarium tantum. Stället hör till de yngre delarna af Test. Användning af en sådan dräkt vid gudstjänsten är icke omnämndt.

[2]) I can. Bas. c. 96 (Riedel a. a. s. 273) säges bl. a.: Die Kleider, in welchen das Sakrament gefeiert wird, sollen nicht aus der Kirche herauskommen, sondern an den Orten bleiben, wo sich diese kirchlichen Gegenstände befinden und an den Orten, wo sich die heiligen Schriften befinden. Die Kleider, welche sich für das Priestertum ziemen oder an den Altar gebunden sind, sollen weiss sein, nicht mit Farben gefärbt. Sie sollen auf ihre Füsse und über ihre Schultern gehen, nicht zu weich und fein. Keiner soll innerhalb des Chores Schuhe anziehn etc. Uppenbarligen är här fråga om särskilda kultdräkter, som dock ej användes utanför kyrkan. Om läsningen heter det i c. 97 (Riedel ibid.): Wenn sie die Mysterien zu veranstalten beginnen, sollen sie es nicht in Unruhe thun, sondern warten, bis die ganze Gemeinde versammelt ist: so lange sie eintreten, sollen sie Psalmen verlesen. Dann, wenn die Gemeinde versammelt ist, soll aus den Aposteln verlesen werden, dann aus den πράξεις und dem Evangelium. Wenn die Diakonen gut lesen, sollen sie die Psalmen verlesen, und wenn die Presbyter gut lesen, sollen sie das Evangelium verlesen. Wenn sie nicht gut lesen sollen die ältesten Anagnosten die Psalmen und die Diakonen das Evangelium verlesen. Nur ein Diakon oder Presbyter soll in der katholischen Kirche das Evangelium verlesen; keiner soll seine Würde überschreiten. Om anagnosternas läsning efter gudstjänstens början se längre fram i detta arbete.

[3]) TU II 5 s. 17 f.: ἐν ταῖς κυριακαῖς συνόδοις πρῶτος σύνδρομος.

c. 37 för att genom dem något skulle kunna antydas om canons ålder. Märkligt nog synes ifrågavarande canon icke känna till någon skillnad mellan presbyterers, diakoners och anagnosters dräkt [1]) men däremot i viss mån mellan dessas och församlingens. Någon närmare bestämning af denna canons ålder torde emellertid vara svår att göra; stycket gör dock intryck af att vara ett tillägg.

CH c. 38. Den sista af CH:s canones har till öfverskrift: »att i den natt, i hvilken vår Herre Jesus Kristus uppstod, ingen bör sofva utan bada i vatten [2]). Om den som syndar efter dopet. En förklaring häröfver liksom angående det som man icke får göra och hvad man måste göra; slutligen beträffande om en människa vill blifva lik änglarna». Som häraf synes, äro flera olika ämnen behandlade i denna canon. Den är också den ojämförligt längsta af alla CH:s canones. Såsom man redan af öfverskriften kan förstå, handlar första stycket i denna canon om den s. k. påskvigilien [3]). Egendomligt för denna canon är påbudet om tvagning af kroppen före passahfirandet, en ceremoni som förmodligen skulle erinra om dopet vid påsken; canon synes äfvenledes omnämna bruket af ljus vid påskvigilien [4]). Motiveringen

[1]) En sådan åtskillnad möter redan i conc. Laodicense (troligen från senare hälften af fjärde århundradet), där i c. 22 och 23 (Helefe a. a. I² s. 765) subdiakoner, anagnoster och cantorer förbjudas att bära det s. k. orariet eller stolan, som var utmärkelsetecken för det högre klerus fr. o. m. diakonerna (jfr PRE³X s. 528 f.).

[2]) 'Abū-'lBarakāt har blott denna öfverskrift till c. 38 och tillägger om återstoden af canon: och hvad därpå följer (Riedel a. a. s. 35). Wansleben a. a. s. 282 har blott den korta öfverskriften: Qu' aucun ne doit dormir la nuit de la Resurrection de Nôtre Seigneur. Haneberg har ungefär samma som Riedel.

[3]) »Natten, då vår Herre uppstod, skall strängt iakttagas, så att ända till morgonen ingen sofver. I skolen två edra kroppar med vatten, innan I begån passah; och hela församlingen skall hafva ett ljus; ty i den stunden frigjorde Frälsaren hela skapelsen och allt, som i himmelen och på jorden är, tjänade honom, emedan han uppstod från de döda och uppsteg till himmelen och satte sig på Guds högra sida och skall komma i sin Faders härlighet med sina änglar och vedergälla hvar och en efter hans gärningar, som han gjort, de goda till lifvets uppståndelse, de som ha gjort ondt till domens uppståndelse, såsom skrifvet står (jfr Joh. 5: 29)». Enligt Riedels öfversättning (a. a. s. 224).

[4]) Under fjärde århundradet får detta bruk stor utbredning. Jfr PRE³ XI s. 464.

är den kända, nämligen att Kristus i den stunden befriade hela skapelsen och att allt i himmelen och på jorden tjänade honom, hvarpå i uttryck erinrande om symbolum talas om uppståndelsen, himmelsfärden o. s. v. Huruvida bland dessa uttryck de sist anförda om Kristi återkomst till dom äro blott mekaniskt ställda vid de öfriga såsom nära anslutande delar af det anförda symbolum eller om de verkligen uttrycka den föreställningen, att Kristus skulle återkomma till dom just i påsknatten, kan icke med säkerhet afgöras. Tydligen betecknar benämningen passah i detta stycke uppståndelsefesten och är således en glädjefest; den har här alltså en helt annan karaktär än i CH c. 22. Achelis (a. a. s. 136) sätter parentes om detta stycke såsom interpolation. Han anmärker till detta, att påskvigilie under påsknatten var visserligen sed redan vid Hippolyti död [1], hvarför i detta afseende intet hinder möter för äktheten; men han anser, att stycket svårligen kan fogas in i sammanhanget, vidare att den plats det har i slutet af CH, kan det icke ha haft, eftersom han menar, att ett efter eg. KO komponeradt slut till CH är det enda riktiga [2]). Utan tvifvel talar redan styckets plats i slutet af CH och utan sammanhang med föregående canones för den uppfattningen, att det är ett senare tillägg liksom hela det följande af c. 38. Detta bestyrkes utaf skildringen af påskvigilien samt dess motivering, hvarigenom passah här får en helt annan och om senare tid vittnande karaktär än i CH c. 22. Direkta paralleller till denna canon i CH c. 38 om påskvigilien finnas icke hos de öfriga kyrkoordningarna. I Test. II 11 (Rahm. a. a. s. 135), där texten dock är fördärfvad, omtalas en gudstjänst med ljus och psalmsång m. m., en skildring, som möjligen ursprungligen afsett påskvigilien. Men såsom texten nu föreligger, synes den åsyfta vigilien mellan skärtorsdagen och långfredagen [3]). Af andra spridda ställen i Test. (II 8, 12, 18, 19, 20) kan man få fram en beskrifning å påskvigilien, men någon beröring med skildringen i CH c. 38 kan icke märkas.

---

[1]) Jfr Zahn: Gesch. des neutestamentlichen Kanons I 1 s. 144. A. 2.

[2]) Dock håller Achelis icke strängt på detta bestridande af styckets äkthet, utan om någon anser det för äkta, skall han icke mötas af någon skarp motsägelse (a. a. s. 146).

[3]) Feria quinta ultimæ hebdomadæ paschæ; jfr s. 186 anm. 2 i detta arbete.

Det följande af c. 38 har en helt annan prägel än hela föregående CH. Här möta icke längre några canones utan i stället en sammanhängande framställning af öfvervägande paranätisk art med en mängd bibelcitat och exegetiska utredningar. Såsom nämndt[1]) anser Achelis, att denna del af CH (c. 30 enligt den af Haneberg-Achelis använda texten) innehåller tvänne fragment af Hippolytiska predikningar, hvilka han placerar för sig i ett särskildt bihang till CH (Achelis a. a. s. 281—293). Achelis' text, som här dock icke är någon annan än Hanebergs, är i största förvirring hufvudsakligen till följd af omkastning och hopblandning af bladen i den använda handskriften och hindrar därför en riktig uppfattning af stycket[2]). Såsom texten föreligger hos Riedel bildar den ett sammanhängande helt säkerligen af samma hand och med ganska tydlig disposition. Hela framställningssättet talar för att detta stycke i CH c. 38 är en homilia

---

[1]) Jfr detta arbete s. 5 anm. 6, s. 45, 46 o. a.

[2]) Anordningen af ifrågavarande del af CH är hos Achelis följande: begynnelsen af det stycke, som bildar öfvergången från förmaningen att vaka under påsknatten till de följande förmaningarna att alltid andligen vaka låter Achelis höra tillsammans med c. 38 (motsvarande i Riedels text s. 225 t. o. m. »dass wir im Geiste kochen»). Allt det öfriga anser Achelis (a. a. s. 285) icke alls kunna infogas i sammanhang med någon del af CH. Fastän det följande (Riedel ibid. »Bei wem nun seine Seele nicht wacht» etc.) utmärkt väl sluter sig till det omedelbart föregående, har det hos Achelis fått plats ett stycke in i det andra fragmentet såsom II 7, där det svårligen passar in. Det första fragmentet hos Achelis börjar med c. 30 a (om hvad katekumenerna få höra) och fortsätter med ett stycke, som blifvit lösryckt från den ursprungliga texten (motsvarande i Riedels text s. 227 fr. o. m.: »Er stosse die von sich, welche ihm dem Fleische nach nahe stehen» etc.). Detta fragment afslutas med en förmaning (i Riedels text s. 229: »Daher, meine Brüder, flieht den Götzendienst, welches der Hochmut ist!»). Den i Riedels text därpå följande meningen med förmaning till ömsesidig kärlek (Riedel ibid.: »Lasset uns einander lieben» etc.), som så väl passar ihop med den föregående varningen för högmod, bildar dock hos Achelis begynnelsen af det andra fragmentet. Detta är sammansatt dels af afslutningen på den paranätiska afdelningen af c. 38 hos Riedel (fr. o. m. nyss anförda mening i Riedels text t. o. m. »an mir habt ihr es gethan»), dels af det nyssnämnda stycket från framställningens början (motsvarande i Riedels text s. 225 fr. o. m. »Bei wem nun seine Seele nicht wacht» etc. t. o. m. s. 227 »... widme sich viel dem Gebete und dem Fasten»). Såsom slutmening till detta fragment sättes senare delen af c. 30 a med citatet från Upp. b. 2: 17.

eller bearbetning af en homilia snarare än en moralisk traktat[1]). Grundtemat kan sägas vara om de plikter, som åligga en kristen. Förmaningarna riktas därvid till tvänne skilda klasser af kristna, nämligen dels vanliga kristna, dels sådana som vilja höra till änglarnas rang. Innehållet är i korthet följande: i anslutning till den föregående föreskriften om vaksamhet under påsknatten följa förmaningar till andlig vaksamhet och varningar för sorglöshet och ett lif i sedeslöshet. Därvid förekomma såväl hänvisningar till dopet med bekännelsen till Kristus och afsägelsen af djäfvulen som ock den gammalkristliga bilden af den kristne såsom soldat. Hela denna del afslutas med en vidlyftig förteckning på de laster den kristne skall undfly. Därefter följer den andra afdelningen (Riedel a. a. s. 226 r. 1 nedifr.) riktad till den högre klassen kristna, nämligen de som vilja höra till änglarnes rang[2]). En sådan kristen ålägges att hålla sig fjärran från kvinnor och vara fast i sitt hjärta, icke se på dem eller äta med dem, att skyndsamt gifva alla sina skatter åt de fattiga, att gifva sig änglarnas lag i ödmjukhet både till hjärta och kropp, och nöja sig med sin ensamhet och vara såsom fåglarna, som icke hafva några verktyg. Han skall gifva åt de fattiga af sina händers möda liksom af offren och ägna sig mycket åt bön och fasta. Tydligen är här fråga om celibat, frivillig fattigdom och ensamhet, alltså ett lif såsom anakoret. Ytterligare följa sedan förmaningar till att stöta bort från sig alla dem, som efter köttet stå en nära, och att bära korset i Frälsarens efterföljd, ja att när som helst för Kristi skull vara beredd att dö i tron. Detta motiveras därmed, att ingen, som söker fullkomligheten, kan undslippa de frestelser, som Kristus fick utstå. Därpå följer en vidlyftig allegorisk utläggning af Jesu frestelser (enligt Mattei text). De tydas såsom frestelser till (häftigt) begär, högmod och penningkärlek. Vid den följande utläggningen och tillämpningen hållas dock icke de tre slagen af frestelser så strängt i sär. Hela denna bibelförklaring afslutas med anförande och tillämpning af Mat. 25: 21 och därpå ytterligare anförande af Mat. 25: 34—40.

---

[1]) Flerstädes möter direkt tilltal och i slutet omtalas åhörarna såsom församlade i Herrens (»uns, die wir in seinem Namen versammelt sind», Riedel a. a. s. 229).

[2]) τάξις τῶν ἀγγέλων; om det änglalika lifvet jfr t. ex. TUNF XIV 2a s. 98.

Därefter kommer den afslutning till hela CH, för hvilken redogjorts i det föregående s. 104 f. Achelis anser sig kunna ådagalägga, att dessa fragment äro af Hippolytiskt ursprung, därigenom att han menar sig i dem finna uttryck och åskådningar, som erinra om sådana i för äkta ansedda Hippolytiska skrifter. Han undantager dock begynnelsen till den andra afdelningen, hvilken är riktad till sådana, som vilja blifva kristna af högre klass och höra till änglarnas rang, eftersom där förekomma en mängd strängt asketiska uttryck. Författaren därtill bör i främsta rummet sökas i ett af klostren i den sketiska öknen (a. a. s. 291). Men det omstridda stycket passar godt in på sin plats i Riedels text, och då talet riktas särskildt till sådana, som vilja vara asketer, äro dessa stränga föreskrifter här fullkomligt på sin plats. Beträffande de framdragna likheterna med äkta Hippolytiska uttryck medgifver Achelis, att härvid misstag mycket lätt kunna göras. En närmare granskning visar också, att öfverensstämmelsen med Hippolytiska citat är mycket tvifvelaktig. Beröringen är för ringa och för obestämd för att någon bestämd slutsats skulle kunna göras om ursprunget. Därtill kommer, att de ojämförligt flesta likheterna finner Achelis i CH:s canones, hvilket förklaras så, att predikningarna äro hållna kort efter CH:s tillblifvelse i afsikt att i församlingens lif förverkliga de i kyrkoordningen nedlagda grundsatserna (a. a. s. 292). Allt detta måste anses såsom ren konstruktion, för hvilket intet bevis kan anföras. CH:s Hippolytiska ursprung är ju högst osäker och bestridd, hvarför det är synnerligen olämpligt att därifrån hämta bevis för dessa fragments Hippolytiska ursprung. Achelis synes också senare ej hålla på det Hippolytiska ursprunget till dessa stycken, eftersom de ej upptagas bland de af honom utgifna mindre homiletiska skrifterna af Hippolytus [1]. Hela detta partis karaktär, framför allt det sätt, på hvilket anakoretlifvet här framställes, visar hän på senare tider än Hippolyti. Då här förmanas blott till ensamhet, men något gemensamt koinobitlif icke i någon form antydes, ser det ut som om munkväsendet vore okändt för författaren. Får man sluta häraf, skulle stycket alltså vara från en tid, då anakoretlifvet prisades såsom det fullkomliga lifvet, hvarigenom den kristne kom att höra till änglarnas rang, men

---

[1]) Jfr s. 5 anm. 6 i detta arbete.

munkväsendet ännu icke var uppkommet eller blifvit kändt för författaren. En närmare tidsbestämning kan ej gifvas, eftersom det gamla eremitlifvet fortfor att bestå äfven efter klosterlifvets införande, och ett argumentum e silentio sålunda blefve osäkert. Paralleller till denna del af CH c. 38 finnas icke hos de öfriga kyrkoordningarna. Emellertid påträffas motsvarigheter om icke i rent formelt hänseende så dock till innehållet i andra skrifter, särskildt i den s. k. Λόγος Σωτηρίας. I denna skrift framhålles flerstädes det änglalika lifvet, fastan och afhållsamheten samt varnas för liknande laster som i CH c. 38 [1]). Beröringen med denna skrift, som säkerligen bör räknas till asketisk litteratur af egyptiskt ursprung och enligt v. d. Goltz är författad af Athanasius (dock erkännes icke denne såsom författare af t. ex. Harnack), kan möjligen antyda, att vi för denna del af CH c. 38 ha att söka ett egyptiskt ursprung, kanske från samma litteraturkrets som den nämnda asketiska skriften, en förmodan, för hvars möjlighet kan anföras, att äfven i andra delar af CH förmärkes ett egyptiskt inflytande. Af det sagda torde emellertid framgå, att ifrågavarande del af CH c. 38 omöjligen kan förläggas så sent som Funk placerar CH i dess helhet (jfr s. 50 i detta arbete).

Med c. 38 slutar CH:s canones [2]) och därmed också vår jämförande öfversikt af CH och besläktade skrifter. Hufvuduppgiften har här varit att redogöra för CH:s innehåll under jämförelse med motsvarande delar af parallellskrifterna. För flera canones ha vi också sökt att bidraga till en uppfattning af deras ursprung, huruvida de äro af Hippolytus eller icke, och därjämte att särskilja äldre och yngre delar af CH. I någon mån ha vi också försökt att visa, i hvilket släktskapsförhållande de anförda kyrkoordningarna stå till hvarandra. För en fullstän-

[1]) TUNF XIV 2 a s. 41 r. 21: νηστεία γάρ ἀγγέλων βίος ἐστί, καὶ ὁ χρώμενος αὐτῇ ἀγγελικὴν τάξιν ἔχει; s. 59 r. 19 ὦ ἐγκράτεια, ἀγγέλων βίος, καὶ ἁγίων ἀνθρώπων στέφανος!; ibid. r. 22 f. μακάριος ὁ νηστεύσας ὅλον τὸν χρόνον τοῦτον, ὅτι ἐν τῇ ἄνω Ἱηρουσαλὴμ κατοικήσας μετὰ ἀγγέλων χορεύσει καὶ μετὰ ἁγίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἀναπαύσεται. Om varningar för ἐπιθυμία, κενοδοξία, ὑπερηφανία, φιλαργυρία m. fl. jfr a. a. s. 98 f., 72 f. o. a.

[2]) Om CH:s afslutning och slutdoxologi jfr s. 104 f. i detta arbete.

dig uppfattning af CH och besläktade skrifter erfordras dock en noggrann granskning af de viktigaste föreskrifterna i dessa kyrkoordningar d. v. s. angående ordines, gudstjänstordningen och dopordningen. Vi öfvergå därför till en närmare undersökning af CH:s ordines under fortsatt jämförelse med motsvarande bestämmelser i parallellskrifterna.

KAP. IV.

Ordines.

A. *Biskopen.*

I det föregående kapitlet (s. 108 f.) har lämnats en öfversikt *Biskopsvalet.* af hvilka ordines äro i CH och besläktade skrifter samt i hvilken ordningsföljd de förekomma. Främst kommer biskopen. Om biskopens val och ordination säger c. 2: [1])

Biskopen väljes ur [2]) hela församlingen. Han vare utan lidelse, såsom om honom skrifvet står hos aposteln [3]). I den veckan [4]), i

[1]) Vi följa öfverallt Riedels öfversättning, där ej annorlunda angifves.

[2]) Achelis (a. a. s. 39 anm.) vill här (samt i eg. KO.) ändra ex till ab omni populo. Han åberopar sig å det följande i denna canon, där församlingens aktiva valrätt tydligt omtalas, samt på parallellen i AKVIII (ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ ἐκλελεγμένον) och finner det vara mera sannolikt, att denna aktiva valrätt äfven här framhållits, eftersom församlingens passiva valrätt väl öfverallt var obestridd, men den aktiva redan vid Cypriani tid började lida intrång. Men Riedels text har »aus der ganzen Gemeinde», likaledes har HA »from all the assembly» och HS »from all the multitude»; däremot HE »by all the people together» och VF »electus ab omni populo»; Test. »eligendus ab universo populo». Då läsarten »ur» alltså bekräftas af Riedels text samt af de viktiga vittnena HA och HS, är Achelis läsart här icke nödvändig.

[3]) Tit. 1: 7 f.; 1 Tim. 3: 2 f.

[4]) Ach. ibid. föreslår att ändra hebdomade till κυριακῇ i öfverensstämmelse med eg. KO och AKVIII. Betydelsen blir då, att valet af biskop äger rum vid samma söndagsgudstjänst som ordinationen. Riedels text har dock samma läsart (»In der Woche»); H-versionerna variera i uttryck, i det HE har »on the day of the sabbath», HA »on Sunday» (egentligen the day of the one = den första dagen) samt HS »on the Lord's day» (κυριακή transskr.); VF har »die dominica», likaså Test. Rahm. (a. a. prol. pag. XXXVI anm. 1) öfversätter CH:s arabiska uttryck med »die sabbati in qua

hvilken han ordineras, säge klerus och [1]) församlingen: »vi utvälja honom» [2]), och i hela hjorden härske efter ἐξομολόγησις tystnad, och alla skola bedja för honom och säga: »o Gud, denne är det, som du har beredt åt oss». En af biskoparna och presbyterern skall utväljas för att lägga handen på hufvudet på honom och bedja, i det han säger» etc. (c. 3).

Denna CH:s korta men innehållsrika canon om val och ordination af biskop visar flera egendomliga drag, som väl till någon del kunna återfinnas i parallellskrifterna men eljes icke. »Biskopen väljes ur hela församlingen» heter det först. Vi fasthålla af angifna skäl vid läsarten »ur hela församlingen», utan att vi därför i motsats till Achelis' betoning af församlingens aktiva valrätt här vilja se ett speciellt framhäfvande af dess passiva [3]). Om kvalifikationerna säges blott, att den som väljes.

etc.» och anför såsom skäl, att en förväxling lätt kunde ha ägt rum mellan de båda arabiska orden för vecka och lördag, hvilka likna hvarandra, hvarjämte Rahm. för denna tolkning åberopar Ludolfs öfversättning af etiopiska texten stat. 21: die Sabbati. Om HE:s läsart säger dock Horner (a. a. pag. XXVIII): »on the day of the sabbath need not be inconsistent with Lord's day and the first day, by taking sabbath to mean week». I den betydelsen tyckes sabbat stå t. ex. stat. 34 (a. a. s. 151) där Horner öfversätter: »on the fifth day of the week (sabbath)». Äfven etiopiska texten synes alltså föreskrifva söndagen. Mycket synes således tala för den af Ach. föreslagna ändringen. Men någon säker grund för textändringen är härmed dock icke gifven.

[1]) »Klerus och» saknas hos Ach.

[2]) Ach. har öfversättningen: O Deus, corrobora hunc, quem nobis præparasti.

[3]) Den ursprungliga åskådningen, att till biskop kunde väljas hvilken som helst därtill värdig församlingsmedlem, fick ju efter hand vika för den hierarkiska åskådningen, att ingen fick ordineras till biskop utan att ha förut beklädt de lägre kyrkliga ämbetena; jfr. conc. Sardic. år 343 (342?): Hefele: Konziliengeschichte I² s. 590: c. X Osius episcopus dixit: Et hoc necessarium arbitror, ut diligentissime tractetis, si forte aut dives aut scholasticus de foro aut ex administratore episcopus fuerit postulatus, ut non prius ordinetur, nisi ante et lectoris munere et officio diaconi aut presbyteri fuerit perfunctus, et ita per singulos gradus, si dignus fuerit, ascendat ad culmen episcopatus. Potest enim per has promotiones, quæ habebant utique prolixum tempus, probari qua fide sit, quave modestia, gravitate et uerecundia. .... Universi dixerunt, placere sibi hæc. Härmed öfverensstämmer äfven den grekiska texten. Om äktheten af dessa canones se Funk: Kirchengesch. Stud. u. Abh. III s. 169 f.

skall vara utan lidelse[1]) (sedatus sit, så öfversätter Achelis; sit sine ullo vehemente amore, Haneberg), i hvilket uttryck författaren väl ansett pastoralbrefvens kvalifikationsbestämmelser vara sammanfattade.

Knappheten i dessa bestämmelser är ett gemensamt drag för CH och dess paralleller med undantag af Test.[2]). Märkligt nog säges intet t. ex. om hans ålder[3]), ej heller synes CH förutsätta eller fordra celibat. Antager man Achelis' åsikt om CH såsom författad af Hippolytus under striden mot Calixtus, hade man nästan väntat sig en bestämmelse åtminstone angående sistnämnda sak, eftersom Hippolytus eljes vänder sig skarpt mot Calixtus angående kleri äktenskap t. ex. Ref. IX 12, där Hippolytus uppräknar Calixti försyndelser härutinnan[4]). Att döma af detta ställe synes Hippolytus således ha tillåtit en gång gifta att blifva ordinerade men förkastat giftermål efter ordinationen, ja, ansett det såsom synd, som medförde ämbetets förlust. Calixtus däremot synes ha tillåtit äktenskap äfven efter ordinationen.

[1]) HA »without fault»; HS »without sin»; Achelis' öfversättning: »nachdem er aus dem gesamten aber sündlosen Gemeinde erwählt worden ist». HE och VF sakna alla kvalifikationsbestämmelser; CpH har: ἐν πᾶσιν ἄμεμπτον, ἄριστον; AKVIII ἐν πᾶσιν ἄμεμπτον.

[2]) Test. är mycket utförlig härutinnan och angifver i I 20, med hvilket kapitel arab. didaskalian (AD) k. 36, 1—7 (Funk. apost. Konst. s. 226, 227) öfverensstämmer, en mängd egenskaper, som fordras af den blifvande biskopen. De flesta äro hämtade från pastoralbrefvens uppräkningar (1 Tim. 3: 2 f., Tit. 1: 7 f.), hvarjämte äfven några andra äro tillagda. Bland de sistnämnde märkes »exercitatus in mysteriis», ett uttryck, som synes antyda föregående prästerlig verksamhet. Intressant är att se, huru stycket i Test. om kvalifikationerna till biskopsämbetet med högst obetydliga ändringar går igen i ett senare alexandrinskt-jakobitiskt ritual för biskopsordinationerna, ett vittnesbörd för att Test. varit kändt och användt i Egypten (Denzinger: Ritus orientalium II pag. 18, jfr detta arbete s. 32). Äfven i andra kyrkoordningar t. ex. didaskalian redogöres utförligt för kvalifikationerna till biskopsämbetet (syr. did. (SD) kap. 4, TU NF X 2 s. 13: »Lehrt, wie beschaffen der sein soll, der für das Amt des Bischofs gewählt wird und wie sein Wandel sein soll»; likaledes i lat. didaskalian (LD) Hauler a. a. IX r. 6—X r. 35 (fragment), hvilka delar af didaskalian ligga till grund för AK II 1—6).

[3]) Test. I 20 föreskrifver därom: ordinetur, qui sit mediæ ætatis, non autem junior, och LD: uirum non minus annorum cinquaginta (Hauler a. a. IX r. 10, 11) SD c. 4 »ein Mann nicht unter fünfzig Jahren».

[4]) Anfördt å s. 112 anm. 4 i detta arbete.

Emellertid vore det förhastadt att af CH:s tystnad härutinnan vilja uppställa något afgörande argumentum e silentio mot Hippolyti författarskap till denna canon.

Gammalkyrkliga celibatsföreskrifter.

Endast i anvisningarna (c. 38) för den, som vill höra till änglarnas rang, påbjuder CH celibat (Riedel a. a. s. 227) men för den vanlige kristne gäller regeln, att han skall vara gift med *en* hustru (a. a. s. 226). Några föreskrifter om celibat ha ej heller de öfriga kyrkoordningarna med undantag af Test., hvilket däremot betonar. att biskopen icke bör lefva i äktenskap: »Bonum est, si sine uxore sit, sin minus, qui fuit vir unius uxoris tantum, ut simul compatiatur infirmitati viduarum» (I 20 Rahm a. a. s. 27). Enligt denna bestämmelse skall biskopen vara ogift eller åtminstone änkling, en begäran som synes grundad på en egendomlig tolkning af 1 Tim. 3:2: δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίλημπτον εἶναι μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα κ. τ. λ. Denna Test:i tolkning kan ledas tillbaka till den s. k. apostoliska kyrkoordningen (ap. KO). I den bestämmes angående biskopen c. 16 (TU II 1, 2 s. 233) καλὸν μὲν εἶναι ἀγύναιος, εἰ δὲ μή, ἀπὸ μιᾶς γυναικός, hvilket öfversättes af Jülicher (Gött. gel. Anz. 1898 s. 12 f.) sålunda: »es ist gut, wenn er unbeweibt ist; wenn aber nicht, so getrennt von seiner einzigen Gattin». Här föreligger uppenbarligen en skärpning af föreskriften i Tim.-br. Men i etiopiska öfversättningen af ap. KO är stället mildradt till: »And it is good also that he be without wife, though if he have married one (wife) before he is ordained bishop he shall live with her», (Horner a. a. s. 133 r. 26—28), liknande är den arabiska (a. a. s. 240 r. 5—7) men den sahidiska (a. a. s. 301 r. 22—24) differerar något: »It is a good thing if he has no wife. But if he has married one wife, having his children, let him stay with her.» Test. har ytterligare skärpt ap. KO:s tolkning. Förmodligen har den förekommit redan i det grekiska originalet, men ytterligare stöd har den fått vid öfversättningen till syriska genom den syriska bibelöfversättningen (Peschitta) såsom Rahmani visar (a. a. s. 157), då han återgifver den syriska texten till 1 Tim. 3:2 med: qui *fuit* vir unius uxoris. Men då Rahmani (ibid.) öfversätter äfven stället i ap. KO med: qui fuit vir unius uxoris, kunde möjligen Jülichers tolkning af ap. KO tänkas använd å motsvarande ställe i Test. Biskopen skulle alltså ej behöfva vara ogift eller änkling men fick ej lefva tillsammans med sin hustru. Uttrycket »infirmitati viduarum» talar dock för riktigheten af den förut angifna tolkningen. AD c. 36,6 har mildrat Test.: »und es ist gut, wenn er keine Gattin hat; wenn aber nicht und es sich findet, dass er verheiratet ist, so habe er Eine Frau, damit er nicht schmerzlich ergriffen werde durch das Uebel des Witwerstandes» (Funk: die apost. Konst. s. 227). Funk föreslår att läsa »und» i stället för »damit» eller »so dass», då meningen blir: »und er betrübe sich nicht, wenn er in den Witwerstand kommt». Dock kan »wenn aber

— Eine Frau» äfven fattas såsom en parentes och finalsatsen hänföras omedelbart till begynnelsesatsen.

Test:i förkärlek för celibatet framträder icke blott i biskopsutan äfven i diakonkapitlen (jfr I 33 a. a. s. 79), men egendomligt nog nämnes intet därom i presbyterkapitlen, ehuru tendensen nog varit densamma äfven beträffande presbytererna. Test:i föreskrifter synas dock äfven ifråga om celibatet ha karaktär mera af önskningar än af påbud, som författaren vet strängt skola efterlefvas. Att tillskrifva Test:i önskningar om prästerligt celibat ett montanistiskt ursprung (Wordsworth a. a. s. 30) kan icke tillräckligt motiveras. Test. är i detta fall blott ett uttryck för den stränga asketiska riktning, som under 4:de och följande århundranden mer och mer gjorde sig gällande. Jämföra vi didaskalian (LD, SD) finna vi, att den tydligt förutsätter såsom något helt naturligt, att både biskopen och öfriga präster äro gifta, ja hafva fullvuxna barn (Hauler a. a. X r. 27 f. TU NF X 2 s. 14 r. 17 f.). LD: Talem decet esse episcopum, unius uxoris uirum, curam domus suæ bene agentum. Ita ergo probetur . . . si est castus, si uxorem castam aut fidelem habuit aut habet, si filios caste educavit et erudiens produxit etc. Däraf sedan liknande föreskrift i AKII 2, 2. Didaskalian har dock icke gillat ett andra äktenskap (jfr SD kap. 14, a. a. s. 74 r. 32 f.). AKVIII förutsätter en gift biskop, i det den c. 4 talar om biskopens hus: εἰ τὰ κατὰ τὸν οἶκον αὐτοῦ καλῶς ᾠκονομῆται. AKVI 17, som ej är härledd ur didaskalian utan är bearbetarens verk, tillåter de en gång gifta att blifva biskopar, presbyterer och diakoner; en ogift får dock icke gifta sig, sedan han en gång blifvit ordinerad till något af de tre högre ämbetena, ej heller får en gift ordinerad ingå nytt äktenskap. Däremot är det tillåtet för de lägre ordines (subdiakoner, sångare, anagnoster och dörrvaktare) att gifta sig äfven sedan de fått kyrklig tjänst. Märklig är c. 5 af de apostoliska canones, som förbjuder en ordinerad vid afsättning och exkommunikation att under förevändning af fromhet förskjuta sin hustru: Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν ἑατοῦ γυναῖκα μὴ ἐκβαλλέτω προφάσει εὐλαβείας· ἐὰν δὲ ἐκβάλῃ, ἀφοριζέσθω, ἐπιμένων δὲ καθαιρείσθω. (Funk: Did. et Const. I s. 564). Skarpt riktad mot det prästerliga celibatet är c. 51 af samma canones (ursprungligen kanske afseende gnostiker och manikäer): Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ γάμου καὶ κρεῶν καὶ οἴνου οὐ δι ἄσκησιν, ἀλλὰ διὰ βδελυρίαν ἀπέχεται, ἐπιλαθόμενος, ὅτι „πάντα καλὰ λίαν“ καὶ ὅτι „ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον“, ἀλλὰ βλασφημῶν διαβάλλει τὴν δημιουργίαν, ἢ διορθούσθω ἢ καθαιρείσθω καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀποβαλλέσθω· ὡσαύτως καὶ λαϊκός. (Funk a. a. s. 580; jfr äfven AKVI 8, 2; 10, 2; 11, 5—6; 26, 3). Men beaktas bör det undantag, som här göres för den, som afhåller sig från äktenskapet δι ἄσκησιν. Han hör icke alls under denna canons straffbestämmelser. Ap. can. 17 förbjuder den, som efter dopet ingått

ett andra äktenskap eller haft konkubin, att bekläda något kyrkligt ämbete. Äfven enligt de s. k. canones Basilii äro både biskop, presbyterer och diakoner gifta (jfr can. Bas. c. 40—42 Riedel a. a. s. 259). Men äfven där klandras en prästs omgifte; han blir i så fall degraderad till det lägsta kyrkliga ämbetet (c. 42). En för andra gången gift kan icke blifva biskop, presbyter eller diakon; motiveringen är egendomlig: »emedan den oförnuftiga dufvan icke ingår något andra äktenskap, huru så ett förnuftigt väsen?» (c. 43). De med dessa besläktade s. k. Athanasii canones förutsätta äfven att biskopen och öfriga klerici äro gifta (jfr Riedel and Crum: the canons of Athanasius §§ 5, 6, 42—44, 54 o. a.). Men den i Ap. can. 51 nämnda afhållsamheten δι' ἄσκησιν blef snart till allmän regel för alla, som ville föra ett fullkomligt lif och särskildt för det högre klerus. Epiphanii och Hieronymi fanatiska agitation för celibatet visade, hvarthän man ville komma. Kasta vi en blick å den kyrkliga lagstiftningen angående prästernas äktenskap möter inskränkande bestämmelser först å synoden i Elvira (vid Granada i Spanien) c. 33 från omkring år 313 (jfr PRE³V s. 326, den traditionella dateringen är år 306). Denna canon, hvars äkthet dock är omtvistad, förbjuder äktenskapligt samlif för biskopar, presbyterer och diakoner; dock synes man ej fordra hemmets upplösning. Synodens beslut hade dock endast lokal betydelse. Canon lyder: (Hefele a. a. I² s. 168) c. XXXIII de episcopis et ministris, ut ab uxoribus abstineant. Placuit in totum prohibere episcopis, presbyteris et diaconibus vel omnibus clericis positis in ministerio, abstinere se a conjugibus suis ett non generare filios; quicunque vero fecerit, ab honore clericatus exterminetur. Andra synoder såsom den i Neocæsarea år 314 c. 1 och den i Ancyra från samma år lagstiftade i samma riktning men ej så strängt. Conc. Neocæs. (Hefele a. a. I² s. 244) c. 1 Πρεσβύτερος ἐαν γήμῃ, τῆς τάξεως αὐτὸν ματατίθεσθαι κ. τ. λ. Conc. Ancyr. (Hefele a. a. I² s. 230) c. X: Διάκονοι ὅσοι καθίστανται, παρ' αὐτὴν τὴν κατάστασιν εἰ ἐμαρτύραντο καὶ ἔφασαν χρῆναι γαμῆσαι, μὴ δυνάμενοι οὕτως μένειν, οὗτοι μετὰ ταῦτα γαμήσαντες ἐστωσαν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ διὰ τὸ ἐπιτραπῆναι αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου· τοῦτο δὲ εἴ τινες σιωπήσαντες καὶ καταδεξάμενοι ἐν τῇ χειροτονίᾳ μένειν οὕτως μετὰ ταῦτα ἦλθον ἐπὶ γάμον, πεπαῦσθαι αὐτοὺς τῆς διακονίας. På det ekumeniska mötet i Nicea år 325 ville den asketiska riktningen göra celibatet till en förpliktelse för hela klerus, åtminstone för ordines maiores. Däremot uppträdde den egyptiske munken och biskopen Paphnutius och förfäktade, att äfven den äktenskapliga sammanlefnaden vore kyskhet. Hans inflytande förhindrade den asketiska riktningens seger å mötet. (Sokrates Hist. eccl. lib. I c. 11; Sozomenos lib. I c. 23; jfr äfven Hefele a. a. I² s. 431 f. § 43 Paphnutius und das projectirte Cölibatsgesetz.). Den enda af de nicenska canones, som handlar om klerus' förhållande till kvinnor är c. 3, som förbjuder klerici att ha virgines subintroductæ (συνείσακτοι)

hos sig, men som af Hefele tolkas såsom ett allmänt förbud för prästerna att ha kvinnor hos sig, en tolkning, som dock icke kan anses säker. Conc. Nic. (Hefele a. a. I² s. 379) c. 3: Ἀπηγόρευσεν καθόλου ἡ μεγάλη σύνοδος μήτε ἐπισκόπῳ μήτε πρεσβυτέρῳ μήτε διακόνῳ μήτε ὅλως τινὶ τῶν ἐν τῷ κλήρῳ ἐξεῖναι συνείσακτον ἔχειν, πλὴν εἰ μὴ ἄρα μητέρα ἢ ἀδελφὴν ἢ θεῖαν, ἢ ἃ μόνα πρόσωπα πᾶσαν ὑποψίαν διαπέφευγε. Dock blef praxis den, att biskopar, presbyterer och diakoner icke fingo gifta sig efter ordinationen, men voro de före denna gifta, skulle de få fortsätta äktenskapet. I Orienten höll man fast vid den friare åsikten, hvilket kan ses t. ex. af den mot eustathianerna riktade synoden i Gangra år 355, hvars c. 4 lyder: si quis discernit presbyterum conjugatum, tanquam occasione nuptiarum quod offerre non debeat et ab ejus oblatione ideo se abstinet, anathema sit. (Hefele a. a. I² s. 782 Mansi, Coll. Concil. T. II pag. 1095.) Äfven den världsliga lagen ingriper å detta område såsom t. ex. Honorii och Theodosii II lagstiftning visa (Cod. Theod. XVI 2, 44 = Cod. Just. I, 3, 19 [1]). Strängare än dessa visar sig Justinianus (Cod. Just. I, 3, 41 anno 528 [2]), 44 a. 530 [3]), 47 a. 531 [4]). Den ännu i dag bestående regeln för

---

¹) Corpus juris civilis ed. Paulus Krueger Vol. II Berlin 1895 s. 20 Cod. Just. I: 3, 19: Illas etiam non relinqui castitatis hortatur affectio quæ ante sacerdotium maritorum legitimum meruere coniugium. Neque enim clericis incompetenter adiunctæ sunt quæ dignos sacerdotio viros sui conversatione fecerunt.

²) a. a. s. 26 Cod. Just. I: 3, 41: Ὥστε προσήκει τοιούτους ἐπιλέγεσθαι καὶ χειροτονεῖσθαι ἱερέας, οἷς οὐκ ἔστιν οὔτε τέκνα οὔτε ἔγγονοι, ἐπειδὴ οὐχ οἷόν τέ ἐστι τὸυ περὶ τὰς βιωτικὰς ἠσχολημένον φροντίδας, ἃς οἱ παῖδες μάλιστα τοῖς γονεῦσι παρέχουσι, τὴν πᾶσαν σπουδήν τε καὶ εὔνοιαν περὶ τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔχειν πράγματα. Τινῶν γὰρ διὰ τὴν εἰς θεὸν ἐλπίδα καὶ διὰ τὸ τὰς ἑαυτῶν περισῶσαι ψυχὰς προστρεχόντων ταῖς ἁγιωτάταις ἐκκλησίαις καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῖς ταύταις προσφερόντων καὶ καταλιμπανόντων ἐπὶ τῷ εἰς πτωχοὺς καὶ πένητας καὶ ἑτέρας εὐσεβεῖς ταύτας δαπανᾶσθαι χρείας, ἄτοπόν ἐστι τοὺς ἐπισκόπους εἰς οἰκεῖον ταῦτα ἀποφέρεσθαι κέρδος ἢ περὶ ἴδια τέκνα καὶ συγγενεῖς καταναλίσκειν. Χρὴ γὰρ καὶ τὸν ἐπίσκοπον μὴ ἐμποδιζόμενον προσπαθείᾳ σαρκικῶν τέκνων πάντων τῶν πιστῶν πνευματικὸν εἶναι πατέρα. διὰ ταῦτα τοίνυν ἀπαγορεύομεν τὸν ἔχοντα τέκνα ἢ ἐγγόνους χειροτονεῖσθαι ἐπίσκοπον.

³) a. a. s. 30 Cod. Just. I: 3, 44 bekräftar Justinianus förbudet i de kyrkliga canones för klerus med undantag för psalmsångare och anagnoster att gifta sig och gör dessa canones äfven till världslig lag samt stadgar afsättning och att barn af sådana förbjudna förbindelser få icke anses legitima utan lika med dem som äro ἐξ ἰγκέστων ἢ νεφαρίων τεχθέντας γάμων.

⁴) a. a. s. 34 Cod. Just. I: 3, 47: Θεσπίζομεν μηδένα εἰς ἐπισκοπὴν προχειρίζεσθαι, πλὴν εἰ μὴ τά τε ἄλλα χρηστὸς καὶ ἀγαθὸς εἴη καὶ μήτε γυναικὶ συνοικοίη μήτε παίδων εἴη πατήρ, ἀλλ᾽ ἀντὶ δὲ παίδων ἅπαντα τὸν Χριστιανικὸν καὶ ὀρθόδοξον ἔχοι λαόν, κ. τ. λ.

den österländska kyrkan gifver conc. Trull. (år 692) c. 33 [1]. Märklig är c. 48 [2].

I västerlandet vann den stränga riktningen öfverhand. Påfven Siricius fordrar (ad Himerium Tarraconen-em ep. I cap. 7 år 385) celibat af alla biskopar, presbyterer och diakoner, motiverande detta därmed, att i gamla testamentet hade prästernas äktenskap varit tillåtet, emedan prästerna fingo tagas blott från Levi stam, men då denna restriktion i nya testamentet var bortfallen, hade också tilllåtelsen till äktenskap förlorat sin giltighet. De, som af okunnighet om celibatpåbudet utöfvat prästämbetet äfven såsom gifta, skola få stå kvar i samma ämbete under lifstiden, om de äro afhållsamma, men de klerici, som försvara sitt äktenskap, skola icke få förlåtelse utan skola afsättas. I sin fanatism för celibatet och motvilja mot det gifta ståndet förklarar Sirius äktenskapet vara »obscoenæ cupiditates», som förhindra utöfningen af prästämbetet. »Nec unquam posse veneranda attrectare mysteria, quibus se ipsi, dum obscoenis cupiditatibus inhiant, privaverunt.» Mansi a. a. III col. 659. Han står således å Hieronymi ståndpunkt. De i syn. Carth. (se nästa sida) gifna grundsatserna, som väl få tolkas såsom öfverensstämmande med conc. Trull. c. 33, bekräftades af t. ex. Innocentius I år 404 (Mansi T. III s. 1034 (c. 9) ep. ad Victricium episc. Rothomagens. och Leo I, som utsträckte förbudet äfven till subdiakonerna (ep. 21 c. 4 ad Anastasium, episc. Thessalon. år 445 (Jaffé 446?) Mansi a. a. Tom. VI pag. 1281). Ep. ad Anast. Nam cum extra Clericorum ordinem constitutis, nuptiarum societati et procreationi filiorum studere sit liberum; ad exhibendam tamen perfectæ continentiæ puritatem, nec Subdiaconis quidem connubium carnale conceditur; ut et qui habent, sint tamquam non habentes, et qui non habent, permaneant singu-

[1] Conc. Trull. (Quinisextum) Mansi Sacr. Concil. nova collectio Tom. XI col. 947, 948: Ἐπειδὴ ἐν τῇ Ρωμαίων ἐκκλησίᾳ ἐν τάξει κανόνος παραδεδόσθαι διέγνωμην, τοὺς μέλλοντας διακόνου ἢ πρεσβυτέρου ἀξιοῦσθαι χειροτονίας καθομολογεῖν, ὡς ἐκέτι ταῖς αὐτῶν συνάπτονται γαμεταῖς· ἡμεῖς τῷ ἀρχαίῳ ἐξακολουθοῦντες κανόνι τῆς ἀποστολικῆς ἀκριβείας καὶ τάξεως, τὰ τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν κατὰ νόμους συνοικέσια καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν ἐρρῶσθαι βουλόμεθα· μηδαμῶς αὐτῶν τὴν πρὸς γαμετάς συνάφειαν διαλύοντες, ἢ ἀποσεροῦντες αὐτοὺς τῆς πρὸς ἀλλήλους κατὰ καιρὸν τὸν προσήκοντα ὁμιλίας. Resten af denna canon innehåller, att den som vill upplösa ett sådant äktenskap skall afsättas, och den kleriker, som med religionen såsom förevändning förskjuter sin hustru, skall exkommuniceras. Framhärdar han likväl häri, skall han afsättas. Men subdiakonerna, diakonerna och prästerna skola under den tid, de förrätta den heliga tjänsten, afhålla sig från sina hustrur, ty redan synoden i Carthago (år 390) förordnade, att den som förvaltar det heliga måste vara ren.

[2] Hefele a. a. III s. 337 Conc. Trull. c. 48. Om någon viges till biskop, skall hans hustru begifva sig till ett aflägset kloster. Men biskopen måste ha omsorg om henne. Är hon värdig, kan hon bli diakonissa.

lares. Quod si in hoc ordine, qui quartus a capite est, dignum est custodiri, quanto magis in primo, aut secundo, vel tertio servandum est, ne aut levitico, aut presbyterali honore, aut episcopali excellentia quisquam idoneus æstimetur, qui se a voluptate uxoria necdum frenasse detegitur. Äfven för Afrika infördes liknande bestämmelser genom den andra synoden i Karthago år 390, dock med en viss tvetydighet och med flera inskränkningar. Mansi a. a. Tom. III Conc. Carthag. pag. 693 .... Ab universis episcopis dictum est; omnibus placet, ut episcopi, presbyteri et diaconi, vel qui sacramenta contrectant, pudicitiæ custodes, etiam ab uxoribus se abstineant: ut in omnibus et ab omnibus pudicitia custodiatur, qui altari deserviunt. Alla dessa påbud om celibat stötte dock mångenstädes på lifligt motstånd och det dröjde såsom bekant långt in i medeltiden, innan det prästerliga celibatet blef allmänt genomfördt. För andra aktstycken rörande celibatets historia se Thomassinus: Vet. et nov. Eccl. disciplina P. I l. 2 c. 60 f.

Valsammankomsten.

Sedan den lämplige blifvit funnen, huru angifves icke [1]), följer själfva valförrättningen. Hela församlingen både klerus och lekmän välja biskop vid en högtidlig sammankomst med valformeln: »vi utvälja honom». När denna sammankomst hålles, framgår icke tydligt af texten; den ägde troligen rum på söndagen [2]). Achelis läser här: dicat populus: »nos eligimus eum», och drager häraf den slutsatsen (a. a. s. 227), att då intet finnes nämndt om kleri deltagande i biskopsvalet, betyder detta, att blott lekmännen tillsatte biskop utan att klerus fick deltaga i detta val. Han anser sig berättigad att här pressa uttrycken, emedan bestämmelsen står i en kyrkoordning författad af en biskop. Därför är tystnaden om kleri deltagande i valet lika betydelsfull som om motsatsen uttryckligen vore sagd. Denna originella tolkning utvecklas ytterligare genom jämförelse med bestämmelserna för biskopsval enligt Cyprianus (ep. 67,5; 55,8, anförda hos Achelis a. a. s. 226 anm.), hvilken säger, att till rätt tillsättning af biskop hör först kleri och församlingens val, därefter bekräftelse af valet och invigning af den valde genom

[1]) Härmed må jämföras Test. I 20: eligendus ab universo populo secundum placitum Spiritus Sancti, genom hvilket uttryck (i analogi med Ap. g. 13,2; 20, 28) de andebegåfvade församlingsmedlemmarnas verksamhet vid bestämmandet af den lämplige antydes. Test. förutsätter nämligen uppenbarelser (t. ex. I 21, 23, 29, 31, 32, 40, 47). Ett sådant entusiastiskt drag kan icke påvisas i CH eller öfriga parallellskrifter.

[2]) Jfr s. 209 anm. 4 i detta arbete.

tillstädeskomna biskopar, hvilkas antal angifves olika [1]. Hufvudvikten ligger redan hos Cyprianus på invigningen genom biskoparna, hvilket bekräftas af Cornelii bref (Euseb. h. e. VI 43) om Novatiani insättning i biskopsämbetet. I förhållande härtill menar Achelis, att CH representerar ett tidigare stadium, någon tid före Cyprianus, då man ännu icke lade så mycken vikt på ceremonier och då metropolitanförfattningen, som bestämdt fordrade grannbiskopens närvaro, ännu icke kommit till utveckling. Frånsedt det obevisade skälet för uttryckenas urgerande å det ifrågavarande stället, nämligen att CH skulle vara författad af en biskop, kullkastas hela Achelis' resonnemang genom Riedels af de bästa handskrifter [2]) intygade läsart: »spreche der Klerus und die Gemeinde». Det är också högst osannolikt, att klerus skulle ha blifvit utestängdt från valet vid den tid, då församlingen hade valrätt och motsatsen mellan klerus och lekmän ej var så stor. För öfrigt torde ingen analog bestämmelse om kleri uteslutande från biskopsval kunna uppvisas i hela den gammalkristliga litteraturen [3]). För den sålunda af klerus och församlingen valde hålles gemensam förbön efter den s. k. ἐξομολόγησις [4]) eller syndabekännelsen vid den eukaristiska gudstjänsten. Denna förbön angifves lyda sålunda: »o Gud, denne är det, som du har beredt åt oss». Huruvida denna sats skall anses vara bönens bokstafliga ordalydelse eller blott såsom de inledande orden till bönen kan vara tvifvelaktigt. Möjligen kunna dessa ord anses uttrycka en sammanfattning af bönens innehåll; i så fall är Achelis' läsart

---

[1]) 5 (ep. 59), 6 (ep. 56), 16 (ep. 55).

[2]) M = Mikaels samt R = Berliner canonessamlingen, jfr Riedel a. a. s. 201 anm. 8 samt s. 196. Den sistnämnda har t. o. m.: »der ganze Klerus und die Gemeinde».

[3]) Väl kan motsatsen uppvisas rätt snart t. ex. conc. Laodic. (enligt Hefele a. a. s. 749 hållet något år mellan 343—381) c. 13: »dass der Menge die Wahl derjenigen, die für's Priesterthum zu bestellen sind, nicht überlassen werden dürfe» (Hefele a. a. s. 759).

[4]) Ordet transkriberadt i den arabiska texten efter den koptiska; betecknar en församlingsbön innehållande en syndabekännelse (jfr Ach. a. a. s. 185 f.). Den omtalas redan i Didaché IV 14: Ἐν ἐκκλησίᾳ ἐξομολογήσῃ τὰ παραπτώματά σου, καὶ οὐ προσελεύσῃ ἐπὶ προσευχήν σου ἐν συνειδήσει πονηρᾷ. (Harnack: die Apostellehre ed. min. s. 51 r. 28, 29) jfr äfven v. d. Goltz: das Gebet in der ältesten Christenheit s. 147 f.

uttrycksfullare: o Deus, corrobora hunc, quem nobis præparasti (a. a. s. 40 [1]).

Sedan valhandlingen sålunda afslutats med bön, följer omedelbart därefter ordinationen. För att ordinera den nyvalde utväljes »einer von den Bischöfen und Presbytern». Uttrycket är synnerligen egendomligt, och synes förutsätta en högst ovanlig koordinering af biskopar och presbyterer. Huru kan en presbyter förrätta ordination af biskop, oaktadt CH c. 4 uttryckligen frånkänner honom all befogenhet att ordinera? Flera olika förklaringar ha framställts. Achelis [2]) tolkar stället så, att en biskop *eller* en presbyter skall ordinera den nyvalde, d. v. s. i regel skola närboende biskopar assistera, men i nödfall kan församlingen själf genom en presbyter såsom representant för församlingens presbyterkollegium ordinera biskop åt sig. Häri ser Achelis ett bevis för att CH representerar ett tidigare stadium än Cyprianus, som framförallt betonar vikten af att biskopen inviges genom tillstädeskomna biskopar. Men motsägelsen mot c. 4 står kvar äfven med en sådan förklaring; för öfrigt hade ett så betydelsefullt undantag från ordinationsförbudet i c. 4, som det i c. 2 omtalade säkerligen antydts på något sätt. Onekligen gör Achelis också ett visst våld på texten, eftersom den (enligt både Achelis och Riedel) lyder: unus ex episcopis *et* (icke vel eller aut) presbyteris [3]). Achelis slutsats angående CH:s ålder är därför äfven här förhastad. Funk [4]), som starkt kritiserar Achelis, föreslår Bunsens läsart [5]): »Und sie sollen einen von den Bischöfen und einen von den Presbytern wählen und diese sollen die Hand auf sein Haupt legen». Denna läsart anser han dock endast för nödfallsutväg, till dess ställets ordalydelse blifvit kritiskt fastställd. Och otvifvelaktigt innebär användningen af denna läsart här en godtycklighet, hvarjämte äfven denna formulering är stridande mot förbudet i c. 4. Harnack [6]) anser bestämmelsen i c. 2 vittna om hög ålder. Dock vore en bestämmelse att äfven

Ordinationen.

[1]) Om analog bön i Test. jfr längre fram.

[2]) a. a. s. 153 och 227.

[3]) Jfr Funk das Test. s. 262 f.

[4]) Ibidem.

[5]) I B:s arbete Hippolytus und seine Zeit (1852) I s. 525 f. efter en handskrift i Bodleiana.

[6]) Gesch. der altchr. Lit. II 2 s. 510.

en presbyter kunde ordinera för ålderdomlig t. o. m. för Hippolyti tid; den måste därför anses bero på konfusion, hvilket bestyrkes däraf, att den upphäfves genom c. 4 fin. Wordsworth (a. a. s. 130 f.) finner speciellt romerska förhållanden vara återspeglade i denna canon. »The presiding Presbytery at Rome was more like a College of Bishops with a chairman than a College of Presbyters with a President of a superior order». I den omständigheten att någon gemensam handpåläggning förrättad af hela kollegiet icke förekom [1]), utan en af kollegiet utvaldes till denna handling, tror sig W. finna upphofvet till den egendomligheten, att ännu i dag påfven är den ende af kristenhetens [2]) biskopar, som ensam ordinerar äfven biskopar utan att andra biskopar medverka [3]). Förutsättningen för W:s tolkning är dock den, att CH verkligen är en romersk kyrkoordning och återgifver speciellt romerska förhållanden [4]). Men detta är ju högst omtvistadt och åtminstone CH i sin nuvarande form kan ej bevisas vara romersk. W:s åsikt är därför icke acceptabel. Vill man emellertid ej tillgripa den utvägen att trots samtliga texters (Hanebergs, Achelis', Riedels) vittnesbörd anse texten fördärfvad utan håller den för riktig, kan möjligen den lösningen af svårigheterna anses tänkbar, att »biskopar» och »presbyterer» äro här blott olika namn för personer med samma eller liknande värdighet såsom församlingsföreståndare. Ett sådant språkbruk är icke otänkbart om också ålderdomligt [5]). Det senare uttrycket skulle då här fattas såsom pleonastisk synonym till det förra eller åtminstone beteckna ämbetsinnehafvare, som voro likställda med biskopar. Hålla vi oss till CH såsom den föreligger nämligen såsom en från Egypten härstammande kyrkoordning, synes en sådan tolkning möjlig, eftersom just i Egypten benämningen presbyter långt fram i tiden betecknat den jämförelsevis själf-

[1]) W. jämför här Apg. 13: 1 f.

[2]) D. v. s. den katolska och anglikanska kristenheten.

[3]) Jfr Duchesne a. a. s. 361, som visar, att denna den romerske biskopens undantagsställning anmärkes redan i breviarium Ferrandi från 6:te årh.: ut unus episcopus episcopum non ordinet excepta ecclesia Romana.

[4]) Jfr s. 70 och 71 detta arbete.

[5]) Patristiska citat, som intyga ofvannämnda språkbruk, anföras t. ex. hos Sohm: Kirchenrecht I sid. 107 anm. 67. Om de olika teorierna angående det ursprungliga förhållandet mellan πρεσβύτεροι och ἐπίσκοποι se t. ex. den sammanfattande öfversikten i Hj. Holmqvist a. a. s. 46 f.

ständige ledaren af en enskild församling[1]. I denna betydelse förekommer presbyter t. ex. hos Dionysius af Alexandria[2] och Athanasius[3] m. fl. Ordet »presbytererna» i sammanställningen »en af biskoparna och presbytererna» skulle då vara användt i speciellt äldre egyptisk betydelse, d. v. s. om presbyterer med biskoplig makt och värdighet. Möjligen är här en reminiscens från äldre egyptiska författningsförhållanden. Kändt är, att traditionen härom fortlefde länge i den egyptiska kyrkan[4]. Här-

---

[1]) Jfr H. Hauschildt: Πρεσβύτεροι in Ägypten im I—III Jahrh. n. Chr. (Z. f. ntl. W. IV 1903 s. 240 f.); Harnack: Mission II² s. 136 f. Harnack antager dock, att de stodo under den alexandrinska stadsförsamlingens uppsikt.

[2]) Euseb. h. eccl. VII 24, 6: συνκαλέσας τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διδασκάλους τῶν ἐν ταῖς κώμαις ἀδελφῶν.

[3]) Apol. contra Arianos 85 (MPG XXV) Ὁ Μαρεώτης, καθὰ προεῖπον, χώρα τῆς Ἀλεξανδρείας ἐστὶ καὶ οὐδέποτε ἐν τῇ χώρᾳ γέγονεν ἐπίσκοπος οὐδὲ χωρεπίσκοπος, ἀλλὰ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπῳ αἱ ἐκκλησίαι πάσης τῆς χώρας ὑπόκεινται, ἕκαστος δὲ τῶν πρεσβυτέρων ἔχει τὰς ἰδίας κώμας μεγίστας καὶ ἀριθμῷ δέκα που καὶ πλέονας.

[4]) Beaktansvärd är notisen i Eutychii af Alexandria (patriark 933—940) arabiska krönika (MPGL CXI pag. 982 D), att inga biskopar funnits i de egyptiska församlingarna utan blott presbyterer ända till den elfte och tolfte alexandrinske patriarkens tid. Den förre, Demetrius (biskop 188/89—231 enligt Harnack Gesch. d. altchr. Lit. II s. 205) skulle ha insatt tre, den senare, Heraclas, tjugo biskopar. Före Demetrius ordinerade patriarkerna icke biskopar, men han skulle ha varit den förste, som ordinerade sådana. Eutychius berättar likaledes (MPGL ibid. C 1) att ända till Alexanders tid (biskop 313—321? Harnack a. a. II 2 s. 79 f.) blef biskopen af Alexandria ordinerad af presbyterer, men denne förbjöd presbytererna att ordinera patriark. Om valsättet i Alexandria säger Hieronymus ep. 146 (ad Evangelium): Nam et Alexandriæ a Marco Evangelista usque ad Heraclam et Dionysium Episcopum, Presbyteri semper unum ex se electum, in excelsiori gradu collocatum, episcopum nominabant: quomodo si exercitus imperatorem faciat, aut Diaconi eligent de se, quem industrium noverint et Archediaconum vocent (S. Hieronymi opera studio monach. bened. maur. Tom. I col. 1076 Veronæ 1734). Ytterligare upplysningar gifver ett bref från Severus af Antiokia (JThS II 1901 s. 612) meddeladt och öfversatt från syriska af E. U. Brooks. Såsom svar å en förfrågan angående någon, som stödde sin rätt till biskopsämbetet å konsekration af blott *en* biskop, skrifver Severus till de ortodoxa i Emesa: »And the bishop also of the city renowned for its orthodox faith, the city of Alexandrines, used in former days to be appointed by presbyters; but in later times in accordance with the canon which has prevailed everywhere the solemn institution of their bishop has come to be performed by the hands of bishops, and no one contemns the

emot kan dock invändas, att man i så fall nödgas antaga tvänne betydelser af ordet presbyter i CH, allteftersom det förekommer enligt betydelsen i c. 2 eller den i c. 4. Ty på sistnämnda ställe står det uppenbarligen i en annan betydelse, nämligen såsom en särskild biskopen i rang underordnad ordo, som uttryckligen frånkännes ordinationsrätt. Hithörande sats i c. 4, som alldeles saknas i parallellskrifterna, ansluter sig mera till den vanliga och senare uppfattningen af presbyterernas ställning i förhållande till biskoparna. Att presbyterernas ställning i förhållande till biskopen sålunda måste preciseras är emellertid märkligt och synes vittna indirekt om att de kunde intaga en annan med biskopen ännu mera likställd ställning. Någon säker lösning af svårigheten kan icke gifvas med nuvarande texteditioner; därtill kräfves CH:s originaltext. Vi måste därför nöja oss med att konstatera, att CH i enlighet med allmänt gängse bruk synes fordra assistenter till ordination af biskop, huru många angifves icke, ej heller om alla skulle ha biskoplig värdighet, samt att en af dem utförde själfva ordinationsakten genom handpåläggning och bön. Den utsedde ordinatorn förrättade ordinationen genom att lägga handen [1]) på hufvudet å den valde och framsäga ordinationsbönen, till hvilken formulär meddelas i c. 3.

Kasta vi en blick å parallellskrifterna (närmast H-versionerna VF och Test.), finna vi, att de otvetydigt angifva, att ordinatorn är en biskop. Sedan den lämplige blifvit utsedd (ὀνομάζειν transskr. i HS) och man är nöjd med honom, sammankom-

strictness which prevails in the holy churches and has recourse to the former practices, which have yielded to the later clear, strict, approved, and spiritual ordinances». Detta bekräftar Eutychii notis och återgifver traditionen om äldre tiders biskopsinsättelse speciellt i Alexandria såsom den fortlefde ännu å Severi tid. Stället kan icke frånkännas betydelse, eftersom denna tradition ju var stick i stäf mot tidens sed.

[1]) Singularis är det vanliga i CH; endast i c. 13 st. 6 (Riedel a. a. s. 211) säges det, att biskopen utbreder händerna öfver baptizanderna vid exorcismen före dopet; där är alltså fråga om en något annorlunda beskaffad ceremoni än den vanliga handpåläggningen. Angående handpåläggningens betydelse jfr Augustini ord (de baptismo contra Donat. III 16: Quid aliud est manuum impositio quam oratio super hominem? Det viktigaste är bönen, hvarför ordet χειροθεσία i grekiska ritual ofta kan öfversättas med bön; jfr t. ex. öfverskrifterna till Serapionsbönerna n:r VI, XII—XIV, XXVIII—XXX. Om handpåläggningens betydelse se äfven E. Chr. Achelis: Praktische Theologie I s. 101 f.

mer hela församlingen jämte presbyterer och diakoner å Herrens dag. Dessutom infinna sig biskopar, men huru många böra närvara angifves icke[1]). Med allas samtycke[2]) förrättas ordina-

[1]) Jfr AKIII 20 (bearbetarens tillägg Funk: Did. et Const. I pag. 217) Ἐπίσκοπον δὲ προστάσσομεν χειροτονεῖσθαι ὑπὸ τριῶν ἐπισκόπων ἢ τὸ γοῦν ἔλαττον ὑπὸ δύο, μὴ ἐξεῖναι δὲ ὑπὸ ἑνὸς ὑμῖν καθίστασθαι κ. τ. λ. samt Funks kommentar a. a. s. 216 anm. CpH III 6 samt AKVIII 4, 6 tala om εἷς τῶν πρώτων ἐπισκόπων ἅμα καὶ δυσὶν ἑτέροις, som skola förrätta ordinationen, samt därjämte τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων. I CpH XVIII och AKVIII 27 finnes en särskild canon Σίμωνος τοῦ Κανανaίου ὑπὸ πόσων ἐπισκόπων ὀφείλει χειροτονεῖσθαι ὁ ἐπίσκοπος, i hvilken det stadgas, att biskopen skall ordineras af tre eller två biskopar; om han ordineras af *en* skall både den ordinerade och ordinatorn afsättas. Men i nödfall t. ex. på grund af förföljelse eller liknande orsak kan han ordineras af *en*, dock måste bekräftelse af flera biskopar komma till. Jfr äfven ap. can. 1 (Funk a. a. s. 564). Conc. Nic. c. 4 (Hefele a. a. 381 f.) föreskrifver, att biskopen skall egentligen insättas af alla biskoparna i eparkien (provinsen) men i nödfall kunna blott tre göra det, om de frånvarande skriftligen gifva sitt bifall därtill. Bekräftelse af det skedda tillkommer i hvarje eparki metropoliten.

[2]) VF LXVIII 18, 19 Consentientibus omnibus inponant super eum manus; HS har »with the consent (συνευδοκεῖν transskr.) of all the bishops» ett uttryck påminnande om det urkristliga 1 Clem. 44, 3: συνευδοκησάσης τῆς ἐκκλησίας πάσης. Bestämmelsen i Test. I 21 (a. a. s. 27) omnibus consentibus ipsius ordinationi, testimoniumque de eo perhibentibus, una cum cunctis presbyteris et episcopis vicinis, fattas till sin senare del bäst enligt Funk (das Test. s. 95) såsom en närmare förklaring af consentientibus, jfr CpH III 5, AK VIII 4, 5 πάντων . . . . μαρτυρησάντων τοιοῦτον εἶναι. Rahm. (a. a. proleg. pag. XIII samt s. 158) tolkar una cum cunctis presbyteris et episcopis vicinis sålunda, att han hänför cunctis till både presbyteris och episcopis vicinis och kommer så till den slutsatsen, att alla grannbiskopar, d. v. s. alla i provinsen skola komma tillsammans. Han jämför dels Cypriani ep. 68 (i Hartels edit. ep. 67 s. 739 citerad hos Rahm. ibid.), som stadgar att episcopi eiusdem provinciæ proximi skola komma tillsammans, dels synoden i Arles 314 c. 20, som fordrar närvaro af sju eller åtminstone tre biskopar, samt AKVIII 4, som fordrar att minst två biskopar utom ordinatorn närvara, och sluter häraf, att Test. representerar samma praxis som Cyprianus, hvilken praxis i 4:de århundradet icke mer följdes. Test. måste således tillhöra tiden före 4:de årh. Mot Rahmanis tolkning kan man emellertid med Funk (das Test. s. 78 f.) invända, att hvarken Test. eller biskopen af Karthago fordrar, att *samtliga* biskopar i provinsen skola vara närvarande. Cyprianus talar uttryckligen blott om de närmaste biskoparna i provinsen, icke om alla eller ens om biskoparne i allmänhet. Väl begär Test. samtycke af grannbiskoparna, men fordrar icke samtliga biskopars närvaro och sannolikt icke ens alla grannbiskopars samtycke, som ej heller kunde be-

tionen genom handpåläggning och ordinationsbön. Beträffande handpåläggningen skilja sig samtliga paralleller från CH, i det de föreskrifva, att alla (enligt CpH, AK VIII tre) närvarande biskopar taga del i den. Under det alla stå upp, lägga dessa händerna på ordinanden. I fråga om ordinationsbönens framsägande skiljer sig HE från de öfriga, i det den synes föreskrifva, att biskoparna gemensamt framsäga ordinationsbönen, hvaremot öfriga kyrkoordningar låta en särskild utvald ordinator framsäga själfva ordinationsbönen, under det de andra biskoparna bedja tyst. Presbytererna taga icke del i handpåläggningen utan stå bredvid under tyst bön liksom hela den öfriga församlingen bedjande att den helige Ande måtte komma öfver ordinanden[1].

En kombination af CH:s m. fl. praxis med ordinationsbön af blott en af de ordinerande och HE:s med ordinationsbön af samtliga ordinerande biskopar synes Test. (AD) hafva. Efter handtvagning[2] kommer i Test. I 21 handpåläggning, i hvilken samtliga biskopar deltaga, under det presbytererna (AD »hela församlingen») i andaktsfull tystnad stå bredvid. Under denna handpåläggning framsäga biskoparna samfäldt en bön, hvars ordalag Test. meddelar[3]. Därefter lägger en biskop, som

---

göras utan närmare angifvande af hvilka som skulle anses för grannbiskopar. Test. föreskrifver samtycke blott af de närvarande biskoparna, d. v. s. af alla dem, som infunnit sig till högtidligheten. Emellan Test. och de anförda bestämmelserna från 4:de årh. finns således icke den af Rahm. påstådda motsatsen, och något stöd för Test:i tidigare ursprung lämnar således icke detta ställe. Men man kan af denna Test:i fordran å grannbiskoparnas och presbytererernas medverkan draga en annan slutsats nämligen den, att Test ej gärna kan härstamma från någon obetydlig sekt eller vara afsedd blott för en sådan.

[1]) VF LXVIII (Hauler a. a. s. 103) .... et præsbyterium adstet quiescens. Omnes autem silentium habeant orantes in corde propter descensionem spiritus; ... Liknande säga H-versionerna.

[2]) Angående handtvagningen, jfr t. ex. stadgandet om tvagning före hvarje bön i CH c. 27 (Riedel a. a. s. 218 och parallellställena, se detta arbete s. 8 och s. 158) samt handtvagningen vid offertoriebönen (AKVIII 11, 12) jämte förklaringen däraf: εἷς δὲ ὑποδιάκονος διδότω ἀπόρρυψιν χειρῶν τοῦς ἱερεῦσιν, σύμβολον καθαρότητος ψυχῶν θεῷ ἀνακειμένων (Did. et Const. I pag 494). Sannolikt beror denna sed till stor del å inverkan från den hedniska katartiken, jfr. s. 158 f. i detta arbete.

[3]) a. a. s. 29: Imponimus manus nostras super servum Dei istum, qui electus est in Spiritu in statum firmum et religiosum ecclesiæ, cujus princi-

fått detta uppdrag af de öfriga, händerna på ordinanden och framsäger själfva ordinationsbönen (invocationem ipsiusmet ordinationis).

Från samtliga nämnda kyrkoordningar skilja sig de sinsemellan lika CpH och AKVIII genom helt afvikande föreskrifter om val och insättning af biskop. Sedan den lämplige efter val af hela församlingen blifvit utsedd (οὗ ὀνομασθέντος καὶ ἀρέσαντος), sammankommer å en söndag församlingen jämte klerus samt de biskopar, som infunnit sig, för högtidlig bekräftelse af valet och den valdes ordination. Den förnämste (ὁ πρόκριτος) af biskoparna riktar till församlingen trenne högtidliga frågor, om den till biskopsämbetet föreslagne är den, som församlingen verkligen vill hafva, om alla kunna afgifva vittnesbörd om honom [1]), att han är värdig detta betydelsefulla och lysande ledareskap (ἡγεμονία), samt om han i sanning är värdig (den heliga) tjänsten (λειτουργία). Sedan församlingen jakande besvarat dessa frågor, begäres af

patus est monarchicus atque indissolubilis, invisibilis ac vivi Dei, ad liberationem a judicio vero, et ad sanctas divinas revelationes, ad charismata divina et dogmata fidelia Trinitatis per crucem, per resurrectionem per incorruptibilitatem in ecclesia sancta Dei. »Electus in Spiritu» korresponderar här till »eligendus ab universo populo secundum placitum Spiritus sancti» (Test. I 20); jfr Ap. G. 13: 2; 20: 28. 1 Clem. 42, 4 o. a. Liksom flerstädes i Test. (I 23, 29, 31, 32, 40, 47 o. a.) talas här om uppenbarelser och karismer. Anmärkningsvärdt är ordet trinitas, som dock äfvenledes förekommer å flera ställen i Test. (I 19, 21, 23 II 7). Incorruptibilitas är ett karaktäristiskt uttryck för Test. (I 21, 23, 26, 28, 32, II 7). Att anse det bero på aftardoketiskt inflytande är icke nödvändigt; jfr om detta uttryck artikeln Julianus af Halikarnassus (af G. Krüger) i PRE[3]IX s. 607 f. Med Test:i formulär öfverensstämmer AD XXXVI 9 (Funk: ap. Konst. s. 227 f.), fastän dess text är något korrumperad. Denna bön användes än i dag nästan ordagrannt lika vid biskopsordination enligt pontificale syrorum (Rahm. a. a. prol. pag. XVII s. 158). I något modifierad form förekommer den äfven i det alexandrisk-jakobitiska ritualet vid den alexandrinske patriarkens ordination (Denzinger a. a. s. 56). Drews (Th. St. u. Kr. 1901 s. 147) meddelar ett enligt Renaudot (liturg. oriental. collectio I 417) från Ibn-al-'Assals epitome canonum hämtadt formulär, som ännu närmare öfverensstämmer med Test:i.

[1]) Detta vittnesbörd skall afgifvas: »ὡς ἐπὶ δικαστῇ θεῷ καὶ Χριστῷ, παρόντος δηλαδὴ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ πάντων τῶν ἁγίων καὶ λειτουργικῶν πνευμάτων».» (Did. et Const. I pag. 472). Angående den sistnämnda föreställningen om andarnas närvaro i kyrkan, särskildt vid gudstjänsten se Funk. a. a. pag. 473 anm. Huruvida han är värdig att vara församlingens ledare beror på om han rätt iakttagit sina plikter mot Gud, om han öfvat rättfärdighet mot människorna, om han väl styrt sitt hus, om han är oförvitlig i sitt lefverne.

alla bifallstecken, och om de gifva det med glädje, må deras begäran bönhöras. Därefter förrättas ordinationen af en af de förnämsta biskoparna tillika med två andra [1], under det att öfriga biskopar och presbyterer stå bredvid i tyst bön. De tre biskoparna stå vid altaret och assisterande diakoner hålla en uppslagen evangeliebok öfver ordinandens hufvud [2]. Ordinationen sker genom handpåläggning [3] och ordinationsbön. Den utsedde ordinatorn förrättar handpåläggningen och framsäger ordinationsbönen. Förmodligen deltaga äfven de två andra biskoparna i handpåläggningen. Huruvida de äfven framsade bönen, kan vara tvifvelaktigt. Men då det uttryckligen säges, att de öfriga biskoparna (utom de tre) och presbytererna skola bedja tyst (σιωπῇ προσευχομένων) torde man möjligen kunna sluta till att de två assisterande biskoparna äfven deltogo i ordinationsbönen [4].

---

[1]) εἷς τῶν πρώτων ἐπισκόπων ἅμα καὶ δυσὶν ἑτέροις; jfr Conc. Nic. c. 4 anförd s. 223 anm. 1 i detta arbete; senare metropolitanbiskopen och tvänne andra jfr can. Bas. c. 46 (Riedel a. a. s. 260.)

[2]) Denna ceremoni, som icke finnes i öfriga här jämförda kyrkoordningar men väl i både CpH och AKVIII, kan således anses vara af antiokenskt ursprung. Betydelsen torde vara den, att Logos själf deltager i den heliga akten. För denna föreställning jfr t. ex. huru apostlarna invigas af Herren själf enligt Διδαχὴ Ἀδδαίου (Lagarde Reliquiæ s. 89 r. 20 f.). Denna ceremoni med evangelieboken blir sedan en fast beståndsdel af ritualet för biskopsinvigning både i öster- och västerlandet, jfr Daniel cod. lit. IV s. 561, I s. 209, 249 samt Duchesne a. a. s. 362 (vid påfvens invigning) samt s. 375 (gallikansk ritus). Funk (das Test. s. 37) påpekar, att frånvaron af denna ceremoni i eg. KO icke behöfver fattas såsom bevis för denna kyrkoordnings högre ålder i förhållande till AKVIII, ty den saknas också hos de alexandrinska jakobiterna (Denzinger a. a. II s. 18—28) alltså äfven i senare tid. Den vanliga iakttagelsen, att en mindre ceremonirik ritus är äldre än en ceremonirikare, skulle således här icke äga tillämpning. Men sannolikt kan frånvaron af denna ceremoni i den senare ritualen tillskrifvas inverkan just från eg. KO eller någon dess afläggare (Test.), särskildt som den i annat visar öfverensstämmelse med denna grupp af kyrkoordningar t. ex. i ordinationsbönen (a. a. s. 23 f.)

[3]) Handpåläggningen nämnes icke i detta sammanhang men väl i kapitlets början: πρῶτος οὖν ἐγώ φημι Πέτρος ἐπίσκοπον χειροτονεῖσθαι κ. τ. λ. Författaren synes anse det såsom självklart, att denna handling hör med till ordinationsceremonien.

[4]) Funk (das Test. s. 36) betonar visserligen singularen λεγέτω samt efter bönen uttrycket καὶ ταῦτα ἐπευξαμένου men fråga är, om singularen får tilläggas så stor innebörd.

Funk [1]), som antager en dubbel handpåläggningsakt i eg. KO och VF, söker förklara denna akts uppkomst ur bestämmelserna i AKVIII 4. Föreskriften i de förra om den dubbla handpåläggningsakten skulle ha uppstått genom felläsning af det på den tredje högtidliga frågan följande uttrycket (AKVIII 4, 5; Funk Did. et Const. I pag. 472 r. 21 f): καὶ συνθεμένων αὐτῶν ἐκ τρίτου ἄξιον εἶναι, ἀπαιτείσθωσαν οἱ πάντες σύνθημα κ. τ. λ. Vid bearbetningen af AKVIII skulle eg. KO:s författare ha läst ἐπιθεμένων i stället för συνθεμένων eller åtminstone uppfattat det senare ordet i det förras betydelse. Då han hade strukit det utförliga stycket i AKVIII 4 om församlingens deltagande vid biskops tillsättning, särskildt om dess tillfrågande angående den föreslagne, och då vidare handpåläggning kunde ske endast genom biskopar, förvandlade han det följande πάντες, som i AKVIII 4 betecknar församlingen eller åtminstone samtliga vid högtidligheten närvarande, till en beteckning för samtliga närvarande biskopar. Men skulle han verkligen ha läst eller förstått ἐπιθεμένων κ. τ. λ. i stället för συνθεμένων κ. τ. λ.? Det är högst otroligt, att en så betydelsefull ändring af det viktiga ordinationsritualet, som därtill förekommer i en hel grupp kyrkoordningar, skulle ha uppkommit genom felläsning. Det kan icke kallas en felläsning utan är en bestämd ändring af texten. Antagandet af en textändring är dock högst godtycklig och kan icke motiveras. Funk medgifver också själf, att hans hypotes är väl djärf. För öfrigt hvilar ju Funks hela resonnemang på det obevisade påståendet om AKVIII:s prioritet i förhållande till eg. KO [2]). Men omnämner eg. KO verkligen en dubbel hand-

---

[1]) das Test s. 138 f.

[2]) Liknande anmärkningar drabba också Funks påstående (a. a. s. 137) att AKVIII 4:s föreskrifter för biskops tillsättande, särskildt de tre frågorna till församlingen, skulle vara antydda i (eg. KO:s) VF:s »consentientibus omnibus». F. anser att denna betydelsefulla del af ritualet icke kunnat med tysthet förbigås i urskriften. Därför är AKVIII urskriften, emedan den har detta stycke, hvaremot eg. KO och VF äro blott utdrag eller förkortningar, därför att de sakna det. Det är en synnerligen lättvunnen slutsats. Men frånsedt den otillräckliga motiveringen, skulle verkligen så mycket kunna dölja sig i orden »consentientibus omnibus?» Det är icke troligt, utan har en så betydelsefull och egendomlig akt förekommit i urskriften, har den säkerligen icke uteslutits ur de härledda skrifterna. Den ceremoniösa frågeakten i AKVIII 4 ha VF och eg. KO. säkerligen ej känt till; hade såsom

påläggning, nämligen först en, som under tyst bön utföres af samtliga biskopar, och därefter en särskild, utförd af den biskop, som högt framsäger ordinationsbönen? Hithörande ställen äro ej fullt klart och tydligt affattade utan bära spår af en mer eller mindre otymplig öfversättning [1]). I samtliga omtalas handpåläggning tvänne gånger, först af alla biskopar och sedan i sammanhang med ordinationsbönen. Är det nödvändigt att fatta detta såsom afseende tvänne handpåläggningar? Ordalydelsen i HE stat. 22 [2]) kan svårligen afse en upprepning af en och samma handling, utan det första omnämnandet af handpåläggningen bör snarare anses såsom en anticipation af det senare. Och då beskrifningen i HA stat. 21, och HE stat. 31 rör sig i liknande uttryck som HE stat. 22, kan man knappast anse omnämnandet af ordinatorns speciella funktion vid ordinationen såsom en ny akt af handpåläggning. Detsamma gäller om parallellen i VF. Ordinatorn beder ordinationsbönen högt och de assisterande biskoparna jämte hela församlingen bedja tyst om den helige andes kommande öfver ordinanden. Ordinatorn och de assisterande biskoparna hafva därunder händerna på ordinandens hufvud. Det föreligger alltså ingen nödvändighet att antaga en dubbel handpåläggning i H-versionerna eller VF. Det enda som skulle tala för en sådan vore analogien med Test. Ty där förekommer för så vidt man icke vill antaga en dubbel handpåläggning, åtminstone tvänne böner, nämligen först en af alla biskoparna och sedan en af ordinatorn. Huruvida dessa böner markera tvänne skilda handpåläggningsakter, är dock icke så säkert. Dock är det mera, som talar för den dubbla handpåläggningen i Test. än i H-versionerna eller VF. Hvad skulle för öfrigt den första handpåläggningen betyda? Tydligen kan den icke anses vara den egentliga konsekratoriska ordinationshandlingen, ty denna

---

F. antar, AKVIII varit deras källa, kunde de ej gärna ha uteslutit denna del. Långt ifrån att sålunda vara ytterligare ett stöd för F:s åsikt om dessa skrifters afhängighet af AKVIII, vittnar detta förhållande i stället om deras oafhängighet och originalitet i förhållande till AKVIII.

[1]) De äro delvis anförda s. 223 anm. 1 och 2 i detta arbete.

[2]) And all the bishops shall go with mutual consent and lay their hands upon him; (därefter föreskrift om presbyterernas och samtligas bön). And every one of the bishops shall pray, and all of them severally standing up shall lay their hands upon him, who is ordained bishop, and they shall pray over him thus, saying etc. (Horner a. a. s. 138 r. 15—17, r. 20—23).

betydelse tillkommer väl den andra handpåläggningen af ordinatorn, som framsäger själfva ordinationsbönen. Det enda, som kan gifva oss en anvisning om innebörden af denna första handpåläggningsakt, är det första af Test:i böneformulär [1]. Att sluta af uttrycken i denna bön synes med denna ceremoni blott angifvas, hvilken den person är, som skall ordineras till biskop och hvilka uppgifter tillkomma hans ämbete. Vi torde därför kunna anse denna första handpåläggning af samtliga biskopar vara det synliga uttrycket för ett slags kooptation, hvarigenom den valde erkännes såsom berättigad till episkopatet och blifver upptagen i biskoparnas krets. Därigenom uttryckes således biskoparnas approbation af valet (jfr Cypr. ep 67, 5, Hartel a. a. II 739, 7 f.). Denna tanke ligger redan i de närvarande biskoparnas närvaro och medverkan vid ordinationen men får ett speciellt uttryck genom denna särskilda akt. En viss motsvarighet till Test:i första bön vid ordinationen erbjuder föreskriften i CH c. 2: »alle sollen für ihn beten und sagen: o Gott, dieser ist es, den du uns bereitet hast». Såsom nämndt känner CH blott *en* handpåläggning utförd af en enda utvald ordinator.

Vi komma så till själfva ordinationsbönen, som jämte handpåläggningen bildar ordinationsakten. Formulär till denna finnas hos de flesta kyrkoordningarna, blott HA och HS sakna sådant [2], CH meddelar denna bön i c. 3 (»bönen för den, som göres till biskop, och anordningen af sakramentet» [3]) *Ordinationsbönen.*

O Gud, vår Herres Jesu Kristi Fader, barmhärtighetens Fader och all trösts Gud, [4]) du som bor i höjden och ser till dem, som ödmjuka sig, du som känner allt, innan det är till [5]); du som har bestämt kyrkans lagar [6]), du som från Adam [7]) låtit ett rättfärdigt släkte blifva

---

[1]) Anfördt s. 224 anm. 3 i detta arbete.

[2]) Förmodligen uteslutet i dessa, jfr HA: and shall pray over him thus (a. a. s. 245 r. 8), efter hvilket man väntar själfva bönen.

[3]) קֻדָּאס = mässa.

[4]) Jfr 2 Kor. 1: 3.

[5]) Jfr Dan. 2: 22 (?)

[6]) HE Thou gavest an ordinance to the Church, by the word of thy grace; VF qui dedisti terminos in ecclesia per verbum gratiæ. Test. har omskrifvit qui illuminationem dedisti Ecclesiæ per gratiam Unigeniti Filii tui.

[7]) Saknas i samtliga paralleller; HE thou who foreordainedst originally a family of righteous men; VF prædestinans ex principio genus iustorum Abraham; CpH ὁ προορίσας τε ἀπ᾽ἀρχῆς γένος δίκαιον ἐξ ᾿Αβραάμ.

kvar [1]) genom den biskop, som är Abrahams starke [2]); du, som, upprättar herradömen och väldigheter [3]); skåda till N. N. [4]) med din kraft och den mäktiga ande, som du har förlänat de heliga apostlarna genom vår Herre Jesus Kristus, din ende son, åt dessa, som hafva grundat kyrkan å alla orter [5]). Ära och pris vare ditt heliga namn, emedan du känner hvars och ens hjärta [6]). Gif honom, att han utan synd må såsom en herde vårda [7]) din församling, på det han må blifva

---

[1]) Riedel anmärker, att här är en arabisk ordlek.

[2]) Haneberg öfversätter: ratione hujus Episcopi, qui est (quodammodo) magnus Abraham; Achelis: ratione hujus episcopi qui est magnus Abraham, men Ach. förklarar uttrycket obegripligt samt ej heller möjligt att förklara ur parallelltexterna. Säkerligen är texten här i oordning. Abraham förekommer i helt annat sammanhang i parallellerna t. ex. i VF prædestinans ex principio genus iustorum Abraham; HE se nästa anm. Så äfven CpH anförd i anm. 7 å föregående sida.

[3]) Achelis: qui prælaturas et principatus constituit; HE from Abraham thou ordainedst judges and priests; VF principes et sacerdotes constituens; CpH ἄρχοντάς τε καὶ ἱερεῖς καταστήσας. Hos de tre sistnämnda följer därefter ett tillägg: HE and thou didst not leave thy sanctuary without ministers; and ever since the creation of the world thou hast desired to be glorified in the (place), which thou chosest. VF et sanctum tuum sine ministerio non derelinquens, ex initio sæculi bene tibi placuit in his, quos elegisti, prædicari. CpH τό τε ἁγίασμά σου μὴ καταλιπὼν ἀλειτούργητον, ὁ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου εὐδοκήσας ἐν οἷς ᾑρετίσω δοξασθῆναι. Test. har liknande som dessa men något vidlyftigare.

[4]) Riedels handskrifter M och R ha »din tjänare»; hela uttrycket saknas hos parallellskrifterna, som ha en helt annan vändning: HE now pour out from thee the might of the Holy Spirit, which thou gavest to thy beloved Son Jesus Kristus, which thou grantest to us the holy Apostles. VF nunc effunde eam virtutem, quæ a te est, principalis spiritus quem dedisti dilecto filio tuo Jesu Christo, quod donauit sanctis apostolis; CpH καὶ νῦν ἐπίχεε τὴν παρὰ σοῦ δύναμιν τοῦ ἡγεμονικοῦ πνεύματος (sedan såsom CH). Test. illumina et effunde intelligentiam et gratiam Spiritus tui principalis quam tradidisti dilecto Filio tuo Jesu Christo.

[5]) HE they helpers in thy Church (working) with plough of thy Cross and in the place of thy holiness.

[6]) Så enligt Riedel. Men bättre är: »Ära och pris vare ditt heliga namn! O du, som känner hvars och ens hjärta, gif honom» etc. Jfr s. 235 f. i detta arbete. VF och Ludolf (men icke HE eller CpH) inskjuta ett »pater» liksom äfven Test: Pater qui nosti corda omnium.

[7]) Jfr 1 Petri 5:2. Riedel: deine Gemeinde ohne Sünde weide; HE that he may feed thy flock; jfr Serapions bön XIV (TUNF II 3 b s. 11 r. 26 f.) ποίησον αὐτὸν ἄξιον εἶναι ποιμαίνειν σου τὴν ποίμνην ἔτι τε ἀμέμπτως καὶ ἀπροσκόπως ἐν τῇ ἐπισκοπῇ διατελείτω.

värdig att såsom en herde vårda din stora heliga hjord[1]) och gör hans lif upphöjdt öfver hela församlingen utan afvikelse. Gör honom i dygden afundsvärd[2]) för hvar och en enskild. Mottag hans böner och offer, som han frambär åt dig dag och natt, låt dem vara dig en ren vällukt. Gif honom, o Herre, biskopsämbetet och en barmhärtig ande[3]) och makt att förlåta synder, och gif honom makt att lösa dämonernas alla syndiga band och att bota de sjuka. Krossa djäfvulen under hans fötter hastigt genom vår Herre Jesus Kristus, genom hvilken dig vare pris tillika med honom och den helige Ande i evigheters evighet. Amen.

Den öfverensstämmelse, som i allmänhet råder mellan CH:s ordinationsbön och parallellskrifternas modifieras något i senare delen af CH:s bön, där CH:s formulär skiljer sig rätt mycket från slutpartierna i de öfriga kyrkoordningarnas ordinationsformulär, hvilka däremot sinsemellan i det närmaste ordagrannt öfverensstämma i sina senare hälfter. Vi återgifva såsom representant för dessa VF:s bön[4]).

---

[1]) Riedel: deine grosse heilige Herde zu weiden; Ach. pascere gregem tuum magnum sacrum.

[2]) Saknas i parallellerna.

[3]) Riedel har alternativt: »Gieb ihm, o Herr des Bischofsamt, einen barmherzigen Geist».

[4]) Jfr VF LXVIII 26—LXIX 24 (Hauler a. a. s. 103, 105 f.) Till ytterligare jämförelse meddelas här äfven HE:s formulär: God, the Father of our Lord Jesus Christ, Father of mercies and Lord of all comforts, who dwelt with the lofty and (yet) sees the humble, and who knew all before it came to pass. Thou gavest an ordinance to the Church, by the word of thy grace; thou who foreordainedst originally a family of righteous men; from Abrehäm thou ordainedst judges and priests; and thou didst not leave thy sanctuary without ministers; and ever since the creation of the world thou hast desired to be glorified in the (place) which thou chosest. And now pour out from thee the might of the Holy Spirit, which thou gavest to thy beloved Son Jesus Christ, which thou grantest to us the holy Apostles, thy helpers in thy Church (working) with the plough of thy Cross and in the place of thy holiness — to thee be glory, and praise unceasingly to thy Name. Give, (thou) knower of the heart, and send the Holy Spirit upon thy servant whom thou hast chosen for the potificate, that he may feed thy flock and minister as priest to thee without blame, serving thee by day and night, and supplicating to see thy face worthily; that he may offer thine Oblation in thy holy Church; in the holy Spirit of the priesthood, having authority to forgive sin according to thy commandment, (and) to give the ordination of thy ordinance, and loose all bonds of iniquity according to

D(eu)s et pater d(omi)ni nostri Ie(s)u Chr(ist)i, pater misericordiarum et D(eu)s totius consolationis, qui in excelsis habitas et humilia respicis, qui cognoscis omnia, antequam nascantur, tu, qui dedisti terminos in ecclesia per uerbum gratiæ tuæ, prædestinans ex principio genus iustorum Abraham, principes et sacerdotes constituens et s(an)ctum tuum sine ministerio non derelinquens, initio saeculi bene tibi placuit in his, quos elegisti prædicari: nunc effunde eam uirtutem, quæ a te est, principalis sp(iritu)s, quem dedisti dilecto filio tuo Ie(s)u Chr(ist)o, quod donauit sanctis apostolis, qui constituerunt ecclesiam per singula loca, sanctificationem tuam, in gloriam et laudem indeficientem nomini tui. Da, cordis cognitor pater, super hunc seruum tuum, quem elegisti ad episcopatum, pascere gregem sanctam tuam et primatum sacerdotii tibi exhibere sine repræhensione seruientem noctu et die, incessanter repropitiari vultum tuum [1]) et offerre dona sanctæ ecclesiæ tuæ, spiritu primatus sacerdotii [2]) habere potestatem dimittere peccata secundum mandatum tuum, dare sortes secundum præceptum tuum [3]), soluere etiam omnem colligationem potestatem, quam dedisti apostolis, placere autem tibi odorem suauitatis per puerum tuum Jesum Christum, per quem tibi gloria et potentia et honor, patri et filio cum spiritu sancto [4]) et nunc et in sæcula sæculorum. Amen [5]).

---

the authority which thou gavest to thine Apostles; and that he may please thee with gentleness and purity of heart, offering to thee a sweet savour, through thy Son Jesus Christ, through whom to thee be glory and might and honour, to the Father and the Son and the Holy Spirit in thy holy Church now and always and for ever and ever. Amēn. (Horner a. a. s. 138 f.)

[1]) CpH ἀδιαλείπτως τε ἱλάσκεσθαι τῷ προσώπῳ σου; AKVIII καὶ ἐξιλασκόμενόν σου πρόσωπον: HE har i stället and supplicating to see thy face worthily, med hvilket kan jämföras Test. concede, ut appareat facies tua.

[2]) CpH καὶ τῷ πνεύματι τῷ ἀρχιερατικῷ ἔχειν ἐξουσίαν κ. τ. λ. AKVIII τὴν μετουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὥστε ἔχειν ἐξουσίαν κ. τ. λ. HE in the Holy Spirit of the priesthood, having authority etc. Test. ut habeat tuum Spiritum pollentem potestate etc. AD dass er besitze deinen königlichen (βασιλικόν?) Geist.

[3]) HE to give the ordination of thy ordinance; CpH och AKVIII διδόναι κλήρους κατὰ τὸ πρόσταγμά σου; motsvarande uttryck saknas i Test.

[4]) HE tillägger: in thy holy Church.

[5]) Jfr doxologien i CpH διὰ τοῦ παιδός σου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, μεθ᾽ οὗ σοι δόξα, κράτος, τιμὴ σὺν ἁγίῳ πνεύματι κ. τ. λ.; AKVIII δι᾽ οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας ἐν ἁγίῳ πνεύματι κ. τ. λ. Test. per quem tibi gloria, honor et imperium una cum Spiritu sancto ante sæcula et nunc et omni tempore et in generationem generationum, et in sæcula interminabilia sæculorum. Amen.

I inledningen[1]) visa samtliga kyrkoordningar stor öfverensstämmelse, under det att differenserna framträda mest i bönens hufvuddel och afslutning. Detta egendomliga förhållande får sin förklaring däraf att begynnelsesatserna i böneformulären hörde till de partier af bönen, som lättast blefvo till stående formler. Såsom sådana formler kunna således här anses: o Gud, vår Herres Jesu Kristi Fader, barmhärtighetens Fader och all trösts Gud, — — — du som bor i höjden och blickar till dem, som ödmjuka sig (VF humilia) — — — som känner allt, innan det är till. Men om också bönerna eljes differera i de språkliga uttrycken råder dock betydande öfverensstämmelse i böneinnehållet.

Den högtidliga åkallan af Gud, hvarmed CH:s bön inledes, består af bibelcitat och uttryck, som erinra om sådana. Den börjar med att anföra 2 Kor. br. 1: 3, därefter följer en vändning erinrande om Ps. 138: 6 (kanske äfven Jes. 57: 15 föresväfvat författaren) och till sist en sats, hvars bibliska motsvarighet möjligen är Dan. 2: 22 eller kanske bättre Jes. Syr. 23: 20[2]). Gud säges vara den, som bestämt kyrkans lagar, ὅρους τῆς ἐκκλησίας såsom här väl ursprungligen stått; (Haneberg: statuta Ecclesiæ; Ach. fines ecclesiæ; VF terminos in ecclesia; CpH (AKVIII) ὅρους ἐκκλησίας. HE har: Thou gavest an ordinance to the Church. Såväl HE som VF och CpH tillägga efteråt: »genom din nåds ord»). Sedan hänvisas till gamla testamentet, att Gud »låtit ett rättfärdigt släkte blifva kvar allt ifrån Adam genom den biskop, som är Abrahams starke»[3]). Texten är såsom nämndt här delvis obegriplig och säkerligen korrumperad. Jämföra vi parallellerna, finna vi hos dem en bättre text: »du som af begynnelsen förutbestämt ett släkte af rättfärdiga ifrån Abraham»[4]). Möjligen har någon bearbetare

---

[1]) Προίμιον enligt Origenes beskrifning å den kristna bönen. Orig. περὶ εὐχῆς 33, 1 jfr v. d. Goltz: das Gebet etc. s. 141 f. anm. 3.

[2]) Alla ting voro honom kunniga, innan de skapade vordo; alltså och ock sedan de äro fullbordade. (Melins öfvers.) πρὶν ἢ κτισθῆναι τὰ πάντα ἔγνωσται αὐτῷ, οὕτως καὶ μετὰ τὸ συντελεσθῆναι (LXX).

[3]) Uttrycket bildadt möjligen i analogi med Jes. 49: 26 »den Starke i Jakob.».

[4]) Så enligt Ludolf, Ach. och CpH och sannolikt VF, där troligen en preposition ex eller ab är utfallen framför Abraham. HE ensam öfverför »från Abraham» till den följande satsen. Kanske författaren tänkt på Ef. br. 1: 4 f.

eller öfversättare velat förtydliga uttrycket »från begynnelsen» och sålunda insatt namnet Adam, hvilket saknas i samtliga paralleller, hvarvid den arabiske öfversättaren fått tillfälle till en ordlek, i stället saknas »från begynnelsen» i CH[1]). Uppenbarligen har namnet Abraham förekommit i CH:s sats liksom i parallellerna. Här framlyser den gammalkristliga fasta öfvertygelsen, att kyrkan har sin förtid i det gamla testamentets inrättningar och att den är fortsättning och utveckling af det sanna Israel, samt att det finnes en oafbruten rad af Guds tjänare alltifrån begynnelsen[2]). I parallellerna framställas biskoparna tydligare såsom efterträdare icke blott till apostlarna utan äfven till de gammaltestamentliga domarna (principes, ἄρχοντες) och prästerna. Äfven den följande satsen i CH: »du som upprättar herradömen och väldigheter» (Ach: qui principatus et prælaturas constituit) synes vara bättre återgifven i parallellerna: »du som insatt domare och präster». Därefter följer i parallellerna en utvidgning af denna tanke, nämligen att Gud aldrig låtit sin helgedom vara utan tjänare, ja att han från världens skapelse låtit sig prisas (VF prædicari) å alla de orter, som han utvalt[3]). Detta uttryck är främmande för CH, som i stället går direkt öfver till epiklesen om den helige Andes sändande öfver ordinanden. Denna uttryckes med orden: »skåda till N. N. med din kraft och den mäktiga Ande, som du förlänat de heliga apostlarna genom vår Herre Jesus Kristus, din ende Son, åt dessa, som grundat kyrkan å alla orter». I olikhet med parallellerna nämnes här namnet å ordinanden. Så sker också i det andra af de båda formulär till ordinationsbön, som finnes i CH, nämligen öfver diakonen. I parallellskrifterna nämnes namnet i H-versionerna blott i fråga om subdiakonerna och i Test. i fråga om både subdiakoner och anagnoster; i CpH och AKVIII nämnes namnet ingenstädes (VF saknas). I senare ritual är det brukligt såsom t. ex. det gallikanska (Duchesne a. a. sid. 350 f.), där namnet nämnes vid alla ordinationer.

---

[1]) I AKVII 43, 4 som angifver, huru prästen skall bedja öfver dopvattnet, framhålles att Gud på olika sätt under olika tider dragit försorg om människosläktet alltifrån Adam i paradiset och sedan hans efterkommande.

[2]) Jfr härom t. ex. N. Bonwetschs å s. 106 anm. 5 i detta arbete anförda uppsats.

[3]) Möjligen ligger här Mal. 1:11 till grund.

Gud bedes gifva sin kraft och samma mäktiga Ande, som han genom Jesus förlänat de heliga apostlarna till kyrkans grundande. Ordet «mäktiga», som här enligt Riedel tilllägges Anden, har väl å grekiska hetat ἡγεμονικόν, hvilket ord återfinnes i CpH och AKVIII samt går igen i VF:s öfversättning »principalis spiritus». Säkerligen har här influerat psalm 50(51): 14, där samma ord användes om anden[1]. Biskopen är apostlarnas efterträdare såsom delaktig af deras ande, en tanke, som möter redan hos Clemens af Rom ad Cor. 44 (ed. min. s. 24) . . . διαδέξωνται ἕτεροι δεδοκιμασμένοι ἄνδρες τὴν λειτουργίαν αὐτῶν. Jfr äfven öfverskriften i CH samt CH c. 23, där alla anordningar af biskoparna sägas härstamma från apostlarna, hvarför de ingalunda få ändras. Achelis (a. a. sid. 228) anför denna beteckning af biskoparna såsom apostlarnas efterföljare som ett stöd för CH:s västerländska ursprung, emedan teorien om det apostoliska biskopsämbetet är västerländsk. (Harnack: Dogm. Gesch. I² s. 322). Häremot gör Funk (das Test. s. 263) gällande, att redan Hegesippus, fastän tillhörande orienten, sökte historiskt bevisa biskoparnas apostoliska succession genom att uppställa en påfvekatalog. Men såväl existensen af denna påfvekatalog som Hegesippi författarskap till den är omtvistad[2]. Apostlarna sägas hafva grundlagt kyrkan på alla orter. Till grund för detta uttryck ligger den urkristliga föreställningen om apostlarna såsom världsmissionärer[3].

Följer så en doxologi: »Ära och pris vare ditt heliga namn, emedan du kännner hvars och ens hjärta». Förutom CH har endast HE en liknande doxologi: »to thee be glory and praise unceasingly to thy Name». Hur texten här skall lyda, synes dock vara omtvistadt. Achelis för första delen af denna sats öfver till föregående mening: qui (sc. apostoli) fundaverunt ecclesiam in omni loco ad honorem et gloriam nominis tui sancti. Den senare delen låter han inleda en ny mening: Quia tu cognovisti cor uniuscujusque, concede illi etc. Han motiverar detta därmed[4], att ursprungligen skulle enligt parallelltexterna här stå

---

[1]) Ps. 50(51): 14 (LXX): ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου, καὶ πνεύματι ἡγεμονικῷ στήρισόν με.

[2]) Jfr t. ex. PRE³VII s. 533 f.

[3]) Jfr t. ex. Hermas Simil. IX 17, 1 (ed. minor sid 204): τὰ ὄρη ταῦτα τὰ δώδεκα φυλαί εἰσιν αἱ κατοικοῦσαι ὅλον τὸν κόσμον. ἐκηρύχθη οὖν εἰς ταύτας ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ διὰ τῶν ἀποστόλων; samt Harnack Mission II² s. 16 f.

[4]) a. a. s. 45 anm. 1.

tilltalet: καρδιογνῶστα πάντων hämtadt från Apg. 1: 24, men den förste öfversättaren (den koptiske) var tvungen att upplösa tilltalet i en sats, den andre (den arabiske) har genom missförstånd fogat denna sats till den föregående genom »quia». Otvifvelaktigt innebär denna Achelis' omflyttning af satserna en förbättring af texten i förhållande till Hanebergs text, som följer den arabiske öfversättaren. Men bättre text gifver Riedel, då han tolkar slutorden i Achelis första mening såsom en doxologi: »ära och pris vare ditt heliga namn». Huruvida den följande satsen, (ursprungligen καρδ. παντ.) blott hör dit eller bör inleda nästa mening, kan vara tvifvelaktigt. Analogien med HE: »Give, thou, knower of the heart etc.» synes emellertid tala för den senare ordningen: »o du, som känner hvars och ens hjärta, gif honom etc.»

De första af de följande bönerna (αἰτήματα enligt Origenes terminologi) angå öfvervägande ordinandens personliga egenskaper. Gud bedes förläna ordinanden, att han må utan synd såsom en herde vårda församlingen (ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν σου, jfr Apg. 20: 28, Joh. 21: 16, 1 Petri 5: 2). Där omtalas alltså biskopens ställning såsom ledare och styresman för församlingen.

Sedan kommer ett stycke i CH, som icke finnes i parallellerna. Det innehåller en önskan, att ordinanden må blifva värdig uppdraget att vårda Guds stora, heliga hjord, hvilken önskan väl intet annat innebär än en upprepning af det nyss sagda, dock öfverensstämmer det senare uttrycket mera med parallellerna än det förra, hvarför det i själfva verket kanske är det ursprungligare. Vidare följer en bön, att Gud må göra ordinandens lif upphöjdt öfver hela hans församling utan afvikelse d. v. s. att biskopen må i sedligt afseende höja sig öfver hela församlingen, ja, såsom det utföres i det följande, att han genom sin dygd må intaga en af alla afundad, eftersträfvansvärd ställning.

Efter denna utvidgning fortsättes åter parallellen med de öfriga kyrkoordningarnas formulär. De följande bönerna beröra mera själfva ämbetet. Först talas om biskopen såsom den högste liturgen: »mottag hans böner och offer», heter det, »som han frambär åt dig dag och natt[1]), låt dem vara dig en ren vällukt».

[1]) Jfr Apg. 26: 7. Anmärkningsvärd är ordföljden »dag och natt». Den får icke anses tillfällig utan går tillbaka till den olika indelningen af dygnet i väster- och österlandet. Man kan möjligen häri finna en antydan

Biskopen framställes alltså såsom frambärande böner och offer till Gud. I parallellskrifterna framträder biskopens ställning såsom offerpräst tydligare: HE (Give — — that he may) minister as priest to thee without blame, serving thee by day and night supplicating to see thy face worthily; that he may offer thine Oblation in thy holy Church; VF et primatum sacerdotii tibi exhibere sine reprehensione servientem noctu et die, incessanter repropitiari vultum tuum et offerre dona sanctæ ecclesiæ tuæ; samt CpH καὶ ἀρχιερατεύειν σοι ἀμέμπτως, λειτουργοῦντα νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἀδιαλείπτως τε ἱλάσκεσθαι τῷ προσώπῳ σου καὶ προσφέρειν σοι τὰ δῶρα τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας. AKVIII har liknande men är något utvidgad. Biskopen är alltså öfverstepräst enligt VF (primatus sacerdotii) och CpH, AKVIII (ἀρχιερατεύειν). HE talar däremot blott om prästadömet (minister as priest [1]). Det sistnämnda uttrycket synes möjligen innebära, att

---

om kyrkoordningarnas olika härkomst; »dag och natt» är enligt den romerska indelningen af dygnet och möter egendomligt nog i CH; däremot har VF (servientem) noctu et die, hvilken ordningsföljd möter äfven i CpH λειτουργοῦντα νυκτὸς καὶ ἡμέρας (så äfven AKVIII 5). Etiop. KO har enligt Ludolf (a. a. s. 324) noctu diuque men enligt HE by day and night; Test. är vacklande men har öfvervägande den orientaliska ordningsföljden (I 40 noctu diuque; II 18 diu noctuque enligt Rahm.; by night and by day enligt Cooper; II 24 vespere cum est initium diei subsequentis; II 12 Paschæ solutio fiat media nocte, quæ sequitur sabbatum; I 22 står visserligen diu noctuque, men timmarna räknas från kväll till kväll; I die ac nocte.). Jfr ytterligare härom PRE³XIX s. 312 f. v. Orelli: Tag bei den Hebräern.

[1]) Redan i 1 Clemens br. c. 40 f. möter jämförelse mellan det gammaltestamentliga prästadömet och de nytestamentliga församlingstjänsterna. Men först med offerbegreppets utbildning öfverflyttades de gammaltestamentliga föreställningarna om prästämbetet å det nytestamentliga ämbetet. Redan hos Tertullianus, som visserligen känner och betonar det allmänna prästadömet (de exh. cast. 7: Nonne et laici sacerdotes sumus? Scriptum est: Regnum quoque nos et sacerdotes deo et patri suo fecit. Differentiam inter ordinem et plebem constituit ecclesiæ auctoritas et honor per ordinis consessum santificatus. Adeo ubi ecclesiastici ordinis non est consessus, et offers et tinguis et sacerdos es tibi solus; jfr äfven de bapt. 17, de monog. 7), äro dock ämbetsinnehafvarna i församlingen präster i alldeles särskild mening (de bapt. 17 summus sacerdos, qui est episcopus; de exh. cast. 7 qui alleguntur in ordinem sacerdotalem; de præscript. h. 41 nam et laicis sacerdotalia munera iniungunt). Sedan 3:dje århundradet vann den åsikten mer och mer insteg, att liksom gamla testamentets präster icke blott framburo folkets offer inför Gud utan också offrade för folket, så framburo de kristna

biskopen enligt HE ännu innehar en mera kollegial ställning i förhållande till presbytererna än enligt VF (CpH, AKVIII). Emellertid torde ej för stor vikt få tillmätas detta uttryck, särskildt som biskopen i öfrigt tillägges ungefär samma funktioner i alla kyrkoordningarna. Såsom offerpräst skall biskopen försona Gud, så framhålles i CH:s paralleller (jfr föregående citat).

Biskopens öfriga funktioner omtalas i den följande satsen: »Gif honom, o Herre, biskopsämbetet och en barmhärtig ande». Riedel föreslår äfven läsarten: »Gif honom, o biskopsämbetets herre, en barmhärtig ande etc.» Uttrycket »biskopsämbetet» synes dock vara en pleonasm å detta ställe och har icke heller något stöd i parallellerna. Följer man Riedels sista läsart, synes det vara ett retoriskt tillägg. Då det bedes, att »Gud måtte gifva ordinanden en barmhärtig ande och makt att förlåta synder», afses väl därmed biskopens ställning såsom högste domare i församlingen. Sist framhålles en annan sida af biskopens verksamhet i orden: »gif honom makt att lösa dämonernas alla syndiga band och att bota de sjuka och krossa djäfvulen under hans fötter hastigt» (de sistnämnda orden, som hos Riedel inleda en ny sats, böra hellre sammanföras med den föregående meningen såsom Achelis gör). Härmed angifves biskopens verksamhet såsom den förnämste exorcisten i församlingen [1]). Jämföra vi här parallellerna, finna vi i hufvudsak öfverensstämmelse, dock äro deras uttryck i flera afseenden vidlyftigare utförda. VF spiritu primatus sacerdotii habere potestatem dimittere peccata; HE in the holy Spirit of the priesthood, having authority to forgive sin; CpH τῷ πνευματι τῷ ἀρχιερατικῷ ἔχειν ἐξουσίαν ἀφιέναι

---

prästerna icke blott de troendes böner utan också offer för de troende. Hos Cyprianus äro både biskopar (ep. 55, 8; 56, 3; 61, 1; 65) presbyterer (ep. 40; 43, 3) och diakoner (ep. 20, 2) sacerdotes d. v. s. offerpräster och medlare mellan Gud och människor. De frambära Dei sacrificium et precem domini (ep. 65, 1, 4) samt äro medlare (de cathol. eccl. unit. 17) jfr äfven hela jämförelsen LD XXV, XXVI; (SD s. 40 r. 24 f.; s. 47 r. 23 f. o. a.) samt s. 149 anm. 5 och 195 anm. 3 i detta arbete. I den gamla kyrkan finnes läran om det kristna prästadömet såsom offer- och medlaretjänst fullständigt utvecklad hos t. ex. Chrysostomus περὶ ἱεροσύνης jfr III 4: Ὅταν γὰρ ἴδῃς τόν κύριον τεθυμένον καὶ κείμενον καὶ τὸν ἱερέα ἐφεστῶτα τῷ θύματι καὶ ἐπευχόμενον καὶ πάντας ἐκείνω τῷ τιμίῳ φοινισσομένους αἵματι, ἄρα ἔτι μετὰ ἀνθρώπων εἶναι νομίζεις· jfr äfven III 51.

[1]) Jfr Ach. a. a. s. 153, 157 f.

ἁμαρτίας[1]) motsvara samtliga CH:s »en barmhärtig ande och makt att förlåta synder». I parallellerna suppleras uttrycket med HE according to thy commandment, VF secundum mandatum tuum, CpH κατὰ τὴν ἐντολήν σου, så äfven AKVIII. Parallellerna nämna därefter ytterligare en funktion för biskopen, nämligen HE to give the ordination of thy ordinance; VF dare sortes secundum praceptum tuum; CpH διδόναι κλήρους κατὰ τὸ πρόσταγμά σου. Därmed åsyftas den biskopen tillkommande befogenheten att ordinera till församlingsämbeten; härom nämner CH:s ordinationsbön intet. Dock framhålles detta prerogativ för biskopen i CH c. 4.

Omedelbart därpå följer i HE, VF, CpH parallellen till CH:s bön om biskopens exorcistiska makt: HE and loose all bonds of iniquity; VF har blott solvere etiam omnem colligationem, CpH λύειν τε πάντα σύνδεσμον. Här följer äfven en hos samtliga likalydande motivering: »enligt den makt, som du gifvit apostlarna». De två sista lederna i CH:s bön, nämligen om makt att bota sjuka och att Gud måtte krossa djäfvulen under hans fötter hastigt, saknas hos parallellerna. Däremot ha de en sats om biskopens personliga egenskaper: HE that he may please thee with gentleness and purity of heart; VF placere autem tibi in mansuetudine cordis et mundo corde; CpH εὐαρεστεῖν τε σοι ἐν πραότητι καὶ καθαρᾷ καρδίᾳ. Därefter kommer en sats liknande CH:s å annan plats förekommande: »mottag hans böner och offer etc.; låt dem vara dig en ren vällukt», lydande så: HE offering to thee a sweet savour through thy Son Jesus Crist; VF offerentem tibi odorem suauitatis per puerum tuum Jesum Christum; CpH προσφέροντά σοι ὀσμὴν εὐωδίας διὰ τοῦ παιδός σου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν. AKVIII är äfven här betydligt utvidgad.

Bönen afslutas med en doxologi: »genom vår Herre Jesus Kristus, genom hvilken dig vare pris tillika med honom och den helige Ande i evigheters evighet! Amen»[2]). Den möter i CH äfven

[1]) AKVIII har något utvidgadt uttrycket: δὸς αὐτῷ, δέσποτα παντοκράτορ, διὰ τοῦ Χριστοῦ σου τὴν μετουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὥστε ἔχειν ἐξουσίαν „ἀφιέναι ἁμαρτίας“ κατὰ τὴν ἐντολήν σου κ. τ. λ.

[2]) En fullständigare form för denna doxologi finnes flerstädes i Test.: per quem (sc. Jesum Kristum) tibi gloria, honor et imperium cum spiritu sancto in sæcula sæculorum (Test. s. 45 (65), 71, 79, 93, 105, 131, (31), 139). Förebilden är utan tvifvel 1 Petri 4: 11 . . . ἵνα ἐν πᾶσιν δοξάζηται ὁ θεὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἐστὶν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

c. 5 (Riedel a. a. s. 203) vid invigningsbönen öfver diakonen samt c. 19 (s. 213) vid bönen öfver neofyterna. Denna doxologi hör till den äldre typen af doxologier, närmare bestämdt till den i Egypten vanliga [1]. Inga bestämningar tilläggas den helige Ande såsom t. ex. i Markusliturgien de konstanta uttrycken δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ κράτος σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι eller i den syriska typen af doxologier (jfr föregående sida anm. 2.). Däremot tages Sonen uttryckligen med i orden »med honom» (cum ipso), hvilka dock kunna vara interpolerade i antiarianskt syfte. Doxologien synes sålunda hänvisa till en tid före de pnevmatologiska striderna. Att emellertid af doxologiens olika formulering kunna sluta något till en texts ålder är vanskligt, eftersom särskildt doxologierna voro utsatta för förändringar alltefter trinitetsdogmats utveckling [2]. Om doxologier hos Hippolytus jfr s. 107 anm. 1, 2 i detta arbete. För öfrigt förekommer i CH äfven en annan doxologi: »ära vare dig, o Fader, Son och helige Ande i (till) evigheters evighet! Amen». Enligt c. 3 (fin.) skall den stå i slutet af hvarje bön vid den eukaristiska gudstjänsten. Därjämte förekommer det s. k. gloria minor i CH:s afslutning (Riedel a. a. s. 229): »genom hvilken (d. ä Jesus Kristus) ära vare Gud, Fadern, Sonen och den helige Ande från nu och alltid och i evigheters evighet. Amen» [3]. Om en doxologisk slutformel påminner slutet af bönen c. 36 (a. a. s. 223) öfver förstlingen af jordens frukt: »genom vår Herre Jesus Kristus, din älskade Son och den helige Ande i (till) evigheters evighet. Amen». De sist-

---

[1] Jfr Brightman a. a. the Liturgy of S:t Mark s. 114, 10, 32; 115, 20; 116, 18; 120, 28; 122, 5; 125,1; 137, 18; 142, 2, 23, och the Liturgy of the Coptic Jakobites s. 145, 4; 148, 2, 22; 149, 15, samt Wobbermin, Serapionsbönerna (TU NF III 3 b) utom den första och den sjätte, o. a. Den syriska typen för doxologier är denna: μεθ' οὗ [sc. Ἰ. Χρ.] εὐλογητός εἶ σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Jfr Brightman a. a. the Liturgy of S:t James s. 43, 17; 49, 6; 58, 8; 66, 9; m. fl. st., the Liturgy of the Syrian Jacobites s. 101, 2 m. fl. st. Den återfinnes också å några ställen i the Liturgy of S:t Chrysostom t. ex. a. a. s. 371, 37; 378, 8; 382, 13; 392, 26 o. a.

[2] Jfr Sozomenos hist. eccl. III 20 (MSG LXVII 1101). Formeln: genom hvilken (Sonen) dig (Fadern) vare ära etc. i (med) den helige Ande, blef senare ansedd ariansk.

[3] Jfr om denna doxologi s. 106 f. i detta arbete.

nämnda doxologierna, särskildt den i slutet af CH(a. a. s. 229), bära en sen prägel och äro tvifvelsutan tillägg eller ändringar [1]).

Kasta vi en återblick på de sålunda jämförda formulären för ordinationsbön öfver biskopen, märka vi, att den största öfverensstämmelse råder mellan HE och VF samt CpH, och att nära dem står CH. Test:i formulär, som är synnerligen vidlyftigt, förhåller sig däremot till de tre förstnämndas såsom bearbetning och omskrifning. Vi meddela här Test:i formulär (enligt Rahmanis öfversättning a. a. s. 29 f.) med särskildt framhäfvande af de uttryck, som återgifva själfva grundtexten.

Deus, qui omnia in virtute fecisti et firmasti, qui fundasti conceptu mentis orbem habitabilem, qui ornasti coronam omnium rerum a te factarum, qui dedisti eis in timore servare jussa tua, qui tribuisti nobis intellectum veritatis, et notum fecisti nobis Spiritum tuum illum bonum, qui Filium tuum dilectum misisti unicum Salvatorem nostrum immaculatum pro redemptione nostra; Deus et pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum et Deus totius consolationis, qui in puris altis habitas perpetuo, qui es altissimus, laudabilis, terribilis, magnus et omnia videns, qui omnia, antequam fiant, nosti, apud quem omnia, antequam sint, jam erant [2]), qui illuminationem dedisti Ecclesiæ per gratiam Unigeniti Filii tui, prædefiniens ab initio illos, qui cupiunt æquitatem et faciunt quæ sancta sunt, habitare in mansionibus tuis; qui elegisti Abraham, qui placuit tibi in fide [3]), et Henoch sanctum transtulisti ad thesaurum vitæ [4]), qui principes et sacerdotes ordinasti in sanctuario tuo altisssimo; Domine, qui vocasti eos ad laudandum et glorificandum in loco gloriæ tuæ nomen tuum et Unigeniti tui; Domine Deus, qui non reliquisti sublime sanctuarium tuum sine ministerio ante constitutionem mundi et ex mundi constitutione sanctuaria tua ornasti et decorasti principibus (i. e. pontificibus) et sacerdotibus fidelibus juxta formam cælorum tuorum. Domine, cui etiam nunc collaudari placuit, et dignatus es constituere principes

---

[1]) Den koordinerande formeln δόξα τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι är riktad mot arianskt kätteri. Jfr AKVIII 5, 7 (Funk: Did. et Const. I s. 476) δι' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Denna i senare tid såsom ariansk ansedda formel förekommer sporadiskt äfven hos Athanasius, men redan omkring år 370 behandlar Didymus den såsom häretisk, de trinitate I 32, 34 (jfr the JTh. St. I s. 92 och 108).

[2]) Upp.-b. 4: 11.

[3]) Hebr. br. 11: 8.

[4]) Hebr. br. 11: 5.

(i. e. præsidentes) populo tuo, illumina et effunde intelligentiam et gratiam Spiritus tui principalis[1], quam tradidisti dilecto Filio tuo, Jesu Christo; da, Deus, sapientiam, consilium, fortitudinem, virtutem, unitatem spiritus[2] ad facienda omnia per tuam cooperationem. Concede, Deus, Spiritum tuum sanctum, qui datus fuit Sancto tuo, mitte eum ecclesiæ tuæ sanctæ et puræ, et omni loco, qui laudes tuas canit. Da, Domine, ut servus tuus iste placeat tibi, ad enarrationem gloriæ et laudem incessabilem, ad glorificationes perfectas, ad tempora propitia, ad orationes acceptas, ad postulationem fidelem, ad cogitationem rectam, ad cor humile, ad actionem vitæ et humilitatis ac veritatis, ad scientiam rectitudinis. Pater, qui nosti corda omnium[3], huic servo tuo, quem elegisti ad episcopatum, ut pascat gregem tuum sanctum et summo sacerdotio fungatur sine querela, die ac nocte tibi ministrans, concede, ut appareat facies tua, eumque dignum redde, qui tibi diligenter et cum omni timore offerat oblationes ecclesiæ sanctæ tuæ. Impertire ei, ut habeat tuum Spiritum pollentem potestate ad solvenda omnia ligamina, quemadmodum apostolis tuis concessisti. Ut placeat tibi in humilitate, imple illum charitate. scientia, discretione, disciplina, perfectione, magnanimitate cum puro corde, dum orat pro populo, dum contristatur pro his, qui stulte agunt, eosque ad auxilium trahit, dum offert tibi laudes, confessiones ac orationes, in odorem suavitatis[4], per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum dilectum, per quem tibi gloria, honor et imperium una cum Spiritu sancto ante sæcula et nunc et omni tempore et in generationem generationum, et in sæcula interminabilia sæculorum. Amen.

Liksom Test:i formulär är också formuläret i AKVIII 5, 1—8 (af Petrus) en bearbetning och utvidgning i förhållande till CpH:s formulär eller något det närstående. Detta framgår redan af följande sammanställning af CpH:s och AKVIII:s formulär[5].

---

[1]) ἡγεμονικόν.

[2]) Möjligen Ps. 86: 11, Filipp. br. 2: 13.

[3]) Apg. 1: 24.

[4]) Ef. br. 5: 2.

[5]) Vi fasthålla vid Achelis' åsikt härom (Z. f. KG. XV s. 25), trots alla Funks försök att hufvudsakligen af dogmatiska skäl bevisa motsatsen (das Test. s. 183 f.) på grund däraf att AKVIII här icke är ortodox i trinitetsläran speciellt beträffande den helige Ande, hvilket däremot CpH är. Äfven Harnack (Gesch. der altchr. Lit. II 2 s. 506 anm. 2) lutar åt Funks åsikt. Emellertid äro de af Funk anförda ställena icke textkritiskt säkra. Enligt en annan texttyp till AKVIII, som återfinnes i syriska öfversättningar, måste uttrycken ha varit ortodoxt formulerade, jfr Baumstarks recension af Funks

CpH IV
(Funk Did. et Const. II s. 78 f.)

Εὐχὴ χειροτονίας ἐπισκόπου.

Ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, „ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν καὶ θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν, ὁ γινώσκων τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν“[1]. σὺ ὁ δοὺς ὅρους ἐκκλησίας διὰ λόγου χάριτός σου, ὁ προορίσας τε ἀπ' ἀρχῆς γένος δίκαιον ἐξ Ἀβραάμ, ἄρχοντάς τε καὶ ἱερεῖς καταστήσας, τό τε ἁγίασμά σου μὴ καταλιπὼν ἀλειτούργητον, ὁ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου

AKVIII 5, 1—8
(Funk a. a. I s. 474 f.)

Ὁ ὤν, δέσποτα κύριε ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ μόνος ἀγγέννητος καὶ ἀβασίλευτος, ὁ ἀεὶ ὢν καὶ πρὸ τῶν αἰώνων ὑπάρχων, ὁ πάντη ἀνενδεὴς καὶ πάσης αἰτίας καὶ γενέσεως κρείττων, ὁ μόνος ἀληθινός, ὁ μόνος σοφός, ο ὢν μόνος ὕψιστος, ὁ τῇ φύσει ἀόρατος, οὗ ἡ γνῶσις ἄναρχος, ὁ μόνος ἀγαθὸς καὶ ἀσύγκριτος, „ὁ τὰ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης“, ὁ ἀπρόσιτος, ὁ ἀδέσποτος, ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν, ὁ προνοητής, ὁ κηδεμών, „ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν καὶ θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν· σὺ ὁ δοὺς ὅρους ἐκκλησίας διὰ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας τοῦ Χριστοῦ σου ὑπὸ μάρτυρι τῷ παρακλήτῳ διὰ τῶν σῶν ἀποστόλων καὶ ἡμῶν τῶν χάριτι σῇ παρεστώτων ἐπισκόπων, ὁ προορίσας ἐξ ἀρχῆς ἱερεῖς εἰς ἐπιστασίαν λαοῦ σου, Ἄβελ ἐν πρώτοις, Σὴθ καὶ Ἐνὼς

das Test. (Röm. Quartalschrift B. XV s. 74 f.): »Mindestens der syrischen Oktateuchus führt auf eine dritte neben AKVIII und AKVIII b (CpH) stehende, vollkommen eigenartige Textgestalt zurück, die beispielsweise im Weihegebet für den Bischof zu Anfang hinter ὁ παντοκράτωρ einschob ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ und an der (das Test.) S. 183 besprochenen Stelle zwar die Retouchierung von AKVIII b nicht hatte, dafür aber statt des anstössigen διακονεῖται der AKVIII διακονεῖται καὶ συνεργεῖ bot.« Efter fyndet af VF, hvars böneformulär i det närmaste öfverensstämmer med CpH:s och som således äfven skulle vara en förkortning af AKVIII:s, hvilket af kronologiska skäl är omöjligt (jfr s. 64 om VF:s och s. 47 om AKVIII:s ålder), torde det icke gå för sig att upprätthålla AKVIII:s prioritet i förhållande till VF och liknande skrifter. Ytterligare kan därför anföras, att lika litet som den i Haulers samling förekommande didaskalian eller apostoliska kyrkoordningen äro utdrag af andra skrifter, lika litet kan VF anses såsom något sådant.

[1]) För bibelcitaten jfr s. 229 f. i detta arbete.

εὐδοκήσας ἐν οἷς ᾑρετίσω δοξασθῆναι· καὶ νῦν ἐπίχεε τὴν παρὰ σοῦ δύναμιν „τοῦ ἡγεμονικοῦ πνεύματος", ὅπερ διὰ τοῦ ἠγαπημένου σου παιδὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ δεδώρησαι τοῖς ἁγίοις σου ἀποστόλοις, οἳ καθίδρυσαν τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τόπον ἁγιάσματός σου εἰς δόξαν καὶ αἶνον ἀδιάλειπτον τοῦ ονόματός σου. καρδιογνῶστα πάντων, δὸς ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τοῦτον, ὃν ἐξελέξω εἰς ἐπισκοπήν σου τὴν ἁγίαν, καὶ ἀρχιερατεύειν σοι ἀμέμπτως, λειτουργοῦντα νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἀδιαλείπτως τε ἱλάσκεσθαι τῷ προσώπῳ σου καὶ προσφέρειν σοι τὰ δῶρα τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας καὶ τῷ πνεύματι τῷ ἀρχιερατικῷ ἔχειν ἐξουσίαν „ἀφιέναι ἁμαρτίας" κατὰ τὴν ἐντολήν σου, διδόναι κλήρους κατὰ τὸ πρόσταγμά σου, „λύειν τε πάντα σύνδεσμον" κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔδωκας τοῖς ἀποστόλοις, εὐαρεστεῖν τε σοὶ ἐν πραότητι καὶ καθαρᾷ καρδίᾳ. προσφέροντά σοι „ὀσμὴν εὐωδίας διὰ τοῦ παιδός σου Ἰησοῦ" Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, μεθ' οὗ σοι δόξα, κράτος, τιμὴ σὺν ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

καὶ Ἐνὼχ καὶ Νῶε καὶ Μελχισεδὲκ καὶ Ἰὼβ, ὁ ἀναδείξας Ἀβραὰμ καὶ τοὺς λοιποὺς πατριάρχας σὺν τοῖς πιστοῖς σου θεράπουσιν Μωϋσεῖ καὶ Ἀαρὼν καὶ Ἐλεαζάρῳ καὶ Φινεές, ὁ ἐξ αὐτῶν προχειρισάμενος ἄρχοντας καὶ ἱερεῖς ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ὁ τὸν Σαμουὴλ ἐκλεξάμενος εἰς ἱερέα καὶ προφήτην, ὁ τὸ ἁγίασμά σου ἀλειτούργητον μὴ ἐγκαταλιπών, ὁ εὐδοκήσας ἐν οἷς ᾑρετίσω δοξασθῆναι· αὐτὸς καὶ νῦν μεσιτείᾳ τοῦ Χριστοῦ σου δι' ἡμῶν ἐπίχεε τὴν δύναμιν τοῦ „ἡγεμονικοῦ σου πνεύματος", ὅπερ διακονεῖται τῷ ἠγαπημένῳ σου παιδὶ Ἰησοῦ Χριστῷ, ὅπερ ἐδωρήσατο γνώμῃ σου τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις σου τοῦ αἰωνίου θεοῦ. δὸς ἐν τῷ ὀνόματί σου, καρδιογνῶστα θεέ, ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε, ὃν ἐξελέξω εἰς ἐπίσκοπον, ποιμαίνειν τὴν ἁγίαν σου ποίμνην καὶ ἀρχιερατεύειν σοι, ἀμέμπτως λειτουργοῦντα νυκτὸς καὶ ἡμέρας καὶ ἐξιλασκόμενόν σου τὸ πρόσωπον, ἐπισυναγαγεῖν τὸν ἀριθμὸν τῶν σωζομένων καὶ προσφέρειν σοι τὰ δῶρα τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας. δὸς αὐτῷ, δέσποτα παντοκράτορ, διὰ τοῦ Χριστοῦ σου τὴν μετουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὥστε ἔχειν ἐξουσίαν „ἀφιέναι ἁμαρτίας" κατὰ τὴν ἐντολήν σου, διδόναι κλήρους κατὰ τὸ πρόσταγμά σου, „λύειν δὲ πάντα σύνδεσμον" κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔδωκας τοῖς ἀποστόλοις. εὐαρεστεῖν δέ σοι ἐν πραότητι καὶ καθαρᾷ καρδίᾳ, ἀτρέπτως, ἀμέμπτως, ἀνεγκλήτως προσφέροντά σοι „καθαρὰν" καὶ ἀναίμακτον „θυσίαν", ἣν διὰ Χριστοῦ διετάξω, τὸ μυστήριον τῆς καινῆς διαθή-

κης, „εἰς ὀσμὴν εὐωδίας διὰ τοῦ ἁγίου παιδός σου Ἰησοῦ“ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν, δι᾽ οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας ἐν ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Καὶ ταῦτα ἐπευξαμένου οἱ λοιποὶ ἱερεῖς ἐπιλεγέτωσαν· Ἀμὴν κτλ.

Att CH:s formulär skulle vara en bearbetning af något i de andra kyrkoordningarna eller tvärtom kan icke uppvisas. Förklaringen till den öfverensstämmelse, som dock finnes mellan samtliga formulär, är sannolikt den, att ett och samma urformulär blifvit på olika sätt bearbetadt i de respektive kyrkoordningarna. Dock synes Test. här liksom eljes vara afhängig af eg. KO-gruppens formulär. Försöker man rekonstruera det formulär, som går igen i samtliga här omnämnda kyrkoordningars, torde det få ungefär följande lydelse:

Ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν καὶ θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν, ὁ γινώσκων τὰ πάντα πρὶν γενέσεως, σὺ ὁ δοὺς ὅρους ἐκκλησίας, ὁ προορίσας τὸ ἀπ᾽ ἀρχῆς γένος δικαίων ἐξ Ἀβραάμ, ἄρχοντάς τε καὶ ἐξουσίας καταστήσας, καὶ νῦν ἐπίχεε τὴν παρὰ σου δύναμιν τοῦ ἡγεμονικοῦ πνεύματος, ὅπερ διὰ τοῦ μονογενοῦς (ἠγαπημένου) σου παιδὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ δεδώρησαι τοῖς ἁγίοις σου ἀποστόλοις, οἳ καθίδρυσαν τὴν ἐκκλησίαν κατὰ πάντον τόπον. Δόξα καὶ τιμὴ τῷ ἁγίῳ ὀνόματι σου.[1]) Δός, καρδιογνῶστα πάντων, αὐτῷ ποιμαίνειν τὴν ποίμνην σου τὴν ἁγίαν. Πρόσδεξαι τὰς εὐχὰς καὶ τὰ δῶρα αὐτοῦ, ἃ σοι προσφέρει νυκτὸς καὶ ἡμέρας εἰς ὀσμὴν εὐωδίας. Δὸς αὐτῷ, κύριε, ἐξουσίαν λύειν πάντα σύνδεσμον τῆς ἁμαρτίας διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ κυρίου ἡμῶν, δι᾽ οὗ σοι ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

I CpH:s formulär synes alltså urformuläret ha blifvit bäst bevaradt.

På ordinationsbönen med dess afslutande amen följer i CH äfven församlingens amen. I VF, H-versionerna och CpH

---

[1]) Möjligen har satsen varit förbunden med föregående: εἰς δόξαν καὶ τιμὴν (αἶνον) τοῦ ὀνόματός σου.

förekommer icke något församlingens amen utan blott ett bönen afslutande amen framsagdt af den bedjande ordinatorn. Såsom i CH möter äfven i Test. ett dubbelt amen, det bönen afslutande samt församlingens. Enligt AKVIII 5, 8 afslutas själfva böneformuläret icke med amen; men prästerna (οἱ λοιποὶ ἱερεῖς d. ä. utom de tre ordinatorerna) jämte allt folket svara i stället amen. Att inlägga någon särskild betydelse i det olika bruket af amen i dessa kyrkoordningar torde icke vara berättigadt [1].

Sedan biskopen sålunda blifvit ordinerad, »skola alla akta på honom och i frid kyssa honom, emedan han är värdig detta» (CH c. 3). Fridskyssen föreskrifves äfven i parallellskrifterna H-versionerna, VF [2]) och Test. Enligt den sistnämnda hälsas den nyinvigda biskopen först af församlingens trefaldiga rop: »han är värdig». Därefter skall hvar och en gifva honom fridskyssen [3]. CpH saknar alla föreskrifter efter ordinationsbönen; AKVIII 5. 10 omnämner fridskyssen men efter intronisationen [4]. Den sistnämnda ceremonien omnämnes icke i CH (eller parallellskrifterna med undantag af AKVIII); att den icke skulle ha förekommit enligt CH såsom Achelis påstår (a. a. s. 160), torde icke vara så säkert, eftersom den biskopliga tronen såsom en biskopen tillkommande företrädesrätt särskildt omnämnes i c. 4.

Biskopens första mässa. Såsom den nyordinerade biskopens första ämbetsgärning framställes i samtliga kyrkoordningar hans förrättande af den eukaristiska gudstjänsten, hvilken följer omedelbart på ordinationen. I senare delen af CH c. 3 beskrifves blott en del af mässordningen, nämligen den dialogiska inledningen omedelbart före den eukaristiska hufvudbönen.

Diakonen skall frambära offren, och den, som är gjord till biskop, lägge tillika med presbytererna sin hand på offren och säge: „ὁ Κύριος μετὰ πάντων". Församlingen säge: »och med din ande».

[1] I de etiopiska, arabiska och sahidiska öfversättningarna af AKVIII är valkapitlet i hufvudsak likt grekiska AKVIII:s men formuläret till ordinationsbön saknas, jfr Horner a. a. s. 197 f., 273 f., 340 f.

[2] Qui cumque factus fuerit episcopus, omnes os offerant pacis, salutantes eum, quia dignus effectus est (Hauler a. a. s. 106).

[3] Kopt. arab. Test. föreskrifver helt kort efter bönen, »ut episcopi novum episcopum consecratum osculentur».

[4] καὶ τῇ ἕωθεν ἐνθρονιζέσθω εἰς τὸν αὐτῷ διαφέροντα τόπον παρὰ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων, πάντων αὐτὸν φιλησάντων τῷ ἐν κυρίῳ φιλήματι. (Funk Did. et Const. I s. 476)

Han säge: „ἄνω ὑμῶν τὰς καρδίας". Församlingen säge: „ἔχομεν πρὸς τὸν Κύριον". Han säge: „εὐχαριστῶμεν τῷ Κυρίῳ". Man säge: „ἄξιον καὶ δίκαιον", det är: »tillbörligt». Därefter säge han bönen och fullborde sakramentet.

Inga andra formulär meddelas, men utom den eukaristiska hufvudbönen omnämnas äfven böner öfver olja och förstlingsgåfvor, hvarjämte vid canons slut angifves den doxologi, med hvilken hvarje bön skall afslutas [1]). Af H-versionerna har blott HE en utförlig mässordning [2]) men HA och HS inga formulär utan endast samma dialogiska inledning som CH. VF har en kortare och ofullständigare mässordning än HE, med hvilken den eljes alldeles öfverensstämmer [3]). Test. meddelar i I 23 de viktigaste delarna af en mässordning, till hvilken de följande kapitlen I 24—28 innehålla kompletterande tillägg.

Mässan börjar (I 23) med diakonens förmaningsrop till rätt förberedelse för eukaristiens åtnjutande; därefter bör troligen placeras den s. k. mystagogien (I 28), detta för Test. egendomliga stycke, som innehåller ett utförligt tal af biskopen till de troende, i hvilket han förbereder dem till deltagande i nattvardsfirandet genom att undervisa dem om eukaristiens hemligheter, särskildt om Kristi person [4]), (detta tal förekom dock enligt Test. s. 67 endast på vissa högtids-

[1]) Jfr om CH:s och parallellskrifters mässordningar öfversikten s. 82 i detta arbete samt en kommande undersökning af gudstjänsterna i CH och besläktade skrifter. Försök att rekonstruera CH:s mässa ha gjorts såväl af Achelis (a. a. s. 181 f.) som ock af Drews PRE^{3}XII s. 703.

[2]) Jfr ytterligare om HE:s mässordning s. 32 och 74 i detta arbete. Denna mässa består af följande delar: den dialogiska inledningen, den eukaristiska hufvudbönen, instiftelseorden, anamnesen och epiklesen med afslutande doxologi (här är inskjuten en föreskrift om oblation af olja samt kort formulär till konsekrationsbön öfver den), en bön om nattvardens värdiga mottagande samt efter diakonens böneuppmaning ytterligare en liknande bön, som på ny uppmaning af diakonen efterföljes af förberedelsebön till själfva kommunionen; kommunionakten inledes med diakonens uppmaning, biskopens invitation af de värdiga (sancta sanctis) och församlingens svar med en trinitarisk formel samt ömsesidig salutation; sedan följer psalmsång och församlingens kommunion; därefter tacksägelsebön besvarad af församlingens amen samt välsignelsebön äfven med församlingens amen och till sist salutation mellan biskopen och församlingen samt diakonens afskedsförmaning.

[3]) VF:s mässordning har mässans hufvuddel t. o. m. den till epiklesen hörande doxologien; efter mässan meddelar den icke blott en bön öfver olja utan äfven en öfver ost och oliver.

[4]) Jfr ytterligare om detta tal t. ex. Neue kirchliche Zeitschrift XI (1900) s. 441 f. och Theol. Studien u. Kritiken 1901 s. 164 f.

dagar, nämligen påsklördagen, påsksöndagen, samt epifanias- och pingstdagarna); därefter kommer den dialogiska inledningen bestående af fyra leder (nämligen efter de tre vanliga äfven denna, som eljes i regel står strax före kommunionen: episcopus clamet: sancta per sanctos. Populus conclamet: in cælo et super terram indesinenter); sedan följer den eukaristiska hufvudbönen, som afslutas med instiftelseorden, af hvilka dock instiftelseorden till kalken äro uteslutna; därefter fortsättes med anamnesen jämte församlingens instämmande i denna bön samt epiklesen, där dock bönen om elementens förvandling saknas; med epiklesen är den eukaristiska förbönen förenad, hvilken afslutas med bön om nåd till värdigt deltagande i de heliga mysterierna, hvarpå följer församlingens amen; därpå kommer diakonens böneförmaning, efterföljd af en förberedelsebön med församlingens amen; hela den eukaristiska böneakten afslutas med en benediktionsformel och med benedictus qui venit, båda med församlingens amen, samt bön om den helige andes sändande öfver församlingen (här äro inskjutna förbud för orena att utdela eller deltaga i nattvarden samt föreskrifter om den ordning, i hvilken klerus och församlingen skall mottaga nattvarden); ytterligare beskrifves själfva kommunionakten, kommunikanternas mottagningsformel (enkelt amen vid brödets, dubbelt vid vinets mottagande) samt bön vid nattvardens mottagande; därpå följer mässans afslutning med böneuppmaning af diakonen samt biskopens bön om välsignelse och församlingens amen. I det följande kapitlet (I 24) kommer formulär för benediktionsbön öfver olja till sjukas botande, hvilket med vederbörlig förändring kan tjäna såsom benediktionsbön äfven öfver vattnet (I 25). Det sistnämnda böneformuläret är egendomligt för Test. och utan något samband med andra dylika. För kännedom om Test:s fullständiga gudstjänstordning måste äfven andra delar af Test. tagas med, nämligen I 26, 27, som innehålla beskrifning på den föranaforiska eller morgongudstjänsten, och I 35 diakonens litania. Om senare användning af delar ur denna mässa se Rahm. a. a. prol. pag. XVII och XVIII samt detta arbete s. 31 anm. 2 och 32 anm. 2.

CpH har ingen mässordning, däremot har AKVIII 5, 9—15 en utförlig sådan, lagd i flera apostlars mun (jfr detta arbete s. 40 anm. 2), den s. k. Clementinska liturgien [1], hvars rikt ut-

[1]) Såsom förut redan är antydt (s. 55, 72 o. a. i detta arbete) är denna liturgi tydligen af syrisk typ; de liturgiska partierna i AKII och AKVII äro däremot af egyptisk typ, jfr A. Baumstarks uppsats: Ägyptischer oder antiochenischer Liturgietypus in AKI—VII. (Oriens christianus VII Jahrg. 1907 s. 388—407.) Med de sistnämnda visa de liturgiska styckena i Test. flerstädes nära öfverensstämmelse. I fråga om Test. ställer sig B. numera afgjordt å Drews sida (jfr s. 54 och 56 i detta arbete, som sålunda kompletteras). De olika liturgityperna i AK äro enligt B. ett viktigt bevis för att AK icke kan ha fått sin nuvarande gestalt genom en enda redaktors eller författares penna.

vecklade former betydligt skilja sig från de förutnämnda (med undantag af Test.) jämförelsevis enkla mässordningarna.

Denna liturgi är återgifven flerstädes, förutom hos Funk Did. et Const. I s. 476—520, t. ex. äfven hos Brightman a. a. s. 3—27, (se s. 72 f. i detta arbete); jfr ytterligare Drews' å s. 115 anm. 2 anförda arbete. Liturgien består af följande delar: a) katekumenmässa: bibelläsning, salutation mellan biskopen och församlingen samt predikan; diakonens bortvisningsrop till icke troende samt böneuppmaning till katekumenerna, hans bön för katekumenerna besvarad af församlingens kyrie och därefter biskopens välsignelsebön öfver desamma samt diakonens uppmaning till dem att aflägsna sig; sedan kommer på liknande sätt diakonens bön för energumenerna och biskopens öfver desamma samt diakonens uppmaning till dem att gå bort; vidare på samma sätt böner af diakonen och biskopen angående fotizomenerna samt liknande uppmaning af diakonen som den nyssnämnda; slutligen liknande ordning i fråga om penitenterna. Efter diakonens bortvisning af alla obehöriga följer b) de troendes mässa, inledd af den allmänna kyrkobönen, vidare biskopens välsignelsebön öfver de troende, på diakonens uppmaning salutation mellan biskopen och församlingen och fridskyss (här äro några ordningsföreskrifter insatta), och slutligen prästernas handtvagning. Såsom inledning till eukaristiens firande står sedan diakonens varningsrop; oblationens iordningsställande beskrifves därefter och den dialogiska inledningen, den långa eukaristiska hufvudbönen med sanctus, instiftelseorden, anamnesen, epiklesen, sedan den eukaristiska förbönen, biskopens fridshälsning och församlingens svar, förberedelsebön (delvis förkortad upprepning af den närmast föregående bönen) med församlingens amen, biskopens sancta sanctis och församlingens svar med sanctus, benedictus, gloria och hosianna; därefter kommer kommunion med distributionsformel (Kristi kropp, Kristi blod besvaradt med amen) och under akten sång af ps. 33; därpå tacksägelsebön af diakonen, fortsatt af biskopen, ytterligare böneuppmaning af diakonen samt biskopens välsignelsebön och församlingens bortsändande genom diakonen (»gån i frid!») Starkt förkortad finnes denna liturgi äfven i de etiopiska, arabiska och sahidiska öfversättningarna af AKVIII, jfr Horner a. a. s. 198 f., 274 f., 341 f.; för sahidiska äfven Brightman a. a. appendix a s. 461—463.

Beträffande det Hippolytiska ursprunget till CH c. 2 och 3 äro meningarna delade. Achelis (a. a. s. 226) anser denna del af CH för äkta, hvaremot Funk (das Test. s. 261 f.) lika bestämdt bestrider detta. En närmare granskning af de af Achelis anförda argumenten leder likväl såsom förut visats till ett konstaterande af deras ohållbarhet. Hvarken valbestämmelserna eller den till-

fälliga beröringen i ordinationsbönen med Hippolytiska uttryck gifva bestämda skäl för ett Hippolytiskt ursprung. Men å andra sidan kunna inga afgörande bevis anföras för att icke något af canon om biskopsvalet eller af ordinationsbönen ytterst skulle kunna härstamma från Hippolytus. Att särskilja det i dessa stycken möjligen befintliga äkta Hippolytiska från det öfriga är emellertid i den form CH nu har omöjligt [1]).

Biskopens förhållande till presbytern.

Vi öfvergå så till öfriga ställen i CH angående biskopen. I c. 4 omtalas hans förhållande till presbytern. Där säges, att »biskopen är lik presbytern i hvarje afseende, bortsedt från tronen och ordinationen, emedan åt den senare icke är gifven någon makt att ordinera» [2]). Dessa biskopens företrädesrättigheter äro icke antydda i CH:s ordinationsbön öfver biskopen eller eljes i de föregående canones; icke heller finnes någon motsvarande sats i parallellskrifterna till CH [3]). Den första af de endast biskopen tillkommande rättigheterna är alltså hedersplatsen å den biskopliga tronen (πρωτοκαθεδρία [4]). Biskopen är ἡγούμενος (προιστάμενος, προεστώς [5]) i förhållande till hela församlingen samt läraren och bör därför på detta sätt äras. Såsom andra företrädesrätt nämnes rättigheten att ordinera, hvilken äfvenledes tillkommer endast biskopen. Visserligen omnämnes ej heller denna rättighet direkt i

---

[1]) Jfr Harnack Gesch. der altchr. Lit. II 2 s. 510.

[2]) Riedel a. a. s. 203; jfr s. 115 anm. 3 i detta arbete.

[3]) Den biskopen tillkommande ordinationsrätten omtalas dock äfven i parallellskrifterna, i H-versionerna och VF förutom i ordinationsbönerna äfven (liksom Test.) i styckena om diakonens ordination, i CpH (AKVIII) förutom i ordinationsbönerna, i de sammanfattande styckena om klerus CpH XIX (AKVIII 28).

[4]) Denna äreplats omtalas redan hos Hermas Vis. III, 9, 7; Mand. XI, 12 Om uppkomsten och utvecklingen af denna företrädesrätt jfr t. ex. Sohm a. a. s. 138 f. särskildt anm. 2 och s. 140–145. Förmodligen sutto presbytererna på en eller flera bänkar (subsellia), under det att den öfriga församlingen stod, jfr t. ex. PRE[3]XX s. 540 r. 46, 47. Om biskopens och presbytererernas platser i AKII 57, 4 (Funk Did. et Const. I s. 161): κείσθω δὲ μέσος ὁ τοῦ ἐπισκόπου θρόνος, παρ᾽ ἑκάτερα δὲ αὐτοῦ καθεζέσθω τὸ πρεσβυτέριον κ. τ. λ. Denna mening är hämtad från didaskalian, jfr SD TU NF X 2 s. 68 r. 13, 14; jfr äfven den följande beskrifningen å gudshuset därsammastädes. LD saknas. I Test. I 19 (Rahm. a. a. s. 25) säges: Deinde sit thronus (episcopi) versus orientem, a cujus dexteris et sinistris sint loca (seu subsellia) presbyterorum etc

[5]) Jfr redan 1 Clem. 1, 3; 21, 6; Hermas Vis. II 2; III 9; II, 4, 2; Justinus Apol. I 65, 67.

ordinationsbönen, men den är innesluten i den där framställda teorien om biskoparna såsom apostlarnas efterträdare, ty å dem ha apostlarna öfverflyttat äfven den dem tillkommande ordinationsrätten [1]. Att äfven enligt CH ordinationsrätten är en af biskopens väsentliga funktioner framgår för öfrigt af hela den följande framställningen rörande tillsättningen af de kyrkliga ämbetena. Biskopen ordinerar till presbyter [2], till diakon, till anagnost. hypodiakon, förrättar handpåläggning å den jungfrulige samt ordinerar den karismatiske; visserligen är det icke öfverallt uttryckligen sagdt men förutsättes. Utom dessa tvänne företrädesrättigheter har biskopen inga företräden framför presbytern utan är honom lik i allt (συνπρεσβύτερος jfr 1 Petr. 5: 1); t. o. m. samma ordinationsbön skall sägas öfver presbytern som öfver biskopen; alltså skola de i den omnämnda biskopliga funktionerna tillkomma äfven presbytern. Denna biskopens likställdhet med presbytern antydes äfven i några af parallellskrifterna, nämligen H-versionerna och VF, som föreskrifva, att samma ordinationsbön skall användas för presbytern som för biskopen. Dock meddela det oaktadt både HE och VF nästan lika formulär till särskild ordinationsbön öfver presbytern. Däremot tala hvarken Test. eller CpH (AKVIII) om någon likställdhet mellan biskop och presbyter utan ha för hvar och en särskilda föreskrifter och formulär.

Huru dessa kyrkoordningars förhållande till hvarandra i föreskrifterna om biskopens ställning till presbytern skall bedömas, därom råder stor meningsskiljaktighet. Achelis (Z. f. KG XV s. 28 f.) framhåller, att eg. (kopt.) KO nära ansluter sig till CH, men etiop. KO (HE) mera till CpH (AKVIII). Enligt de förra likställes såsom nämndt biskopen uttryckligen med presbytern i samtliga funktioner, enligt de senares formulär är presbytern en folkets ledare blott såsom de äldste under Moses. Likställdheten mellan biskopen och presbytern är ett mycket ålderdomligt drag (Ach. a. a. s. 154), hvaremot presbyterns underordning under biskopen är enligt utvecklingen under senare tid. Och Achelis frågar, hvilken den historiska utvecklingen väl är: om vi skola anse det 4:de århundradet äldre än det 2:dra, i det

[1] Jfr t. ex. Harnack Mission I² s. 391 o. a.

[2] Säges uttryckligen i det särskilda fallet i c. 6.

vi utgå från presbyterns fullständiga underordning under episkopatet och senare likställa honom med biskopen genom ordinationsbönen samt slutligen i CH föra likställigheten tillbaka till en bestämd grundsats? Funk (das Test. s. 44 f. jfr äfven s. 240 f.) invänder häremot, att det ingalunda är nog att konstatera själfva sakförhållandet, utan frågan gäller, om likställigheten mellan biskop och presbyter finnes äfven i KO:s ursprungliga gestalt och icke är en senare ombildning i kopt. KO. I den latinska öfversättningen (VF) finns oaktadt hänvisningen till biskopskapitlet ej ett spår af denna likställighet, såsom själfva ordinationsbönen för presbytern tydligen visar. Då den et. KO öfverensstämmer med den latinska och efter all sannolikhet går tillbaka till den koptiska, så har äfven den ursprungligen haft samma lydelse, och den nuvarande koptiska är således en senare omarbetning. Då nu CH öfverensstämmer icke med den ursprungliga KO utan med en senare omarbetning (eg. kopt. KO) följer däraf, att CH icke kan vara källa till KO utan är snarare en bearbetning af en senare form af KO, och Funk får således äfven å detta ställe fram ordningsföljden: ursprungliga KO — eg. (kopt.) KO och CH. Hvad Test. beträffar, står den eg. KO närmare, oaktadt den i omfång liknar AKVIII och eg. KO är förbindelseled mellan AKVIII och Test. (a. a. s. 101 f.). Men trots Funks till synes så bindande bevis är dock den af Achelis antagna ordningsföljden naturligare. Ty den hierarkiska utvecklingen gick ju från likställighet mellan biskopar och presbyterer till de förras supremati och de senares underordning. CH innehåller icke blott en hänvisning till biskopskapitlet utan likställer uttryckligen biskopen och presbytern utom i tvänne afseenden. Beaktas bör också, att i CH:s diakonkapitel (c. 5) sättes diakonatet emot presbyterämbetet, under hvilket såväl episkopatet som presbyteratet där sammanfattas. Man jämföre därmed VF och eg. KO (HE), där det sättes mot prästadömet (sacerdotium, priesthood). Vidare skall diakonen enligt CH tjäna biskopen och presbytererna i allting, enligt VF och eg. KO blott biskopen. Äfven härutinnan samordnar alltså CH biskopen och presbytererna. Otvifvelaktigt visar CH härutinnan ett ålderdomligare drag än de öfriga kyrkoordningarna [1]). I VF:s

[1]) Äfven i den unika CH c. 9 säges, att aposteln blir delaktig (Teilnehmer) nämligen af den biskopliga äran, d. v. s. presbyter; så Riedel a. a. s. 205 anm. 3.

och eg. KO:s formulering kan man möjligen finna blott en hänvisning till biskopskapitlet, men just i denna hänvisning och föreskrift, att samma ordinationsformulär skall begagnas för presbyterns som för biskopens ordination, ligger erkännandet af presbyterns relativa likställighet med biskopen. Att tvänne kyrkoordningar VF och HE trots denna hänvisning bifoga särskilda böneformulär bevisar blott denna hänvisnings ursprunglighet. Ovedersägligen förete CH och eg. KO (HA, HS) i likställigheten mellan biskopar och presbyterer ett ålderdomligt drag, hvars förekomst i dessa kyrkoordningar Funk icke förklarat. Om CH skulle vara en bearbetning af eg. KO, som själf skulle vara en bearbetning, huru då förklara denna arkaiserande omarbetning i eg. KO? Funk tillgriper sin ofta använda utdragsteori, att eg. KO innehåller blott ett utdrag af ursprungliga KO [1]), som afbrutits just vid ordinationsbönen. Men om eg. KO vore blott ett utdrag af ursprungliga KO, skulle den väl i så fall återgifva åtminstone i hufvudsak samma bestämmelser för presbyterordinationen som denna kyrkoordning och inga däremot stridande. Det är dock så långt ifrån fallet, att den härutinnan öfverensstämmer med den ursprungliga KO (att döma af VF), att den gifver en helt annan föreskrift än denna för presbyterordinationen, i det att den liksom CH föreskrifver likhet mellan biskops- och presbyterordinationen. Vi måste därför anse CH:s och KO:s (HA, HS) föreskrifter såsom en fullt självständig gammal tradition. Reminiscenser af denna återfinnas tydligen i VF såväl som i HE, där det först föreskrifves, att biskopen skall säga öfver presbytern detsamma som förut är sagdt öfver biskopen, hvarefter följer en särskild ordinationsbön, hvilket ju är en uppenbar motsägelse till första föreskriften. VF och HE återgifva därför en tradition, som representerar öfvergången till presbyterernas särställning och underordning i förhållande till biskoparna, och sammanställningen i VF och HE af de båda motsatta föreskrifterna röjer försöket att förena den gamla och den nya åskådningen om presbyterernas ställning. Det är därför troligt, att den ursprungliga nu förlorade kyrkoordningen föreskrifvit samma ordning för presbyterns ordi-

---

[1]) För kännedomen om den är äfven enligt Funk (a. a. s. 33) VF mest upplysande, ty den är tillförlitligare och står närmare den ursprungliga KO än öfriga versioner.

nation som för biskopens. CH och eg. KO (HA, HS) återgifva ännu den urgamla traditionen, dock med det betecknande tillägget i CH c. 4 om biskopens ställning i förhållande till presbytern. VF och HE däremot representera förändringen, som i Test. och CpH (AKVIII) är fullt genomförd. Skillnaden mellan Test. och CpH (AKVIII) är hufvudsakligen den, att presbytern i den förra dock har en jämförelsevis mera självständig ställning i förhållande till biskopen [1]) än i den senare, därjämte lägger Test. mera vikt på den karismatiska begåfningen än CpH (AKVIII), där i stället presbyteratets karaktär af kyrkligt ämbete mera utprägladt framträder [2]). Med de nämnda undantagen framträder eljes öfverallt i CH den senare traditionen om biskopen såsom den öfverordnade och presbytern såsom honom underordnad. Exempelvis må anföras: i dopordningen (c. 19) är biskopen tydligen den förnämste och presbytererna hans underordnade medhjälpare; presbytererna måste vid straffpåföljd infinna sig till den i c. 21 a omtalade gudstjänsten, hvaremot detta tvång icke gäller biskopen; biskopen är den förnämste vid agaperna (c. 32 c och c. 34 b), endast om han är frånvarande, får presbytern leda agapen och bli lika ärad som biskopen; då biskopen skall förrätta den eukaristiska gudstjänsten ha presbytererna liksom diakonerna skyldighet att infinna sig klädda i de föreskrifna dräkterna (c. 37). Samma öfverordnade ställning intar biskopen äfven i samtliga parallellskrifter. Blott såsom ett slags anakronismer kvarstå därför ut-

---

[1]) Jfr t. ex. skildringen af presbyterns plikter Test. I 31; kopt. arab. Test. har där ett tillägg: Sit presbytero potestas episcopi quoad omnia, excepta ordinatione et consecratione locorum sanctorum et altaris, et hac de causa debet presbyter exercere opera virtutis, quæ exercere debet et episcopus (Rahm. a. a. s. 75 anm. 2) ett stycke, som dock har senare tiders prägel.

[2]) För biskopens ställning till presbytern äro bestämmelserna i CpH XIX (AKVIII 28) särskildt upplysande: Ἐπίσκοπος εὐλογεῖ, οὐκ εὐλογεῖται, χειροτονεῖ, προσφέρει, εὐλογίαν παρὰ ἐπισκόπων λαμβάνει, παρὰ δὲ πρεσβυτέρων οὐδαμῶς. ἐπίσκοπος καθαιρεῖ πάντα κληρικὸν ἄξιον ὄντα καθαιρέσεως πλὴν ἐπισκόπου· μόνος γὰρ οὐχ οἷός τε. πρεσβύτερος εὐλογεῖ, οὐκ εὐλογεῖται, εὐλογίας δέχεται παρὰ ἐπισκόπου καὶ συμπρεσβυτέρου, ὡσαύτως ἐπιδίδωσι συμπρεσβυτέρῳ· χειροθετεῖ, οὐ χειροτονεῖ, οὐ καθαιρεῖ, ἀφορίζει δὲ τοὺς ὑποβεβηκότας, ἐὰν ὦσιν ὑπεύθυνοι τῇ τοιαύτῃ τιμωρίᾳ. (Funk Did. et Const. II s. 83, I s. 530.) Jfr för öfrigt framställningen i CpH XXVIII (a. a. II s. 92 f.) och AKVIII 46 (a. a. I s. 556 f.).

trycken om presbyterns likställdhet i CH c. 2 och 4 samt HA stat. 22, HS stat. 32 [1]).

Biskopens förhållande till öfriga klerus.

Biskopens ställning till diakonen är fullt klar och tydlig såväl i CH som i parallellskrifterna. Diakonen är biskopens tjänare särskildt vid gudstjänsten och vid vården af fattiga och sjuka. Visserligen säges i CH c. 5, att diakonen skall tjäna biskopen och presbytererna i allting, men öfverallt eljes framställes han såsom tjänare särskildt åt biskopen (jfr t. ex. CH c. 24 a, 25 a, 32 c, 37). I H-versionerna och VF är diakonen uteslutande biskopens tjänare, hvilket framhålles energiskt redan i ordinationskapitlet vid motiveringen, hvarför biskopen ensam skall förrätta handpåläggning å diakonen (jfr HE stat. 24, HA stat. 23, HS stat. 33, VF LXXII 6—35 [2]). Äfven i Test. är diakonen biskopens tjänare, men har dock en viss handlingsfrihet (jfr. Test. I 34). I CpH och AKVIII är diakonen tjänare »åt prästerna», d. v. s. åt biskopen i främsta rummet men äfven åt presbytererna [3]). I förhållande till öfriga i CH och paralleller omnämnda ordines och stånd intager biskopen naturligtvis en absolut öfverordnad ställning.

[1]) Achelis (a. a. s. 156 f.) sammanfattar sitt omdöme om biskopens förhållande till presbytern i CH sålunda: »das Alles zeigt eine solche Fülle von Standes- und Ehrenvorrechten des Bischofs in allen Akten der christlichen Gemeinde, bei Taufe und Abendmal, Fasten und Gebet, Katekumenat und Gottesdiensten, dass man den Satz von der Gleichstellung des Bischofs und der Presbyter mit mistrauischen Augen ansieht. Aber doch steht er fest. Er ist nur ein Grundsatz aus älterer Zeit, der früher vielleicht einmal auf die Verhältnisse völlig zutraf. Aber die Zeiten haben sich geändert. Nach und nach hat sich ein Vorrecht des Bischofs nach dem andern gebildet; wollte man sie alle streichen, so würde man ein völlig anderes Bild der Gemeindeverfassung erhalten. Aber der Grundsatz der Väter, dass der Bischof nur primus inter pares unter den Presbytern ist, steht noch in Ehren, wenn er auch nur teilweise zu Rechte besteht, und er wird noch an den Anfang einer Kirchenordnung gesetzt, die doch beredt von einem Supremat des Bischofs über Klerus und Gemeinde zu reden weiss.»

[2]) VF: In diacono ordinando solus episcopus inponat manus propterea, quia non in sacerdotio ordinatur, sed in ministerio episcopi, ut faciat ea, quæ ab ipso iubentur etc. (Hauler a. a. s. 109).

[3]) Jfr CpH XIX 3, 4 (AKVIII 28, 4): διάκονος οὐκ εὐλογεῖ, οὐ δίδωσιν εὐλογίαν, λαμβάνει δὲ παρὰ ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτέρου, οὐ βαπτίζει, οὐ προσφέρει, τοῦ δὲ ἐπισκόπου προσενεγκόντος ἢ τοῦ πρεσβυτέρου, αὐτὸς ἐπιδίδωσι τῷ λαῷ, οὐχ ὡς ἱερεύς, ἀλλ' ὡς διακονούμενος ἱερεῦσιν. τῶν δὲ ἄλλων κληρικῶν τὸ τοῦ διακόνου ἔργον ποιῆσαι οὐδενὶ ἐξόν. (Funk a. a. II s. 83 f., I s. 530). Jfr ytterligare den å föregående sida anm. 2 anförda framställningen i CpH XXVIII och AKVIII 46.

Biskopens förhållande till församlingen.

Biskopens ställning till församlingen i dess helhet framgår redan af uttrycken i ordinationsbönen i de respektive kyrkoordningarna samt ytterligare af skildringen af hans verksamhet i församlingen, såsom den framställes i de särskilda canones. I ordinationsbönen (jfr s. 229 f. i detta arbete) framställes biskopen såsom efterträdare till apostlarna (i CH:s paralleller äfven till de gammaltestamentliga domarna och prästerna), såsom ledare och styresman för församlingen, såsom församlingens sedliga föredöme, såsom den högste liturgen (HE offerprästen, öfriga: öfversteprästen), såsom församlingens högste domare samt såsom den förnämste exorcisten (i de öfriga utom Test. omnämnes äfven biskopens funktion såsom ordinator). Ordinationsbönens skildring af biskopen bekräftas och kompletteras af framställningen i de särskilda canones. Biskoparnas apostoliska succession framgår af c. 23 (jfr äfven s. 80 anm. 1 i detta arbete), där de framställas mottaga apostlarnas befallningar och sedan utföra och vidare utveckla dem genom sina anordningar, hvarför den öfverlämnade läran icke får ändras[1]. Biskopen är ledare af gudstjänsten med biträde af diakoner och presbyterer (CH c. 3, c. 19, 15 samt parallellstyckena till dessa jfr öfversikten s. 82 f., 86 f. samt s. 114 f., 129 f. i detta arbete, CH c. 37, jfr a. a. s. 200 f.) och med samma biträde äfven af dophögtidligheten (c. 19, 2—14 och paralleller jfr a. a. s. 86 f. samt s. 129), likaledes af agaperna, hvarvid han för ordet och förrättar brödsbrytelsen (c. 32 c och paralleller jfr a. a. s. 90 f., s. 183 f., c. 34 b och paralleller jfr a. a. s. 92 f. och s. 192); han bör egenhändigt utdela eukaristien till hela församlingen å söndagarna (c. 30 b och paralleller jfr a. a. s. 90 och s. 178 f.), och han ombestyrer, att eulogier sändas till katekumenerna (c. 20 b och paralleller jfr a. a. s. 86 f. och s. 136 f.), samt utlyser särskilda fastedagar för församlingen (c. 32 a enligt Achelis' tolkning och dess paralleller jfr a. a. s. 90 f. och s. 180 f.). Biskopens i ordinationsbönen angifna ställning såsom församlingens högste domare har icke funnit tydligt uttryck i CH:s canones men framträder t. ex. i c. 19, 3, där biskopen säges vara den som afgör, om en katekumen kan mottagas i församlingen och aktas värdig mysterierna (jfr äfven parallellerna angifna a. a. s. 86 f. och s. 129);

[1]) Den nära förbindelsen mellan apostolisk succession och apostolisk tradition, som här framträder, torde kunna anses såsom ett ålderdomligt drag, jfr A. Harnack: Entstehung und Entwicklung der Kirchenverfassung und des Kirchenrechts in den zwei ersten Jahrhunderten. Leipzig 1910 s. 87 f.

samt förutsättes flerstädes, t. ex. i pröfnings- och upptagningsbestämmelserna i c. 10—15 (och paralleller jfr a. a. s. 84 f. och s. 119 f.), samt säkerligen äfven i c. 1 (jfr a. a. s. 101 f.) om kättarnas afsöndrande. Om biskopens verksamhet såsom exorcist, hvilken antydes i ordinationsbönen, talas först och främst vid den högtidliga exorcismen öfver dem som skola döpas (c. 19, 6 samt paralleller jfr a. a. s. 86 och s. 129) vidare i c. 24 a om de sjukas botande genom biskopens besök och hans bön öfver dem (om parallellerna jfr a. a. s. 88 f., s. 148 f.) samt förutsättes säkerligen vid invigning af vatten (c. 19, 7 jfr a. a. s. 129 anm. 5), olja (c. 19, 8 jfr ibid.), bröd (c. 20 b jfr a. a. s. 136 f.). Synnerligen viktig är biskopens ställning såsom förvaltare af församlingens ekonomiska angelägenheter. I CH skulle enligt Achelis (a. a. s. 154) ha bibehållits denna biskopens ursprungliga ställning i församlingen. Men frånsedt om denna teori angående episkopatets uppkomst är riktig eller ej, synes Achelis genom en sådan sats få fram alltför mycket ur de ställen i CH, som röra församlingens ekonomi. Om biskopens mottagande af gåfvor m. m. handlar c. 36, enligt hvilken de där angifna förstlingarna m. m. skola föras till biskopen samt mottagas och jämte gifvaren välsignas af »prästen», som väl icke är någon annan än biskopen (om parallellerna jfr detta arbete s. 92 f. och s. 195 f.); om biskopens välsignande af oblationer talas äfven i c. 3 (jfr a. a. s. 243 f.). För de på detta eller annat sätt (jfr Test. II 15) influtna medlen skall biskopen genom diakonerna (i c. 25 a genom ekonomen jfr a. a. s. 152 f.) draga försorg om församlingens sjuka, änkor, föräldralösa barn samt fattiga (c. 5 om paralleller se a. a. s. 82 f. och s. 116 [2]).

---

[1]) Jfr s. 148 i detta arbete samt Achelis' framställning a. a. s. 157 f.

[2]) Hvarken i CH eller paralleller omtalas någon särskild församlingskassa (arca, jfr redan Tertullianus Apologet. c. 39: etiam si quod arcæ genus est, non de honoraria summa quasi redemptæ religionis congregatur etc.) men förutsättes naturligtvis. Till församlingens fasta egendom hör väl, ehuru det icke uttryckligen säges, i främsta rummet kyrkan eller gudshuset (jfr CH c. 17 a, c. 19, 12, c. 21 a, c. 26 o. s. v. samt deras paralleller särskildt Test. I 19, där en utförlig beskrifning finnes å kyrkobyggnaden och dess särskilda delar; om de äldsta kyrkobyggnaderna se t. ex. PRE³X s. 775 f.; Harnack Mission II² 67 f.), vidare begrafningsplatsen (c. 24 b samt paralleller jfr detta arbete s. 88 f. och 150 f.; den romerska församlingens omtalas redan i Hippol. refut. IX, 12 MPG XVI 3 c. 3383: καὶ τοῦτον (sc. Κάλλιστον) μεταγαγὼν ἀπὸ τοῦ Ἀνθείου εἰς τὸ κοιμητήριον κατέστησεν); någon annan församlingen till-

Förutom dessa yttringar af biskopens mångskiftande verksamhet antydas äfven andra, t. ex. att han är läraren, å hvilken församlingsmedlemmarna skola akta (CH c. 34 b, för paralleller jfr detta arbete s. 92 f. och s. 192), samt att han är församlingens representant utåt (CH c. 9 a jfr a. a. s. 119 [1]).

Härmed torde biskopens ställning och viktigaste funktioner enligt CH och dess paralleller vara i hufvudsak angifna. Såsom af denna redogörelse synes, är det tydligen det fullt utbildade monarkiska episkopatet, som här träder oss till mötes. Biskopen är monarken i församlingen, i hvarje afseende dess hufvud och dess högste funktionär. Han representerar församlingen inför Gud vid gudstjänsten särskildt vid bönen och oblationen, han representerar Gud och Kristus inför församlingen vid sakramentens utdelning och ordets förkunnelse, och han representerar församlingen utåt gentemot andra församlingar och inför de icke kristna. I själfva verket finnes icke något område i församlingslifvet, som är undandraget biskopens makt och verksamhet; allt står under biskopens ledning vare sig han handlar i egen person eller genom sina medhjälpare presbytererna och diakonerna eller genom andra. Detta gäller såväl CH som de öfriga kyrkoordningarna (jfr de anförda parallellstyckena). Något ytterligare väsentligt bidrag till karaktäristik af biskopens ställning och verksamhet utom de redan angifna kunna hvarken H-versionerna eller VF

Test. I 22. sägas lämna. Däremot innehåller Test. i I 22 [2]) en afdelning,

hörig fast egendom omtalas icke. För senare tiders bestämmelser om kyrkans egendom jfr t. ex. can. Bas. c. 40 (Riedel a. a. s. 259) och c. 86 (a. a. s. 270) m. fl. samt Can. apost. c. 38, 40, 41 (Funk Did. et Const. I s. 574, 576). Någon fast lön åt vare sig biskop eller öfriga klerus omtalas icke hvarken i CH eller dess paralleller (jfr dock stadgandena om förstling och om tionden i respektive kyrkoordningar och s. 183 anm. 1 i detta arbete). Hippolytus klandrar såsom en fördärflig nyhet, att theodotianerna i Rom bestämt en viss månadslön åt sin biskop Euseb. h. eccl. V 28, 11 f. (Berlinered. s. 502). Ingenstädes i dessa kyrkoordningar antydes emellertid, att biskopen eller öfriga medlemmar af klerus utöfva något yrke (jfr t. ex. TU NF X 2 s. 381 f. V 4 b s. 13; jfr äfven Cypriani klagan öfver biskopars affärsverksamhet de lapsis c. 6, Hartel a. a. s. 240 f. samt de moderata bestämmelserna mot sådan i conc. Elvir. (306) c. 19 Hefele a. a. I s. 163); att draga några slutsatser af tystnaden vare sig i ena eller andra afseendet vore dock förhastadt.

[1]) »Man soll den Bischof seines Stuhles fragen, damit er nicht etwa wegen irgend eines Grundes geflohen ist.» etc. (Riedel a. a. s. 205).

[2]) Rahm. a. a. s. 33, hvarmed kan jämföras AD c. XXXVII, XXXVIII 1—13 (Funk die apostol. Konstit. s. 231 f.).

som är utan motsvarighet i öfriga hithörande kyrkoordningar, nämligen en utförlig beskrifning å biskopens plikter.

Biskopen skall vara ständigt vid altaret, dag och natt hålla ut i böner, särskildt vid de föreskrifna nattimmarna, vid första timmen, vid midnatt och vid första morgongryningen, när det börjar dagas, äfvenså tidigt om morgonen (kopt. arab. första timmen å dagen), vid tredje, sjätte, nionde och tolfte timmen samt vid lamptändningen [1]), (AD vid nattens inbrott, Funk die apost. Konst. s. 231). Om han eljes hvilken timma som helst utan uppehåll uppsänder böner, gör han väl. Han dröje kvar allena i kyrkobyggnaden. Men om han har en eller två likasinnade, är det bra, om han är med dem för gemensam, unison (ὁμόφωνος) bön. »Ty hvarest två eller tre församlas i mitt namn, skall jag, såsom I veten, att jag sagt eder, vara ibland dem» [2]). Men om han icke kan hålla ut hela natten oafbrutet, så må han förblifva åtminstone vid de förut angifna timmarna. Ty då besöka änglarna kyrkan [3]). En sådan önskan om ständig bön finnes icke i någon af de öfriga kyrkoordningarna. Detta är äfven förhållandet med de följande fasteföreskrifterna för biskopen. Han skall fasta tre dagar i veckan under hela året, men hvilka sägas icke [4]). Dessutom skall han iakttaga fasta under tre veckor efter ordinationen »i öfverensstämmelse med de aderton höga ingångar, genom hvilka den enfödde gick, när han begaf sig till lidandet». Uttrycket är dunkelt. Rahmani (a. a. prol. pag. XLIX f.) anser stället vara omöjligt att tolka; Cooper-Maclean

---

[1]) Enligt Rahmanis öfversättning: hora duodecima *et* hora lucernæ (accendendæ), som alltså talar om två skilda bönestunder, hvaremot Cooper-Maclean (a. a. s. 68) har: (and the) twelfth hour at the lamp(lighting), då sålunda Test. skulle identifiera tolfte timmen och tiden för lamptändningen. Då läsarten här således synes gifva anledning till olika tolkningar, kan ej heller detta ställe lämna något säkert bidrag till lösningen af frågan om bönestunden vid lamptändningen (jfr detta arbete s. 155 f.).

[2]) Mat. 18:20. Här framträder fiktionen om Kristus själf såsom författare till Test.: AD som icke känner till denna fiktion, har därför: »emedan Herren har sagt etc.» (Funk die apost. Konst. s. 231). Med denna föreskrift i Test. kan jämföras Λόγος Σωτηρίας c. X: καὶ ἐὰν ἔχῃς ὁμοψύχους μίαν ἢ δύο παρθένους (sc. καλὸν συνεῖναι αὐταῖς) λέγει γὰρ ὁ κύριος· ὅπου δύο ἢ τρεῖς κ. τ. λ. (TU NF XIV 2 a s. 44, 2 f.), hvilket ställe uppenbarligen har beröring med det anförda i Test. Liknande vändning förekommer ock i CpH XXIV, 10 (Funk Did. et Const. II s. 89), AK VIII 34, 10 (a. a. I s. 542) men afseende helt andra förhållanden (jfr s. 166 anm. 1 i detta arbete).

[3]) Om Test:i bönestunder (II 24 o. a.) jfr s. 163 f. i detta arbete. Om änglars närvaro i kyrkan jfr Funk Did. et Const. I s. 473 anm. 5; i diakonens litania (Test. I 35 Rahm. a. a. s. 83) säges det: Angeli inspiciunt.

[4]) Jfr s. 135 anm. 1 i detta arbete.

(a. a. s. 162) menar, att Test:i kompilator här gör en hänsyftning å någon andaktsbok med denna titel, för hvilken Lukas evangelium legat till grund. Ty endast i detta evangelium anser sig C.-M. ha återfunnit de nämnda aderton höga ingångarna till lidandet (Luk. 17: 11; 19: 1, 6, 29, 38, 45; 21: 37 med tre sådana; 22: 14, 39, 54, 66; 23: 1, 7, 11, 33, 46). Denna förklaring måste dock anses såsom en ren hypotes. Deeleman (a. a. s. 48, jfr s. 76 i detta arbete) anser, att man här har att tänka på den s. k. scala santa, trappan till Pilati palats, som Kristus skulle ha bestigit och som blifvit flyttad från Jerusalem till Rom. Denna förklaring strandar dock därpå, att denna trappa har 28 trappsteg [1]). Funk (das Test. s. 68) försöker icke lämna någon förklaring. Och redan tidigt synes meningen ha blifvit obegriplig; därför har AD XXXVIII reducerat antalet till tre, hvilka den felaktigt söker bestämma såsom döden, uppståndelsen och himmelsfärden, af hvilka de två sista ju icke kunna räknas in under lidandet. Någon säker tolkning af uttrycket i Test. torde för närvarande icke vara möjlig. De aderton fastedagarna under de tre veckorna fås därigenom att lördagen i hvarje vecka uttryckligen undantages från fasta. På lördagen må han lefva af bröd tillika med olja, honung, salt och alla slags trädfrukter. Men vin må han icke någonsin smaka, med undantag allenast af offerkalken; den må han nyttja [2]), både då han är sjuk och då han är frisk. Ty det är godt, att denna är allenast för prästerna [3]). Ytterligare föreskrifves, att efter denna fasta skall biskopen fasta under hela året (förmodligen ordinationsåret [4]) tre dagar i hvarje vecka, men den öfriga tiden (efter det första året) må han fasta efter förmåga. Ingalunda må han äta kött, icke såsom om han skulle klandras därför, utan därför att sådana starka kötträtter icke passa

---

[1]) Jfr t. ex. Baedeker: Italien in einem Bande[3] s. 250.

[2]) Möjligen: denna (regel) må han efterkomma etc. jfr Coop. Macl. a. a. s. 68 anm. 6.

[3]) I den sista meningen skulle enligt Deeleman (a. a. s. 48) vara uttalad önskvärdheten af att kalken undanhölles lekmännen. Men fråga är om öfverhufvudtaget kalken här åsyftas och om det icke snarare är sagdt angående den anförda fasteregeln. Skulle här vara fråga om kalken, får stället kompletteras med bestämmelsen om biskopens föda och dryck längre fram i samma kapitel samt jämföras med liknande bestämmelse angående presbytern I 31 (Rahm. a. a. s. 75). Här skulle då möjligen vara tal om vin, som skulle användas till eukaristien. Annorlunda uttalar sig AK VIII 44 om drickandet af vin jfr t. ex. 44, 3: τοῦτο δέ φαμεν, οὐχ ἵνα μὴ πίνωσιν, ἄλλως γὰρ ἔστιν ὑβρίσαι τὸ ὑπὸ θεοῦ γεγόμενον εἰς εὐφροσύνην, ἀλλ' ἵνα μὴ παροινῶσιν. οὐ γὰρ εἶπεν ἡ γραφὴ μὴ πίνειν οἶνον, ἀλλὰ τί φησιν; hvarpå följer citat af Jesu Syr. 34: 27 (Haggai 1: 6) samt Ordspr. b. 26: 9 (Funk Did. et Const. I s. 554).

[4]) Så enligt AD XXXVIII (Funk a. a. s. 231).

den som älskar svaghet, samt ytterligare af den orsaken, att han bör vara vaksam [1]. Enligt Rahm. (a. a. prol. pag. XLV) vittna dessa stränga föreskrifter angående biskopens bön och fasta om en renare och urkyrkan närmare stående disciplin än den som förekommer i de öfriga jämförda kyrkoordningarna. Men otvifvelaktigt har Funk rätt, när han anser, att i dem framträder en onaturlig och osund stränghet, som tydligen vittnar om senare tiders öfverdrifna askes.

Därefter föreskrifves, att offret skall frambäras blott å lördagen eller söndagen och på en fastedag, en sats som passar väl ihop med början af nästa kapitel I 23 [2]. Den följande samlingen af regler för biskopen synes därför vara ett inskjutet tillägg. På aftonen skall han förmana och undervisa om hemligheterna dem, som han pröfvat ha öron till att höra. Men om han befinnes vara sjuk till sin kropp, må han genast ha omsorg om att bota sig själf, i det att han äter fisk och beständigt tager en smula af offervinet, på det att icke därigenom att han själf dukar under, sammankomsten må inställas, utan de hellre må ha glädje, som lära ordet. Men då han lär i kyrkan, må han lära omsorgsfullt, liksom en man som vet, att han såsom ett vittnesbörd frambär läran om hans tjänst, som är fader till allting, hvilken (lära) är noggrant uppskrifven. Han må säga allt det, som han själf noggrant känner och kommer ihåg. Ty om han vet, hvad han själf talar, bör han hoppas, att äfven åhörarna skola förstå. Under allt arbete bedje han Herren, att hans ord må frambringa den helige Andes frukter hos åhörarna. Allting må han göra med ordning och insikt. Han låte katekumenerna gå, sedan han lärt dem medelst läsning och profetiska och apostoliska förmaningar genom undervisande ord, så att de må lära känna den, som de bekänna. Han läre de troende mysterierna, sedan han förut bortsändt katekumenerna, och efter den hemliga undervisningen må han offra, så att äfven dessa må offra med fruktan, sedan de lärt känna, i hvilket mysterium de deltaga.

---

[1]) Jfr helt andra bestämmelser i Can. apost. c. 51 (anförd s. 213 i detta arbete) samt särskildt c. 53: Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν ἑορτῶν οὐ μεταλαμβάνει κρεῶν καὶ οἴνου, καθαιρείσθω ὡς „κεκαυτηριασμένος τὴν συνείδησιν“ καὶ αἴτιος σκανδάλου πολλοῖς γινόμενος. (Funk Did. et Const. I s. 580). I öfverensstämmelse med Test:i föreskrifter afhålla sig dock än i dag de syriske biskoparna såväl de nestorianske som de jakobitiske fullständigt från kött under hela lifvet, jfr Rahm. a. a. s. 160 anm.

[2]) Satsen lyder: Sacrificium sabbato vel die dominica tantum offeratur et die jejunii, som tydligen hör ihop med I 23: Sabbato offerat (episcopus) tres panes in symbolum Trinitatis; die vero dominica quatuor panes in typum evangelii (Rahm. a. a. s. 35). Sannolikt bör vel i första satsen ändras till *et* att döma af I 23 (början) och AD XXXVIII 6: Und das heilige Opfer soll aufsteigen am Samstag und Sonntag etc. (Funk die apost. Konst. s. 232). Om lördagen såsom gudstjänstdag i Test. jfr Funk das Test. s. 65 f.

Otvifvelaktigt är I 22 af Test:i kompilator och tillhör således de yngre partierna af Test.; i slutet af kapitlet synes dock vara inskjutet ett stycke, som möjligen har annat ursprung men likväl här kommit till användning. De stränga fordringar å biskopens bön, fasta och undervisning, som möta i detta kapitel, böra säkerligen anses mera såsom uttryck för författarens önskningar än såsom motsvarande praxis i verkligheten.

CpH XIX, XXVIII. AK VIII 28, 46.

De redan omnämnda CpH XIX och AKVIII 28 (κανόνες ἐκκλησιαστικοί af Simon Kananéen), hvilka äro originella för dessa kyrkoordningar, sammanfatta och precisera de särskilda ämbetenas rättigheter och funktioner. Angående biskopen säges [1]): biskopen välsignar (εὐλογεῖ t. ex. vid gudstjänsten katekumener, energumener, fotizomener, penitenter o. s. v.), men han välsignas icke (af öfriga klerus eller församlingen jfr i fortsättningen); han verkställer handpåläggning (χειροθετεῖ blott i AKVIII [2]), ordinerar (χειροτονεῖ), offrar (προσφέρει); han mottager välsignelse af biskopar men aldrig af presbyterer. Biskopen afsätter hvarje kleriker, som förtjänar afsättning, med undantag af en biskop; ty ensam kan han icke det (att afsätta biskop tillkom synoden jfr t. ex. conc. Antioch. 341 c. 13—15 Hefele a. a. I s. 517 f., conc. Sardic. c. 3—5 a. a. I s. 560 f., can. apostol. c. 74 Funk a. a. I s. 586 m. fl.). Ytterligare om biskopens ställning talas i afslutningskapitlet till CpH (XXVIII) respektive AKVIII (46 [3]), också originella för dessa kyrkoordningar. Den beskrifves där på grundval af en jämförelse med den gammaltestamentliga hierarkien, hvarvid biskopen likställes med öfversteprästen. Likaså betonas episkopatets apostoliska ursprung, hvarjämte varnas för att sätta sig upp mot den af Kristus stiftade ordningen [4]). Det är alltså liknande tankar

[1]) Jfr texten anförd å s. 254 anm. 2.

[2]) Jfr Funk das Test. s. 195; uttrycket afser dem som icke bli ordinerade utan blott insatta i ett lägre kyrkligt ämbete eller stånd.

[3]) Angående hufvudsakliga innehållet jfr s. 105 anm. 1 i detta arbete.

[4]) Härom säges bl. a. . . . ἴστε γὰρ πάντως ἐπισκόπους παρ᾽ ἡμῶν (sc. ἀποστόλων) ὀνομασθέντας καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους εὐχῇ καὶ χειρῶν ἐπιθέσει, τῇ διαφορᾷ τῶν ὀνομάτων καὶ τὴν διαφορὰν τῶν πραγμάτων δεικνύοντας· . . . . εἰ μὲν γὰρ μὴ θεσμός τις ἦν καὶ τάξεων διαφορά, ἤρκει ἂν δι᾽ ἑνὸς ὀνόματος τὰ ὅλα τελεῖσθαι· ἀλλ᾽ ὑπὸ τοῦ κυρίου διδαχθέντες ἀκολουθίαν πραγμάτων, τοῖς μὲν ἐπισκόποις τὰ τῆς ἀρχιερωσύνης ἐνείμαμεν, τοῖς δὲ πρεσβυτέροις τὰ τῆς ἱερωσύνης, τοῖς δὲ διακόνοις τὰ τῆς πρὸς ἀμφοτέρους διακονίας, ἵν᾽ ᾖ καθαρῶς τὰ τῆς θρησκείας ἐπιτελούμενα. οὔτε γὰρ διακόνῳ προσφέρειν θυσίαν θεμιτὸν ἢ βαπτίζειν ἢ εὐλογίαν μικρὰν ἢ μεγάλην ποιεῖσθαι, οὔτε πρεσβύτερον χειροτονίας ἐπιτελεῖν· οὐ

om biskopsämbetet ursprung och ställning, som uttalas i de redan anförda ordinationsbönerna öfver biskopen [1]). Båda styckena vittna om en ganska framskriden utveckling af den kyrkliga hierarkien.

B. Presbytern.

Om presbyterns ordination handlar CH c. 4 (jfr äfven s. 115 i detta arbete). *Val och ordination.*

»Om en presbyter ordineras, så må det ske med honom alldeles som det har skett med biskopen; med undantag af ordet »biskop». Biskopen är i hvarje hänseende lik presbytern, bortsedt från tronen och ordinationen, emedan åt denne icke är gifven någon makt att ordinera» [2]).

γὰρ ὅσιον ἀνεστράφθαι τὴν τάξιν. „οὐ γάρ ἐστιν ὁ θεὸς ἀκαταστασίας“, ἵνα οἱ ὑποβεβηκότες τὰ τῶν κρειττόνων τυραννικῶς σφετερίζωνται, νομοθεσίαν καινὴν ἀναπλάττοντες ἐπὶ κακῷ τῷ ἑαυτῶν, ἀγνοοῦντες, ὅτι, „σκληρὸν αὐτοῖς τὸ πρὸς κέντρα λακτίζειν“. οὐ γὰρ ἡμᾶς ἢ τοὺς ἐπισκόπους πολεμοῦσιν οἱ τοιοῦτοι, ἀλλὰ τὸν τῶν πάντων ἐπίσκοπον καὶ τοῦ πατρὸς ἀρχιερέα, Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν κύριον ἡμῶν. ὑπὸ Μωσέως μὲν γὰρ τοῦ θεοφιλεστάτου ἀρχιερεῖς κατεστάθησαν καὶ ἱερεῖς καὶ λευῖται, ὑπὸ δὲ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἡμεῖς οἱ δεκατρεῖς ἀπόστολοι, ὑπὸ δὲ τῶν ἀποστόλων ἐγὼ Ἰάκωβος καὶ ἐγὼ Κλήμης καὶ σὺν ἡμῖν ἕτεροι, ἵνα μὴ πάντας πάλιν καταλέγωμεν, κοινῇ δὲ ὑπὸ πάντων ἡμῶν πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι καὶ ὑποδιάκονοι καὶ ἀναγνῶσται. . . . . . μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ ἡμεῖς (sc. ἀπόστολοι) προσενεγκόντες κατὰ τὴν διάταξιν αὐτοῦ θυσίαν καθαρὰν καὶ ἀναίμακτον, προεχειρισάμεθα ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἑπτὰ τὸν ἀριθμόν. (Funk a. a. I s. 560 f., II s. 94 f.).

[1]) Jfr s. 236 f. i detta arbete. Då CpH I. II (AKVIII 1, 2) bilda en afdelning för sig och ha en helt annan karaktär än de här jämförda skrifterna, höra de icke med till denna framställning. Följande satser rörande biskopen må dock därifrån anföras: CpH I 20 f. (AKVIII 1, 20 f.) ἀλλὰ μηδὲ ἐπίσκοπος ἐπαιρέσθω κατὰ τῶν διακόνων ἢ τῶν πρεσβυτέρων, μήτε μὴν οἱ πρεσβύτεροι κατὰ τοῦ λαοῦ· ἐξ ἀλλήλων γάρ ἐστιν ἡ σύστασις τοῦ συναθροίσματος. ὅ τε γὰρ ἐπίσκοπος καὶ οἱ πρεσβύτεροι τινῶν εἰσιν ἱερεῖς, καὶ οἱ λαϊκοὶ τινῶν εἰσιν λαϊκοι· καὶ τὸ μὲν εἶναι χριστιανὸν ἐφ' ἡμῖν, τὸ δὲ ἀπόστολον ἢ ἐπίσκοπον ἢ ἄλλο τι οὐκ ἐφ' ἡμῖν. ἀλλ' ἐπὶ τῷ διδόντι θεῷ τὰ χαρίσματα. (Funk a. a. I s. 466, II s. 75) CpH II 4, 6 (AKVIII 2, 4, 6): οὔτε γὰρ βασιλεὺς δυσσεβὴς βασιλεὺς ἔτι ὑπάρχει, ἀλλὰ τύραννος, οὔτε ἐπίσκοπος ἀγνοίᾳ ἢ κακονοίᾳ πεπιεσμένος ἔτι ἐπίσκοπός ἐστιν, ἀλλὰ ψευδώνυμος, οὐ παρὰ θεοῦ, ἀλλὰ παρὰ ἀνθρώπων προβληθεὶς κ. τ. λ. δῆλον οὖν, ὡς καὶ οἱ ψευδώνυμοι ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι οὐκ ἐκφεύξονται τὴν παρὰ θεοῦ δίκην· κ. τ. λ. (Funk a. a. I s. 468; II s. 76).

[2]) Hanebergs—Achelis text är något utförligare än Riedels (a. a. s. 203). Funk das Test. s. 242 anm. 1 föredrar här Hanebergs text såsom den mera ursprungliga och finner luckan i Riedels text (nisi t. o. m. episcopo) vara

Närmast biskopen kommer presbytern. Men endast i största korthet beskrifves i CH hans ordination och hans ställning till biskopen. För ordinationen hänvisas till bestämmelserna om biskopens ordination. På alldeles samma sätt skall presbytern ordineras, endast att ordet biskop utbytes mot presbyter i ordinationsbönen, hvilken alltså blir densamma för presbyterns ordination som för biskopens. Vidare bestämmes biskopens förhållande till presbytern så, att biskopen är lik presbytern i hvarje hänseende med undantag af tronen och ordinationen, emedan ingen rättighet att ordinera är gifven åt presbytern. Huru den lämplige utses framgår icke af texten; i analogi med biskopen skulle han väl väljas af klerus [1]) och församlingen; några särskilda kvalifikationer nämnas icke [2]), ehuru det legat nära till hands att i

uppkommen genom ett homoioteleuton, i det att det uteslutna stycket börjar efter episcopo och slutar med samma ord. Men då Funk eljes föredrager Riedels text och den för öfrigt är ojämförligt bäst betygad (äfven af parallellskrifterna HA, HS), är det tämligen godtyckligt att just här välja Haneb.—Ach.

[1]) Jfr Ap. KO 16, 17, enligt hvilka alla insätta biskopen, men biskopen insätter presbytererna. CH synes omtala äfven andra sätt att blifva presbyter, såsom c. 6 om bekännare, där det säges, att den frie mannen, som lidit straff för sin tros skull, utan ordination blifver presbyter, ty »hans bekännelse är hans ordination», samt att den frie mannen, som aflagt bekännelse men ej blifvit straffad, är värdig presbyteratet men skall ordineras af biskopen, hvaremot slafven, som lidit straff för sin tros skull, får presbytervärdigheten men icke rätt att utöfva ämbetet, jfr s. 116 i detta arbete. I c. 8 omtalas det fall, att någon beder om sin ordination (till presbyter jfr Achelis a. a. s. 163), emedan han fått hälbrägdagörelsens gåfva; han blir ordinerad, när saken är klar, och äfven det är klart, huruvida hälbrägdagörelsen, som utgår från honom, härstammar från Gud. Ach. a. a. s. 160 anser, att presbytern i detta fall tillträdde sitt ämbete antingen på grund af biskopens bestämmelse eller till följe kooptation från presbyteriet men icke genom folkets val, ty det är här tal om skriftlig begäran om ordination till presbyterat och det ligger närmare, att denna inlämnades till en korporation än till församlingen. Men att här skulle antydas en skriftlig begäran, är väl ej så säkert och äfven om en sådan förekommit, behöfde ej församlingens val därför vara uteslutet. Med säkerhet kan ingenting sägas härom.

[2]) Jfr de utförliga kvalifikationerna i Ap. KO c. 18. Hvarken ålder eller antal angifvas; enligt c. 6, att hvarje bekännare, som lidit straff, skall kunna blifva presbyter, synas hvarken antal eller ålder vara fastställda. Men möjligen dispenserade martyrskapet från alla inskränkande bestämmelser i dessa afseenden. Ach. a. a. s. 161 sluter förnämligast af bestämmelsen i c. 19 (att om inga presbyterer äro närvarande vid neofyternas nattvardsfirande, skola diakonerna bära kalkarna i deras ställe), jämförd med de

analogi med biskopskapitlet anföra pastoralbrefven t. ex. Tit. 1: 5 f. såsom norm äfven här. Den allmänna hänvisningen till bestämmelserna om biskopen kan möjligen innebära, att pastoralbrefven skola vara norm äfven beträffande kvalifikationerna till presbyterämbetet. Ordinationen sker liksom biskopens vid söndagsgudstjänsten. Om själfva ordinationshandlingen lämnas ingen upplysning, men den förrättades säkerligen af biskopen, om med eller utan medverkan af presbyterer säges ej; att döma af biskopsordinationen, skulle biskopen ensam förrätta akten; men i analogi med parallellskrifterna skulle presbyterkollegiet assistera; det senare är väl sannolikast. Såsom nämndt skall samma bön läsas öfver presbytern som öfver biskopen, blott benämningen biskop ändras till presbyter [1]). Allt som där utsäges om biskopen, skall alltså utsägas äfven om presbytern. Äfven han skall blifva del-

---

stränga bestämmelserna i c. 21 om kleri skyldighet att närvara vid gudstjänsterna, att antalet presbyterer i CH är ytterst ringa, ja, i själfva verket skulle det ej ha funnits många flera än de två, som assisterade vid dopakten. Men här liksom ofta eljes blir ett argumentum e silentio ytterst osäkert, hvartill kommer, att c. 19 i mycket har en särställning i CH. CH:s församlingsförhållanden i öfrigt tala ej för att församlingen skulle ha varit ytterst liten och obetydlig, hvilket ett antal af blott två presbyterer ju måste förutsätta. Jämför härmed antalet presbyterer i Rom år 251 nämligen 46 (jfr s. 112 anm. 1 i detta arbete), samt i en mindre församling såsom i Cirta år 303 fyra (MPL VIII p. 731, icke tre såsom Duchesne a. a. s. 346 anm. 2 felaktigt uppgifver), och i en liten församling såsom i Ap. KO c. 18 (TU II s. 233 r. 13) blott två. Eutychius uppgifver antalet presbyterer i Alexandria i äldre tider till tolf d. v. s. apostlarnas antal. Möjligen har presbyterernas antal varit detta äfven enligt Ignatius, som flerstädes jämför presbytererna med apostlarna (ad Magn. VI . . . προκαθημένου τοῦ ἐπισκόπου εἰς τόπον θεοῦ καὶ τῶν πρεσβυτέρων εἰς τόπον συνεδρίου τῶν ἀποστόλων (ed. min. s. 94); jfr ytterligare ad Trall. 3, Smyrn. 8, Philad. 5). Angående åldern stadgar conc. Neocæs. år 314 c. 11 (Hefele a. a. I s. 249): Πρεσβύτερος πρὸ τῶν τριάκοντά ἐτῶν μὴ χειροτονείσθω, ἐὰν καὶ πάνυ ᾖ ὁ ἄνθρωπος ἄξιος, ἀλλὰ ἀποτηρείσθω· ὁ γὰρ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ τριακοστῷ ἔτει ἐφωτίσθη καὶ ἤρξατο διδάσκειν. Senare och i den romerska kyrkan bestämdes åldern till 25 år (jfr PRE³XVI s. 8 och s. 52). Angående presbyterernas celibat hänvisas till framställningen s. 211 f. i detta arbete. Liksom i fråga om biskopen synes CH äfven i fråga om presbytern hvarken fordra eller förutsätta celibat; tvärtom förutsättes i CH c. 8 b jfr a. a. s. 118), att presbytern har både hustru och barn. Jfr om celibatet framställningen s. 212 f. i detta arbete.

[1]) Formuläret för ordinationsbönen öfver biskop innehåller enligt Riedels öfversättning ordet biskop tvänne gånger, dels å ett korrumperadt ställe »genom den biskop, som är Abrahams starke», dels i sammanställningen »biskopsämbetets Herre».

aktig af den kraft och den mäktige Ande, som Gud förlänat de heliga apostlarna genom Jesus Kristus; han skall såsom en herde vårda Guds församling, höja sig öfver hela församlingen genom sin vandel och sina dygder, frambära böner och offer, hafva makt att förlåta synder och att lösa demonernas alla syndiga band samt att bota de sjuka. Han är alltså i alla dessa afseenden likställd med biskopen. Enda skillnaden dem emellan är tronen och ordinationen, emedan presbytern icke fått någon makt att ordinera. Denna skillnad vidröres dock icke i böneformuläret enligt CH:s anvisning utan blott i c. 4. För dessa biskopens företrädesrättigheter i förhållande till presbytern har redogjorts i den föregående framställningen rörande biskopen (s. 250 f.). Beträffande det Hippolytiska ursprunget till CH c. 4 kan ingenting med säkerhet sägas; något bestämdt hinder för ett sådant kan dock icke uppvisas.

Jämföra vi presbyterns val och ordination enligt de öfriga kyrkoordningarna, finna vi, att de samtliga äro ytterst kortfattade i bestämmelserna härom. Endast Test. har utförliga kvalifikationsbestämmelser samt redogör för hans plikter och den dagliga gudstjänst, som ålåg honom. Närmast CH komma HA stat. 22 och HS stat. 32 (jfr öfversikten s. 82 f. i detta arbete), i det de stadga, att »när biskopen vill ordinera (HS χειροτωνεῖν transkr.) presbytern, skall han lägga sin hand (sina händer HS) uppå hans hufvud, under det att alla presbytererna (HA prästerna) röra vid honom[1]) och biskopen beder öfver honom enligt den formulering, som vi hafva sagt rörande biskopen». Dessa föreskrifva alltså liknande ordning för presbyterns tillsättning som CH, framför allt samma ordinationsbön som för biskopen. Dock beskrifva de tillvägagångssättet något närmare: biskopen lägger sin hand (resp. händer) på hans hufvud, desslikes presbytererna, och biskopen framsäger ordinationsbönen efter samma formulär, som vid ordination af biskop. Men de ingå icke på någon närmare jämförelse angående biskopens ställning i förhållande till presbytern, såsom CH gör genom att framhålla biskopens uteslutande rätt till tronen och ordinationen men likställdhet i öfrigt med presbytern. Äfven HE stat. 23 har en liknande formulering som HA och HS; dock säger den icke blott, att alla presbytererna skola röra vid ordinanden utan äfven att de skola bedja öfver honom [2]). Här

[1]) HA har »and all the priests touched him» (Horner a. a. s. 245).

[2]) »and all the presbyters shall touch him and shall pray over him» (a. a. s. 143).

synes alltså ha förekommit samfäld bön af assistenterna, hvilket påminner om den gemensamma ordinationsbönen af samtliga biskopar vid biskopens ordination. Själfva ordinationsbönen framsäges dock vid presbyterns ordination af biskopen. Till en sådan ordinationsbön meddelar HE ett formulär. Men denna ordinationsbön hör egentligen icke till HE, ty HE har säkerligen haft samma lydelse ursprungligen som HA och HS. Det framgår också af det sätt, på hvilket bönen är fogad till den föregående texten [1]. Med HE öfverensstämmer äfven VF (LXXI 20—LXXII 5 [2]), som äfven har en liknande ordinationsbön [3]. Test. är såsom förut visats (s. 83, 115) äfven här vidlyftigare än de andra kyrkoordningarna och meddelar en hel rad presbyterkapitel, ordnade efter samma schema som biskopskapitlen nämligen presbyterns egenskaper (I 29), hans ordination jämte formulär till ordinationsbön (I 30), hans plikter (I 31) och den dagliga gudstjänst, som ålåg särskildt presbytern (I 32). Angående presbyterns ordination (I 30) stadgas, att den skulle ske så, att hela samlingen af präster (universus cœtus sacerdotalis) för fram ordinanden och biskopen lägger handen på hans hufvud och framsäger ordinationsbönen, under det att presbytererna deltaga i handpåläggningen. Test. öfverensstämmer alltså härutinnan nära med H-versionerna. CpH V, VI och AKVIII 16 (båda af »den af Herren älskade») öfverensstämma sinsemellan i anvisningen för presbyterns ordination samt i ordinationsbönen. Hur presbytern valdes säger ordinationsbönen: ordinanden är genom hela klerus omröstning och beslut (ψήφῳ καὶ κρίσει τοῦ κλήρου παντός) upptagen i presby-

[1] Om öfverensstämmelsen mellan ordinationsbönen öfver presbytern och den öfver biskopen säger HA: (the bishop) prays over him according to the pattern which we have said concerning the bishop (Horner a. a. s. 245 r. 24, 25) och HS: And let him pray over him according to the form, which we said for the bishop (a. a. s. 307 r. 24, 25) samt likaledes HE: In the form, which we said before he shall pray (a. a. s. 143 r. 24, 25). Men med ett enkelt »saying» är sedan i HE ett särskildt böneformulär tillfogadt: »My God, the Father of our Lord and our Saviour Jesus Christ» etc. trots hänvisningen till det föregående biskopsformuläret.

[2] Cum autem præsbyter ordinatur, inponat manum super caput eius episcopus contingentibus etiam præsbyteris etc. (Hauler a. a. s. 108).

[3] Den är äfven lika löst tillfogad ordinationsbestämmelsen: »et dicat secundum ea, quæ prædicta sunt, sicut prædiximus super episcopum, orans et dicens: Deus et pater Domini nostri Jesu Christi» etc. (LXXI 25, 26).

teriet (πρεσβυτέριον). Församlingen har alltså ingen valrätt utan den tillkommer hela klerus, alltså förekommer här ett slags kooptation. Om själfva ordinationen föreskrifva de, att biskopen skall lägga handen på ordinanden i närvaro af presbyteriet och diakonerna samt framsäga ordinationsbönen.

Ordinationsbönen. Vi meddela här formulären till ordinationsbön öfver presbytern såsom de förekomma i HE, VF, Test. och CpH (AKVIII) med särskildt framhäfvande af den grundform, som går igen i samtliga.

HE stat. 23 (Horner a. a. s. 143 f.)

My God, the Father of our Lord and our Saviour Jesus Christ, look down upon this thy servant, and impart to him the spirit of grace and the gift of holiness, that he may be able to direct thy people with pure heart: as thou lookedst upon thy chosen people and commandedst Moses to choose presbyters whom thou filledst with the Holy Spirit, which thou grantedst to thy servant and minister Moses, so now, Lord, give to this thy servant the grace which fails not, preserving to us the spirit of thy favour, and vouchsafe to us, whilst thou fillest us with thy worship in our heart, to glorify thee, through

VF LXXI 25—LXXII 5 (Hauler a. a. s. 108 f.)

Deus et pater Domini nostri Jesu Christi, respice super servum tuum istum et inpartire spiritum gratiæ et consilii, præsbyteris ut adiuuet et gubernet plebem tuam in corde mundo, sicuti respexisti super populum electionis tuæ et præcipisti Moysi, ut elegeret præsbyteros, quos replesti de spiritu tuo, quod tu donasti famulo tuo; et nunc, domine, præsta indeficienter conseruari in nobis spiritum gratiæ tuæ et dignos effice, ut credentes tibi ministremus in simplicitate cordis laudantes te, per puerum tuum Christum Jesum, per quem tibi gloria et virtus, patri et filio cum spiritu sancto, in sancta

Test. I 30 (Rahmani a. a. s. 69 f.)

Deus pater Domini nostri Jesu Christi, qui es ineffabilis, qui es splendidus, cui non est neque initium neque finis, Domine, qui omnia disposuisti et circumscripsisti consilioque definisti ordinem iis, quæ a te creata sunt, exaudi nos et converte ad hunc famulum tuum, impertire et da ei spiritum gratiæ, consilii et magnanimitatis, spiritum presbyteratus, qui non senescit, qui non deficit, spiritum homogeneum, fideles diligentem et redarguentem ad coadjuvandum et guberandum populum tuum in opere, in metu, in corde puro, in sanctitate, in decore, in sapientia et sub actione tui Spiritus sancti et providentia tua, Domine, quemadmodum, cum respexisti super populum tuum electum, præcipisti Moysi, ut eligeret presbyteros, quos replevisti spiritu

CpH VI (AKVIII 16) (Funk Did. et Const. II s. 79 f., I s. 522)

Κύριε παντοκράτορ, ὁ βασιλεύς (θεὸς [1]) ἡμῶν, ὁ διὰ Χριστοῦ τά πάντα δημιουργήσας καὶ δι' αὐτοῦ τῶν ὅλων προνοῶν (καταλλήλως· ᾧ γὰρ δύναμις διάφορα ποιῆσαι, τούτῳ δύναμις καὶ διαφόρως προνοῆσαι· διὰ γὰρ αὐτοῦ, ὁ θεός, προνοεῖς τῶν μὲν ἀθανάτων φυλακῇ μόνῃ, τῶν δὲ θνητῶν διαδοχῇ, τῆς ψυχῆς φροντίδι νόμων, τοῦ σώματος ἀναπληρώσει τῆς ἐνδείας· αὐτὸς οὖν καὶ νῦν [1]) ἐπίβλεψον (καὶ νῦν CpH) ἐπὶ τὴν ἁγίαν σου ἐκκλησίαν καὶ αὔξησον αὐτήν, καὶ πλήθυνον τοὺς ἐν αὐτῇ προεστῶτας καὶ δὸς δύναμιν πρὸς τὸ κοπιᾶν αὐτοὺς λόγῳ καὶ ἔργῳ εἰς οἰκοδομὴν τοῦ λαοῦ σου. (αὐτὸς [1]) καὶ (νῦν [1]) ἔπιδε ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τοῦτον τὸν ψήφῳ καὶ κρίσει τοῦ κλήρου παντὸς εἰς πρεσβυτέριον ἐπιδοθέντα, καὶ ἔμπλησον αὐτὸν πνεῦμα χάριτος καὶ συμβουλίας τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ κυβερνᾶν τὸν λαόν

thy son Jesus Christ, through whom to thee (be) glory and power, to the Father and the Son and the Holy Spirit in the holy Church now etc. (= and always and for ever and ever) And all the people shall say: Amen and Amen. He is worthy of it.

ecclesia et nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

tuo, quem donasti ministris tuis: nunc quoque, Domine, concede huic spiritum tuum indeficientem, quem dederas iis, quæ a te fuerunt edocti, et omnibus qui in te vere per eos crediderunt et dignum fac illum, qui plenus tua sapientia tuisque absconditis mysteriis gubernet tuum populum in nitore cordis puri et veri, dum glorificat, benedicit, exaltat, gratias agit, elevatque doxologiam omni tempore die ac nocte nomini tuo sancto ac glorioso, laborans in hilaritate, in patientia ut sit vas tui Spiritus sancti, habens et gerens omni tempore crucem Unigeniti Filii tui Domini nostri Jesu Christi per quem tibi gloria et imperium cum Spiritu sancto per omnia in sæcula sæculorum. Populus dicat: Amen.

σου ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, ὃν τρόπον ἐπεῖδες ἐπὶ λαὸν ἐκλογῆς σου καὶ προσέταξας Μωυσεῖ αἱρετίσασθαι (αἱρήσασθαι [1]) πρεσβυτέρους οὓς (ἐν- [1]) ἔπλησας πνεύματος. (καὶ νῦν, κύριε, παράσχου, ἀνελλιπὲς τηρῶν ἐν ἡμῖν τὸ πνεῦμα τῆς χάριτός σου [1]) ὅπως, (ἐμ-[1]) πλησθεὶς ἐνεργημάτων ἰα(μα[1])τικῶν καὶ λόγων διδακτικῶν (λόγου διδακτικόυ [1]) ἐν πραότητι παιδεύῃ σου τοῦτον (τὸν λαὸν καὶ δουλεύῃ σοι [1]) εἰλικρινῶς „ἐν καθαρᾷ διανοίᾳ καὶ ψυχῇ θελούσῃ“ καὶ τὰς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ σου ἱερουργίας ἀμώμους ἐκτελῇ διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ᾽ οὗ σοὶ δόξα, (τιμὴ [1]) καὶ σέβας σὺν (καὶ τῷ [1]) ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας (τῶν αἰώνων CpH). ἀμήν.

---

[1]) AKVIII

HE:s och VF:s formulär äro i det närmaste lika. HE saknar »præsbyteris ut adiuuet» men förtydligar uttrycket »famulo tuo» genom orden »thy servant and minister' Moses». Därjämte afvika de något från hvarandra i slutet. Den inledande åkallan är liksom hela den följande bönen enkelt formulerad i både HE och VF. Egendomligt nog angifves icke direkt namnet å det ämbete, till hvilket ordinationen sker. Visserligen förekommer ordet presbyter men mera tillfälligt. Vikten lägges på att ordinanden blir delaktig af den för ämbetets utöfning nödvändiga anden, hvarför Gud bedes gifva honom nåds och råds ande. De prästerliga funktionerna angifvas märkligt nog blott i allmänhet, ingalunda med samma bestämdhet som i bönen öfver biskopen. Ordinandens verksamhet skall bestå i att »hjälpa presbytererna»

(VF) och »styra ditt folk». Här framhålles dels presbyterns kollegiala förpliktelser såsom medlem af presbyteriet, dels presbyterns ställning såsom domare och folkets ledare [1]. I jämförelsen med det utvalda folket (Israel) och Moses samt hans val af äldste (Num. 11: 17) märkes tendensen att öfverflytta gammaltestamentliga föreställningar på den nytestamentliga församlingen framför allt å dess ämbeten; dock framträder icke här offerbegreppet, ej heller tillägges presbytern någon medlareställning [2]. Senare hälften af bönen gäller ej endast ordinanden utan utsträckes till samtliga i ordinationen deltagande [3]. Gud bedes gifva dem sin nåds ande, att de må blifva värdiga tjäna Gud i tro och hjärtats enfald, »lofsjungande dig genom din Son Jesus Kristus, genom hvilken dig vare ära och makt, Fadern och Sonen jämte den helige Ande i den heliga kyrkan nu och alltid och i evigheters evighet.» Doxologien, i hvilken »Fadern och Sonen» (jämte den helige Ande) väl är ett senare tillägg, är utvidgad med uttrycket »i den heliga kyrkan». En sådan variation af doxologien är mera ovanlig men har sitt ursprung från Ef. 3: 21 [4]. I fråga om det följande amen råder olikhet mellan HE och VF, i det att HE med en

---

[1]) Redan i Polyc. ad Phil. VI framhållas presbyterernas plikter såsom domare. Jfr också LD XXVI 32—34: nam et ipsi (sc. præsbyteri) tamquam apostoli et consiliarii honorentur episcopi et corona ecclesiæ. Sunt enim consilium et curia ecclesiæ, samt XXVII 19—24: et modo episcopus de populo accipiens ibi quoscunque loci dignos esse existimauerit præsbyteros constituet et consiliarios sibi et contractatores, diaconos et subdiaconos intra domum ministrare eis (Hanler a. a. s. 39, 40).

[2]) Hos Cyprianus äro både biskopar (ep. 55, 8; 56, 3; 61, 1; 65), presbyterer (ep. 40; 43, 3) och diakoner (ep. 20, 2) sacerdotes, d. v. s. offerpräster och medlare mellan Gud och människor. De frambära Dei sacrificum et precem domini (ep. 65, 1, 4) samt äro medlare mellan Gud och människor (de cath. eccl. unit. 17). Jfr äfven LD XXV: 20 Isti (sc. episcopi) enim primi sacerdotes uestri; qui tunc erant (sacerdotes et tillägger Funk efter SD) Leuita modo sunt diacones, præsbyteri, uiduæ et orfani. Primus uero sacerdos uobis est Leuita episcopus etc.; detta återfinnes sedan utförligare i AK II 26, 3 jfr s. 149 anm. 5 samt s. 237 anm. 1 i detta arbete.

[3]) HE nämner dock först ordinanden (so now Lord give to this thy servant the grace which fails not preserving to us the spirit of thy favour etc.). VF öfvergår omedelbart att tala om »oss»: et nunc, domine, præsta indeficienter conseruari in nobis spiritum etc.

[4]) αὐτῷ ἡ δόξα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων· ἀμήν.

mera ursprunglig användning af detta ord låter församlingen svara med ett tvåfaldigt amen och utropet: han är värdig, under det VF sätter amen såsom slut på ordinationsbönen speciellt doxologien [1]). Otvifvelaktigt härstamma både HE:s och VF:s formulär från en gemensam grundform, som tydligen framträder i såväl HE som VF. De obetydliga differenserna mellan dessa båda kunna tillskrifvas öfversättarna. Detta formulär har emellertid sedan kommit till användning i Test. och återfinnes äfven i CpH och AKVIII. I förhållande till HE:s och VF:s böneformulär äro Test:i och CpH:s samt AKVIII:s längre. Test:i formulär har några flera beröringspunkter med HE och VF än CpH och AKVIII. Test. har utvidgat och bearbetat det ursprungliga enkla formuläret på liknande sätt som vid biskopsbönen. Det börjar med samma enkla inledningsepikles som HE och VF men denna blir sedan enligt Test:i smak utbildad till en utförlig doxologi beträffande Guds höghet, oändlighet och vishet. Därefter kommer det gemensamma innehållet, som dock är affattadt i en bred och frasrik form samt med utförligt omtalande af de prästerliga funktionerna [2]). Anmärkningsvärdt är också betonan-

---

[1]) Om användningen af amen se t. ex. von d. Goltz a. a. s. 160.

[2]) Särskildt anmärkningsvärdt är följande: Gud bedes gifva ordinanden bl. a. presbyteratets ande, som icke åldras, ett uttryck, som säkerligen i originalet bildat en ordlek; denna presbyteratets ande förekommer äfven i Test. I 35 (Rahm. a. a. s. 85): pro presbyteris supplicemus, ne Dominus auferat ab iis presbyteratus spiritum; äfven i CH c. 6 (Riedel a. a. s. 204) säges angående bekännare: om han också icke får presbyteratets utmärkelse (insignier), så har han dock fått presbyteratets ande. Det utmärkande för denna ande ses särskildt i kapitlet om diakonens ordination enligt H-versionerna och VF. HE stat. 24 (Horner a. a. s. 144) And he was not ordained to acquire the great Spirit of which the presbyters partake etc. (HA, HS, the Spirit of greatness, in which the presbyters share); VF LXXII (Hauler a. a. s. 109 r. 16) non accipiens communem præsbyteri spiritum eum, cuius participes præsbyteri sunt etc. Denna ande tillkommer alltså endast presbyterer, icke diakoner eller lägre ordines. I Test. förekommer dock ingen utredning härom såsom i de nämnda skrifterna. Uttrycket härstammar väl ytterst från berättelsen i Num. 11:17 om de 70 äldstes utväljande. Anden tillägges ytterligare bestämningen homogeneus, tydligen öfversättning af ὁμογενής; bestämningen »med ett rent hjärta» är tillökad med en hel mängd kompletterande uttryck. I bönen möter också den i Test. icke sällan förekommande sammanblandningen af personer: quem dederas iis, qui a te fuerunt edocti et omnibus, qui in te vere per eos crediderunt, där Jesus åtminstone å första stället afses, fastän bönen eljes är riktad till Gud. Det

det af den karismatiska begåfningen. Slutet af bönen afser ordinanden i motsats till HE och VF, som låta bönen omfatta samtliga i ordinationen deltagande. Bönen afslutas med en doxologi af den i Test. vanliga typen. Församlingen instämmer i bönen med ett amen, hvarefter den nyordinerade hälsas af prästerna och församlingen med den heliga fridskyssen.

I CpH:s och AKVIII:s formulär är hela inledningen samt den förra hälften af bönen alldeles afvikande från de öfriga kyrkoordningarnas formulär; först i senare hälften af dessa böner visar sig öfverensstämmelse med dessa. Bönen i CpH och AKVIII börjar med en åkallan af den allsmäktige Guden, hvilken säges vara den som genom Kristus skapat allt och som genom honom sörjer för allt. Sedan följer några för AKVIII egendomliga satser (καταλλήλως t. o. m. τῆς ἐνδείας·); huru Gud sörjer för allt angifves med ordet καταλλήλως (tillbörligt, lämpligt), och det följande är att anse såsom en utveckling af detta ords innebörd. De sålunda föranledda betraktelserna synas mera vara reflekterande tillägg än egentligen höra till själfva böneformuläret. Då dessa satser saknas i CpH förefalla de misstänkta. De kunna också saklöst vara borta, såsom också Funk erkänner [1], och den med προνοῶν slutande satsen omedelbart efterföljas af ἐπίβλεψον καὶ νῦν κ. τ. λ. såsom i CpH. Först här komma förbönerna, närmast för den heliga kyrkan och hennes föreståndare, sedan för ordinanden. I den senare förbönen möta samma uttryck som i de förutnämnda formulären; likaså kommer här erinran om det utvalda folket och Mose val af äldste. Sedan kommer ytterligare ett stycke, som endast finnes i AKVIII:s formulär men icke i CpH:s (καὶ νῦν, κύριε t. o. m. τῆς χάριτός σου). Funk (ibid.) medgifver, att äfven denna sats icke är obetingadt nödvändig för sammanhanget men påstår, att en lucka uppstår i viss mån, om denna sats uteslutes, ty den fordras för den följande finalsatsen. Men frånsedt Funks medgifvande angående satsens obehöflighet, kan den icke anses passa riktigt in i sammanhanget, i det att

strax efter följande plenus tua sapientia tuisque absconditis mysteriis motsvarar uttrycken i CpH (AKVIII) πλησθεὶς ἐνεργημάτων ἰατικῶν καὶ λόγου διδακτικοῦ. Slutligen beskrifves presbytern såsom habens et gerens omni tempore crucem Unigeniti etc. alltså hänsyftning å Mat. 10: 38; jfr om korsbärandet Neue kirchl. Zeitschrift Jahrg. 1899 s. 214.

[1]) das Test. s. 189.

här införes helt oväntadt första person pluralis (ἐν ἡμῖν), då öfverallt eljes ordinanden åsyftas. Satsen synes snarare vara ett tillägg i analogi med formuleringen i HE och VF [1]), hvarmed AKVIII:s kompilator velat förbättra bönen. Äfven här gifver CpH enklare mening, som otvunget sluter sig till den föregående jämförelsen . . . οὓς ἔπλησας πνεύματος, ὅπως ἐμπλησθεὶς κ. τ. λ. [2]) Det framhålles, att presbytern skall vara uppfylld af helande krafter (ἐνεργήματα ἰα(μα)τικά) och undervisande ord (λόγος διδακτικός). I det följande möter en något annorlunda text i AKVIII (παιδεύῃ σου τὸν λαὸν καὶ δουλεύῃ σοι) än i CpH (παιδεύῃ σου τοῦτον); ordet σου är i CpH:s text meningslöst och torde bero på textkorruption. Till sist framhålles, att presbytern är offerpräst (τὰς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ σου ἱερουργίας ἀμώμους (-ως CpH) ἐκτελῇ). Slutdoxologien är af den i dessa kyrkoordningar vanliga typen [3]). Märkligt nog har CpH här icke såsom vid formuläret till ordinationsbön öfver biskopen bibehållit det ursprungliga, enkla formuläret. Såsom jämförelsen mellan formulären visar, synes VF (HE) bäst återgifva det för samtliga gemensamma formuläret. Som en särskild bearbetning af detta formulär måste det i Test. anses; en annan bearbetning föreligger i CpH respektive AKVIII. Funks hypotes om AKVIII såsom ursprung till alla de öfriga är här tydligen icke användbar.

Presbyterns funktioner.

Förutom hvad vi sålunda genom föreskrifterna om presbyterns val och ordination erfara om hans ställning och verksamhet ha bestämmelserna i de särskilda canones ytterligare något att meddela därom [4]). Oaktadt den gamla satsen om presbyterns likställighet med biskopen finnes kvar åtminstone i några af dessa kyrkoordningar, är såsom redan förut visats (s. 254 f.) biskopen i själfva verket den öfverordnade och presbytern den underordnade. Visserligen synes CH c. 2 förläna presbytern t. o. m. ordinationsrätt, men denna rätt frånkännes honom ut-

---

[1]) HE: so now, o Lord, give to this thy servant the grace which fails not, preserving to us the spirit of thy favour etc.; VF et nunc domine praesta indeficienter conseruari in nobis spiritum gratiae tuae etc.

[2]) AKVIII 16 οὓς ἐνέπλησας πνεύματος; sedan kommer det inskjutna stycket, efter hvilket fortsättes med ὅπως πλησθεὶς κ. τ. λ.

[3]) Den förekommer öfverallt i CpH, i AKVIII alltifrån c. 13, 10 (förut δι' οὗ κ. τ. λ.).

[4]) Om Test:i skildring af presbytern se längre fram.

tryckligen såväl i CH c 4 som i parallellskrifterna, hvilka dels icke ha någon analog bestämmelse om en sådan rättighet dels i sammanhang med diakonens ordination (HE stat. 24 och paralleller se detta arbete s. 82 f., s. 116 samt i afdelningen om diakonen) eftertryckligt framhålla, att presbytern icke har någon rätt att ordinera[1]). Endast vid ordination till presbyterämbetet få presbytererna assistera (ej omnämndt i CH), hvarigenom sålunda kooptationen till ämbetet framställes. Såsom en särskild korporation (praesbyterium, πρεσβυτέριον) omtalas presbytererna i VF LXIX 29 samt i CpH V, VI (AK VIII 16), men bilda säkerligen en sådan äfven i de öfriga kyrkoordningarna. Trots en relativ likhet mellan biskopens och presbyterns funktioner, hvilken för så vidt den ej är en reminiscens af gammal tradition i viss mån väl beror på att prästerlig ämbetskaraktär tillades äfven presbytern, är denne dock i regel blott biskopens representant eller assistent. Vid biskopens första mässa efter ordinationen lägga presbytererna jämte biskopen händerna på offret (CH c. 3 samt H-versionerna, VF och Test, jfr s. 82 i detta arbete); de bära kalkarna med mjölk och honung vid neofyternas första kommunion (CH c. 19, 15 och paralleller jfr a. a. s. 86 f., s. 129 f.); de måste iakttaga den allra största försiktighet vid eukaristiens förvaring och utdelning (CH c. 29 a jfr a. a. s. 171); de utdela eukaristien (enligt ordinationsbönen jfr a. a. s. 26 i detta arbete samt CH c. 30 b och c. 31 jfr a. a. s. 178 f. enligt de sistnämnda icke på söndagen och blott om biskopen icke kan eller vill[2]); i regel skall presbytern vara närvarande i kyrkan för att mottaga oblationer (CH c. 32 jfr a. a. s. 181); vid agaperna intager presbytern vid biskopens frånvaro ledareställningen och skall äras såsom biskopen (CH c. 34 b samt

[1]) Jfr ytterligare s. 250 f. i detta arbete. Regeln lyder i VF LXXII så: ... super praesbyterum autem etiam praesbyteri superinponant manus propter communem et similem cleri spiritum. Praesbyter enim huius solius habet potestatem, ut accipiat; dare autem non habet potestatem. Quapropter clerum non ordinat; super praesbyteri uero ordinatione consignat episcopo ordinante (Hauler a. a. s. 109 f.).

[2]) Äfven på söndagen enligt Test. I 23 (Rahm. a. a. s. 47): Porro episcopus, si passus fuerit in somno profluvium, ne offerat; sed offerat presbyter; etc. likaså säges i I 26 (a. a. s. 25): Et pariter collaudatio proferatur ab episcopo vel a presbytero hunc in modum etc. Och i I 27 (a. a. s. 59) säges om predikan vid gudstjänsten: demum episcopus vel presbyter doceat quæ conveniunt et proficiunt.

paralleller jfr a. a. s. 192); vid dopet stå två presbyterer vid biskopens sida den ene till vänster med besvärjelseoljan, den andre till höger med krismaoljan, den förre skall smörja baptizanden efter abrenuntiationen, den andre föresäger dopfrågorna, döper honom, smörjer honom med krismaoljan, torkar och kläder på honom samt för honom in i kyrkan (CH c. 19, 8—12 samt paralleller jfr a. a. s. 129). Om presbyterernas skyldighet att infinna sig vid den eukaristiska gudstjänsten stadgas blott i CH sålunda, att presbytererna liksom diakonerna ha att infinna sig i kyrkan, så ofta biskopen firar eukaristien, klädda i hvita kläder, skönare och mera glänsande än hela församlingens (CH c. 37 jfr s. 200 f.); men dessutom måste de vid straffpåföljd, såsom redan omnämnts (a. a. s. 138 f. samt s. 254) infinna sig vid den i CH c. 21 a (samt paralleller jfr ibid.) omtalade morgongudstjänsten [1]). Utom dessa presbytern tillkommande funktioner, som mer eller mindre stå i samband med gudstjänsten och sakramentens förvaltning, antydes äfven presbyterns verksamhet för de sjukas botande och de fattigas vård (jfr de äfven å presbytern tillämpliga uttrycken härom i ordinationsbönen öfver biskopen enligt CH och paralleller samt möjligen CH c. 8 a, hvarjämte åliggandet i CH c. 5 för diakonen att tjäna biskopen och presbytererna i allting väl måste anses omfatta, att han underrättade äfven presbyterna om de sjuka och fattiga [2]). Andra funktioner såsom den i ordinationsbönerna framhäfda styrande verksamheten eller den i andra kyrkoordningar såsom t. ex. SD (TU NF X 2 s. 272 f.) framställda dömande verksamheten omtalas icke uttryckligen i dessa kyrkoordningars canones [3]). Ej heller verk-

---

[1]) Om presbyterernas psalmsång vid morgongudstjänsten säges i Test. I 26 (Rahm. a. a. s. 55): Psallentes pueruli, duo virgines, tres diaconi, tres presbyteri. Om presbyterernas läsning vid gudstjänsten jfr Test. I 27 (a. a. s. 59): presbyter autem vel diaconus legat evangelium.

[2]) Att vid föreskriften om besök hos sjuka blott biskopen nämnes visar, att presbyterns verksamhet äfven i detta fall träder i bakgrunden för biskopens (jfr Achelis a. a. s. 162).

[3]) Enligt Achelis a. a. s. 165 f. skulle i CH c. 1 afses det angående kättarna dömande presbyterkollegiet, i hvars namn biskopen talar; detta är möjligt men icke bevisligt; likaså skulle presbyterkollegiet ha hand om kyrkotukten, hvilken beröres särskildt i afdelningen CH c. 11—16; dock omtalas presbyterkollegiet icke på något ställe i dessa canones, utan blot biskopen. Jfr Hippolytus contr. Noët. c. 1 (MPG V c. 804): Ταῦτα ἀκούσαντες

samheten såsom lärare omtalas direkt i dessa canones, fastän den framhålles t. ex. i ordinationsbönen i CpH (AKVIII [1]). Indirekt skulle man möjligen kunna sluta sig till den t. ex. af framställningen i CH c. 34 b (jfr s. 92 f. och s. 192 i detta arbete [2]).

Presbyterns förhållande till diakonen.

Beträffande presbyterns förhållande till öfriga ordines och stånd i församlingen märkes först hans ställning i förhållande till diakonen. Presbytern intar en afgjordt öfverordnad ställning i förhållande till diakonen. Hufvudskillnaden dem emellan är, att den förre har presbyteratets ande (jfr s. 271 anm. 2 i detta arbete), hvilken diakonen icke har. Diakonen skall tjäna presbytererna i allting (CH c. 5, om paralleller jfr s. 116 och s. 255 i detta arbete); när presbytererna äro frånvarande, inträda de i deras ställe (CH c. 19, 15, c. 32 b, c. 35 a samt respektive paralleller); när presbytern är sjuk, skall diakonen bära mysterierna till honom, och presbytern skall kommuniera för sig själf allena (CH c 30 b jfr s. 178 i detta arbete); endast om (biskopen eller) presbytern tillåter, får diakonen utdela sakramentet CH c. 31 jfr a. a. s. 179). Fastän diakonen sålunda är underordnad äfven presbytern, står han dock biskopen mycket närmare än presbytern, i det att han framför allt är biskopens tjänare, såsom i synnerhet H-versionerna, VF och Test. framhålla.

Presbyterns förhållande till bekännarna.

Rörande presbyteratets förhållande till andra ordines och stånd i församlingen angifves blott, i hvilket förhållande bekän-

---

οἱ μακάριοι πρεσβύτεροι προσκαλεσάμενοι ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας ἐξήταζον κ. τ. λ. där presbytererna, bland hvilka äfven biskopen räknas, synas bilda en ransakande och dömande korporation.

[1]) Visserligen har Haneberg (a. a. s. 68) i CH c. 9 a om den resande presbytern uttrycket: examinetur, si eruditione quidem scholastica ornatus est, hvilket skulle kunna tolkas om de s. k. presbyteri-doctores; men äfven Achelis (a. a. s. 168) anser Hanebergs läsart vara mera en gissning än en öfversättning och finner texten vara för osäker, för att han själf skulle kunna gifva någon förklaring af stället. Riedels text (a. a. s. 205) visar, att här är fråga om en presbyter, som befinnes vara apostel, alltså närmast en kringresande missionär; stycket har emellertid en alltför singulär och uråldrig prägel för att några slutsatser skulle kunna göras om presbyterns verksamhet i detta afseende.

[2]) Om presbyter-doctor se t. ex. Harnack Mission I[2] s. 302; enligt Hippolytus (Epiph. h. 42, 2) äro presbyterer och lärare skilda personer: Καὶ ὡς τοῦτο ἤκουσαν οἱ ἐπιεικεῖς καὶ πανάγιοι τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας πρεσβύτεροι καὶ διδάσκαλοι κ. τ. λ. (MPG XLI c. 697). Samma förhållande synes äfven ha varit i Egypten i tredje århundradet jfr Euseb. h. e. VII 24, 6 anfördt s. 221 anm. 2 i detta arbete. Jfr äfven Sohm a. a. s. 47 f. och anm.

narna stå till detta ämbete (CH c. 6 och paralleller jfr s. 116, 264 anm. 1 i detta arbete). En martyr har af Gud bevärdigats med presbyterrang; han skall icke ordineras af biskopen. Hans bekännelse är hans ordination. Om han bekännt men icke lidit straff, så är han värdig presbyteratet, men blir dock af biskopen ordinerad. Är martyren en slaf, får han presbyteratets insignier (så Riedel; forma presbyteratus Achelis (sacerdotii Haneberg), d. v. s. presbytervärdigheten men icke rätt att utöfva ämbetet. H-versionerna och Test., som dock icke ha något om slafven-martyren, medgifva på dessa CH:s vilkor rätt alternativt äfven till diakonatet. CpH, AKVIII fordra ordination såväl till presbyterat som till öfriga ordines. Otvifvelaktigt vittna CH:s bestämmelser beträffande martyrers och bekännares förhållande till presbyteratet om en mycket hög ålder [1]. Men såväl CH c. 6 som paralleller vittna också om den synnerligen ärofulla ställning, som presbytererna i allmänhet intogo i församlingen, eftersom presbyteratets erhållande kunde anses såsom en belöning och utmärkelse t. o. m. för församlingens högst ansedda hjältar, martyrerna och bekännarna.

Sedan vi sålunda redogjort för de viktigaste af presbyterns funktioner och hans ställning i förhållande till biskopen samt öfriga ordines och stånd i församlingen enligt föreskrifterna i CH och dessas parallellställen, återstår en närmare undersökning af Test., som beträffande presbytern liksom om biskopen har en särskild, från öfriga kyrkoordningar i mycket afvikande framställning.

Såsom redan är nämndt, är Test. I 29 om presbyterns egenskaper, I 31 om hans plikter och I 32 om den dagliga gudstjänst, som ålåg särskildt presbytern, utan motsvarighet i de öfriga kyrkoordningarna. Dessa kapitel förete många egendomligheter. I c. I 29 (Rahm. a. a. s. 67 f.) med öfverskrift »om hurudan en presbyter bör vara» säges, att till presbyter skall ordineras den, som har vittnesbörd af hela menigheten, enligt hvad som blifvit sagdt förut (kopt. arab. tillägger förtydligande: i kapitlet om biskopens insättning). De erfordrade kvalifikationerna äro: han skall vara skicklig i läsning [2], *Test. I 29.*

---

[1]) Jfr Achelis Zeitschr. f. Kirchengesch. XV s. 30: Harnack: Gesch. der altchristl. Lit. II 2 s. 510. Funks åsikt (das Test. s. 47 o. a.) att här skulle föreligga monofysitisk praxis, finner Harnack med rätta besynnerlig.

[2]) Enligt Test. I 27 (Rahm. a. a. s. 59) skulle anagosten läsa profeterna och öfriga skrifter (= »aposteln» d. v. s. Pauli skrifter) men presbytern eller diakonen evangeliet.

ödmjuk, fattig (i anden? Rahm.; kopt. arab. en älskare af fattiga), icke älskare af penningar (ἀφιλάργυρος 1 Tim. 3: 2), ha mycket ägnat sig åt sjukas tjänst, bepröfvad, ren och oförvitlig (Tit. 1: 6), ha varit såsom en fader för de föräldralösa, tjänat de fattiga, icke ha varit trög i att besöka kyrkan (kopt. arab. om han flitigt besökt kyrkan), i allt utmärkt sig genom fromhet, varit fridsam, så att han bevärdigats uppenbarelser af Gud om det, som är nyttigt och lämpligt, och därjämte fått hälbrägdagörelsens gåfva. De flesta af dessa kvalifikationer äro desamma som för biskopen. Men särskildt märklig är fordran på karismatisk begåfning såsom förmåga att mottaga uppenbarelser och bota sjuka. I synnerhet är fordran å förmåga att mottaga uppenbarelser karaktäristisk för Test. och beröres flerstädes (I 21 Rahm. a. a. s. 29 om biskopen; I 23 a. a. s. 45 förbön för dem, som hafva denna karisma; I 31 a. a. s. 71 om biskopen och presbytern; I 40 a. a. s. 95 om änkorna; karismatiske i allmänhet omtalas äfven flerstädes I 23 a. a. s. 37, 47, I 24 a. a. s. 49, I 47 a. a. s. 109 [1]). Otvifvelaktigt föreligger här en erinran om urkristen tid; att här se ett montanistiskt kännemärke å Test. är dock icke tillräckligt motiveradt [2]). Möjligen har kompilatorn här liksom å flera andra ställen användt någon gammal källskrift med asketiskt-entusiastiskt innehåll. Man saknar likväl flera kvalifikationsbestämmelser såsom t. ex. om ålder och om äktenskap [3]). Test., som talar om huru biskopen (I 20) och diakonerna (I 33) böra förhålla sig i detta afseende, nämner icke om presbytern bör vara gift eller ogift. Det talar ej heller om barn af biskop eller presbyter (jfr CH c. 8 b) men väl af diakon (I 33). Men får man sluta af bestämmelserna för biskop och diakon, är det troligt, att författaren af Test. önskat celibat äfven för presbytererna d. v. s. för hela klerus.

Test. I 31. Synnerligen utförliga är föreskrifterna i I 31 om presbyterns lefverne och ämbetsplikter och öfverträffa i detta hänseende föreskrifterna för biskopen (I 22). Kapitlet synes vara ett verk af Test:i kompilator men med användande af gamla källor [4]). Liksom biskopen skall presbytern efter ordinationen troget hålla ut i bön; dock må han understundom hvila sig i ett privathus i ensamhet från de honom åliggande plikterna i Herrens hus, dock att ingen af de fastställda bönestunderna försummas eller förkortas. Fasta åligger honom liksom biskopen tre dagar i veckan under hela året [5]), och

---

[1]) Jfr s. 225 anm. i detta arbete.

[2]) Jfr om den montanistiska prägeln å Test. t. ex. Wordsworth a. a. s. 30.

[3]) Jfr s. 264 anm. 2 i detta arbete.

[4]) Rahmani (a. a. s. 71 anm. 1) anmärker, att den kopt. arab. öfversättningen återgifver detta kapitel fritt med många uteslutningar och modärniseringar af de gamla uttrycken. Dessa ändringar tala för att här är använd en gammal källa.

[5]) Samma uttryck som i I 22 s. 33 tribus diebus totum per annum.

angifves ändamålet med denna vara, att han må blifva fullkomnad i förståndet. Men dessutom bör han fasta efter förmåga, så att han icke ryckes med af hvilken ande som helst, utan sätter in all sin kraft i det han gör. Fastan värderas alltså utan några meritoriska föreställningar såsom en för förstånd och vilja nyttig akt. Skulle presbytern eller biskopen få uppenbarelse att tala, göre han det; hvarom icke får han likväl icke försumma eller förakta sin gärning. Det sistnämnda stadgandet är egendomligt och belyser såväl presbyterns som biskopens ställning. Här är sannolikt fråga om jordiskt arbete, genom hvilket de skola förvärfva sig uppehälle, således ett mycket ålderdomligt drag från en tid, då församlingsledarna ej uteslutande ägnade sig åt församlingstjänsten utan i det dagliga lifvets arbete skötte sina yrken till sitt uppehälle [1]. Att presbytern och biskopen ej erhöllo regelbundet underhåll eller lön visar också bestämmelsen i det följande om deras rätt att mottaga gåfvor. Uttrycken erinra om bergspredikan (Math. 6: 27). Presbytern eller biskopen skall icke ha bekymmer för mat eller kläder. Gud drager försorg därom. Om han får mat eller kläder af någon och det säges, att äfven någon annan vill gifva honom, så är det nog, om han tar emot af den förste så mycket som är tillräckligt och som behöfves men ingalunda till öfvermått. Tydligen förutsätta dessa för presbytern och biskopen gemensamma stycken helt andra förhållanden än t. ex. Test. I 22, hvars bestämmelser förutsätta, att biskopen helt och hållet ägnar sig åt församlingens tjänst och alltså underhålles af församlingen. Säkerligen har Test:i kompilator här haft framför sig en gammal källa, som han utan vidare tillämpat å sin tids förhållanden. I sammanhang med talet om presbyterns uppenbarelser säges det, att om presbytern får uppenbarelse att besöka sina församlingar (παροι-κίαι) för att där tala ordet, må han skynda dit, i annat fall skall han vara i bön till Gud [2]. Om hans förkunnelse säges vidare, att

[1]) Jfr SD (TU NF 10, 2) s. 381 f. där Achelis söker visa, att biskopenförfattaren till SD var läkare och anför exempel äfven å andra både biskopar och presbyter, som tillika varit läkare; en varit kalligraf (TU NF V 4 b s. 13); jfr för öfrigt s. 257 anm. 2 i detta arbete.

[2]) Det torde här vara fråga om filialförsamlingar förmodligen på landsbygden, hvilkas vård ålåg presbytererna. Möjligen kan stället vittna om en tid, då icke längre hvarje församling hade sin egen biskop, utan då det fanns en moderförsamling i staden med biskop, under hvilken dessutom lydde filialförsamlingar å landsbygden, som sköttes genom utsända presbyterer. Om stadsbiskoparnas kamp mot biskoparna å landsbygden (de s. k. χωρεπίσκοποι eller ἐπίσκοποι τῶν ἀγρῶν) och dessas försvinnande se t. ex. Harnack Mission I[2] s. 390 anm. 1; Gillmann: das Institut der Chorbischöfe im Orient (1903); Holmquist a. a. s. 183. Denna strid har börjat tidigast i perioden omedelbart för den konstantinska och fortsattes sedan under hela det 4:de århundradet. I början af 5:te århundradet funnos i största delen af romerska riket icke längre några biskopar på landsbygden. I stället sändes presbyterer

han skall förkunna det, som blifvit honom uppenbaradt att förkunna, samt att han alltid skall bära hans börda, som för honom blifvit korsfästad, och bedja för allt folket.

Det följande i detta kapitel är också märkligt. Där talas om presbyterns förhållande till olika slag af församlingsmedlemmar. I fråga om ståndaktighet i tron skall presbytern alltid vara oföränderlig. Hvars och ens hjärta skall utforskas, ty om där döljes något ondt, kan det göra människan främmande för Guds nåd. Det göres en skarp åtskillnad mellan församlingsmedlemmarna. Presbytern skall icke låta ogräset växa bland hvetet utan taga bort det samt skära bort dem, som hafva sått det. Mörkret skall icke fördunkla hans ljus. Han skall alltid lära alla troende, att de må fullborda sitt lopp liksom om dagen [1]), emedan ljusets barn aldrig vandra i mörkret [2]). Sedan följa föreskrifter angående den af presbytern meddelade läran, att den skall vara passande, mild och hofsam samt uppfylld af fruktan och bäfvan. Och tillägges det, likadan skall biskopens vara. De skola ej tala fåfängliga ting vid sin undervisning utan sådant, som åhörarna skola rätta sig efter. Huru stort ansvaret är för hvad han (presbytern) lär, visas däraf att han en gång på Herrens dag skall svara för hvad han lärt, så att de, som icke lyssnat till honom, blifva

från stadsförsamlingen att sköta landsförsamlingarna. Undantag bildar blott Nord-Afrika, som behöll äfven de små biskopsdömena. Men i Egypten hade aldrig funnits några biskopar å landsbygden för så vidt man vet, utan där var presbyterialförsamlingen regel allt från äldsta tider, och presbytererna skötte självständigt de särskilda församlingarna. Ännu i 4:de århundradet funnos stora byförsamlingar, som icke hade någon biskop. (Jfr F. E. Brigthman: the Sacramentary of Serapion of Thmuis, J. of Th. St. I 1900 s. 256; Harnack: Mission I² s. 393). I Test. synes presbytern ha en synnerligen självständig ställning i förhållande till biskopen. Han nämnes t. o. m. före biskopen i presbyterkapitlen (Rahm. a. a. s. 71). Presbytero vel episcopo si revelabitur etc. presbyter aut episcopus non sit sollicitus etc. a. a. s. 73. Doctrina presbyteri sit etc.; Eiusdem tenoris sit etiam doctrina episcopi. Hans ställning i förhållande till biskopen är dock icke fullt klar i dessa kapitel, eftersom flera olika källor där användts. Därför har också kopt. arab. Test. skjutit in längre fram enligt Rahm. (a. a. s. 75 anm. 2): »Sit presbytero potestas episcopi quoad omnia excepta ordinatione et consecratione locorum sanctorum et altaris, et hac de causa debet presbyter exercere opera virtutis, quæ exercere debet et episcopus». Jfr s. 254 anm. 1 i detta arbete. Uppenbarligen är detta ett yngre tillägg. Presbytern underordnas likväl biskopen i detta kapitel genom orden: in omnibus tamen episcopo sine cura reservet iudicium (a. a. s. 73), men efter allt att döma äro de ett senare tillägg i detta kapitel. Men eljes likställes han med biskopen. Möjligen kan man i denna presbyterns självständiga ställning gentemot biskopen enligt Test. se ett speciellt egyptiskt drag.

[1]) Rom. br. 13: 13.

[2]) Jfr Joh. 8: 12.

öfverbevisade och utan ursäkt. Så må han lära, att han icke må förgås. För dem som höra, skall han bedja, att Gud måtte gifva dem förstånds, kunskaps och sannings ande. Men tillika varnas han att fåvitskt kasta pärlor för svin utan utforska, hvilka som äro värdiga, nämligen sådana som hafva hört och handlat (därefter), så att han icke själf, om ordet i dem icke åstadkommer någon frukt utan går under, måste stå till svars för ordets förkastande. Han skall icke gifva det heliga åt hundarna [1].

Dessa förmaningar till presbytern synas förutsätta helt andra församlingsförhållanden än de, som eljes förutsättas i Test. Åtskillnaden mellan församlingsmedlemmarna är icke mellan katekumener och fideles såsom t. ex. vid biskopens undervisning (I 22 a. a. s. 35, I 27, 28 a. a. s. 59) eller gudstjänsten (I 35 a. a. s. 83) utan mellan äkta och oäkta medlemmar af församlingen. Somliga af församlingsmedlemmarna äro den goda säden, andra äro ogräs, som skall kastas bort, andra åter äro t. o. m. sådana, som hafva sått ogräs och som därför skola med skarpa medel aflägsnas, skäras bort från församlingen. Om dessa ogudaktiga församlingsmedlemmar gäller därför liknelsen om pärlorna och det heliga, som icke må kastas för svinen eller hundarna. De äro sådana, hos hvilka ordet icke bär någon frukt. De troende däremot kallas ljusets barn, de äro värdiga att mottaga presbyterns lära, de icke blott höra ordet utan handla också efter det. Denna åtskillnad har Test:i kompilator särskildt användt i öfvergångskapitlet mellan den apokalyptiska delen och den egentliga kyrkoordningen (I 18 a. a. s. 21), ett kapitel, som väl är kompilatorns eget verk. Hvilken källa Test:i kompilator här användt, kan ej afgöras, men denna indelning och karaktärisering af de äkta och oäkta församlingsmedlemmarna går igen flerstädes i Test. särskildt i den apokalyptiska delen [2]. Kanske någon gammal kyrkoordning, som stått under inflytande af tankevärlden i Test:i apokalyps, här varit en af Test:i källor och inspirerat författaren-bearbetaren.

I det följande är icke denna källa följd. Man måste nämligen såsom senare och mera tillhörande Test:i egen tid anse såväl den inskjutna anmärkningen, där biskopens suprematі göres gällande [3], som ock de detaljerade skildringarna af de goda samt onda tecknen och verken. Tvådelningen af församlingsmedlemmarna fortsättes men den etiska karaktäriseringen blir annorlunda. Presbytern skall akta på deras tecken, som höra ordet och bära goda frukter. Han skall akta sig för att vid lärandet försumma eller förakta dem, som göra goda verk. Och såsom tecken på sådana skola vid ett andligt

---

[1]) Math. 7: 6 jfr Λόγος Σωτηρίας TU NF XIV 2 a s. 43, 10 f.

[2]) Test. I 1 (Rahm. a. a. s. 5) filii lucis; I 3 (a. a. s. 7) filii lucis vasa sancta etc.; I 8 (a. a. s. 2) utförlig karaktärisering af båda grupperna; I 12 (a. a. s. 17) electis, samt I 13 (ibid.) om de trogna; jfr äfven I 23 (a. a. s. 41) illuminator perfectorum, Filius Dei vivi.

[3]) In omnibus tamen episcopo sine cura reservet iudicium.

bedömande iakttagas: suckar, gråt, allvarliga samtal [1]), tystnad, sorg, tålamod och ett ovårdadt hufvud, alltså äfven i det yttre tecken till ett botfärdigt, asketiskt lif. Såsom bästa asketiska öfningar angifvas gråt och suckan. Såsom verk, som dessa göra, angifvas: vakor, afhållsamhet, fasta, stillhet, ständig bön, meditation, tro, ödmjukhet, människokärlek, arbete, öfveransträngning, undergifvenhet, godhet, ärbarhet och hvarje ljusets verk. I motsats härtill uppräknas såsom tecken på dem, som icke åstadkomma lifvets frukt: tröghet, nöjeslystnad, ögonkast åt alla håll, olydnad, knotande [2]), rastlös oro, en lättja, som ej vill befatta sig med något, kringirrande. Och deras verk äro: glupskhet, omåttlighet, vrede, otro, fåfängligt och olämpligt skratt, oordning, vårdslöshet, villfarelse, förvirring, oblyghet, vinningslystnad, penningebegär, afund, strid, dryckenskap, högfärd, pratsamhet, äresjuka och allt slags mörker. Presbytern skall nu särskilja människorna på de olika frukterna men tala blott till dem, som äro värdiga. Ja, han varnas för att spilla någon tid på dem, som icke mottaga ordet, ty de som så, utan att det blir frukt, skola skörda olycka.

Därmed slutar denna afdelning med det stränga särskiljandet mellan de äkta och oäkta församlingsmedlemmarna. De återstående föreskrifterna, som utgöras af nya pastorala regler för presbyterns sjukbesök och själavård samt för hans egen person, ha en helt annan karaktär, som tyder på att här möter en annan af Test. använd källa [3]). Presbytern, säges det, skall tillika med diakonen besöka och vårda de sjuka särskildt de troende i deras hem. Han skall uppmana till att de sjuka få hjälp af kyrkan, så att de, som bevisat barmhärtighet, må inträda i deras Herres glädje [4]). Katekumenerna skall han befästa i lärans ord genom profetiska och evangeliska föredrag [5]). För egen del skall han icke försumma sina böner, ty han är en bild af ärkeänglarna [6]); han skall därvid komma ihåg, att Gud icke skonade ens de änglar, som syndade [7]). För-

---

[1]) Så Cooper-Maclean a. a. s. 94. Rahm. öfversätter: clamoribus studiosis.

[2]) Så Cooper-Maclean a. a. s. 94. Rahm. inquietudo.

[3]) Det antydes äfven af Lagardes text (efter handskr. Sangerm. Lagarde: Reliquiæ etc. s. 84) som återgifver detta stycke under den särskilda rubriken: περὶ τοῦ ἐπισκέψασθαι πρεσβύτερον τοὺς ἀρρώστους καὶ μάλιστα τοὺς πιστούς. Innehållet är detsamma.

[4]) Math. 25: 21. Enligt Rahm. a. a. s. 75 anm. 2 tillägger kopt. arab. öfversättaren: sit presbytero etc. anfördt s. 254 anm. 1 i detta arbete.

[5]) Lagardes text (ibid.) meddelar äfven detta under den särskilda rubriken: Πάλιν, πῶς ἀναστρέφεσθαι δεῖ πρεσβύτερον καὶ πῶς διδάσκειν καὶ ἵνα μὴ καταφρονῇ τῶν προσευχῶν αὐτοῦ.

[6]) Här är åter en af de i Test. så ofta förekommande typerna. Jämförelse med änglar förekommer i Test. I 17 (a. a. s. 21): Amen, dico vobis, is, qui . . . similis erit angelis etc.

[7]) 2 Petri 2: 4.

maningen till fasta[1]) återupprepas med liknande tillägg som vid biskopskapitlet (I 22 s. 33), att han får dricka af vinet i nattvardskalken[2]), dock ej mer än hvad som är gagneligt, så att hvad som skulle vara till hälsa blir till skada. Vid sjukdom skall han äta grönsaker och fisk samt ägna sig åt sin gärning. De sista satserna äro senare tillägg. I den första säges det, att prästerna (οἱ ἱερεῖς Lag.) i helgelsens verk skola vara förebilder för de troende. Den andra, som icke finnes hos Lag., uppställer en allmän regel för presbyterns liturgiska handlande, nämligen att han skall lofva och tacka på samma sätt som biskopen. Denna sats om presbyterns likställighet med biskopen ifråga om gudstjänstliga funktioner bildar öfvergång till det följande kapitlet I 32, innehållande den liturgiska ordningen för den af presbytererna förrättade morgongudstjänsten.

De i föregående afdelning om biskopen omnämnda CpH XIX och AKVIII 28, hvilka äro utan motsvarighet i de öfriga kyrkoordningarna, innehålla sammanfattande föreskrifter äfven om presbyterns rättigheter och funktioner. Visserligen framträder äfven där biskopen såsom den öfverordnade men redan den likartade formuleringen med satserna om biskopen angifver tydligt den relativa likheten mellan biskopens och presbyterns funktioner[3]). Äfven om presbytern liksom om biskopen säges, att han välsignar (εὐλογεῖ jfr detta arbete s. 262) men välsignas icke (jfr ibid.); han mottager välsignelse af biskopen och medpresbytern (συμπρεσβύτερος), likaså gifver han välsignelse åt medpresbytern (vid ordinationen); han förrättar handpåläggning (χειροθετεῖ jfr a. a. s. 262 och anm. 2) men han ordinerar icke (οὐ χειροτονεῖ); han afsätter icke (οὐ καθαιρεῖ) men afskiljer (ἀφορίζει[4]) de underordnade, om de förtjäna detta straff, en bestämmelse, som alltså tillägger honom en viss dömande myndighet. I den redan anförda jämförelsen i CpH:s och AKVIII:s slutkapitel sammanställas presbytererna med de gammaltestamentliga prästerna[5]). Den ställning presbytern enligt dessa ställen har, vittnar om en tid, då kyrkans hierarkiska organisation är vid sin fullbordan.

CpH XIX, XXVIII.
AKVIII 28, 46.

---

[1]) Saknas enligt Rahm. i kopt. arab. Test.

[2]) Förmodligen vanligt vin, som användes till eukaristien; jfr s. 260 anm. 3 i detta arbete.

[3]) Texten se s. 254 anm. 2 i detta arbete.

[4]) Jfr bruket af detta och föregående uttryck t. ex. i can. apostol. c. 5 och de flesta följande (Funk Did. et Const. I s. 564 f.).

[5]) Jfr texten s. 262 anm. 4 i detta arbete. I CpH I, II (AKVIII 1, 2) omnämnes presbytererna i samband med hvad där säges om biskoparna jfr citaten a. a. s. 263 anm. 1.

C. Diakonen.

Diakonens ställning i förhållande till biskopen och presbytererna.

CH c. 5 handlar om diakonernas ordination. Den börjar (jfr s. 116 i detta arbete) med en utredning angående diakonämbetet, nämligen om diakonens förhållande till biskop och presbyterer och om hans plikter. Denna del af canon lyder sålunda:

Om en diakon ordineras, så må det ske efter samma canones, och man skall säga efterföljande bön för honom. Han insättes dock icke i presbyterämbetet utan i diakonämbetet såsom en Guds tjänare. Därför tjäne han biskopen och presbytererna i alla saker, icke allenast vid tiden för sakramentet. Ja, han tjäne äfven församlingens sjuka, som icke hafva några anhöriga, och underrätte biskopen, på det att han må bedja öfver dem och gifva dem, hvad de behöfva; eller också människor, som fråga om råd och äro i betryck; slutligen skola också de betjänas, som äro hänvisade till biskoparnas barmhärtighet, så att det är möjligt för de sistnämnda att gifva åt änkor och föräldralösa och fattiga. Så uppfyllde han hvarje tjänsteåliggande; då är han förvisso den diakon, om hvilken Kristus sade: »den mig tjänar, honom skall min Fader ära» [1]). (Enligt Riedel a. a. s. 203).

Diakonen skall alltså utväljas och ordineras efter samma regler (canones) som biskopen och presbytern. Dessa regler äro väl i hufvudsak pastoralbrefvens föreskrifter, till hvilka hänvisas i c. 2 [2]). Men ett särskildt böneformulär skall användas vid diakonens ordination. Och detta motiveras därmed, att han insättes ju icke i presbyterämbetet utan i diakonämbetet såsom en Guds tjänare. Han skall tjäna biskopen och presbytererna i allting icke blott vid den eukaristiska gudstjänsten. Därjämte skall han tjäna församlingens sjuka, som icke hafva några anhöriga, och underrätta biskopen, på det han må bedja öfver dem och gifva dem,

---

[1]) Joh. 12: 26.

[2]) ... »wie über ihm im Apostel geschrieben steht» (Riedel a. a. s. 201). Några särskilda kvalifikationsbestämmelser meddelas icke; hvarken ålder eller antal angifves, ej heller nämnes något om celibat. Såsom minimiålder sattes af påfven Siricius (år 385) trettio år (PRE[3]IV s. 602); mötet i Hippo 393 bestämde tjugufem år (Hefele a. a. II s. 56), som sedan blef vanlig ålder enligt den i Num. 8: 24 fordrade åldern för leviterna; om antalet jfr undersökningen längre fram af Test. I 34; om celibat jfr framställningen s. 212 f. i detta arbete.

hvad de behöfva [1]); desslikes människor, som fråga om råd och äro i betryck, samt slutligen sådana, som äro hänvisade till biskopens [2]) barmhärtighet, att det må vara möjligt för den senare att kunna gifva åt änkor, faderlösa och fattiga. Så fullgöre han sin tjänst; då är han den sanne diakonen, om hvilken orden i Joh. 12: 26 kunna anföras.

Här talas till en början om diakonens förhållande till biskop och presbyterer och därvid framhålles särskildt hans underordning under dessa. Detta eftertryckliga framhållande i CH (såväl som H-versionerna och VF) af diakonens subordinering under de nämnda klerici, särskildt subordningen under presbyterna, eftersom diakonens underordning under biskopen ju var självklar, vittnar möjligen om en tid, då man fruktade för att rangordningen mellan presbyterer och diakoner skulle rubbas till förmån för de senare. Denna tendens att hålla diakonerna nere förmärkes allmänt i 4:de århundradet [3]). Så vidt den förefinnes i de nämnda kyrkoordningarna, ha de härutinnan icke samma ålderdomliga prägel som i en del af bestämmelserna

[1]) Jfr den utförligare instruktionen härom i CH c. 24 a (se detta arbete s. 148 f.).

[2]) Texten har pluralis, men det torde bero på en afskrifvares eller öfversättares misstag, då ordet biskop eljes förekommer trenne gånger men blott i singularis i denna canon (jfr däremot uttrycket i c. 2 om de från annan ort anlända biskoparna: en af biskoparna och presbytererna).

[3]) Jfr t. ex. conc. Nicæn. c. 18 (Hefele a. a. I² s. 423) Ἦλθεν εἰς τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην σύνοδον, ὅτι ἔν τισι τόποις καὶ πόλεσι τοῖς πρεσβυτέροις τὴν εὐχαριστίαν οἱ διάκονοι διδόασιν, ὅπερ οὔτε ὁ κανὼν οὔτε ἡ συνήθεια παρέδωκε, τοὺς ἐξουσίαν μὴ ἔχοντας προσφέρειν τοῖς προσφέρουσι διδόναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. κα᾽κεῖνο δὲ ἐγνωρίσθη, ὅτι ἤδη τινὲς τῶν διακόνων καὶ πρὸ τῶν ἐπισκόπων τῆς εὐχαριστίας ἅπτονται. ταῦτα μὲν οὖν ἅπαντα περιῃρήσθω· καὶ ἐμμενέτωσαν οἱ διάκονοι τοῖς ἰδίοις μέτροις, εἰδότες ὅτι τοῦ μὲν ἐπισκόπου ὑπηρέται εἰσὶ, τῶν δὲ πρεσβυτέρων ἐλάττους τυγχάνουσι· λαμβανέτωσαν δὲ κατὰ τὴν τάξιν τὴν εὐχαριστίαν μετὰ τοὺς πρεσβυτέρους, ἢ τοῦ ἐπισκόπου διδόντος αὐτοῖς ἢ τοῦ πρεσβυτέρου. ἀλλὰ μηδὲ καθῆσθαι ἐν μέσῳ τῶν πρεσβυτέρων ἐξέστω τοῖς διακόνοις· παρὰ κανόνα γὰρ καὶ παρὰ τάξιν ἐστὶ τὸ γινόμενον. εἰ δὲ τις μὴ θέλοι πειθαρχεῖν καὶ μετὰ τούτους τοὺς ὅρους, πεπαύσθω τῆς διακονίας. Liknande tendens ha äfven conc. Arel. c. 15 Hefele a. a. I² s. 213): De diaconibus, quos cognovimus multis locis offerre, placuit minime fieri debere; vidare c. 18 (a. a. s. 214): De diaconibus urbicis, ut non sibi tantum præsumant, sed honorem presbyteris reservent, ut sine conscientia ipsorum nihil tale faciant. Jfr vidare Hatch—Harnack: die Gesellschaftsverfassung der christlichen Kirchen im Altertum (Giessen 1883) s. 249, 250.

om biskopen och presbytern. Endast Test. låter diakonen åtnjuta större anseende; i Test:i diakonkapitel möta därför flera ålderdomliga drag än i de öfriga kyrkoordningarnas. I CH är diakonens underordning under presbytern fullständigt genomförd. Visserligen påpekar Achelis (a. a. s. 171 f.), att i CH subordineras diakonen å alla de områden, där presbyterer och diakoner sammanträffa, alltså vid gudstjänsten och sjukvården, och att endast därigenom en rangordning åstadkommes mellan presbyterer och diakoner. Presbyterer och diakoner hafva dock helt skilda verksamhetsområden, hvarför de i själfva verket äro inkommensurabla storheter, som blott i biskopens ställning såsom medelpunkt för hvarje kyrkligt ämbete ha något gemensamt. Den ifrågavarande subordinationen träffar därför ej diakonatets väsentliga funktioner, som ju ej ligga å dessa områden; ja, Achelis söker visa, att rangordningen ej är fullt genomförd, utan det gifves ställen, enligt hvilka diakonen nästan synes stå öfver presbytern. Sådana äro c. 37 [1]: »quotiescumque episcopus mysteriis frui vult, congregentur diaconi et presbyteri apud eum», där ordningsföljden, som enligt Achelis betygas äfven af eg. KO (HS) c. 60 [2], talar för en omvänd rangordning. Men fråga är, om så stor vikt får tilläggas detta enstaka ställe, då rangordningen eljes är så tydligt uttalad; ordningsföljden kan också innebära, att diakonerna, som framför allt äro biskopens tjänare, skola först och främst infinna sig, då biskopen vill anordna en eukaristi. Det andra af Achelis anförda stället är c. 20 [3]: »deinde presbytero, qui super aquam stat, tradit presbyterque, diaconi munere fungens, prehensa manu ejus dextra vertit faciem ejus ad orientem». Här synes presbytern vara till och med ställföreträdare åt diakonen. Och då såsom Achelis menar, en högre rang icke kan representera en lägre, måste detta uttryck innebära, att en strängt genomförd rangordning mellan presbyterer och diakoner icke föreligger i CH. Men den inskjutna satsen »diaconi munere fungens» verkar så egendomlig, att man har skäl misstänka dess ursprunglighet. Jämföra vi den bättre

---

[1]) Ach. a. a. s. 118 jfr detta arbete s. 200, Riedel a. a. s. 224.

[2]) Ach. a. a. s. 123. Detta af Achelis som parallell anförda stycke i eg. KO (HS) kan dock knappast anses såsom sådan utan det är snarare parallell till CH c. 21 a jfr detta arbete s. 138 f. Om ordningsföljden mellan presbyterer och diakoner jfr a. a. s. 139 anm. 5. Ofvanstående förklaring gäller dock äfven dessa ställen.

[3]) Ach. a. a. s. 96.

Riedelska texten, finna vi där en helt annan lydelse af ifrågavarande ställe[1]: »dann wird er von einem Diakonen dem Presbyter, welcher am Wasser steht, übergeben. Ein Presbyter ergreift die rechte Hand und er wendet sein Gesicht im Wasser nach Osten». Där är diakonen tjänaren, som blott leder baptizanden från den ene presbytern till den andre. I den Acheliska texten synes vara någon sammandragning af ceremonien, så att diakonen icke längre har den obetydliga funktionen att leda baptizanden, utan den ene presbytern öfverlämnar honom direkt till den andre. Men såsom reminiscens af det ursprungliga förfaringssättet kvarstår uttrycket »diaconi munere fungens», hvilket således knappast kan tolkas som erinran om en äldre rangordning eller likställdhet mellan presbyterer och diakoner.

Det tredje af Achelis anförda stället är c. 30 b[2]) fin.: »si presbyter infirmus est, diaconus offerat ei mysteria, et presbyter solus accipiat illa». Stället intar enligt Achelis en mellanställning mellan Justini föreskrift[3]), att diakonerna skola bringa nattvarden till dem, som icke äro tillstädes, och Syn. Nic. c. 18 (anförd å s. 285 anm. 3 i detta arbete), där förbud utfärdas för diakonerna att gifva presbytererna eukaristien. Enligt Achelis skulle diakonerna i CH såsom öfverbringare af sakramentet få en högre ställning än mottagarna; därföre ville presbytererna såsom de högre i rang fråntaga diakonerna denna rättighet och mot detta deras bemödande skulle den bestämda föreskriften c. 30 b vara riktad. CH:s författare är i detta hänseende konservativ, och trots sin förkärlek för presbytererernas superioritet öfver diakonerna vill han dock ej göra någon ändring i det häfdvunna. Tvifvelsutan visar CH härutinnan ett ålderdomligt drag. Men det sammanhang, i hvilket det anförda stället står, talar äfven för att saken kan ses från en annan synpunkt. Närmast förut säges, att biskopen, om det är möjligt, skall på söndagen, när den heliga tjänsten förrättas, låta hela församlingen kommuniera af sin hand. Det är således egentligen biskopen, som skall utdela sakramentet. Och inför den sjuke presbytern, som icke kan mottaga det af biskopens hand, uppträder därför diakonen såsom biskopens ställföreträdare i full öfverensstämmelse med sin ställning

[1]) Riedel a. a. s. 211.
[2]) Ach. a. a. s. 122, Riedel a. a. s. 220 jfr detta arbete s. 178 f.
[3]) Apol. I, 65 o. 67.

i öfrigt enligt CH. Att anse satsen riktad mot några presbyterers superioritetssträfvanden, torde vara att lägga in för mycket i den. Diakonens underordning under presbytern framgår dock tydligt af den följande c. 31, enligt hvilken han får utdela sakramentet åt den allmänna församlingen blott efter tillåtelse af biskopen. Man måste därför säga, att diakonen öfverallt i CH verkligen intar en underordnad ställning såsom tjänare, men kallas dock Guds tjänare, samt kan vara biskopens ställföreträdare och har således ännu ej nedsjunkit till att vara blott en biskoplig handtlangare, hvartill man i 4:de och 5:te århundradena ville göra honom.

H-versionerna (HE stat. 24, HA stat. 23, HS stat. 33) och VF (LXXII 6—35) öfverensstämma alla därutinnan, att de liksom CH först meddela en utredning af diakonens ställning till det öfriga klerus. Diakonen skall väljas enligt föregående bestämmelser, en hänvisning, som väl afser, att de allmänna kvalifikationerna för beklädande af kyrkligt ämbete skola tilllämpas å diakonerna. Möjligen kan här också åsyftas någon del af den föregående s. k. apost. KO [1]), som äfven är upptagen i samtliga H-versioner och VF. Biskopen ensam skall förrätta handpåläggning å den sålunda valde. Detta motiveras på liknande sätt som i CH, att diakonen icke ordineras till prästämbetet (sacerdotium VF) utan till biskopens tjänst (ministerium VF) för att utföra, hvad han befaller. Han skall icke vara bisittare bland klerus [2]) utan ha omsorg för de fattiga och gifva biskopen underrättelser [3]). Grundskillnaden mellan diakonen

[1]) T. ex. Matteus utsago om diakonerna HE stat. 16 (Horner a. a. s. 135), HA stat. 15 (a. a. s. 241) HS stat. 20 (a. a. s. 303); VF LXV 14 (Hauler a. a. s. 95).

[2]) non est enim particeps consilii in in clero VF (σύμβουλος Lag.); fellow-councillor (synboulos transskr.) HS; jfr stadgandet i Test. I 34: sit quoque consiliarius totius cleri; för uttryckets förklaring jfr LD XXVI 30—35 (Hauler a. a. s. 39): Sicut ergo unicuique præsbyterarum datur, duplum dabitur singulis diaconibus in sacerdotio Chr(ist)i; ... Si quis autem et praesbyteros uoluerit honorare, duplum sicuti diaconibus dabit illis; nam et ipsi tamquam apostoli et consiliarii honorentur episcopi et corona ecclesiæ. Sunt enim consilium et curia ecclesiæ. (SD c. IX TU NF X 2 s. 46 r. 14 ff.; AK II 28.)

[3]) HE (Horner a. a. s. 144) formulerar något annorlunda: And he was not ordained to be the teacher (så HA) of all those whe are in Orders, but to be one who will think of wat is proper (to be done) and will inform the bishop. And he was not ordained to acquire the great Spirit of which the presbyters partake, but etc.

och presbytererna är, att den förre icke blir delaktig af presbyteratets ande [1]), af hvilken de senare få del. Uttrycket presbyteratets ande förekommer ingenstädes i presbyterkapitlen (utom i Test., nämligen i ordinationsbönen Rahmani a. a. s. 69 »spiritum presbyteratus» samt i böneformuläret a. a. s. 85, om ytterligare förekomst jfr s. 271 anm. 2 i detta arbete), dock betonas nödvändigheten af andemeddelelse i ordinationsbönerna (jfr formulären s. 268 f. i detta arbete). Det är alltså en särskild ande, af hvilken presbytererna blifva delaktige. Diakonen skall i stället blifva värdig biskopens förtroende, så att han kan mottaga det, som under biskopens ämbetsmyndighet anförtros honom [2]). Därför ordinerar biskopen ensam diakonen, men vid presbyterordinationen lägga (superinponant) presbytererna sina händer på ordinanden. Därigenom ådagalägges samtliga medverkandes delaktighet i den för klerus gemensamma och lika anden [3]). Presbytern mottager vis-

[1]) .... communem presbyteri spiritum eum, cuius participes presbyteri sunt (Hauler a. a. s. 109 r. 16 f.) HA (HS) the spirit of greatness, in which the presbyters share; liknande HE (anm. 3 föregående sida).

[2]) Här differera versionerna något: VF har: id quod sub potestate episcopi est creditum, till hvilket Hauler anmärker (s. 109 anm.): nihil excid. vid. etsi Ach. ex. Lag: »sondern dass er würdig werde, dass der Bischof ihm vertraue das, was sich ziemt» et ex. Lud.: »sondern er hat sorgsam seine Pflicht zu erfüllen, damit der Bischof ihm trauen könne, und ihn aufmerksam zu machen auf das, was noththut». Man får häraf det intrycket, att öfversättaren mera omskrifvit än troget öfversatt de ursprungliga uttrycken. Detta gäller äfven om HE (Horner a. a. s. 144 f.): but to occupy himself with that which is proper, that the bishop may trust him, and that he may acquaint the bishop with that which is fitting (for him to know); liknande HA, HS.

[3]) VF a. a. s. 110 propter communem et similem cleri spiritum. HS (Horner a. a. s. 308): But (as for) the presbyter, the bishop sharing with him (in the gift) they (the presbyters) lay hand upon him, because the same spirit comes upon him (the presbyter) (as on them). Et. KO enl. Ludolf afbrytes här; Funks komplettering i Hist. Jahrb. 1895 (das Test. s. 30 anm.) är numera ersatt af HE, som här lyder: The bishop is he alone who shall lay his hand upon him; whereas for the presbyters indeed (här slutar Ludolfs text) the bishop and all the presbyters take part with him and they shall lay their hands upon him, for it is one (and the same) Spirit which descends upon him (and them). Fortsättningen om rätten att ordinera lyder: And the presbyter alone shall not do it; nor have the ordained clergy power to ordain: and because of this the reader also and the subdeacon shall not be ordained by the presbyter alone, but the bishop alone shall ordain and lay his hand

serligen denne ande men kan icke gifva den; därför kan han icke ordinera någon af klerus, men vid presbyterordinationen beseglar (VF consignat Lag. σφραγίζειν) han den och biskopen ordinerar [1]). Vi finna således här en ordinationsteori, tydligast uttalad i VF och HE, som gifver vid handen, att den hierarkiska ordningen är genomförd i dessa kyrkoordningar med biskopen såsom den högste ledaren och presbytererna såsom ett rådskollegium vid hans sida, samtliga delaktiga af en särskild karaktär nämligen presbyteratets ande. Till det egentliga prästerskapet räknas icke diakonerna, utan de äro tjänare särskildt åt biskopen. Biskopen allena har makt att ordinera såväl till presbyterat som till diakonat. Men vid presbyterordinationen skola presbytererna genom handpåläggning deltaga till tecken att den ordinerade upptages i deras krets.

Såsom redan är nämndt synes diakonen ha en mera betydande ställning i Test. än i öfriga kyrkoordningar. Liksom i de förutnämnda kyrkoordningarna lägger biskopen allena handen på ordinanden (I 38). Och motiveringen därtill är, att han ordineras icke till prästämbetet (sacerdotium) utan till befattningen såsom tjänare (ministerium famulatus) åt biskopen i kyrkan [2]). Helt kort angifves sålunda skillnaden mellan presbyterer och diakoner. Men någon utförlig utredning eller betoning af diakonens tjänareställning såsom de öfriga kyrkoordningarna har icke Test. hvarken här eller annorstädes. Därtill förelåg intet skäl, eftersom diakonatets förhållande till öfriga klerus där vunnit fast form. Det stämde för öfrigt icke med den mera betydande ställning Test. eljes gifver diakonen.

CpH och AKVIII ha i ordinationskapitlen icke någon inledning med utredning af diakonens förhållande till biskopen och presbytererna. De säga blott (CpH VII, AKVIII 17 båda af

---

upon him. HE nämner här alltså äfven anagnosten och hypodiakonen såsom sådana, som biskopen allena skall ordinera. HS (Horner a. a. s. 308): For the presbyter receives only. He has no authority (exousia) to give orders (klēros). For this cause he is not to ordain (kathista) the clergy (klērikos). He only seals (sphragize) the presbyter, while the bishop is to ordain (kathista) him. HA liknar HS men saknar den första satsen i sista meningen.

[1]) Jfr citatet s. 274 anm. 1 i detta arbete.

[2]) ... non enim ad sacerdotium ordinatur sed ad ministerium famulatus episcopi et ecclesiæ (Rahmani a. a. s. 93).

Filippus), att biskopen skall i närvaro af hela presbyteriet och diakonerna lägga händerna på ordinanden samt bedja ordinationsbönen. Men i de redan omnämnda κανόνες ἐκκλησιαστικοί (CpH XIX 3, 4, 6, AKVIII 28, 4, 5, 7 jfr texten anförd s. 255 anm. 3 i detta arbete) preciseras diakonens ställning i flera afseenden. Diakonen välsignar icke (muntligen) eller gifver välsignelse (genom rituell handling) men mottager välsignelse af biskop och presbyter; döper icke, offrar icke (οὐ προσφέρει), men om biskopen eller presbytern offrar, gifver han åt folket icke såsom präst (ἱερεύς) utan såsom en som tjänar (διακονούμενος) prästerna. Det är icke tillåtet för någon af öfriga klerus att göra diakonens gärning. I presbyterns frånvaro må diakonen, då så fordras, afskilja (ἀφορίζει [1]) hypodiakon, anagnost, sångare och diakonissa. I CpH XXVIII respektive AKVIII 46 (jfr texten anförd s. 262 anm. 4 i detta arbete) betonas också diakonens tjänareställning. Det åligger diakonerna att betjäna både biskop och presbyterer, så att de oklanderligt kunna förrätta gudstjänsten. Äfven där säges, att diakonen får icke offra eller döpa, ej eller utdela stor eller liten välsignelse eller ordinera presbyter. Det följande är ett tydligt uttryck för tendensen att hålla diakonerna nere; deras antal bestämmes till sju, och en jämförelse göres med Stefanus. som oaktadt han var en så förträfflig och stor man, likväl aldrig gjorde något, som icke hörde till diakonämbetet. Gentemot invändningen att diakonerna Filippus och Ananias döpt, den förre eunucken, den senare Paulus, framhålles, att de icke gjort det af sig själfva, utan blifvit utvalda därtill af Kristus.

Ordinationen och ordinationsbönerna.

Ytterligare upplysning om diakonens ställning gifva ordinationsbönerna. Formulär till ordinationsbön finnas i CH, HE, VF (blott fragment), Test. samt CpH och AKVIII; i hvilket förhållande dessa formulär stå till hvarandra är redan förut i korthet antydt (jfr s. 116 i detta arbete). Om själfva ordinationshandlingen föreskrifver CH, att biskopen skall lägga sin hand på honom, som skall bli diakon. CH saknar den energiska motiveringen för att biskopen ensam förrättar handpåläggningen å diakonen, som både VF och H-versionerna hafva.

Biskopen framsäger så ordinationsbönen, till hvilken formulär meddelas. Bönen lyder i enlighet med Riedels text (a. a. s. 203) ungefär sålunda:

---

[1]) Jfr om bruket af detta ord s. 283 anm. 4 i detta arbete.

O Gud vår Herre Jesu Kristi Fader, vi anropa dig, att du må utgjuta den helige Ande öfver din tjänare N. N., på det att han må blifva beredd tillika med dem som helt tjäna dig efter din vilja liksom Stefanus och hans likar. Uppfyll honom med kraft och vishet såsom Stefanus [1]) och gif honom, att han må öfvervinna all förtalarens (satans [2]) makt genom din korsfästelses bild, med hvilken du betecknar honom. Gör hans lif syndfritt inför alla människor och till en lära för många, på det att han må bevara den heliga kyrkans karaktär ren, utan fel. Tag emot hela hans tjänst genom vår Herre Jesus Kristus, genom hvilken dig vare pris tillika med honom och den helige Ande i evighet. Amen.

I ordinationsbönen anropas alltså Gud, vår Herres Jesu Kristi Fader, att han måtte utgjuta sin Ande öfver sin tjänare, hvars namn nämnes (jfr s. 234 i detta arbete). Han skall därigenom beredas till att tjäna Gud helt efter hans vilja. Stefanus och hans ämbetsbröder framställas såsom mönster härutinnan. Gud skall uppfylla honom med kraft och vishet såsom Stefanus, hvilka uttryck erinra om Apg. 6: 8, så att han med korstecknet [3]) kan betvinga all djäfvulens makt, alltså verka såsom exorcist. Liksom i fråga om biskopen och presbytern lägges vikt på att diakonens lif må vara oförvitligt inför alla människor. Vidare önskas det, att hans lif må blifva till en lära, ett föredöme för många, på det att han må hålla den heliga kyrkans karaktär ren, utan fel [4]). En jämförelse med CH c. 10 (Riedel a. a. s. 205) visar, att här åsyftas diakonens läraregärning såsom katekumenernas undervisare. Bönen afslutas med en önskan, att Gud måtte mottaga all diakonens tjänst; därefter följer en doxologi likalydande med biskopsbönens [5]). Denna ordinationsbön är helt olik öfriga kyrkoordningars.

Såsom nämndt finnes fragment af en ordinationsbön öfver diakonen i VF; i fullständig form finnes denna bön bevarad i HE.

---

[1]) Satsen saknas hos Haneberg—Achelis.

[2]) Haneberg »diaboli»; Achelis »dolosi»; Riedel »des Verleumders».

[3]) Om korstecknets betydelse se CH c. 29 Riedel a. a. s. 219 samt detta arbete s. 173 f. Riedel öfversätter här: »durch das Bild deines Kruzifixes, mit welchem du ihn bezeichnest»; uttrycket syftar väl å den för alla kristna gemensamma korsteckningen vid dopet och icke på någon ny särskild ritus vid ordinationen.

[4]) Achelis a. a. s. 66 har olika öfversättning: . . . qua (sc. doctrina) gentem copiosam in ecclesia sacra ad salutem perducat sine ullo scandalo. Riedels öfversättning såsom bättre betygad bör dock föredragas.

[5]) Se s. 239 f. i detta arbete.

HA och HS sakna formulär. Vi meddela här såväl VF:s fragment som HE:s fullständiga formulär [1]).

VF LXXII 29—35
(Hauler a. a. s. 110)

Super diaconum autem ita dicat: »D(eu)s, qui omnia creasti et uerbo perordinasti, pater d(omi)ni nostri Je(s)u Chr(ist)i, quem misisti ministrare tuam uoluntatem et manifestare nobis tuum desiderium, da sp(iritu)m s(an)c(tu)m gratiæ et sollicitudinis et industriæ in hunc seruum tuum, quem elegisti ministrare ecclesiæ tuæ et offerre . . . .

HE stat. 24
(Horner a. a. s. 145)

The prayer of the ordination of deacons: God, who hast created all, and by thy word hast set (it) in order, the Father of our Lord and our Saviour Jesus Christ, whom thou sentest that he might minister according to thy will, and reveal to us thy secret counsel; grant spirit and grace and diligence unto this thy servant whom thou hast chosen to be a deacon in our Church, and to offer in thy holy of holies that which is offered to thee by thine ordained Chief Priests to the glory of thy name; thus without blame in pure life having served the degrees of ordination he may obtain the exalted priesthood and thy honour, and glorify thee, through thy Son Jesus Christ our Lord, through whom to thee with him (be) glory and might and power and praise with the Holy Spirit now etc.

Efter en allokution till Gud, alltings skapare och ordnare genom ordet (verbo perordinasti VF; by thy word hast set (it) in order HE;

[1]) Funk (das Test. s. 29 f. anm. 2) meddelar en af Dannecker gjord öfversättning af diakonkapitlet i etiop. KO efter den etiopiska Synodushandskriften i Tübingerbiblioteket. Ordinationsbönen har enligt denna öfversättning följande lydelse: »Gebet bei der Weihe der Diakonen. O Gott, der du alles geschaffen, der du alles hervorgebracht [und] ausgeschmückt hast, Vater unseres Herrn und Erlösers Jesus Christus, den du gesandt hast, dass er diene nach deinem Willen und uns offenbare deine Barmherzigkeit, Vater, der Geist deiner Gnade und deiner Sorge [komme] über diesen deinen Diener, den du zum Diakon auserwählt hast, dass er sei inmitten deiner Kirche und dein Allerheiligstes mitteile (oder: reiche), welches dir dargebracht wird vom wohlgefälligen obersten Priester zum Preise deines Namens, damit er untadelhaft in reinem Leben verwalte die Stufen der Weihe, zu der er erhoben wird; dass er deine Ehre erreiche und dich preise durch deinen Sohn Jesus, unseren Herrn, in welchem dir ist Preis und Macht und Kraft und Lob mit dem heiligen Geiste jetzt und immerdar und für alle Ewigkeit. Amen».

Funks tolkning, das Test. s. 30 anm., ausgeschmückt, perornasti, beror på felläsning) samt Herrens Jesu Kristi Fader, erinras om Jesu Kristi ställning såsom tjänare, som Gud sändt i världen för att tjäna (ministrare, διακονεῖν) Guds vilja och för människorna uppenbara hans önskningar. Gud bedes sända öfver den tjänare, som han utvalt till den heliga diakontjänsten, den nödvändiga heliga anden (jfr om spiritus presbyteratus s. 271 anm. 2 samt s. 289 i detta arbete), hvilken karaktäriseras såsom nådens, nitets (sollicitudinis VF) och flitens (industriæ VF) ande [1]. Såsom diakonens uppgift betecknas, att han skall tjäna kyrkan (HE: vara en diakon i vår kyrka) samt frambära (offere; här slutar VF) i Guds allraheligaste [2]) det, som offras åt Gud, hvilket dock icke offras af diakonen, utan af »dina ordinerade öfverstepräster» [3]) till Guds namns pris. För diakonen själf önskas, att han, sedan han utan tadel i ett rent lefverne tjänat i (de lägre) ordinationsgraderna, måtte få det upphöjda prästämbetet (priesthood) och Guds ära samt prisa Gud. Bönen afslutas med doxologien: »genom din Son, Jesus Kristus vår Herre, genom hvilken dig tillika med honom vare ära och makt och kraft och pris tillika med den helige Ande nu (och alltid och i all evighet. Amen).» Den är af den vanliga egyptiska formen [4]).

Anmärkningsvärdt är, att afståndet mellan presbyterer och diakoner framhålles i dessa kyrkoordningar icke blott genom handpåläggningen, hvilken såsom förut visats, förrättas af biskopen ensam vid diakonordinationen men vid presbyterordinationen under medverkan af öfriga presbyterer, utan äfven genom ordinationsbönerna, som för diakonerna bestämdt framhålla diakonens tjänarställning, under det bönerna öfver presbytern beteckna denne såsom folkets ledare (VF gubernet plebem). Egendomligt nog sökes i H-versionerna och VF förebilden för diakonen såsom Guds tjänare icke som i CH c. 5 och andra [5]) ordinationsböner i Stefanus och hans ämbetsbröder.

Såsom nämndt kommer ordinationsbönen i Test. sist af diakonkapitlen (I 38). Med framhäfvande af den grundform, som

[1]) HE: grant spirit and grace and diligence etc.

[2]) Så HE; Funks komplettering: »und dein Allerheiligstes mitteile (oder: reiche)».

[3]) Funk: »vom wohlgefälligen obersten Priester».

[4]) Jfr s. 239 f. i detta arbete.

[5]) t. ex. Serapions bön XII (TU NF II 3 b s. 10).

går igen i Test:i formulär, lyder denna sålunda (enligt Rahm. a. a. s. 93):

Episcopus oret super diaconum: (Oratio impositionis manus super diaconum). Deus, qui omnia creasti, et per verbum ornasti, qui in mundis puris requiescis, qui per prophetas tuos ministrasti nobis vitam sempiternam, nosque lumine scientiæ illuminasti, Deus, factor magnarum rerum et totius gloriæ auctor, Pater Domini nostri Jesu Christi, quem misisti ad tuam voluntatem adimplendam, ut omne genus humanum liberetur, et nobis declarasti et ostendisti mentem tuam, sapientiam tuam, visitationem tuam, Filium tuum dilectum Jesum Christum, dominum lucis, principem principum et Deum deorum, emitte spiritum gratiæ et diligentiæ super hunc famulum tuum, ut ei detur studium, quies, magnanimitas, virtus placendi tibi. Da ipsum, Domine, operarium legalem absque confusione, mitem, amatorem orphanorum, amatorem colentium pietatem, amatorem viduarum, ferventem spiritu, amatorem bonarum rerum. Illumina, Domine, quem dilexisti et elegisti ad ministrandum ecclesiæ tuæ, offerendumque in sanctitate sanctuario tuo, quæ tibi offeruntur ab hæreditate principatus sacerdotii tui, ut ministerio fungens sine reprehensione et pure et sancte et mente candida, dignus fiat ordine hoc magno et excelso per voluntatem tuam et te laudet indesinenter per Filium tuum Unigenitum Jesum Christum Dominum nostrum, per quem tibi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Populus: Amen.

Denna Test:i ordinationsbön, som saknas hos Lagarde, erinrar mycket om nyss anförda fragment i VF och formuläret i HE. De senare återgifva en äldre form af ordinationsbönen, som Test. såsom ofvan synes har bearbetat och interpolerat. Jämte den för Test. karaktäristiska hopningen af attribut och omskrifningar innehåller bönen tillägg om diakonens ämbetsverksamhet [1]. Någon biblisk förebild för diakonen såsom Stefanus [2] eller de sju i Apg. 6 [3] nämnes ej. Gud bedes sända nådens och nitälskans ande öfver sin tjänare; denne skall såsom diakon visa sig verksam på olika sätt, som närmare angifvas (jfr nedanstående anm. 1). Gud bedes upplysa honom, så att han kan frambära i helighet åt helgedomen

[1]) Da ipsum Domine, operarium legalem absque confusione, mitem, amatorem orphanorum, amatorem colentium pietatem, amatorem viduarum, ferventem spiritu, amatorem bonarum rerum.

[2]) Jfr bönen i CH s. 291 f. i detta arbete.

[3]) Jfr Serapions bön XII (TU NF II 3 b s. 10): ὁ ἐκλεξάμενος διὰ τοῦ μονογενοῦς σου τοὺς ἑπτὰ διακόνους κ. τ. λ.

det som offras Gud af det höga prästadömets arfvedel, så att han i oklanderlig förvaltning af sin tjänst blir värdig sitt höga stånd. En doxologi af för Test. vanlig typ afslutar bönen. Och såsom bekräftelse följer församlingens amen. Denna församlingens rättighet till amen vid ordinationsbönerna kan möjligen anses såsom ett ålderdomligt drag i Test., då däremot de öfriga kyrkoordningarna synas lämna amen åt biskopen såsom blott en slutformel å bönen.

Om diakonens ordination ha äfven CpH VII och AKVIII 17 nästan likalydande föreskrifter och böner. Biskopen skall i närvaro af hela presbyteriet och diakonerna lägga händerna på ordinanden samt bedja ordinationsbönen [1]). Denna lyder sålunda:

ὁ θεὸς, ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἀληθινός (AKVIII καὶ) ἀψευδής (CpH καὶ) (AKVIII ὁ) „πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους σε“ [2]) ἐν ἀληθείᾳ, „ὁ φοβερὸς ἐν βουλαῖς, ὁ σοφὸς διανοίᾳ, ὁ κραταιὸς καὶ μέγας“ [3]); „εἰσάκουσον προσευχῆς ἡμῶν, κύριε, καὶ ἐνώτισαι τὴν δέησιν ἡμῶν“ [4]), καὶ „ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου“ [5]) τόνδε. τὸν προχειριζόμενον σοι εἰς διακονίαν, καὶ πλῆσον αὐτὸν πνεύματος καὶ δυνάμεως, ὡς ἔπλησας Στέφανον τὸν (CpH πρωτο-)μάρτυρα καὶ μιμητὴν τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ σου· καὶ καταξίωσον αὐτόν, εὐαρέστως λειτουργήσαντα τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ διακονίαν ἀτρέπτως, ἀμέμπτως, ἀνεγκλήτως, μείζονος ἀξιωθῆναι βαθμοῦ διὰ τῆς μεσιτείας (CpH τοῦ Χριστοῦ σοῦ), τοῦ μονογενοῦς (AKVIII σου) υἱοῦ (CpH σου), μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας σὺν (AKVIII καὶ τῷ) ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας (CpH τῶν αἰώνων)· ἀμήν.

Bönens förra del består mest af bibelcitat öfvervägande från psaltaren och är således helt olika de förut anförda ordinationsbönerna till diakonämbetet. Senare delen af bönen erbjuder flera likheter med de nämnda bönerna. Liksom i CH:s bön anföres Stefanus såsom föredöme i ande och kraft, hvarefter den i samtliga formulär i olika vändningar uttryckta önskan, att dia-

[1]) Själfva ordinationsföreskriften lyder så: Ἐγὼ Φίλιππος διατάσσομαι. Διάκονον καταστήσεις, ὦ ἐπίσκοπε, ἐπιθεὶς αὐτῷ τὰς χεῖρας, παρεστῶτος σοι παντὸς τοῦ πρεσβυτερίου καὶ τῶν διακόνων, καὶ ἐπευξάμενος λέγε (ἐρεῖς AKVIII)· CpH VII (Funk Did. et Const. II s. 80) AKVIII 17 (a. a. I s. 522).

[2]) Rom. 10: 12.

[3]) Ps. 65: 5; Job. 9: 4.

[4]) Ps. 142: 1.

[5]) Ps. 30: 17.

konen måtte vara oförvitlig, återfinnes äfven här. Anmärkningsvärdt är också det afslutande löfte, som förekommer såväl i CpH och AKVIII som i HE och Test. men icke i CH, nämligen om befordran till ett högre ämbete för den däraf värdige diakonen. Slutdoxologien är af den i CpH, AKVIII vanliga typen. De anförda likheterna kunna likväl icke bevisa något slags afhängighetsförhållande mellan CpH, AKVIII och öfriga kyrkoordningar såsom också Funk (das Test. s. 104) medgifver, utan måste anses ha sitt ursprung i en likartad uppfattning af diakonens ställning och ämbete [1]). Oaktadt dessa beröringspunkter kunna konstateras, äro dessa kyrkoordningars formulär till ordinationsbön öfver diakonen väsentligt olika hvarandra; blott Test:i formulär är afhängigt af det formulär, som blifvit återgifvet i HE (VF). Beträffande det Hippolytiska ursprunget till CH c. 5 torde svårligen något för en sådan datering användbart moment kunna uppletas vare sig i canons inledning [2]) eller i själfva ordinationsbönen.

Diakonens funktioner.

Öfvergå vi därefter till en kort öfversikt af diakonens funktioner enligt dessa kyrkoordningar [3]), finna vi att dessa äro sådana, som äro karaktäristiska för diakonens tjänareställning. Såsom redan är nämndt betonas denna särskildt i inledningarna till diakonkapitlen, hvilka därför kunna sägas gifva ett slags instruktion i allmänna drag för diakonens verksamhet. Diakonen skall passa upp vid alla gudstjänster således vid den dagliga morgongudstjänsten (CH c. 21 samt paralleller jfr detta arbete s. 138 f. [4]),

---

[1]) Då Stefanus ansågs såsom den förebildlige diakonen (jfr CpH XXVIII, AKVIII 46, Funk Did. et Const. II s. 95 och a. a. I s. 562), låg det ju nära tillhands att anföra honom; ett oförvitligt lif var ju synnerligen önskvärdt ifråga om diakonen, hvars verksamhet var i särskild grad af praktisk art och tillhörde det offentliga; utsikten till befordran till högre ämbete borde också vara särskildt tilltalande för diakonerna, som ju i regel intogo tjänareställning i förhållande till öfriga klerus.

[2]) Jfr Achelis a. a. s. 220.

[3]) Angående Test. jfr närmare längre fram.

[4]) Uttrycket i HS stat. 46 (jfr äfven Achelis a. a. s. 122): And let not the deacons indeed neglect (amelei) to assemble at all times, unless sickness prevents (kōlye) them (Horner a. a. s. 327) synes möjligen innebära, att diakonerna vid hvarje bönetimma skulle infinna sig på af biskopen anvisad plats; men att döma af parallellerna är ordet »presbyters» säkerligen här utfallet, hvarför satsen väl icke innebär något annat än en återupprepning i skärpt form af det i första satsen sagda.

samt så ofta biskopen anordnar eukaristisk gudstjänst (CH c. 37 jfr a. a. s. 200 samt s. 90 anm. 2); men blott i undantagsfall och med uttrycklig tillåtelse af biskopen eller presbytern kan diakonen själf få utdela eukaristien (CH c. 31 jfr a. a. s. 90 anm. 2 och s. 179); som en rest af hans forna rättighet att utdela sakramenten[1]) kvarstår föreskriften, att han skall bringa de heliga mysterierna åt den sjuke presbytern (CH c. 30 b jfr a. a. s. 178 f.); eljes inskränker sig hans verksamhet vid eukaristien till att frambära oblationerna (CH c. 3 samt paralleller jfr a. a. s. 246 f.; c. 5, c. 19, 15 jfr a. a. s. 129); han medverkar dock vid utdelningen enligt AKVIII 13[2]); de öfriga kyrkoordningarna säga åtminstone, att om ej presbytererna räcka till vid neofyternas eukaristi, skola diakonerna handhafva kalkarna med vin (vatten VF, HE), mjölk och honung (CH c. 19, 15 samt paralleller jfr a. a. s. 130); vid förfall för biskop och presbyterer får han presidera vid agaperna (CH c. 35 a jfr a. a. s. 192); i presbyterns frånvaro skall diakonen mottaga oblationer (CH c. 32 b jfr a. a. s. 181 f.); äfven rätt låga sysslor får diakonen utföra vid gudstjänsten t. ex. att tända ljusen vid söndagsagapen (CH c. 32 c jfr a. a. s. 183 f.). Af liturgierna i HE, Test. och AKVIII (jfr s. 247 f. i detta arbete; jfr äfven AKVIII 35—37 om aftongudstjänsten och 38, 39 om morgongudstjänsten samt 41 om bön för de döda) framgår också, att diakonen vid gudstjänsten framsäger böneuppmaningarna (κηρύσσειν, är alltså ἱεροκῆρυξ); likaså tjänstgör diakonen vid dopakten i CH c. 19, 9 och Test. II 8 samt i H-versionerna (HE stat. 35, HA stat. 34, HS stat. 46, VF fragmentarisk), där det föreskrifves icke blott att en diakon skall bära besvärjelseoljan och en annan krismaoljan och att diakonen skall föra baptizanden till dopvattnet, utan äfven att han skall framställa trosfrågorna till baptizanden. Men diakonen är biskopens (och presbytererernas) tjänare icke blott vid gudstjänsten och sakramentens meddelande utan äfven vid sjukvård och själavård. Han

[1]) Jfr Justinus Apologi I 65: εὐχαριστήσαντος δὲ τοῦ προεστῶτος καὶ ἐπευφημήσαντος παντὸς τοῦ λαοῦ οἱ καλούμενοι παρ᾽ ἡμῖν διάκονοι διδόασιν ἑκάστῳ τῶν παρόντων μεταλαβεῖν ἀπὸ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου καὶ οἴνου καὶ ὕδατος καὶ τοῖς οὐ παροῦσιν ἀποφέρουσι.; I 67: .... καὶ τοῖς οὐ παροῦσι διὰ τῶν διακόνων πέμπεται (H. Lietzmann: Liturgische Texte I Bonn 1903 s. 6, 7); jfr äfven s. 287 f. i detta arbete.

[2]) ὁ δὲ διάκονος κατεχέτω τὸ ποτήριον καὶ ἐπιδιδοὺς λεγέτω· κ. τ. λ. (Funk Did. et Const. I s. 518). Om Funks kontrovers med Rahmani angående distributionen genom diakonen jfr Funk das Test. s. 74 f.

skall vårda de sjuka och underrätta biskopen och presbytererna om dem, så att de kunna besöka dem (CH c. 5 och paralleller samt CH c. 24 a detta arbete s. 148 f.; enligt parallellerna till sistnämnda canon skola subdiakonerna hjälpa till vid denna verksamhet; till diakonens sjukvård hör ock det a. a. s. 90 anm. 2 anförda fallet). För denna verksamhet såväl som för dopförberedelserna behöfver diakonen vara exorcist, hvarom också särskildt bedes i CH:s ordinationsbön, fastän denna funktion icke omnämnes i den föregående instruktionen. Vidare är diakonen själasörjare och rådgifvare samt allmoseutdelare (CH c. 5, c. 25 a, jfr a. a. s. 152 f.). Äfven kateketisk verksamhet tillkommer diakonen såsom det antydes i CH:s ordinationsbön samt uttryckligen säges i CH c. 10. Achelis [1]) vill tillämpa allt som säges i CH om kyrkans lärare (doctor ecclesiæ [2]) å diakonen såsom lärare. Men mot denna åsikt vänder sig Sohm, som anser det vara tvifvelaktigt, huruvida ifrågavarande tillägg (CH c. 17 c) är canons ursprungliga text [3]), därför att det strider mot vittnesbörden om presbyteri doctores samt omtalas hvarken i eg. KO eller AKVIII. Säkert är, att diakonens lärareverksamhet är ovanlig och att presbytererna i regel voro kyrkans lärare, för så vidt icke biskopen själf undervisade [4]). Men gentemot CH:s uttryckliga omtalande af diakonen såsom kateket (CH c. 10) och antydningen om denna verksamhet i ordinationsbönen (CH c. 5) äfven enligt Riedels text, kan Sohms invändning icke tillmätas någon betydelse. Dock visar CH i denna diakonens lärareverksamhet tvifvelsutan ett originellt drag. I öfriga kyrkoordningar antydes den icke.

Liksom ifråga om presbyterna har Test. af alla kyrkoordningarna äfven beträffande diakonerna de utförligaste föreskrifterna, hvilka tillika äro i mångt och mycket afvikande från de förutnämnda kyrkoordningarnas.

[1]) a. a. s. 170.

[2]) t. ex. CH c. 17 c (Riedel a. a. s. 209) jfr detta arbete s. 123 f.

[3]) Sohm Kirchenrecht 1 s. 128 anm.

[4]) Härom vittna redan pastoralbrefven (1 Tim. 5: 17) men särskildt Cyprianus (ep. 29, Hartel a. a. s. 548): cum presbyteris doctoribus lectores diligenter probaremus, Optatum inter lectores doctorum audientium constituimus: ep. 73, 3 (a. a. s. 780): neque enim difficile est doctori vera et legitima insinuare ei qui hæretica pravitate damnata et ecclesiastica ueritate conperta ad hoc venit, ut discat, ad hoc discit ut vivat (presbyteri doctores undervisade icke blott katekumenerna utan äfven de häretiker som slöto sig till kyrkan). Jfr ytterligare Sohm a. a. s. 47 f. och anm. samt s. 276 i detta arbete.

Test. I 33. Test. behandlar diakonatet i sex kapitel (I 33—38), hvilkas ordningsföljd såsom nämndt dock icke är fullt densamma som vid biskops- och presbyterkapitlen, i det att ordinationskapitlet kommer sist. Först framställas såsom vid biskops- och presbyterkapitlen de kvalifikationer, som den blifvande diakonen bör hafva. Vilkoret för ordination till diakonatet är, att ordinanden blifvit vald såsom förut blifvit sagdt [1]), samt att han har de nödvändiga moraliska egenskaperna, nämligen att han har en god vandel, är ren i sitt lif, samt blifvit vald just för sin renhet och afhållsamhet från frestelser. Det säges ej uttryckligt, att han skall lefva i celibat, men denna önskan framgår af fortsättningen, att om han icke har de nämnda egenskaperna, skall han åtminstone vara en sådan, som varit gift med blott en hustru (Lag. a. a. s. 85 κ'ἂν ἀπὸ γάμου μιᾶς γυναικὸς ὢν) alltså änkeman [2]). Något längre fram säges också, att han skall vara barnlös (neque prolem habere); dock förutsättes till sist i kapitlet äfven det fall, att han har barn. Test. synes således gifva änklingar ett visst företräde samt tolka det paulinska uttrycket 1 Tim. 3: 2 sålunda, att biskopar och diakoner helst skola vara änklingar. Denna asketiska tendens, att diakonerna helst skola vara ogifta eller åtminstone änklingar, är ganska egendomlig, då diakonen eljes i allmänhet tillåtes ett första äktenskap men icke omgifte, ej heller giftermål efter ordinationen. Dylika äktenskapsregler gälla såsom nämndt [3]) ännu i dag för det lägre klerus i grekiska kyrkan. Dock synes Test. här liksom i allmänhet mera framställa en önskan än en befallning.

För öfrigt begäres, att diakonen skall hafva vittnesbörd af alla troende [4]), icke vara invecklad i världsliga affärer, ej heller vara kunnig i något handtverk [5]), ej heller äga rikedomar eller barn. Bortsedt från den första äro de öfriga uppräknade fordringarna å

[1]) nämligen vid tillämpliga delar af biskops- och presbyterkapitlen jfr Test. I 20 (Rahm. a. a. s. 27); I 30 (a. a. s. 67).

[2]) Jfr liknande stadga angående biskopen I 20 (Rahm. a. a. s. 27). För paralleller till Test:i uppfattning jämför det om biskopen sagda s. 212 i detta arbete särskildt ap. KO c. 16 (syriska versionen enligt Lagardes öfvers. Reliq. s. 77 r. 24), där det önskas beträffande biskopen, att han skall vara om icke ogift så åtminstone ἀπὸ μιᾶς γυναικός. Men detta begär ap. KO icke af diakonerna utan säger om dem, att de skola vara μονόγαμοι, τεκνοτρόφοι (Lag. a. a. s. 78 r. 19).

[3]) Se s. 212 f. i detta arbete.

[4]) Jfr senare can. Bas. c. 47 (Riedel a. a. s. 261): »Von wie vielen die Unbescholtenheitserklärung des Bischofs, des Presbyters und des Diakonen geschehen soll», där det stadgas, att diakonens oförvitlighet behöfver intygas blott af trenne män.

[5]) Arab. öfvers. har mildrat förbudet med: »quæ ipsum impediat ab operibus pietatis».

den blifvande diakonen egendomliga för Test. Dessa strängt asketiska förbud att befatta sig med världsliga sysselsättningar förutsätta, att diakonerna helt och hållet underhöllos af församlingen, så att de ej för sitt uppehälles skull behöfde ägna sig åt särskilda yrken eller sysselsättningar. Otvifvelaktigt bära därför dessa och liknande förordningar senare tiders prägel.

Test. förutsätter slutligen det fallet, att diakonen-änklingen har barn, med anledning hvaraf den gifver särskilda pedagogiska föreskrifter angående dessa. De skola lära sig att öfva fromhet och visa sig rena, så att de kunna täckas kyrkan enligt bestämmelserna för den heliga tjänsten [1]). Kyrkan skall hafva omsorg om dem, så att de ägna sig åt lagen och öfning i tjänsten, under det att diakonen uträttar hvad han skall i kyrkan [2]). Det ser ut som om Test. ville, att diakonernas barn skulle uppfostras och vårdas af församlingen, för att fadern skulle odeladt kunna ägna sig åt församlingens tjänst. Och denna uppfostran skulle gå ut på att göra barnen till församlingstjänare liksom fäderna. Det synes här nästan som om Test. icke vore främmande för den tanken, att diakonerna skulle bilda ett slags prästkast. I de öfriga kyrkoordningarna finnas inga liknande bestämmelser; ej heller förekomma några föreskrifter om barn till biskopar eller presbyterer hvarken i Test. eller i öfriga kyrkoordningar [3]).

Efter kap. I 33 om diakonens kvalifikationer kommer i I 34 en redogörelse för hans ämbetsplikter. I anslutning till hvad som säges i VF och H-versionerna angifvas uppgifterna för hans verksamhet. Först och främst skall han utföra blott det, som biskopen befaller skall förkunnas [4]). Enligt denna läsart skulle väl här åsyftas diakonens tjänst såsom ἱεροκῆρυξ d. v. den som angifver innehållet i *Test. I 34.*

---

[1]) Lag. (a. a. s. 85): . . . ἵνα γένηται εὐάρεστα τῇ ἐκκλησίᾳ τῷ κανόνι τῆς λειτουργίας. Rahmani: utpote qui placere ecclesiæ debent in ministerio.

[2]) Rahm. för den sista satsen öfver till nytt kap. I 34, under det Lagarde (a. a. s. 81) låter den omedelbart ansluta sig till föregående sats samt räknar äfven det följande kap. (I 34) hos Rahmani såsom en del af det föregående.

[3]) Jfr dock de allmänna arfsföreskrifterna i Test. II 15 (a. a. s. 137).

[4]) Rahm. a. a. s. 81: primo quæ ab episcopo præcipiuntur tamquam nuntianda, tantummodo exequatur. Lag. (a. a. s. 85) öfversätter (enl. S.): πρῶτον μὲν τῶν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου κελευομένων ὡς ἐπὶ τροφῇ γενέσθω ἐργάτης μόνον med reservation för ὡς ἐπὶ τροφῇ. Cooper antager en ordförväxling i syr. texten och föreslår i stället för »as for proclamation» (Rahm. tamquam nuntianda) läsarten »as for service» i öfverensstämmelse med eg. KO (Achelis a. a. s. 64: »er soll nicht zum Priestertum ordiniert werden sondern zum Dienste (ὑπηρεσία) des Bischofs, damit er das thue was er ihm befehlen wird», jfr VF LXXII Hauler a. a. s. 109 . . . sed in ministerio episcopi, ut faciat ea quæ ab ipso iubentur; liknande H-versionerna).

församlingens böner vid den offentliga gudstjänsten såsom Test. i öfverensstämmelse med de österländska liturgierna [1]) föreskrifver såväl i I 23 (Rahm. a. a. s. 37) proclamatio diaconi super eucharistiam som i I 35 (a. a. s. 83) proclamatio diaconi. Föreskriften skulle således värna biskopens s. k. jus liturgicum, så att diakonen utförde liturgien såsom den af biskopen var gillad och antagen för församlingens gudstjänst. Såsom diakonens nästa funktion angifves, att han skall vara rådgifvare (σύμβουλος) åt hela klerus, alltså raka motsatsen till VF:s och H-versionernas bestämmelse, att diakonen icke får ha säte och stämma bland öfriga klerus [2]). Här föreligger således medveten tendens hos Test. att upphöja diakonerna, hvilka kyrkoordningarna i 3:dje och 4:de århundradena eljes sökte att degradera. Ja Test. säger, att diakonen är rådgifvare icke blott åt klerus utan åt hela kyrkan [3]). Därefter uppräknas de för diakonerna vanliga funktionerna, nämligen att vårda sjuka och främlingar, hjälpa änkor, vara såsom en fader för föräldralösa, gå omkring i fattigas boningar, så att ingen behöfver vara i trångmål och kämpa med sjukdom eller olycka. Äfven hos katekumenerna skall han göra besök för att stadga de tviflande och lära de okunnige [4]). Han äligges också att ombesörja begrafningar, äfven af främlingar [5]), och för dem, som flytta bort eller drifvas i landsflykt skall han vara vägledare, om dem, som äro i nöd, skall han underrätta församlingen, men han skall icke oroa biskopen; blott på söndagen skall han omnämna allt för honom, så att biskopen själf får reda på det. Denna föreskrift

[1]) Clementinska, Markus och Jakobsliturgierna; jfr BLE I s. 599 under κηρύσσειν; jfr äfven detta arbete s. 298.

[2]) VF LXXII (Hauler ibid.): non est enim particeps consilii in clero: HE stat. 24: And he was not (HS fellow-councillor) ordained to be the teacher of all those who are in Orders etc. (Horner a. a. s. 144): liknande de öfriga. Jfr för öfrigt s. 288 i detta arbete.

[3]) Detta är väl den sannolika tolkningen af Rahm. (a. a s. 81) mysterium (seu symbolum) universæ ecclesiæ; Lag. (ibid.) σύμβολον τῆς ἐκκλησίας. Den syr. öfversättaren Jakob af Edessa har troligen förväxlat σύμβολον med σύμβουλος; jfr benämningen å presbyterer LD (VF XXVI 34, 35 Hauler a. a. s. 39): Sunt (sc. praesbyteri) enim consilium et curia ecclesiæ; från didaskalian har stället öfvergått till AK II 28; jfr s. 288 i detta arbete. Dessa Test:i uttryck om diakonerna ha uppenbarligen redan tidigt blifvit svårförståeliga, hvarför den kopt. arab. Test. omskrifver det sagda sålunda (Rahm. a. a. s. 81 anm. 1): »ut adimpleat, quæ ipsi præcipit canon relate ad episcopum et presbyterum, ut eosdem commonefaciat de iis, que necessaria sunt, ut sit fidelis quoad mysteria ecclesiæ».

[4]) Om deras undervisning se Test. II 3—6 (Rahm. a. a. s. 117 f.).

[5]) Föreskrifter om begrafning finnas också i Test. II 23 (Rahm. a. a. s. 143). Lagardes text (a. a. s. 85) har en helt annan lydelse: ἄνδρας προειμένους ἐνδύσατω, κοσμῶν κρύους ὄντος τοὺς ξένους κ. τ. λ.

är märklig, emedan den afviker från VF och H-versionerna [1]), hvilka i likhet med andra kyrkoordningar [2]) betona diakonens afhängighet af biskopen och skyldighet att rapportera allt utan att medgifva honom samma handlingsfrihet som Test.

Denna diakonens mera självständiga ställning såväl som de mångartade uppdragen innebära ett ålderdomligt drag hos Test. i jämförelse med andra kyrkoordningar. Ty diakonen skaffade sig såsom biskopens ämbetsbiträde allt större inflytande och anseende i samma mån som det monarkiska episkopatets makt växte, och på samma gång förstodo diakonerna att öfverflytta de egentliga tjänaresysslorna till ordines minores [3]). De i Test. uppräknade ämbetsplikterna mot sjuka och nödställda, upprätthållandet af ordningen vid gudstjänsten, bevakning af kyrkodörren öfverflyttades i senare tider på subdiakoner, parabolaner, kopiater, akoluter, ostiarier etc., under det diakonerna hotade att öfverflygla presbytererna i ställning och inflytande.

Uppräkningen af diakonens plikter fortsättes i Test. I 34 ytterligare med åliggandet att upprätthålla ordning vid gudstjänsten. När sammankomsten äger rum, skall han gå omkring i kyrkan och se efter, att där icke finns någon, som uppträder med flärd och ståt eller gycklar eller spionerar eller talar fåfängliga ord; en sådan skall han i allas närvaro förebrå och den som förtjänt straff skall han köra ut, så att äfven de öfriga må blifva rädda. Men om nämnda person ber att få lof att vara med, skall han förlåta honom. Skulle

---

[1]) VF LXXII (Hauler a. a s. 109) . . . . sed curas agens et indicans episcopo, quae oportet; liknande H-versionerna; HS stat. 33 (Horner a. a. s. 308) preciserar: . . . but to take care of the sick, and to inform the bishop about them.

[2]) T. ex. SD c. IX (TU NF X 2 s. 47 r. 28): Und wenn du jemand kennst, der sehr in Noth ist, der Bischof aber kennt ihn nicht, so theile es ihm mit, ohne ihn aber thue nichts etc.; c. XI (a. a. s. 59): Und der Diakon soll den Bischof alles wissen lassen etc. I AKII c. 32 och 44 äro dessa föreskrifter ytterligare skärpta för att göra diakonen fullständigt beroende af biskopen: AKII 32 (Funk Did. et Const. I s. 113): Εἰ οὖν γινώσκεις, ὦ διάκονε, θλιβόμενόν τινα, ὑπομνήσας τὸν ἐπίσκοπον, οὕτως δίδου· ἀλλὰ μὴ λαθραίως εἰς λοιδορίαν αὐτοῦ τι ἐπιτέλει, ἵνα μὴ καταγογγυσμόν ἐγείρῃς κατ᾽ αὐτοῦ. AKII 44 (a. a. s. 139) καὶ πάντα μὲν ὁ διάκονος τῷ ἐπισκόπῳ ἀναφερέτω, ὡς ὁ Χριστὸς τῷ πατρί· ἀλλ᾽ ὅσα δύναται εὐθυνέτω δι᾽ ἑαυτοῦ λαβὼν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἐξουσιάν ὡς ὁ Χριστὸς παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ προνοεῖν· . . . . πλὴν ἔστω ὁ διάκονος τοῦ ἐπισκόπου ἀκοὴ καὶ ὀφθαλμὸς καὶ στόμα, καρδία τε καὶ ψυχή, ἵνα μὴ ᾖ τὰ πολλὰ μεριμνῶν ὁ ἐπίσκοπος, ἀλλὰ μόνα τὰ κυριώτερα, ὥσπερ καὶ Ἰοθὼρ τῷ Μωϋσῇ διετάξατο, καὶ ἀπεδέχθη αὐτοῦ ἡ συμβουλία.

[3]) Jfr t. ex. Duchesne a. a. s. 345. Sohm Kirchenrecht I s. 128 ff. samt Harnacks undersökning TU II 5 Über den Ursprung des Lektorats und der anderen niederen Weihen s. 91.

han framhärda i sin förseelse eller oordentlighet, skall diakonen rapportera honom till biskopen, och han skall afskiljas från församlingen i sju dagar och därefter kallas igen, på det han icke må tillfångatagas (af djäfvulen?) Men kommer han åter och framhärdar i sin synd, skall han afskäras (från församlingen), till dess han uppriktigt ångrar sig och besinnar sig samt ber att bli upptagen.

Efter dessa ordningsregler har Test. ett stycke med speciella föreskrifter för diakonen angående döda och sjuka samt bestämmelse om antalet medlemmar af klerus, om en framstående diakon såsom »susceptor peregrinorum» och om hans ämbetsdräkt. Det säges först, att om diakonen är i en stad vid hafstranden, skall han hastigt göra en rond kring stränderna, för att se efter om där möjligen finnes någon som dött genom skeppsbrott; den skall han svepa och begrafva. Likaledes skall han i härbärget efterspana, om där finnes någon sjuk, nödlidande eller död och därom underrätta församlingen, så att den må draga försorg om dem, såsom det tillkommer hvar och en. Han skall två de lame och svage, så att de må kunna hämta sig från sina sjukdomar. Åt hvar och en skall han gifva genom församlingen, hvad honom tillkommer. De lokala dragen i dessa bestämmelser peka på en stad vid eller ej långt från hafvet. Den saknar ingalunda samfärdsel såsom bestämmelsen om härbärget och de ofta nämnda främlingarna visar. Att häraf draga någon slutsats om Test:i ursprungliga hemland är förkastadt, vare sig man tillämpar det såsom stöd för en teori om Mindre Asien [1]) eller om Egypten [2]). Stycket har en stark lokalfärg och har ingenting att göra med den föregående tankeutvecklingen, som här afbrytes för att fortsätta i I 35 första satsen och I 36. Det är säkerligen inkommet vid någon bearbetning af Test. med tillämpning å en viss orts särskilda förhållanden. Det samma gäller föreskriften om besök å härbärget samt de sjukas skötande.

Kleri antal enligt Test. I 34.

Utan sammanhang med det öfriga är också uppräkningen af klerus, ett stycke, som saknas hos Lagarde. Denna förteckning å ett bestämdt antal inom hvarje ordo i hierarkien, med en förste diakon (ärkediakon) och beskrifning t. o. m. på hans dräkt smakar allt för mycket af senare tider för att passa tillsammans med de många ålderdomliga drag, som eljes förekomma i Test:i diakonkapitel. I församlingen skola finnas tolf presbyterer, sju diakoner, fjorton hypodiakoner, tretton hedersänkor [3]). De tolf presbytererna skola väl

---

[1]) Zahn, Neue kirchl. Zeitschr. 11 (1900) s. 448 f.

[2]) Drews, Th. St. u. Kr. Jahrg. 1901 H. 1 s. 155.

[3]) Så enligt Cooper Maclean a. a. s. 99. Kopt. arab. öfversättningen har: ne in ecclesia sint plus quam duodecim presbyteri, septem diaconi, quatuor hypodiaconi et lectores, tres viduæ sint et psalmistæ ad ministerium exhibendum sacerdotibus etc. Rahmani (a. a. 83 anm. 1) anmärker, att psalmistæ etc. visa, att kopt. arab. öfvers. är interpolerad. Men efter kopt. arab. öfversättningen och ap. KO s. 78 (Lag.) läser han fyra hypodiakoner i

motsvara de tolf apostlarna; möjligen också hälften af Upp.-bokens äldste [1]; antalet är ganska stort, men synes flerstädes ha varit det kanoniska talet för presbytererna [2], ehuru deras antal i allmänhet rättade sig efter behofvet [3]. Diakonernas antal är sju enligt tydningen af Apg. 6, att de sju allmoseutdelarna varit de första diakonerna, en tydning som gjorde sjutalet kanoniskt för diakonatet [4], särskildt i västerlandet [5]. Bland de fjorton hypodiakonerna måste

---

stället för fjorton, tre änkor i stället för tretton. Visserligen strider klerus talrikhet mot de primitiva förhållandena i de äldre delarna af Test., för hvilka antalet vid morgongudstjänsten I 36 (a. a. s. 55) synes passa bättre (psallentes pueruli, duo virgines, tres diaconi, tres presbyteri). Men andra delar t. ex. I 23 a. a. s. 35, 37 om placeringen vid altaret förutsätter ett talrikt klerus. Att såsom Rahm. antaga en felskrifning är ej tillräckligt motiveradt.

[1]) Upp.-b. 5, 5 jfr Test. s. 99 samt ap. KO s. 77 (Lag.) om presbytererernas indelning, där väl tre angifver minimum och tjugofyra maximum (Wordsw. a. a. s. 153).

[2]) Jämförelsen med apostlakollegiet hos Ignatius ad Magn. 6; Trull. 3, 1 Smyrn. 8 jfr s. 265 anm. i detta arbete samt LD XXVI 32 se a. a. s. 270 anm. 1; SD c. IX TU NF X 2 s. 45 (A KII 26) gör talet tolf för presbytererna mycket sannolikt. Eutychius, patriark af Alexandria i tionde århundradet uppgifver, att presbytererna i äldre tider varit tolf i Alexandria (Wordsworth a. a. s. 153 anm. 10).

[3]) I Rom funnos omkr. år 251 enligt biskop Cornelii förteckning till Fabianus af Antiokia (Euseb. h. e. VI 43, 11 anförd s. 112 anm. 1 i detta arbete) 46 presbyterer (36 enligt Heinichen anförd af Wordsworth a. a. s. 153 anm. 9, hälften af de 72, i syriska texten = 70, lärjungarna, hvilken siffra återfinnes i den abessiniska liturgien Ludolf Commentarius pag. 341).

[4]) Euseb. h. e. ibid. i Cornelii förteckning; Conc. Neocæsar. (efter 314) c. 15: *Διάκονοι ἑπτὰ ὀφείλουσιν εἶναι κατὰ τὸν κανόνα, κἂν πάνυ μεγάλη εἴη ἡ πόλις. πεισθήσῃ δὲ ἀπὸ τῆς βίβλου τῶν πράξεων.* (Hefele a. a. I² s. 251.) Däremot Trull. 692 c. 16 (Hefele a. a. III² s. 333), att apostlagärningarnas sju diakoner icke hade tjänst vid mysterierna utan blott vid vården om de fattiga. Ursprungligen rättade sig diakonernas antal efter behofvet såsom LD XXXV (Hauler a. a. s. 50) uttryckligen säger: secundum multitudinem ecclesiæ sufficientes erunt etc.; så äfven SD c. 16 (särskildt s. 86). Därför har hvarken Didaché, CH, VF eller paralleller något bestämdt antal. Ap. KO har 3 diakoner med motivering från Matt. 18: 6. Den kanoniska siffran 7 för diakonerna i Test. tillhör senare tid.

[5]) För att icke behöfva öfverskrida sjutalet satte Fabianus vid diakonernas sida sju subdiakoner, som förvaltade hvar och en sitt distrikt af de 14, i hvilka Rom indelades för fattigas vård jfr t. ex. Holmquist a. a. s. 182. Först i 12:te århundradet afvek man från sjutalet. I Österlandet öfverskred man sjutalet så snart behofvet kräfde (Sozomenus VII, 19 MSG LXVII, 1476). I Alexandria voro flera än sju, eftersom tolf ställde sig på Arii sida (Epiphanius h. 69, 3: . . . *καὶ ἀποσπᾶσαι τὸν αὐτὸν ἔχει λόγος πρεσβυτέρους τε ἑπτὰ καὶ διακόνους δώδεκα* (MSG XLII c. 208). I Konstantinopel funnos ända till 100 under 6:te århundradet, och 150 under 7:de århundradet (se PRE³IV s. 602).

äfven anagnosterna vara medräknade, fastän ordet bortfallit i texten. Anagnoster nämnas eljes flerstädes i Test. (t. ex. Rahm. a. a. s. 37, 47, 105). Rahmani vill utbyta ordet hypodiakoner mot anagnoster, men bättre är att såsom kopt. arab. öfvers. läsa »hypodiaconi et lectores». Test. sammanför här båda till en grupp, därför att de tillsammans bilda ordines minores [1]). Hypodiakonerna omtalas eljes blott i förbigående i Test. [2]); däremot tilläggas anagnosterna i Test. långt flera funktioner än hypodiakonerna [3]) samt gifvas här och hvar företräde framför subdiakonerna [4]). Antalet fjorton är väl högt, om därmed skulle betecknas hypodiakoner i västerländsk mening [5]). Men då hypodiakonerna i österlandet motsvara äfven akoluterna, som oaktadt det grekiska namnet likväl tillhöra endast västerlandet, ostiarierna m. fl., och då troligen äfven anagnosterna inbegripas under denna grupp [6]), kan siffran icke anses för hög till den ej obetydliga församling, som vissa delar af Test. [7]) förutsätta. Om anagnosternas antal finnes ingen uppgift i Test. [8]) Församlings-

[1]) Jfr Sohm a. a. s. 134: »Die morgenländische Kirche hat bekanntlich bis auf den heutigen Tag nur zwei ordines minores, Subdiakonat und Lektorat».

[2]) Deras ordination I 44 (a. a. s. 105); den enda funktion, som uttryckligen tillägges dem, är (II 19 s. 139) att hjälpa diakonerna och anagnosterna med ordningens upprätthållande vid påskgudstjänsterna. Euseb. VI 43, 11 (anförd s. 112 anm. 1 i detta arbete) sammanför anagnoster, exorcister och ostiarier i en grupp.

[3]) Se Rahm. a. a. s. 168.

[4]) T. ex. Rahm. a. a. s. 47; motsatt ordning t. ex. s. 37, 87 och 105; se vidare detta arbete s. 110 anm. 5.

[5]) I Cornelii bref (Euseb. ibid.) nämnas blott ὑποδιακόνους ἑπτά. Detta bref jämte flera samtidiga bref af Cypriani äro de första vittnesbörden om subdiakonatets uppkomst. hvilket förmodligen såsom ofvan nämndes upprättades under biskop Fabiani tid (236—250). Tertullianus känner icke till denna ordo, ej heller ap. KO.

[6]) I kyrkobönen Test. I 35 (a. a. s. 87) sammanföras hypodiakoner, anagnoster och diakonissor i en grupp. För det mindre antalet talar följande uttryck i I 40 (a. a. s. 95): Si habet (sc. vidua) unam aut duas aut tres consocias unanimes in meo nomine, ego ero inter illas; anmärkas bör dock, att denna del af Test. härstammar från en annan källa än den med de ofvannämnda taluppgifterna.

[7]) T. ex. I 23 a. a. s. 37.

[8]) Jfr Cornelius, som omnämner 52 exorcister och anagnoster. I Cirta funnos år 303 förutom 4 presbyterer, 3 diakoner och 4 subdiakoner äfven 7 lektorer (Gesta apud Zenophilum hos Optatus CSEL 26, 186 f. MSL VIII c. 731) . . . sedente Paulo episcopo Montano et Uictore Deusatelio et Memorio presbyteris, adstante Marte cum Helio diaconis, Marcuclio Catullino Siluano et Caroso subdiaconis, Ianuario Meraclo Fructuoso Miggine Saturnino Uictore et ceteris fossoribus etc. samt lektorernas namn s. 188. Senare under Justinianus funnos icke mindre än 110 vid den stora kyrkan i Konstantinopel, hvilket tal växte till 160 (MSG CIV, c. 556).

änkorna[1]), som i Test. hafva en framstående ställning, uppgifvas vara tretton, hvilken siffra kan vara möjlig att döma efter den plats de upptaga vid gudstjänsten[2]). Såsom nämndt ändrar Rahmani antalet till tre i analogi med ap. KO och kopt. arab. öfversättningen. Betecknande för Test:i österländska ursprung är, att den ej känner några akoluter, ej heller upptar några särskilda ordines af exorcister eller ostiarier. Tydligen kan denna ämbetsförteckning ej gälla Test. i sin helhet, eftersom Test. både känner till och annorstädes (t. ex. I 23 Rahm. a. a. s. 37, 47) uppräknar flera ordines och stånd än de här nämnda. Men för interpolatorn af detta stycke ha förmodligen ej flera varit kända.

Protodiakonen. Test. omtalar vidare en särskild diakon, som på grund af synnerligt nit och praktisk begåfning utväljes att taga emot främlingar. En s. k. proto-diaconus omtalas i Test. I 19 på flera ställen, dels såsom den som jämte anagnosterna uppskrifver namnen på dem, som frambära offergåfvor, eller på dem, för hvilka gåfvorna frambäras, dels såsom den som i det nära kyrkan liggande hospitiet mottager främlingar. Förmodligen är han identisk med den här omtalade framstående diakonen, som uppehåller sig i hospitiet och mottager främlingar. Att emellertid anse denne protodiakon vara detsamma som ärkediakon[3]) är förhastadt. Denna titel möter först mot slutet af 4:de århundradet[4]), hvarför detta ämbetes förekomst i Test. skulle gifva en ledning för Test:i datering. Men vore i Test. fråga om ärkediakoner hade säkerligen benämningen ärkediakonen användts. Protodiakonen har ej heller någon bestämd rang utan blott särskilda personliga kvalifikationer. Dock har ärkediakonatet

---

[1]) Utförlig benämning finnes t. ex. i Test. I 19 (a. a. s. 27) Idem ibidem sit ædes viduarum, quæ dicuntur habentes præcedentiam sessionis.

[2]) I 23 a. a. s. 37.

[3]) Funk das Test. s. 66.

[4]) Augustinus ep. ad Lucianum serm. 316 (MSL XXXVIII c. 1431 seq. Primicerius diaconorum et archidiaconus; Hieronymus ep. CXXV ad Rusticum (MSL XXII c. 1080): Singuli Ecclesiarum episcopi, singuli archidiaconi, singuli diaconi; ad Evagrium ep. 146 (MSL XXII c. 1194): Diaconi eligant de se, quem industrium noverint et archidiaconum vocent; in Ezech. 48 (MSL XXV c. 484): archidiaconus injuriam putat si presbyter ordinetur. Optatus af Mileve de schismate Donatistarum l. I c. XVI (MSL XI c. 916: ... cum correptionem archidiaconi Cæciliani ferre non posset. Ytterligare omtalas ärkediakonen hos Isidor af Pelusium (MSG LXXVII c. 288), Socrates (MSG LXVII c. 749), Sozomenus (MSG LXVII c. 1477); officiellt omtalas de å conciliet i Efesus 431, jfr Hefele a. a. II² s. 203 o. a., Wordsworth a. a. s. 162 anm. 18 samt särskildt den utförliga artikeln i Cabrol: Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie I 2 (Paris 1907) kol. 2733 f. Äldsta arkeologiska erinringar om ärkediakonen äro icke äldre än sjätte seklet (ibid. c. 2734). Jfr ytterligare Holmquist a. a. s. 182.

möjligen utvecklats ur protodiakonatet [1]. Till grund för beklädandet af ärkediakonatet låg väl hufvudsakligen anciennitet. En analogi till Test:i protodiakon erbjuder Theodorets (h. e. I 26) framställning om Athanasius, att han var ὁ τοῦ χοροῦ δὲ τῶν διακόνων ἡγούμενος (MSG LXXXII c. 980). Äfven ämbetsdräkten för protodiakonen angifves. Han skall vara klädd i hvitt, den antika prästdräkten [2], och såsom tecken till sitt ämbete bära å ena skuldran det s. k. orarium. Här är en af de tidigaste notiserna om den prästerliga ämbetsdräkten. Orarium (sudarium), en beståndsdel af den antika dräkten, var egentligen ett slags svetteduk, som man bar om halsen eller bunden om armen. Senare fick den formen af ett band, som bars på olika sätt och tjänstgjorde såsom distinktionstecken för de olika kyrkliga ordines i analogi med de värdighetstecken, som begagnades af de romerska statsämbetsmännen och statstjänarna [3]. För att visa främlingen, hvem som är den kyrkans ämbetsman, till hvilken han har att vända sig för att blifva mottagen, bär alltså den utvalde diakonen ett särskildt lättförståeligt distinktionstecken, eftersom det var af den för statsämbetsmännen vanliga typen. Test. omtalar icke, att detta tecken bars vid gudstjänsten eller af några andra än den utvalde diakonen. Detta är ett ålderdomligt drag i Test. Redan conciliet i Laodicea (ungefär i slutet af 4:de århundradet [4]) förbjöd det lägre klerus såsom hypodiakoner, anagnoster etc. att bära orarium, hvaraf framgår, att dessa redan då gjorde anspråk på detta såsom ett värdighetstecken för klerus i allmänhet, speciellt vid gudstjänsten.

---

[1]) Cabrol a. a. c. 2734 har den åsikten, att titeln ärkediakonen tillkom det sekulära klerus, hvaremot den förnämste diakonen i klostren i orienten fick titeln πρωτοδιάκονος; i occidenten hade han ingen särskild titel. Han anför dock inga bevis för denna åsikt.

[2]) Jfr Réville; La religion à Rome sous les Sévères (Paris 1886) s. 55 samt I. Müller a. a. V 3 die griechischen Kultusalterthümer s. 43. Jfr äfven CH c. 37 samt detta arbete s. 200 f.

[3]) År 397 lagstadgades såväl för magistratspersonerna som för officiales (betjänte) i Rom bestämda ämbetsdräkter och insignier (Cod. Theod. XIV x, 1). Angående de senare stadgades: »Discoloribus pallis pectora contegentes conditionis suæ necessitatem ex huiusmodi agnitione testentur». Jfr Duchesne a. a. s. 380 och anm. 1. De skulle alltså bära pallium af olika färg d. v. s. olikfärgade skärp. Ty pallium var icke längre den antika manteln utan hade sammankrympt till ett slags skärp. I sådana och liknande distinktionstecken för statens ämbetsmän och betjänte ha vi att söka förebilden till de kyrkliga värdighetstecknen såsom pallium, omophorion, orarium, stola, epitrakelion. Orariet, som diakonens ämbetstecken kallades till skillnad från presbyterns stola eller epitrakelion, vann dock först sent (midten af 10:de århundradet) insteg i den romerska kyrkan, under det att det eljes öfverallt brukades. Jfr Duchesne a. a. s. 390.

[4]) Hefele a. a. I² s. 765 c. 22, 23.

I Test. är denna föreställning icke ens antydd, och orariets användning är mycket begränsad och ursprunglig. Det skulle bäras å skuldran, såsom det än i dag bäres å vänstra skuldran af de grekiska diakonerna såväl som af de romerska [1]).

Efter dessa interpolationer återupptages såsom nämndt är skildringen af diakonens ämbetsplikter i I 36, till hvilket kapitel första satsen i I 35 bildar öfvergången. Det öfriga af I 35 utgöres af det långa formuläret för diakonens litania (proclamatio diaconi) och hör ursprungligen ej hit, såsom man kan sluta af den alldeles oförmedlade och oväntade öfvergången till denna afdelning samt däraf att denna del ej finnes i den kopt. arab. öfversättningen. Det med proclamatio återgifna syriska ordet är ej heller den brukliga termen i syriskan för diakonens liturgiska förkunnelse [2]). Däremot hänger första satsen i I 35 tillsammans med I 36. Sedan diakonens tillsyningsplikter skildrats i I 34 (Rahm. a. a. s. 81), börjar I 35 med att framställa den allmänna regeln, att han i allting skall vara liksom kyrkans öga [3]) och med bäfvan visa för folket ett föredöme i gudsfruktan [4]). I 36 anknyter härtill med den fordran, att diakonen skall vara så beskaffad, att han i sitt uppträdande visar gudsfruktan, blygsamhet och försynthet samt ett fullkomligt sätt att handla i en brinnande ande [5]). *Test. I 36.*

Därpå följer ytterligare en instruktion för diakonen att noga gifva akt på dem, som gå in i helgedomen (sanctuarium [6]). Måhända afspeglar sig i denna föreskrift angående den noggranna bevakningen med förhör af de inträdande, huruvida de äro lamm eller vargar [7]),

---

[1]) Duchesne a. a. s. 391, 394.

[2]) Cooper-Maclean a. a. s. 169.

[3]) I 35 In omnibus sit (diaconus) tanquam oculus ecclesiæ, notum faciens cum metu, quomodo sit populo exemplum pietatis. I 36 Talis sit porro diaconus, ut appareat habens timorem (Dei), pudorem, modestiam, perfectam agendi rationem in fervore spiritus; jfr äfven citaten s. 299 anm. 4 i detta arbete.

[4]) Cooper-Maclean öfversätter (a. a. s. 99): »with fear admonishing, so that he may be an example to the people of piety», och låter uttrycket således afse sättet för diakonens admonition (proclamatio). Men Rahmanis tolkning synes här mera ordagrann, helst som Cooper (ibid. anm. 11) erkänner, att admonishing (proclamans) är ett fritt återgifvande af egentliga betydelsen making known (notum faciens).

[5]) Rom. br. 12: 11.

[6]) Coopers öfversättning (a. a. s. 102): »the house of the sanctuary» kan beteckna en kristen kyrka, men också möjligen det hus, som är helgedom, d. v. s. privathus, där den kristna gudstjänsten firas.

[7]) Wordsworth anser (a. a. s. 30) uttrycket »lamm och vargar» ha montanistisk prägel; men om man ej vill medgifva detta, kunna dessa uttryck anses tillhöra de stora lärostridernas tid.

och att blott den värdige må komma in och ingen spion, på det att icke kyrkans frihet må äfventyras och hela synden falla på den försumlige diakonens hufvud, någon förföljesetid, då det gällde att vakta sig för förrädare; huruvida det är en förföljelse anställd af hedningarna eller af fientliga kristna partier kan icke afgöras.

Huru diakonen skall förfara, om någon kommer sent till gudstjänsten säges också. Med detta stycke börjar Lagardes text igen [1]). Kop. arab. öfvers. [2]) placerar detta stycke i I.23 om liturgien med föregående anmärkning, att hypodiakonen [3]) bör stänga kyrkans portar före gudstjänstens begynnelse. Om någon kommer för sent till gudstjänsten, vare sig till morgonhymnen [4]) (laus auroræ) eller till själfva det eukaristiska offret, skall han stanna utanför, hvem han än är. Det är en bild af den kommande domens dag [5]). De bedjande får han icke störa. Han får icke heller knacka på de stängda dörrarna. Först då den påbörjade lofsägelsen afslutats, får den senkommande vare sig det är en man eller en kvinna komma in. Men öfver den felande skall diakonen framsäga en särskild bön, till hvilken formulär [6]) meddelas. Den första delen af denna bön innehåller en allmän önskan: »Med hänsyn till offret eller lofsägelsen låtom oss bedja, att Herren måtte inskrifva vår bön i lifvets bok, samt att den evige Guden må ihågkomma oss i sina ljusa och heliga

---

[1]) Den har särskild öfverskrift: Περὶ τῶν βραδυνόντων ἥκειν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὅτι μὴ εἰσελθέτωσαν γενομένης τῆς λειτουργίας, ἀλλὰ ἔξω ἑστώσαν, ἕως ἂν τελεσθῇ. (Lag. a. a. s. 85.)

[2]) Rahm. a. a. s. 83 anm. 1.

[3]) Rahmani vill utbyta hypodiakon mot diakon och förklarar det förra vara interpolation.

[4]) Lag. läser (a. a. s. 85): Εἴ τις βραδέως ἔλθοι εἰς τὴν λειτουργίαν ἢ τοῦ στῶμεν καλῶς λεγομένου κ. τ. λ. och anmärker: in codice syriaco: ἢ τῆς καλῆς λεγομένης, sed in margine στῶμεν καλῶς adscriptum. Men uttrycket στῶμεν καλῶς finnes ej i Test:i liturgi; detta talar för att Rahmanis text bör föredragas. Om laus (laudatio) auroræ se Test. I 26 (Rahm. a. a. s. 51 f.) där formulär meddelas; därmed afses den föranaforiska delen af mässan.

[5]) Matt. 25: 12.

[6]) »Super sacrificium» vel »super laudem» supplicemus, ut Dominus in libro vitæ nostram supplicationem inscribat, et Deus sæculi recordetur nostri in lucidis et sacratis suis mansionibus. Propter fratrem, qui sero venit, supplicemus, ut Dominus ei diligentiam et laborem concedat, relaxet ab ipso omne ligamen mundi hujus, tribuatque ei voluntatem dilectionis, charitatem et spem. (Rahm. a. a. s. 89, 91) Cooper-Maclean (a. a. s. 102 f.) öfversätta: Let the deacon say, either, Over the offering: or, For the hymn of praise, let us beseech, that the Lord etc. Lag. (a. a. s. 85 f.): Διάκονος λεγέτω ἢ ἐπὶ προσφοραῖς ἢ διὰ δοξολογίαν δεηθήτω, ἵνα ὁ κύριος κ. τ. λ. Singularformen δεηθήτω strider dock mot den liturgiska pluralformen i proclamatio diaconi i I 35. Detta böneformulär finnes också kvar i den abessinska liturgien se öfversättningen i BLE s. 208 r. 30 f.

boningar». Denna sats synes ej ha något sammanhang med bönen för de försenade. I den abessinska liturgien bildar också bönen med detta böneämne ett särskildt moment i den allmänna kyrkobönen, efter hvilken följer såsom nytt moment bönen för försenade. Den ifrågavarande bönen skall förmedla anslutningen till den böneakt, som ägt rum innan den för sent ankomne blef insläppt. Men säkerligen är denna sats oriktigt insatt och hör till formuläret i I 35. Den egentliga bönen innehåller, att Gud må gifva den för sent ankomne samvetsgrannhet och arbetsamhet och frigöra honom från hvarje denna världens band och förläna honom vänskapens vilja, kärlek och hopp. På samma sätt skola församlingens systrar och diakonissor, som kommit för sent och fått stanna utanför, behandlas. Diakonen skall uppmana till bön, och allt folket skall anropa Gud för dem. Och följden af att diakonen sålunda nämner därom och uppmanar till bön för dem, skall blifva, att nitet ökas och kärlekens band stärkes, samt att den försumlige och late bestraffas. Något stycke motsvarande Test. I 36 finnes icke heller i de öfriga kyrkoordningarna.

Test. I 37 innehåller ytterligare instruktioner för diakonen angående ett specialfall, nämligen om en kvinna, som våldföres af en man. Att ett sådant fall särskildt upptages till behandling, är belysande för de sexuella förhållandena under den döende antikens tid, hvilken torde vara tiden för Test:i kompilation. Ty ett verk af Test:i kompilator är säkerligen största delen af detta kapitel. Det finnes i Lagarde [1]) men saknas i kopt. arab. öfversättningen. Diakonen skall noggrannt undersöka, om den förfördelade är troende, om ett verkligt våld blifvit begånget, och om våldsverkaren icke möjligen är hennes egen älskare. Om saken verkligen skett och kvinnan sörjer däröfver, skall diakonen bringa det till biskopens öron, så att kvinnan märker, att hon i allting har gemenskap med församlingen. Om den brottslige är en troende, får diakonen icke föra in honom i kyrkan för att taga del i gudstjänsten, äfven om han gör bot, men om han är katekumen och gör bot, skall han döpas och tillåtas deltaga. Denna stränga behandling af synder efter dopet är märklig. Man behöfver dock icke fatta det såsom ett montanistiskt drag [2]), så att ingen förlåtelse skulle gifvas för grofva synder efter dopet. Möjligtvis kan Test:i kompilators personliga åsikt vara uttalad, men eljes kan en sådan rigoristisk åskådning icke spåras i Test., snarare vittna förbönerna för t. o. m. så grofva syndare som lapsi samt den omedelbart härpå följande regeln angående penitenters behandling om en mildare praxis. Ett förnekande af botens möjlighet för vissa synder efter dopet behöfver ej heller inläggas i detta ställe. Snarare torde meningen vara den, att den felande församlingsmedlemmens försoning med kyrkan icke fick lämnas *Test. I 37.*

---

[1]) a. a. s. 86 Περὶ γυναικὸς βιαζομένης παρὰ ἀνδρός.

[2]) Wordsworth a. a. s. 30.

i diakonens hand, utan skulle reserveras åt det högre klerus[1]. Diakonen har eljes enligt Test. stor disciplinär myndighet, men detta fall kunde dock ej af honom afdömas. Såsom en allmän regel för penitenters behandling tillägges, att diakonen skall undervisa dem som göra bot och föra dem till presbytererna eller biskopen, att de må uppfostras och inhämta kunskap. De likställas alltså med katekumenerna såsom redan termen »catechizet»[2] visar. Det var ju också den gängse formen för botgöringen i den gamla kyrkan, att den brottslige underkastade sig ett förnyadt katekumenat men med de modifikationer, som följde af hans ställning såsom en gång döpt. Ifrågavarande ställe är det enda, som gifver någon föreskrift om penitenterna. De fyra botstationerna, som åtminstone i Orienten här och hvar voro brukliga[3], nämnas icke alls i Test., utan efter vederbörlig undervisning och rättelse synes botgöraren ha fått tillgift. Då ingen närmare redogörelse för boten lämnas, kunna inga slutsatser beträffande Test:i tid dragas af dessa korta antydningar.

Den sista delen af I 37 handlar om den diakon, som icke[4] kan förvalta sitt ämbete. En sådan skall hålla ut i bönen och såsom sitt arbete skall han anse åkallan, meditation, kärleken, vägen[5] (= den kristliga lifsvandeln), striden och hafva (Guds) fruktan inför sina ögon; och han skall kallas ljusets son. Här möta tvänne för Test. karaktäristiska uttryck, dels uttrycket »arbete» om det föreskrifna kontemplativa lifvet, dels uttrycket »ljusets son». Föreskriften om hvad som skall vara diakonens verk är ej så utförlig som motsvarande för presbytern[6], men båda öfverensstämma i betoningen af bönen och meditationen. Alltsammans är ljusets verk (jfr I 31), därför skall den, som utför dem, kallas ljusets son[7].

[1]) Jfr Cooper-Maclean a. a. s. 194.

[2]) Rahm. a. a. s. 91: Diaconus catechizet pœnitentiam agentes etc.

[3]) Man ansåg förr, att dessa fyra botstationer varit allmänt gängse i kyrkan, men Funk: die Busstationen im christlichen Altertum (Kirchengeschichtliche Abhandlungen u. Untersuchungen I s. 182—209) har visat, att de aldrig förekommit i västerlandet och icke heller i österlandet varit allmänt brukliga, utan behandlingen af botgörare har varit mycket olika på olika tider och orter. Att döma af Socr. h. e. V 19, Sozom. VI 16 skulle de offentliga botstationerna ha afskaffats i Konstantinopel redan vid slutet af 4:de århundradet, då patriarken Nektorius af Konstantinopel upphäfde det speciella botprästämbetet (jfr Funk a. a. s. 201).

[4]) Negationen saknas i texten, men insättes af Rahmani (a. a. s. 91).

[5]) Lagarde a. a. s. 86: ὀφείλημα τῆς ὁδοῦ.

[6]) I 31 a. a. s. 73.

[7]) I den kopt. arab. öfversättningen har den sista satsen en helt annan lydelse (Rahm. a. a. s. 91 anm. 2): si hæc (i. e. quæ respiciunt opera erga peregrinos, ægrotos etc.) perficit diaconus, ne negligat ministerium sacrum ecclesiæ, quod pertinet ad ipsius gradum, quodque timorem Dei omni tempore ante ipsius oculos ponit, incitatque desiderium ad loca quietis Dei.

KAP. V.

Kyrkliga stånd och ordines minores.

A. Bekännare.

De egentliga ordines i dessa kyrkoordningar äro de hittills behandlade, nämligen biskop, presbyter och diakon. De ha alla såsom förut uppvisats den tydliga karaktären af klerikala ämbeten. Dock är den hierarkiska organisationen i dessa kyrkoordningar ingalunda afslutad med dessa tre ämbeten. Den fortsättes och är utvidgad nedåt dels med särskilda grupper af församlingsmedlemmar, s. k. kyrkliga, heliga stånd [1]), hvilka på ett eller annat sätt inordnas i den hierarkiska organisationen, dels med de s. k. ordines minores. Af öfversikten (s. 109 i detta arbete) synes emellertid, att ifråga om dessa stånd och ordines minores hvarken antal eller ordningsföljd är fullt öfverensstämmande i dessa kyrkoordningar. I samtliga kyrkoordningar utom CpH och AKVIII följer dock omedelbart efter de tre ordines en särskild grupp af församlingsmedlemmar, de s. k. bekännarna eller konfessorerna, i hvilken benämning i främsta rummet de egentliga martyrerna äro innefattade. Angående dessa synnerligen högt ärade församlingsmedlemmar, som utgjorde det förnämsta af de andliga heroernas stånd, och deras rätt till de nämnda ordines finnas i samtliga kyrkoordningar utförliga bestämmelser [2]).

---

[1]) Jfr t. ex. Harnack Mission I² s. 340.

[2]) VF fattas här; CpH, AKVIII låta bekännare följa först efter anagnoster. (Jfr öfversikten i detta arbete s. 83, 85, 109 och 116.) I LD och SD nämnas ingenting om martyrers ställning i församlingen (jfr TU NF X 2 s. 368).

I CH c. 6 (med öfverskriften: om dem som blifva straffade för trons skull [1]) stadgas, att om någon aktas värdig att för sin tros skull stå inför en domstol och för Kristi skull utstå straff, men han sedan genom nåd och barmhärtighet [2]) kommer fri, så har en sådan af Gud blifvit bevärdigad med presbyterrang; af biskopen skall han icke ordineras. Hans bekännelse är hans ordination. Göres han till biskop, skall han ordineras. Annorlunda förhåller det sig med den, som aflagt bekännelse utan att ha lidit straff, alltså en af de egentliga s. k. confessores [3]). Han är visserligen värdig presbyteratet men ordineras af biskopen. Är bekännaren en slaf, som för Kristi skull uthärdat ett straff, blir han presbyter för församlingen. Om han också icke erhåller presbyteratets utmärkelse (Riedel: insignier), så har han dock erhållit presbyteratets ande; biskopen bedje därför icke öfver honom; den helige Ande har sagt ordinationsformeln [4]). Enligt de grundsatser, som uttalas i denna canon, är alltså martyren självskrifven presbyter utan att någon särskild ordination behöfves, ty hans bekännelse är hans ordination. Gud har gifvit honom presbytervärdigheten. Martyriet har samma verkan som den biskopliga ordinationen, det är ett andedop, som förlänar den för presbyterämbetet nödvändiga karisman. Man skulle kunna

[1]) Wansleben a. a. s. 282: De ceux qui sont persécutés pour la foi. Benämningarna martyr och confessor möta icke i CH, men tydligen göres en skillnad mellan tvänne sådana grupper.

[2]) Haneberg (a. a. s. 67), Achelis (a. a. s. 67): postea autem indulgentia liber dimittitur; Riedel (a. a. s. 204): aber durch die Gnade des Erbarmens frei kommt etc.

[3]) Confessor är här i sin egentliga betydelse, ej i betydelsen asket eller munk, som dock möter redan i 4:de århundradet. (Duchesne a. a. s. 142 anm. 1.)

[4]) Den sista satsen i CH c. 6 är omtvistad; ofvanstående är enligt Riedels förslag till tolkning (a. a. s. 204 anm. 3). Achelis öfversätter (a. a. s. 68): Quamquam enim formam presbyteratus (Haneberg: sacerdotii) non acceperit, tamen spiritum presbyteratus (Haneberg: sacerdotii) adeptus est; episcopus igitur (Haneberg tillägger: qui talem ordinat) omittat orationis (Haneberg: recitationem) partem, quæ ad (Haneberg tillägger: impetrandum) spiritum sanctum pertinet. Den Riedelska texten lyder: Wenn er auch die Auszeichnung (die Insignien) des Presbytertums nicht erhält, so hat er doch den Geist des Presbytertums erhalten, und der Bischof bete nicht, durch Recitation vom Heiligen Geiste. (Riedel a. a. s. 204). Sannolikt har föreskriften om biskopens bön såsom den möter i HA stat. 24 och HS stat. 34 (jfr följande s. 312 f.) blifvit förkortad och förvrängd och därigenom fått denna lydelse i CH c. 6.

tro, att många på detta sätt blefve presbyterer, men att döma af t. ex. c. 19, 15, 32 b m. fl. ställen synas blott få presbyterer förutsättas i CH. Förmodligen voro martyrier sällsynta. Bekännaren blir också presbyter, men han är i och för sig blott en värdig kandidat till ämbetet och behöfver biskopens ordination. Blott lidandet för Kristi skull kan ersätta ordinationens andemeddelelse, ty martyrerna äro μιμηταὶ τοῦ Χριστοῦ; i dem lider Kristus ånyo, och hans ande är alltjämt verksam i dem äfven efter lidandet[1]. Men till biskopsämbetet fordras en särskild karisma, därför måste martyren invigas till detta ämbete genom en särskild handpåläggning.

Då slafvar utgjorde en stor del af de kristna församlingarna särskildt i äldre tider, tager CH äfven det fall i betraktande, att en slaf är martyr. Märkeligt nog förekommer icke någon särskild bestämmelse om slafvar såsom martyrer eller bekännare i de öfriga kyrkoordningarna. Äfven slafven skall då blifva presbyter. Men om omedelbart eller genom biskoplig ordination är ej så tydligt. Achelis (a. a. s. 164 f.) anser, att slafven-martyren skulle ordineras, men vid ordinationen skulle den del af bönen, som handlar om den helige Andes kommande å ordinanden, utelämnas, ty »om han också icke fått presbyteratets form, så har han dock fått presbyteratets ande». Achelis får således två slags slafvar, dels martyrer, som med förbehåll af ordination blifva presbyterer, dels bekännare, som förmodligen icke alls blefvo presbyterer, eftersom de icke omnämnas. Det aristokratiska särskiljandet mellan fria och slafvar är någonting enastående för de första århundradenas författningshistoria. »Forma presbyteratus» betydde i enlighet härmed mannens legala frihet, som var en nödvändig betingelse för presbyteratet. Dispenseras härifrån kunde blott den, som redan förvärfvat den högre gåfvan »spiritus presbyteratus». Blott genom martyriet kunde alltså en

[1]) Jfr Achelis a. a. s. 165; 2 Kor. br. 1, 5, Kol. 1, 24, 1 Petri 4, 13 om lidandets betydelse samt Euseb. h. e. V 1, 23 (Berl. ed. s. 410): τό δε σωμάτιον μάρτυς ἦν τῶν συμβεβηκότων, ὅλον τραῦμα καὶ μώλωψ καὶ συνεσπασμένον καὶ ἀποβεβληκὸς τὴν ἀνθρώπειον ἔξωθεν μορφήν, ἐν ᾧ πάσχων Χριστὸς μεγάλας ἐπετέλει δόξας, καταργῶν τὸν ἀντικείμενον καὶ εἰς τὴν τῶν λοιπῶν ὑποτύπωσιν ὑποδεικνύων ὅτι μηδὲν φοβερὸν ὅπου πατρὸς ἀγάπη, μηδὲ ἀλγεινὸν ὅπου Χριστοῦ δόξα; samt h. e. V 28, 11 (Berl. ed. s. 502): . . . ὁ γὰρ εὔσπλαγχνος θεὸς καὶ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὐκ ἐβούλετο ἔξω ἐκκλησίας γενόμενον ἀπολέσθαι μάρτυρα τῶν ἰδίων παθῶν.

slaf blifva medlem af presbyteriet. Men riktigheten af Achelis' tolkning betviflas af t. ex. Funk (das Test. s. 243). Om de frie äro bestämmelserna tydliga. Men beträffande slafvarna innebär Achelis' text och tolkning en motsägelse. Det säges först, att dessa liksom de frie bli eo ipso presbyterer genom martyriet utan ordination, åtminstone få de presbyteratets ande om också icke dess utmärkelse; omedelbart därefter föreskrifves ordination med utelämning af en del af ordinationsbönen. Motsägelsen är svår att förstå och desslikes orsaken, hvarför enahanda bekännelse skulle ha olika betydelse för den frie och för slafven. Att såsom Achelis (a. a. s. 266) härleda dessa märkliga bestämmelser ur Hippolyti aristokratiska åskådning och ställning i förhållande till sin motståndare f. d. slafven Calixtus är ej tillräcklig motivering för införandet af en så ovanlig och säkerligen missnöje väckande klasslagstiftning. Funk finner här en instans mot Hippolyti författareskap. Då det här gäller en rent andlig angelägenhet, skulle aldrig en kyrkolärare såsom Hippolytus i partisyfte så uppenbart och utan skäl ha satt ned det stånd, till hvilket en stor del af kristenheten då hörde. Men Funk går för långt. Om texten ändras i öfverensstämmelse med Riedels text, kan meningen vara den, att icke heller öfver slafven-martyren behöfver biskopen hålla någon ordinationsbön; den helige Ande själf säger den. Han har presbyteratets ande d. v. s. den särskilda karismatiska begåfningen för presbyteratet [1]). Denna kan således ådagaläggas genom det ståndaktiga martyriet. Presbyteratets utmärkelse eller insignier bestå i den yttre hedern och vördnadsbetygelsen och vid presbyteratets utöfning äfven äreplats vid nattvardsbordet [2]). Enligt Riedels text får icke slafven-martyren denna utmärkelse (insignier), hvilket väl är liktydigt med, att han icke får utöfva presbyterämbetet. Denna tolkning, att slafven väl får presbytervärdighet, men icke rätt att utöfva den, omfattas äfven af Harnack [3]) och torde vara den sannolikaste. Om han sedan för att utöfva presbyterämbetet behöfde ordination eller icke, är svårt att afgöra efter den förvirrade text, som slutet af CH c. 6 erbjuder [4]).

[1]) För förklaringen af detta uttryck se t. ex. s. 271 anm. 2 i detta arbete.

[2]) Jfr t. ex. Sohm a. a. I s. 140 anm. 9, s. 142 anm. 11.

[3]) Gesch. der altchristl. Litteratur II 2 s. 510.

[4]) Riedel a. a. s. 204 anm. 3.

Antagligen upptogs slafven-martyren i presbyterkollegiet genom någon modifierad ordination. Mot Funk måste framhållas, att den sociala skillnaden mellan fria och slafvar var dock för stor, för att han utan vidare skulle få räknas med bland presbyterna och åtnjuta den dem tillkommande hedern och vördnaden, framför allt hedersplatsen vid nattvardsbordet.

Denna CH:s c. 6 om dem, som för trons skull blifva straffade, bär omisskännligen en ålderdomlig prägel. Den går tillbaka till förkonstantinsk tid [1]), och vid jämförelse gör den ett ålderdomligare intryck än andra analoga bestämmelser från den tiden. Martyrers och konfessorers kvalifikationer och rätt till presbytervärdigheten voro allmänt erkända i den gammalkatolska kyrkan [2]). Men redan hos Cyprianus (ep. 38—40) måste biskopens ordination komma till, för att de skola kunna komma i åtnjutande af denna värdighet [3]). Cyprianus skiljer ej mellan martyrer och bekännare, ej heller ordinerar han alla sådana till presbyterer. Är bekännaren för ung att komma in i presbyteriet, ordinerar han honom till den mest ansedda af ordines minores, lektoratet (jfr Celerinus

---

[1]) Jfr Harnack a. a. II 2 s. 510.

[2]) Achelis a. a. s. 221 f. anför flera exempel: Tertull. adv. Valent. 4 (Öhler II 385, CSEL XXXXVII s. 180, 181): Speraverat episcopatum Valentinus, quia et ingenio poterat et eloquio. Sed alium ex martyrii prærogativa loci potitum indignatus de ecclesia authenticæ regulæ abrupit. Eus. h. e. V 28 (32) (Berl. ed. s. 502) om konfessorn Natalius, som för 150 denarer i i månaden af Asklepiodotus och växlaren Theodotus förmåddes blifva biskop för det adoptianska partiet i Rom; berättelsen om honom visar, att han genom martyriet blifvit berättigad till episkopatet; Calixti historia, i hvilken hans martyrium bildar vändpunkten och begynnelsen till avancementet jfr Hippolyti Refut. IX: 12; den i Eus. h. e. VI 43, 6 (Berl. ed. s. 614 f.) nämnde konfessorn och presbytern Maximus samt den ibid. 43, 20 omtalade presbytern och konfessorn Moses; Eus. h. e. VI 11, 4 (Berl. ed. s. 542) Asklepiades, biskop i Antiokia, var under Severus bekännare; Eus. h. e. VI 8, 7 (Berl. ed. s. 536 f.) Alexander, biskop i Jerusalem, samtidigt kastad i fängelse; bekännarna Celerinus och Aurelius hos Cyprianus, hvilka på grund af sin ungdom bli lektorer men med presbyterers inkomster, jfr ep. 38, 39 (Hartel a. a. s. 579 f.); se äfven citatet s. 320 anm. 1 i detta arbete.

[3]) Jfr ep. 40 (Hartel a. a. s. 585 f.) om martyren Numidicus: nam admonitos nos et instructos et sciatis dignatione diuina ut Numidicus presbyter adscribatur presbyterorum Carthaginensium numero et nobiscum sedeat in clero etc. et promouebitur quidem, cum Deus permiserit, ad ampliorem locum religionis suæ, quando in praesentiam protegente Domino uenerimus etc.

och Aurelius föregående sida anm. 2). Men han erhåller tydligen rätt till presbyteratet; ingen föregående pröfning behöfdes enligt orden: expectanda non sunt testimonia humana cum præcedunt divina suffragia (ep. 38 Hartel a. a. s. 579 f.). Cyprianus representerar således ett senare stadium än CH, som icke vet af några inskränkningar i martyrers och bekännares rätt till presbyterat. Hos Cyprianus blir det i själfva verket den biskopliga maktfullkomligheten, som afgör hvem som är värdig eller icke till presbyteratet. Funk (das Test. s. 46) söker visa, att en praxis såsom CH:s beträffande martyrer och bekännare aldrig förekommit i den äldre kyrkan. Såsom norm för den äldre kyrkans behandling af dessa kategorier anser han Cyprianus, och menar, att när han redan till lektoratet kräfde ordination, huru mycket mer då till diakonatet och presbyteratet. Men för att finna någon tid, i hvilken CH:s praxis passar in, hänvisar han till tiden för de monofysitiska striderna, då bekännarskapet skulle ha spelat en icke mindre roll än i de första århundradena. Ja, å annat ställe (Hist. Jahrb. 1895 s. 493 f.) hänvisar han till de svåra förföljelser, som de kristna fingo utstå af saracenerna. Men Cypriani åberopade förfarande visar dock ingen ursprunglig norm och är därför ej heller någon instans mot CH utan representerar otvifvelaktigt en senare utveckling (se Sohm a. a. s. 142 anm. 11). Att CH skulle afse monofysitisk praxis eller ännu senare tiders är ett försök till förklaring, som är mera originellt än sannolikt (jfr Harnack a. a. s. 510.) Sannolikt hade kapitlet haft en helt annan affattning och karaktär, om det härstammat från monofysitstriderna. Ingalunda hade man då nöjt sig med CH:s korta angifvande af grunden till martyriet, nämligen för trons skull, för Kristi skull, utan i en eller annan form hade ortodoxien framhållits och någon dogmatisk formel kommit med.

Beträffande CH:s föreskrift om slafven-martyren är såsom redan anförts (föregående sida anm. 2) särskildt Calixti historia ett bevis på hvilket anseende martyriet gaf äfven åt slafven, samt huru genom det vägen var öppnad till ära och utmärkelse, ja, till episkopatet. Det är möjligt, ehuru icke bevisligt, att just den i CH c. 6 uttalade grundsatsen om slafvar, som varit martyrer, varit af stor betydelse för Calixti befordran.

Jämföra vi CH c. 6 med motsvarande bestämmelser i H-versionerna, befinnas dessa icke hafva några föreskrifter om slaf-

varna, men ha paralleller till den förra delen af CH c. 6 om de fria bekännarna-martyrerna. Visserligen gifver CH:s canon anledning till en mängd spörsmål, men den är dock på det hela taget förståelig. Detta kan dock knappast sägas om parallellen i HE stat. 25 (öfverskrift: Concerning those who confessed and were condemned for the name of our Lord Jesus Christ), där texten säkerligen är fördärfvad åtminstone i styckets början [1]. HE synes emellertid fordra, att konfessorn-martyren under alla omständigheter skulle ordineras; om han lidit straff, vore han berättigad att blifva presbyter, om han blott blifvit förhånad för Herrens namns skull, kunde han blifva diakon. Något ordinationsformulär gifves icke, men väl föreskrift om ordinationsbönens art och beskaffenhet. Biskopen får en viss frihet härvidlag, dock skola vissa ting sägas, men huru rättar sig efter biskopens förmåga och de särskilda omständigheter, som föranledt ordinationen. HA stat. 24 och HS stat. 34 erbjuda bättre text. De redogöra [2]) först för bekännares ordination samt öfvergår sedan till en vidlyftig utredning om ordinationsbönens form och art. Man skall icke lägga händerna på bekännare, som för Guds namns skull varit i bojor, vid invigning till diakonat eller presbyterat. Ty han äger presbyterämbetets värdighet (τιμή) genom sin bekännelse. Men skall han insättas till biskop, så skall handen läggas på honom. Följer så ett närmare angifvande af hvem som skall räknas såsom en sådan bekännare, hvilken icke blifvit offentligen straffad. Det är en sådan, som icke blifvit ställd inför någon myndighet eller blifvit straffad med bojor, eller förd i fängelse, eller straffad med någon dom utan som tillfälligtvis blifvit smädad för Herrens namns skull och blifvit straffad med straff i sitt hus. Har han bekänt Kristus, skall han få handpåläggning till det ämbete han är värdig [3]). Och biskopen skall hålla tacksägelsebön

[1]) Jfr Horner a. a. s. 145 f. samt s. 146 anm. 1 och inledningen s. XIV.

[2]) Horner a. a. s. 246 f., s. 309. HA har till öfverskrift: Concerning the Confessors who were punished for the name of Christ, that they have the rank of the deacon and the presbyter; HS kortare: Concerning the confessors.

[3]) HA öfversätter: ... he is worthy of all the rank (takûs) of the priesthood, the hand shall be laid upon him, and he shall be made (priest); HS ... hand is to be laid upon him (for) every office (klērōs) of which he is worthy. Achelis (a. a. s. 68) har en afvikande öfversättning: dann soll der ganze Klerus (κλῆρος) ihrer würdig sein, dass sie die Hand auf ihn legen.

enligt förutnämnda bestämmelser. Dock är det ej nödvändigt, att han använder samma ord, som förut blifvit angifna (d. v. s. böneformulären vid ordination till biskop, presbyter och diakon), utan han kan äfven tala improviseradt efter förmåga. Kan han göra det på tillfredsställande sätt och i en högtidlig bön, så är det godt; ber han på annat sätt och medelmåttigt, så skall ingen dock förbjuda honom, blott han är riktig i tro (HS ortodoxi [1]). HA, HS ha alltså samma grundsatser som CH beträffande martyrers och bekännares ordination. Öfverensstämmelsen dem emellan är iögonfallande i begynnelsen; sedan bli H-versionerna detaljerade i sin beskrifning på den icke offentligt straffade bekännaren samt om biskopens frihet från formulär och hurudan ordinationsbönen då bör vara beskaffad. H-versionerna skilja ej martyrer och bekännare utan använda om båda dessa kategorier benämningen bekännare (HS ὁμολογητής). Den presbytervärdighet (HS τιμή), som enligt dem tillfaller bekännaren, fattar Rahmani (a. a. prol. pag. XXXVII) sålunda, att bekännaren får »honores presbyterales» men ingalunda »potestatem inhærentem ordini presbyteratus». Och såsom stöd anför han Cypriani ep. 35 [2]), af hvilken det framgår, att bekännarna fingo lika stor andel som presbytererna af församlingens gåfvor, samt att de hade äreplats tillika med dessa vid biskopens sida. Men stället har intet sammanhang med H-versionernas föreskrifter utan afser andra för-

---

[1]) Enligt C. Schwartz (über die pseudoapostolischen Kirchenordnungen i Schriften der Wissenschaftlichen Gesellschaft in Strassburg 6, (Strassburg 1910 s. 34 f.) skulle stället i HS stat. 34 lyda i återöfversättning till grekiska ungefär sålunda: τὸν δὲ ἐπίσκοπον εὐχαριστοῦντα, καθ᾽ ἃ προειρήκαμεν, οὐ πάντως ἀνάγκη τοῖς αὐτοῖς λόγοις χρῆσθαι οἷς προείπομεν, ὥστε μελετᾶν ἀποστηθίζεσθαι, εἰ εὐχαριστεῖ τῷ θεῷ, ἀλλ᾽ ἕκαστος κατὰ τὴν δύναμιν προσευξάσθω· εἰ μὲν δύναται μεθ᾽ ἱκανότητος ἔνδοξον προσευχὴν ποιεῖσθαι, ἀγαθόν· εἰ δὲ μετριώς προσεύχεται, μηδεὶς αὐτὸν κωλυέτω, μόνον ὑγιῶς καὶ ὀρθοδόξως προσευχέσθω. S. anser, att härmed gifves biskopen samma företrädesrätt, som Didaché gifver blott åt profeterna: τοῖς δὲ προφήταις ἐπιτρέπετε εὐχαριστεῖν ὅσα θέλουσιν (10, 7, die Apostellehre klein. Ausgabe s. 54).

[2]) Citerad hos honom enligt MSL IV p. 324: Ceterum presbyterii honorem designasse nos illis (i. e. Celerino et Aureliano) jam sciatis, ut et cum sportulis iidem (idem) cum presbyteris honorentur, et divisiones mensurias (mensurnas Hartel) æquatis quantitatibus partiantur sessuri nobiscum etc. (fortsättningen lyder enligt Hartel: prouectis et corroboratis annis suis, quamuis in nullo minor possit uideri aetatis indole qui consummauit aetatem gloriae dignitate). Enligt Hartels edition är det ep. 39, 5 a. a. s. 584 f.

hållanden. Rahmani lägger för stor vikt vid uttrycket τιμή. Sammanhanget talar också för en annan betydelse af detta uttryck, ty säkerligen talas i detta stycke om presbyterämbetet i liknande betydelse som biskopsämbetet; och då detta senare omtalas i egentlig betydelse och ej blott såsom en areställning, så har säkert det förra ämbetet samma betydelse. Eljes kan man ej förstå, hvarför bekännare skulle behöfva handpåläggning till episkopatet, ty den biskopliga hedern kunde ju tillfalla honom lika väl utan ordination liksom den prästerliga. Analogien med CH visar också, att här afses själfva ämbetet ej blott någon rang [1]). Men i motsats till CH, där alla bekännare blifva presbyterer, ha H-versionerna alternativet presbytererer eller diakoner. Om några särskilda kvalifikationer erfordrades af bekännaren för den ena eller den andra ordo säges icke. Martyriets svårighet, personens anseende i öfrigt eller ålder ha därvid kanske varit bestämmande.

Parallellen i Test. (I 39) har tydligen den i H-versionerna bevarade stadgan till ursprung och kan i sin senare del icke förstås utan denna. Om någon bekänner och det intygas, att han varit i bojor, i fängelse och i tortyr för Guds namns skull, på honom skall icke af den anledningen läggas handen till diakonat och presbyterat. Han har den prästerliga äran, ty han har blifvit beskyddad af Guds hand genom sin bekännelse. Men till episkopatet skall han ordineras genom handpåläggning. Vidare säges om den bekännare, som icke blifvit kallad att dömas inför myndigheterna, ej heller straffad med bojor, utan blott bekänt tron, att han är värdig handpåläggning; ty han emottager kleri bön. I det följande är texten troligen tidigt fördärfvad, eftersom redan den kopt. arab. öfversättningen icke upptagit den sista meningen, förmodligen därför att öfversättaren icke förstått den. I öfverensstämmelse med H-versionerna synes meningen vara den, att ordinatorn (biskopen) i detta fall icke är bunden till det vanliga formuläret för ordinationsbönen [2]).

---

[1]) CH c. 6: Sein Bekenntniss ist seine Ordination. Riedel a. a. s. 204. Jfr Funk das Test. s. 48 f.

[2]) . . . sed cum pastor (i. e. episcopus) ulterius progreditur, ille (i. e. confessor) effectum (ordinationis) suscipit (Rahmani a. a. s. 95), d. v. s. allt eftersom biskopen fortskrider i bönen, mottager bekännaren ordinationens verkan. Schwartz (a. a. s. 35 anm. 1) återöfversätter slutet af Tes. I 39 till grekiska sålunda: μηδὲ πάντα ἐκεῖνα τὰ ῥήματα ἐπαναλαμβανέτω προσευχόμενος

Jämföra vi CH, H-versionerna och Test. i dessa nu undersökta bekännarekapitel, måste vi sluta till, att de för alla tre gemensamma bestämmelserna säkerligen gå tillbaka till en ursprunglig källa, i hvilken således de straffade bekännarnas rätt till presbytervärdighet utan ordination funnits uttalad. Denna gammalkristliga grundsats har sedan blifvit utvidgad i CH med tillägget om bekännare bland slafvar, som lidit martyriet, och i H-versionerna möjligen utförts med angifvande af hvem som skall anses som bekännare samt med föreskriften om ordinationsbönen. Närmast ursprungliga stadgan komma dock H-versionerna. Test. är en förändrad och förkortad bearbetning.

Enligt Achelis (a. a. s. 163) är CH c. 6 den mest betydande canon i hela kyrkoordningen och kanske det viktigaste vi öfverhufvudtaget veta om martyrers och bekännares ställning i den gamla kyrkan. Bestämmelsen är tänkbar blott i en tid, då martyrier voro sällsynta. I CH föreligger ett försök att draga hela denna aristokrati (martyrerna-bekännarna) in i ämbetsorganisationens verkningskrets. Här står icke ett öfvermäktigt κλῆρος τῶν μαρτύρων emot ordo sacerdotalis, och den biskoplige författaren till CH har icke af den anledningen upptagit dem samt och synnerligen i klerus, för att han skulle in- och underordna oppositionen därigenom i regeringen. Upptagandet i klerus beror på den åsikten, att lidandet för Kristi skull förlänar den Guds ande, som presbytern måste äga. Hvar och en, som kan uppvisa, att han har en sådan ande, kommer i presbyteriet. Då emellertid enligt c. 19 presbytererernas antal är mycket ringa i CH, och då vidare CH icke alls talar något om lapsi, en fråga som en i förföljelsetid författad kyrkoordning icke gärna kunde lämna obeaktad, finner Achelis (a. a. s. 218 f.), att författaren måtte vara en teoretiker, om hvilken det med större säkerhet kan påstås, att han icke skrifvit i någon tid af större förföljelser, än att i hans tid martyrier öfverhufvudtaget icke skulle ha ägt rum. Särskildt CH c. 12 om den kristlige elementarlärarens kristliga undervisning af hedniska lärjungar vittnar om en ovanligt tolerant tid. Achelis anser, att situationen bättre passar in å Caracallas, Heliogabali och Alexanders tid än å Severi, som år 202 utfärdade ett reskript mot de kristna, hvilket

ἐπ᾽ αὐτῷ, ἀλλὰ προκόπτων ὁ ποιμὴν λήψεται τὴν δύναμιν (sc. τοῦ προσεύχεσθαι). Denna öfversättning återgifver närmare H-versionernas bestämmelse om friheten vid bönen.

föranledde förföljelse i Afrika och Egypten. Ytterligare skulle den juridiska uppfattningen af CH c. 6 vittna om occidentaliskt ursprung (a. a. s. 225). I Zeitschr. f. KG. XV s. 30 framhåller Achelis ytterligare, att bestämmelserna i CH c. 6 och eg. KO (HS) c. 34 otvifvelaktigt äro urkristliga och ett säkert tecken på dessa skrifters högre ålder i förhållande till AK VIII. Man måste dock anse, att Achelis gör för mycket af ifrågavarande bestämmelser. Ty de äro ingalunda enastående, såsom äfven Achelis annorstädes medgifver (a. a. s. 225), utan uttrycka blott en allmän grundsats i den gamla kyrkan, som är påvisbar redan hos Tertullianus [1]) och såsom förut anförts framträder i mer eller eller mindre modifierad form hos Hippolytus, Cyprianus m. fl. (jfr detta arbete s. 317). Om kyrkopolitiska eller såsom Achelis menar andra skäl varit bestämmande för konfessorernas upptagande i klerus enligt dessa kyrkoordningar torde icke af de här föreliggande texterna kunna med säkerhet afgöras. Tydligen har Achelis vid dateringen af CH c. 6 låtit leda sig af den obevisade hypotesen om CH:s Hippolytiska ursprung. Men hade ifrågavarande canon varit af Hippolytus, hade säkerligen framställningen blifvit lifligare och varmare [2]). H-versionerna göra i detta afseende ett lifligare och ursprungligare intryck. Otvifvelaktigt har Achelis rätt däruti, att formuleringen af CH c. 6 vittnar mera om en teoretiker såsom författare än en praktiker, för hvilken det är af högsta vikt att gifva användbara föreskrifter för en pågående förföljelsetid. Såsom redan framhållits måste bestämmelser om be-

---

[1]) Tertullianus de fuga 11 (Öhler I s. 480) säger, att den ringe brodern skall blifva konfessor: Hoc sentire et facere omnem servum dei oportet, etiam minoris loci, ut maioris loci fieri possit, si quem gradum in persecutionis tolerantia ascenderit. Enligt Harnack Mission I[2] s. 403 anm. 2 är detta det äldsta stället om konfessorernas rätt att upptagas bland klerus.

[2]) Jfr den åskådliga skildringen af kommande förföljelser mot de kristna på grundval af de redan skedda i Hippolytus in Dan. IV 51 (Berl. ed. I s. 318): ... δεῖ γαρ ἡμᾶς ἐκ τῶν ἤδη μερικῶς γινομένων ἐννοεῖν τὰ ἐσομενα ... καὶ πάντων πιστῶν πανταχοῦ ἀναιρουμένων καὶ κατὰ πᾶσαν πόλιν καὶ χῶραν σφαζομένων καὶ δικαίων αἵματος ἐκχυνομένου, καὶ ζώντων ἀνθρώπων καιομένων, καὶ θηρίοις ἑτέρων παραβαλλομένων, καὶ νηπίων ἐν ἀφόδοις φονευομένων, καὶ ἀτάφων πάντων ῥιπτουμένων καὶ ὑπὸ κυνῶν βιβρωσκομένων, παρθένων τε καὶ γυναικῶν παρρησίᾳ φθειρομένων καὶ αἰσχρῶς ἐμπαιζομένων, καὶ ἀναρπαγῶν γινομένων, παὶ κοιμητηρίων ἁγίων ἀνασκαπτομένων, καὶ λειψάνων ἀνορυσσομένων, καὶ ἐν πεδίῳ ⟨ῥιπτουμένων⟩, καὶ βλασφημιῶν γινομένων. κ. τ. λ.

kännares rätt till presbyterämbetet utan ordination vara synnerligen ålderdomliga, ja t. o. m. äldre än Cyprianus, som i hvarje fall fordrar ordination. Men trots detta torde befintligheten af dylika bestämmelser icke kunna användas såsom bevis för att dessa kyrkoordningar med nödvändighet måste tillhöra martyrtiden. Ty fråga är om icke liknande gäller dessa stycken om bekännare och martyrer som CH c. 19, 1 och paralleller angående katekumenen-martyren (jfr s. 128 f. i detta arbete), nämligen att dylika stadganden stodo kvar såsom tomma kyrkorättssatser långt efter att de upphört att ha någon aktuell betydelse. Att CH c. 6 skulle vittna om occidentaliskt ursprung torde vid en jämförelse med dess orientaliska paralleller vara omöjligt att uppvisa.

Funk har en afvikande uppfattning af dessa konfessorkapitel och deras inbördes sammanhang. Han anser, dels att handpåläggningen förekommer i dessa kyrkoordningar (speciellt eg. KO) i en särskild betydelse, dels att hithörande canones icke ha den självständiga ställning, som dem tillkommer enligt dispositionen, enligt hvilken hvarje kapitel skulle handla om ett särskildt ordo eller stånd. Konfessorkapitlen skulle här alltså bilda blott ett tillägg till de föregående kapitlen om de högre ordines [1]). Till denna slutsats kommer Funk genom en jämförelse mellan dessa kyrkoordningar och AK VIII. Den sistnämnda (AK VIII 23, CpH XIV, båda af Jacob Alfei son) föreskrifver: ὁμολογητὴς οὐ χειροτονεῖται, γνώμης γὰρ τοῦτο καὶ ὑπομονῆς· En bekännare skall alltså icke få handpåläggning, ty bekännare blir man genom vilja och uthållighet [2]). Men en sådan är värd stor heder: τιμῆς δὲ μεγάλης ἐπάξιος ὡς ὁμολογήσας τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ (καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ AK VIII) .. ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων» (Ap. g. 9: 15); men om man behöfver honom såsom biskop, presbyter eller diakon, skall han ordineras. Skulle en bekännare utan ordination med bekännelsen såsom förevändning rycka till sig ett ämbete, skall han afsättas och förjagas, ty han har förnekat Kristi förordning och är sämre än en otrogen. Det säges alltså här, att man icke behöfver handpåläggning för att inträda i ett kyrkligt stånd såsom för upptagande i en kyrklig ordo. Eg. KO (H-versionerna) CH, Test. säga däremot, att be-

---

[1]) Funk das Test. sid. 162 o. f.
[2]) Uttrycken gå igen i Test. I 46.

kännaren icke behöfver handpåläggning till presbyterat och diakonat, låta alltså handpåläggningen icke syfta på själfva bekännarna utan på deras förhållande till presbyterat och diakonat. Kapitlet skulle enligt eg. KO:s hela läggning bilda en senare anomali, då däremot AK VIII, med hvilken CpH alldeles öfverensstämmer, representerar den ursprungliga texten, af hvilken eg. KO (CH, Test.) blott äro omarbetningar. Funk stöder vidare denna ordningsföljd med hänvisning på den historiska situation, monofysitstriderna, till hvilken han förlägger eg. KO (CH, Test.). Men oafsedt att denna historiska situation måste anses ohållbar, kunna de nämnda skiftningarna i uttrycken icke tillmätas så stor betydelse. Nog måste man erkänna, att bekännarna i CH, H-versionerna och Test. intaga en lika viktig och själfständig plats som i CpH och AK VIII samt behandlas i samtliga såsom en särskild grupp. Det är högst otroligt, att utvecklingen skulle gått från den bestämda förordningen i CpH, AK VIII, att ordination kräfves för bekännare till samtliga ordines maiores och sedan därhän, att i senare tider (H-versionerna, CH och Test.) ingen ordination behöfdes för bekännare till dessa ämbeten, undantagandes biskopsämbetet, ja att i CH hvarje bekännare skulle ha rätt till presbyterat utan ordination. Denna utveckling strider mot det hierarkiska system, som mer och mer gjorde sig gällande i den gamla kyrkan, hvilket ledde till att självskrifvenheten till kyrkliga ämbeten mer och mer fick vika för den biskopliga approbationen. Det är för öfrigt svårt att inse behöfligheten af en canon om bekännare i CpH, AKVIII. Men förmodligen har i den källa författaren-kompilatorn af CpH, AKVIII användt förefunnits en stadga om bekännare, och han har då ansett sig böra upptaga äfven den men ändrat den efter sin tids förhållanden. CH:s, H-versionernas och Test:i förbud mot handpåläggning å bekännare till presbyter- (diakon-)ämbetet har i CpH, AK VIII hopkrympt till det allmänna ὁμολογητής οὐ χειροτονεῖται, eftersom CpH, AK VIII fordrar handpåläggning till samtliga ordines. Uttrycket kommer då att innehålla ett förbud mot bekännares invigning till ett särskildt kyrkligt stånd och, emedan satsen eljes vore svår att förstå, har såsom förklaring tillagts: γνώμης γὰρ τοῦτο καὶ ὑπομονῆς. Möjligen kan det så formulerade förbudet anses riktadt mot en sträfvan att draga in bekännarna i den kyrkliga hierarkien och på dem sätta någon hierarkisk stämpel

genom handpåläggningen, hvars betydelse på ett vidskepligt sätt mer och mer öfverskattades. CpH och AK VIII, som stadga detta, passa för femte århundradet, de öfriga kyrkoordningarna förutsätta ursprungligare och mera omedelbara förhållanden. En mera hierarkisk åskådning framträder också i CpH:s och AK VIII:s placering af bekännare efter alla ordines, både maiores och minores, så att de komma efter både hypodiakon och anagnost; i de öfriga kyrkoordningarna komma de tvärtom före och närmast efter diakonen (jfr öfversikten s. 109 i detta arbete).

Martyrer och bekännare omnämnas eljest sällan i dessa kyrkoordningar. I CH c. 19, 1 talas om en katekumen, som blir martyr; likaså i parallellerna därtill HE stat. 33 b, HA st. 32 b, HS stat. 44 b samt Test. II 5 b (jfr detta arbete s. 86, 87 samt s. 128 f.). I Test. nämnas de dock i kyrkobönerna [1]). Eljes omtalas icke martyrer eller bekännare i de nämnda kyrkoordningarna [2]). CpH och AKVIII påbjuda i respektive XIII, 8 och 33, 9 [3]) firandet af Stefani protomartyrens [4]) och öfriga heliga martyrers dag, dessa som ärade Kristus framför sina egna lif [5]); vidare ha de en särskild canon περὶ τῶν διωκομένων διὰ πίστιν (CpH XXVII, AKVIII 45 [6]), i hvilken uppmanas till hjälpsamhet mot de för sin tros skull förföljda. Till jämförelse med stadgandena i CH och dess paralleller om konfessorer och martyrer kan anföras, att en kyrkoordning sådan som didaskalian (SD

[1]) Test. I 23 s. 41: ... spes eorum, qui persecutionem patiuntur; I 26 s. 53: qui concomitaris eos, qui detenti sunt in carceribus; s. 59: detentos in carcere libera; I 35 s. 85 pro sanctis confessoribus supplicemus, ut Dominus Deus det nobis eadem mente ac ipsi terminare vitam; s. 87: pro iis, qui persecutionem patiuntur, supplicemus, ut Dominus iis locum quietis concedat.

[2]) I CH c. 24 b (jfr s. 150 i detta arbete, Riedel a. a. s. 216) åsyftas väl särskildt martyrgrafvar, fastän texten icke uttryckligen nämner sådana.

[3]) AK VIII talar om martyrer och bekännare dessutom i bönen c. 12, 43 (Funk Did. et Const. I s. 512): ἔτι προσφέρομέν σοι καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν ... μαρτύρων, ὁμολογητῶν ... samt bönen c. 13, 6 (a. a. s. 514): τῶν ἁγίων μαρτύρων μνημονεύσωμεν, ὅπως κοινωνοὶ γενέσθαι τῆς ἀθλήσεως αὐτῶν καταξιωθῶμεν.

[4]) Funk a. a. II s. 88 och I s. 540.

[5]) Till protomartyren Stefanus hänvisas äfven i diakonbönen CpH VIII, 2 (AK VIII 18, 2) samt i slutkapitlet CpH XXVIII 16 f. (AK VIII 46, 16). Jfr s. 296 och s. 291 i detta arbete.

[6]) Funk a. a. II s. 91, I s. 556.

jfr TUNF X 2 s. 367) väl tillerkänner dessa andliga heroer en utomordentlig ära men vet ingenting om deras rätt att upptagas i klerus. Ett senare stadium än de nämnda kyrkoordningarna i uppskattningen af martyrerna representeras däremot utaf Can. Bas. (jfr t. ex. c. 30 Riedel a. a. s. 246 om martyrfester, c. 31 a. a. s. 248 om martyrgrafvar, c. 33 a. a. s. 250 om martyrernas kroppar).

B. Ordines minores.

Efter bekännarna öfvergår såväl CH som dess paralleller till föreskrifter om ordines minores, anagnost och hypodiakon; i hvilken ordning och i hvilket sammanhang de förekomma i de respektive kyrkoordningarna, framgår af s. 84 f., s. 109 samt s. 117 f. i detta arbete.

CH c. 7 [1]) stadgar, att om någon utväljes till anagnost, skall han hafva diakonens företräden d. v. s. anspråken på anagnosten äro desamma som på diakonen [2]). Handen skall dock icke först (d. v. s. före bönen [3]) läggas på honom, utan biskopen gifver honom evangeliet. Om anagnosten säges alltså icke, att *Anagnosten.*

[1]) Jfr s. 117 i detta arbete.

[2]) Så enligt Riedels text s. 204.

[3]) Ach. a. a. s. 174 tolkar ordet primo (först) så, att anagnostens bestämmelse för diakonatet därigenom skulle åsyftas. Såsom diakon erhåller han handpåläggning, men först insättes han såsom anagnost, och då får han ingen handpåläggning. Såsom exempel på kombination af anagnost- och diakonämbetena må anföras: en Rufus i boeotiska Tebe är både anagnost och diakon (Inscr. Græciæ septentr. I 26, 92), jfr PRE[3]XI s. 339; äfven martyren Euplus i Catana år 304, jfr Sohm a. a. s. 135 anm. 43. Enligt Tertullianus är dock bestämd skillnad mellan diakon och anagnost jfr de præscript. hæret. c. 41, där han tadlar de gnostiska häretikernas församlingsförhållanden och bl. a. förebrår dem, att »hodie diaconus qui cras lector» (Öhler II s. 39). Enklast är dock den ofvannämnda tolkningen. Jfr äfven början af ap. KO 19. I denna gamla källa gifves ock en utförlig beskrifning å de önskade egenskaperna hos en lektor. Ap. KO 19 Ἰάκωβος εἶπεν· Ἀναγνώστης καθιστανέσθω πρῶτον δοκιμῇ δεδοκιμασμένος, μὴ γλωσσοκόπος, μὴ μέθυσος, μήτε γελωτολόγος, εὔτροπος, εὐπειθής, εὐγνώμων, ἐν ταῖς κυριακαῖς συνόδοις πρῶτος σύνδρομος, εὐήκοος, διηγητικός, εἰδώς, ὅτι εὐαγγελιστοῦ τόπον ἐργάζεται. Ὁ γὰρ ἐμπιπλῶν ὦτα μὴ νοοῦντος ἔγγραφος λογισθήσεται παρὰ τῷ θεῷ (TU II 2 s. 234); i latinsk öfversättning finnes det i VF LXV 5—13 (Hauler a. a. s. 93, 95).

han ordineras utan han utväljes eller insättes (καθίσταται, constituitur). Ingen handpåläggning såsom vid ordination af biskop, presbyter och diakon förekommer, utan hela akten består däri, att biskopen öfverlämnar evangeliet till den som insättes. Vi kunna häraf sluta, att föreläsningen af evangeliet var anagnostens särskilda åliggande. Det är utan tvifvel ett ålderdomligt drag, eftersom rätten att läsa evangeliet redan i 4:de århundradet reserverades åt diakonen eller presbytern [1]), under det att anagnosten fick nöja sig med gamla testamentet. Om anagnostens ansedda ställning i CH vittnar äfven föreskriften, att han skulle äga samma kvalifikationer som diakonen [2]). Härvid torde lärobegåfningen varit den mest eftersträfvansvärda för anagnosten vid utläggningen af det lästa [3]), för diakonen vid undervisning af katekumenerna. Äfven ett visst mått af litterär bildning var nödvändig, särskildt för läsningen af de i scriptio continua affattade heliga skrifterna. Angående anagnostens ämbetsplikter föreskrifves i c. 21 a (Riedel a. a. s. 214 jfr detta arbete s. 138), att anagnosten (blott singularis enligt Riedel; Haneberg—Achelis pluralis) skall infinna sig till den dagliga morgongudstjänsten samt i c. 37 (Riedel a. a. s. 224 samt detta arbete s. 200 f.), att anagnosterna (där pluralis) skola infinna sig, när de heliga mysterierna firas, klädda liksom öfriga klerus i skinande hvita kläder samt stå vid läseplatsen och växla om vid läsningen, till dess hela församlingen är samlad [4]). Eljes finnes anagnosten icke omnämnd i CH.

---

[1]) AK II 57, 5 föreskrifver, att lektorn skall läsa gamla testamentet men diakonen eller presbytern evangeliet; angående Apg. och Pauli bref är stället ej tydligt, men förmodligen läste lektorn äfven dessa jfr Test. I 27 (Rahm. a. a. s. 59) samt Soz. HE VII, 19 anförd BLE s. 531 r. 36 o. f. παρὰ δὲ ἄλλοις (sc. andra än egypterna) διάκονοι, ἐν πολλαῖς δὲ ἐκκλησίαις οἱ ἱερεῖς μόνοι, ἐν δὲ ἐπισήμοις ἡμέραις ἐπίσκοποι ὡς ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἀναστασίμου ἑορτῆς. I Alexandria skulle evangeliet läsas t. o. m. af ärkediakonen jfr Soz. ibid.

[2]) Jfr Harnack TU II, 5 s. 78.

[3]) Anagnosten är därför ursprungligen en karismatisk person jfr Harnack a. a. s. 57 f.

[4]) Härmed kan jämföras Justin Apol. I c. 67 ... καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστολῶν ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκεται μέχρις ἐγχωρεῖ. (Citeradt efter Liturgische Texte I: zur Geschichte der orientalischen Taufe und Messe im II und IV Jahrhundert, ausgewählt von Lic. Hans Lietzmann, Bonn 1903, s. 6 r. 39 f.)

Liknande CH:s stadga äro H-versionernas (HE stat. 27, HA stat. 26, HS stat. 35) föreskrifter om anagnosten (öfverallt singularis). Han skall insättas, i det att biskopen gifver honom HE skriften, HA boken, HS aposteln (= Paulus [1]) samt beder öfver honom (omnämndt blott i HS), men ingen handpåläggning skall förekomma [2]. Märkligt nog nämnes anagnosten sedan ingenstädes i H-versionerna (VF är här defekt), hvarför vi icke veta något om hans ämbetsplikter. Att döma af apostelns bok, som enligt HS öfverräckes till honom, har hans hufvuduppgift varit föreläsning af de apostoliska brefven, säkerligen också gamla testamentet; förmodligen läste en diakon eller presbyter evangeliet, eljes hade man väntat samma uttryck i HS som i CH. Således skulle anagnosten enligt HS ha mistat rättigheten att läsa evangeliet; hvaremot ingen inskränkning i hans rätt att läsa synes föreligga i HE och HA. Otvifvelaktigt visa de sistnämnda härigenom ett ålderdomligare drag än HS [3]. Liksom CH placerar äfven HS anagnosten i omedelbar anslutning till bekännarna och hypodiakonerna såsom en erinran därom, att lektoratet ursprungligen ansågs mera såsom en karisma än ett ämbete [4]. HE och HA sätta emellan bekännare och anagnost församlingsänka [5] men låta honom eljes komma före både virgines och hypodiakon och synas alltså likaledes gifva honom en relativt ansedd plats.

I Test. I 45 (Rahm. a. a. s. 105, jfr äfven s. 87 [6]) kommer anagnosten efter hypodiakonen, som följer efter bekännare och änkor (jfr s. 109, 117 i detta arbete). Dock är Test. ingalunda konsekvent härutinnan, utan har å andra ställen annan ordningsföljd (jfr a. a. s. 110 anm. 5). Troligen ha olika traditioner förefunnits i de af Test. använda källorna. Rahmani [7]) anser, att de ställen,

---

[1]) Jfr CH c. 2 Riedel a. a. s. 201: »wie über ihn im Apostel geschrieben steht».

[2]) Schwartz (a. a. s. 32) återöfversätter HS stat. 35 sålunda: ἀναγνώστης καθίσταται τοῦ ἐπισκόπου ἐπιδιδόντος αὐτῷ τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστόλου καὶ εὐχομένου ὑπὲρ αὐτοῦ, οὐ χειροτονοῦντος δὲ.

[3]) Jfr om skriftläsningen föregående s. 327.

[4]) Jfr Ap. KO c. 19: ὅτι εὐαγγελιστοῦ τόπον ἐργάζεται.

[5]) Jfr detta arbete s. 109, 113, 117 samt i ordinationsbönen AKVIII 22: ... δὸς αὐτῷ πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα προφητικόν· (Funk Did. et Const. I s. 526).

[6]) I 'Abū 'lBarakāts innehållsförteckning öfver Test. finnes intet anagnostkapitel men däremot ett hypodiakonkapitel (Riedel a. a. s. 68).

[7]) Rahm. a. a. s. 168.

där hypodiakonen sättes före anagnosten, äro interpolationer från senare tid. Ett stöd härför finner han i Test:i formulär för hypodiakonernas insättning i ämbetet, som är alltför allmänt hållet för att kunna ha någon syftning på diakonatet, utan uppmanar till för alla gemensamma kristliga dygder. Funk [1]) finner, att den olika ordningsföljden icke är af någon betydelse, eftersom uniformitet härutinnan mellan Rom och österlandet var långt ifrån genomförd icke ens beträffande antalet af ordines minores och så mycket mindre då beträffande ordningsföljden. Den i Rom härskande ordningen kan därför icke utan vidare tillämpas å en österländsk skrift. Kändt är, att ordines minores efter allt att döma uppkommit och utbildats i Rom och först så småningom införts i österlandet, men där aldrig nått samma utveckling som i västerlandet [2]). Bland dessa har likväl lektoratet varit särskildt ansedt och stått i närmaste samhörighet med klerus under äldre tider, innan det inordnades bland ordines minores [3]). Därför när det skiljes från klerus och tillbakasättes för en ordo minor, vittnar det tydligen om en senare tids uppfattning [4]). Att frånkänna ordningsföljden all betydelse är därför oriktigt.

Men icke blott i ordningsföljden utan äfven i andra hänseenden framträder den ålderdomliga tradition, som ligger till grund för Test. Redan att Test. liksom t. ex. Ap. KO c. 19 meddelar en förteckning på de egenskaper, som fordras af en anagnost, vittnar om ämbetets betydenhet. Anagnosten skall vara ren, mild, ödmjuk, vis och mycket erfaren, kunnig och ganska lärd, ha godt minne och visa vakenhet, så att han är duglig att förvärfva en högre grad. Jämför man dessa kvalifikationer med de i Ap. KO c. 19 uppräknade, kan intet afhängighetsförhållande påvisas. Dock erinrar Test:i fordran, att lektorn skall vara mycket erfaren, om ap. KO:s δοκιμῇ δεδοκιμασμένος, eljes betona båda

---

[1]) das Test. s. 42.

[2]) Jfr t. ex. Harnacks undersökning TU II 5; Sohm a. a. s. 128 f.

[3]) Jfr lektoratets ställning enligt ap. KO c. 19 (närmast presbytern och före diakonen); i nyss anförda Tertullianus de præscript. hær. 41 nämnes lektorn efter diakonen; SD IX (TU NF X 2 s. 46 r. 19 f.): Wenn aber auch ein Vorleser vorhanden ist, so soll er ebenfalls mit den Presbytern empfangen.

[4]) Första vittnesbördet om lektoratets degradering är Cornelii bref till Fabius år 251 (Euseb. h. e. VI 43 anfördt i detta arbete s. 112 anm. 1).

såväl de etiska som de för verksamheten nödvändiga formella egenskaperna men i olika uttryck. Insättningen i ämbetet beskrifver Test. så, att först [1]) skall boken öfverlämnas åt anagnosten på söndagen [2]) i folkets närvaro. Här nämnes blott boken liksom i HA (skriften HE), icke något närmare såsom evangeliet i CH eller aposteln i HS. Ingen handpåläggning förekommer, utan han skall höra af biskopen invigningsbönen [3]). I denna bedes, att N. N., som Kristus kallat att vara sitt ords tjänare, må vinnlägga sig om och sträfva efter att blifva bepröfvad i ett ännu högre ämbete, äfven inför vår Herre Jesus Kristus, att han må gifva honom en härlig lön för dessa ting i sina eviga boningar. Och i denna bön instämma de assisterande prästerna med ett trefaldigt: ske alltså, en öfversättning af ordet amen, som möter flerstädes i Test. [4]). Anmärkningsvärd är uppfattningen af lektoratet såsom en förberedelse till ett högre ämbete. Så uppfattas äfven hypodiakonatet. Utan tvifvel ligger 1 Tim. 3: 13 till grund. För diakoner och presbyterer nämnes ingenting om befordran till högre ämbete. I CH eller H-versionerna finnes icke heller någon antydan om befordran till högre ämbete, men i CpH och AK VIII talas om befordran både beträffande diakoner [5]) och anagnoster. Därigenom framhålles tydligen lektoratets underordning under dessa ordines minores, och att det skulle vara såsom ett slags begynnelse till den klerikala karriären [6]).

Såsom anagnostens ämbetsåligganden nämnas i Test.: han

---

[1]) Uttrycket återfinnes här såsom i CH och är väl härledt från en gemensam urkälla.

[2]) På söndagen insättas både hypodiakonen och anagnosten i Test.; i kopt. arab. öfversättningen angifves ej dagen.

[3]) Den lyder enligt Rahm. a. a. s. 107 sålunda: Tu autem N. quem Christus vocavit, ut sis minister verborum ipsius, cura et contende, ut appareas probatus in canone isto et in gradu adhuc majore, etiam coram Domino nostro Jesu Christo, ut tibi in suis mansionibus sempiternis retribuat pro his mercedem optimam. Et sacerdotes dicant: Fiat, fiat, fiat.

[4]) Test. 45 (Rahm. a. a. s. 105, 125). Det synes däraf, att betydelsen af ordet amen ännu var lefvande för församlingen.

[5]) Jfr ordinationsbönen s. 226 i detta arbete.

[6]) Därom säges redan i conc. Sardic. (343): ... μὴ πρότερον καθίστασθαι, ἐὰν μὴ καὶ ἀναγνώστου καὶ διακόνου καὶ πρεσβυτέρου ὑπηρεσίαν ἐκτελέσῃ, ἵνα καθ' ἕκαστον βαθμὸν, ἐάνπερ ἄξιος νομισθείη, εἰς τὴν ἀψίδα τῆς ἐπισκοπῆς κατὰ προκοπὴν διαβῆναι δυνηθείη· (Hefele a. a. I² s. 590). Den latinska texten finnes anförd detta arbete s. 210 anm. 3.

skall bistå prästen och protodiakonen med att skrifva upp namnen på dem, som frambära offergåfvor eller på dem för hvilka offergåfvor frambäras; vidare skall han eller protodiakonen angifva dessas namn vid den åminnelsebön, som prästerna och församlingen frambära för dem (I 19 Rahm. a. a. s. 25). Härmed menas förmodligen, att anagosten eller protodiakonen skall uppläsa de s. k. diptykerna, förteckningen på dem, som i den eukaristiska förbönen särskildt skulle ihågkommas[1]), ett bevis på anagnostens anseende i Test., eftersom denna uppläsning eljes förrättades om ej såsom här af protodiakonen så dock af en diakon[2]) eller biskop[3]). Vidare skall han läsa profeterna och öfriga läsestycken (förmodligen de apostoliska brefven[4]), presbytern eller diakonen skall dock läsa evangeliet. I insättningsbönens uttryck (minister verborum ipsius sc. Christi) spåras dock en annan tradition, nämligen att anagnosten läste äfven evangeliet. Ytterligare åläggas anagnosterna att jämte hypodiakonerna hjälpa diakonerna med ordningens upprätthållande vid gudstjänsten under påsknatten[5]). Dessa ämbetsplikter visa, att anagnosten i Test. hör till ordines minores, såsom underordnad och medhjälpare åt det högre klerus; dock gå äfven gamla traditioner igen, hvilka i många fall vilja tillerkänna honom ett större anseende. Dessa gamla traditioner, särskildt anagnostens rätt att läsa evangeliet, ha säkerligen förefunnits i en äldre källa till Test., möjligen i den för alla kyrkoordningarna gemensamma urskriften[6]).

[1]) Om diptykerna se t. ex. Brightman a. a. s. 574 och PRE[3] XI 446 o. f. art. liber vitæ. Rahmani a. a. s. 177, 178.

[2]) Brightman a. a. s. 124 r. 20; 203, 18; 528, 28, 535, 35 och 536 r. 1. Peregrinatio Silviæ, Duchesne a. a. s. 493: et unus ex diaconibus facit commemorationem singulorum etc.

[3]) Peregrinatio Silviæ, Duchesne a. a. s. 492: (vid morgongudstjänsten om biskopen) commemorat etiam ipse nomina, quorum vult.

[4]) Test. I 27 (Rahm. a. a. s. 59): ... et exinde lector legat prophetas et ceteras (lectiones); presbyter autem vel diaconus legat evangelium etc.; vid påskgudstjänsten (II 18 a. a. s. 139) framhålles särskildt att lectionesque (sint) variæ et crebræ.

[5]) Test. II 19 Rahm. a. a. s. 139.

[6]) Öfriga ställen i Test., där anagnoster omnämnas, är I 23 (Rahm. a. a. s. 37), där deras plats vid gudstjänsten angifves vara å högra sidan om biskopen efter presbyterer och diakoner; däremot gå äfven änkorna före dem vid sakramentets mottagande (I 23 a. a. s. 47); i kyrkobönen (I 35 a. a. s. 87) bedes för hypodiakoner, anagnoster och diakonissor, att Gud

Till bestämmelserna om anagnosten ansluta sig föreskrifterna för hypodiakonen. I CH c. 7 säges helt kort: »vid hypodiakonen sker det efter samma ordning», d. v. s. han insättes efter samma ceremoniel som anagnosten. Denna bestämmelses korthet är påfallande. Eljes är ingenstädes nog med en hänvisning till ett föregående ritual. Ty vid samtliga ordines redogöres mer eller mindre utförligt för kompetensfordringar, ordinationshandlingar, böneformulär etc. Till och med den korta c. 4 har ett tillägg om förhållandet mellan biskop och presbyter. Det ligger därför nära till hands att misstänka satsen vara en interpolation, som tillkommit för att komplettera antalet ordinationer för en senare tids behof. Sålunda anser Achelis satsen vara interpolerad [1]). Den strider mot, hvad vi eljes veta om ordines minores i 3:dje årh.; på Tertulliani och Hippolyti tid fanns hypodiakonatet ännu ej, utan omnämnes först i Cornelius' af Rom bref till Fabius af Antiokia (år 251; Euseb. h. e. VI 43, 11 [2]) samt i de samtida brefven af Cyprianus. Det måste anses såsom sannolikt, att Fabianus af Rom (236—250) skapat såväl denna som öfriga ordines minores [3]); därför måste man med försiktighet ta emot CH:s notis. Vidare är subdiakonens ställning efter anagnosten misstänkt; eljes följer hypodiakonen vanligen omedelbart på diakonen, ur hvilken han framgått. Utom i slutet af c. 7 (§ 52 enligt Achelis' indelning), hvilket ställe tydligen är interpoleradt, omnämnes hypodiakonen blott en enda gång nämligen i c. 21 a [4]). Vid den här förekommande uppräkningen fattas egendomligt nog biskopen och diakonen. Biskopens frånvaro kan förklaras [5]), men diakonens är desto mera oförklarlig, särskildt i betraktande af styckets fortsättning [6]). Ach. antar därför, att diakonen på detta ställe antingen af en tillfällighet icke kommit med, eller också af en tillfällighet blifvit till hypodiakon; ur-

Hypodiakonen.

måtte förläna dem att få lön i tålamod. Om anagnosten i CpH och AK VIII se längre fram.

[1]) a. a. s. 150 f. Jfr detta arbete s. 109 anm. 3.

[2]) Anfördt s. 112 anm. 1 i detta arbete.

[3]) Harnack: TU II 5 s. 100 f.; Holmquist a. a. s. 182 f.

[4]) Haneberg-Achelis öfversätta: congregentur quotidie in ecclesia presbyteri et ὑποδιάκονοι et ἀναγνῶσται omnisque populus tempore gallicinii.

[5]) Ach. s. 156; jfr detta arbete s. 138 f.

[6]) Ach:s öfversättning: De κλήρῳ autem, qui convenire neglignnt, neque morbo, neque itinere impediti, separentur.

sprungliga ordningsföljden skulle här ha varit presbyter, diakon, anagnost, folk. I parallellstället c. 37 nämnas blott presbyterer, diakoner och anagnoster men icke alls hypodiakoner. Hypodiakonen i c. 21 a har då kommit in i texten genom en vårdslös afskrifvare. Det enda ställe, där hypodiakonen verkligen skulle omnämnas vore då c. 7, men här gifver den ofullständiga anvisningen för insättningen tillkänna, att stället är interpoleradt. Med detta Achelis' antagande synas H-versionerna icke stämma öfverens. Ty äfven de sätta ju hypodiakonen omedelbart eller medelbart efter anagnosten (jfr s. 109 i detta arbete) och känna inga andra ordines minores än dessa två. Detta tyder på, att interpolationen skulle ha funnits till redan före eg. KO:s tillblifvande, en omständighet, som gör hela hypotesen om en interpolation osannolik. Achelis erkänner detta, men han gör intet försök att lösa denna svårighet utan fasthåller blott, att i den bild af författning och kult, som CH gifver, finnes ingen plats för hypodiakonen, hvarken bredvid eller under diakonen. Diakonen har alla hypodiakonens göromål, och för öfrigt är eg. KO:s församling så liten, att en koordinerad hypodiakon vore alldeles obegriplig. Och Achelis tillägger (a. a. s. 152), att äfven om vi af tvingande skäl måste hålla hypodiakonen för ursprunglig, kunde vi dock ej säga något om honom; och därför kunna vi stryka honom från framställningen. Men fråga är, om den bild af författning och kult, som CH gifver, är så fullständig och distinkt, som Achelis synes antaga. Hvad de af Achelis anförda ställena beträffar, har den Riedelska texten visat, att åtminstone c. 21 a har hypodiakoner, i det den där uppräknar presbyter, diakoner, hypodiakoner och anagnoster [1]). Huru diakonerna kommit bort i Hanebergs-Achelis text kan icke närmare förklaras, antingen Haneberg förbisett ordet eller det ej funnits i de af honom begagnade handskrifterna. Men helt säkert bör den Riedelska texten föredragas framför Hanebergs-Achelis. Och då återstår intet annat skäl att förklara hypodiakonen i CH för interpolation än det påståendet, att i den tid, från hvilken CH obetingadt härstammar, har det ännu icke funnits hypodiakoner; alltså är hypodiakonen inskjuten på alla de tre ställena, där han förekommer i CH, och oftare kunde han icke omnämnas [2]). Men ett sådant

[1]) Riedel a. a. s. 214, jfr s. 109 anm. 3 samt s. 138 i detta arbete.
[2]) Jfr Funk Ap. Konst. s. 272 och Riedel a. a. s. 198.

resonnemang vore ju en uppenbar petitio principii. Det kan alltså icke bestridas, att CH i dess nuvarande form upptar äfven hypodiakoner, en ursprungligen romersk institution (jfr om uppkomsten af ordines minores föregående s. 333); först under loppet af 4:de årh. möta vi i österlandet ὑποδιάκονος (ὑποδιάκων [1]).

Emellertid måste stycket om hypodiakonen i CH anses höra till CH:s yngsta delar, och affattadt så allmänt som det är, har det uppenbarligen karaktär af en senare inskjuten komplettering. Att äfven hypodiakonen ingår i CH:s hierarkiska byggnad är emellertid ett starkt bevis mot Hippolyti författarskap till CH i dess nuvarande form. Beskrifningen på hypodiakonens insättande, att den skulle ske efter samma ordning som anagnostens, torde innebära, att någon symbolisk handling därvid ägde rum [2]).

Angående hypodiakonernas funktioner få vi ej veta något annat än att de (CH c. 21 a) skola infinna sig jämte öfriga klerus och folket till de dagliga morgongudstjänsterna. Förmodligen ha hypodiakonens funktioner ännu ej hunnit blifva tydligt skilda från diakonens [3]). Detta bestyrkes af det väl senare tillkomna

---

[1]) T. ex. CpH XI, XII, XIX (AK VIII 21,28); c. 10 af Conc. i Antiokia år 341 (Hefele a. a. I² s. 516). Före hypodiakonen möta vi i Orienten ὑπηρέτης, i äldre tider motsvarande diakon (Apg. 13, 5; Ign. ad Trall. 2: οὐ γὰρ βρωμάτων καὶ ποτῶν εἰσὶν διάκονοι, ἀλλ᾽ ἐκκλησίας θεοῦ ὑπηρέται (ed. min. s. 97); AK II 28, 6 ... ἀλλὰ διὰ τῶν ὑπηρετῶν ἃ βούλονται (sc. οἱ λαϊκοί) σημαινέτωσαν, τοῦτ᾽ ἔστι διὰ τῶν διακόνων ... (Funk Did. et Const. I s. 109), hvilket ställe alldeles motsvarar SD (TUNF X 2 s. 46 r. 25 f.); men i AK III 11, 1 (Funk a. a. s. 201 r. 25) betecknar ordet ὑπηρέται hypodiakoner, äfvenså i AK VI 17, 2 r. 3 (a. a. s. 341), hvarjämte i CpH XIX 7, AK VIII 28, 7 tydligen säges, att hypodiakonerna äro diakonernas tjänare; i bönen AK VIII 10, 9 (a. a. s. 490 r. 6) synes ordet ὑπηρεσία beteckna hypodiakonatet eller möjligen äfven öfriga ordines minores. Förmodligen afses hypodiakoner äfven i conc. Neocæsar. c. 10 (Hefele a. a. I² s. 248); en hel rad canones (20, 21, 22, 24, 25, Hefele a. a. I² s. 764 f. samt c. 43 a. a. s. 771) utaf conc. Laodic. kringskära skarpt rättigheterna för hypodiakonerna (äfven här kallade tjänare). Jfr Wordsworth a. a. s. 184 anm. 10.

[2]) I andra ritual förekomma symboliska handlingar vid subdiakonens insättning. Statuta Eccl. Ant. 5: Subdiaconus cum ordinatur, quia manus impositionem non accipit, patenam de episcopi manu accipiat vacuam et calicem vacuum, de manu vero archidiaconi urceolum (kanna) cum aqua et mantile (= et aquamanile skål) et manutergium (handduk). Jfr Wordsworth a. a. s. 180 anm. 3 och Duchesne a. a. s. 367.

[3]) Märkligt är att lamptändningen i CH c. 32 c icke sker genom hypodiakonen utan genom diakonen; enligt Sozomenus h. e. VI 31 (MPG LXVII

tillägget i c. 7, där hypodiakonens och anagnostens lägre rang i förhållande till öfriga klerus samt hypodiakonens underordning under diakonen särskildt framhållas [1].

H-versionerna (HE stat. 27, HA. stat. 26, HS stat. 36) stadga likaledes, att handpåläggning icke skall äga rum, utan hypodiakonen skall utnämnas (ὀνομάζειν) d. v. s. hans namn skall nämnas, på det att han må följa (HE tjäna) diakonerna (diakonen HS). Icke heller här gifva H-versionerna något böneformulär. Här är alltså underordningen tydligt framhäfd. Om hypodiakonernas ämbetsplikter föreskrifva H-versionerna samt VF (jfr detta arbete s. 149), att hypodiakonerna jämte diakonerna skola tjäna biskopen och underrätta honom om hvem som är sjuk [2]. Hypodiakonerna skola således vara diakonernas medhjälpare. Eljes omtalas icke hypodiakoner i H-versionerna eller VF.

Test. (I 44) föreskrifver, att på liknande sätt skall till hypodiakon ordineras (»simili modo ordinetur») den som är kysk, under det att biskopen beder öfver honom. Rahmani[3]) anser denna hänvisning »på liknande sätt» angifva, att detta kapitel om hypodiakonen kommit på orätt plats, i det att det egentligen skulle stått efter anagnostkapitlet. Han anser det vara inskjutet på denna plats i senare tid[4]). Förnämsta skälet för Rahmani tyckes emellertid vara, att »juxta disciplinam illius ætatis» skulle anagnosten gå före hypodiakonen. Men frågan är, hvart uttrycket »simili modo ordinetur» skall hänföras. Om det också såsom Rahmani menar, icke kan syfta å det föregående kapitlet om änkor, finns icke tillräckligt skäl att ansluta det till det efterföljande anagnostkapitlet. Ty däremot strider särskildt uttrycket »ordinetur» om hypodiakonen, hvilket bättre ansluter sig till det föregående diakonkapitlet (I 38), som har samma uttryck, än till anagnostkapitlet, där en annan term, constituere (Rahmani),

---

c. 1389, . . . τοὺς λύχνους τῆς Ἐκκλησίας παρασκευάζοντα, οἷά γε ὑπηρέτην ἔσχατον . . . . .) skulle hypodiakonen ombesörja lamptändningen.

[1]) Jfr Basil. Ep. Can. 51 (MPG XXXII c. 796): Subdiakonatet är ἡ ἀχειροτόνητος ὑπηρεσία·

[2]) Motsvarande ställe i CH c. 24 a nämner blott diakonen. Däremot nämna H-versionerna i parallellställena till CH c. 21 a diakoner och presbyterer.

[3]) a. a. s. 105 anm. 1.

[4]) a. a. s. 168 f.

i stället för ordinare användes om anagnosten[1]. Det afgörande är emellertid den fullständiga öfverensstämmelsen å dessa ställen mellan handskrifterna, hvilka alla låta kapitlet om hypodiakonen gå före anagnostkapitlet [2]. Dock måste medgifvas, att en annan tradition, som ställer anagosten före hypodiakonen äfven finnes i Test. [3]. Den enda fordran rörande hypodiakonen, som omnämnes, är att han skall vara kysk. Denna fordran möter märkligt nog äfven i andra kyrkoordningar. Det rättaste är väl att anse, att härmed åsyftas celibat, en tolkning, som stödjes af bönens uttryck »custodi puritatem, vive ascetice». Det synes af andra kyrkoordningar, som om hypodiakonatet vore den enda ordo i den gamla kyrkan, å hvilken celibatet var hufvudfordran [4]. Liksom anagnosten skall hypodiakonen insättas i ämbetet på söndagen i allt folkets närvaro. Biskopens bön öfver honom [5]) utgöres af en förmaning till kristliga dygder. Ordinanden nämnes vid namn och förmanas att förvalta och med fruktan höra Guds evangelium, att i helighet vinnlägga sig om kännedom af sig själf, att bevara renhet, lefva asketiskt, gifva akt, fråga och ödmjukt höra, ej heller försumma böner och fastor, att Herren må göra honom fullkomlig och göra honom värdig ett högre ämbete [6]. Liksom vid lektoratet ställes äfven här i utsikt befordran till högre

[1]) Man skulle vara böjd att efter detta uttryck antaga handpåläggning äfven för hypodiakonen helst som förbudet möter först i anagnostkapitlet. Men det torde vara att inlägga för mycket i uttrycket. Jfr äfven Funks utredning das Test. s. 81 anm. 1.

[2]) Funk a. a. s. 82.

[3]) Jfr detta arbete s. 110 anm. 5.

[4]) Jfr Wordsworth a. a. s. 181.

[5]) Test. I 44 (Rahm. a. a. s. 105): Simili modo ordinetur in hypodiaconum, qui sit castus, orante super ipsum episcopo. Die autem dominica, audiente cuncto populo, dicat super eum episcopus ita: Tu autem N., ministra et audi timore Dei evangelium, cole in sanctitate scientiam tui ipsius, custodi puritatem, vive ascetice, inspice, ausculta, et audi in humilitate, neque negligas orationes et jejunia, ut te contentum reddat Dominus, et dignum efficiat ordine, qui isto major est. Omnes sacerdotes dicant: Fiat, fiat, fiat.

[6]) En sådan förmaning till allehanda dygder går igen t. ex. i formuläret hos Duchesne a. a. s. 367 ur Missale Francorum: Vide cuius ministerium tibi traditur. Et ideo si usque nunc fuisti tardus ad ecclesiam, amodo debes esse assiduus; si usque nunc somnolentus, amodo vigil; si usque nunc ebriosus, amodo sobrius; si usque nunc inhonestus, amodo castus etc. Enligt Duchesne (ibid. anm. 3) är stycket möjligen yngre än de öfriga där anförda bönerna.

ämbete[1]). Rahmani anser, att bönen är alltför allmänt hållen och alls icke syftar på något bestämdt ämbete utan är tillämplig å alla kristna. Han finner däri ett skäl att misstänka hela hypodiakonkapitlet vara senare tillkommet. Men så färglöst är ingalunda detta kapitel, utan flera särskilda uppgifter nämnas för hypodiakonen, såsom att förvalta evangelium, iakttaga celibat, lefva asketiskt, gifva akt och vara hörsam, icke försumma fastor och böner. Här liksom på flera andra ställen i Test. framträder det asketiska draget. Egendomligt är emellertid, att ämbetets namn icke antydes såsom eljes är vanligt i ordinationsbönerna. Ett analogt fall finnes dock i Serapions samling, nämligen presbyterbönen (XIII i TU NF II 3 b s. 11). Den enda funktion, som eljes tillägges hypodiakonerna i Test. är, att de jämte anagnosterna skola biträda diakonen vid ordningens upprätthållande särskildt under påsknattens gudstjänst[2]). De underordnade funktioner, som i andra kyrkoordningar[3]) åläggas hypodiakonerna t. ex. att bevaka dörrarna, utföras i Test. af diakonerna[4]).

Vid en jämförelse mellan CH, H-versionerna och Test. märkes tydligen, att de skilja sig från hvarandra i hypodiakonkapitlen, hvarför någon gemensam källa här ej gärna kan ha legat till grund, därtill äro de alltför olika. Säkerligen ha hypodiakoner ursprungligen icke funnits i dessa skrifter eventuellt deras gemensamma källa, utan dessa kyrkoordningar ha senare på olika sätt blifvit kompletterade med hypodiakonkapitel, hvarför dithörande stycken i allmänhet bära en sen prägel. Större öfverensstämmelse råder i anagnostkapitlen, där således en äldre gemensam tradition går igen.

Anagnost och hypodiakon i CpH och AKVIII. Såväl CpH som AKVIII låta hypodiakonen komma före anagnosten. De öfverensstämma alldeles i hypodiakonkapitlen

---

[1]) Kopt. arab. versionen har ett annat formulär, som tydligen är yngre: Dico tibi N., considera timore Dei te ministrare infra presbyteros et diaconos et exequi in justitia evangelii præcepta etc. (Rahm. a. a. s. 104 anm. 2.)

[2]) Test. II 19 Rahm. a. a. s. 139.

[3]) t. ex. AKVIII 11.

[4]) Hypodiakonerna omnämnas ytterligare i Test. I 23 (Rahm. a. a. s. 37), där de vid gudstjänsten ha sin plats efter anagnosterna, samt a. a. s. 47, där de också erhålla sakramentet efter anagnosterna; deras antal angifves i I 34 enligt Rahmanis text till fyra (enligt Cooper-Maclean till fjorton, i hvilket antal dock äfven anagnosterna äro medräknade, jfr s. 305 f. i detta arbete).

(CpH XI, XII, AKVIII 21 jfr s. 118 i detta arbete), men visa stor olikhet i anagnostkapitlen. I olikhet med de föregående kyrkoordningarna föreskrifva de för hypodiakonen handpåläggning och bön [1]). Såsom gammaltestamentliga förebilder till hypodiakonerna omnämnas i bönen tempeltjänarna, vakterna vid vittnesbördets tabernakel, hvilka skulle skydda de heliga kärlen. Gud bedes förläna sin ande åt den till hypodiakon utvalde, på det han må värdigt sköta de vid gudstjänsten använda kärlen och alltså utföra Guds vilja. Detta böneformulär är lika lydande hos båda.

Beträffande anagnosten stadgar AKVIII i analogi med föregående ordines, att handpåläggning samt bön skall äga rum öfver den, som skall invigas, hvarjämte böneformulär meddelas [2]). I bönen angifves anagnostens uppgift vara att föreläsa de heliga skrifterna för Guds folk, och såsom gammaltestamentlig förebild nämnes Esra. CpH däremot föreskrifver, att anagnosten skall insättas (καθίσταται), i det biskopen gifver honom boken, men han skall icke få någon handpåläggning [3]). Öfverensstämmelsen med H-versionernas föreskrift är uppenbar. Funk anför flera grunder för att visa, att CpH:s anagnostkapitel är en bearbetning och för-

[1]) (Περὶ δὲ ὑποδιακόνων AKVIII) ἐγὼ Θωμᾶς διατάσσομαι (ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις AKVIII). ὑποδιάκονον χειροτονῶν, ὦ ἐπίσκοπε, ἐπιθήσεις ἐπ᾽ αὐτῷ τὰς χεῖρας (τὴν χεῖρα CpH) καὶ (εὐχόμενος CpH) ἐρεῖς· Δέσποτα θεέ, δημιουργὲ οὐρανοῦ καὶ γῆς (δημιουργὲ AKVIII) καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς, ὁ καὶ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου τοὺς νεωκόρους ἀναδείξας τῶν ἁγίων σου σκευῶν φύλακας· αὐτὸς καὶ νῦν ἐπίβλεψον ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε, τὸν προχειρισθέντα ὑποδιάκονον, καὶ δὸς αὐτῷ πνεῦμα ἅγιον πρὸς τὸ ἐπαξίως ἐφάπτεσθαι τῶν λειτουργικῶν σου σκευῶν καὶ ποιεῖν τὸ θέλημά σου διαπαντὸς διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ᾽ οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας σὺν (καὶ τῷ AKVIII) ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας (τῶν αἰώνων CpH) ἀμήν. CpH XI, XII Funk Did. et Const. II s. 81 f.; AKVIII 21 a. a. I s. 524, 526).

[2]) AKVIII 22: Περὶ δὲ ἀναγνωστῶν ἐγὼ Ματθαῖος ὁ καὶ Λευὶς ὁ ποτε τελώνης διατάσσομαι. ἀναγνώστην προχείρισαι ἐπιθεὶς αὐτῷ τὴν χεῖρα καὶ ἐπευξάμενος πρὸς τὸν θεὸν λέγε· Ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ πολὺς „ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς“, ὁ τὴν τοῦ κόσμου σύστασιν διὰ τῶν ἐνεργουμένων φανεροποιήσας καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκλεκτῶν σου διαφυλάττων· αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιδε ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τὸν ἐγχειριζόμενον τὰς ἁγίας σου γραφὰς ἀναγινώσκειν τῷ λαῷ σου, καὶ δὸς αὐτῷ πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα προφητικόν· ὁ σοφίσας Ἔσδραν τὸν θεράποντά σου ἐπὶ τὸ ἀναγινώσκειν τοὺς νόμους σου τῷ λαῷ σου, καὶ νῦν παρακαλούμενος ὑφ᾽ ἡμῶν σόφισον τὸν δοῦλόν σου καὶ δὸς αὐτῷ, ἀκατάγνωστον διανύσαντα τὸ ἐγχειρισθὲν αὐτῷ ἔργον, ἄξιον ἀναδειχθῆναι μείζονος βαθμοῦ διὰ Χριστοῦ, μεθ᾽ οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. (Funk Did. et Const. I s. 526).

[3]) CpH XIII: Περὶ ἀναγώστου. Ἀναγνώστης καθίσταται, ἐπιδιδόντος αὐτῷ βιβλίον τοῦ ἐπισκόπου. οὐδὲ γὰρ χειροθετεῖται (Funk a. a. II s. 82).

ändring af urskriften, enligt Funk AKVIII[1]). En förmodligen ännu äldre AKtext (Leipoldt: Saidische Auszüge aus AKVIII) låter dock hvarken hypodiakoner eller anagnoster blifva ordinerade[2]). Funk[3]) vänder sig mot Achelis' teori om den utveckling hypodiakon- och anagnostinvigningen genomgått i 4:de århundradet. Enligt Achelis[4]) skulle hypodiakoner och anagnoster först ha blifvit insatta utan handpåläggning, senare skulle handpåläggning ha kommit till, alltså skulle ordningsföljden CH, eg. KO, CpH och AK alldeles motsvara utvecklingen af denna ritus. Achelis anför såsom stöd för denna teori synoden i Antiokia år 341 c. 10, som föreskrifver, att en by-(land)chorbiskop[5]) icke får inviga (χειροτονεῖν) några presbyterer och diakoner, men väl får han insätta (καθιστᾶν) anagnoster, hypodiakoner och exorcister. Funk invänder häremot, att orden καθιστᾶν och χειροτονεῖν ej stå i motsats till hvarandra i denna canon, och att man således icke kan sluta något alls af denna förordning beträffande sättet för insättning af de särskilda ordines. Han anför vidare, att dessa ord kunna brukas omväxlande, så att språkbruket i detta fall ej är tillräckligt bestämdt. Men de exempel Funk anför äro hämtade från flera olika håll[6]) och bevisa således intet om språkbruket i denna

---

[1]) Funk, das Test. s. 188 f. Då eljes AKVIII b:s (= CpH:s) förordningar läggas i olika apostlars mun, fattas endast vid anagnostkapitlet en sådan inramning; då det emellertid måste anses sannolikt, att alla apostlarna kommit till orda i CpH, skulle att döma af öfverensstämmelsen mellan AK VIII b (CpH) och Mattei 10: 2-4, förordningen om lektoratet ha fallit på Mattei lott. Men detta namn saknas i AKVIII b (CpH), hvaremot det i AK VIII är just Matteus, som utfärdar denna förordning. Funk sluter häraf, att AKVIII erbjuder den ursprungliga formen. För detta talar äfven anagnostkapitlets oproportionerliga korthet i AKVIII b (CpH) samt dess alldeles afvikande form liksom det stötande språkbruket χειροθετεῖται i st. f. χειροτονεῖται. Men fråga är om Funks bevis kunna anses bindande; jfr ofvan.

[2]) Denna AKVIIItext saknar inramningen af apostlar och ordinerar såsom nämndt hvarken hypodiakoner eller anagnoster jfr Leipoldt a. a. (TU NF XI H 1 b 1904 c. 66) s. 21, 22: Was aber (δὲ) die Subdiakonen (ὑποδιάκονος) und die Lektoren (ἀναγνώστης) und die weiblichen Diakonen (διάκονος) betrifft, (so) haben wir oben gesagt (eg. KO c. 36, 35, ehuru där icke finnas diakonissor men väl ap. KO 24, 21) dass sie nicht zu ordinieren (χειροτονεῖν) sind.

[3]) a. a. s. 37 f.

[4]) Z. f. KG XV s. 30 f.

[5]) Om dessa jfr t. ex. s. 279 anm. 2 i detta arbete.

[6]) AK III, 20; VI, 17; eg. KO c. 33; Acta Andreæ c. 21, 22, 27, 32 samt eg. KO:s diakonkapitel.

canonsamling. Otvifvelaktigt är det någon bestämd mening med ombytet af uttryck och innebörden af dessa uttryck kan ej gärna vara någon annan än den af Achelis angifna. Synoden i Laodicea (år 363) skiljer mellan ἱερατικοί och κληρικοί (c. 41, 42 Hefele a. a. I² s. 771, c. 54, 55, a. a. s. 773); till de förra räknas (c. 24 a. a. s. 765) presbyterer och diakoner, till de senare tjänare (hypodiakoner), anagnoster, sångare, exorcister, dörrvaktare och asketer. Visserligen säges icke uttryckligen, att skillnaden mellan dessa beror på sättet för invigningen, men det är svårt att angifva, hvari grundskillnaden skulle bestå, om ej i just detta. Som motbevis drager Funk fram AK VIII 30—31, som för öfrigt ej gör denna åtskillnad utan sammanfattar alla ordines under benämningen klerus (biskopar, presbyterer, diakoner, hvarefter talas om τῶν λοιπῶν κληρικῶν Funk Did. et Const. I s. 532), för hvilka det påvisbara gemensamma i AK VIII är invigning genom bön och handpåläggning; såsom andra grupper följa sedan jungfrur och änkor, för hvilka det utmärkande var, att de icke fingo handpåläggning. Detsamma gäller om c. 31, där alla ordines sammanfattas under benämningen klerus. Jämför äfven CH c. 35 a (Riedel a. a. s. 222 jfr detta arbete s. 192 f.): »wenn kein Kleriker zugegen ist», där sammanhanget visar, att klerus utgjordes af biskop, presbyter och diakon, då däremot anagnosten var lekman. Såsom exempel på, hvart utvecklingen sedan förde, anför Achelis, att redan Epiphanius i Expos. fidei c. 21 (MPG XLII col. 824 f.) räknar hypodiakoner till de högre ordines, som skulle åläggas större bördor (afhållsamhet från ett andra äktenskap). Däremot kunde till anagnoster i nödfall äfven de för andra gången gifta insättas. Hos Epifanius synes således en ordning ungefär sådan som CpH:s kunna förutsättas. En bestämd åtskillnad mellan klerus med och utan handpåläggning gör Basilius (ep. can. 51 MPG XXXII c. 796), då han skiljer mellan dem, som ἐν βαθμῷ τυγχάνοειν, och andra som ἀχειροθέτῳ ὑπηρεσίᾳ προσκαρτεροῖεν. Han uppgifver emellertid ej, hvilka ordines hörde till den ena eller andra klassen; men förmodligen hörde anagnost och hypodiakon till den senare klassen. Funks invändningar [1]) mot dessa ställens betydelse äro i allmänhet hämtade från AK, med hvilken han belyser de anförda ställena. Emellertid med-

---

[1]) das Test. 37 f.

gifver han, att man för vissa kyrkor kan i 4:de århundradet antaga en ritus utan handpåläggning; dock anser han ritus med handpåläggning bättre betygad för äldre tider än den utan [1]). Såsom bevis på att anagnoster och hypodiakoner äfven efter AK i några orientaliska kyrkor, särskildt Egypten och Abyssinien icke blefvo ordinerade, anför Funk de koptiska apost. Kanones[2]), som enligt Funk korrigera AK. Men den åsyftade texten är ingalunda yngre utan äldre än den traditionella AK-texten, såsom senare texteditioner och undersökningar visa [3]). Den af Funk så ifrigt förfäktade praxisen i AK måste anses såsom singulär och egendomlig för denna kyrkoordning men såsom begynnelse till senare tiders praxis. För ritus utan handpåläggning tala däremot både CH, H-versionerna, Test., CpH och CE III (= Leipoldts text). Den historiskt betygade utvecklingen af hypodiakonatet är ju den, att detta ämbete från att vara blott en tjänare- och uppassaresyssla, åtminstone i orienten, småningom steg alllt högre, så att det till slut åtminstone inom den romerska kyrkan icke längre hörde till ordines minores utan uppflyttades bland ordines majores [4]). Säkerligen ha ej dessa kristna tempeltjänare ursprungligen ansetts värdiga samma ritus som det egentliga klerus, däraf den äldre praxis utan handpåläggning. Men ju närmare de förbundos med den heliga gudstjänsten, och ju mer den katolska offeridéen där kom till uttryck, desto mer steg deras anseende såsom medverkande vid det eukaristiska offret. Och med den tilltagande uppskattningen af yttre ceremonier förde detta till handpåläggningens ritus äfven för hypodiakonerna, en praxis, som alltifrån 5:te århundradet allmänt blifvit gällande. De undantag, som senare möta hos de alexandrinska jakobiterna,[5]) äro att betrakta som arkaismer. För lektoratet, som ursprungligen ansågs såsom en karisma, icke något ämbete, kunde från begynnelsen handpåläggning icke ifrågakomma; då denna ritus tillämpades å lektoratet var det såsom tecken till att denna institution inordnades i den kyrkliga hierarkien såsom ett kyrkligt ämbete. Men ingalunda betydde handpåläggningen, att detta

---

[1]) a. a. s. 41.
[2]) a. a. s. 126.
[3]) Se Leipoldt Saidische Auszüge inledningen s. 6 f.
[4]) Omkring år 1199 af Innocentius III jfr PRE³XIX s. 123.
[5]) Denzinger: Ritus Orientalium II (1864) 4—7.

ämbete därigenom upphöjdes i rang. Det sjönk i stället allt mer i anseende och blef det näst sista, i orienten det lägsta, å den hierarkiska rangskalan, ja finnes numera i den romerska kyrkan ej till annat än såsom en form [1]). Serien CH, eg. KO, CpH och AKVIII [2]) illustrera således tydligt utvecklingens gång både för hypodiakonatet och lektoratet. Men äfven den omständigheten, att lektoratet senare än hypodiakonatet blef en kyrklig ordo [3]) afspeglas i denna serie såsom möjligen CpH visar. Högst onaturlig visar sig däremot Funks teori, att först skulle dessa ordines ha nått en högre rang (AKVIII) och sedan skulle de gradvis sjunka (CpH, eg. KO, CH) för att slutligen återigen stiga.

Enligt Drews [4]) är det alldeles öfverflödigt att genom några slags vittnesbörd från olika delar af kyrkan söka uppvisa att en praxis vid ordination är äldre eller senare än en annan. Eg. KO följer helt enkelt det egyptiska bruket ifråga om insättning af hypodiakon och anagnost såsom också de alexandrinska jakobiterna och Serapionsbönerna göra, men AKVIII det syriska bruket såsom också nestorianerna. Därför är Funks slutsats (das Test. s. 52 f.), att den skrift, som har den äldre sektens (nestorianernas) bruk, äfven måste vara äldre, oriktig. Drews vänder sig sålunda blott mot ett af Funks argument, men förbigår de öfriga. Då emellertid två så närstående skrifter som CpH och AK VIII ha olika ritus ifråga om anagnostens insättning, räcker icke Drews förklaring till, utan ett historiskt utvecklingssammanhang måste tänkas bestå mellan de respektive ritus såsom i det föregående uppvisats.

Hvad angår CpH XIX och AKVIII 28, inskränkes där hypodiakonens befogenhet gentemot klerus och laici, hvarjämte deras ställning i förhållande till diakonerna tydligt angifves [5]).

---

[1]) PRE³XI s. 339.

[2]) Test. får i förhållande till AKVIII fattas som en sidoordnad parallell, i hvilken ovanligt många gamla traditioner äro bibehållna.

[3]) Hos Epiphanius och Basilius(?) ännu icke, jfr föregående sida.

[4]) Deutsche Litteraturzeitung 1901 n:r 17 c. 1031 jfr detta arbete s. 55 f.

[5]) ὑποδιακόνῳ οὐκ ἔξεστιν ἀφορίσαι οὔτε μὴν ἀναγνώστῃ ἢ ψάλτῃ οὐδὲ διακονίσσῃ, οὐ κληρικόν, οὐ λαϊκόν· ὑπηρέται γάρ εἰσι διακόνων. CpHXIX 7 (Funk Did. et Const. II s. 84); AKVIII 28, 8 (a. a. I s. 530).

Anagnoster omtalas för öfrigt i kyrkobönerna AK VIII 10, 10; 12, 43; de mottaga sakramentet efter hypodiakonerna 13, 14; anagnosten kan ex-

C. Virgines, änkor, diakonissor, karismatiske.

Virgines i CH. Vi öfvergå därefter att behandla öfriga märkliga grupper af församlingsmedlemmar. I omedelbar anslutning till föreskriften om hypodiakonen möta vi i CH c. 7 ett stycke om virgines (af maskulint genus, hvarför uttrycket skulle kunna återgifvas med renlefnadsmän jfr s. 34 f. i detta arbete). Texten är fördärfvad och erbjuder här en del svårigheter samt har därför på olika sätt uppfattats. Haneberg hänför stället till hypodiakonerna [1]) men erkänner att allt, som här säges mot ogifta klerici, är misstänkt samt tillägger: de Coptarum moribus hic aliquid irrepsisse puto [2]). Men oaktadt detta Hanebergs försök till förklaring bli satserna sålunda fattade alldeles obegripliga. Achelis [3]) gifver en annan tolkning genom jämförelse med parallelltexterna (eg. KO och AK VIII). Här skulle ursprungligen ha varit tal om insättning af församlingsänkor och jungfrur i tvänne parallella bestämmelser. Därför föreslår Achelis att ändra alla maskulinformer till feminina samt skyller förväxlingen på den siste arabiske öfversättaren [4]). Emellertid om också denna Achelis' tolkning är ganska möjlig, kvarstår dock den maskulina formen såsom en egendomlighet, hvilken man ej kan komma ifrån blott genom att utan vidare ändra genus. Riedels text bekräftar denna form.

kommuniceras af diakonen, om presbytern är frånvarande CpH XIX, 6, AK VIII 28, 7, 8; vid utdelningen af eulogier få anagnosterna liksom hypodiakonerna, sångarna och diakonissorna en del (biskopen fyra, presbytern tre, diakonen två) CpH XXI, 1, AK VIII 31, 2; apostlarna tillsammans med Jakob, Clemens och andra ha insatt anagnoster CpH XXVIII, 13, AK VIII 46, 13.

Hypodiakonerna omnämnas ytterligare i AK VIII 11, 11 såsom dörrvaktare vid kvinnornas dörr i kyrkan; en af dem gifver prästerna vatten till tvagning af händerna, 11, 12; omtalas i kyrkobönen 12, 43; de mottaga sakramentet efter diakonerna 13, 14; diakonen kan i presbyterns frånvaro exkommunicera hypodiakonen CpH XIX, 6, 28, 7; hypodiakonerna få en del af eulogierna CpH XXI, 1, AK VIII 31, 2; äfven hypodiakonerna äro insatta af apostlarna m. fl. CpH XXVIII 13, AK VIII 46, 13.

[1]) Haneberg a. a. s. 68: Subdiaconus secundum hunc ordinem (promoveatur), neque ordinetur cælebs. Si est sine uxore (non ordinetur), nisi postquam testimonium etc.

[2]) a. a. s. 101.

[3]) a. a. s. 71 anm.

[4]) Han skulle ha förväxlat de besläktade begreppen vidua och cælebs samt virgo och cælebs, som i arabiskan återgifvas med samma ord, a. a. s. 72 anm.

Det föreskrifves enligt Riedel, att »den som är jungfrulig och icke har någon maka, ordineras icke, så framt ej vittnesbörd aflägges om honom och han af grannar säges vara ren, d. v. s. att han i sin mogna ålders tid (MR under tiden för sitt uppehåll) höll sig fjärran från kvinnor»[1]. Här nämnes ej ett ord om församlingsänkor eller jungfrur; församlingsänkorna möta i Riedels text c. 9 (a. a. s. 205), ett stycke, som hos Achelis till största delen saknas. Otvifvelaktigt är här närmast tal om jungfrulige män, d. v. s. renlefnadsmän, som alltid lefvat i celibat. De intaga en ärad ställning i församlingen och erhålla som bekräftelse på denna sin ställning ett slags invigning efter föregående pröfning och vitsord af grannarna. Denna invigning synes dock ha erhållits först vid en högre ålder och har förmodligen varit af liknande art som anagnostens och hypodiakonens. Den sista satsen synes dock tala äfven om handpåläggning, men texten är till obegriplighet fördärfvad[2]. »En renlefnadsman erhåller ingen handpåläggning, förr än han har uppnått den mogna åldern och ingår(?) i en skattkammare(?); han skall aktas värdig, då vittnesbörd är aflagd för honom». Skulle här vara antydan till något slags munkväsen, såsom Riedel (a. a. s. 198) förmodar? Det torde icke vara möjligt att ur denna förvirrade text få fram något stöd för en sådan förmodan. Stället är såsom insprängdt i de andra delarna af canon mycket fragmentariskt. Dock synas de här (c. 7) skildrade asketerna tillhöra församlingen och fortfarande vistas i henne. Renlefnadsmännen i CH äro ännu icke munkar. Äfven i skildringen af dem, som vilja tillhöra änglarnas rang (c. 38 Riedel a. a. s. 227, jfr detta arbete s. 205 f.) angifves såsom första villkor för en asket, att han håller sig fjärran från kvinnor, och sedan uppräknas ytterligare fordringar såsom frivillig fattigdom, ensamhet, offer, bön och fasta. CH känner säkerligen icke heller där till något munkväsen, ej ens asketför-

---

[1]) Achelis (a. a. s. 71, 72) efter Haneberg (a. a. s. 68): Si est sine uxore, nisi postquam testimonium pro ipso exhibitum sit ad contestandum integritatem ejus a vicinis ipsius, ita ut certum sit, eum a corruptione alienum fuisse eo tempore quo ibi habitabat.

[2]) Achelis a. a. s. 74 efter Haneberg: neque alicui imponatur manus tamquam cælibi (virgini) nisi quando ad maturam staturam perductus pro fideli habetur et testimonio commendatus est.

samlingar i någon form. Men sannolikt ligger anakoretlifvet inom CH:s synkrets såsom en del uttryck i c. 38 synas visa [1]).

Känner CH kvinnliga asketer (invigda jungfrur [2])? Det enda ställe där jungfrur nämnas är c. 32 a (Riedel a. a. s. 220, jfr detta arbete s. 180 [3]), där de utan vidare förutsättas såsom bekanta. I tillämpliga delar torde föreskrifterna i c. 7 gälla äfven för dem; oförvitlighet och mogen ålder ha således fordrats af dem, hvarjämte de liksom de manliga asketerna erhållit något slags invigning. Det åligges dem att jämte änkorna ofta fasta och bedja i kyrkan (c. 32 a).

Änkor i CH. Mera än om virgines erfara vi om änkorna. I CH c. 9 b (Riedel a. a. s. 205, jfr detta arbete s. 119) säges, att för änkorna som insättas gälla apostelns bud, d. v. s. 1 Tim. 5: 3 o. f. De ordineras dock icke, utan man beder öfver dem; ty ordinationen är blott för män. Men änkorna blifva högt ärade för allt det myckna de uträtta i bön, sjukvård och mycken fasta. Fastän dessa satser med undantag af den sista icke finnas hos Haneberg-Achelis, ha vi ingen anledning att betvifla deras äkthet. Här är fråga om s. k. församlingsänkor, d. v. s. sådana verkliga änkor, som ägna sig åt kristlig diakoni. Dessa utöfvade i äldre tider den verksamhet, som sedan tillkom diakonissorna [4]). De stränga bestämmelserna i pastoralbrefven (1 Tim. 5: 5 o. f.) för änkors upptagande fasthållas. Den egendomliga motiveringen för att de icke blifva ordinerade, »emedan ordinationen är blott för män», tjänar till att framhålla deras underordnade rang i förhållande till klerus. Kanske vi i denna grundsats kunna se ett antimontanistiskt drag, som visar, att montanisterna med deras försök att etablera ett kvinnligt prästadöme ej låg för långt borta från synkretsen för författaren af denna canon. Såsom i alla äldre kyrkoord-

[1]) Riedel a. a. s. 227: Er begnüge sich mit seiner Einsamkeit und sei wie die Vögel, die keine Werkzeuge haben. Er stosse die von sich, welche ihm dem Fleische nach nahe stehen etc.

[2]) Jfr Harnack Mission II² s. 57.

[3]) c. 32 a (Riedel a. a. s. 220) Die Jungfrauen und Wittwen sollen oft fasten und in der Kirche beten.

[4]) En af de äldsta kristna inskrifterna nämner sannolikt en församlingsänka. Jfr Duchesne a. a. s. 342 anm.

ningar intaga änkorna dock äfven här en hedersplats[1]) i öfverensstämmelsemed pastoralbrefvens föreskrifter (1 Tim. 5: 3). Deras hedersställning motiveras dock här med deras betydande verksamhet i bön [2]), sjukvård [3]) och mycken fasta [4]). De tjäna alltså såsom kvinnliga diakonissor, ett stånd, som icke finnes i CH. Deras plikt till bön och fasta inskärpes ytterligare i c. 32 a (Riedel a. a. s. 220).

Å andra ställen i CH, där änkor omtalas, kan man ej anse uttrycket beteckna blott sådana änkor, som äro »insatta» d. v. s. egentliga församlingsänkor, utan församlingens änkor i allmänhet. Så får man väl fatta stället i c. 5, där änkor och föräldralösa omtalas såsom hörande till församlingens fattiga, hvarför de sägas vara hänvisade till biskopens barmhärtighet och diakonen bjudes att taga sig an dem, så att de må få hjälp ur församlingskassan. Att sådana voro föremål för välgörenhet visar äfven c. 35 b (jfr Riedel a. a. s. 223 och detta arbete s. 194), där seden att hålla en måltid för änkor omtalas. Om änkor i allmänhet torde äfven gälla det i c. 35 b tre gånger upprepade påbudet att låta dem gå från bespisningen före solnedgången, så att icke oordning uppstår, samt förmaningen därsammastädes att gifva dem af mat och dryck [5]) så mycket som är tillräckligt.

Om församlingsänkorna få vi eljes veta mycket litet genom CH. De ha uppenbarligen här icke alls den betydelse, som t. ex. Test. tillerkänner dem. Ännu mindre få vi veta något om förekomsten af s. k. församlingsjungfrur, för så vidt ej satserna om virgines i c. 7 möjligen kunna tillämpas å bägge könen (jfr föregående sida). Möjligen sammanfattar CH denna grupp under församlingsänkorna. Jungfrur räknas understundom med bland änkor (jfr Ignatius ad Smyrna 13: Ἀσπάζομαι ... καὶ τὰς παρθένους, τὰς λεγομένας χήρας.

---

[1]) Ett af de äldsta vittnesbörden om änkornas höga ställning är Tertullianus De pudicitia 13: ... prosternis in medium ante viduas, ante presbyteros etc. (CSEL XX s. 243).

[2]) Jfr t. ex. ap. KO c. 5 (TU II 5 s. 22).

[3]) Om änkornas sjukvård jfr t. ex. Harnack Mission I[2] s. 106, 139 samt ap. KO c. 5 (a. a. s. 23).

[4]) Jfr t. ex. om fasta för virgines Λόγος Σωτηρίας c. VI—IX (TUNF XIV 2 a s. 39—43).

[5]) Jfr skildringen i Tit. 2: 3: gamla kvinnor böra icke vara begifna på mycket vin, eller ap. KO 5 (TU II 5 s. 23).

ed. min. s. 110 [1]). Den ringa uppmärksamhet, som CH skänker dessa grupper af kvinnliga församlingsmedlemmar, kan möjligen tolkas såsom ett västerländskt drag. Genom den montanistiska rörelsen råkade den kvinnliga församlingstjänsten i misskredit, hvarför den i västerlandet helt och hållet afskaffades [2]). Omkring år 251 finnas inga kvinnliga församlingsämbeten såsom framgår af Cornelii bref till Fabius; visserligen omtalas änkor, men de äro blott understödstagare [3]). Så var äfven fallet i den nordafrikanska kyrkan, såsom Cyprianus tydligen förutsätter [4]). Förmodligen afskaffades änkornas diakontjänst allteftersom ordines minores trädde i verksamhet. Men i orienten bibehölls den kvinnliga församlingstjänsten om också med inskränkningar. Emellertid äro CH:s utsagor om änkor och jungfrur för få, för att man af dem skulle kunna draga några säkra slutsatser. Frånvaron af diakonissor samt änkornas diakontjänst måste dock anses såsom ålderdomliga drag.

Änkor och virgines i H-versionerna. Utförligare än CH tala H-versionerna om änkor och jungfrur (jfr s. 84, 85 och s. 117 i detta arbete). Änkan (HE stat. 26, HA stat. 25, HS stat. 37) skall insättas (καθιστάναι) icke ordineras (χειροτονεῖν), hvilken bestämmelse preciseras närmare så, att hon skall utväljas vid namn (ὀνομάζειν) samt insättas genom ordet och förenas (Ach. förpliktas) med de öfriga församlingsänkorna. Det är således fråga om en särskild insättningsakt till församlingsänka i likhet med andra insättningsakter, men icke ordination, hvilket motiveras därmed, att änkorna icke skola hafva något att skaffa med offret (προσφορά) eller gudstjänsten såsom klerus. Änkan insättes för bönens skull; men detta är något, som är gemensamt för alla. Afsikten är här tydlig, nämligen att på det bestämdaste utesluta änkorna från de prästerliga funktionerna, alltså samma tendens som i CH men skarpare formu-

[1]) I hvilket förhållande församlingsänkor, diakonissor och jungfrur ursprungligen stått till hvarandra, är icke klart; säkerligen ha provinsialkyrkliga och lokala egendomligheter härvidlag haft stor betydelse, jfr Harnack Mission II² s. 57.

[2]) Diakonissor voro okända i västerlandet jfr Harnack Mission II² s. 57, PRE³IV s. 617 r. 59 f.

[3]) Euseb. h. e. VI, 43, 11 anfördt s. 112 anm. 1 i detta arbete.

[4]) Cypriani ep. 7 Hartel II 485, 8: viduarum et infirmorum et omnium pauperum curam peto diligenter habeatis; ep. 8 Hartel II 487, 20 f.: ... siue uiduæ ... habere debent qui eis ministrent.

lerad, ja församlingsänkan sättes uttryckligen ej högre än andra församlingsmedlemmar på grund af sin särskilda funktion bönen, som ju är gemensam för alla [1]. Man kan dock icke märka, att eg. KO vill afskaffa denna institution till förmån för t. ex. diakonissor — liksom CH känner icke heller eg. KO till diakonissor, ett tvifvelsutan ålderdomligt drag [2] — utan den fasthåller vissa fordringar på den, som skall blifva församlingsänka. För att få säkerhet för att hon, sedan hon blifvit församlingsänka, icke skall gifta om sig, stadgas, att hon för länge sedan skall ha blifvit änka; har hennes man nyligen dött, skall man icke tro henne. Men om hon blifvit gammal, må hon pröfvas med tiden, »ty», tillägges det filosofiskt, »ofta blifva själfva lidelserna gamla med den, som låter dem få rum hos sig» [3]. Änkeinstutionen blir således hos eg. KO föremål för öfvervägande restriktiva bestämmelser. Om änkornas funktioner får man ej veta annat än att de skola bedja. I HE stat. 36 a (HA stat. 35 a, HS stat. 47 a, jfr detta arbete s. 180) säges liksom i CH c. 32 a. att änkorna och jungfrurna skola ofta fasta och bedja i kyrkan. Såsom nyss nämndes, sakna äfven H-versionerna diakonissor, hvilka däremot finnas i CpH IX, X, AK VIII 19, 20. Dock omtalas ej att H-versionernas församlingsänkor deltogo i församlingsdiakonien genom sjukvård eller dylikt, såsom det säges i CH; det heter i stället ut-

[1]) Schwartz a. a. s. 32 anm. 3 återöfversätter hithörande bestämmelse så: καθιστάσθω ἡ χήρα λόγῳ μόνον ... μηδὲ χειροτονείσθω, διότι οὐ προσφέρει οὐδὲ λειτουργεῖ, χειροτονεῖται δὲ ὁ κλῆρος διὰ τὴν λειτουργίαν, χήρα δὲ καθίσταται δι' εὐχήν, αὕτη δὲ παντός ἐστιν.

[2]) Funk (das Test. s. 53) erkänner, att diakonissor omnämnas såväl i conc. Chalced. c. 15 (Hefele a. a. II² s. 519: Διακόνισσαν μὴ χειροτονεῖσθαι γυναῖκα πρὸ ἐτῶν τεσσαράκοντα, καὶ ταύτην μετὰ ἀκριβοῦς δοκιμασίας. εἰ δέ γε δεξαμένη τὴν χειροθεσίαν καὶ χρόνον τινὰ παραμείνασα τῇ λειτουργίᾳ ἑαυτὴν ἐπιδῶ γάμῳ, ὑβρίσασα τὴν τοῦ θεοῦ χάριν, ἡ τοιαύτη ἀναθματιζέσθω μετὰ τοῦ αὐτῇ συναφθέντος) såsom ännu i Trullanum år 692 c. 14 (Hefele a. a. III² s. 333 att en diakonissa måste vara 40 år gammal). Men det oaktadt anser han, att frånvaron af diakonissor i eg. KO är ett senare drag i förhållande till AK VIII, emedan f. o. m. 5:te årh. diakonissornas betydelse förminskades i och med barndopets utbredning. Det är dock att kasta om den historiska utvecklingen. I orienten finnas regelbundet diakonissor t. o. m. 7:de årh., ja till namnet ännu längre (PRE³ IV s. 619), hvarför om eg. KO här vore sekundär i förhållande till AK VIII, den ej gärna kunde ha undgått att taga dem med.

[3]) Jfr en liknande fras i CH c. 15 (Riedel a. a. s. 207).

tryckligen, att änkan insättes för bönens skull. Detta skulle kunna tyda därpå, att H-versionerna möjligen representera ett senare stadium i änkeinstitutionens utveckling än CH. Dock lämnar H-versionerna för litet material för att man med bestämdhet skulle kunna angifva änkornas ställning enligt dessa kyrkoordningar.

Om jungfrun (παρθένος) stadgas helt kort (c. 38), att hon icke skall få handpåläggning utan det är allenast hennes föresats (προαίρεσις HS [1]), som gör henne till jungfru. H-versionerna synas känna till endast kvinnliga virgines, men de bilda intet särskildt stånd. Det är nog med den uttalade viljan eller föresatsen att lefva i jungfrustånd [2]), men någon särskild slags invigningsakt, genom hvilken upptagandet i ett särskildt stånd skulle betecknas, förekommer icke. Huruvida detta kyskhetsbeslut kungjordes offentligen eller icke, nämnes ej. Men förmodligen kom det på något sätt till församlingens kännedom, hvarför ett offentligt afgifvet celibatslöfte här icke är otänkbart. Sådana offentliga löften om jungfrudom förekomma nämligen redan hos Tertullianus [3]). De åläggas såsom nämndt att ofta bedja och fasta i kyrkan. Att något yttre utmärkelsetecken såsom slöja [4]) eller dylikt antogs (velatio [5]) omtalas icke.

Virgines och änkor i CpH och AK VIII. Angående virgines säger CpH XV (AK VIII 24, båda af Jakob, Alfei son), att en jungfru ordineras icke, »ty vi hafva icke Herrens föreskrift» (1 Kor. 7: 25). Ty det är viljan kamppriset tillkommer; icke till förkastande af äktenskapet utan för att få ledighet till fromhet [6]). I jungfrukapitlet ha således dessa skrifter liknande in-

---

[1]) HE with her heart alone; HA her inmost thought alone.

[2]) Jfr Cyprianus de habitu virg. c. 4 ... ut quæ se Christo dicauerint et a carnali concupiscentia recedentes tam carne quam mente se Deo uouerint... (Hartel a. a. s. 189 f.) o. a.

[3]) Tertull. de virgin. veland. c. 14: prolatæ (sc. virgines) enim in medium et publicato bono suo elatæ et (a) fratribus omni honore et caritatis operatione cumulatæ. (Öhler I a. a. s. 904).

[4]) μαφόριον eller flammeum jfr Wordsworth a. a. s. 295.

[5]) Jfr t. ex. Duchesne a. a. s. 422 f.; Wordsworth a. a. s. 287 f.; PRE[3] XIII s. 216. Seden tycks ha uppkommit omkring midten af 4:e århundradet.

[6]) CpH XV, AK VIII 24: Ὁ αὐτὸς περὶ παρθένων. (Ἐγὼ Ἰάκωβος Ἀλφαίου διατάσσομαι CpH). Παρθένος οὐ χειροτονεῖται, »ἐπιταγὴν» γὰρ »κυρίου οὐκ ἔχομεν». γνώμης γάρ ἐστι τὸ ἔπαθλον, οὐκ ἐπὶ διαβολῇ τοῦ γάμου, ἀλλ᾽ ἐπὶ σχολῇ τῆς εὐσεβείας (Funk Did. et Const. II s. 84, I s. 528).

nehåll som H-versionerna men tillökadt med ett bibelcitat samt med en motivering, att kamppriset (segerpriset i kampen för kyskheten) tillkommer det fria beslutet, samt att det icke är fråga om förakt för äktenskapet utan blott om att få ro för fromhetens utöfvande. H-versionerna gifva blott själfva canon men icke någon motivering. Om änkorna föreskrifver CpH XVI (AK VIII 25, båda af Lebbeus med tillnamnet Taddeus) att en änka ordineras icke, men om hon långt förut förlorat sin man och lefvat kyskt och oklanderligt och sörjt på bästa sätt för de till hennes hus hörande liksom Judit och Hanna, de högheliga kvinnorna, må hon upptagas i änkeståndet (τὸ χηρικόν). Men om hon nyligen förlorat sin make, må man icke tro henne utan med tiden må ungdomen pröfvas. Ty lidelserna blifva ofta gamla, tillika med människorna för så vidt de icke tämjas af en stark tygel [1]). Beaktansvärd är likheten mellan H-versionernas kapitel om virgines och änkor och motsvarande i CpH samt AK VIII, (C III 69 Leipoldt a. a. s. 22), hvilka alldeles öfverensstämma. Enligt Funk (das Test. s. 93) skall eg. KO (HS) c. 37 i sin första hälft icke vara något annat än en fri öfversättning af CpH, ett påstående, som han dock icke bevisar. Vid ett närmare betraktande kan en sådan eg. KO:s afhängighet af CpH icke uppvisas. Visserligen stadgar CpH för församlingsänkor samma slags insättning utan handpåläggning som eg. KO och samma kvalifikationer. Men likheten i formen skulle vara större, om något direkt samband funnes mellan eg. KO och CpH. Sålunda hade CpH:s (AK VIII:s) karaktäristiska bibliska exempel Judit och Hanna säkerligen ej utelämnats i H-versionerna, om CpH legat till grund. I CpH förekommer termen τὸ χηρικόν, änkehuset (änkeståndet) en speciell beteckning å änkeinstitutet förekommande i CpH (AK VIII), som säkerligen mött äfven i H-versionerna, om CpH varit original. Den afslutande vishetsregeln passar bättre i H-versionerna med syftning å gamla änkor än i CpH (AK VIII) med syftning å unga. Mera tänkbar

[1]) Κἀγὼ Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος τάδε περὶ χηρῶν διατάσσομαι. χήρα οὐ χειροτονεῖται, ἀλλ' εἰ μὲν ἐκ πολλοῦ ἀπέβαλε τὸν ἄνδρα καὶ σωφρόνως καὶ ἀκαταγνώστως ἔζησε καὶ τῶν οἰκείων ἄριστα ἐπεμελήθη, ὡς Ἰουδὶθ καὶ Ἄννα αἱ σεμνόταται, κατατασσέσθω εἰς τὸ χηρικόν. εἰ δὲ νεωστὶ ἀπέβαλε τὸν ὁμόζυγον, μὴ πιστευέσθω, ἀλλὰ χρόνῳ ἡ νεότης κρινέσθω. τὰ γὰρ πάθη ἔσθ' ὅτε καὶ συγγηρᾷ ἀνθρώποις, μὴ ὑπὸ κρείττονος χαλινοῦ εἰργόμενα. (Funk a. a. II s. 82, I s. 528).

än Funks förklaring är, att en gemensam gammal tradition före legat och blifvit olika återgifven i de båda kyrkoordningarna.

Änkorna i didaskalian, AK och ap. KO.

Ett viktigt led i änkeinstitutionens utveckling i orienten representerar AK:s hufvudkälla didaskalian (LD, SD) särskildt SD kap. XIV, XV, XVI, i fragment i LD XXXI—XXXV9 (TUNF X 2 s. 74 f., Hauler a. a. s. 44 f.). Benämningen änkor förekommer där oftast i vanlig betydelse nämligen om sådana, som förlorat sina män, men därjämte speciellt om dem, som af biskopen insättas till det kyrkliga ämbetet såsom församlingsänkor (TUNF X 2 s. 74 r. 26). Samtliga underhållas af församlingen genom gåfvor, hvarför de flerstädes kallas Guds altare (jfr uppräkningen i TUNF X 2 s. 274), ett uttryck som finnes redan hos Polykarpus ad Philipp. IV, 3 [1]). För dessa senare gäller en hel rad speciella bestämmelser. De måste uttryckligen förplikta sig att icke gifta om sig (TUNF X 2 s. 75 r. 1 jfr Acheiis' framställning ibid. s. 274 f.) och i sammanhang härmed stadgas en minimiålder af 50 år (s. 74 r. 27). Änkornas verksamhet, som synes ha konkurrerat med biskopens egen, blifver genom didaskalian skarpt kringskuren. Änkorna måste underordna sig biskopens auktoritet (s. 79 r. 38). De få icke uppträda såsom missionärer eller lärare (s. 76 r. 14; s. 77 r. 5); ej ens om de uppmanas att lära, är det dem tillåtet och allra minst angående svåra dogmer (s. 76 r. 30; s. 76 r. 18). Det är dem vidare förbjudet att drifva omkring i husen (s. 77 r. 19), att döpa (s. 81 r. 13); såsom motivering anföres (s. 81 r. 12), att om en kvinna finge döpa, skulle vår Herre blifvit döpt af sin moder och icke af Johannes. Deras egentliga funktion är att bedja för sina välgörare och för hela församlingen (s. 76 r. 13; s. 77 r. 9; s. 78 r. 32; s. 79 r. 10). De få besöka sjuka, lägga händerna på dem, fasta med andra församlingsmedlemmar men allt blott på biskopens uppdrag (s. 80 r. 3 f.). De få visserligen genom invigningen en viss äreställning, men de ha den lägsta rangen bland klerus (s. 46 r. 8; s. 84 r. 25). Uppflyttning kunde aldrig ske, eftersom män beklädde alla högre grader. Det var således en högst begränsad församlingsdiakoni, som församlingsänkan enligt SD (LD) utöfvade. Änkornas efterträdare i församlingsdiakonien blifva diakonissorna, som uppträda såsom sådana äfven i SD XVI (a. a. s. 84 f.) LD XXXV 1—9 (fragment, Hauler a. a. s. 49 f.). De äro kvinnliga diakoner, som biskopen utväljer efter behag (s. 85 r. 1) samt stå högre i rang än änkorna, jfr LD XXV 28 f.: Hic locum D(e)i sequens sicuti Deus honoretur a uobis, quoniam episcopus in typum D(e)i præsedet uobis. Diaconus autem in typum Chr(ist)i adstat; ergo diligatur a uobis. Diaconissa uero in typum s(an)c(t)i sp(iritu)s honoretur a uobis (Hauler a. a. s. 37,

[1]) τὰς χήρας . . . γινωσκούσας ὅτι εἰσὶ θυσιαστήριον θεοῦ κ. τ. λ. (ed. min. s. 115 f.).

jfr SD IX a. a. s. 45 r. 22 f.). Presbyterer och änkor komma däremot i andra rummet. Se vi på den följande utvecklingen af församlingsinstitutionen, finna vi, att skillnaden mellan öster- och västerlandet blir i själfva verket blott en yttre, i det att västerlandet icke mera upptager församlingsänkor bland ordines, under det att österlandet till namnet bibehåller denna grupp, i båda fallen äro änkorna dock egentligen ingenting annat än församlingens understödstagare.

I AK III, 1 f., möta vi i bearbetad form didaskalians bestämmelser om änkorna. Minimiåldern för änka är höjd till 60 år; öfriga bestämmelser i didaskalian äro vidlyftigt utförda och belysta af skriftställen. På några ställen finna vi AK i stället för didaskalians änkor ha benämningen πρεσβύτιδες [1]), hvilken förmodligen betecknar äldre änkor. I det stora hela intaga änkorna en något bättre men därföre ej mera framskjuten ställning i AK än i didaskalian. Deras underordning under diakonissorna är uttryckligen betonad [2]). En långt mera betydande ställning intaga änkorna i A-källan i ap. KO [3]). Trenne änkor skola tillsättas i en församling; två af dem skola framhärda i bönen för alla, som äro i anfäktelse, och för uppenbarelser om det som behöfves,[4]) men blott en för sjuka kvinnors besökande. Änkorna äro således till antalet lika många som diakonerna i ap. KO, men blott en bestrider egentlig församlingsdiakoni, de öfriga två skola vara i besittning af en särskild karisma nämligen att bedja och mottaga uppenbarelser. Till denna indelning finnes intet motsvarande i andra skrifter. Förmågan att mottaga uppenbarelser

---

[1]) AK II 28, 3: ὡσεὶ δε ἑκάστῃ τῶν πρεσβυτίδων δίδοται κ. τ. λ. (Funk Did. et Const. I s. 109); II 57, 12: ... αἱ παρθένοι δὲ καὶ αἱ χῆραι καὶ αἱ πρεσβύτιδες πρῶται πασῶν στηκέτωσαν ἢ καθεζέσθωσαν (a. a. s. 165); III 5, 6: ... καὶ ἔνοχος ἔσται τῆς προπετείας ἡ πρεσβῦτις κ. τ. λ. (a. a. s. 191).

[2]) AK III 8, 1: Σεμνὰς οὖν δεῖ εἶναι τὰς χήρας, πειθομένας τοῖς ἐπισκόποις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τοῖς διακόνοις, ἔτι μὴν καὶ ταῖς διακόνοις κ. τ. λ. (a. a. s. 197).

[3]) Ap. KO 5: Χῆραι καθιστανέσθωσαν τρεῖς, αἱ δύο προσμένουσαι τῇ προσευχῇ περὶ πάντων τῶν ἐν πείρᾳ καὶ πρὸς τὰς ἀποκαλύψεις περὶ οὗ ἂν δέῃ, μία δὲ παρεδρεύουσα ταῖς ἐν ταῖς νόσοις πειραζομέναις εὐδιάκονος ᾖ, νηπτική, τὰ δέοντα ἀπαγγέλλουσα τοῖς πρεσβυτέροις, μὴ αἰσχροκερδής, μὴ οἴνῳ πολλῷ προσέχουσα, ἵνα δύνηται νήφειν πρὸς τὰς νυκτερινὰς ὑπηρεσίας καὶ εἴ τις ἕτερα βούλοιτο ἐργαγαθεῖν. καὶ γὰρ ταῦτα πρῶτα κυρίου θησαυρίσματά εἰσιν ἀγαθά (TU II 5 s. 22. f.)

[4]) περὶ οὗ ἂν δέῃ; VF LXVI 1 f. (Hauler a. a. s. 95, 97): Uiduæ ordinentur tres: duæ quæ insistant orationi pro omnibus, qui in temptationibus sunt et ad revelationes de quacumque re necesse fuerit; Harnack (TU II 5 s. 22 f.) öfversätter: ... und für den Empfang von Offenbarungen, wo nur immer solche nothwendig; parallellerna (VF och syr. ap. KO, jfr Arendzen JTh St III s. 71) tala för ofvan angifna tolkning.

omtalas såsom något särskildt för de montanistiska profetissorna [1]). Märkligt är, att dessa änkor sägas hafva denna karisma, ej någon annan ordo i församlingen; endast de skildras såsom andens redskap. Vi se här ett entusiastiskt drag erinrande om den urkristna tiden [2]). En helt annan ställning för församlingsänkorna synes slutet af samma kyrkoordning innebära, i det kvinnorna där förbjudas all liturgisk tjänst och den enda församlingstjänst, som anförtros dem, är vården om hjälpbehöfvande kvinnor [3]). En egendomlig stadga är, att det icke passar sig för kvinnorna att bedja i stående ställning, utan sittande på jorden, ytterligare ett skäl mot deras deltagande i de kultiska handlingarna, hvilka måste förrättas stående. Men dessa restriktiva bestämmelser stå i en helt annan källa, enligt Harnack B-källan [4]), hvarför de egentligen ej kunna anföras såsom bevis mot A-källans höga uppskattning af församlingsänkorna.

En ännu mer betydande ställning än i ap. KO intaga änkorna i Test. (jfr detta arbete s. 85, 119). Kapitlen om änkorna i Test. (I 40—43), hvilka möjligen äro kompilatorns eget verk, bilda tillsammans en afdelning, som i flera afseenden är alldeles singulär i hela den gammalkristna litteraturen. Såsom nämndt beskrifvas i det långa c. I 40 de kvalifikationer, som fordras af en församlingsänka, samt de plikter och åligganden, som följa med hennes ställning; i I 41 redogöres för hennes insättning, hvartill meddelas ett böneformulär; I 42 afhandlar hufvudsakligen änkornas gudstjänstplikter och slutligen I 43 gifver ett liturgiskt formulär för deras afton- och morgongudstjänster. Redan denna utförlighet, visar hvilken betydande ställning änkorna intaga i Test. I 40. Angående de önskade kvalifika-

---

[1]) Se skildringen af montanismen t. ex. i Eus. h. e. V 16 f. (Berlin ed. s. 460 f.); Holmquist a. a. s. 88 f. Jfr äfven skildringen af en profetissa i Cypr. ep. 75,10: ... emersit istic subito quædam mulier quæ in exstasin constituta propheten se præferret et quasi sancto spiritu plena sic ageret etc. (Hartel a. a. s. 817).

[2]) Jfr TU II 5 s. 46; enligt Test. I 21 (Rahm. a. a. s. 29) får biskopen uppenbarelser, enligt I 31 (a. a. 71) biskopen och presbytern, enligt I 40 (a. a. s. 95) församlingsänkan.

[3]) TU II 5 s. 30, 31.

[4]) Harnack vidhåller sin uppfattning af ap. KO i Gesch. d. altchr. Litterat. B II 2 s. 487. Han anser, att ap. KO sannolikt bör sättas till tiden 300—350 med Egypten som hemland (s. 486), källorna gå dock delvis tillbaka till den allra äldsta urkristna tiden (s. 487); jfr äfven Holmquist a. a. s. 77 f.

tionerna säger Test., att till församlingsänka skall den invigas. som har blifvit vald därtill, af hvem säges icke men förmodligen af biskopen, ej heller nämnes åldern. Vidare skall hon under lång tid ha varit utan man och trots upprepade anbud icke velat gifta sig för trons skull [1]). Om så icke är fallet, skall hon icke utväljas utan pröfvas en tid, om hon varit from och för den händelse hon haft barn uppfostrat dem i helighet [2]), icke lärt dem världslig visdom utan utvecklat dem i kärlek till den heliga lagen och kyrkan, om hon älskat och hedrat främlingar, om hon varit beständig i bönen, om hon visat sig ödmjuk, om hon med glädje hjälpt de betryckta, om de heliga mottagit uppenbarelser angående henne, om hon icke försummat de heliga, om hon efter förmåga tjänat, om hon är istånd att bära och uthärda bördan. Hennes plikt till bön betonas. Hon skall bedja utan återvändo,[3]) vara fullkomlig i allt, vara brinnande i anden och ha hjärtats ögon öppna för allt [4]). Vidare begäres af henne, att hon alltid skall vara välvillig, älska det enkla och icke äga något i denna världen. Detta förbud mot egendomsbesittning måste kompletteras med antagandet längre fram, att om en änka äger något, skall hon gifva det till de fattiga troende; församlingen skall försörja henne [5]). I stället skall hon beständigt taga upp och bära omkring korset, som borttager allt ondt [6]). Detta egendomliga uttryck om korsets bärande möter flerstädes [7]) i Test.,

---

[1]) Jfr liknande föreskrifter i parallellskrifterna. Kopt. arab. öfvers. bestämmer efter pastoralbrefven (1 Tim. 5: 9, 10), att ingen får utses till församlingsänka, som icke är minst 60 år gammal och blott en gång varit gift. Att hon skall ha varit gift blott en gång är ej uttryckligen fordradt men är säkerligen underförstådt i öfverensstämmelse med den vanliga åskådningen i den äldre kyrkan jfr t. ex. framställningen s. 212 f. i detta arbete. Ytterligare exempel se t. ex. Kraus a. a. art. Viduæ pag. 948 b.

[2]) Jfr för detta och följande uttryck 1 Tim. 5: 10.

[3]) 1 Tess. 5: 17.

[4]) Efes. 1: 18.

[5]) Änkan nämnes särskildt i II 11 (Rahm. a. a. s. 153 anfördt i detta arbete s. 182 anm. 4) såsom mottagare af allmosor.

[6]) Rahmani: tollens et circumferens crucem, quæ omne malum abolet (a. a. s. 95); Cooper-Maclean: but alway taking and bearing about the cross, crucifying all evil (a. a. s. 106).

[7]) Jfr Test. I 18 (a. a. s. 21) Ne umquam sancta mea detis contaminatis aut iniquis, qui crucem meam minime ferunt; (a. a. s. 23) . . . cum Spiritus sanctus eis concedit gratiam suam . . . ad circumferendam contumeliam

och torde liksom öfriga sådana uttryck om korset ursprungligen ha förekommit i gnostiska skrifter [1]). Hon skall liksom biskopen och prestbytern natt och dag [2]) hålla ut vid altaret och ägna sig åt verket [3]) med glädje och i tysthet. Om hon har två eller tre likasinnade [4]) medsystrar »i mitt namn, skall jag vara (midt) ibland dem». För så vidt stället ej skall fattas såsom citat, låter författaren Jesus här plötsligen uppträda såsom talande, hvilket ej förekommit sedan I 28 (Rahm a. a. s. 67): Postquam oraverim, ait Jesus, uti scitis et videtis, ascendam ad Patrem. (Äfven i slutet af I 50 (a. a. sid. 99) läggas orden i Jesu mun .. qui laudant Patrem meum in coelis). Men skildringen blir åter genast objektiv i den följande redogörelsen för änkans plikter och tjänstgöring i församlingen. Såsom en allmän regel säges, att hon skall vara fullkomlig i Herren, såsom en som besökes af anden, d. v. s. mottager uppenbarelser såsom änkorna i ap. KO (jfr detta arbete s. 353). De ting, som angifvas för henne, må hon fullgöra med fruktan och nit. Hon skall förmana de ohörsamma kvinnorna, undervisa de okunniga, omvända de fallna och lära dem att vara ärbara (1 Tim. 3: 11). Diakonissorna skall hon pröfva, en bestämmelse, som visar att Test:i änkor äro öfverordnade diakonissorna, således raka motsatsen till hvad som föreskrifves i AKIII (jfr citatet s. 353 anm. 2 i detta arbete). Hvilken viktig verksamhet hon utöfvade vid gudstjänsten, visa de många

---

crucis sine hæsitatione in ea gloriantes; I 23 (a. a. s. 39) Ne crucem despiciamur; I 26 (a. a. s. 53) tu consolator ... et eorum qui laborarunt et se defatigarunt in cruce; I 28 (a. a. s. 63) Crucifixus est pro nobis, cujus crux est vita nostra, firmitas nostra et salvatio, quæ est mysterium absconditum, gaudium inenarrabile, per ipsam genus universum humanum, eam semper gerens, nequit a Deo sejungi; etc. Hæc est crux, in qua gloriamur, ut glorificemur, qua fideles perfecti, qui ipsam tollunt sese sejungunt ab omni, quod est sensibile seu visibile, tamquam a re quæ reapse non existit, etc.; I 46 (a. a. s. 107) ... sed se continuo veluti crucifigentes habeant (sc. virgines) corda sursum erecta etc.; II 7 (a. a. s. 121) per confixionem passionis Unigeniti tui illuminasti etc. m. fl. ställen; jfr äfven s. 272 anm. i detta arbete.

[1]) Jfr Zahn N. kirchl. Z. B. 11 (1900) s. 443 anm. 2 samt B. 10 (1899) s. 214.

[2]) Här räknas dygnet på orientaliskt sätt från afton till följande dags afton.

[3]) Ett för Test. karaktäristiskt uttryck jfr I 13, 31, 35 o. a.

[4]) Fil. 2: 20; Mat. 18: 20.

anvisningarna angående hennes förhållande till olika grupper af gudstjänstbesökare. Hon skall komma de (hedniska kvinnor), som inträda, att förstå hurudana och hvilka de böra vara; dem som förblifva utanför, skall hon förmana [1]. Till dem som höra d. v. s. katekumenerna må hon tålmodigt gifva råd angående det som är godt. Dem, som äro olydiga, skall hon efter tre varningar icke vidare tilltala. Hon skall särskildt omhulda dem, som önska vara i jungfrudom eller renlefnad, och sansadt och lugnt tillrättavisa de genstöriga. Hon vare fridsam mot alla. Dem, som tala öfverflödiga och fåfängliga ord, tillrättavise hon enskildt, men om de icke höra, så tage hon med sig en i ålder framskriden kvinna eller också framföre hon det till biskopens öron [2]. Hon tige i församlingen,[3] ett tydligt antimontanistiskt drag, vare trägen i bönen, besöke de sjuka och hafve då hvarje söndag med sig en eller två diakoner samt hjälpe de sjuka kvinnorna. I sin sjukvård synes hon alltså handla på egen hand, ja till och med förfoga öfver diakonerna. En helt annan ställning intager hon i didaskalian [4]) liksom äfven diakonissan är beroende af diakonen i AK II 26 [5]). Angående änkans egendomsförhållanden föreskrifves såsom redan är nämndt, att om hon äger något, må hon gifva ut det till fattiga och troende. Men om hon icke äger något, bör hon hjälpas af församlingen. Hon var således församlingens understödstagare, blott om hon behöfde det; men det var ingalunda det karaktäristiska för Test:i församlingsänka, utan hon innehade först och främst ett ämbete. Hennes verksamhet skildras sedan ytterligare sålunda, att hon icke skall göra något

[1]) Cooper-Maclean öfversätter: let her make those who enter to know of what sort and who they are; also let her instruct them, that they abide etc. (a. a. s. 106).

[2]) Jfr Mat. 18: 16.

[3]) 1 Tim. 2: 12; 1 Kor. 14: 34.

[4]) LD XXXIII 34 f.: Sinceras ergo oportet esse uiduas, subditas episcopis et diaconibus et metuentes sicut D(eu)m et reuerentes et trementes episcopum, non habentes potestatem in aliquo nec absq(ue) dispositionem aliquid facientes et citra concilium aut imperium episcopi, et ne ue[l]int ad aliquem pergere ad manducandum aut bibendum aut ieiunari cum aliquo aut accipere ab aliquo quicquam aut manus alicui inponere et orare, ut superius diximus, absq(ue) consilio episcopi uel diaconis. (Hauler a. a. s. 48.) Jfr SD XV (TUNF X 2 s. 79 f.) samt s. 352 f. i detta arbete.

[5]) ἡ δὲ διάκονος εἰς τύπον τοῦ ἁγίου πνεύματος τετιμήσθω ὑμῖν, μηδὲν ἄνευ τοῦ διακόνου πράττουσα ἢ φθεγγομένη κ. τ. λ. (Funk Did. et Const. I s. 105.)

världsligt verk liksom vore det på försök, utan hon skall utföra andens verk, hålla ut i böner och fastor, icke fråga efter det, som är svårt, utan taga emot det Gud sänder. Hon skall icke sysselsätta sig med sina barn utan öfverlämna dem till församlingen, så att de växa upp i Guds hus och blifva dugliga för prästämbetet. Hennes egna böner till Gud skola vara Gudi välbehagliga: de skola vara såsom ett Guds offer och altare (holocaustum et altare Dei [1]). Om lönen för deras tjänst i församlingen heter det, att de, som redligt hafva tjänat, skola äras af ärkeänglarna [2]). Men de, som äro pratsjuka, nyfikna, argsinta, druckna, oredliga eller häftigt älskande nöjen, deras själars bilder, som stå inför ljusets Fader, skola förgås och bortföras till att bebo mörkret.

Denna föreställning om själarnas bilder utföres i slutet af kapitlet. Då deras gärningar, som visserligen äro synliga, uppstiga i höjden, störta de lätteligen ned dem själfva i afgrunden, så att efter denna världens förvandling och undergång själfva bilderna af de samma själarna stå upp till vittnesbörd emot dem och hindra dem att skåda uppåt. Ty hvarje själs bild står inför Gud före världens grundläggning. Märkvärdiga äro dessa spekulationer öfver själarnas bilder, som redan före världens grundläggning och allt intill domens dag stå inför ljusets Fader. Hvarifrån Test. fått dessa föreställningar, torde vara svårt att säga. Zahn [3]) har här velat se spekulationer, som stå i förbindelse med audianernas lära, att människans i Gen. 1 omtalade likhet med Gud vore att hänföra till människans kropp, hvilken lära Epiphanius refererar och utförligt bemöter [4]). Men något samband kan icke uppvisas mellan dessa åsikter och de nämnda spekulationerna i Test., ej heller finns den nämnda audianska läran eljes i Test.; därtill kommer, att Zahns hypotes om Test:i audianska ursprung ingalunda i andra afseenden blifvit bekräftad. Zahns förklaring måste därför anses långsökt och obe-

---

[1]) Jfr t. ex. LD XXXVII 35 f. ... altar is enim D(e)i deputatus est a D(e)o et honorabitur etc. (Hauler a. a. s. 53).

[2]) Enligt Test. den högsta rangen i den himmelska hierarkien jfr I 23 (a. a. s. 41), 28 (a. a. s. 61), 32 (a. a. s. 77), II 7 (a. a. s, 121).

[3]) N. kirchl. Z. 11 (1900) s. 450.

[4]) Epiph. hær. lib. III (ed. Dindorf.) s. 244, 26, s. 249, 12 ff.

visbar. Enligt en annan tolkning [1]) skulle denna föreställning kunna härledas ur en montanistisk källa. Såsom parallell anföres Tertullianus de anima 9 (Migne vol. II 702, CSEL XX s. 309 f., samt c. 7 s. 308 f.), ett verk, som skulle ha skrifvits sedan Tertullianus blifvit montanist. Han tillskrifver där själen en viss kroppslighet och anför såsom bevis, att den rike hade en tunga i dödsriket, Lazarus ett finger, Abraham ett sköte, samt att Johannes såg martyrernas själar. Men oafsedt om denna lära hos Tertullianus är af montanistiskt ursprung eller icke, är likheten mellan Test. och anförda ställen hos Tertullianus ej tillräckligt stor för att kunna bevisa det montanistiska ursprunget [2]). Möjligen har denna föreställning ytterst sin rot i Mat. 18: 10 [3]), som blifvit föremål för en egendomlig utläggning och spekulation.

De sista satserna af detta kapitel är mycket dunkla. Förmodligen är texten fördärfvad antingen så, att den syriske öfversättaren icke förstått den [4]), eller så att redan den grekiska texten förelåg för honom i korrumperadt skick. Möjligen föreligger här en inverkan från ap. KO c. 18 [5]). Där förekommer en egendomlig användning af Apg. 4, 4; 5, 8, hvilka ställen ansetts framställa urbilden för den kristna gudstjänsten. Författaren låter de himmelska presbytererna utöfva samma funktioner som de jordiska; de äro delade i två grupper, tolf i hvarje, en på högra och en på vänstra sidan (om honom). De till höger mottaga af ärkeänglarna skålar och frambära dem till Herren (δεσπότης, hvarmed biskopen symboliseras,) men de till vänster framräcka [6]) dem åt hopen af änglar (πλῆθος τῶν ἀγγέλων d. ä. hopen af troende). Den ena delen af presbytererna biträder alltså vid altartjänsten,

[1]) Wordsworth i Church Quart. Review April 1900.

[2]) I de gnostiska skrifterna TU VIII 1, 2 (jfr t. ex. s. 319 f.) kan ej heller någon parallell till dessa Test:i speknlationer uppvisas.

[3]) Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων· λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διαπαντὸς βλέπουσιν τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

[4]) Quapropter illa eligatur quæ possit obviam ire phialis sanctis. Ex illis autem sunt etc. Rahmani (a. a. s. 97 anm. 2) anser, att den syr. öfversättaren Jakob af Edessa förväxlat φιάλη med φυλή, hvarför öfversättningen skulle blifva: »obviam ire turmis sanctis», men meningen blir därför ej bättre.

[5]) TU II 1, 2 s. 233. οἱ μὲν γὰρ ἐκ δεξιῶν δεχόμενοι ἀπὸ τῶν ἀρχαγγέλων νὰς φιάλας προσφέρουσι τῷ δεσπότῃ, οἱ δὲ ἐξ ἀριστερῶν ἐπέχουσι τῷ πλήθει τῶν ἀγγέλων.

[6]) ἐπέχουσι enligt Harnack (a. a. H. 5 s. 11 anm.) = darreichen.

den andra betjänar den församlade menigheten. Test:i dunkla mening synes här förutsätta en liknande användning af dessa ställen i apokalysen [1]). En sådan änka skall utväljas, som kan gå att möta de heliga skålarna. Hon skall alltså vara en sådan, som är värdig den allra högsta ära, någon närmare tolkning torde den osäkra texten ej medgifva. I sista satsen fortsättes den apokalyptiska skildringen i likhet med ap. KO, och Jesus införes igen såsom talande. Men af dem (mask. enligt Cooper a. a. s. 107 anm. 13; syriska ordet för skålar är fem.) äro tolf presbyterer, som prisa min Fader i himlarna och som mottaga hvarje ren själs böner och frambära dem till den högste såsom en söt lukt (jfr Apok. 5: 8 [2]). Satsen är ett tillägg af Test:i kompilator, hvars bemödande att få in de begagnade källorna inom ramen af ett tal af Jesus här åter framträder. Möjligen är här något bortfallet; satsen står nu såsom en tillagd notis, hvars sammanhang med det föregående ej tydligt framträder.

För att få en fullständigare uppfattning af änkornas ställning i Test. måste vi jämföra de från beskrifningen å änkorna i detta kapitel hämtade upplysningarna med andra ställen om änkorna i Test. Änkor omtalas i I 19 under den utförliga titeln: änkor som hafva företrädesplats (viduæ quæ dicuntur habentes præcedentian sessionis [3]). Benämningen möter äfven annorstädes i Test. i nästan likalydande form (I 41 [4]), 43 [5]), II 4, 8 [6]), hvaraf framgår, att Test. gifver dessa församlingsänkor en bestämd titel. På originalspråket har titeln således varit χῆραι προκαθήμεναι, hvilket uttryck möter äfven i c. 11 af synoden i

---

[1]) Äfven kopt. arab. är här dunkel, så att den kan icke gifva någon ledning.

[2]) καὶ ὅτε ἔλαβεν τὸ βιβλίον τὰ τέσσερα ζῶα καὶ οἱ εἴκοσι τέσσαρες πρεσβύτεροι ἔπεσαν ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου, ἔχοντες ἕκαστος κιθάραν καὶ φιάλας χρυσᾶς γεμούσας θυμιαμάτων, ἅ εἰσιν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων.

[3]) Item ibidem sit ædes viduarum, quæ dicuntur habentes præcedentiam sessionis (Rahm. a. a. s. 27).

[4]) Oratio constituendarum viduarum, quæ præcedentiam habent sedendo (a. a. s. 99).

[5]) Laus auroræ viduarum habentium præcedentiam sessionis (a. a. s. 103).

[6]) Tres viduæ habentes præcedentiam sessionis (a. a. s. 83, s. 119); a. a. s. 47, 141 står viduæ utan någon bibestämning; a. a. s. 37 möter beteckningen viduæ canonicæ.

Laodicea (i Frygien) canones[1]. Där förbjudes tillsättningen af s. k. presbytides (πρεσβύτιδες) eller föreståndarinnor (προκαθήμεναι) i kyrkan, hvilket förbud såsom Hefele[2]) visar icke får fattas i lokal betydelse, utan afser ett allmängiltigt förbud. Kyrkan ville således vid denna icke längre kännas vid presbytides eller prokatemenai, hvilka således åtminstone i Frygien icke längre funnos inom rikskyrkan utan blott i häretiska församlingar. Något stöd för datering af Test. gifver detta ställe knappast, då man ej säkert känner hvarken huru pass allmänt conciliets canones erkändes, ej heller Test:i hemland. För den händelse man med Cooper (a. a. s. 44, 45) anser Mindre Asien vara Test:i hemland, måste Test. till tiden bestämmas vara före detta conc. Laodic., enär änkornas ställning i Test. förutsätter ett äldre förhållande än de af nämnda concilium vidrörda.

Benämningen presbyteræ förekommer äfven i Test. Fråga blir då, huruvida de äro identiska med προκαθήμεναι. Uti I 35 finna vi en bön i den s. k. proclamatio diaconi[3]. Hvad där säges om presbyteræ, deras böner och deras arbete, passar in på änkorna. De sättas där närmast efter diakoner och före hypodiakoner, anagnoster och diakonissor, på hvilken plats vi eljes i Test. möta namnet viduæ före anagnoster. (a. a. s. 37, s. 47[4]) Denna ordningsföljd möter också vid den närmare behandlingen af de olika ordines: I 38 om diakonerna (bekännarna förekomma ej såsom stånd i c. 37, 47), därefter I 40—43 om änkorna samt I 44 om hypodiakonerna (jfr s. 83 f. s. 109 i detta arbete). I II 19 (Rahm. a. a. s. 141) nämnas både viduæ och presbyteræ. Där talas om den ordning, som skall iakttagas under påsknattsgudstjänsten. Kvinnorna må draga bort, hvar och en följande sin egen man. Änkorna böra kvarstanna i templet ända till morgonen och därstädes ha med sig föda. Äfven jungfrurna

---

[1]) Omkring år 360; närmare om denna synod se PRE³ XI sid. 281. Can. 11: »Dass die sogenannten Presbytiden oder Vorsteherinnen nicht in der Kirche bestellt werden sollen» Hefele a. a. I² s. 756.

[2]) Hefele a. a. I² s. 757 f.

[3]) Rahm. (a. a. s. 87) Pro presbyteris (feminis) supplicemus, ut Dominus exaudiat earum supplicationes et perfecte in gratia spiritus custodiat ipsarum corda, adjuvetque earundem laborem.

[4]) Undantagandes interpolationen I 34 (a. a. s. 83), där de stå efter hypodiakonerna.

böra stanna kvar, och biskopen skall bistå dem och draga försorg om dem, och diakonerna tjäna dem. Presbyteræ må stanna hos biskopen ända till morgonen, bedjande och hvilande. Förmodligen måste ordet änkor (viduæ) utan någon bibestämning här fattas i sin ursprungliga betydelse. De uppräknas omedelbart efter de gifta kvinnorna samt före virgines och presbyteræ. Hade de varit identiska med presbyteræ hade säkerligen ej dubbla benämningar eller skiljaktig formulering förekommit.

Presbyteræ [1]) äro här de samma som hedersänkor (προκαθήμεναι [2]), hvilka kallas så på grund af den framskridna ålder, som fordrades i fråga om dem. Vi måste därför anse, att Test. känner intet annat slag af församlingsänkor än de så kallade προ-

---

[1]) Ordet presbyteræ, med hvilket Rahm. återgifver det syr. ordet, har eljes olika betydelse i grekisk (πρεσβυτέρα) och latinsk form (presbytera). Å grekiska betyder ordet föreståndarinna för ett kloster och är så användt af Basilius i hans svar på två frågor angående munkreglerna (n:r 110, 111 ed. Gaume II s. 240, jfr Wordsworth a. a. s. 275). I västerlandet är ordet ej ovanligt såsom beteckning för en presbyters hustru, vare sig hon lefver i äktenskapligt samlif med honom eller är skild från honom. Dessa presbyteræ buro en särskild dräkt (Gregorius den store ep. IX ind. II n:r 7 jfr Wordsworth ibid.). Analog benämning å biskops hustru är episcopa (Wordsworth ibid.). En god ledning för tolkningen af presbytis gifver AK II 28 anfördt s. 353 anm. 1 i detta arbete, som visar sig vara en öfversättning af didaskalian. Jfr citatet anfördt å s. 288 anm. 2 i detta arbete: Sicut ergo unicuique presbyterarum etc. Här är församlingsänka återgifvet af AK med πρεβύτις. Vill man ej antaga någon olika rang inom församlingsänkornas grupp, måste χῆραι AK II 57,13 (αἱ παρθένοι δὲ καὶ αἱ χῆραι καὶ αἱ πρεσβύτιδες πρῶται πασῶν στηκέτωσαν ἢ καθεζέσθωσαν Funk Did. et Const. I s. 165) fattas såsom afseende vanliga änkor. Emot denna tolkning af χῆραι strider dock dess plats mellan παρθένοι och πρεσβύτιδες, som visar, att här afses ett särskildt stånd med företrädesplats. Svårigheten löses här med ledning af Epiphanii tolkning af ordet πρεσβύτις (Hær. 79,4 c. 1060, 1061 MSL XLII c. 745). Han polemiserar där mot Collyridianerna, en sekt, som dyrkade jungfru Maria såsom Gud, till hvilken prästinnor offrade kakor (κολλυρίδες), som äfven åtnjötos som sakrament. Epiphanius skiljer där mellan πρεσβῦτις, som kan få användas såsom beteckning för en äldre änka, och πρεσβυτερίς eller ἱέρισσα, som han icke anser tillåtna (jfr Wordsworth a. a. s. 275).

[2]) I källskrifterna till AK II 57,13 säges enligt SD XII (TUNF X 2 s. 69 r. 11) ... die Greisinnen und Witwen jedoch sollen abgesondert sitzen. Jfr AK III 5,6 ... καὶ ἔνοχος ἔσται τῆς προπετείας ἡ πρεσβῦτις καὶ τῆς βλασφημίας καὶ τὸ »οὐαί» κληρονομήσει, där SD XV (a. a. s. 77 r. 4) har: ... und jene (die Frau d. v. s. die Witwe) macht sich des grossen Gerichts der Sünde schuldig.

καθήμεναι. Denna titel är egendomlig för Test. Hvarken i CH H-versionerna (VF) eller AK (didaskalian) möta vi någon liknande. Enligt I 34 äro församlingsänkorna till antalet tre såsom i ap. KO 18, men notisen är säkerligen en senare tillkommen interpolation och får därför ej anses såsom något egentligt karaktäristiskt för Test.

Änkorna skola invigas genom en särskild ordinationsakt, förmodligen utan handpåläggning eftersom intet härom nämnes. Invigningen förrättas af biskopen, assisterad af präster (sacerdotes). Ceremonien består däri, att den som skall invigas under bön och med sänkt blick träder fram till altarrummets gräns [1]; där framsäger biskopen en bön med låg röst, dock så att prästerna kunna höra den. Invigningsbönen, hvars formulär Test. meddelar är egendomlig för Test. och utan motstycke i någon annan kyrkoordning. Den lyder enligt Rahmanis öfversättning (a. a. s. 99) sålunda:

Oratio constituendarum viduarum, quæ præcedentiam habent sedendo. *Ordinationsbönen.*

Deus sancte excelse, qui humilia respicis, qui elegisti infirmos et virtute pollentes, honorande qui etiam contemptibilia creasti, immitte, Domine, spiritum virtutis super hanc famulam tuam et tua veritate robora eam, ut præceptum tuum adimplens, et laborans in sanctuario tuo, sit tibi vas honorabile, et glorificet in die, quo pauperes tuos, Domine, glorificabis. Da ei virtutem hilariter perficiendi disciplinas a te præscriptas in regulam famulæ tuæ. Da, Domine, ei spiritum humilitatis, virtutis, patientiæ et benignitatis, ut, lætitia ineffabili tollens jugum tuum, labores sustineat. Sane, Domine Deus, qui nostram infirmitatem noscis, perfice famulam tuam in gloriam domus tuæ, in ædificationem et in typum præclarum: robora eam, Deus, sanctifica, edoce et conforta, quoniam benedictum gloriosumque est regnum tuum, Deus Pater, tibique gloria, Unigenito Filio tuo Domino nostro Jesu Christo et Spiritui sancto benefico, adorando, vivificatori, tibique consubstantiali, nunc ante omnia sæcula et per generationes generationum et in sæcula sæculorum. Amen.

Populus: Amen.

Bönen börjar med flera epitet, som tilläggas Gud, och som framhålla hans höghet och makt i förhållande till människans låghet och vanmakt. Gud bedes sända sin krafts ande öfver

---

[1] ... in ingressu altaris d. v. s. in sanctuarii limine såsom Rahm. a. a. s. 163 förklarar uttrycket.

denna sin tjänarinna och stärka henne med sin sanning, så att hon under uppfyllelse af Guds bud och under arbete i hans helgedom blifver ett käril till heder (Rom. br. 9: 21; 2 Tim. 2: 21) inför honom och förhärligar honom på den dagen, då Herren skall förhärliga sina fattiga. Sedan fortsättes med bön, att Gud måtte gifva henne makt att med glädje utföra de bud, som af honom föreskrifvits till en regel för hans tjänarinna. Gud bedes gifva åt henne ödmjukhetens, kraftens, tålamodets och vänlighetens (godhetens) ande, så att hon, bärande hans ok med outsäglig glädje, må uthärda mödorna. Till sist anropas Gud, att han, som känner människornas svaghet må fullkomna sin tjänarinna till sitt hus ära, till dess uppbyggande och till ett förträffligt föredöme samt stärka, helga, lära och bistå henne. Bönen afslutas med en utvidgad doxologi: »ty välsignadt och härligt är ditt rike, o Gud Fader, och dig vare ära samt din enfödde son, vår Herre Jesus Kristus och den helige gode Anden, den tillbedjansvärde, lifgifvaren, af samma väsen som du, nu, före all tid och genom släkters släkten och i evigheters evighet. Amen». I bönen instämmer församlingen med ett amen. Bönens innehåll är alltså kort sagdt, att Gud genom sin helige Ande skall stärka den svaga ordinanden till att gladt och väl utföra det henne åliggande arbetet.

Hör denna bön till de äldre eller till de yngre beståndsdelarna i Test.? Egendomligt är uttrycket pauperes, som röjer ett asketiskt för att icke säga montanistiskt betraktelsesätt. Någon ledning för tidsbestämning lämnar det dock icke. Slutdoxologien synes innebära en tydligare ledning för tidsbestämning. Den helige Ande tillägges där attributen lifgifvaren (ζωοποιός), af samma väsen (ὁμοούσιος, consubstantialis). Redan förekomsten af dessa båda dogmhistoriskt viktiga bestämningar till den helige Ande visar, att Rahmanis datering af Test. icke kan vara riktig. Rahmani inser detta och anmärker, att bestämningen »af samma väsen» (consubstantialis) synes vara införd af en senare hand [1]). Epitetet ὁμοούσιον till den helige Ande fick säkerligen ej någon allmännare användning förrän i samband med eller efter de pnevmatologiska striderna; dock föreskrifva hvarken synoden i

---

[1]) Rahm. a. a. s. 99 anm. 2.

Alexandria år 362[1]) eller den i Konstantinopel år 381[2]), för så vidt kändt är, detta epitet såsom obligatoriskt. Uttrycket ζωοποιόν tillägges Anden i det s. k. Constantinopolitanum[3]). (Ursprunget till detta uttryck ha vi att söka i sådana ställen som Rom. 8, 11; 1 Kor. 15,45; 2 Kor. 3,6). Dock behöfver Test. ej ha hämtat detta uttryck från Constantinopolitanum; säkerligen hade då flera bestämningar anförts från detta symbolum. I Epiphanii symbolum (det första) i hans Ancoratus (omkring år 374) finnes uttrycket ζωοποιόν om den helige Ande[4]). Och säkerligen hade såväl denna som andra bestämningar om den helige Ande vunnit spridning under de strider, som föregingo den dogmatiska fixeringen af läran om Anden. Att författaren i denna bön använder dessa uttryck visar dock, att han är angelägen att angifva sin ståndpunkt i frågan, hvarför man med skäl kan sluta till, att han lefver i en tid, då lärostriderna om Anden sysselsatte sinnena. Denna afslutning af bönen synes alltså antyda en tid något före år 381. Nödvändigt är icke att anse stycket mer eller mindre interpole-

---

[1]) Jfr t. ex. Kattenbusch das apostol. Symbol I s. 279 f.

[2]) Sistnämnda synods s. k. τόμος med bestämmelsen om den h. Ande är ju förlorad och om trosbekännelsen vet man ej annat än att Nicænum oförändradt antagits (jfr t. ex. PRE³XI s. 27). I mötets canones finnes ej uttrycket (jfr Hefele II² s. 14 f.). Det s. k. Constantinopolitanum, som eljes tillägger Anden många bestämningar, har dock ej ὁμοούσιον. Jfr t. ex. H. Lietzmann: Symbole der alten Kirche Bonn 1906 s. 31. Holmquist a. a. s. 355. Däremot finnes det t. ex. i den pseudo-athanasianska ἑρμηνεία εἰς τὸ σύμβολον, en i nicænsk riktning omarbetad provinsialbekännelse från sista tredjedelen af 4:de århundradet (jfr Harnack i PRE³XI s. 23): καὶ πιστεύομεν εἰς τὸ πνεῦμα ἅγιον, τὸ οὐκ ἀλλότριον πατρὸς καὶ υἱοῦ ἀλλ' ὁμοούσιον ὂν πατρὶ καὶ υἱῷ, τὸ ἄκτιστον, τὸ τελειον κ. τ. λ.; jämväl i ett annat omarbetadt mindreasiatiskt symbol, af Charisius framlagdt för conciliet i Efesus 431, där det om Anden heter: εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸ παράκλητον, ὁμοούσιον πατρὶ καὶ υἱῷ (jfr PRE³XI s. 23); desslikes i Makarius af Egypten bekännelse (enligt båda recensionera): Καὶ εἰς τὸ πεῦμα τὸ ἅγιον (Καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα) τὸ ὁμοούσιον τῷ πατρὶ καὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ (καὶ λόγῳ τοῦ θεοῦ κ. τ. λ. (H. Lietzmann a. a. s. 21); jfr Kattenbusch das apostol. Symbol II s. 242, 730. För ställen där uttrycket πνεῦμα ὁμοούσιον förekommer hos Athanasius se Caspari, Quellen zur Geschichte des Taufsymbols und der Glaubensregel. Kristiania 1866 f. a. a. I s. 47 f. Om den ursprungliga betydelsen af ὁμοούσιος jfr t. ex. Zahn: Marcellus von Ancyra Gotha 1867 s. 11—32.

[3]) En annan af Constantinopolitanums bestämningar till den heliga Ande τὸ κύριον förekommer i bönen i Test. I 24 (Rahm. a. a. s. 49).

[4]) Jfr t. ex. H. Lietzmann a. a. s. 16.

radt, men åtminstone i sin nuvarande form tillhör det de yngre delarna af Test., där kompilatorns hand särskildt varit verksam.

De sålunda invigda änkorna intaga en mycket betydande ställning i Test. De inneha ett särskildt hus nära biskopens vid gården (atrium) till kyrkobyggnaden (I 19 a. a. s. 27). De upptagas uti kyrkobönerna [1]) såsom ett särskildt stånd, för hvilket förbön hålles. De hade vid gudstjänsten en särskild äreplats framför andra kvinnor nämligen i altarrummet innanför förhänget, och under eukaristien skola de stå på biskopens vänstra sida, omedelbart efter de yngre presbytererna [2]). De ha rättighet att få sakramentet närmast efter diakonerna och före anagnoster, hypodiakoner och karismatiskt begåfvade [3]). Såsom en särskild fordran på katekumenerna upptages, att de skola ära änkorna.

Speciella föreskrifter om änkornas åligganden gifver Test. I 42. Änkan skall icke hafva några bekymmer utan lefva för sig själf i fromma böner. Grundvalen för hennes helighet och lif såsom änka är hennes lif i ensamhet, så att hon icke älskar någon annan än gudarnas Gud, Fadern, som är i himmelen. På de fastställda tiderna under natten [4]) och vid morgongryningen skall hon för sig själf utföra lofsägelserna (hymnerna).

Följer så ett stycke, som säkerligen ursprungligen ej hört hit, enär det störande afbryter sammanhanget och dessutom ej finnes i kopt.-arab. öfversättningen. Det säger att, om änkan har sin menstruation, må hon kvarstanna i templet och ej nalkas altaret, ej som om hon vore oren utan för altarets ära [5]). Meningen är att hon får stanna kvar i skeppet men icke inträda i det heliga altarrummet. Motiveringen, för så vidt Rahmanis öfversättning är riktig, är egendomlig, eftersom den visar en viss

---

[1]) I 35 (a. a. s. 87): Pro presbyteris (feminis) supplicemus, ut Dominus exaudiat earum supplicationes et perfecte in gratia spiritus custodiat ipsarum corda, adjuuetque earundem laborem. Enligt Rahmani (ibid. anm. 1) synes det syriska uttrycket vara lika med πρεσβύτιδες h. e. præsidentes, hvarjämte han hänvisar till con. Laod. c. 11 (anförd detta arbete s. 360).

[2]) I 23 (a. a. s. 37) jfr I 19 (s. 25) e regime vero sinistra illi qui sunt mediæ ætatis.

[3]) I 23 (a. a. s. 47).

[4]) Rahmani anmärker: media nocte a. a. s. 100 anm. 1.

[5]) Cooper a. a. s. 108: »not that she is as it were polluted» med syftning på altaret. Jfr äfven liknande förbud i I 23 (a. a. s. 47). Vidua quoque, quæ menstrua fuerit, non accedat (ad sumendam eucharistiam).

frigjordhet hos författaren från den vanliga föreställningen om en rituell orenhet, som vid sådana tillfällen ansågs vidlåda kvinnan. Men efteråt när hon fastat och tvagit sig, må hon hålla ut vid altaret. Vid pingstdagarna må hon icke fasta; under påsken må hon gifva åt de fattiga af det hon har och två sig samt så bedja. Denna tvagning var ej något blott för änkorna utmärkande utan en vanlig sed särskildt å skärtorsdagen [1]). Förmodligen sammanhänga dessa tvagningar med den redan i 3:dje århundradet förekommande fottvagningsceremonien [2]).

Efter detta inskjutna stycke fortsättes beskrifningen på hur laudes (hymnerna) skola utföras. Antingen hon tackar eller lofvar (Gud), är det bäst, om hon har några likasinnade väninnor, jungfrur, som kunna bedja med henne och svara med Amen. I annat fall bör hon bedja ensam för sig själf antingen i kyrkan eller hemma men i synnerhet vid midnatt. De tider då hon skall utföra hymnerna, äro lördagen och söndagen under påsken, epifanias och pingsten [3]). Den andra tiden må hon i ödmjuk-

---

1) I Test. II 6 (a. a. s. 121) säges: Doceantur suscepturi baptismum solummodo feria quinta ultimæ hebdomadæ se lavare et caput tergere. Rahmani (a. a. s. 213) anför till belysning af denna sed Augustinus ep. ad. Januarium (MPL XXX III ep. 54 alias 118 col. 204): plures et prope omnes fideles in plerisque locis feria Va hebdomadæ paschæ lavare consuevisse. Augustinus säger ibid. om denna seds ursprung: Si autem quæris, cur etiam lavandi mos ortus sit, nihil mihi de hoc re cogitanti probabilius occurit, nisi quia baptizandorum corpora per observationem quadragesimæ sordidata cum offensione sensus ad fontem tractarentur, nisi aliqua die lavarentur. Istum autem diem potius ad hoc electum, quo cœna dominica anniversarie celebratur. Et quia concessum est hoc baptismum acepturis, multi cum his lavare voluerunt. Att Augustinus ej kan gifva någon säker förklaring till denna gamla sed, anser Rahmani (a. a. s. 214) vara ett »non leve argumentum» för Test:i höga ålder; dock förfaller detta argument, enär ej heller Test. förklarar denna seds uppkomst.

2) Conc. Elvir. c. XLVIII (Hefele a. a. I² s. 177) har förbud angående den: Emendari placuit, ut hi qui baptizantur . . . . Neque pedes eorum lavandi sunt a sacerdotibus vel clericis. Jfr ytterligare om denna sed t. ex. Duchesne a. a. s. 326 f.

3) Här afses ej blott själfva högtidsdagarna utan längre perioder såsom vanligtvis i Test.; jfr I 28 (a. a. s. 67) . . . diebus epiphaniæ et pentecostes; II 8 (a. a. s. 127): Diebus autem quadraginta paschæ maneat populus in templo etc.; II 12 (a. a. s. 135): In pentecoste nemo jejunet, neque genua flectat; sunt enim illi dies dies quietis et lætitiæ. Jfr äfven conc. Nic. c. 5 anförd s. 135 anm. 1 i detta arbete.

het tacka med psalmer och meditation; och på det sättet må hon arbeta. Kapitlet afslutas med följande för änkorna innehållsrika löfte, lagdt i Jesu mun: »den högste skall helga dem och förlåta dem de synder, som tillräknats dem, och deras okunnighet. Min himmelske Fader skall stärka dem och han skall upplysa deras anleten, hvilka skola skina af härlighet såsom mina heligas anleten på vedergällningens dag». Dessa satser äro kompilatorns arbete och höra med till ramen kring det begagnade stoffet. Huru mycket af styckets öfriga delar härröra från kompilatorn är ovisst; hela stycket gör dock intryck af att höra till de yngre delarna af Test.

I Test. II 8 omtalas änkornas funktioner vid dopet. Kvinnorna skola smörjas med krismaoljan af änkorna under det en presbyter läser smörjelseformeln öfver dem. Likaså skola samma änkor vid dopets meddelande bakom ett förhänge hålla kvinnorna, sedan förhänget täckt öfver dem, under det biskopen säger bekännelseformlerna, och likaså under det han framsäger abrenuntiationsformlerna [1]). Dessa funktioner, där de förekomma speciellt för kvinnorna vid dopet, utöfvades eljes i andra kyrkoordningar af diakonissor. Sålunda framhålles i didaskalian (SD XVI TUNF X 2 s. 85, LD XXXV, Hauler a. a. s. 49 f. blott fragment) bland de omständigheter, som göra anställning af diakonissor nödvändig, att diakonissan behöfves för kvinnornas dop [2]).

---

[1]) Texten synes ej vara fullt klar; Rahmani (a. a. s. 129, 131) öfversätter: Mulieres a viduis habentibus præcedentiam sessionis ungantur, cum presbyter recitat super illas (formulam). Item in collatione baptismi eædem viduæ intra velum teneant mulieres obducto velo, cum episcopus profert formulas professionis; itemque dum profert formulas abrenuntiationis. Cooper-Maclean (a. a. s. 127) öfversätter: But let women be anointed by widows who sit in front, the presbyter saying over them (the words). And let those widows in baptism also beneath a veil receive them by a veil, the bishop saying those Confessions, and so those whom they cause them to renounce. Slutet är förvirradt med genusförväxlingar.

[2]) Zunächst wenn die Frauen in das Wasser hinabsteigen, ist es nötig, dass die welche zum Wasser hinabsteigen, von einer Diakonisse mit dem Öle der Salbung gesalbt werden, und wo keine Frau zugegen ist und besonders (keine) Diakonisse, da muss der Täufer den (weiblichen) Täufling salben; wo aber eine Frau da ist und besonders eine Diakonisse, ist es nicht Sitte, dass die Frauen von Männern gesehen werden, sondern salbe nur das Haupt

Men förutom dessa änkor med företrädesplats känner Test. äfven andra kvinnliga funktionärer i församlingen. På flera ställen nämnas diakonissor [1]. De finnas hvarken i CH eller H-versionerna (VF) men däremot i didaskalian och CpH, AK VIII. I hvilket förhållande stå de till församlingsänkorna? Äro de identiska med dessa [2]) eller finnes någon åtskillnad? Att församlingsänkor och församlingsdiakonissor beteckna fullständigt skilda grupper visa uppräkningarna Test. I 23, I 35, instruktionen för änkan att pröfva diakonissorna (I 40) m. fl. ställen. I Test. subordinera diakonissorna under församlingsänkorna, hvilka skola pröfva dem [3]. Diakonissorna intaga således en oansenlig ställning och räknas uttryckligen icke med till klerus såsom fallet är med församlingsänkorna [4]. I följd häraf omtalas i Test. ingen ordination af diakonissa. Öfver hufvud taget få vi veta högst litet om dessa kvinnor i Test. I kyrkobyggningen ha de plats vid porten [5]. Vid den eukaristiska gudstjänsten ha de visserligen plats i det heliga altarrummet innanför förhänget, och vid uppräkningen

Diakonissor i Test. och CpH samt AK VIII.

unter Handauflegung etc. Und wenn der (weibliche) Täufling aus dem Wasser herausgestiegen ist, soll ihn die Diakonisse in Empfang nehmen, belehren und erziehen etc. Stället har sedan delvis upptagits i AK III 16, 2 (Funk Did. et Const. I s. 209, 211), där det föreskrifves, att diakonen smörjer deras pannor med den heliga oljan, och sedan smörjer diakonissan dem; i slutet af kapitlet säges däremot, att biskopen smörjer de döpta med myronoljan.

[1]) I 23 (a. a. s. 37) viduis canonicis, hypodiaconis, diaconissis, lectoribus etc.; (a. a. s. 47) ex mulieribus primo diaconissæ deinde ceteræ. I 35 (a. a. s. 87) pro hypodiaconis, lectoribus et diaconissis supplicemus, ut Dominus tribuat eis mercedem accipere in patientia; I 36 (a. a. s. 91) Pari modo de sorore aut diaconissa, quæ tarde venerint etc. I 40 (a. a. s. 97) diaconissas perquirat (sc. vidua); II 20 (a a. s. 143) si mulier prægnans ægrotet etc. diaconissa ad ipsam deferat communionem.

[2]) I arab. didaskalian c. 38 (Funk: die apostolischen Konstitutionen s. 233 f.) identifieras de: . . . und die Witwen, welche Diakonissen sind und geistliche Gaben haben etc. I Did. et Const. II s. 132 återgifves stället så: . . . et viduis, quæ diaconissæ sunt, et eis qui charismata habent, och angifves det sista uttrycket vara liktydigt med likalydande i CH c. 8, eg. KO c. 9, Test. I 47, hvilket i AKVIII 26 återgifves med exorcist.

[3]) Jfr I 40 (a. a. s. 97) samt s. 355 i detta arbete.

[4]) I 23 (a. a. s. 47) Suscipiat prius clerus sequenti ordine etc. Populus autem hoc ordine; senes, virgines (seu cælibes) deinde ceteri. Ex mulieribus primo diaconissæ, deinde ceteræ.

[5]) I 19 (a. a. s. 271) Diaconissæ autem maneant apud portam domus dominicæ.

nämnas de efter hypodiakonerna samt före anagnosterna och de karismatiskt begåfvade (I 23 a. a. s. 37), men vid placeringen komma de sist efter anagnoster och hypodiakoner. Vid nattvardsutdelningen få de sakramentet efter lekmännen (a. a. s. 47) samt komma först bland de icke till klerus hörande kvinnorna. I kyrkobönen (I 35 a. a. s. 87) tagas de tillsammans med hypodiakoner och anagnoster såsom de sista. I II 20 (a. a. s. 143) möta vi i självfva verket den enda upplysningen om diakonissornas funktioner: om en kvinna är sjuk och icke kan komma till kyrkan, skall en diakonissa bära nattvarden till henne. Här synes diakonissan vara en motsvarighet till diakonen, som bär sakramentet till de sjuke bland männnen. Eljes är diakonissan ingalunda jämställd med diakonen i Test., utan de funktioner, som i andra kyrkoordningar tilläggas diakonissorna i analogi med diakonerna vid dop eller vid fattig- och sjukvård tillkomma i Test. församlingsänkorna. Att diakonissorna kunde vara försumliga visar I 36 (a. a. s. 91), där diakonen skall uppmana till bön för den syster eller diakonissa, som kommit sent och stannat utanför.

I CpH, AKVIII har diakonissan såsom redan antydts en alldeles motsatt ställning till församlingsänkan än i Test. De ha bytt ställning här, i det att församlingsänkan är den underordnade och icke räknas till klerus, hvaremot diakonissan räknas till klerus och får handpåläggning. I ordinationsföreskrifterna behandlas de omedelbart efter diakonerna. CpH IX, X samt AKVIII 19, 20 (båda af Bartolomäus) föreskrifva angående diakonissans ordination, att biskopen skall i närvaro af presbyteriet, diakonerna och diakonissorna lägga händerna på henne, som insättes till diakonissa (CpH använder blott uttrycket καθιστῶν men omnämner icke handpåläggning), samt bedja ordinationsbönen [1]). Den är af följande lydelse:

Ordinationsbönen. „Ὁ θεὸς“ ὁ αἰώνιος, „ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ“, ὁ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς δημιουργός, ὁ πληρώσας πνεύματος (CpH ἁγίου) Μαριὰμ καὶ Δεββῶραν καὶ Ἄνναν καὶ Ὀλδάν, ὁ μὴ ἀπαξιώσας τὸν

---

[1]) Ordinationsföreskriften lyder sålunda: Περὶ δὲ διακονίσσης (CpH ἐγὼ) Βαρθολομαῖος διατάσσομαι. (CpH Διακόνισσαν καθιστῶν) (AK VIII ὦ) ἐπίσκοπε, ἐπιθήσεις αὐτῇ τὰς χεῖρας παρεστῶτος (CpH σοι) τοῦ πρεσβυτερίου καὶ τῶν διακόνων καὶ τῶν διακονισσῶν, καὶ (CpH εὐχόμενος) ἐρεῖς. (Funk Did. et Const. II s. 81, I s. 524.)

μονογενῆ σου υἱὸν γεννηθῆναι ἐκ γυναικός, ὁ καὶ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου καὶ ἐν τῷ ναῷ προχειρισάμενος τὰς φρουροὺς τῶν ἁγίων σου πυλῶν· αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιδε ἐπὶ τὴν δούλην σου τήνδε, τὴν προχειριζομένην εἰς διακονίαν, καὶ δὸς αὐτῇ πνεῦμα ἅγιον καὶ“ καθάρισον αὐτὴν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος“ πρὸς τὸ ἐπαξίως ἐπιτελεῖν αὐτὴν τὸ ἐγχειρισθὲν αὐτῇ ἔργον εἰς δόξαν σὴν καὶ ἔπαινον τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ’ οὗ σοι δόξα καὶ προσκύνησις καὶ (CpH σὺν, AK VIII τῷ) ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· (CpH τῶν αἰώνων) ἀμήν.

Självfva ordinationshandlingen är alldeles lika vid diakonens (jfr detta arbete s. 296 anm. 1) som diakonissans ordination (särskildt enligt AKVIII). Ordinationsbönerna äro visserligen olika affattade men återgifva flerstädes dock liknande tankar. Bönen börjar liksom bönen öfver diakonen med citat dock icke så många som där utan med ett från 2 Kor. br. 1; 3 samt tillägger Gud bestämningen skapare af både man och kvinna; liksom i diakonbönen Stefanus så anföras också här bibliska föredömen nämligen Maria (= Mirjam?), Debora, Anna (= Hanna?) och Hulda, hvilka Gud uppfyllt med den helige Ande; till kvinnokönets ära framhålles sedan, att Gud icke ansett för ovärdigt att låta sin enfödde Son födas af en kvinna; vidare hänvisas till att Gud förordnat kvinnor såsom dörrvaktare vid de heliga ingångarna till vittnesbördets tabernakel och till templet, enda häntydan i ordinationsbönen till en speciell funktion för diakonissan. Därefter kommer självfva epiklesen: Gud bedes skåda på denna sin tjänarinna, som nu blifvit utvald till tjänst (εἰς διακονίαν) och gifva henne helig ande, alltså liknande det som säges om diakonen; vidare bedes Gud rena henne från all köttets och andens besmittelse (citat från 2 Kor. br. 7: 1), så att hon kan utföra det henne anförtrodda verket till Guds ära och Jesu Kristi pris, alltså samma önskan som om diakonen, att han måtte fullgöra den honom anförtrodda tjänsten oförvitligt och värdigt. Bönen afslutas med en doxologi af vanlig typ.

Mera om diakonissans uppgifter än ordinationsbönen meddelar en af κανόνες ἐκκλησιαστικοί (CpH XIX 5, AK VIII 28, 6), där det säges, att diakonissan får icke välsigna, ej heller göra något af det som presbytererna eller diakonerna göra annat än vakta dörrarna och tjäna presbytererna, när de döpa kvinnor,

för anständighetens skull [1]. Hon får alltså icke utöfva några prästerliga funktioner vare sig liturgiska eller andra; men förutom de två i canon omnämnda funktionerna få väl äfven andra till den egentliga kärleksverksamheten hörande såsom fattigvård, sjukvård o. s. v. tänkas ha tillfallit diakonissan äfven i CpH och AK VIII, fastän de icke omnämnts här, därför att det varit en självklar sak. Diakonissan är underordnad diakonen, som i nödfall har rätt att afskilja dem (jfr härom s. 291 i detta arbete); men detta gäller icke hypodiakonerna, som uttryckligen frånkännes denna makt öfver diakonissan (jfr s. 343 i detta arbete); att diakonen är förmer visas också däraf att vid fördelningen af de öfverblifna eulogierna skall diakonen ha två delar men diakonissan blott en (CpH XXII 2, AK VIII 31, 2). Diakonissans rang i församlingen framgår t. ex. af AK VIII 13, 14 (Funk a. a. I s. 516) vid skildringen af den ordning, i hvilken nattvarden skall mottagas vid gudstjänsten. Efter biskop, presbyterer, diakoner, hypodiakoner, anagnoster, sångare och asketer, alltså efter samtliga manliga ordines och stånd, skola diakonissorna (αἱ διάκοναι) få nattvarden främst bland kvinnorna, efter dem virgines och änkor, sedan barnen och hela folket i ordning. Förutom i CpH och AK VIII har diakonissan äfven i de på didaskalian hvilande delarna af AK en betydligt mera framskjuten plats än församlingsänkan [2]. AK representerar alltså den ställ-

---

[1]) CpH XIX 5, AK VIII 28, 6: διακόνισσα οὐκ εὐλογεῖ, ἀλλ᾽ οὐδέ τι ὧν ποιοῦσιν οἱ πρεσβύτεροι ἢ οἱ διάκονοι ἐπιτελεῖ, ἀλλ᾽ ἢ τοῦ φυλάττειν τὰς θύρας καὶ ἐξυπηρετεῖσθαι τοῖς πρεσβυτέροις ἐν τῷ βαπτίζεσθαι τὰς γυναῖκας διὰ τὸ εὐπρεπές. (Funk Did. et Const. II s. 84, I s. 530).

[2]) I AK III 11, 3 uppräknas diakonissorna (αἱ διακονίσσαι) efter diakonerna men före anagnoster, sångare och dörrvaktare, hvarjämte presbytererna förbjudas att lägga händerna på (χειροτονεῖν) diakonissor; i AK VI 17, 4 angifvas kvalifikationerna för att blifva diakonissa sålunda: διακόνισσα δὲ γινέσθω παρθένος ἁγνή· εἰ δὲ μήγε, κἂν χήρα μονόγαμος, πιστὴ καὶ τιμία (Funk a. a. I s. 341); denna stadga är ej från didaskalian utan bearbetarens verk. I AK II 57, 10 omtalas deras vakt vid kvinnornas ingång till kyrkan; i 58, 6 åläggas de att bereda plats i kyrkan åt kvinnorna vare sig de äro fattiga eller rika. Om diakonissans anseende jfr AK II 26, 3, 6 (citeradt detta arbete s. 352) samt om änkornas lydnadsplikt gentemot dem AK III 8, 1 (jfr a. a. s. 352); om diakonissans biträde vid kvinnors dop jfr AK III 16 2, 4 (jfr a. a. s. 368; där omtalas äfven deras husbesök 16, 1; i AK II 19 gifves en utförlig instruktion för diakonen, som gäller äfven diakonissan).

ning diakonissan innehade i österlandet alltifrån femte århundradet och ytterligare några århundraden framåt [1]).

Virgines i Test.

I Test. I 46 (Rahm a. a. s. 107 [2]) talas om virgines både manliga och kvinnliga. De blifva icke insatta eller ordinerade af någon människa, utan en sådan har af sin egen fria vilja afsöndrat sig och antagit namn af »jungfru». Hand lägges icke på honom för »jungfruskapet», emedan denna ställning beror på hans egen vilja. Därefter skildras de egenskaper, som tillkomma de jungfrulige och deras åligganden [3]). Särskildt framhålles, att de jungfruliges böner äro synnerligen nyttiga för de troende, och i gengäld för dessa böner skola de mottaga allmosor af dessa. Ingen invigningsakt omtalas alltså i Test. för virgines; de bilda ej heller någon ordo, utan »jungfruligheten» synes vara ett helt och hållet privat förhållande, hvarför intet straff omtalas för den, som bryter mot de förpliktelser han eller hon i detta

---

[1]) Jfr t. ex. PRE[3] IV s. 619.

[2]) I kopt. arab. Test. föregås kapitlet af ett stycke om insättning af psalmist.

[3]) De jungfrulige (maskul.) äro med nödvändighet förpliktade att döda kroppen dock utan att skada dennas hälsa, de skola hvarje dag vara ihärdiga i fastor och böner mot gråt och sorg, alltid vänta hädanfärden från köttet och anstränga sig, i det de dagligen betänka, att de skola dö. De få icke hängifva sig åt vrede eller omåttlighet eller dryckenskap eller fåfängligt tal eller ägna sig åt världsliga värf eller förströelser utan beständigt liksom korsfästa sig (Lag. Reliq. s. 86 ὡς ἐν σταυρῷ ὄντων) och hafva hjärtana uppåt med all samvetets ödmjukhet och höfviskhet, under betraktelse af de heliga skrifterna med trons tankar under välvillig uppmuntran (Lag. ἐν παρακλήσεσι χρησταῖς), så att de, när de bedja, må bli hörda angående det, som de begära för de troende, som vilja draga försorg om dem; ej heller må de förkasta det (Lag. οὓς θέλουσιν ἐπιμελεῖσθαι αὐτῶν πιστοὺς μὴ ἀθετησάτωσαν), så att genom dem äfven åt dessa del i lifvet må blifva tilldelad. De vare fasta i kärlek, i vänlighet och i sann och fullkomlig nåd. De vare uthålliga i förmaningar, i det de förmana sina närmaste (Lag. παρακαλοῦντες τοὺς πλησίον αὐτῶν), undervisa och lära dem, som nyligen blifvit troende (Lag. för hit följande: ἀποδεδειγμένους φρόνησιν καὶ γνῶσιν καὶ χρηστότητα); dem som äro mycket unga må de uppegga med kunskap, vishet och vänlighet (Rahm. scienter, sapienter et benigne), i det de visa sig såsom föredömen i helighet bland dem i alla goda verk. På samma sätt göre äfven de kvinnliga jungfrulige. Men i ordning, nåd och kunskap tale de och handle, så att de i verkligheten äro jordens salt, såsom det är kalladt. De kvinnliga jungfrulige hölje sina hufvuden i kyrkan; blott sitt hår må de dölja. Men hos alla må de hållas i ära, så att äfven de öfriga (kvinnorna), som vilja det, söka efterlikna dem.

hänseende ålagt sig själf. Icke heller känner Test. till någon sammanslutning eller organisation af virgines; dock ha de bildat ett särskildt stånd i församlingen såsom synes af uppräkningen vid nattvardens utdelning Test. I 23 (a. a. s. 47) att de, som räknas till folket, skola få nattvarden efter de gamle (Populus autem hoc ordine: senes, virgines seu cælibes). De kvinnliga virgines skola bära slöja såsom de gifta kvinnorna (jfr Test. II 4 a. a. s. 117), men ingen särskild velatio virginum är omnämnd.[1].

Öfriga ställen i Test., där virgines omnämnas är I 26 (a. a. s. 55), där de uppräknas bland dem, som sjunga psalmer, (jfr s. 275 anm. i detta arbete) I 40 (a. a. s. 97), där församlingsänkan uppmanas omhulda dem önska vara i jungfrulighet eller renhet; II 4 (a. a. s. 117) föreskrifver, att jungfrurna (fem.) skola ha första platsen bland kvinnorna vid gudstjänsten och efter dem de katekumener, som vilja aflägga löfte om jungfrulighet; II 8 (a. a. s. 127) säger, att den som vid dopet vill aflägga löfte om jungfrulighet till Gud. döpes först af biskopen; II 19 (a. a. s. 141) föreskrifver, att virgines (fem.) skola kvarstanna i templet vid vigilierna samt att biskopen skall hjälpa dem och ha omsorg om dem och diakonerna tjäna dem; om de jungfrur, som skola gifta sig, säges att de skola åtfölja sina mödrar och skynda hem, ty det är mera passande.

De karismatiske. Återstår att redogöra för det stånd, som kommer sist i samtliga kyrkoordningar utom i CH, nämligen de karismatiske. I CH omtalas de i c. 8 a (om hälbrägdagörelsens gåfvor, Riedel a. a. s. 205, jfr detta arbete s. 118) alltså före församlingsänkorna, som behandlas i c. 9 b. CH föreskrifver i denna canon, att om någon ber om sin ordination, emedan han har erhållit hälbrägdagörelsens gåfva, ordineras han först när saken är klar samt äfven det, om hälbrägdagörelsen, som utgår från honom, härstammar från Gud. Här talas helt allmänt om den, som är i besittning af hälbrägdagörelsens karisma, denna särskildt i kyrkans äldre tider så högt skattade och ansedda nådegåfva[2]. Denne skall, om han begär, ordineras men hvartill säges icke. Achelis (a. a. s. 163) anser för självklart, att det var till presbyterämbetet. Men möjligen kan här vara fråga om handpålägg-

[1] Jfr t. ex. Duchesne a. a. s. 422 f.

[2] Jfr t. ex. Harnack Mission I[2] s. 108 f., s. 172 f.

ning i urkristlig betydelse såsom bekräftelse och offentligt erkännande af den i ordinanden befintliga karisman [1]. Innan ordination äger rum, skall emellertid undersökas, om nämnda karisma verkligen finnes hos personen i fråga, samt vidare om denna förmåga verkligen är af Gud och icke möjligen är bedrägeri eller magiska konster [2]. Canon är otvifvelaktigt högst ålderdomlig [3]. Den här omtalade karismatiske återfinnes eljes ingenstädes i CH [4].

Om den karismatiske tala äfven H-versionerna (HE stat. 27 slutet, Horner a. a. s. 147 r. 19—23, HA stat. 26 slutet, a. a. s. 248 r. 14—16, HS stat. 39 en särskild canon a. a. s. 310). Närmast öfverensstämmer HE med CH, i det den stadgar, att om någon säger: »jag har fått hälbrägdagörelsens och profetians nåd», skola de icke lägga hand på honom, förr än hans handling gör klart, att han är tillförlitlig [5]. HA och HS afvika, i det de föreskrifva, att om någon säger: »jag har en hälbrägdagörelsens nåd (gåfvor HS) genom uppenbarelse», skall hand icke läggas på honom, emedan handlingen skall göra klart, om han talar sanning [6]. För så vidt texten är tillförlitlig, synas alltså de sistnämnda icke anse handpåläggning behöflig för den karismatiske; hans handling skall vara tillräcklig för att han skall bli erkänd såsom innehafvare af karisman. Ledning fås tyvärr icke här af VF, enär hithörande stycke är förloradt. I alla händelser måste dessa bestämmelser i H-versionerna liksom motsvarande i CH vara af ett synnerligen ålderdomligt ursprung; själfva formuleringen af dem gör dock ett ursprungligare intryck än parallen i CH c. 8 a.

[1] Sohm a. a. s. 62 f.

[2] Om CH:s stränga dom öfver dem, som befatta sig med sådana ting jfr CH c. 15 (Riedel a. a. s. 207 f.).

[3] Harnack Gesch. der alchristl. Lit. II 2 s. 510 samt om karismernas försvinnande TU II 5 s. 87 f., Holmquist a. a. s. 77, 78; jfr äfven detta arbete s. 113.

[4] Om biskopens förmåga att bota sjuka jfr CH c. 24 a (Riedel a. a. s. 216 samt detta arbete s. 216).

[5] As for the grace of healing, if some one says, 'I have acquired the grace of healing and prophecy', they shall not lay hand upon him until his deed make evident that he is trustworthy.

[6] Concerning the grace of healing. If anyone says, I have acquired a grace of healing (gifts of healing HS) by revelation, hand shall not be placed on him, because the deed shall make evident whether he is speaking the truth.

Test. I 47 (om nådegåfvan [1]) nämner icke blott hälbrägdagörelsens utan äfven kunskapens och tungotalandets karisma (1 Kor. 12: 8 f.). Den stadgar: om någon bland folket visar sig ha hälbrägdagörelsens eller kunskapens eller tungotalandets karisma, må hand icke läggas på honom, enär verket själft redan är uppenbart. Men heder må bevisas dem. Öfverensstämmelsen med HA, HS framträder har tydligt; ingen ordination är behöflig, ty handlingen är tillräckligt bevis för karismans förefintlighet; till klerus räknas han emellertid icke. Dock räknas de karismatiske såsom ett särskildt stånd i församlingen att döma af I 23 (Rahm. a. a. s. 47), där sådana få nattvarden närmast efter klerus. Innehafvare af karismer omtalas flerstädes i Test.; i I 24 (benediktionsbönen öfver olja) tillägges Gud bestämningen: qui dedisti charisma sanationis illis, qui per te illo dono digni effecti sunt; karismatisk begåfning fordras af t. ex. biskopen I 21 (a. a. s. 29 jfr detta arbete s. 224 anm. 3), presbytern I 29 (a. a. s. 67 jfr detta arbete s. 278); i I 32 talas om fritt profetiskt tal vid den där omtalade gudstjänsten: But if also any one saith prophetical words, let him say (them); he hath a reward (enligt Cooper Mackans öfversättning a. a. s. 97; Rahmanis öfversättning är där ofullständig). Funks försök (das Test. s. 77) att hänvisa Test:i uttalelser om karismer till de monofysitiska stridernas tid är besynnerligt.

CpH XVII och AK VIII 26 (båda af Lebbeus med tillnamnet Taddeus) representera en mera framskriden utveckling. De tala icke helt allmänt om den, som fått hälbrägdagörelsens gåfva, utan den karismatiske är närmare bestämd såsom exorcist. Han har således fått en titel på grund af sin karisma och har blifvit en särskild kyrklig funktionär [2]). De föreskrifva, att exorcisten skall icke få handpåläggning, ty hans äreställning beror på Guds välbevågenhet och på fri vilja samt på Guds nåd genom Kristus och på den helige Ande; den som mottager hälbrägdagörelsens gåfva, förklaras af Gud själf genom uppenbarelse för exorcist, i det att den nåd, som är i honom, blifver uppenbar. Men behöfves han till biskop, presbyter eller diakon, skall han få hand-

---

[1]) Detta kapitel saknas i kopt. arab. Test.

[2]) Jfr förteckningen i Cornelii bref (Euseb. h. e. VI 43, 11 anfördt s. 112 anm. 1 i detta arbete), där exorcisterna bilda en grupp tillsammans med anagnoster och ostiarier.

påläggning [1]). I hela AK omnämnes exorcisten blott här; han kommer också sist i ordningsföljden bland ordines och stånd i CpH och AKVIII. Då han icke får handpåläggning, räknas han icke med bland klerus, ett österländskt drag, eftersom exorcisterna i västerlandet räknades till ordines minores [2]).

Funk (das Test. s. 160) försöker till förmån för sin teori om AKVIII såsom urskrift till alla de öfriga äfven här vrida om hela utvecklingen och menar genom en del textkritiska anmärkningar kunna förklara de obestämda uttryckena i hithörande stycken i de öfriga kyrkoordningarna och särskildt frånvaron af titeln exorcist. Hans försök vittnar emellertid mera om ifver att försvara teorien om AKVIII än om riktig uppfattning af den historiska utvecklingen och förmåga att objektivt tolka hithörande texter. Gentemot Zahns påstående (a. a. s. 446), att i AKVIII de kyrkliga ämbetena kommit i stället för karismerna, men att i Test. de karismatiskt begåfvade bilda ett särskildt stånd i församlingen (jfr föregående s. 375) och att de icke få någon särskild ordination, framhåller Funk (a. a. s. 311 f.), att beträffande exorcisten föreligger ingen skillnad mellan AKVIII och Test., i det båda frånkänna honom rätt till ordination, samt gifver sedan en förklaring, hur hithörande stycken utvecklats ur AKVIII:s bestämmelse. Såväl Test. I 47 som eg. KO c. 39 (= HS stat. 39) och CH 8, försäkrar han, gå otvifvelaktigt tillbaka till AKVIII 26, och förklaringen blir då den, att i förhållande till AKVIII är exorcisten i Test. stadd i upplösning, såsom han ju också faktiskt åter är försvunnen från den

---

[1]) Ὁ αὐτὸς περὶ ἐπορκιστοῦ. ἐπορκιστὴς οὐ χειροτονεῖται, εὐνοίας γὰρ ἑκουσίου τὸ ἔπαθλον καὶ χάριτος θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐπιφοιτήσει τοῦ ἁγίου πνεύματος. ὁ γὰρ λαβὼν χάρισμα ἰαμάνων δι' ἀποκαλύψεως ὑπὸ θεοῦ ἀναδείκνυται, φανερᾶς οὔσης πᾶσιν τῆς ἐν αὐτῷ χάριτος. ἐὰν δὲ χρεία αὐτοῦ γένηται εἰς ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον, χειροτονεῖται. (Funk Did. et Const. II s. 83, I s. 528).

[2]) Jfr om österlandets vacklande praxis angående ordines minores TUII 5 s. 99 anm. 92. Att ingen annan än den biskopen förordnat får exorcisera vare sig i kyrkorna eller i husen, stadgar conc. Laodic. c. 26 (Hefele a. a. I[2] s. 766). Conc. Chartag. IV c. 7 föreskrifver särskild ordinationsakt för exorcistens insättning i ämbetet: när en exorcist inviges, så gifver biskopen honom boken, i hvilken exorcismerna äro skrifna, och säger: accipe et commenda memoriæ (Hefele a. a. II[2] s. 70; fortsättningen lyder enligt Duchesne a. a. s. 366): et habeto potestatem imponendi manum super energumenum, siue baptizatum siue catechumenum. Därefter följer enligt Duchesne en benediktionsbön, hvars formulär meddelas ibid.

grekiska kyrkan alltifrån 5:te århundradet, men icke den, att karismerna i Test. ännu intaga de kyrkliga ämbetenas plats.

Funk har dock här återigen låtit föra sig på villospår under de förtviflade försöken att försvara teorien om AK VIII såsom urskrift. Förutom hvad som förut sagts, bör här erinras om att det är endast AKVIII (CpH), som talar om exorcist, men icke de öfriga, hvarför Funk ingalunda har rätt att anföra dem såsom vittnesbörd om det kyrkliga exorcistämbetets upphörande; vidare att utvecklingen ovedersägligen varit den, att karismerna aflöstes och undanträngdes af de kyrkliga ämbetena, hvarför AKVIII (CpH) måste, då exorcist här otvifvelaktigt är en titel och ämbetsbeteckning, representera ett senare stadium än öfriga kyrkoordningar, som icke känna till en sådan titel eller ämbete men väl innehafvare af karismer; samt slutligen att Funks bestämda försäkran, att respektive stycken i Test., eg. KO och CH otvifvelaktigt gå tillbaka till AKVIII 26 ingalunda är upphöjd öfver allt tvifvel, utan tvärtom högst omstridd, liksom hela hans teori om dessa kyrkoordningars inbördes förhållande, och därför först och främst behöfver bevis. Otvifvelaktigt representera CpH XVII och AKVIII 26 äfven här ett framskridet stadium i den kyrkliga organisationens utveckling, då däremot de öfriga kyrkoordningarna återgifva ålderdomligare förhållanden. Hvilket förhållandet är mellan de sistnämnda inbördes, är svårt att afgöra. Att enligt Achelis' teori anse samtliga uppkomna ur CH c. 8 a är tydligen omöjligt. Snarare återgifva H-versionerna här ett ålderdomligare original än det som möter i CH.

Kap. VI.

Återblick och sammanfattning. Schwartz' teori. [1])

Oaktadt vi till en senare del måste förlägga undersökningen af flera viktiga delar af dessa kyrkoordningar såsom gudstjänstordningarna och dopordningarna, vilja vi dock på grund af den

[1]) E. Schwartz: Über die psendoapostolischen Kirchenordnungen (Schriften der Wissenchaftlichen Gesellschaft in Strassburg 6.) Strassburg 1910. Detta högst betydande arbete, som utkommit efter det att kap. II af denna bok blifvit tryckt, och för hvilket därför ej kunde redogöras i nämnda kapitel, innehåller en omfattande utredning af de invecklade problem, som angå den äldsta kyrkoordningslitteraturen. S. har icke brytt sig om detaljundersökning af de enskilda kyrkoordningarna utan använder hela det tillgängliga materialet på grekiska, latin, syriska, koptiska, arabiska och etiopiska för att framställa canones- och kyrkoordningssamlingarnas utvecklingshistoria. Genom att följa hela samlingarnas utveckling söker han påvisa, i hvilket sammanhang de enskilda skrifterna stå till hvarandra. Han kommer därvid till följande resultat: den äldsta kända samlingen är den latinska af Hauler utgifna (Veronafragmenten), bestående af didaskalian, ap. KO och den s. k. eg. KO. Den samling, som i den grekiska kyrkan undanträngde alla andra, är AK, en i det 4:de årh. uppkommen bearbetning af nästan samma källor, nämligen didaskalian för AKI—VI, Didaché för AKVII och s. k. eg. KO för AKVIII (s. 32—38 innehålla bevis för eg. KO:s prioritet i förhållande till AKVIII). Med användning af AK och med kyrkomötenas canones såsom förebild uppstodo omkring år 380 canones apostolorum, hvilka ständigt förekomma i de grekiska canonessamlingarna. Af de sistnämnda känna vi blott tre i 6:te årh. sammanställda, som dock förekomma i talrika handskrifter, nämligen en i 50 τίτλοι, en i 14 τίτλοι och en bearbetning af den nämnda samlingen af 50 τίτλοι, den sistnämnda samlingen viktig därför att den innehåller en parallelltext till AKVIII nämligen CpH. De äldsta latinska och syriska canonessamlingarna känna icke till denna parallelltext men sedan 6:te årh. finnes den på syriska i förkortad form äfven här i omedelbar anslutning till canones apostolorum. I grekiska canonessamlingar möter parallelltexten ofta förändrad eller utvidgad, så t. ex. i handskriften

redan gjorda framställningen söka taga en ställning till problemen angående CH:s och besläktade skrifters uppkomst och inbördes förhållande. Vi ha flerstädes i det föregående (särskildt s. 43 och 77) uppvisat, hvilka de viktigaste af dessa problem äro, och i kap. II lämnat en redogörelse för de olika försöken att lösa dem. Såsom det första försöket att lösa gåtan om CH och besläktade skrifter möter oss där Achelis' hypotes (jfr detta arbete s. 44 f.), att CH, sedan alla interpolationer blifvit frånskilda, är författad af Hypolytus af Rom mellan åren 218—222 och är samma skrift som statyinskriftens ἀποστολικὴ παράδοσις (jfr s. 43 i detta arbete), fastän en genomgripande bearbetning af denna. Från CH härstammar eg. KO, som förlägges till århundradet närmast före Nicænum, och från eg. KO härstammar dess bearbetningar CpH och AKVIII, af hvilka den senare är en bearbetning och utvidgning af den förra. En annan bearbetning af eg. KO är Test. från 4:de eller 5:te århundradet. Såsom raka motsatsen till Achelis' hypotes möter oss sedan Funks åsikt (a. a. s. 47 f.), att AKVIII är ursprunget till alla de öfriga; närmaste bearbetning och utdrag af den är CpH (AKVIII b), en ytterligare bearbetning af dessa är eg. KO, hvarefter den sistnämnda blifvit ännu mera bearbetad i CH; denna skrift

---

Vindob. hist. gr. 7 med ap. KO (fr. a. a. s. 3 angående handskriftens innehåll samt ytterligare s. 180 i detta arbete). I Egypten uppstod den sahidiska samlingen bestående af canones apostolorum, ap. KO, s. k. eg. KO och parallelltexten; därjämte den blott i arabisk och etiopisk andrahandsöfversättning bevarade samlingen af »apostlarnas 127 canones», hvilken omfattar ap. KO, s. k. eg. KO, parallelltexten och canones apostolorum. Den syriska oktateuchen har i stället för s. k. eg. KO insatt Testamentum, d. v. s. en bearbetning af s. k. eg. KO i förening med en apokalyps, den arabiska oktateuchen har återigen tillfogat s. k. eg. KO i vanlig textform. De arabiska canones Hippolyti äro en med Test. parallell bearbetning af s. k. eg. KO. I andra kapitlet (a. a. s. 12) påvisar Schwartz, att c. 47, 49, 50 i canones apostolorum, hvilka angå dopet, äro en gammal interpolation, vidare att interpolatorn af dessa, författaren af AK, författaren af can. apost. och interpolatorn af de Ignatianska brefven äro fyra skilda personer, som dock tillhöra samma teologiska krets i andra hälften af 4:de årh. Deras afsikt var att försvara hierarkien mot anspråken från det uppblomstrande munkväsendet. I tredje kapitlet (s. 27 f.) sysselsätter sig Schwartz med parallelltexten, som han finner vara blott ett utdrag ur AKVIII men med tillsatser från äldre källor, framför allt ordinationsbönen öfver biskopen, som är ordagrannt tagen ur s. k. eg. KO. För hans förklaring af förekomsten utaf namnet Hippolytus se ofvan s. 385 f.

är ingalunda af Hippolytus eller från Rom samt passar i flera afseenden in på de monofysitiska stridernas tid. En annan bearbetning af eg. KO är Test., som är uppkommen omkring år 475; CH måste förläggas till ännu senare tid. Såsom den föregående undersökningen visat, kunna hvarken Achelis' eller Funks hypoteser anses såsom tillfredsställande lösningar. Beträffande Achelis' åsikt om CH:s Hippolytiska ursprung är det möjligt, att delar af CH härstamma från Hippolytus, hvarför också Harnack antager befintligheten af äkta canones Hippolyti såsom ett slags kärna i den nuvarande CH (jfr detta arbete s. 57 f.). Men det är icke möjligt att på något enda ställe med säkerhet få fram denna kärna eller leda i bevis, att någon enda sats är af Hippolytus och sålunda återställa de äkta canones Hippolyti (jfr i detta arbete t. ex. s. 103 f., 105 f., 108, 112, 128, 130 f., 134 f., 139, 143 m. fl.). CH i sitt nuvarande skick är otvifvelaktigt en jämförelsevis sent hopkommen skrift, hvars begagnande ytterligare försvåras af textens opålitlighet, eftersom någon kritisk textedition ännu ej finnes.

Vi förkasta därför Achelis' åsikt om CH såsom ursprung till alla de öfriga kyrkoordningarna och anse CH i sitt nuvarande skick i hufvudsak oanvändbar för återställandet af de äldsta canones Hippolyti. Men om vi också sålunda ogilla Achelis' åsikt och erkänna Funks kritik af denna såsom i flera fall berättigad, kunna vi dock icke heller gilla Funks åsikt om AKVIII såsom urskrift för alla de öfriga. I det föregående ha vi flerstädes påpekat, att Funks uppfattning icke är möjlig (jfr t. ex. s. 100, 103, 113, 126, 131, 145 f., 147, 167, 168, 172, 207, 219, 227, 242, 252 f., 273 m. fl.). Beträffande hans uppfattning af förhållandet mellan AKVIII och dess parallelltext CpH (AKVIII b) talar dock flera omständigheter för att Funks åsikt åtminstone delvis är riktig. Vi ha i det föregående i regel anfört CpH före AKVIII förnämligast på grund af det särskilda intresse, som vidlåder denna skrift genom förekomsten af namnet Hippolytus (jfr s. 42 i detta arbete) men äfven därför att CHp:s text understundom synts ursprungligare än AKVIII:s. Då emellertid många canones förekomma i precis samma form både i CpH och AKVIII, är det ifråga om sådana vanskligt att afgöra, hvilken skrift prioriteten tillkommer. Men en del andra omständigheter tala för AKVIII:s prioritet i förhållande till CpH. Medgifvas måste t. ex. att det sätt, på hvilket

en del apostlar uteslutits i CpH:s framställning (jfr Funk das Test. s. 190 f.) talar starkt för CpH:s karaktär af utdrag; vidare att de i CpH förekommande hänvisningarna (jfr a. a. s. 204 f.) allesammans liksom i AKVIII afse ställen i AK I—VII och att således CpH måste förutsätta dessa böcker i AK [1]). Men äfven om vi således medgifva, att AKVIII i vissa afseenden synes ha prioritet framför CpH, kunna vi dock i andra fall ingalunda instämma med Funk härutinnan. En granskning af ordinationsbönen vid biskopens invigning (jfr s. 242 f. i detta arbete) visar tydligen, att här åtminstone är CpH den primära skriften och AKVIII en utvidgning och bearbetning af CpH:s formulär. Detta bekräftas ytterligare däraf att tillsatserna i AKVIII:s formulär äro allesammans karaktäristiska för AK VIII [2]). Ett annat ställe, där CpH är ålderdomligare än AKVIII, är föreskriften om anagnostens insättning (jfr s. 339 i detta arbete). Åtminstone dessa båda ställen strida absolut mot Funks åsikt om CpH:s förhållande till AKVIII.

Lösningen af svårigheten torde kunna ske genom en kompromiss: författaren till CpH har åstadkommit denna skrift icke endast genom utdrag från AKVIII utan äfven genom användande af stycken från någon äldre skrift, som blott i bearbetning finnes kvar i AKVIII. Hvilken är då denna äldre skrift, som kommit till användning i CpH och bearbetats i AKVIII? Svaret fås genom en jämförelse mellan biskopsbönen i CpH och motsvarande i H-versionerna eller rättare i VF, där den ursprungligaste och mest ålderdomliga formuleringen finnes (jfr s. 232 i detta arbete). Det är samma bön i latinsk öfversättning (respektive i H-versionernas), af hvilken CpH meddelar den grekiska texten och som sedan bearbetats i AKVIII. En liknande jämförelse beträffande CpH:s anagnostkapitel visar, att äfven detta öfverensstämmer med samma källa, här representerad af H-versionerna, eftersom VF saknas. Man torde därför kunna sluta till, att den äldre skrift CpH:s författare användt är den grekiska skrift, af hvilken VF är den äldsta för oss tillgängliga öfversättningen och

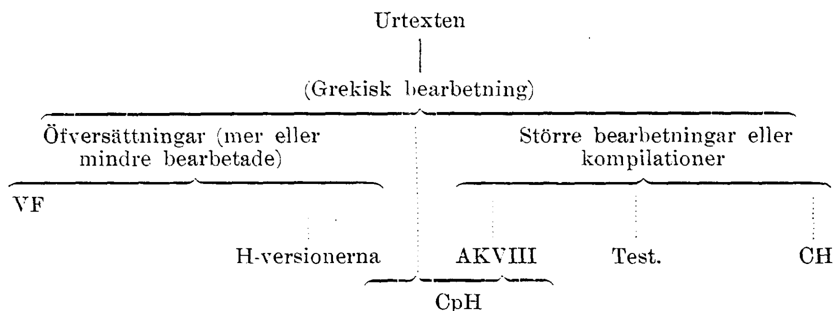
[1]) Mot det sista kan dock den invändningen göras, att en äldre och kortare skrift (CpH) kunde i en samling, som visserligen numera icke är påvisbar, fogas till AKI—VII lika väl som en yngre och vidlyftigare (AK VIII) i en annan samling.

[2]) Jfr Schwartz undersökning af dessa a. a. s. 31 f.

H-versionerna senare sådana. Beträffande förhållandet mellan AKVIII och den kyrkoordning, som i öfversättning finnes kvar i VF och H-versionerna (= eg. KO), har flerstädes visats, att VF respektive H-versionerna återgifva en ursprungligare ocn äldre skrift än AKVIII (jfr de förut vid kritiken af Funks åsikt anförda ställena i detta arbete samt s. 166, 190, 192, 196 m. fl.). Då CH enligt Funk är afhängig af eg. KO och därigenom af AK VIII, men eg. KO visats vara i själfva verket äldre än AK VIII, kan Funks åsikt om AKVIII såsom urskrift äfven till CH icke bestå. Däremot har Funk rätt i att Test. är en bearbetning af eg. KO.

Då likheten mellan CH och öfriga skrifter står fast, men hvarken Achelis' eller Funks förklaringar häraf äro tillfredsställande, måste en annan lösning af detta problem sökas. Vi ha i det föregående flerstädes anfört hypotesen om en numera förlorad kyrkoordning såsom grundskrift till alla de öfriga, hvilken skrift mer eller mindre tydligt går igen i samtliga dessa kyrkoordningar och därigenom orsakar likheten dem emellan (jfr s. 69, 77 ff., 107 f., 149 f., 151 f., 159, 163, 166, 172, 174 f., 178, 180, 183, 189, 192, 193, 195, 241 f., 245, 253, 268 f., 273, 295 m. fl.) En sådan hypotes kan synas vara mera ett löst antagande och en bekvämlighetsutväg, kanske icke heller tillåtlig, så länge en dylik skrift icke i verkligheten kan påvisas. Det måste medgifvas, att i sin ursprungliga form kan en sådan skrift icke numera påvisas, men vi kunna dock komma den ganska nära, nämligen i den latinska öfversättningen (VF) samt i biskopsbönen och anagnostkapitlet i CpH. Såsom vi redan förut nämnt, är VF i regel den ursprungligaste och mest ålderdomliga af kyrkoordningarna (jfr ofvanstående hänvisningar angående urskriftens förekomst). Dock innehåller äfven VF interpolationer och tillägg, som måste frånskiljas, innan VF framträder såsom den latinska öfversättningen af den till grund för samtliga dessa kyrkoordningar liggande urskriften. Långt senare öfversättningar, äfven med interpolationer och tilllägg, äro H-versionerna, som dessutom äro skilda från urtexten genom sekundära texter och öfversättningar (jfr s. 19 f. i detta arbete). Förutom i dessa delvis bearbetade öfversättningar återfinnes urtexten på ett genomgripande sätt omarbetad dels i AKVIII, af hvilken CpH sannolikt till större delen är ett utdrag men med bibehållande af några oförändrade delar af urtexten,

såsom förut angifvits; vidare i Test. och ytterligare i CH, som i sin nuvarande form måste karaktäriseras såsom en med Test. parallel bearbetnining af urtexten. Samtliga nämnda kyrkoordningars förhållande till urtexten och till hvarandra skulle möjligen kunna åskådliggöras genom följande schema:

Men huru skall nu förekomsten af namnet Hippolytus förklaras? Traditionen om Hippolytus såsom författare af canones är för fast för att hans namn skulle vara blott en fiktion (jfr t. ex. detta arbete s. 58 f.). För att få en lösning af detta problem vilja vi utgå från inledningen till VF (jfr s. 99 i detta arbete), alltså den urskriften närmast stående kyrkoordningen. Denna inledning lyder i sin helhet sålunda (VF LXVII 31—LXVIII 13):

Ea quidem, quae uerb⟨i prim[1]⟩a fuerunt, digne posuimus de donationibus, quanta quidem D(eu)s a principio secundu(m) propriam uoluntatem praestitit hominibus, offerens sibi eam imaginem, quae aberrauerat[2]). Nunc autem ex caritate qua(m) in omnes sanctos habuit, producti ad uerticem traditionis, quae catecizat [ad[3]] ecclesias, perreximus ut[4]) ii, qui bene ducti sunt, eam, quae permansit usq(ue) nunc, traditionem exponentibus nobis custodiant et agnoscentes firmiores maneant, propter eum, qui nuper inuentus est per ignorantiam lapsus uel error, et hos, qui ignorant, praestante s(an)c(t)o sp(iri)tu perfectam gratiam eis, qui recte credunt, ut cognoscant, quomodo opertet tradi et custodiri omnia ⟨circa[5]⟩ eos qui ecclesiae praesunt. (Hauler a. a. s. 101, 103.)

---

1) Enligt Schwartz' läsning.

2) D. v. s. προτείνων αὐτοῖς τὸν τύπον τὸν πεπλανημένον; så Schwartz.

3) Schwartz stryker ad enligt HE:s öfversättning: having come to the source of the proper tradition in the churches (Horner a. a. s. 162).

4) D. v. s. κατελάβομεν eller εἰς τουτ' ἤλθομεν ὥστε; så Schwartz.

5) Enligt Schwartz' läsning. s. 38 f.

Såsom af jämförelsen s. 99 anm. 3 i detta arbete synes, har författaren af AK VIII användt början af denna inledning i AK VIII 3 men sedan fortsatt med egna ord. Hvad den ofvan meddelade VF:s text beträffar, finner Schwartz [1]), till hvilken vi här vilja ansluta oss, att denna inledning angifver, att ifrågavarande kyrkoordning (= KO enligt Schwartz) är tagen från ett litterärt verk och alltså därigenom bestämdt skiljer sig från didaskalian och ap. KO. Detta verk innehöll åtminstone två böcker, af hvilka den första Περὶ χαρισμάτων utelämnades af den kompilator, som sammanställde originalet till VF. Den andra boken vill meddela den kyrkliga traditionen; det hänvisas till den helige Andes nåd, som meddelar de troende den rätta kunskapen om anordningen af de kyrkliga ämbetena; likaledes angifves anledningen till denna nådesbevisning, nämligen en ἀποστασία ἢ πλάνη νεωστὶ δι' ἄγνοιαν εὑρεθεῖσα. Liknande tankar uttalas ännu mera tydligt och egendomligt i slutorden till nämnda kyrkoordning, hvilka visserligen icke finnas kvar i den latinska öfversättningen men som återöfversatta till grekiska från HS [2]) lyda sålunda: ταῦτα συμβουλεύομαι φυλάσσειν πᾶσιν ὑμῖν τοῖς εὖ ἐπισταμένοις· πάντων γὰρ ἀκουόντων τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν καὶ φυλασσόντων οὐδεὶς αἱρετικὸς δυνήσεται πλανᾶν οὐδὲ ὅλως ἄνθρωπος. οὕτως γὰρ αὐξάνουσιν αἱ πολλαὶ αἱρέσεις διότι οἱ προιστάμενοι οὐ θέλουσιν μαθεῖν μὴν τῶν ἀποστόλων προαίρεσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἡδονὴν πράττουσιν ἃ ἂν βούλωνται καὶ οὐχ ἃ πρέπει. εἴτινα παρελίπομεν, ἀγαπητοὶ ἡμῶν, ταῦθ' ὁ θεὸς φανερώσει τοῖς ἀξίοις ὁ κυβερνῶν τὴν ἐκκλησίαν ἣ ἂν ἀξία ᾖι ὁρμίσασθαι εἰς τὸν λιμένα τῆς ἀναπαύσεως αὐτοῦ.

Författarens motståndare vare sig det är en eller flera hör till biskoparna liksom också författaren själf, som till sist talar personligen till sin församling. Genom en kyrklig partistrid känner han sig nödsakad att tala om karismerna och den apostoliska traditionen. Som bekant har Hippolytus skrifvit öfver båda dessa ämnen. Såsom redan anförts (s. 43 i detta arbete) förekommer bland Hippolyti å hans staty angifna skrifter äfven Π[ΕΡΙΧΑΡΙΣΜΑΤΩΝ[Α]ΠΟΣΤΟΛΙΚΗΠΑΡΑΔΟΣΙΣ. Det gåtfulla tillägget i öfverskriften till CpH:s andra del (jfr s. 42 i detta

---

[1]) Jfr Schwartz a. a. s. 38 f.

[2]) Jfr s. 104 f. i detta arbete.

arbete) διὰ Ἱππολύτου får härigenom en öfverraskande betydelse. Om det hänföres till AK VIII eller CpH är det meningslöst, ty i dem tala apostlarna själfva[1]) och deras ord kunde icke tänkas vara upptecknade genom Hippolytus såsom t. ex. genom den romerske Clemens. Men då öfverskriften står just öfver den del af CpH, i hvilken ett stort stycke af eg. KO (VF, H-versionerna) nämligen ordinationsbönen öfver biskopen är insatt, torde det icke vara för djärft att lösa den gåta, som tillägget erbjuder så, att tillägget sättes i förbindelse just med detta stycke i eg. KO och därigenom upphöjes till ett urkundsmässigt vittnesbörd för att eg. KO icke är något annat än Hippolyti Ἀποστολικὴ παράδοσις, visserligen här och där något vanställd genom interpolationer men dock i det väsentliga välbehållen, särskildt där den latinska öfversättningen föreligger. Inledning såväl som afslutning till denna skrift få då en bestämd historisk hänsyftning; motbiskopen Calixtus tar i anspråk för sig förpliktelsen att skydda den apostoliska traditionen. Hippolytus talar också liknande i inledningen till »Labyrinten»[2]). Det här ofvan i grekisk öfversättning enligt HS anförda uttrycket[3]) om församlingen, som förtjänar att löpa in i den gudomliga fridens hamn, är en bild, som kan tänkas ligga nära för ledaren af en separerad församling; uttrycket användes af Hippolytus likaledes i hans förklaring af Mose välsignelse (TUNF XI 1a s. 69 r. 20 f., jfr äfven de antichr. 59); på ett annat ställe i samma skrift (s. 67 r. 12) finnes en annan beröring: honungen är ordets sötma, som gör hjärtats bitterheter söta, hvilket öfverensstämmer med VF LXXIV 15, 16: lac et mel . . . in suauitate uerbi amara cordis dulcia efficiens (Hauler a. a. s. 112).

Då vi så utförligt refererat Schwartz' framställning, är det

---

[1]) Denna dispositionsanordning hos AK VIII (CpH) är säkerligen lånad från ap. KO.

[2]) Duncker Schneidewins edit. s. 4, 46 f.: οὐδὲ γὰρ μικράν τινα βοήθειαν τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ καταλείψομεν πρὸς τὸ μηκέτι πλανᾶσθαι . . . ταῦτα δὲ ἕτερος οὐκ ἐλέγξει ἢ τὸ ἐν τκκλησίαι παραδοθὲν ἅγιον πνεῦμα, οὗ τυχόντες πρότεροι οἱ ἀπόστολοι μετέδοσαν τοῖς ὀρθῶς πεπιστευκόσιν· Fortsättningen finnes anförd s. 103 anm. 3 i detta arbete, där dock efter σιωπῶμεν bör insättas: ἀλλ' οὐδὲ πάσῃ ψυχῇ καὶ σώματι ἐργαζόμενοι κάμνομεν ἄξια ἀξίως θεῷ τῷ εὐεργέτῃ ἀνταποδιδόναι πειρώμενοι κ. τ. λ.

[3]) Jfr s. 104 anm. 5 och s. 107 f. i detta arbete.

därför, att vi anse Schwartz' lösning af problemet för i hufvudsak riktig. De äkta canones Hippolyti och därmed också urskriften till samtliga kyrkoordningarna finna vi i det grekiska original, som för oss är närmast tillgängligt i den tyvärr blott fragmentariska latinska öfversättningen (VF), som därför måste kompletteras genom de senare etiopiska, arabiska och koptiska öfversättningarna.

Dock få vi ingalunda mena, att dessa äkta canones Hippolyti allesammans skulle ha varit författade af Hippolytus. Säkerligen äro äfven de i mångt och mycket en kompilation af gamla traditioner och föreskrifter. Helt och hållet af Hippolytus själf äro väl inledningen och afslutningen. Söka vi att följa denna skrifts öden, finna vi, att den liksom så många andra af Hippolyti skrifter snart råkat i glömska i västerlandet, hvilket väl i väsentlig mån berott på det grekiska språkets undanträngande såsom kyrkospråk af latinet. I österlandet har denna kyrkoordning däremot tidigt (enligt Schwartz i 3:dje årh.) blifvit upptagen i en kompilation af kyrkoordningar, bestående af didaskalian, den apostoliska kyrkoordningen och denna Hippolyti skrift. Denna samling öfversattes sedan till latin och kom därigenom åter tillbaka till västerlandet. Snart är den dock åter försvunnen, men hos kopterna blir den bevarad och sprides sedan från dem till de orientaliska kyrkorna i olika öfversättningar och bearbetningar. Till de sistnämnda hör CH, numera kvar i högst otillfredsställande form, nämligen i en arabisk öfversättning (jfr detta arbete s. s).

Resultatet beträffande den skrift, som här varit föremål för vårt särskilda intresse, har således visat sig vara, att de äkta canones Hippolyti ingalunda äro identiska med dessa canones Hippolyti, men att i stället en af de besläktade skrifterna VF med största sannolikhet måste sägas vara en något bearbetad öfversättning af de äkta canones. Likväl bär CH namnet canones Hippolyti icke utan skäl; i den finnas de äkta canones, däraf de många ålderdomliga dragen, men de äro flerstädes djupt begrafna under senare århundradens traditioner och bearbetningar och därför understundom till oigenkännlighet förvandlade. Den erbjuder oss ett särskildt intresse i synnerhet därigenom, att den visar, huru man bearbetat och anpassat dessa canones efter långt senare

tiders behof och åskådningar. Genom sitt rika innehåll kommer CH alltid att intaga en betydelsefull plats i den gammalkyrkliga litteraturen och visa sig vara en gifvande källa för skildringen af författning, kult och kristlig sed inom den gamla kyrkan.

RÄTTELSER.

S. 1 anm. 1 *står* Patriarchets *läs* Patriarchats
» 2 » 6 » Bichell » Bickell
» 10 r. 5 nedifrån *står* bsständigt » beständigt
» 11 anm. 7 samt s. 32 anm. 5 *står* Harnach » Harnack
» 11 » 8 *står* Haller » Hauler
» 21 » 2 » Ramstark » Baumstark
» 23 r. 1 nedifrån *står* Paris 1782 » Paris 1713 f.
» 42 anm. 3 *står* af apostlarna anföras blott Petrus och Paulus; *tillägges:* i st. 4); angående olikheten vid uppräkningen af apostlarna se ytterligare kap. VI i detta arbete.
» 86 CH c. 18 b *står* kvinnornas bön *läs* kvinnornas plats
» 86 CH c. 19, 15 » HE stat. 35 a » HE stat. 35 b
» 86 » » HA stat. 35 b » HA stat. 34 b
» 90 CH c. 29 a » HS stat. 59 b » HS stat. 59 b, stat. 60 a
» 128 anm. 1 *står* Riedel » Rietschel
» 180 » 2 » jungfruarna » jungfrurna
» 187 » 2 *tillägges:* jfr Luc: 9: 51 uttrycket τὰς ἡμέρας τῆς ἀναλήμψεως αὐτοῦ, som möjligen kan sättas i förbindelse med den ofvan angifna användningen af ordet.

Andra tryckfel och inadvertenser, hvilka i någon mån bero på bristande hjälp vid korrekturläsningen, torde icke ha något inflytande å textens begriplighet.

RÄTTELSER.

S. XI	*står* —, Römische Quartalschrift			*läs*	Römische Quartalschrift
» 30	r. 4 nedifrån	*står*	προφορὰν	*läs*	προσφορὰν
» 34	r. 8 »	»	προκαθημέναι	»	προκαθήμεναι
» 42	r. 3 uppifrån	»	16—18	»	16—28
» 53	anm. 1	»	κυρίο	»	κυρίου
» 169	» 2	»	ili	»	illi
» 170	» 1	»	εάντοῦ	»	εάυτοῦ
» 189	» 5	»	förstås klerici,	»	förstås möjligen klerici,
» 215	r. 8 nedifrån	»	år 355	»	år 355? (343?)
» 268	col. 3 r. 12 nedifrån	»	guberandum	»	gubernandum
» 302	r. 12 uppifrån	»	i 3:dje och 4:de århundradena, *läs* under tre- och fyrahundratalet		
» 312	anm. 3 nedifrån	»	Nektorius	*läs*	Nektarius
» 342	r. nedifrån	»	alllt	»	allt
» 354	är titelrubriken *Änkor i Test.* bortfallen.				
» 365	anm. 2	*står*	τελειον	»	τέλειον
» »	» 2	»	recensionera	»	recensionerna
» »	» »	»	πεῦμα	»	πνεῦμα
» 369	anm. 2	»	suut	»	sunt
» 372	» 2	»	ἀγνή·	»	ἁγνή.
» 377	» 1	»	ἰαμάνων	»	ἰαμάτων
» 380	r. 9 uppifrån	»	Hypolytus	»	Hippolytus
» 384	r. 3 uppifrån	»	bearbetnining	»	bearbetning
» »	r. 2 nedifrån	»	opertet	»	oportet
» 385	r. 13 »	»	εἴτινα	»	εἴ τινα
» »	r. 2 »	»	Π[	»	Π]
» 386	anm. 2	»	τκκλησίαι	»	ἐκκλησίᾳ
» 387	r. 13 nedifrån	»	s. s).	»	s. 1 f.).
